

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท

เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒

ตอนที่ ๑

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

คาถาธรรมบท

ยมกวรรคที่ ๑

ว่าด้วยคู่แห่งความดีและความชั่ว

[๑๑] ๑. ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุค อยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุ นั้น ดุจล้อหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำแยกไปอยู่ ฉะนั้น.

๒. ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว

๑. เลขในวงเล็บเป็นเลขข้อในพระบาลี เลขหลังวงเล็บ เป็นเลขลำดับคาถา ที่จัดไว้ตามลำดับ เรื่องในอรรถกถา วรรคที่ ๑ มีอรรถกถา ๑๔ เรื่อง.

พูดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ความสุขย่อมไปตามเขา เพราะ
เหตุ นั้น เหมือนเงาไปตามตัว ฉะนั้น.

๓. ก็ชนเหล่าใดเข้าไปผูกความโกรธนั้นว่า ผู้
โน้นได้ดำเรา ผู้โน้นได้ดีเรา ผู้โน้นได้ชนะเรา ผู้
โน้นได้ลัทธิของของเราแล้ว เวนของชนเหล่านั้น
ย่อมไม่ระงับได้ ส่วนชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกความ
โกรธนั้นไว้ว่า ผู้โน้นได้ดำเรา ผู้โน้นได้ดีเรา ผู้โน้น
ได้ชนะเรา ผู้โน้นได้ลัทธิของของเราแล้ว เวนของ
ชนเหล่านั้นย่อมระงับ

๔. ในกาลไหน ๆ เวนทั้งหลายในโลกนี้ ย่อม
ไม่ระงับด้วยเวณเลย ก็แต่ย่อมระงับได้ด้วยความไม่มี
เวณ ธรรมนี้เป็นของเก่า.

๕. ก็ชนเหล่านั้นไม่รู้ตัวว่า พวกเราพากัน
ย่อยยับอยู่ในท่ามกลางสงฆ์นี้ ฝ่ายชนเหล่าใดใน
หมู่นั้นย่อมรู้ชัด ความหมายมั่นกันและกันย่อมสงบ
เพราะการปฏิบัติของตนพวกนั้น.

๖. ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างาม ไม่ตำรวมใน
อินทรีย์ทั้งหลาย ไม่รู้ประมาณในโภชนะ เกียดกร้าน
มีความเพียรเลวทรามอยู่. ผู้นั้นแล มารย่อมรังควาน
ได้ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ลม
รังควานได้ ฉะนั้น (ส่วน) ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่า
ไม่งาม ตำรวมดีในอินทรีย์ทั้งหลาย รู้ประมาณใน

โทษนะ มีศรัทธาและปรารถนาความเพียรอยู่ ผู้นั้นแล
มารยอมรังควานไม่ได้ เปรียบเหมือนภูเขาหิน มี
รู้ความไม่ได้ ฉะนั้น.

๗. ผู้ใดมีกิเลสจุน้ำฝาดยังไม่ออก ปราศ-
จากทมะและสังขะ จะนุ่งห่มผ้ากาสาวะ. ผู้นั้นยอม
ไม่ควรนุ่งห่มผ้ากาสาวะ ส่วนผู้ใดพึงเป็นผู้มีกิเลส
จุน้ำฝาดอันคายแล้ว ตั้งมั่นดีในศีลทั้งหลายประกอบ
ด้วยทมะและสังขะ ผู้นั้นแล ย่อมควรนุ่งห่มผ้า
กาสาวะ

๘. คนเหล่าใด มีปกติรู้ในสิ่งที่ไม่เป็นสภาวะ
ว่าเป็นสภาวะ และเห็นในสิ่งอันเป็นสภาวะว่า ไม่เป็น
สภาวะ คนเหล่านั้น มีความดำริผู้เป็นโจร ย่อม
ไม่ประสบสิ่งอันเป็นสภาวะ คนเหล่าใดรู้สิ่งอันเป็น
สภาวะ โดยความเป็นสภาวะ และสิ่งที่ไม่เป็นสภาวะ
โดยความไม่เห็นสภาวะ คนเหล่านั้น ไม่มีความดำริ
ชอบเป็นโจร ย่อมประสบสิ่งเป็นสภาวะ.

๙. ฝนย่อมร่วรดเรือนที่มุงไม่ดีได้ฉันทใด รากะ
ย่อมเสียดแทงจิตที่ไม่ได้อบรมแล้วได้ฉันทนั้น. ฝน
ย่อมร่วรดเรือนที่มุงดีแล้วไม่ได้อบรมใด รากะก็ย่อม
เสียดแทงจิตที่อบรมดีแล้วไม่ได้อบรมนั้น.

๑๐. ผู้ทำบาปเป็นปกติ ย่อมเศร้าโศกในโลกนี้
ละไปแล้วย่อมเศร้าโศก ย่อมเศร้าโศกในโลกทั้งสอง

เขาเห็นกรรมเศร้าหมองของตนแล้ว ย่อมเศร้าโศก
เขาย่อมเดือดร้อน.

๑๑. ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละ
ไปแล้ว ก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสอง
เขาเห็นความหมจดแห่งธรรมของตน ย่อมบันเทิง
เขาย่อมรื่นเริง.

๑๒. ผู้ปกติทำบาป ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้
ละไปแล้วย่อมเดือดร้อน เขาย่อมเดือดร้อนในโลก
ทั้งสอง เขาย่อมเดือดร้อนว่า กรรมชั่วเราทำแล้ว
ไปสู่ทุกติย่อมเดือดร้อนยิ่งขึ้น.

๑๓. ผู้มีบุญอันตนทำไว้แล้ว ย่อมเพลิดเพลิน
ในโลกนี้ และไปแล้วย่อมเพลิดเพลินในโลกทั้งสอง
เขาย่อมเพลิดเพลินว่า เราทำบุญไว้แล้ว ผู้สุคติ
ย่อมเพลิดเพลินยิ่งขึ้น.

๑๔. หากว่า นรชนกล่าวพระพุทฺธพจน์อันมี
ประโยชน์เกื้อกูลแม้มาก (แต่) เป็นผู้ประมาทแล้ว
ไม่ทำ (ตาม) พระพุทฺธพจน์นั้นไซ้ร้ เขาย่อมไม่
เป็นผู้มีส่วนแห่งสามัญผล เหมือนคนเลี้ยงโคกระบือ
ทั้งหลายของชนเหล่าอื่น ย่อมเป็นผู้ไม่มีส่วนแห่ง
ปัญญาใคร่ตนั้น หากว่า นรชนกล่าวพระพุทฺธพจน์
อันมีประโยชน์เกื้อกูลแม้น้อย (แต่) เป็นผู้มึปกติ
ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมไซ้ร้ เขาละราคะ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ - หน้าที่ 5

โทสะและโมหะแล้ว รู้ชอบ มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว
หมดความยึดถือในโลกนี้หรือในโลกหน้า เขาย่อม
เป็นผู้มีส่วนแห่งสามัญผล.

จบมกวรรคที่ ๑

ฉัมมปทัฏฐกถา

อรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบท

คัมมัฏฐการ

ข้าพเจ้า^๑ อันพระกুমารกัสสป^๒เถระ^๓ ผู้ฝึกตน
เรียบร้อยแล้ว ประพฤติสมาธิโดยปกติ มีจิต
มั่นคง ใคร่ความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม หวังอยู่ว่า
" พระอรรถกถา อันพรรณนาอรรถแห่งพระธรรมบท
อันงาม ที่พระศาสดาผู้ฉลาดในสภาพที่เป็นธรรม
และมีใช้ธรรม มีบทคือพระสัทธรรมถึงพร้อมแล้ว มี
พระอัยยาศัยอันกำลังแห่งพระกรุณาให้อุตสาหะด้วย
ได้แล้ว ทรงอาศัยเหตุ^๔นั้น ๆ แสดงแล้ว เป็นเครื่อง
เจริญปีติปราโมทย์ ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
เป็นคำที่สุขุมละเอียด น่าสืบ ๆ กันมา ตั้งอยู่แล้ว
ในตามพจน์^๕ทวิป^๖ โดยภาษาของชาวเกาะ ยังไม่
ทำความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ ให้สำเร็จแก่สัตว์
ทั้งหลายที่เหลือได้. โฉนพระอรรถกถาแห่งพระ-

๑. พระพุทธโฆษาจารย์. ๒. เป็นนามพระสังฆเถระองค์หนึ่ง ในสมัยพระพุทธ
โฆษาจารย์ไม่ใช้พระกুমารกัสสป ในสมัยพุทธกาล. ๓. เกาะเป็นที่อยู่ของชาวชน
ที่มีฝ่ามือแดง คือ เกาะลังกา [Ceylon].

ธรรมบทนั้น จะทำประโยชน์ให้สำเร็จแก่โลกทั้งปวง

ได้" ดังนี้ อาราธนาโดยเคารพแล้ว จึงขอนมัสการ

พระบาทแห่งพระสัมพุทธเจ้าผู้ทรงสิริ ทรงแลพิง
ที่สุดโลกได้ มีพระฤทธิรุ่งโรจน์ ทรงยังประทีป คือ
พระสัทธรรมให้รุ่งโรจน์ ในเนื้อโลกอันมืด คือโมหะ
ใหญ่ปกคลุมแล้ว, บุษาพระสัทธรรมแห่งพระสัม-
พุทธเจ้าพระองค์นั้นและทำอัญชลีแด่พระสงฆ์แห่ง
พระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล้ว จักกล่าวอรรถกถา
อันพรรณนาอรรถแห่งพระธรรมบทนั้น ด้วยภาษาอื่น
โดยอรรถไม่ให้เหลือเลย ละภาษานั้นและลำดับคำ
อันถึงพิสดารเกินเสีย ยกขึ้นสู่ภาษาอันเป็นแบบที่
ไพเราะ อธิบายบทพยัญชนะแห่งคาถาทั้งหลาย
ที่ท่านยังมีได้อธิบายไว้แล้วในอรรถกถานั้นให้สิ้นเชิง
นำมาซึ่งปีติปราโมทย์แห่งใจ อิงอาศัยอรรถและธรรม
แก่นักปราชญ์ทั้งหลาย.

๑. มโนรมิ เป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ

๑. ยมกวรรควรรณา

๑. เรื่องพระจักขุปาลเถระ [๑]

ข้อความเบื้องต้น

มีปุจฉาว่า " พระธรรมเทศานี้ว่า

'ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่'

สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุดอยู่ที่ดี

ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น ดูจ

ล่ออันหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำเอกไปอยู่ฉะนั้น.'

ดังนี้ พระศาสดาตรัสแล้ว ณ ที่ไหน ? "

วิสัชนาว่า " พระองค์ตรัสแล้ว ณ กรุงสาวัตถี "

มีปุจฉา (เป็นลำดับไป) ว่า " พระองค์ทรงปรารภใคร ? "

มีวิสัชนาว่า " พระองค์ทรงปรารภพระจักขุปาลเถระ. "

กุฎุมพีทำพิธีขบوتر

ดั่งได้สดับมา ในกรุงสาวัตถี มีกุฎุมพีผู้หนึ่งชื่อมหาสุวรรณ เป็นคนมั่งมี มีทรัพย์มาก มีสมบัติมาก (แต่) ไม่มีบุตร. วันหนึ่งเขาไปสู่อ่างอาบน้ำ อ่างเสร็จแล้วกลับมา เห็นต้นไม้อายุที่เป็นเจ้าไพร่ต้นหนึ่ง มีกิ่งสมบูรณ์ในระหว่างทาง คิดว่า " ต้นไม้นี้จักมีเทวดา ผู้มี

ศักดิ์ใหญ่สิงอยู่" ดังนี้แล้ว จึงให้ชำระส่วนภายใต้แห่งต้นไม้ให้ สะอาดแล้ว ให้อังรีว ก่อถาย ยกชงชัยและชงปฏากขึ้น แต่งต้นไม้ เจ้าไพรแล้ว ทำปรารณา (คือบน) ว่า "ข้าพเจ้าได้บุตรหรือธิดา แล้ว จักทำสักการะใหญ่ถวายท่าน" ดังนี้แล้ว หลีกไป.

กุฎุมพีได้บุตรสองคน

ในกาลเป็นลำดับมา ภรรยาของท่านเศรษฐีที่ตั้งครรภ์. ท่านก็ให้ พิธีกรรมบริหาร* แก่นาง. ครั้นล่วง ๑๐ เดือน นางคลอดบุตรคนหนึ่ง ท่านเศรษฐีขนานนามแห่งบุตรนั้นว่า "ปาละ" เพราะเหตุการนั้นตน อาศัยไม้ใหญ่ที่เป็นเจ้าไพรอันตนอภิบาลจึงได้แล้ว.

ในกาลเป็นส่วนอื่น ท่านเศรษฐีได้บุตรอีกคนหนึ่ง ขนานนาม ว่า "จุลปาละ" ขนานนามบุตรคนแรกว่า "มหาปาละ." ครั้น ๒ กุมภาพันธ์เจริณวัย* มารดาบิดาก็คิดผูกพันด้วยเครื่องผูกพันคือการครอง เคนสถาน.

ในกาลเป็นส่วนอื่น มารดาได้ทำกาลกิริยาล่วงไป. วงศ์ญาติ ก็เปิดสมบัติทั้งหมดมอบให้แก่ ๒ เศรษฐีบุตร*.

พระศาสดาประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ๒๕ พรรษา

ในสมัยนั้น พระศาสดา ทรงประกาศพระบรมธรรมจักรให้เป็น ไปแล้ว เสด็จไปโดยลำดับ ประทับอยู่ ณ พระเชตะวันมหาวิหาร ที่ท่าน

๑. เป็นพิธีอย่างหนึ่งในศาสนาพราหมณ์ทำกัน ๒ คราว คือทำเมื่อภรรยาตั้งครรภ์ได้ ๕ เดือน ครั้งหนึ่งเรียก ปิจามฤตม ทำเมื่อตั้งครรภ์ได้ ๗ เดือนครั้งหนึ่ง เรียกสพตามฤตม.
๒. มารดาบิดา ผูกบุตรทั้งสองนั้นผู้เจริณวัยแล้ว ด้วยเครื่องผูกคือเรือน.
๓. พวกญาติก็แบ่งโภคะทั้งหมดจำเพาะแก่สองเศรษฐีบุตร.

อนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี บริจาคทรัพย์นับได้ ๕๔ โภกีสว่างถวาย, ทรง
ตั้งสอนมหาชนให้ตั้งอยู่ในทางสวรรค์และในทางนิพพาน.

แท้จริง พระตถาคตเสด็จอยู่จำพรรษา ๆ เดียวเท่านั้นในนิโครธ-
มหาวิหารที่พระญาติวงศ์ฝ่ายพระชนนี ๘ หมั่นตระกูล, ฝ่ายพระชนก ๘
หมั่นตระกูล เข้ากันเป็นแสนหกหมื่นตระกูลสร้างถวาย, เสด็จอยู่
จำพรรษา ณ เขตวันมหาวิหาร ที่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย ๑๕
พรรษา, เสด็จจำพรรษา ณ บุพพาราม ที่นางวิสาขา มหาอุบาสิกาบริจาค
ทรัพย์นับได้ ๒๗ โภกีสว่างถวาย ๖ พรรษา. ทรงอาศัยที่ตระกูลทั้งสอง
เป็นผู้ใหญ่โดยคุณธรรม เสด็จอยู่จำพรรษาอาศัยกรุงสาวัตถี (เป็น
โคจรคาม) ถึง ๒๕ พรรษา ด้วยประการฉะนี้.

ผู้บำรุงภิกษุสามเณร

ทั้งท่านอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี ทั้งวิสาขา มหาอุบาสิกา ย่อมไปสู่ที่
อุปัฏฐากพระตถาคตเจ้าวันละ ๒ ครั้งเป็นประจำ. และเมื่อไปไม่เคยมีมือ
เปล่าไป ด้วยคิดเกรงว่า "ภิกษุหนุ่มและสามเณร จักแลดูมือตน."
เมื่อไปก่อนเวลาฉันอาหาร ย่อมใช้ให้คนถือของขบเคี้ยวเป็นคั้นไป; เมื่อ
ไปภายหลังแต่เวลาฉันอาหาร ใช้ให้คนถือป้อนเจตสิก^๑ และธัญยาน^๒
ไป. และในเคหสถานแห่งท่านทั้งสองนั้น เขาแต่งอาสนะไว้เพื่อภิกษุ

๑. กุล ตระกูล สกุล ครอบครัว (Family). ๒. เกตสิก ๕ คือ เนยใส ๑ เนยข้น
๑ น้ำมัน ๑ น้ำผึ้ง ๑ น้ำอ้อย ๑. ๓. ปานะ ๘ คือ น้ำมะม่วง ๑ น้ำชมพูหรือน้ำหว่า ๑
น้ำกล้วยมีเมล็ด ๑ น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด ๑ น้ำมะขาง ๑ น้ำลูกจันทร์ หรือองุ่น ๑ น้ำเหง้า
อุบล ๑ น้ำมะพร้าวหรือลิ้นจี่ ๑.

แห่งละ ๒ พันรูปเป็นนิตยกาล. พระภิกษुरुูปใด ปรารถนาของสิ่งใด
จะเป็นข้าวน้ำหรือเกสร ของนั้นก็สำเร็จแก่พระภิกษुरुูปนั้นสมปรารถนา.

เศรษฐีไม่เคยทูลถามปัญหา

ในท่านทั้งสองนั้น ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ไม่เคยทูลถาม
ปัญหาต่อพระศาสดา จนวันเดียว. ได้ยินว่า ท่านคิดว่า "พระ-
ตถาคตเจ้า เป็นพระพุทธรเจ้า ผู้ละเอียดอ่อน เป็นกษัตริย์ผู้ละเอียดอ่อน
เมื่อทรงแสดงธรรมแก่เรา ด้วยทรงพระดำริว่า 'คฤหบดีมีอุปการะ
แก่เรามาก' ดังนี้ จะทรงลำบาก" แล้วไม่ทูลถามปัญหาด้วยความรัก
ในพระศาสดาเป็นอย่างยิ่ง. ฝ่ายพระศาสดา พอท่านเศรษฐีนั่งแล้ว
ทรงพระพุทธรดำริว่า "เศรษฐีผู้นี้ รักษาเราในที่ไม่ควรรักษา, เหตุว่า
เราได้ตัดศีรษะของเราอันประดับประดาแล้ว ควักดวงตาของเราออกแล้ว
ชำระเนื้อหัวใจของเราแล้ว สละลูกเมียผู้เป็นที่รักเสมอด้วยชีวิตของ
เราแล้ว บำเพ็ญบารมีอยู่ ๔ อสงไขยกับแสดงกัลป์ ก็บำเพ็ญแล้วเพื่อ
แสดงธรรมแก่ผู้อื่นเท่านั้น เศรษฐีนี้รักษาเราในที่ไม่ควรรักษา," (ครั้ง
ทรงพุทธรดำริ) ฉะนั้นแล้ว ก็ตรัสพระธรรมเทศนาแก่กัณฑ์หนึ่งเสมอ.

ชาวสาวัตถิไปฟังธรรม

ครั้งนั้น ในกรุงสาวัตถิ มีคนอยู่ ๗ โกฏิ. ในคนหมู่นั้น คน
ได้ฟังธรรมถาของพระศาสดาแล้ว เกิดเป็นอริยสาวกประมาณ ๕ โกฏิ

๑. ในกรุงสาวัตถิไม่ปรากฏว่าใหญ่โตถึงกับจุคนได้ตั้ง ๗๐ ล้าน เพราะฉะนั้นน่าจะเป็นอนก-
ตั้งขยากระมัง ?

ยังเป็นปูลูชนอยู่ประมาณ ๒ โกฎิ. ในคนเหล่านั้น กิจของพระอริยสาวก มีเพียง ๒ อย่างเท่านั้น คือในกาลก่อนแต่เวลาฉันอาหาร ท่านถวายทาน ในกาลภายหลังแต่ฉันอาหารแล้ว ท่านมีมือถือเครื่องสักการบูชา มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น ใช้คนให้ถือไทยธรรมมีผ้าเกสัชและน้ำปานะเป็นต้น ไปเพื่อต้องการฟังธรรม.

มหาปาละตามไปฟังธรรม

ภายหลังวันหนึ่ง กุฎุมพิมหาปาละเห็นหมู่พระอริยสาวก มีมือถือเครื่องสักการบูชา มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น ไปสู่วิหาร จึงถามว่า "มหาชนหมู่นี้ไปไหนกัน?" ครั้นได้ยินว่า "ไปฟังธรรม" ก็คิดว่า "เราก็จักไปบ้าง" ครั้นไปถึง ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่งอยู่ข้างท้ายประชุมชน.

ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อจะทรงแสดงธรรม ทอดพระเนตรอุปนิสัยแห่งคุณ มีสรัณะ สีล และบรรพชาเป็นต้น (ก่อน) แล้วจึงทรงแสดงธรรมตามอำนาจอัชยาศัย.

อนุปุปพิกถา ๕

เหตุนั้น วันนั้น พระศาสดา ทอดพระเนตรอุปนิสัยของกุฎุมพิมหาปาละแล้ว เมื่อทรงแสดงธรรม ได้ตรัสอนุปุปพิกถา คือทรงประกาศ ทานกถา (พรรณนาทาน) สีลกถา (พรรณนาสีล) สักคกถา (พรรณนาสวรรค์) โทษ ความเลวทรามและความเศร้าหมองแห่งกามทั้งหลาย และอนิสงส์ในเนกขัมมะ (คือความออกไปจากกามทั้งหลาย).

๑. วิหาร สำนักสงฆ์ วัด.

มหาปาละขอบวช

กุฎุมพิมหาปาละได้สดับธรรมนั้นแล้ว คิดว่า "บุตรและธิดาก็ดี โภคสมบัติก็ดี ย่อมไปตามผู้ไปสู่ปรโลกหาได้ไม่ แม้สรีระก็ไปกับตัว ไม่ได้ ประโยชน์อะไรของเราด้วยการอยู่ครองเรือน เราจักบวช พอเทศนาจบ เขาก็เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลขอบวช. ขณะนั้น พระศาสดาตรัสถามเขาว่า "ญาติไหน ๆ ของท่านที่ควรจะต้องอำลาไม่มีบ้างหรือ ?"

เขาทูลว่า "พระเจ้าข้า น้องชายของข้าพระพุทธเจ้ามีอยู่."

พระศาสดารับสั่งว่า "ถ้าอย่างนั้นท่านจงอำลาเขาเสีย [ก่อน]."

มหาปาละมอบสมบัติให้น้องชาย

เขาทูลรับว่า "ดีแล้ว" ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ไปถึงเรือนแล้ว ให้เรียกน้องชายมา มอบทรัพย์สมบัติให้ว่า "แน่พ่อ สวิญญูณกทรัพย์ก็ดี อวิญญูณกทรัพย์ก็ดี อันใดอันหนึ่ง บรรดามีในตระกูลนี้ ทรัพย์นั้นจงตกเป็นภาระของเจ้าทั้งหมด เจ้าจงดูแลทรัพย์นั้นเถิด."

น้องชายถามว่า "นาย ก็ท่านเล่า ?"

พี่ชายตอบว่า "ข้าจักบวชในสำนักของพระศาสดา."

น. พี่พุดอะไร เมื่อมารดาของข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าได้ท่านเป็นเหมือนมารดา เมื่อบิดาตายแล้ว ได้ท่านเป็นเหมือนบิดา. สมบัติเป็นอันมากมีอยู่ในเรือนของท่าน, ท่านอยู่ครองเรือนเท่านั้นอาจทำบุญได้, ขอท่านอย่าได้ทำอย่างนั้นเลย.

พ. พ่อ ข้าได้ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดา, เพราะ (เหตุที่)

พระศาสดาทรงแสดงธรรมมีคุณไพเราะ (ทั้ง) ในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ อันละเอียดสุขุม ธรรมนั้น อันใคร ๆ ไม่สามารถจะบำเพ็ญให้บริบูรณ์ในท่ามกลางเรือนได้; ข้าจักบวชละ พ่อ.

น. พี่ เออ ก็ท่านยังหนุ่มอยู่โดยแท้, เอาไว้บวชในเมื่อท่าน แก่เถิด.

พ. พ่อ ก็แม่มีมือและเท้าของคนแก่ (แต่) ของตัว ก็ยังว่าไม่ฟัง ไม่เป็นไปในอำนาจ, ก็จักกล่าวไปทำไมถึงญาติทั้งหลาย, ข้า นั้นจะไม่ทำ (ตาม) ถ้อยคำของเจ้า. ข้าจักบำเพ็ญสมณปฏิบัติให้บริบูรณ์.

มือและเท้าของผู้ใด ทรุคโถมไปเพราะชรา
ว่าไม่ฟัง ผู้นั้น มิเรียวแรงอันชรากำจัดเสียแล้ว
จักประพาศธรรมอย่างไรได้.

ข้าจักบวชแน่ละ พ่อ.

มหาปาละบรรพชาอุปสมบท

เมื่อน้องชายกำลังร้องให้อยู่เที่ยว, เขาไปสู่สำนักพระศาสดาแล้ว ทูลขอบวช ได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว อยู่ในสำนักแห่งพระอาจารย์และ อุปัชฌาย์ครบ ๕ พรรษาแล้ว" ออกพรรษา ปวารณาแล้วเข้าไปเฝ้า พระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ทูลถามว่า "พระเจ้าข้า ในพระศาสนานี้ มีฐานะก็อย่างไร?"

๑. ไตรลักษณ์ คือ อนิจจลักษณะ ๑. ทุกขลักษณะ ๑. อนัตตลักษณะ ๑
๒. ถ้าฟังตามนี้ พระมหาปาละบรรพชาอุปสมบทด้วยฉัตตจิตตุดถกรรมวาจา หาใช่เอหิภิกขุอุปสัมปทาไม่.

ธูระ ๒ อย่างในพระศาสนา

พระศาสดาตรัสตอบว่า "ภิกษุ ธูระมี ๒ อย่าง คือ กัณธธูระ (กับ) วิปัสสนาธูระ เท่านั้น."

พระมหาปาละทูลถามว่า "พระเจ้าข้า ก็กัณธธูระเป็นอย่างไร ? วิปัสสนาธูระเป็นอย่างไร ?"

ศ ธูระนี้ คือ การเรียนนิกายหนึ่งก็ดี สองนิกายก็ดี จบพุทธ-
วจนะคือพระไตรปิฎกก็ดี ตามสมควรแก่ปัญญาของตนแล้วทรงไว้ กล่าว
บอก พุทธวจนะนั้น ชื่อว่ากัณธธูระ. ส่วนการเริ่มตั้งความสิ้นและ
ความเสื่อมไว้ในอรรถภาพ ยังวิปัสสนาให้เจริญ ด้วยอำนาจแห่งการติดต่อกัน
แล้ว ถือเอาพระอรหัตของภิกษุผู้มีความประพฤติกเล่วคล่อง ยินดียิ่งแล้ว
ในเสนาสนะอันสงัด ชื่อว่าวิปัสสนาธูระ.

ม. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์บวชแล้วแต่เมื่อแก่ ไม่สามารถจะ
บำเพ็ญกัณธธูระให้บริบูรณ์ได้, แต่จักบำเพ็ญวิปัสสนาธูระให้บริบูรณ์,
ขอพระองค์ตรัสบอกพระกรรมฐานแก่ข้าพระองค์เถิด.

พระมหาปาละเดินทางกลับบ้านปลายแดน

ลำดับนั้น พระศาสดาได้ตรัสบอกพระกรรมฐานตลอดถึงพระอรหัต
แก่พระมหาปาละ. ท่านถวายบังคมพระศาสดาแล้ว แสวงหาภิกษุผู้จะ
ไปกับตน ได้ภิกษุ ๖๐ รูปแล้ว ออกพร้อมกับเรอทั้งหลายไป
ตลอดทาง ๑๒๐ โยชน์ ถึงบ้านปลายแดนหมู่ใหญ่ตำบลหนึ่ง จึงพร้อม
ด้วยบริวาร เข้าไปบิณฑบาต ณ บ้านนั้น.

ชาวบ้านเลื่อมใสอาราธนาให้อยู่จำพรรษา

หมู่มนุษย์ เห็นภิกษุทั้งหลาย ผู้ถึงพร้อมด้วยวัตร มีจิตเลื่อมใส แต่งอาสนะแล้วนิมนต์ให้นั่ง อังคาสด้วยอาหารอันประณีตแล้ว ถามว่า "ท่านเจ้าข้า พระผู้เป็นเจ้าจะไปที่ไหน ?" เมื่อเธอทั้งหลายกล่าว ตอบว่า "อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย เราจะไปสู่ที่ตามผาสุก" ดังนี้ แล้ว มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตรู้ว่า "ท่านผู้เจริญทั้งหลายแสวงหาเสนาสนะ ที่จำพรรษา," จึงกล่าวอาราธนาว่า "ท่านผู้เจริญ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย พึงอยู่ ณ ที่นี้ตลอดไตรมาสนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลาย จะพึงตั้งอยู่ในสภาวะแล้วถือศีล." แม้เธอทั้งหลายก็คิดเห็นว่า "เราได้อาศัยตระกูดเหล่านี้ จักทำการออกไปจากภพได้" ดังนี้ จึงรับนิมนต์. หมู่มนุษย์รับ ปฏิญญาของเธอทั้งหลายแล้ว ได้ (ช่วยกัน) ปัดกวาดวิหาร จัดที่อยู่ ในกลางคืน และที่อยู่ในกลางวันแล้วมอบถวาย. เธอทั้งหลาย เข้าไป บิณฑบาตบ้านนั้นตำบลเดียวเป็นประจำ. ครั้งนั้น หมอผู้หนึ่งเข้าไปหา เธอทั้งหลาย ปวารณาว่า "ท่านผู้เจริญ ธรรมดาในที่อยู่ของคนมาก ย่อมมีความไม่ผาสุกบ้าง. เมื่อความไม่ผาสุกนั้นเกิดขึ้นแล้ว ท่านทั้งหลาย พึงบอกแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักทำเภสัชถวาย."

พระมหาปาละถือเนสัชชิกธุดงค์

ในวันจำพรรษา* พระเถระเรียกภิกษุเหล่านั้นมา (พร้อมกัน) แล้ว ถามว่า "ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจักให้ไตรมาสนี้ น้อม ล่วงไปด้วยอิริยาบถเท่าไร ?"

๑. วสุตปนายกทิวส.

ภิกษุทั้งหลายเรียนตอบว่า "จักให้น้ำมันล่องไปด้วยอิริยาบถครบทั้ง ๔ ขอรับ."

ถ. ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็ขื่อนั้นสมควรจะห่อหรือ ? เราทั้งหลายควรเป็นผู้ไม่ประมาทไม่ใช่หรือ ? เพราะเราทั้งหลายเรียนพระกรรมฐานมาจากสำนักของพระพุทธเจ้า ผู้ยังทรงพระชนม์อยู่. แลธรรมดว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย อันคนมักอวดไม่สามารถจะให้ทรงยินดีได้, ด้วยว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น อันคนมีอหิชาศัณยาม (จำพวกเดียว) พึงให้ทรงยินดีได้, และขึ้นชื่อว่าอบายทั้ง ๔ เป็นเหมือนเรือนของตัวเอง แห่งคนผู้ประมาทแล้ว, ขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย.

ก. ก็ท่านเล่า ขอรับ.

ด. ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ข้าพเจ้าจักให้ (ไตรมาสนี้) (น้ำมัน) ล่องไปด้วยอิริยาบถ ๓, จักไม่เหยียดหลัง.

ก. สาธุ ของงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด ขอรับ.

จักขุของพระมหาปาละพิการ

เมื่อพระเถระไม่หยั่งลงสู่นิทรา, เมื่อเดือนต้นผ่านไปแล้ว, โรคในจักขุก็เกิดขึ้น. สายน้ำไหลออกจากตาทั้ง ๒ ข้าง เหมือนสายน้ำอันไหลออกจากหม้ออันทะลุ. ท่านบำเพ็ญสมณธรรมตลอดราตรีทั้งคืนแล้ว ในเวลาอรุณขึ้น เข้าห้องนั่งแล้ว. ในเวลาภิกขาจาร ภิกษุทั้งหลายไปสู่สำนักของพระเถระเรียนว่า "เวลานี้เป็นเวลาภิกขาจาร ขอรับ." พระเถระตอบว่า "ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายถือบาตร

และจิรเถิด" ดังนี้แล้ว ให้เธอทั้งหลายถือบาตรและจีวรของตน ออก
ไปแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย เห็นตาทั้งสองของพระเถระนอนอยู่ จึงเรียนถามว่า
" นั่นเป็นอะไร ขอรับ."

ก. ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ลมแทงตาของข้าพเจ้า.

ภ. ท่านขอรับ หมอปวโรณาเราไว้ไม่ใช่หรือ? เราควรบอก
แก่เขา.

ค. ดีละ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย.

หมอปรุรงยาให้หยอด

เธอทั้งหลายจึงได้บอกแก่หมอ. เขาหุงน้ำมันส่งไปถวายแล้ว.
พระเถระเมื่อหยอดน้ำมันในจุมก นั่งหยอดเดียวแล้วเข้าไปภายในบ้าน.

หมอเห็นเรียนถามว่า "ท่านขอรับ ได้ยินว่า ลมแทงตาของพระผู้
เป็นเจ้าหรือ?"

ก. เออ อุบาสก.

ข. ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าหุงน้ำมันแล้วส่งไป (ถวาย) ท่านหยอด
ทางจุมกแล้วหรือ?

ค. เออ อุบาสก.

ง. เดียวนี้ เป็นอย่างไร ขอรับ.

จ. ยังแทงอยู่ที่เดียว อุบาสก.

พระมหาปาละนั้นหยอดยา

หมอคิดจงนใจ "เราส่งน้ำมันเพื่อจะยังโรคให้ระงับได้ด้วยการ

หยอดเพียงครั้งเดียวเท่านั้นไปถวายแล้ว. เหตุไฉนหนอแล โรคจึงยังไม่สงบ?" จึงเรียนถามว่า "ท่านเจ้าข้า น้ำมันนั้นท่านนั่งหยอดหรือนอนหยอด."

พระเถระได้นิ่งเสีย, ท่านแม่หมอซักถามอยู่ก็ไม่พูด.

หมอนึกว่า "เราจักไปวิหารดูที่อยู่เอง" ดังนี้แล้ว กล่าวว่ "ถ้าอย่างนั้น นิมนต์ไปเถิด ขอรับ" ผละพระเถระแล้ว ไปสู่วิหารดูที่อยู่ของพระเถระ เห็นแต่ที่จงกรมและที่นั่ง ไม่เห็นที่นอน จึงเรียนถามว่า "ท่านเจ้าข้า น้ำมันนั้น ท่านนั่งหยอดหรือนอนหยอด" พระเถระได้นิ่งเสีย. หมออ่อนวอนซ้ำว่า "ท่านผู้เจริญ ขอท่านอย่าได้ทำอย่างนั้น. ธรรมคาสมณธรรม เมื่อร่างกายยังเป็นไปอยู่ ก็อาจทำได้, ขอท่านนอนหยอดเถิด."

พระมหาปาละปริกษากรัชกาย

พระเถระตอบว่า "ไปเถิด ผู้มีอายุ ข้าพเจ้าจักปริกษาคู่ก่อนแล้ว จึงจักรู้. ก็ในทีนั้นไม่มีญาติสาโลหิตของพระเถระเลย ท่านจะพึงปริกษากับใครเล่า. ถึงอย่างนั้นท่านปริกษากับกรัชกายอยู่ คำริว่า "แน่ะปาละติะผู้มีอายุ ท่านจงว่ามาก่อน, ท่านจักเห็นแก่จักขุหรือจักเห็นแก่พระพุทธรูปศาสนา. ก็ในสังสารวัฏอันมีที่สุด อันใครตามค้นไปก็รู้ไม่ได้ การคณานับตัวท่านผู้บอดด้วยจักขุหาไม่, และพระพุทธรูปทั้งหลาย ก็ล่วงไปหลายร้อยหลายพันพระองค์แล้ว ในพระพุทธรูปเหล่านั้น พระพุทธรูปเจ้าแม้แต่พระองค์เดียวก็กำหนดไม่ได้, ท่านได้ผูกใจไว้เดี๋ยวนี้เองว่า "จักไม่

๑. แปลว่ากายอันเกิดแต่ฐลิมิในสรีระ.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ - หน้าที่ 20

นอน จนตลอด ๓ เดือนภายในฤดูฝนนี้; เหตุฉะนั้น จักษุของท่าน
ฉิบหายเสียหรือแตกเสียก็ตามเถิด ท่านจงทรงแต่พระพุทธศาสนาไว้เถิด
อย่าเห็นแก่จักษุเลย" เมื่อกล่าวสอนนฤตกาย ได้ภายิตคาถาเหล่านี้ว่า:-

" จักษุที่ท่านถือว่าของตัว เสื่อมไปเสียเถิด หูก็
เสื่อมไปเสียเถิด, กายก็เป็นเหมือนกันอย่างนั้นเถิด,
แม้สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้ ก็เสื่อมไปเสียเถิด,
ปาลิตะ เหตุไฉน ท่านจึงประมาทอยู่. จักษุที่ท่าน
ถือว่าของตัว ทรวดโรทรไปเสียเถิด, หูก็ทรวดโรทรไป
เสียเถิด, กายก็เป็นเหมือนกันอย่างนั้นเถิด, แม้
สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้ก็ทรวดโรทรไปเสียเถิด, ปาลิตะ
เหตุไฉน ท่านจึงประมาทอยู่. จักษุที่ท่านถือว่าของตัว
แตกไปเสียเถิด, หูก็แตกไปเสียเถิด, รูปก็เป็น
เหมือนกันอย่างนั้นเถิด, แม้สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้
ก็แตกไปเสียเถิด, ปาลิตะ เหตุไฉน ท่านจึง
ประมาทอยู่."

หมอเล็กรักษาพระมหาปาละ

ครั้งพระเถระให้โอวาทแก่ตนเองด้วย ๓ คาถาอย่างนี้แล้ว ได้นั่ง
ทำนัตถกรรม* แล้วจึงเข้าไปบ้านเพื่อบิณฑบาต หมอเห็นแล้วเรียนถามว่า
"ท่านเจ้าข้า ท่านทำนัตถกรรมแล้วหรือ?"

ธ. เออ อุบาสก.

๑. คือเป่าน้ำมน.

ม. เป็นอย่างไรบ้าง ขอรับ.

ถ. ยังแพงอยู่เทียว อุบาสก.

ม. ท่านนั่งหยอดหรือนอนหยอด ขอรับ.

พระเถระได้นิ่งเสีย, ท่านแม่อันหมอลามช้า ก็ไม่พูดอะไร.

ขณะนั้น หมอกล่าวกะท่านว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านไม่ทำความสบาย ตั้งแต่วันนี้ ขอท่านอย่าได้กล่าวว่ 'หมอผู้โน้นหุงน้ำมันให้เรา' แม้ ข้าพเจ้าก็จักไม่กล่าวว่ 'ข้าพเจ้าหุงน้ำมันถวายท่าน.'"

พระเถระเสียจักขุพร้อมกับการบรรลุพระอรหัต

พระเถระถูกหมอบอกเลิกแล้ว กลับไปสู่วิหาร ดำริว่ "ท่านแม่หมอเขาก็บอกเลิกแล้ว ท่านอย่าได้ละอริยาบถเสียนะ สมณะ" แล้วกล่าวสอนตนด้วยคาถานี้ว่

"ปาลิตะ. ท่านถูกหมอบอกเลิกจากการรักษา

ทั้งเสียแล้ว เทียงต่อมัจจุราช ไฉนจึงยังประมาท

อยู่เล่า ?"

ดังนี้แล้ว บำเพ็ญสมณธรรม.

ลำดับนั้น พอมัชฌิมยามล่วงแล้ว, ทั้งดวงตา ทั้งกิเลส ของท่านแตก (พร้อมกัน) ไม่ก่อนไม่หลังกว่ากัน. ท่านเป็นพระอรหันต์ สุกขวิปัสสกะ* เข้าไปสู่ห้องนั่งแล้ว.

พวกภิกษุและชาวบ้านรับบำรุงพระเถระ

ในเวลาภิกขาจาร ภิกษุทั้งหลายไปเรียนว่ "ท่านผู้เจริญ เวลานี้

๑. คือ เป็นพระอรหันต์ ฝ่ายวิปัสสนา.

เป็นเวลาภิกขาจาร."

ถ. กาลหรือ? ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย.

ภ. ขอรับ.

ถ. ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายไปเถิด.

ภ. ก็ท่านเล่า? ขอรับ.

ถ. ตาของข้าพเจ้า เสื่อมเสียแล้ว ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย.

เธอทั้งหลายแลดูตาของท่านแล้ว มีตาเต็มด้วยน้ำตา ปรลอบพระเถระ ว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านอย่าคิดไปเลย, กระผมทั้งหลายจักปฏิบัติท่าน" ดังนี้แล้ว ทำวัตรปฏิบัติที่ควรจะทำเสร็จแล้วเข้าไปสู่บ้าน. หม่อมมนุษย์ไม่เห็นพระเถระ ถามว่า "ท่านเจ้าข้า พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าทั้งหลาย ไปข้างไหนเสีย" ทราบข่าวนั้นแล้ว ส่งข้าวต้มไปถวายก่อนแล้ว ถือนาฬิกามาไปเอง ใหว่พระเถระแล้ว ร้องไห้ก่อก่อกอยู่แทบเท้า (ของท่าน) ปรลอบว่า "ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าทั้งหลายจักรับปฏิบัติท่านอย่าได้คิดไปเลย" แล้วลากลับ. ตั้งแต่นั้นมาเขาก็ส่งข้าวต้มและข้าวสวยไปถวายที่วิหารเป็นนิตย์.

ฝ่ายพระเถระ ก็กล่าวสอนภิกษุ ๖๐ รูปนอกนี้เป็นนรินทร์. เธอทั้งหลายตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน. ครั้นจวนวันปวารณา ก็บรรลุมรรคอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทุกรูป.

พวกภิกษุไปเฝ้าพระศาสดา

ก็แลเธอทั้งหลายออกพรรษาแล้ว อยากจะเฝ้าพระศาสดา จึงเรียนพระเถระว่า "กระผมทั้งหลายอยากจะเฝ้าพระศาสดา ขอรับ."

พระเถระได้ฟังคำของเธอทั้งหลายแล้ว คิดว่า "เราเป็นคน
ทุพพลภาพ และในระหว่างทาง ดงที่มนุษย์สิงก็มีอยู่ เมื่อเราไปกับเธอ
ทั้งหลาย จักพากันลำบากทั้งหมด จักไม่อาจเพื่ออันได้แม้ภิกษา เราจัก
ส่งภิกษุเหล่านี้ไปเสียก่อน ลำดับนั้น ท่านจึงกล่าวกะเธอทั้งหลายว่า
"ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายไปก่อนเถิด."

ภ. ก็ท่านเล่า? ขอรับ.

จ. ข้าพเจ้าเป็นคนทุพพลภาพ และในระหว่างทาง ดงที่มนุษย์
สิงก็มีอยู่ เมื่อข้าพเจ้าไปกับท่านทั้งหลาย จักพากันลำบากทั้งหมด ท่าน
ทั้งหลายไปก่อนเถิด.

ภ. อย่าทำอย่างนี้เลย ขอรับ กระผมทั้งหลายจักไปพร้อมกันกับ
ท่านทีเดียว.

จ. "ท่านทั้งหลายอย่าชอบอย่างนั้นเลย, เมื่อเป็นอย่างนั้น ความ
ไม่ผาสุกจักมีแก่ข้าพเจ้า, น้องชายของข้าพเจ้า เห็นท่านทั้งหลายแล้ว
คงจักถาม. เมื่อเช่นนั้น ท่านทั้งหลายพึงบอกความที่จักขุของข้าพเจ้า
เสื่อมเสียแล้วแก่เขา เขาคงจักส่งใคร ๆ มาสู่สำนักของข้าพเจ้า ข้าพเจ้า
จักไปกับเขา, ท่านทั้งหลายจงไหว้พระศพลและพระอสีติมหาเถระตาม
คำของข้าพเจ้า ดังนี้แล้ว ก็ส่งภิกษุเหล่านั้นไป.

พวกภิกษุแจ้งข่าวแก่น้องชายพระเถระ

เธอทั้งหลายขมาพระเถระแล้ว เข้าไปสู่ภายในบ้าน. หม่อมมนุษย์
นิมนต์ให้นั่ง ถวายภิกษาแล้ว ถามว่า "ท่านเจ้าข้า คุณทำที่พระผู้เป็น
เจ้าทั้งหลายจะไปกันละหรือ?"

เธอทั้งหลายตอบว่า "เออ อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย พวกข้าพเจ้าอยากจะเฝ้าพระศาสดา." พวกเขาอ่อนน้อมเป็นหลายครั้งแล้ว ทราบความพอใจในการที่เธอทั้งหลายจะไปให้ได้ จึงตามไปส่งแล้ว บ่นรำพันกลับมา.

ฝ่ายเธอทั้งหลายไปถึงพระเชตวันโดยลำดับ ถวายบังคมพระศาสดา และไหว้พระมหาเถระทั้งหลาย ตามคำของพระเถระแล้ว, ครั้นรุ่งขึ้นเข้าไปสู่ถณนที่น้องชายของพระเถระอยู่ เพื่อบิณฑบาต. กุฎุมพีเจ้าเธอทั้งหลายได้ นิมนต์ให้นั่ง ทำปฏิสันถารแล้ว ถามว่า "พระเถระพี่ชายของข้าพเจ้าอยู่ไหน?"

ลำดับนั้น เธอทั้งหลาย แข็งขำวุ่นวายแก่เขาแล้ว.

เขาร้องไห้กลิ้งเกลือกอยู่แทบบาทมูลของเธอทั้งหลาย ถามว่า "ท่านเจ้าข้า บัดนี้ควรทำอะไรดี?"

ส่งสามเณรหลานชายไปรับพระเถระ

ภ. พระเถระต้องการให้ใคร ๆ ไปจากที่นี่, ในกาลเมื่อไปถึงแล้ว ท่านจักมากับเขา.

ก. ท่านเจ้าข้า เจ้าคนนี่ หลานของข้าพเจ้าชื่อปาลิตะ ขอท่านทั้งหลายส่งเจ้านี้ไปเถิด.

ภ. ส่งไปอย่างนี้ไม่ได้ (เพราะ) อันตรายในทางมีอยู่, ต้องให้บวชเสียก่อนแล้วส่งไป จึงจะควร.

ก. ขอท่านทั้งหลายทำอย่างนั้นแล้วส่งไปเถิด ขอรับ.

ครั้งนั้น เธอทั้งหลายให้เขาบวชแล้ว สั่งสอนให้ศึกษาข้อวัตร

ปฏิบัติมีรับจิวรเป็นต้นสักกึ่งเดือนแล้ว บอกทางให้แล้วส่งไป.

สามเณรถึงบ้านนั้นโดยลำดับ เห็นชายผู้ใหญ่คนหนึ่งที่อยู่บ้าน จึงถามว่า "วิหารป่าไร ๆ อาศัยบ้านนี้มีบ้างหรือ ?"

ช. มี เจ้าข้า.

ส. ใครอยู่ที่นั่น ?

ช. พระเถระชื่อปาลิตะ* เจ้าข้า.

ส. ขอท่านบอกทางแก่ข้าพเจ้าหน่อย.

ช. ท่านเป็นอะไรกัน ? เจ้าข้า.

ส. รูปเป็นหลานของพระเถระ

สามเณรชวนพระมหาปาละกลับ

ขณะนั้น เขาพาเธอนำไปสู่วิหารแล้ว. เธอไหว้พระเถระแล้วทำวัตรปฏิบัติ บำรุงพระเถระด้วยดีสักกึ่งเดือนแล้ว เรียนว่า "ท่านผู้เจริญ กุณุมพีผู้ลุงของกระผม ต้องการให้ท่านกลับไป ขอท่านมาไปด้วยกันเถิด."

พระเถระกล่าวว่า "ถ้าอย่างนั้น เธอจงจับปลายไม้เท้าของเราข้า. สามเณรจับปลายไม้เท้า เข้าไปภายในบ้านกับพระเถระ. หม่อมมนุษย์นิมนต์ให้นั่งแล้ว เรียนถามว่า "ท่านผู้เจริญ คุณทำที่ท่านจะไปละกรรมัง ?"

พระเถระตอบว่า "เออ อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย เราจะไปถวายบังคมพระศาสดา." หม่อมมนุษย์เหล่านั้น อ่อนวอนโดยประการต่าง ๆ เมื่อไม่ได้ (สมหวัง) ก็ไปส่งพระเถระได้กึ่งทางแล้ว พวกเขาร้องให้กลับมา.

๑. น่าจะชื่อปาละ เพราะปาลิตะ เป็นชื่อของสามเณรหลานชาย.

สามเณรถึงศีลวิบัติเพราะเสียงหญิง

สามเณรพาพระเถระด้วยปลายไม้เท้าไปอยู่ ถึงบ้านที่พระเถระ เคยอาศัยเมืองชื่อสังกัฏฐะ อยู่แล้วในคกระหว่างทาง. เธอได้ยินเสียงขับ ของหญิงคนหนึ่ง ผู้ออกจากบ้านนั้นแล้ว ขับพลางเที่ยวเก็บฟืนพลาง อยู่ในป่า ถือนิมิตในเสียงแล้ว.

จริงอยู่ ไม่มีเสียงอื่น ชื่อว่าสามารถแผ่ไปทั่วสรีระของบุรุษทั้งหลาย ตั้งอยู่ เหมือนเสียงหญิง, เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นเสียงอื่นแม้สักอย่าง อันจะยึดจิตของบุรุษตั้งอยู่ เหมือนเสียงหญิง นะภิกษุทั้งหลาย."

สามเณรถือนิมิตในเสียงนั้นแล้ว ปล่อยปลายไม้เท้าเสียแล้ว กล่าวว่ "ท่านขอรับ ขอท่านรอรออยู่ก่อน, กิจของกระผมมี" ดังนี้แล้ว ไปสู่สำนักของหญิงนั้น. นางเห็นเธอแล้วได้หุคหนึ่ง. เธอถึงศีลวิบัติกับ นางแล้ว. พระเถระคิดว่า "เราได้ยินเสียงขับอันหนึ่งแล้วเดี๋ยวนี้เอง, ก็แล เสียงนั้นคงเป็นเสียงหญิง ถึงสามเณรก็ชักช้าอยู่, เธอจักถึงศีลวิบัติ เสียแน่แล้ว." ฝ่ายสามเณรนั้น ทำกิจของตนสำเร็จแล้วมาพูดว่า "เราทั้งหลายไปกันเถิด ขอรับ.

ขณะนั้น พระเถระถามเธอว่า "สามเณร เธอกลายเป็นคนชั่วเสีย แล้วหรือ? เธอถึงเสีย แม้พระเถระถามซ้ำก็ไม่พูดอะไร ๆ.

พระเถระไม่ยอมให้สามเณรคบ

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะเธอว่า "ธุระด้วยการที่คนชั่วเช่น เธอจับปลายไม้เท้าของเรา 'ไม่ต้องมี.' เธอถึงซึ่งความสังเวชแล้ว

เปลื้องผ้ากาสาเยเสียแล้ว นุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์พูดว่า "ท่านผู้เจริญ เมื่อก่อน
กระผมเป็นสามเณร แต่เดี๋ยวนี้กระผมกลับเป็นคฤหัสถ์แล้ว. อนึ่ง กระผม
เมื่อบวชก็ไม่ได้บวชด้วยศรัทธา บวชเพราะกลัวแต่อันตรายในหนทาง
ขอท่านมาไปด้วยกันเถิด."

พระเถระพูดว่า "ผู้มีอายุ คฤหัสถ์ชั่วก็ดี สมณะชั่วก็ดี ก็ชั่ว
ทั้งนั้น; เธอแม้ตั้งอยู่ในความเป็นสมณะแล้ว ไม่อาจเพื่อทำคุณเพียงแต่
ศีลให้บริบูรณ์ เป็นคฤหัสถ์ จักทำความดีงามชื่ออะไรได้, ชูระด้วยการ
ที่คนชั่วเช่นเธอจับปลายไม้เท้าของเรา ไม่ต้องมี."

นายปาลิตะตอบว่า "ท่านผู้เจริญ หนทางมีอมมนุษย์ชุมและท่าน
ก็เสียจักขุ จักอยู่ในที่นี้ได้อย่างไรได้."

ลำดับนั้น พระเถระ กล่าวกะเขาว่า "ผู้มีอายุ เธออย่าได้คิด
อย่างนั้นเลย, เราจะนอนตายอยู่ ณ ที่นี้ก็ดี จะนอนพลิกกลับไปกลับมา
ณ ที่นี้ก็ดี ขึ้นชื่อว่าการไปกับเธอยอมไม่มี" (ครั้นว่าอย่างนี้แล้ว) ได้
กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

**"เอาเถิด, เราเป็นผู้มีจักขุอันเสียแล้ว มาสู่ทาง
ไกลอันกันดาร นอนอยู่ (ก็ช่าง) จะไม่ไป,
เพราะความเป็นสหายในชนพาลยอมไม่มี. เอาเถิด
เราเป็นผู้มีจักขุเสียแล้ว มาสู่ทางไกลอันกันดาร
จักตายเสีย จักไม่ไป, เพราะความเป็นสหายใน
ชนพาลยอมไม่มี."**

นายปาลิตะ ได้ยินคำนั้นแล้ว เกิดความสังเวช นี้กว่า "เราทำ
กรรมหนัก เป็นไปโดยค่าน ไม่สมควรนอน" ดังนี้แล้ว กอดแขน

คร่ำครวญ แล่นเข้าราวป่า ได้หลีกไป ด้วยประการนั้นแล.

อาสนะท้าวสักกะร้อน

ด้วยเดชแห่งศีลแม่ของพระเถระ (ในขณะนั้น) บันฑุกัมพล-
สิลาอาสน์^๑ ของท้าวสักกเทวราช ยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕๐ โยชน์
หนา ๑๕ โยชน์ มีสีดุดอกชัยพฤกษ์ มีปกติยุบลงในเวลาประทับนั่งและ
พุดขึ้นในเวลาเสด็จลุกขึ้น แสดงอาการร้อนแล้ว.

ท้าวสักกเทวราช ทรงดำริว่า "ใครหนอแล ใครจะยังเราให้
เคลื่อนจากสถาน" ดังนี้แล้ว ทรงเสด็จลงมา ได้ทอดพระเนตรเห็น
พระเถระด้วยทิพยจักขุ.

เหตุนั้น พระโหราณาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า

"ท้าวสหัสเนตร ผู้เป็นเจ้าของเทวดา ส่องทิพย-
จักขุ (ทรงทราบว่) พระपालเถระองค์นี้ ติเตียน
คนบาป ชำระเครื่องเลี้ยงชีพให้บริสุทธิ์แล้ว, ท้าว
สหัสเนตร ผู้เป็นเจ้าของเทวดา ส่องทิพยจักขุ
(ทรงทราบว่) พระपालเถระ องค์นี้หนักในธรรม
ยินดีในศาสนา นั่งอยู่แล้ว."

ขณะนั้น ท้าวเธอได้ทรงพระดำริว่า "ถ้าเราจักไม่ไปสู่อำนาจของ
พระผู้เป็นเจ้าของ ผู้ติเตียนคนบาป หนักในธรรม เห็นปานนั้น, ศีรษะของ
เราพึงแตก ๗ เสียง; เราจักไปสู่อำนาจของท่าน," (ครั้นทรงพระดำริ
ฉะนี้แล้ว ก็เสด็จไป).

๑. แผ่นศิลาที่ประทับ มีสีดุดอกชัยพฤกษ์.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ - หน้า 29
เหตุ นั้น (พระโบราณจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า)

**" ท้าวสหเสนตร ผู้เป็นเจ้าแห่งเทวดา ทรงสิริ
ของเทวราช เสด็จมาโดยขณะนั้นแล้ว เข้าไปใกล้
พระจักรูปาลเถระแล้ว."**

ก็แลครั้นเสด็จเข้าไปใกล้แล้ว ได้ทรงทำเสียงฝีพระบาทในที่ใกล้พระเถระ.

ขณะนั้น พระเถระถามท้าวเธอว่า "นั่นใคร ?"

เทวราชตรัสตอบว่า "ข้าพเจ้าคนเดินทาง เจ้าข้า."

ถ. ท่านจะไปไหน อุบาสก.

ท. เมืองสาวัตถี เจ้าข้า.

ถ. ไปเถิด ท่านผู้มีอายุ.

ท. ก็พระผู้เป็นเจ้าเล่า เจ้าข้า จักไปไหน ?

ถ. ถึงเราก็จักไปในที่นั่นเหมือนกัน.

ท. ถ้าอย่างนั้น เราทั้งหลายไปด้วยกันเถิด เจ้าข้า.

ถ. เราเป็นคนทุพพลภาพ, ความเนิ่นช้าจักมีแก่ท่านผู้ไปอยู่กับเรา.

ท. กิจรีบของข้าพเจ้าไม่มี ถึงข้าพเจ้าไปอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าจักได้
บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สักประการหนึ่ง เราทั้งหลายไปด้วยกันเถอะเจ้าข้า.

พระเถระคิดว่า "นั่นจักเป็นสัตบุรุษ" จึงกล่าวว่า "ถ้าอย่างนั้น
จับปลายไม้เท้าเข้าเถิด อุบาสก."

ท้าวสักกเทวราช พาพระเถระไปถึงพระเชตวัน

ท้าวสักกเทวราช ทรงทำอย่างนั้นแล้ว ย่อพื้นปฐพีให้ถึงพระ-
เชตวันในเพลาย่ำเย็น.

พระเถระได้ฟังเสียงเครื่องประโคมมีสังข์และบัณเฑาะว์เป็นต้นแล้ว

ถามว่า "นั่น เสียงที่ไหน?"

ท. ในเมืองสาวัตถี เจ้าข้า.

ถ. ในเวลาไป เราไปโดยกาลช้านานแล้ว.

ท. ข้าพเจ้ารู้ทางตรง เจ้าข้า.

ในขณะนั้น พระเถระกำหนดได้ว่า "ผู้นี้มีโฉมมนุษย์ จักเป็น
เทวดา."

(เหตุนี้ พระโบราณจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า)

"ท้าวสหเสนตร ผู้เป็นเจ้าแห่งเทวดา ทรงสิทธิ์
ของเทวราช ย่นทางนั้น พลันเสด็จมาถึงเมือง
สาวัตถีแล้ว."

ท้าวเรอนำพระเถระไปสู่บรรณศาลา ที่กุฎุมพีน้องชายทำเพื่อ
ประโยชน์แก่พระเถระนั้นเทียว นิมนต์ให้นั่งเหนือแผ่นกระดานแล้วจำแลง
เป็นสหายที่รักไปสู่สำนักของกุฎุมพิจุลปาละ ตรีสร้อยเรียกว่า "เนาะ
ปาละผู้สหาย."

กุฎุมพิจุลปาละร้องถามว่า "อะไร? สหาย."

ท. ท่านรู้ความที่พระเถระมาแล้วหรือ?

จ. ข้าพเจ้ายังไม่รู้, ก็พระเถระมาแล้วหรือ?

เทวราช ตรีสร้อยว่า "เออ สหาย ข้าพเจ้าไปวิหาร เห็นพระเถระ
นั่งในบรรณศาลาที่ท่านทำ มาแล้วเดี๋ยวนี้เอง" ดังนี้แล้ว เสด็จ
หลีกไป.

ฝ่ายกุฎุมพีไปถึงวิหาร เห็นพระเถระแล้ว ร้องให้ก่ลึงเกลืออยู่ที่

บาทมูล กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญเจ้าข้า ข้าพเจ้าเห็นเหตุนี้แล้วจึงไม่ยอมให้ท่านบวช" ดังนี้เป็นต้นแล้ว ทำเด็กทาส ๒ คนให้เป็นไทให้บวชในสำนักของพระเถระแล้ว สั่งว่า "ท่านทั้งหลาย จงนำเอาของฉันมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น มาจากภายในบ้านอุปัฏฐากพระเถระ" ดังนี้แล้ว มอบให้แล้ว. สามเณรทั้งหลาย ก็ทำวัตรปฏิบัติอุปัฏฐากพระเถระแล้ว.

ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในทิศ (ผู้อยู่ที่อื่น) มาสู่พระเชตวัน ด้วยหวังว่า "จักเฝ้าพระศาสดา" ถวายบังคมพระศาสดา เยี่ยมพระอสีติมหาเถระแล้ว เทียวจาริกอยู่ในวิหาร ถึงที่อยู่ของพระจักขุปาสาเถระแล้ว มีหน้าตรงต่อที่นั้นในเวลาเย็น ด้วยหวังว่า "จักดูแม่ที่นี้."

ในขณะนั้น มหาเมฆตั้งขึ้นแล้ว. พวกเธอคิดว่า "เดี๋ยวนี้เย็นแล้ว, และเมฆก็ตั้งขึ้นแล้ว, เราจักมาดูแต่เช้าเทียว" ดังนี้แล้วกลับไป. ฝนตกในปฐมยาม หยุดในมัชฌิมยาม. พระเถระเป็นผู้ (เคย) ปรารถนาความเพียร เคนจงกรมเป็นอาจิณ; เหตุฉะนั้น จึงลงสู่ที่จงกรมแล้วในปัจฉิมยาม. แลในกาลนั้น ตัวแมลงค่อมทอง (หรือแมลงเม่า) เป็นอันมาก ตั้งขึ้นแล้ว บนพื้นที่ฝนตกใหม่. ตัวเหล่านั้น เมื่อพระเถระจงกรมอยู่ ใด้วิบัติ (ตาย) โดยมาก.

พวกอันเตवासิก ยังไม่ทันกวาดที่จงกรมของพระเถระแต่เช้า. ฝ่ายพวกภิกษุ นอกนี้ มาด้วยหวังว่า "จักดูที่อยู่ของพระเถระ" เห็นสัตว์ทั้งหลายในที่จงกรมแล้ว ถามว่า "ใครจงกรมในที่นี้." พวกอันเตवासิกของพระเถระตอบว่า "อุปัชฌาย์ของพวกกระผมขอรับ." เธอทั้งหลาย

ดีเตือนว่า "ท่านทั้งหลายคุณกรรมของสมณะเกิด ในกาลมีจักขุท่านนอนหลับเสีย ไม่ทำอะไร, ในกาลมีจักขุวิกลเดี่ยวนี้ไว้ตัวว่า 'จงกรม' ทำสัตว์มีประมาณถึงท่านนี้ให้ตายแล้ว ท่านคิดว่า 'จักทำประโยชน์' กลับทำการหาประโยชน์มิได้."

พวกเธอไปกราบทูลพระตถาคตแล้วในขณะนั้นว่า "พระเจ้าข้า พระจักขุปาลเถระ ไว้ตัวว่า 'จงกรม' ทำสัตว์มีชีวิตเป็นอันมากให้ตายแล้ว."

พระศาสดาตรัสถามว่า "ท่านทั้งหลายเห็นเธอกำลังทำสัตว์มีชีวิตเป็นอันมากให้ตายแล้วหรือ?"

ภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า "ไม่ได้เห็น พระเจ้าข้า."

ศ. ท่านทั้งหลายไม่เห็นเธอ (ทำดั่งนั้น) ฉันทโคแล ถึงเธอก็ไม่เห็นสัตว์มีชีวิตเหล่านั้น ฉันทนั้น. ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าเจตนาเป็นเหตุให้ตาย ของพระภิกษุทั้งหลาย (คือบุคคลผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว) มิได้มี.

ภ. พระเจ้าข้า เมื่ออุปนิสัยแห่งพระอรหัตมีอยู่ เหตุไหนท่านจึงกลายเป็นคนมีจักขุมืดแล้ว.

ศ. ด้วยอำนาจกรรมอันตนทำไว้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย.

ภ. ก็ท่านได้ทำกรรมอะไรไว้แล้ว พระเจ้าข้า.

บุรพกรรมของพระจักขุปาลเถระ

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง" ดังนี้แล้ว (ตรัสเล่าเรื่องราว)

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพาราณสี ดำรงราชย์อยู่ในกรุงพาราณสี หมอผู้หนึ่งเที่ยวทำเวชกรรมอยู่ในบ้านและนิคม เห็นหญิงทูลพลด้วยจักขุ

คนหนึ่ง จึงถามว่า "ความไม่ผาสุกของท่านเป็นอย่างไร ?

หญิงนั้นตอบว่า "ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นด้วยดวงตา."

หมอกล่าวว่า "ข้าพเจ้าจักทำยาให้แก่ท่าน"

ญ. ทำเถิด นาย.

ม. ท่านจักให้อะไรแก่ข้าพเจ้า ?

ญ. ถ้าท่านอาจจะทำดวงตาของข้าพเจ้าให้กลับเป็นปกติได้, ข้าพเจ้ากับบุตรและธิดา จักยอมเป็นทาสีของท่าน.

ม. รับว่า "ศิละ" ดังนี้แล้ว ประกอบยาให้แล้ว. ดวงตากลับเป็นปกติ ด้วยยานานเดียวเท่านั้น.

หญิงนั้นคิดแล้วว่า "เราได้ปฏิญญาแก่มอนันไว้ว่า 'จักพร้อมด้วยบุตรธิดา ยอมเป็นทาสีของเขา' ก็แต่เขาจักไม่เรียกเราด้วยวาจาอันอ่อนหวาน เราจักลงเขา." นางอันหมอมานแล้ว ถามว่า "เป็นอย่างไร? นางผู้เจริญ" ตอบว่า "เมื่อก่อน ดวงตาของข้าพเจ้าปวดน้อย เคี้ยวนี้ปวดมากเหลือเกิน." หมอคิดว่า "หญิงนี้ประสงค์ลงเราแล้วไม่ให้อะไร ความต้องการของเราด้วยค่าจ้างที่หญิงนี้ให้แก่เรามีได้มี, เราจักทำเขาให้จักขุมืดเสียเคี้ยวนี้" แล้วไปถึงเรือนบอกความนั้นแก่ภรรยา. นางได้นิ่งเสีย. หมอนั้นประกอบยานานหนึ่งแล้วไปสู่สำนักหญิงนั้น บอกให้หยอดว่า "นางผู้เจริญ ขอท่านจงหยอดยานานนี้." ดวงตาทั้งสองข้าง ได้ดับวูบแล้วเหมือนเปลวไฟ. หมอนั้นได้ (มาเกิด) เป็นจักขุปาลภิกษุแล้ว.

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย กรรมที่บุตรของเราทำแล้วในกาลนั้น ติดตามเธอไปข้างหลัง ๆ. จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่า บาปกรรมนี้

ย่อมตามผู้ทำไป เหมือนล้ออันหมุนตามรอยเท้าโคพลีพัท (คือโคที่เขา
เทียมเกวียนบรรทุกสินค้า) ตัวเข็นถูระไปอยู่" ครั้นตรัสเรื่องนี้แล้ว
พระองค์ผู้เป็นพระธรรมราชา ได้ตรัสพระคาถานี้สืบอนุสนธิ คุณประทับ
พระราชสาสน์ ซึ่งมีดินประจำไว้แล้ว ด้วยพระราชลัญจกรว่า

๑. มโนปุพฺพุกฺมา ฌมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มฺนสา เจ ปทุญฺเฐน ภาสติ วา กโรติ วา
ตโธ นํ ทุกฺขมฺเนวติ จกฺกัว วโธ ปทํ.
"ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่
สำเร็จแล้วด้วยใจ, ถ้าบุคคลมีใจร้าย พุดอยู่ที่ดี
ทำอยู่ที่ดี, ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น
คุณล้อหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำแยกไปอยู่ฉะนั้น."

แก้รรถ

จิตที่เป็นไปในภูมิ ๔ แม้ทั้งหมด ต่างโดยจิตมีกามาวจรกุศลจิต
เป็นต้น ชื่อว่า "มโน" ในพระคาถานั้น. ถึงอย่างนั้น ในบทนี้
เมื่อนิยม กะ กำหนดลง ด้วยอำนาจจิตที่เกิดขึ้นแก่หม้อนั้นในคราวนั้น
ย่อมได้จำเพาะจิต ที่เป็นไปกับด้วยโทมนัส ประกอบด้วยปฏิฆะ-
(อย่างเดียว).

บทว่า ปุพฺพุกฺมา คือ ชื่อว่า มาตามพร้อมด้วยจิตนั้น อันเป็น
หัวหน้าไปก่อน.

บทว่า ฌมฺมา คือ ชื่อว่า ธรรมเป็น ๔ อย่าง ด้วยอำนาจ
คุณธรรม เทศนาธรรม ปริยัติธรรม และนิสัสตตนิชชีวธรรม. ในธรรม
๔ ประการนั้น ธรรมศัพท์นี้ในคำว่า

"ธรรมและอธรรม ๒ ประการ ให้ผลเหมือนกัน

หามิได้ อธรรมย่อมนำไปสู่ นรก ธรรมย่อมนำ

ให้ถึงสุคติ."

ดังนี้ ชื่อว่าคุณธรรม (แปลว่าธรรมคือคุณ). ธรรมศัพท์นี้ ในคำที่ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมงามในเบื้องต้น แก่ท่านทั้งหลาย" ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่าเทศนาธรรม (แปลว่าธรรมคือเทศนา). ธรรมศัพท์นี้ ในคำที่ว่า "ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง กุลบุตรบางจำพวกในโลกนี้ ย่อมเรียนธรรม คือสุตตะ เคยยะ" ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่า ปริยัติธรรม (แปลว่าธรรมคือปริยัติ). ธรรมศัพท์นี้ ในคำที่ว่า "ก็สมัยนั้นแล ธรรมทั้งหลายย่อมมี ขันธุ์ทั้งหลายย่อมมี" ดังนี้ เป็นต้น ชื่อว่า นิสสัคตธรรม (แปลว่าธรรมคือสภาพที่มีใช้สวั) นัยแม้ในบทว่า "นิชชีวธรรม" (ซึ่งแปลว่าธรรมคือสภาพมิใช่ชีวิต) ก็คงเดียวกัน. ในธรรม ๔ ประการนั้น นิสสัคตธรรมหรือนิชชีวธรรม พระศาสดาทรงประสงค์แล้วในที่นี้. นิสสัคตธรรมหรือนิชชีวธรรมนั้น โดยความก็ อรูปขันธุ์ ๓ ประการ คือ "เวทนาขันธุ์ สัญญาขันธุ์ สังขารขันธุ์." เหตุว่าอรูปขันธุ์ ๓ ประการนั้น ชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้าของอรูปขันธุ์ ๓ ประการนั้น.

มีคำถามว่า "ก็ใจ มีวัตถุประสงค์เดียวกัน มีอารมณ์เดียวกัน เกิดในขณะเดียวกัน พร้อมกับธรรมเหล่านั้น ไม่ก่อนไม่หลังกว่ากัน ชื่อว่าเป็นหัวหน้าของธรรมเหล่านั้นอย่างไร ?"

มีคำตอบว่า "ใจ ได้ชื่อว่าเป็นหัวหน้าของธรรมเหล่านั้น ด้วยอรรถว่า เป็นปัจจัยเครื่องยังธรรมให้เกิดขึ้น. เหมือนอย่างว่า เมื่อพวก

โจรเป็นอันมาก ทำโจรกรรมมีปล้นบ้านเป็นต้นอยู่ด้วยกัน เมื่อมีใครถามว่า "ใครเป็นหัวหน้าของพวกมัน?" ผู้ใดเป็นปัจจัยของพวกมัน คืออาศัยผู้ใดจึงทำกรรมนั้นได้ ผู้นั้นชื่อทตตะก็ตาม ชื่อมัตตะก็ตาม เขาเรียกว่าหัวหน้าของมัน ฉนฺได; คำอุปไมยซึ่งเป็นเครื่องให้orroดถึงพร้อมนี้ บัณฑิตพुरु้แจ้ง ฉนฺนํ. โจเชื่อว่าป็นหัวหน้าของธรรมทั้งหลายนั้น ด้วยorroดว่า ป็นปัจจัยเครื่องยงธรรมให้เกิดขึ้นฉนนี้ เหตุฉนนั้น ธรรมทั้งหลายนั้น จึงชื่อว่ามีใจป็นหัวหน้า, เพราะเมื่อใจไม่เกิดขึ้น ธรรมเหล่านั้นย่อมไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้. ฝ่ายใจ ถึงเจตสิกธรรมบางเหล่า แม้ไม่เกิดขึ้น ก็ยอมเกิดขึ้นได้แท้. อนึ่ง โจเชื่อว่าป็นใหญ่ของธรรมทั้งหลายนั้น ด้วยอำนาจป็นอธิบดี เหตุฉนนั้น ธรรมทั้งหลายนั้นจึงชื่อว่า มีใจป็นใหญ่. เหมือนอย่างว่า ชนทั้งหลายมีโจรผู้ป็นหัวโจกป็นต้น ผู้ป็นอธิบดี ได้ชื่อว่าป็นใหญ่ของชนทั้งหลายมีโจรป็นต้น ฉนฺได, ใจผู้ป็นอธิบดี ได้ชื่อว่าป็นใหญ่ของธรรมเหล่านั้น ฉนฺนํ, เหตุฉนนั้น ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่ามีใจป็นใหญ่. อนึ่ง สิ่งทั้งหลายนั้น ๆ เสร็จแล้วด้วยวัตถุมีไม้ป็นต้น ก็ชื่อว่าของสำเร็จแล้วด้วยไม้ป็นต้น ฉนฺได. แม้ธรรมทั้งหลายนั้น ได้ชื่อว่าสำเร็จแล้วด้วยใจ เพราะเสร็จมาแต่ใจ ฉนฺนํ.

บทว่า ปญฺญูเรน คือ อันโทษมีอกิขณาป็นต้นซึ่งจรมาประทุษร้ายแล้ว. จริงอยู่ ใจปกติชื่อว่าภวังคจิต, ภวังคจิตนั้นไม่ต้องโทษประทุษร้ายแล้ว. เหมือนอย่างว่า นำใสศร่าหมองแล้ว เพราะสีทั้งหลาย มีสีเขียวป็นต้นซึ่งจรมา (กลับ) ป็นน้ำต่างโดยประเภทมีน้ำเขียวป็นต้น จะชื่อน้ำใหม่ก็มีไซ้ จะชื่อน้ำใสตามเดิมนั้นแลก็มีไซ้ ฉนฺได,

ภวังคจิตเมื่อนั้น อันโทสมือภิชณาเป็นต้น ที่จรมาประทุษร้ายแล้ว จะชื่อว่าจิตใหม่ก็มีไซ้ จะชื่อว่าภวังคจิตตามเดิมนั้นแลก็มีไซ้ ฉะนั้น, เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ผุดผ่อง แต่มัน เสร้าหมองแล้ว เหตุอุปกิเลสทั้งหลายซึ่งจรมาแล" ดังนี้. ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้วอย่างนี้.

บาทพระคาถาว่า ภาสติ วา กโรติ วา คือ เมื่อเขาพูด ย่อมพูด เฉพาะแต่วจีทุจริต ๔ อย่าง, เมื่อทำ ย่อมทำ เฉพาะแต่กายทุจริต ๓ อย่าง, เมื่อไม่พูด เมื่อไม่ทำ เพราะความที่ตัวเป็นผู้มีใจอันโทสมือภิชณาเป็นต้นประทุษร้ายแล้วนั้น ย่อมทำมโนทุจริต ๓ อย่างให้เต็ม. อกุศลกรรมบถ ๑๐ อย่างของเขา ย่อมถึงความเต็มที่ ด้วยประการอย่างนี้.

บาทพระคาถาว่า ตโต นํ ทุกฺขมเนวติ ความว่า ทุกข์ย่อมตามบุคคลนั้นไป เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้น คือว่า ทุกข์ที่เป็นผลทั้งเป็นไปในกาย ทั้งเป็นไปในจิต โดยบรรยายนี้ว่า ทุกข์มีกายเป็นที่ตั้งบ้าง ทุกข์มีจิตนอกนี้เป็นที่ตั้งบ้าง ย่อมไปตามอรรถภาพนั้น ผู้ไปอยู่ในอบาย ๔ กัฏฐิ ในหม่อมมนุษย์กัฏฐิ เพราะอานุภาพแห่งทุจริต.

มีคำถามว่า "ทุกข์ย่อมติดตามบุคคลนั้นเหมือนอะไร?"

มีคำแก้ว่า เหมือนลื้อหมุนไปตามรอยเท้าของโคพลีพัตตัวเข็นไปอยู่, อธิบายว่า "เหมือนลื้อหมุนไปตามรอยเท้าของโคพลีพัตอันเขาเทียมไว้ที่แอก นำแอกไปอยู่. เหมือนอย่างว่า มันลากไปวันหนึ่งก็ดี สองวันก็ดี สิบวันก็ดี ถึงเดือนก็ดี ย่อมไม่อาจให้ลื้อหมุนกลับ คือ ไม่อาจลื้อไปได้, โดยที่แท้เมื่อมันก้าวไปข้างหน้า แอกก็เบียดคอ (ของมัน) เมื่อมันถอยหลังลื้อก็ขูดเนื้อที่ขา, ลื้อเบียดเบียนด้วยเหตุ ๒ ประการนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ - หน้าที่ 38

หมุนตามรอยเท้าของมันไป จันใด, ทุกข์ทั้งที่เป็นไปทางกาย ทั้งที่เป็น
ไปทางจิต อันมีทุจริตเป็นมูล ย่อมติดตามบุคคลผู้มีใจร้ายแล้ว ทำทุจริต
๓ ประการให้เต็มที่ตั้งอยู่ ในที่เขาไปแล้วนั้น ๆ มีนรกเป็นต้น จันนั้นแล.

ในกาลจบคาถา ภิกษุสามพันรูป ได้บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วย
ปฏิสัมภิทาทั้งหลาย เทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์มีผลแม้แก่บริษัทผู้
ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล้ว

เรื่องพระจักขุปาลเถระ จบ.

๒. เรื่องมัญญกุณฑล [๒]

ข้อความเบื้องต้น

ฝ่ายพระคาถาที่สองว่า "มโนปุพฺพคมา" เป็นต้น พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงปรารภมัญญกุณฑลมาณพ ภายใตแล้ว ในกรุงสาวัตถี
นั้นแล.

พราหมณ์ทำตุ้มหูให้บุตร

ดังได้สดับมา ในกรุงสาวัตถี ได้มีพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อ อทินน-
ปุพฺพกะ. เขาไม่เคยให้สิ่งของอะไร ๆ แก่ใคร ๆ. เพราะฉะนั้นประมุขชน
จึงได้ตั้งชื่อว่า "อทินนปุพฺพกะ." เขาได้มีบุตรคนเดียวเป็นที่รักใคร่
พอใจ. ภายหลัง เขาอยากจะทำเครื่องประดับให้บุตร คิดว่า "ถ้าเราจัก
จ้างช่างทอง ก็จะต้องให้ค่าบำเหน็จ " ดังนี้แล้วจึงแผ่ทองคำ ทำให้
เป็นตุ้มหูเกลี้ยง ๆ เสร็จแล้ว ได้ให้ (แก่บุตรของตน). เพราะฉะนั้น
บุตรของเขาจึงได้ปรากฏโดยชื่อว่า "มัญญกุณฑล."

รักษามุตรเองเพราะกลัวเสียขวัญข้าว

ในเวลาเมื่อบุตรนั้นอายุได้ ๑๖ ปี เกิดเป็นโรคผอมเหลือง. มารดา
แลดูบุตรแล้ว จึงพูดกะพราหมณ์ (ผู้สามี) ว่า "พราหมณ์ โรคเกิด
ขึ้นแล้วแก่บุตรของท่าน, ขอท่านจงหาหมอรักษาเขาเสียเถิด."

พราหมณ์ตอบว่า "นางผู้เจริญ ถ้าเราจะหาหมอมา, เราจะต้อง

๑. ผู้ไม่เคยให้อะไรแก่ใคร.

ให้ขวัญข้าวเขา หล่อนช่างไม่มองดูความเปลื้องทรัพย์ของเรา (บ้าง)."

นางพราหมณ์ถามว่า "เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านจะอย่างไรเล่า?
พราหมณ์."

พราหมณ์ตอบว่า "ทรัพย์ของเราจะไม่ขาดไปได้อย่างไรใด เราจะ
ทำอย่างนั้น."

พราหมณ์นั้นไปยังสำนักพวกหมอแล้ว ถามว่า "พวกท่านวางเอา
ขนานไหน? แก่คนที่โรคนิดโน้น."

ลำดับนั้น พวกหมอก็บอกยาเกล็ดที่เข้าเปลือกไม้เป็นต้นแก่เขา.
เขา (ไป) เอรากไม้เป็นต้นที่พวกหมอบบอกให้นั้นมาแล้ว ทำเอาให้
แก่บุตร. เมื่อพราหมณ์ทำอยู่เช่นนั้นนั้นแล, โรคได้ (กำเริบ) กล้ำแล้ว
(จน) เข้าถึงความไม่มีใครที่จะเยียวยาได้. พราหมณ์รู้ว่าบุตรทุพพลภาพ
แล้ว จึงหาหมอคนหนึ่ง. หมอนั้น (มา) ตรวจดูแล้ว จึงพูด
(เสียง) ว่า "ข้าพเจ้ามีกิจอยู่อย่างหนึ่ง ท่านจงหาหมออื่นมาให้รักษา
เถิด" ดังนี้แล้ว บอกเลิกกับพราหมณ์นั้นแล้วก็ลาไป.

ให้บุตรนอนที่ระเบียงเพราะกลัวเห็นสมบัติ

พราหมณ์รู้เวลาที่บุตรจวนจะตายแล้วคิดว่า "เหล่าชนที่มาแล้ว ๆ
เพื่อประโยชน์จะเยี่ยมเยียนบุตรนี้ จักเห็นทรัพย์สมบัติภายในเรือน เรา
จะเอาเขาไว้ข้างนอก" ดังนี้แล้ว จึงนำเอาบุตรออกมาให้นอนที่ระเบียง
เรือนข้างนอก.

พระพุทธเจ้าเห็นอุปนิสัยของมัญญกูณฑล

ในเวลากำลังปัจจุสมัย (คือเวลาจวนสว่าง) วันนั้น พระผู้มี-

พระภาคเจ้า เสด็จออกจากพระมหากรุณาสมบัติ ทรงเล็งดูโลกด้วย พุทธจักขุ เพื่อทอดพระเนตรเหล่าสัตว์ผู้เป็นเผ่าพันธุ์อันพระองค์พอ แนะนำได้ ซึ่งมีกุศลอันหนาแน่นแล้ว มีความปรารถนาซึ่งได้ทำไว้ แล้วในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ได้ทรงแผ่ตาข่ายคือพระญาณไปในหมื่นจักรวาล. มัญญกษัตริย์มาณพปรากฏแล้ว ณ ภายในตาข่ายคือพระญาณนั้น โดยอาการอันนอนที่ระเบียงข้างนอกอย่างนั้น.

พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นเขาแล้ว ทรงทราบว่า พราหมณ์ ผู้บิดานำเขาออกจากภายในเรือนแล้ว ให้นอนในที่นั้น ทรงดำริว่า "จะมีประโยชน์บ้างหรือไม่หนอ ด้วยปัจจัยที่เราไปในที่นั้น" กำลังทรงรำพึง (อยู่) ได้ทรงเห็นเหตุนี้ว่า "มาณพนี้ จักทำจิตให้เลื่อมใสในเรา ทำกาลแล้ว จักเกิดในวิมานทองสูง ๓๐ โยชน์ในดาวดึงส์เทวโลก มีนางอัปสรเป็นบริวารพันหนึ่ง. ฝ่ายพราหมณ์จักทำฌานปณิกจสิริระนั้น ร้องให้ไปในป่าช้า. เทพบุตรจักมองดูอัศภพตนสูงประมาณ ๑ คาวุต (สามร้อยเส้น) ประดับด้วยเครื่องอลังการ หน้า ๖๐ เล่มเกวียน มีนางอัปสรเป็นบริวารพันหนึ่ง คิดว่า " สิริสมบัตินี้ เราได้ด้วยกรรมอะไรหนอ?" ดังนี้แล้ว เสด็จอยู่, ก็ทราบว่าได้ด้วยจิตเลื่อมใสในเรา คิดว่า "บิดาไม่หาหมอมานำให้ประกอบยาให้แก่เรา เพราะเกรงว่าทรัพย์จะหมดไป เดียวนี้ไปป่าช้าร้องให้อยู่, เราจักทำเขาให้ถึงประการอันแปลก" ดังนี้ ด้วยความขัดเคืองในบิดา จักจำแลงตัวเหมือนมัญญกษัตริย์มาณพ มาทำนองร้องให้อยู่ในที่ใกล้ป่าช้า. ที่นั้น พราหมณ์ จักถามเขาว่า "เจ้าเป็นใคร?" เขาจักตอบ ฉันเป็นมัญญกษัตริย์มาณพ บุตรของ

๑. กตาทิการานํ มีอริการอันทำไว้แล้ว.

ท่าน."

พราหมณ์. ท่านไปเกิดในภพไหน ?

เทพบุตร. ในภพดาวดึงส์.

เมื่อพราหมณ์ถามว่า "เพราะทำกรรมอะไร ?" เขาก็บอกว่า เขาเกิดเพราะจิตที่เลื่อมใสในเรา. พราหมณ์จึงถามเราว่า "ขึ้นชื่อว่า ความทำจิตให้เลื่อมใสในพระองค์ (เท่านั้น) แล้วไปเกิดในสวรรค์ มีหรือ ?" ที่นั่น เราจึงตอบว่า "ไม่มีใครอาจจะกำหนดด้วยการนับได้ว่า มีประมาณเท่านั้นร้อย หรือเท่านั้นพัน หรือเท่านั้นแสน" ดังนี้แล้ว จักภยิตลาถาในธรรมบท. ในกาลจบคาถา ความตรัสรู้ธรรม จักมีแก่สัตว์ประมาณแปดหมื่นสี่พัน. มัญญกุนทลิตเทพบุตร จักเป็นพระโสดาบัน; ถึงอทินนปุพพกพราหมณ์ก็เหมือนกัน. อาศัยกุนทรนี้ ความบูชาธรรมเป็นอันมากจักมี ด้วยประการฉะนี้, ในวันรุ่งขึ้น ทรงทำความปฏิบัติ (ชำระ) พระสรีระเสร็จแล้ว อันภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว เสด็จเข้าไปสู่กรุงสาวัตถี เพื่อบิณฑบาต เสด็จถึงประตูเรือนของพราหมณ์ โดยลำดับ.

มัญญกุนทลิตทำใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า

ในขณะนั้น มัญญกุนทลิตมาพบ กำลังนอนผินหน้าไปข้างในเรือน พระศาสดาทรงทราบไม่เห็นพระองค์, จึงได้ปลงพระรัศมีในวามหนึ่ง. มาณพคิดว่า "นี่แสงสว่างอะไร?" จึงนอนพลิกกลับมา เห็นพระศาสดาแล้ว คิดว่า "เราอาศัยบิดาเป็นอันธพาล จึงไม่ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เห็นปานนี้แล้ว ทำความขวนขวายด้วยกาย หรือถวายทาน หรือฟัง

ธรรม, เดียวนี้แม้แต่มีมือสองข้างของเราก็ยกไม่ไหว. กิจที่ควรทำอย่างอื่น
ไม่มี" ดังนี้แล้ว ได้ทำใจเท่านั้นให้เลื่อม

เพราะใจเลื่อมใสทำกาละไปเกิดในเทวโลก

พระศาสดาทรงพระดำริว่า "พอละ ด้วยการที่มาณพนี้ทำใจให้
เลื่อมใส ประมาณเท่านั้น" ก็เสด็จหลีกไปแล้ว. เมื่อพระตถาคตพอ
กำลังเสด็จลับตาไป, มาณพนั้นมีใจเลื่อมใส ทำกาละแล้ว เป็นประจักษ์
ดังว่า หลับแล้วกลับตื่นขึ้น ไปเกิดในวิมานทองสูงประมาณ ๓๐ โยชน์
ในเทวโลก.

พราหมณ์คร่ำครวญถึงบุตร

ฝ่ายพราหมณ์ทำฌาปนกิจสรีระมาณพนั้นแล้ว ได้มีแต่การร้องไห้
เป็นเบื้องหน้า, ไปที่ป่าช้า ทุกวัน ๆ ร้องให้พลางบ่นพลางว่า "เจ้าลูก
คนเดียวของพ่ออยู่ที่ไหน ? เจ้าลูกคนเดียวของพ่ออยู่ที่ไหน ?"

เทพบุตรจำแลงกายไปหาพราหมณ์

(แม่) เทพบุตรแลดูสมบัติของตนแล้ว คิดว่า "สมบัตินี้เราได้
ด้วยกรรมอะไร ?" เมื่อพิจารณาไปก็รู้ว่า "ได้ด้วยใจที่เลื่อมใสใน
พระศาสดา" ดังนี้แล้ว จึงคิดต่อไปว่า "พราหมณ์ผู้นี้ ในกาลเมื่อเรา
ไม่สบาย หาได้ให้หมอบประคอบยาไม่ เดียวนี้สิ ไปป่าช้าร้องไห้อยู่,
ควรที่เราจะทำแก่ให้ถึงประการอันแปลก" ดังนี้แล้วจึงจำแลงตัวเหมือน
มีภุชกุณทลิมานพ มาแล้ว ได้กอดแขนยื่นร้องไห้อยู่ ในที่ไม่ไกลป่าช้า.

เทพบุตรกับพราหมณ์ได้วาทะกัน

พราหมณ์เห็นเขาแล้ว จึงคิดว่า "เราร้องไห้เพราะโศกถึงบุตร
ก่อน, ก็มาณพนั้น ร้องไห้ต้องการอะไรเล่า? เราจะถามเขาดู" ดังนี้
แล้ว เมื่อจะถาม ได้กล่าวคาถานี้ว่า

"ท่านตกแต่งแล้ว เหมือนมัญญกุณฑล มีภาระ
คือระเบียบดอกไม้ มีตัวฟุ้งด้วยจันทน์เหลือง,
กอดแขนทั้งสองคร่ำครวญอยู่ ในกลางป่าช้า,
ท่านเป็นทุกข์อะไรหรือ?"

มาณพกล่าวว่า

"เรือนรถ ทำด้วยทองคำ ผุดผ่อง เกิดขึ้นแล้ว
แก่ข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าหาคู่มือของมันยังไม่ได้
ข้าพเจ้าจักยอมเสียชีวิต เพราะความทุกข์นั้น."

ที่นั่น พราหมณ์ได้พูดกะเขาว่า

"พ่อมาณพผู้เจริญ คู่มือของมันนั้น จะทำ
ด้วยทองคำก็ตาม ทำด้วยแก้วก็ตาม ทำด้วย
โลหะก็ตาม ทำด้วยเงินก็ตาม ท่านจงบอก
ข้าพเจ้าเถิด, ข้าพเจ้าจะรับประกันให้ท่านได้
คู่มือ (ของมัน)."

มาณพได้ฟังคำนั้น คิดว่า "พราหมณ์ผู้นี้ ไม่ทำยาให้แก่บุตร
แล้ว ครั้นมาเห็นเรารูปร่างคล้ายบุตร ร้องไห้อยู่ ยังพูดว่า 'เราจะ
ทำคู่มือซึ่งทำด้วยทองคำเป็นต้นให้, ช่างเถิด เราจักแก่งแก่งเล่น'"

ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า "ท่านจะทำคู่มือให้แก่ข้าพเจ้าโตเท่าไร?" เมื่อ
พราหมณ์นั้นกล่าวว่า "ท่านจะต่อกรโตเท่าไรเล่า? จึงบอกว่า

"ข้าพเจ้าต้องการด้วยพระจันทร์ และพระ-
อาทิตย์ทั้งสองดวง ท่านอันข้าพเจ้าขอแล้ว
โปรดให้พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งสองนั้น
แก่ข้าพเจ้าเถิด."

มาณพนั้นกล่าวซ้ำแก่เขา

"พระจันทร์และพระอาทิตย์ สองแสงเป็น
คู่กัน ในวิถีทั้งสอง รถของข้าพเจ้าทำด้วย
ทองคำ ย่อมงามสมกับคู่อันนั้น."

ลำดับนั้น พราหมณ์พูดกับเขาว่า

"พ่อมาณพ ท่านผู้ปรารถนาของที่ไม่ควร
ปรารถนา เป็นคนเขลาแท้ ๆ, ข้าพเจ้าเข้าใจ
ว่า ท่านจักตายเสียเปล่า จักไม่ได้พระจันทร์
และพระอาทิตย์ทั้งสองเลย."

ลำดับนั้น มาณพจึงพูดกะพราหมณ์นั้นว่า "ก็บุคคลผู้ร้องให้
เพื่อต้องการสิ่งซึ่งปรากฏอยู่ เป็นคนเขลา หรือว่าบุคคลผู้ร้องให้เพื่อ
ต้องการสิ่งซึ่งไม่ปรากฏอยู่ เป็นคนเขลาเล่า?" ดังนี้แล้ว จึงกล่าว
เป็นคาถา

"แม้ความไปและความมา ของพระจันทร์
และพระอาทิตย์ก็ปรากฏอยู่ ชาติคือวาระแห่ง

พระจันทร์และพระอาทิตย์ ก็ปรากฏอยู่ในวิถี
ทั้งสอง (ส่วน) คนที่ทำกาละ ละไปแล้ว
ใครก็ไม่แลเห็น, บรรดาเราทั้งสอง ผู้คร่ำครวญ
อยู่ในที่นี้ ใครจะเป็นคนเขลากว่ากัน."

พราหมณ์ยอมจำนนแล้วชมเชยเทพบุตร

พราหมณ์สดับคำนั้นแล้ว กำหนดได้ว่า "มาณพนี้พูดถูก" จึง
กล่าวว่า

"พ่อมาณพ ท่านพูดจริงทีเดียว, บรรดา
เราทั้งสอง ผู้คร่ำครวญอยู่ (ในที่นี้) ข้าพเจ้า
เองเป็นคนเขลากว่า, ข้าพเจ้าอยากได้บุตรที่ทำ
กาละแล้วคืนมา เป็นเหมือนทารกร้องไห้อยาก
ได้พระจันทร์"

ดังนี้แล้ว เป็นผู้หายโศก เพราะถ้อยคำของมาณพนั้น, เมื่อ
จะทำความชมเชยมาณพ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

"ท่านมาดาข้าพเจ้าซึ่งเป็นผู้ร่อนหนักหนา
เหมือนบุคคลดับไฟที่ติดน้ำมันด้วยน้ำ, ข้าพเจ้า
ยอมยั้งความกระวนกระวายทั้งปวง ให้ดับได้

๑. สนฺตํ ในคาถาเท่ากับสมานํ.

ท่านผู้บรรเทาความโศกถึงบุตรของข้าพเจ้า อัน
ความโศกครอบงำแล้ว ได้ถอนลูกศรคือความโศก
อันเสียดหฤทัยข้าพเจ้าออกได้หนอ ข้าพเจ้านั้น
เป็นผู้มีลูกศรอันท่านถอนเสียแล้ว เป็นผู้เย็นสงบ
แล้ว, พ่อมาณพ ข้าพเจ้าหายเศร้าโศก หาย
ร้องไห้ เพราะได้ฟังถ้อยคำของท่าน."

พราหมณ์ซักถามเทพบุตร

ขณะนั้น พราหมณ์ เมื่อจะถามเขาว่า "ท่านชื่ออะไร ?" จึง
กล่าวว่า

"ท่านเป็นเทวดาหรือคนธรรมดา หรือว่าเป็น
ท้าวปุรินทลัทธิเทวราช, ท่านชื่อไร ? หรือ
เป็นบุตรของใคร ? อย่างไร ข้าพเจ้าจะรู้จัก
ท่านได้?"

ถ้าคืบนั้น มาณพบอกแก่เขาว่า

"ท่านเผาบุตรคนใด ในป่าช้าเองแล้ว ย่อม
คร่ำครวญและร้องไห้ถึงบุตรคนใด บุตรคนนั้น
คือข้าพเจ้า ทำกุศลธรรมแล้ว ถึงความเป็นเพื่อน
ของเหล่าไตรทศ (เทวดา)."

พราหมณ์ได้กล่าวว่า

"เมื่อท่านให้ทานน้อยหรือมาก ในเรือนของ
ตน หรือรักษาอุโบสถกรรมเช่นนั้นอยู่ ข้าพเจ้า
ไม่เห็น, ท่านไปเทวโลกได้เพราะกรรมอะไร ?"
มาณพได้กล่าวว่า

"ข้าพเจ้ามีโรค เจ็บลำบาก มีการระล่ำ
ระสายอยู่ในเรือนของตน, ได้เห็นพระพุทธเจ้า
ผู้ปราศจากกิเลสฐิติ ข้ามความสงสัยเสียได้
เสด็จไปดี มีพระปัญญาไม่ทราวม, ข้าพเจ้านั้น
มีใจเบิกบานแล้ว มีจิตเลื่อมใสแล้ว ได้ถวาย
อัญชลีแด่พระตถาคตเจ้า. ข้าพเจ้าได้ทำกุศล-
กรรมนั้นแล้ว จึงได้ถึงความเป็นเพื่อนของเหล่า
ไตรทศ (เทพดา)."

พราหมณ์ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ
เมื่อมาณพนั้น กำลังพูดพร่ำอยู่นั้นเทียว, สรรพทั้งสี่ของ
พราหมณ์ก็เต็มแล้วด้วยปีติ. เขาเมื่อจะประกาศปีตินั้น จึงกล่าวว่า

"นำอัครรย์หนอ นำประหลาดหนอ วิบาก
ของการทำอัญชลีนี้ เป็นไปได้เช่นนี้ แม้
ข้าพเจ้า มีใจเบิกบานแล้ว มีจิตเลื่อมใสแล้ว
ถึงพระพุทธเจ้าว่า เป็นสรณะในวันนี้แล."

เทพบุตรโอวาทพราหมณ์แล้วก็หายตัวไป

ลำดับนั้น มาณพได้กล่าวตอบว่า

"ท่านจงเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสแล้ว ถึงพระ-
พุทธเจ้า ทั้งพระธรรม ทั้งพระสงฆ์ ว่าเป็น
สรณะในวันนี้แล ท่านจงเป็นผู้มีจิตเลื่อมใส
อย่างนั้นนั่นแล สมทานสิกขาบท ๕ อย่า
ให้ขาดทำลาย, จงริบเว้นจากปาณาติบาต (การ
ฆ่าสัตว์) จงเว้นของที่เจ้าของยังไม่ให้ในโลก,
จงอย่าดื่มน้ำเมา, จงอย่าพูดปด, และจงเป็น
ผู้เต็มใจด้วยภรรยาของตน."

เขารับว่า "ดีแล้ว" ได้ภยิตคาถาเหล่านี้ว่า

"ดูก่อนยักษ์ ท่านเป็นผู้ใคร่ประโยชน์
แก่ข้าพเจ้า, ดูก่อนเทพดา ท่านเป็นผู้ใคร่สิ่ง
ที่เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าจะทำ (ตาม)
ถ้อยคำของท่าน, ท่านเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้า,
ข้าพเจ้าเข้าถึงพระพุทธรเจ้า ว่าเป็นสรณะด้วย,
ข้าพเจ้าเข้าถึงแม้พระธรรม ซึ่งไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่า
ว่าเป็นสรณะด้วย, ข้าพเจ้าเข้าถึงพระสงฆ์ของ
พระพุทธรเจ้าผู้เป็นมนุษย์ (พิเศษ) ดูก่อนเทพดา
ว่าเป็นสรณะด้วย, ข้าพเจ้าจะริบเว้นจาก

๑. คำนี้ในที่อื่นหมายถึงผู้ดูร้าย แต่ในที่นี้หมายถึงผู้อันบุคคลควรบูชา.

ปาณาติบาต, เว้นของที่เจ้าของยังไม่ให้ในโลก,
ไม่ดื่มน้ำเมา, ไม่พูดปด, และเป็นผู้เต็มใจ
ด้วยภรรยาของตน."

ลำดับนั้น เทพบุตรกล่าวกะเขาว่า "พราหมณ์ ทรัพย์ในเรือน
ของท่านมีมาก, ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วถวายทาน, จงฟังธรรม,
จงถามปัญหา" ดังนี้แล้ว ก็อันตรธานไป ณ ที่นั้นนั่นแล.

พราหมณ์ถวายทานแด่พระพุทธเจ้า

ฝ่ายพราหมณ์ ไปเรือนแล้วเรียกนางพราหมณีมา พูดว่า "นาง
ผู้เจริญ ฉันจักนิมนต์พระสมณโคดมแล้วทูลถามปัญหา, หล่อนจงทำ
สักการะ" ดังนี้แล้ว ไปสู่วิหาร ไม่ถวายบังคมพระศาสดาเลย ไม่ทำ
ปฏิสันถาร ยืน ณ ที่ควรข้างหนึ่งแล้ว กราบทูลว่า " พระโคดมผู้เจริญ
ของพระองค์กับทั้งพระภิกษุสงฆ์ จงทรงรับภัตตาหารแห่งข้าพระองค์
เพื่อเสวยในวันนี้."

พระศาสดาทรงรับแล้ว. เขาได้ทราบว่ พระศาสดาทรงรับแล้ว
จึงมาโดยเร็ว ใช้คนให้ตกแต่งขาทนียโภชนียาหารไว้ในเรือนของตน.
พระศาสดาอันหมู่ภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว เสด็จไปสู่วิหารแห่งพราหมณ์นั้น
ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาแต่งไว้. พราหมณ์อังกาสแล้ว (เลียงแล้ว)
โดยเคารพ.

มหาชนประชุมกัน. ได้ยินว่า เมื่อพระตถาคตอันพราหมณ์ผู้
มิจชาติภูมิมิมนต์แล้ว, หมู่ชน ๒ พวกมาประชุมกัน คือพวกชนผู้เป็น

มิจฉาทิฏฐิประชุมกัน ด้วยตั้งใจว่า "วันนี้ พวกเราจักคอยดูพระ-
สมณโคดมที่ถูกพราหมณ์เบียดเบียนอยู่ ด้วยการถามปัญหา," พวกชนผู้
เป็นสัมมาทิฏฐิก็ประชุมกัน ด้วยตั้งใจว่า "วันนี้ พวกเราจักคอยดู
พุทธวิสัย พุทธลีลา."

ลำดับนั้น พราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระตถาคตผู้ทรงทำกัตกิจเสร็จแล้ว
นั่งบนอาสนะต่ำ ได้ทูลถามปัญหาว่า "พระโคดมผู้เจริญ มีหรือ
ขึ้นชื่อว่า เหล่าชนที่ไม่ได้ถวายทานแก่พระองค์ ไม่ได้บูชาพระองค์ ไม่
ได้ฟังธรรม ไม่ได้รักษาอุโบสถเลย ได้ไปเกิดในสวรรค์ ด้วยมาตราว่า
ใจเลื่อมใสอย่างเดียวกับท่านนั้น?"

ศ. พราหมณ์ เหตุใดท่านมาถามเรา, ความที่ตนทำใจให้เลื่อมใส
ในเราแล้วเกิดในสวรรค์ อันมัญญกุณฑลผู้บุตรของท่านบอกแก่ท่านมิใช่
หรือ?

พ. เมื่อไร? พระโคดมผู้เจริญ.

ศ. วันนี้ท่านไปป่าช้าคร่ำครวญอยู่. เห็นมาณพคนหนึ่ง กอด
แขนคร่ำครวญอยู่ในที่ไม่ไกลแล้ว ถามว่า

"ท่านตกแต่งแล้วเหมือนมัญญกุณฑล มีภาระ

คือระเบียบดอกไม้ มีตัวฟุ้งด้วยจันทน์เหลือง"

ดังนี้เป็นต้น มิใช่หรือ? เมื่อจะทรงประกาศถ้อยคำที่ชนทั้งสองกล่าวกัน
แล้วได้ตรัสเรื่องมัญญกุณฑลทั้งหมด. เพราะฉะนั้นแลเรื่องมัญญกุณฑลนั้น
จึงได้ชื่อว่าเป็นพุทธานุสสติ. ก็แล ครั้นพระศาสดาตรัสเล่าเรื่องมัญญกุณฑล
นั้นแล้ว จึงตรัสว่า "พราหมณ์ ไซ้ว่าจะมีแต่ร้อยเดียวและสองร้อย,

โดยที่แท้ การที่จะนับเหล่าสัตว์ซึ่งทำใจให้เลื่อมใสในเราแล้วเกิดในสวรรค์ ย่อมไม่มี." มหาชนได้เป็นผู้เกิดความสงสัยแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงทราบความที่มหาชนนั้นไม่สิ้นความสงสัย ได้ทรงอธิษฐานว่า "ขอมัญญุทกฐณเทวบุตร จงมาพร้อมด้วย วิมานที่เดียว." เธอมีอัทธภาพอันประดับแล้วด้วยเครื่องอาภรณ์ทิพย์ สูงประมาณ ๓ คาวุตมาแล้ว ลงมาจากวิมาน ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้ขึ้น ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาเมื่อจะตรัสถามเธอว่า "ท่านทำกรรมสิ่งไร จึงได้สมบัตินี้" ได้ตรัสพระคาถาว่า

"เทพดา ท่านมีกายงามยิ่งนัก ยืนทำทิส
ทั้งสิ้นให้สว่าง เหมือนดาวประจำรุ่ง, เทพ
ผู้มีอานุภาพมาก เราขอถามท่าน (เมื่อ) ท่าน
เป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้."

เทพบุตรกราบทูลว่า "พระองค์ผู้เจริญ สมบัตินี้ข้าพระองค์ได้
แล้ว เพราะทำให้ให้เลื่อมใสในพระองค์."

ศ. สมบัตินี้ ท่านได้แล้ว เพราะทำใจให้เลื่อมใสในเราหรือ ?

ท. พระเจ้าข้า.

มหาชนแลดูเทพบุตรแล้ว ได้ประกาศความยินดีว่า "แน่ะพ่อ !
พุทธคุณนำอัครจริยจริงหนอ บุตรของพราหมณ์ ชื่อว่า อทินนปุพพะกะ
ไม่ได้ทำบุญอะไร ๆ อย่างอื่น ยังใจให้เลื่อมใสพระศาสดาแล้ว ได้
สมบัติเห็นปานนี้."

ใจเป็นใหญ่ในกรรมทุกอย่าง

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสแก่พวกชนเหล่านั้นว่า "ในการทำกรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ใจเป็นหัวหน้า ใจเป็นใหญ่, เพราะว่าการที่ทำด้วยใจอันผ่องใสแล้ว ย่อมไม่ละบุคคลผู้ไปสู่เทวโลกมนุษย์โลกดุจเงาฉะนั้น" ครั้นตรัสเรื่องนี้แล้ว พระองค์ผู้เป็นธรรมราชา ได้ตรัสพระคาถานี้สืบบอนุสนธิ คุณประทับพระราชสาสน์ซึ่งมีดินประจำไว้แล้ว ด้วยพระราชลัญจกรว่า:-

๒. มโนปุพฺพพฺกมา ชมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา

มนสา เจ ปสนฺเนส ภาสติ วา กโรติ วา

ตโต นํ สุขมเนวติ ฉายาว อรูปายินิ.

"กรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ความสุขย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น เหมือนเงาไปตามตัว ฉะนั้น.

แก้อรรถ

จิตที่เป็นไปใน ๔ ภูมิ แม้ทั้งหมด เรียกว่าใจ ในพระคาถานั้น ก็จริง โดยไม่แปลกกัน, ถึงอย่างนั้น เมื่อนิยม กะ กำหนดลง ในบทนี้ ย่อมได้แกจิตเป็นกามาพจรกุศล ๘ ดวง; ก็เมื่อกล่าวด้วยสามารถวัตถุ

๑. ภูมิ ๔ คือ กามาวจรภูมิ ๑ รูปาวจรภูมิ ๑ อรูปาวจรภูมิ ๑ โลกุตระภูมิ ๑.

ยอมได้แกจิตประกอบด้วยญาณ เป็นไปกับด้วยโสมนัสแม้จากกามาพจร
กุศลจิต ๔ ดวงเท่านั้น.

บทว่า **ปุพฺพชฺฌมา** ความว่า ประกอบกับใจซึ่งเป็นผู้ไปก่อนนั้น.
ชั้น ๓ มีเวทนาเป็นต้น ชื่อว่าธรรม. แท้จริง ใจเป็นหัวหน้าของ
อรุพชั้นทั้ง ๓ มีเวทนาชั้นเป็นต้นนั้น โดยอรรถคือเป็นปัจจัยเครื่อง
ให้เกิดขึ้น เหตุนั้นชั้นทั้ง ๓ ประการนั้น จึงชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้า.
เหมือนอย่างว่า เมื่อทายกเป็นอันมาก กำลังทำบุญ มีถวายบาตรและ
จีวรเป็นต้น แก่ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ก็ดี มีบุชชาอันยิ่ง และฟังธรรม และ
ตามประทีป และทำสักการะด้วยระเบียบดอกไม้เป็นต้นก็ดี ด้วยกัน
เมื่อมีผู้กล่าวว่า "ใครเป็นหัวหน้าของทายกเหล่านั้น," ทายกผู้ใดเป็น
ปัจจัยของพวกเขา, ก็พวกเขาอาศัยทายกผู้ใดจึงทำบุญเหล่านั้นได้,
ทายกผู้นั้น ชื่อตีสสะก็ตาม ชื่อปุตสสะก็ตาม ประชุมชนยอมเรียกว่า
"เป็นหัวหน้าของพวกเขา" ฉนั้นใด, คำอุปไมยซึ่งเป็นเครื่องให้เกิด
เนื้อความถึงพร้อมนี้ บัณฑิตพึงทราบฉนั้น. ใจชื่อว่าเป็นหัวหน้าของ
ธรรมเหล่านี้ ด้วยอรรถว่าเป็นปัจจัยเครื่องให้เกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้
เหตุนี้ ธรรมเหล่านี้ จึงชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้า. แท้จริง ธรรมเหล่านี้
เมื่อใจไม่เกิดขึ้น ย่อมไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้, ส่วนใจ เมื่อเจตสิก
บางเหล่าถึงยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้นได้แท้. และใจชื่อว่าเป็นใหญ่กว่าธรรม
เหล่านี้ ด้วยอำนาจเป็นอธิบดี เพราะฉะนั้น ธรรมเหล่านี้ จึงชื่อว่า
มีใจเป็นใหญ่. อนึ่ง สิ่งของทั้งหลายนั้น ๆ เสร็จแล้วด้วยวัตถุมีทองคำ
เป็นต้น ก็ชื่อว่าสำเร็จแล้วด้วยทองคำเป็นต้น ฉนั้นใด, ถึงธรรมทั้งหลาย
นั้นก็ได้อย่างสำเร็จแล้วด้วยใจ เพราะเป็นของเสร็จมาแต่ใจ ฉนั้น.

บทว่า ปสนุเนน ความว่า ผ่องใสแล้ว ด้วยคุณทั้งหลาย มีความไม่เพ่งเล็งเป็นต้น.

สองบทว่า ภาสติ वा กโรติ वा ความว่า บุคคลมีใจเห็นปานนี้ เมื่อจะพูด ย่อมพูดแต่วจีสัจจ ๔ อย่าง เมื่อจะทำ ย่อมทำแต่กายสัจจ ๓ อย่าง เมื่อไม่พูด เมื่อไม่ทำ ย่อมทำแต่มนัสสัจจ ๓ อย่างให้เต็มที่ เพราะความที่ตัวเป็นผู้มีใจผ่องใสแล้ว ด้วยคุณทั้งหลาย มีความไม่เพ่งเล็งเป็นต้นนั้น. กุศลกรรมบถ ๑๐ ของเขาย่อมถึงความเต็มที่ ด้วยประการอย่างนี้.

บาทพระคาถาว่า ตโต นํ สุขมเนวติ ความว่า ความสุขย่อมตามบุคคลนั้นไป เพราะสัจจ ๓ อย่างนั้น. กุศลทั้ง ๓ ภูมิ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์แล้วในที่นี้, เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบอธิบายว่า "ความสุขที่เป็นผล ซึ่งเป็นไปในกายและไปในจิต (โดยบรรยายนี้) ว่า 'ความสุขมีกายเป็นที่ตั้งบ้าง ความสุขมีจิตนอกนี้เป็นที่ตั้งบ้าง' ย่อมตามไป ก็คือ ย่อมไม่ละบุคคลนั้น ผู้เกิดแล้วในสุคติภพก็ดี ตั้งอยู่แล้วในที่เสวยสุขในสุคติภพก็ดี เพราะอานุภาพแห่งสัจจ ที่เป็นไปในภูมิ ๓. มีคำถามสอดเข้ามาว่า "เหมือนอะไร" แก้วว่า "เหมือนเงามีปกติไปตามตัว" อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า ธรรมดาเงาเป็นของเนื่องกับสรีระ เมื่อสรีระเดินไป มันก็เดินไป, เมื่อสรีระหยุดอยู่ มันก็หยุด, เมื่อสรีระนั่ง มันก็นั่ง, ไม่มีใครสามารถที่จะว่ากล่าวกะมัน ด้วยถ้อยคำอันละเอียดก็ดี ด้วยถ้อยคำอันหยาบก็ดีว่า "เจ้าจงกลับไปเสีย

๑. ภูมิ ๓ คือ กามาวจรภูมิ ๑ รูปาวจรภูมิ ๑ อรูปาวจรภูมิ ๑.

หรือเขียนดีแล้วจึงให้กลับได้." ถามว่า "เพราะเหตุไร?" ตอบว่า
"เพราะมันเป็นของเนื่องกับสรีระ ฉันทิ. ความสุขที่เป็นไปในกายและ
"เพราะมันเป็นของเนื่องกับสรีระ ฉันทิ. ความสุขที่เป็นไปในกายและ
เป็นไปในจิต ต่างโดยสุขมีกามาพจรสุขเป็นต้น มีกุศลแห่งกุศลกรรมบถ
๑๐ เหล่านี้ ที่บุคคลประพฤติกมาแล้ว และประพฤติดีแล้ว เป็นรากเหง้า
ย่อมไม่ละ (บุคคลนั้น) ในที่แห่งเขาไปแล้วและไปแล้ว เหมือนเงาไป
ตามตัว ฉันทินั้นแล."

ในกาลจบคาถา ความตรัสรู้ธรรม ได้มีแล้วแก่เหล่าสัตว์แปด
หมื่นสี่พัน, มัญญกุณฑลิตเทพบุตร ตั้งอยู่แล้วในพระโสดาปัตติผล,
อหินนปุพพกพราหมณ์ ก็เหมือนกัน. เขาได้หว่านสมบัติใหญ่ถึงเท่านั้น
ลงไว้ในพระพุทธานุชาแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องมัญญกุณฑลิติ จบ.

๓. เรื่องพระติสสเถระ [๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระติสสเถระ ได้ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อกุโณจฺฉิ มํ อวฺชิ มํ" เป็นต้น.

พระติสสเถระเป็นผู้ว่ายากและถือตัว

ดังได้สดับมา ท่านติสสเถระนั้น เป็นโอรสพระปิตุจฉาของ พระผู้มีพระภาคเจ้า บวชในกาลเป็นคนแก่ บริโภคลาภสักการะอันเกิดขึ้นแล้ว ในพระพุทธานุศาสนานี้ มีร่างกายอ้วนพี มีจีวรรีดเรียบเรียบร้อยแล้ว โดยมากนั่งอยู่ที่โรงฉันกลางวิหาร. ภิกษุอาคันตุกะทั้งหลาย มาแล้ว เพื่อประโยชน์จะเฝ้าพระตถาคต ไปสู่สำนักแห่งเธอ ด้วยสำคัญว่า "นี่ จักเป็นพระเถระผู้ใหญ่" ดังนี้แล้ว ถ้ามถึงวัตร ถ้ามถึงกิจควรทำ มีนวดเท้า เป็นต้น. เชนิ่งเสีย.

ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มองค์หนึ่งถามเธอว่า "ท่านมีพรรษาเท่าไร?" เมื่อเธอตอบว่า "ยังไม่มีพรรษา ข้าพเจ้าบวชแล้ว ในกาลเป็นคนแก่" จึงกล่าวว่า "ท่านขรัวตาผู้มีอายุ ฝึกได้ยาก" ท่านไม่รู้จักประมาณตน, ท่านเห็นพระเถระผู้ใหญ่นี้มีประมาณเท่านี้แล้ว ไม่ทำวัตรแม้มาตรว่าสามิจิกรรม เมื่อวัตรอันพระเถระเหล่านี้ถามโดยเอื้อเฟื้ออยู่ ท่านนิ่งเสีย, แม้มาตรว่าความรังเกียจ ก็ไม่มีแก่ท่าน"

๑. อาโกภูติปฺปจฺจาโกภูติเหติ แปลว่า ทูบแล้วและทูบเฉพาะแล้ว. ๒. เนนะนำยาก.

ดังนี้ จึงโบกมือ (เป็นที่รุกราน). เธอยังขัดขิตมานานะให้เกิดขึ้นแล้ว
ถามว่า "พวกท่านมาสู่สำนักใคร?" เมื่ออาคันตุกษิกษุเหล่านั้นตอบว่า
"มาสู่สำนักของพระศาสดา" จึงกล่าวว่า "ก็พวกท่านคาดข้าพเจ้าว่า
"นี่ใคร?" ข้าพเจ้าจักตัดมุลของพวกท่านเสียให้ได้" ดังนี้แล้ว ร้องให้
เป็นทุกซ์ เสียใจ ได้ไปสู่สำนักของพระศาสดาแล้ว.

พระติสสะทูลเรื่องแด่พระศาสดา

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามเธอว่า "ติสสะ เป็นอะไรหนอ?
เธอจึงเป็นทุกซ์ เสียใจ มีน้ำตาอาบหน้า ร้องให้ มาแล้ว." ฝ่ายภิกษุ
เหล่านั้น (คือพวกภิกษุอาคันตุกะ) คิดว่า "ภิกษุนั้น คงไปทำกรรม
ขุนมัวอะไร ๆ" ดังนี้ จึงไปกับพระติสสะนั้นทีเดียว ถวายบังคมพระ-
ศาสดาแล้ว ได้นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง. พระติสสะนั้น อันพระศาสดา
ตรัสถามแล้ว ได้กราบทูลว่า "พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุเหล่านี้ข้า
พระองค์."

- ศ. ก็เขอนั่งแล้วที่ไหน?
- ต. ที่โรงฉันกลางวิหาร พระเจ้าข้า.
- ศ. ภิกษุเหล่านี้มา เธอได้เห็นหรือ?
- ต. เห็น พระเจ้าข้า.
- ศ. เธอได้ลุกขึ้นทำการต้อนรับหรือ?
- ต. ไม่ได้ทำ พระเจ้าข้า.

๑. ตัดความเป็นสมณะ คือ ให้ขาดจากสมณภาพ.

ศ. เธอได้ถามโดยเอื้อเพื่อถึงการรับบริการ ของภิกษุเหล่านั้น หรือ ?

ต. ข้าพระองค์ไม่ได้ถามโดยเอื้อเพื่อ พระเจ้าข้า.

ศ. เธอได้ถามโดยเอื้อเพื่อถึงธรรมเนียม หรือน้ำดื่มหรือ ?

ต. ข้าพระองค์ไม่ได้ถามโดยเอื้อเพื่อ พระเจ้าข้า.

ศ. เอนำอาสนะมาแล้ว ทำการนวดเท้าให้หรือ ?

ต. ไม่ได้ทำ พระเจ้าข้า.

พระติสสะไม่ยอมขมาภิกษุสงฆ์

ศ. ติสสะ วัตรทั้งปวงนั้น เธอควรทำแก่ภิกษุผู้แก่. การที่ เธอไม่ทำวัตรทั้งปวงนั้น นั่งอยู่ในท่ามกลางวิหาร ไม่สมควร, โทษ ของเธอเองมี, เธอจงขอโทษภิกษุทั้งหลายนั้นเสีย.

ต. พระองค์ผู้เจริญ พวกภิกษุนี้ได้ด่าข้าพระองค์, ข้าพระองค์ ไม่ยอมขอโทษเธอ.

ศ. ติสสะ เธออย่าได้ทำอย่างนี้. โทษของเธอเองมี เธอจงขอ โทษภิกษุเหล่านั้นเสีย.

ต. พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ยอมขอโทษภิกษุเหล่านี้.

ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า "ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ พระติสสะนี้เป็นคนว่ายาก" ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ติสสะนี้ มิใช่เป็นผู้ว่ายากแต่บัดนี้เท่านั้น, ถึงใน กาลก่อน ติสสะนี้ก็เป็นคนว่ายากเหมือนกัน," เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย ทราบความที่

เธอเป็นผู้ว่ายากแต่ในบัดนี้เท่านั้น, เธอได้ทำอะไรไว้ในอดีตกาล"
ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง"
ดังนี้แล้ว ได้ทรงนำเรื่องอดีตมา.

บุรพกรรมของพระติสสะ

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพาราณสี เสดยราชสมบัติอยู่ในเมือง
พาราณสี, คาบสชื่อเทวดา อยู่ในหิมวันตประเทศ ๘ เดือน ใครจะ
เข้าไปอาศัยพระนครอยู่ ๔ เดือน เพื่อต้องการจะเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว
จึงมาจากหิมวันตประเทศ พบพวกคนเฝ้าประตูพระนคร จึงถามว่า
"พวกบรรพชิตผู้มาถึงพระนครนี้แล้ว ย่อมพักอยู่ที่ไหนกัน?" เขา
ทั้งหลายบอกว่า "ที่โรงนายช่างหม้อ ขอรับ." เธอไปสู่โรงนายช่าง
หม้อแล้ว ยืนที่ประตูกล่าวว่า "ถ้าท่านไม่มีความหนักใจ, ข้าพเจ้า
ขอพักอยู่ในโรงสักราตรีหนึ่ง." ช่างหม้อกล่าวว่า "กลางคืน กิจของ
ข้าพเจ้าที่โรงไม่มี. โรงใหญ่, นิมนต์ท่านอยู่ตามสบายเถิด ขอรับ"
ดังนี้แล้ว มอบโรงถวาย.

เมื่อเธอเข้าไปนั่งแล้ว. คาบสแม่อีกองค์หนึ่ง ชื่อนารทะมาจาก
หิมวันตประเทศ ได้ขอพักอยู่ราตรีหนึ่งกะนายช่างหม้อ. นายช่างหม้อ
คิดว่า "คาบสองค์มาก่อน ฟังเป็นผู้อยากจะอยู่ด้วยกันกับคาบสองค์นี้
หรือไม่ (ก็ไม่ทราบ), เราจะปลื้มตัวเสีย" ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า
"ถ้าท่านองค์เข้าไปก่อน จักพอใจไซ้, ท่านจงพักอยู่ตามความพอใจ
ของคาบสองค์ก่อนเถิด ขอรับ." นารทคาบสนั้น เข้าไปหาเธอแล้ว
กล่าวว่า "ท่านอาจารย์ ถ้าท่านไม่มีความหนักใจ, ผมขอพักอยู่ใน

โรงนี้ราตรีหนึ่งเกิด" เมื่อเธอกล่าวว่า "โรงใหญ่, ท่านจงเข้าไปอยู่ที่ส่วนข้างหนึ่งเกิด" ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปนั่ง ณ ที่อีกส่วนหนึ่งแห่งเธอผู้เข้าไปก่อน.

โทษของการนอนไม่เป็นที่

ดาบสแม่ทั้งสองรูป พุคปราศรัยชวนให้ระลึกถึงกันแล้ว, ในเวลาจะนอน. นารทดาบสกำหนดที่นอนแห่งดาบสและประคองแล้วจึงนอน. ส่วนเทวดาบสนั้น เมื่อจะนอน หาได้นอนในที่ของตนไม่. (ไพล่)นอนขวางที่กลางประคอง. นารทดาบส เมื่อออกไปในราตรี ได้เหยียบที่ชฎาของเธอ. เมื่อเธอกล่าวว่า "ใครเหยียบเรา?" นารทดาบสกล่าวว่า "ท่านอาจารย์ ผมเอง."

ท. ชฎิลโกง ท่านมาจากป่าแล้ว เหยียบที่ชฎาของเรา.

น. ท่านอาจารย์ ผมไม่ทราบที่ท่านนอนที่นี่ ขอท่านจงอดโทษแก่ผมเถิด. เมื่อเธอกำลังบ่นอยู่นั้นแล, ออกไปข้างนอกแล้ว. เทวดาบสนอกนี้คิดว่า "ดาบสรูปนี้ แม่เข้ามาจะพึงเหยียบเรา" ดังนี้แล้ว จึงได้กลับนอนหันศีรษะไปทางเท้า.

ฝ่ายนารทดาบส เมื่อจะเข้าไปคิดว่า "แม่ที่แรก เราได้ผิดแล้วในท่านอาจารย์, บัดนี้ เราจะเข้าไปโดยทางเท้าของท่าน" ดังนี้แล้ว เมื่อมาได้เหยียบที่คอแห่งเธอ, เมื่อเธอกล่าวว่า "นี่ใคร?" จึงกล่าวว่า "ท่านอาจารย์ ผมเอง" เมื่อเธอกล่าวว่า "ชฎิลโกง ที่แรกท่านเหยียบที่ชฎาของเราแล้ว เดี๋ยวนี้เหยียบที่คอเราอีก เราจักสาปท่าน"

จึงกล่าวว่า "ท่านอาจารย์ โทษของผมนิไม่มี, ผมไม่ทราบว่าคุณนอน
แล้วอย่างนั้น. ผมเข้ามาด้วยคิดว่า 'แม่ที่แรกความผิดของเราเมื่ออยู่, เดียวนี้
เราจักเข้าไปโดยทางเท้าท่าน' ดังนี้ ขอท่านจงอดโทษแก่ผมเถิด."

ดาบสทั้งสองต่างสาปกัน

ท. ชฎิลโกง เราจะสาปท่าน.

น. ท่านอาจารย์ ท่านอย่าทำอย่างนี้เลย.

เธอมีเชื้อเพื่อถ้อยคำของนารทดาบสนั้น ยังขึ้นสาปนารทดาบสนั้น
(ด้วยคาถา) ว่า

"พระอาทิตย์ มีรัศมีตั้ง ๑,๐๐๐ มีเดชตั้ง ๑๐๐
มีปกติกำจัดความมืด, พอพระอาทิตย์ขึ้นมาใน
เวลาเช้า ขอศีรชะของท่านจงแตกออก ๗ เลี้ยง."

นารทดาบส กล่าวว่า "ท่านอาจารย์ โทษของผมนิไม่มี เมื่อ
กำลังพูดอยู่ที่เดียว ท่านได้สาปแล้ว. โทษของผู้ใดมีอยู่ ขอศีรชะของ
ผู้นั้นจงแตก, ของผู้ไม่มีโทษ จงอย่าแตก" ดังนี้แล้ว ได้สาป (ด้วย
คาถา) ว่า

"พระอาทิตย์ มีรัศมีตั้ง ๑,๐๐๐ มีเดชตั้ง ๑๐๐
มีปกติกำจัดความมืด, พอพระอาทิตย์ขึ้นมาใน
เวลาเช้า ขอศีรชะของท่านจงแตกออก ๗ เลี้ยง."

และนารทดาบสนั้น มีอานุภาพใหญ่ ตามระลึกชาติได้ ๘๐ กัลป์ คือ
ในอดีตกาล ๔๐ กัลป์ ในอนาคตกาล ๔๐ กัลป์. เพราะเหตุนี้ท่านคิด
ว่า "ความสาปจักตกในเบื้องบนแห่งใครหนอแล?" ดังนี้ เมื่อใคร่ครวญ
ไป ก็ทราบว่าเป็นเบื้องบนแห่งอาจารย์" อาศัยความกรุณาใน

เธอ จึงได้ห้ามอรุณขึ้นด้วยกำลังฤทธิ์."

ประชาชนเดือดร้อนตลอดถึงพระราช

ชาวพระนคร เมื่ออรุณไม่ขึ้นอยู่ ก็พากันไปสู่ประตูพระราชวัง แล้วกราบทูลพิโรธว่า "ข้าแต่สมมติเทพ เมื่อพระองค์ทรงครองราชสมบัติอยู่. อรุณไม่ขึ้น, ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาโปรดให้อรุณขึ้น เพื่อเข้าพระองค์ทั้งหลายเถิด."

พระราช ทรงแพิจารณาจริยาอนุวัตร มีกายกรรมเป็นต้น ของพระองค์ มิได้ทรงเห็นการอันไม่สมควรอะไร ๆ จึงทรงพระดำริว่า "เหตุอะไรหนอแล?" ดังนี้ ทรงระแวงว่า "ชะรอยจะเป็นความวิเวกของพวกบรรพชิต" ดังนี้แล้ว จึงตรัสถามว่า "พวกบรรพชิตในพระนครนี้มีอยู่บ้างหรือ?" เมื่อมีผู้กราบทูลว่า "เมื่อเวลาเย็นวานนี้ มีพวกบรรพชิตมาสู่โรงนายช่างหม้อ พระเจ้าข้า" พระราชามีราชบุรุษถือคานาเสด็จไปที่นั่น ในทันใดนั่นเอง ทรงอภิเวทพระนารทดาบสแล้ว ประทับ ณ ที่ควรข้างหนึ่งตรัสถามว่า

"ผู้เป็นเจ้านารทะ การงานทั้งหลายของพวก

ชมพูทวีป ย่อมเป็นไปไม่ได้, โลกเกิดมืดแล้ว

เพราะเหตุอะไร ท่านอันข้าพเจ้าถามแล้ว ได้

โปรดบอกเหตุนั้นแก่ข้าพเจ้า."

นารทดาบส เล่าเรื่องทั้งปวงถวายเสร็จแล้ว ถวายพระพรว่า

"อาตมภาพ อันดาบสรูปนี้สาปแล้วเพราะเหตุนี้, เมื่อเป็นอย่างนั้น

อาตมาภาพจึงได้กล่าวสาปบ้างว่า "โทษของข้าพเจ้าไม่มี. โทษของ
ผู้ใดมี; ความสาปจงตกลงในเบื้องบนแห่งผู้นั้นแล" ก็ครั้นสาปแล้ว
จึงคิดว่า "ความสาปจักตกในเบื้องบนแห่งใดหนอแล?" เมื่อใคร่ครวญ
ไปก็เห็นว่า "ในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น ศีรษะของอาจารย์จักแตกออก
๗ เสียง" ดังนี้แล้ว อาศัยความกรุณาในท่าน จึงมิให้อรุณขึ้นไป.

ร. ก็อย่างไร อันตรายจะไม่พึงมีแก่ท่านเล่า ขอรับ?

น. ถ้าท่านขอโทษอาตมาภาพเสีย อันตรายก็จักไม่พึงมี.

ร. ถ้าอย่างนั้น ท่านจงขอโทษเสียเถิด.

ท. ชฎิลนั้นเหยียบอาตมาภาพ ที่ชฎาและที่คอ อาตมาภาพไม่ยอม
ขอโทษชฎิลโกงนั้น.

ร. ขอท่านจงขอโทษเสียเถิด ขอรับ ท่านอย่าทำอย่างนี้.

เทวดาดาบสทูลว่า "อาตมาภาพ ไม่ยอมขอโทษ" แม้เมื่อพระราช
ตราว่า "ศีรษะของท่านจักแตกออก ๗ เสียง" ดังนี้ ก็ยังไม่ยอมขอโทษ
อยู่นั่นเอง.

ลำดับนั้น พระราชาตรัสกับเธอว่า "ท่านจักไม่ยอมขอโทษตาม
ชอบใจของตนหรือ?" ดังนี้แล้ว จึงรับสั่งให้ราชบุรุษจับเทวดาดาบสนั้น
ที่มือ ที่เท้า ที่ท้อง ที่คอ ให้ก้มลงที่บาทมุลแห่งนารทดาบส.

นารทดาบสกล่าวว่า "อาจารย์ เชิญท่านลุกขึ้นเถิด, ข้าพเจ้ายอม
ยกโทษให้แก่ท่าน ดังนี้แล้ว ถวายพระพรว่า "มหาบพิตร ดาบส
รูปนี้หาได้ขอโทษอาตมาภาพตามใจสมัครไม่, มีสระอยู่ในที่ไม่ไกลสระหนึ่ง
ขอพระองค์รับสั่งให้เธอยืนทวนก้อนดินเหนียวบนศีรษะ แชน้ำอยู่ในสระ
นั้นแก่คอ. พระราชารับสั่งให้ทำอย่างนั้นแล้ว. นารทดาบสเรียกเทวดาดาบส

มาว่า "ท่านอาจารย์ ครั้นฤทธิ์อันผมคลายแล้ว. เมื่อแสงพระอาทิตย์
ตั้งขึ้นอยู่, ท่านพึงต่ำลงเสียในน้ำแล้ว โผล่ขึ้นไปเสียโดยทางอื่น."
ก่อนคืนเหนียวบนศีรษะของเทวดาบสนั้น พอร์ศมีแห่งพระอาทิตย์ถูกเข้า
เท่านั้น ก็แตกออก ๗ เลี่ยง, เทวดาบสนั้น ต่ำลงหนีไปที่อื่นแล้ว.

เวรไม่ระงับด้วยผูกเวร

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า
"ภิกษุทั้งหลาย พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นอนานนท์แล้ว. เทวดาบส
ได้เป็นติสสะแล้ว, นารทดาบส ได้เป็นเราเอง, ถึงในครั้งนั้น ติสสะ
นี่ก็เป็นผู้ว่ายากอย่างนี้เหมือนกัน" ดังนี้แล้ว รับสั่งเรียกติสสะเถระมาแล้ว
ตรัสว่า "ติสสะ ก็เมื่อภิกษุคิดอยู่ว่า 'เราถูกผู้โน้นด่าแล้ว ถูกผู้โน้น
ประหารแล้ว ถูกผู้โน้นชนะแล้ว ผู้โน้นได้ลักสิ่งของของเราไปแล้ว'
ดังนี้ ชื่อว่าเวรย่อมไม่ระงับได้; แต่เมื่อภิกษุไม่เข้าไปผูกอยู่อย่างนั้นนั่นแล
เวรย่อมระงับได้,' ดังนี้แล้ว ได้ทรงภายิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

๓. อุกุโจจฺฉิ มํ อวธิ มํ อชิณี มํ อหาลิ เม

เย จ ตํ อูปนยฺยุหนฺติ เวรํ เตถฺถํ น สมฺมุติ.

อุกุโจจฺฉิ มํ อวธิ มํ อชิณี มํ อหาลิ เม

เย จ ตํ นูปนยฺยุหนฺติ เวรํ เตสุปฺสมฺมุติ.

"ก็ชนเหล่าใด เข้าไปผูกความโกรธนั้นไว้ว่า 'ผู้โน้น
ได้ด่าเรา ผู้โน้นได้ตีเรา ผู้โน้นได้ชนะเรา ผู้โน้น
ได้ลักสิ่งของของเราแล้ว' เวรของชนเหล่านั้น ย่อมไม่
ระงับได้, ส่วนชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกความโกรธนั้น

ไว้ว่า 'ผู้โน้มน้ำได้ดำเรา ผู้โน้มน้ำได้ตีเรา ผู้โน้มน้ำได้ชนะ
เราผู้โน้มน้ำได้ลัทธิของของเราแล้ว' เวรของชนเหล่า
นั้นย่อมระงับได้."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกุโจจฺฉิ คือ ดำแล้ว. บทว่า
อวธิ คือ ประหารแล้ว. บทว่า อชินิ คือ ได้ชนะเราด้วยการอ้าง
พยานโกงบ้าง ด้วยการกล่าวโต้ตอบถ้อยคำบ้าง ด้วยการทำให้ยิ่งกว่าการ
ทำบ้าง.

บทว่า อหาลิ คือ ผู้โน้มน้ำได้ลัทธิของคือบรรดาวัตถุทั้งหลายมีผ้า
เป็นต้น สิ่งใดสิ่งหนึ่งของเรา.

สองบทว่า เย จ ตํ เป็นต้น ความว่า ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง
คือ เทพดาหรือมนุษย์ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต เข้าไปผูกความโกรธนั้น
คือมีวัตถุเป็นต้นว่า "คนโน้มน้ำได้ดำเรา" คุณพวกรคนจับเกี่ยวน ชันทุบ
เกี่ยวนด้วยชะเนาะ และคุณพวกรประมง พันสิ่งของมีปลาเน่า เป็นต้น
ด้วยวัตถุมีหญาภาเป็นต้น บ่อยๆ เวรของพวกเขาก็เกิดขึ้นแล้ว คราวเดียว
ย่อมไม่ระงับ คือว่าย่อมไม่สงบลงได้.

บาทพระคาถาว่า เย จ ตํ นฺุปนยฺหติ ความว่า ชนเหล่าใด
ไม่เข้าไปผูกความโกรธนั้น คือมีคำดำเป็นต้นเป็นที่ตั้ง ด้วยอำนาจการ
ไม่ระลึกถึงและการไม่ทำไว้ในใจบ้าง ด้วยอำนาจการพิจารณาเห็นกรรม
อย่างนี้ว่า "ใคร ๆ ผู้หาโทษมิได้ แม้ท่านคงจักดำแล้วในภพก่อน
คงจักประหารแล้ว (ในภพก่อน) คงจักเบิกพยานโกงชนะแล้ว (ใน
ภพก่อน) สิ่งของอะไรๆ ของใครๆ ท่านคงจักข่มเหงชิงเอาแล้ว (ใน

ภพก่อน). เพราะฉะนั้น ท่านแม่เป็นผู้ไม่มีโทษ จึงได้ผลที่ไม่น่า
ปรารถนา มีคำค่าเป็นต้น" ดังนี้บ้าง, เวรของชนเหล่านั้น แม่เกิด
แล้วเพราะความประมาท ย่อมสงบได้ด้วยกรรมไม่ผูก (โกรธ) นี้ คุณ
ไฟไม่มีเชื้อเกิดขึ้นแล้วดับไปจะนั่นแล.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุแสนหนึ่ง ได้บรรลุอรุณิผลทั้งหลายมี
โศคาปัตติผลเป็นต้น. พระธรรมเทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์แก่มหาชน
แล้ว. พระติสสเถระ ถึงเป็นคนว่ายาก ก็กลายเป็นคนว่าง่ายแล้วดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระ จบ.

๔. เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลียกษิณี [๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภหญิงหมั้นคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "น หิ เวเรน เวรานิ" เป็นต้น.

มารดาหาภรรยาให้บุตร

ดังได้สดับมา บุตรกฤมพิคนหนึ่ง เมื่อบิดาทำกาละแล้ว ทำการงานทั้งปวง ทั้งที่นา ทั้งที่บ้าน ด้วยตนเอง ปฏิบัติมารดาอยู่. ต่อมามารดาได้บอกแก่เขาว่า "พ่อ แม่จักนำนางกุมาริกามาให้เจ้า."

บ. แม่ อย่าพูดอย่างนี้เลย, ฉันจักปฏิบัติแม่ไปจนตลอดชีวิต.

ม. พ่อ เจ้าคนเดียวทำการงานอยู่ ทั้งที่นาและที่บ้าน, เพราะเหตุนั้น แม่จึงไม่มีความสบายใจเลย, แม่จักนำนางกุมาริกามาให้เจ้า.

เขาแม่ห้าม (มารดา) หลายครั้งแล้วได้นิ่งเสีย. มารดานั้นออกจากเรือน เพื่อจะไปสู่ตระกูลแห่งหนึ่ง.

ลำดับนั้น บุตรถามมารดาว่า "แม่จะไปตระกูลไหน?" เมื่อมารดาบอกว่า "จะไปตระกูลชื่อ โนน " ดังนี้แล้ว ห้ามการที่จะไปตระกูลนั้นเสียแล้ว บอกตระกูลที่ตนชอบใจให้. มารดาได้ไปตระกูลนั้น หมั้นนางกุมาริกาไว้แล้ว กำหนดวัน (แต่งงาน) นำนางกุมาริกานั้นมา ได้ทำไว้ในเรือนของบุตร. นางกุมาริกานั้น ได้เป็นหญิงหมั้น.

ที่นั่น มารดาจึงพูดกะบุตรว่า "พ่อ เจ้าให้แม่นำนางกุมาริกามาตาม
ชอบใจของเจ้าแล้ว บัดนี้ นางกุมาริกานั้นเป็นหมัน, ก็ธรรมดา
ตระกูลที่ไม่มีบุตรย่อมฉิบหาย. ประเพณีย่อมไม่สืบเนื่องไป, เพราะฉะนั้น
แม่จักนำนางกุมาริกาคนอื่นมา (ให้เจ้า)" แม่บุตรนั้นกล่าวห้ามอยู่ว่า
"อย่าเลย แม่" ดังนี้ ก็ยังได้กล่าว (อย่างนั้น) บ่อยๆ. หญิงหมัน
ได้ยินคำนี้ จึงคิดว่า "ธรรมดาบุตร ย่อมไม่อาจฝืนคำมารดาบิดา
ไปได้, บัดนี้ แม่พิวคิดจะนำหญิงอื่น ผู้ไม่เป็นหมันมาแล้ว ก็จักใช้เรา
อย่างทาสี, ถ้าอย่างไรเราพียงนำนางกุมาริกาคนหนึ่งมาเสียเอง" ดังนี้แล้ว
จึงไปยังตระกูลแห่งหนึ่ง ขอนางกุมาริกา เพื่อประโยชน์แก่สามี, ถูก
พวกชนในตระกูลนั้นห้ามว่า "หล่อนพูดอะไรเช่นนั้น" ดังนี้แล้ว จึง
อ้อนวอนว่า "ฉันเป็นหมัน ตระกูลที่ไม่มีบุตร ย่อมฉิบหาย บุตรีของ
ท่านได้บุตรแล้ว จักได้เป็นเจ้าของสมบัติ, ขอท่านโปรดยกบุตรนั้นให้
แก่สามีของฉันเถิด" ดังนี้แล้ว ยังตระกูลนั้นให้ยอมรับแล้ว จึงนำมา
ไว้ในเรือนของสามี.

ต่อมา หญิงหมันนั้น ได้มีความปริวิตกว่า "ถ้านางคนนี้จักได้
บุตรหรือบุตรโอรส จักเป็นเจ้าของสมบัติแต่ผู้เดียว, ควรเราจะทำนางอย่า
ให้ได้ทารกเลย."

เมียหลวงปรุงยาทำลายครรภ์เมียน้อย

ลำดับนั้น หญิงหมันจึงพูดกะนางนั้นว่า "ครรภ์ตั้งขึ้นในท้อง
หล่อนเมื่อใด ขอให้หล่อนบอกแก่ฉันเมื่อนั้น." นางนั้นรับว่า "จ๊ะ"
เมื่อครรภ์ตั้งแล้ว ได้บอกแก่หญิงหมันนั้น. ส่วนหญิงหมันนั้นแลให้

ข้าวต้มและข้าวสวยแก่นางนั้นเป็นนิตย์. ภายหลัง นางได้ให้ยาสำหรับทำกรรมให้ตก ปนกับอาหารแก่นางนั้น. กรรมก็ตก [แห่ง]. เมื่อกรรมตั้งแล้วเป็นครั้งที่ ๒ นางก็ได้บอกแก่หญิงหมั้นนั้น. แม่หญิงหมั้นก็ได้ทำกรรมให้ตก ด้วยอุบายอย่างนั้นนั่นแล เป็นครั้งที่ ๒.

ลำดับนั้น พวกหญิงที่คุ้นเคยกัน ได้ถามนางนั้นว่า "หญิงร่วมสามีทำอันตรายหล่อนบ้างหรือไม่? นางแจ้งความนั้นแล้ว ถูกหญิงเหล่านั้นกล่าวว่า "หญิงอันธพาล เหตุไร หล่อนจึงได้ทำอย่างนั้นเล่า? หญิงหมั้นนี้ ได้ประกอบยาสำหรับทำกรรมให้ตกให้แก่หล่อน เพราะกลัวหล่อนจะเป็นใหญ่, เพราะฉะนั้น กรรมของหล่อนจึงตก, หล่อนอย่าได้ทำอย่างนี้อีก." ในครั้งที่ ๓ นางจึงมิได้บอก. ต่อมา [ฝ่าย] หญิงหมั้นเห็นท้องของนางนั้นแล้วจึงกล่าวว่า "เหตุไร? หล่อนจึงไม่บอกความที่กรรมตั้งแก่ฉัน " เมื่อนางนั้นกล่าวว่า "หล่อนนำฉันมาแล้ว ทำกรรมให้ตกไปเสียถึง ๒ ครั้งแล้ว, ฉันจะบอกแก่หล่อนทำไม?" จึงคิดว่า "บัดนี้ เราฉิบหายแล้ว คอยแลดูความประมาทของนางกุมาริกานั้นอยู่. เมื่อกรรมแก่เต็มที่แล้ว, จึงได้ช่อง ได้ประกอบยาให้แล้ว กรรมก็ไม่อาจตก เพราะกรรมแก่ จึงนอนขวาง [ทวาร]. เวทนากล้าแข็งขึ้น. นางถึงความสิ้นชีวิต."

นางตั้งความปรารถนาว่า "เราถูกมันให้ฉิบหายแล้ว, มันเองนำเรามา ทำทารกให้ฉิบหายถึง ๓ คนแล้ว, บัดนี้ เราเองก็จะฉิบหาย, บัดนี้ เราจุติจากอภัพนี้ ฟังเกิดเป็นนางยักษิณี อาจเกี่ยวกินทารกของมันเกิด" ดังนี้แล้ว ตายไปเกิดเป็นแม่แมวในเรือนนั่นเอง. ฝ่ายสามี จับหญิงหมั้นแล้ว กล่าวว่า "เจ้าได้ทำการตัดตระกูลของเราให้

ขาดสูญ" ดังนี้แล้ว ทูบด้วยอวัยวะทั้งหลายมีศอกและเข่าเป็นต้นให้บอบช้ำแล้ว. หญิงหมั้นนั้นตายเพราะความเจ็บนั้นแล แล้วได้เกิดเป็นแม่ไก่ในเรือนนั้นเหมือนกัน.

ผลัดกันสังหารคนละชาติด้วยอำนาจผูกเวร

จำเนียรกาลไม่นาน แม่ไก่ได้ตักฟองหลายฟอง. แม่แมวมากินฟองไก่เหล่านั้นเสีย. ถึงครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ มันก็ได้กินเสียเหมือนกัน. แม่ไก่ทำความปรารถนาว่า "มันกินฟองของเราถึง ๓ ครั้งแล้ว เดียวนี้มันก็อยากกินตัวเราด้วย. เดียวนี้ เราจุดจากอัฐภาพนี้แล้ว ฟังได้กินมันกับลูกของมัน" ดังนี้แล้ว จุดจากอัฐภาพนั้น ได้เกิดเป็นแม่เสือเหลือง. ฝ่ายแม่แมว ได้เกิดเป็นแม่เนื้อ. ในเวลาแต่เนิ่นนั้นคลอดลูกแล้ว ๆ แม่เสือเหลือง ก็ได้มากินลูกทั้งหลายเสียถึง ๓ ครั้ง. เมื่อเวลาจะตายแม่เนื้อทำความปรารถนาว่า "พวกลูกของเรา แม่เสือเหลืองตัวนี้กินเสียถึง ๓ ครั้งแล้ว เดียวนี้มันจักกินตัวเราด้วย. เดียวนี้เราจุดจากอัฐภาพนี้แล้ว ฟังได้กินมันกับลูกของมันเถิด" ดังนี้แล้ว ได้ตายไปเกิดเป็นนางยักษิณี. ฝ่ายแม่เสือเหลือง จุดจากอัฐภาพนั้นแล้วได้เกิดเป็นกุลธิดา* ในเมืองสาวัตถี. นางถึงความเจริญแล้ว ได้ไปสู่ตระกูลสามีในบ้านริมประตู [เมือง]. ในกาลต่อมา นางได้คลอดบุตรคนหนึ่ง. นางยักษิณีจำแลงตัวเป็นหญิงสหายที่รักของเขามาแล้ว ถามว่า "หญิงสหายของฉันอยู่ที่ไหน?" พวกชาวบ้านได้บอกว่า "เขาคลอดบุตรอยู่ภายในห้อง." นางยักษิณีฟังคำนั้น แสร้งพูดว่า "หญิงสหายของฉันคลอดลูกเป็นชายหรือหญิงหนอ. มันจักดูแลมัน" ดังนี้แล้วเข้าไปทำเป็นแลดูอยู่ จับ

๑. หญิงสาวของตระกูล หญิงสาวในตระกูล หรือหญิงสาวมีตระกูล.

ทารกินแล้วก็ไป ถึงในหนที่๒ ก็ได้กินเสียเหมือนกัน. ในหนที่ ๓ นางกุลธิดามีครรภ์แก่ เรียกสามีมาแล้ว นอกว่า "นาย นางยักษิณี คนหนึ่งกินบุตรของฉันเสียในที่นี้ ๒ คนแล้วไป, เดียวนี้ ฉันจักไปสู่เรือนแห่งตระกูลของฉันคลอดบุตร" ดังนี้แล้ว ไปสู่เรือนแห่งตระกูลคลอด [บุตรที่นั่น]. ในกาลนั้น นางยักษิณีนั่งถึงคราวส่งน้ำ. ด้วยว่า นางยักษิณีทั้งหลายต้องตักน้ำ จากสระอนาคาทุนบนศิระষมา เพื่อทำเวสสวัณ ตามวาระ ต่อล่วง ๔ เดือนบ้าง ๕ เดือนบ้างจึงพ้น (จากเวร) ได้. นางยักษิณีเหล่าอื่นมีกายบอบช้ำ ถึงความสิ้นชีวิตบ้างก็มี. ส่วนนางยักษิณีนั้น พอพ้นจากเวรส่งน้ำแล้วเท่านั้น ก็รีบไปสู่เรือนนั้นถามว่า "หญิงสหายของฉันอยู่ที่ไหน?" พวกชาวบ้านบอกว่า "ท่านจักพบเขาที่ไหน ? นางยักษิณีคนหนึ่งกินทารกของเขาที่คลอดในที่นี้, เพราะฉะนั้น เขาจึงไปสู่เรือนแห่งตระกูล." นางยักษิณีนึกคิดว่า "เขาไปในที่ไหน ๆ ก็ตามเถิด จักไม่พบนะเรา" ดังนี้แล้ว อันกำลังเวรให้อุตสาหะแล้ว วิ่งบ่าหน้าไปสู่เมือง. ฝ่ายนางกุลธิดา ในวันเป็นที่รับชื่อให้ทารกนั้นอาบน้ำ ตั้งชื่อแล้ว กล่าวกะสามีว่า "นาย เดียวนี้ เราพากันไปสู่เรือนของเราเถิด" อุ้มบุตรไปกับสามี ตามทางอันตัดไปในท่ามกลางวิหาร มอบบุตรให้สามีแล้ว ลงอาบน้ำในสระโบกขรณีข้างวิหารแล้ว ขึ้นมารับเอาบุตร. เมื่อสามีกำลังอาบน้ำอยู่, ยืนให้บุตรค่อมนมแลเห็นนางยักษิณีมาอยู่ จำได้แล้ว ร้องด้วยเสียงอันดังว่า "นาย มาเร็ว ๆ เถิด นี่นางยักษิณีคนนั้น" ดังนี้แล้ว ไม่อาจยืนรออยู่จนสามีนั้นมาได้ จึงกลับบ่าหน้าไปสู่ภายในวิหารแล้ว.

เวรไม่ระงับด้วยเวร แต่ระงับได้ด้วยไม่ผูกเวร

ในสมัยนั้น พระศาสดา ทรงแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัท. นางกุลธิดานั้น ให้บุตรนอนลงเคียงหลังพระบาทแห่งพระตถาคตเจ้า แล้วกราบทูลว่า "บุตรคนนี้ ข้าพระองค์ถวายแด่พระองค์แล้ว ขอพระองค์ประทานชีวิตแก่บุตรข้าพระองค์เถิด." สุมณฑเทพ ผู้สิงอยู่ที่ซุ้มประตู ไม่ยอมให้นางยักษิณีเข้าไปข้างใน. พระศาสดารับสั่งเรียกพระอานนทเถระมาแล้ว ตรัสว่า "อานนท์ เธอจงไปเรียกนางยักษิณีนี่มา." พระเถระเรียกนางยักษิณีนี่มาแล้ว. นางกุลธิดา กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางยักษิณีนี่มา." พระศาสดาตรัสว่า "นางยักษิณีจงมาเถิด, เจ้าอย่าได้ร้องไปเลย" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสกะนางยักษิณีผู้มาขึ้นอยู่แล้วว่า "เหตุไร? เจ้าจึงทำอย่างนั้น ก็ถ้าพวกเจ้าไม่มาสู่เฉพาะหน้าพระพุทธเจ้า ผู้เช่นเราแล้ว เวรของพวกเจ้า จักได้เป็นกรรมตั้งอยู่ชั่วกัลป์ เหมือนเวรของงูกับพังพอน, ของหมึกกับไม้สคร้อ และของกากับนกเค้า, เหตุไฉน พวกเจ้าจึงทำเวรและเวรตอบแก่กัน? เพราะเวรย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร หาระงับได้ด้วยเวรไม่" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

๔. น หิ เวเรน เวรานิ สมฺมมุตฺติช กุทาจนํ

อเวเรน จ สมฺมมุตฺติ เอส ชมฺโม สนนฺตโน.

"ในกาลไหนๆ เวรทั้งหลายในโลกนี้ ย่อม

ไม่ระงับด้วยเวรเลย ก็แต่ย่อมระงับได้ด้วยความ

ไม่มีเวร, ธรรมนี้เป็นของเก่า."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น หิ เวเรน เป็นต้น ความว่า เหมือนอย่างว่า บุคคล แม้เมื่อล้างที่ซึ่งเปื้อนแล้วด้วยของไม่สะอาดมี น้ำลายและน้ำมูก เป็นต้น ด้วยของไม่สะอาดเหล่านั้นแล ย่อมไม่อาจทำให้เป็นที่หมจด หายกลิ่นเหม็นได้, โดยที่แท้ ที่นั่นกลับเป็นที่ไม่หมจดและมีกลิ่นเหม็นยิ่งกว่าเก่าอีก ฉนใด. บุคคลเมื่อดำตบชนผู้ดำอยู่ ประหารตบชนผู้ประหารอยู่ ย่อมไม่อาจยังเวรให้ระงับด้วยเวรได้, โดยที่แท้ เขาเชื่อว่าทำเวรนั่นเองให้ยิ่งขึ้น ฉนนั่นนั่นเทียว. แม้ในกาลไหน ๆ ขึ้นชื่อว่าเวรทั้งหลาย ย่อมไม่ระงับได้ด้วยเวร, โดยที่แท้ เชื่อว่าย่อม เจริญอย่างเดียว ด้วยประการฉะนี้.

สองบทว่า อเวเรน จ สมฺมมุตติ ความว่า เหมือนอย่างว่าของ ไม่สะอาด มีน้ำลาย เป็นต้นเหล่านั้น อันบุคคลล้างด้วยน้ำที่ใสย่อมหาย หมจดได้, ที่นั่นย่อมเป็นที่หมจด ไม่มีกลิ่นเหม็น ฉนใด, เวรทั้งหลาย ย่อมระงับ คือย่อมสงบ ได้แก่ ย่อมถึงความไม่มีด้วยความไม่มีเวร คือด้วยน้ำคือขันติและเมตตา ด้วยการทำให้ไว้ในใจโดยแยบคาย [และ] ด้วยการพิจารณา ฉนนั่นนั่นเทียว.

บาทพระคาถาว่า เอส ธมฺโม สหฺนตโน ความว่า ธรรมนี้ คือที่นับว่า ความสงบเวร ด้วยความไม่มีเวร เป็นของเก่า คือเป็น มรรคาแห่งพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระชีนาสพทั้งหลาย ทุก ๆ พระองค์ ดำเนินไปแล้ว.

ในกาลจบพระคาถา นางยักษิณีนัน ตั้งอยู่ในพระโศคาปัตติผล แล้ว. เทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์ แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว.

นางยักษิณีรู้ฝนมากฝนน้อย

พระศาสดา ได้ตรัสกะหญิงนั้นว่า "เจ้าจงให้บุตรของเจ้าแก่นาง ยักษิณีเถิด."

ญ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์กลัว.

ศ. เจ้าอย่ากลัวเลย, อันตรายย่อมไม่มีแก่เจ้า เพราะอาศัยนาง ยักษิณีนี้.

นางได้ให้บุตรแก่นางยักษิณีนั้นแล้ว. นางยักษิณีนั้นอุ้มทารกนั้น จวบกอดแล้ว คินให้แก่มารดาอีก ก็เริ่มร้องไห้.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามนางยักษิณีนั้นว่า "อะไรนั้น?"

นางยักษิณีนั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อน ข้าพระองค์ แม้สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยไม่เลือกทาง ยังไม่ได้อาหารพอ เต็มท้อง, บัดนี้ ข้าพระองค์จะเลี้ยงชีพได้อย่างไร."

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสปลอบนางยักษิณีนั้นว่า "เจ้าอย่า วิตกเลย" ดังนี้แล้ว ตรัสกะหญิงนั้นว่า "เจ้าจงนำนางยักษิณีไปให้ อยู่ในเรือนของตนแล้ว จงปฏิบัติด้วยข้าวต้มและข้าวสวยอย่างดี." หญิง นั้นนำนางยักษิณีไปแล้ว ให้พักอยู่ในโรงกระเดื่อง ได้ปฏิบัติด้วยข้าวต้ม และข้าวสวยอย่างดีแล้ว. ในเวลาซุ่มข้าวเปลือก สากปรากฏแก่นาง ยักษิณีนั้นจุดต่อยศิระษะ. เขาจึงเรียกนางกุลธิดาผู้สหายมาแล้ว พูกว่า "ฉันจักไม่อาจอยู่ในที่นี่ได้ ขอท่านจงให้ฉันพักอยู่ในที่อื่นเถิด" แม้ อันหญิงสหายนั้นให้พักอยู่ในที่เหล่านี้ คือในโรงสาก ข้างตุ่มน้ำ ริม เตาไฟ ริมชายคา ริมกลงหยากเขื่อ ริมประตูบ้าน, (นาง) ก็กล่าวว่า "ในโรงสากนี้ สากย่อมปรากฏจุดต่อยศิระษะฉันอยู่, ที่ข้างตุ่มน้ำนี้ พวก

เด็กข้อมรดน้ำเป็นเคนลงไป, ที่ริมเตาไฟนี้ ฝูงสุนัขข้อมมานอน, ที่ริมชายคานี้ พวกเด็กข้อมทำสกปรก, ที่ริมกองหยากเยื่อนี้ ชนทั้งหลาย ข้อมเทหยากเยื่อ, ที่ริมประตูบ้านนี้ เด็กพวกชาวบ้าน ข้อมเล่นการพนันกันด้วยคะแนน" ดังนี้แล้ว ได้ห้ามที่ทั้งปวงนั้นเสีย.

ครั้งนั้น หญิงสหาย จึงให้นางยักษิณีนั่งพักอยู่ที่อันสงัดภายนอกบ้านแล้ว นำโภชนะมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้นอย่างดีไปเพื่อนางยักษิณีนั่ง แล้วปฏิบัติในที่นั้น. นางยักษิณีนั่ง คิดอย่างนี้ว่า "เดี๋ยวนี้ หญิงสหายของเรานี้ มีอุปการะแก่เรามาก, เอาเถอะเราจักทำความแทนคุณสักอย่างหนึ่ง" ดังนี้แล้ว ได้บอกแก่หญิงสหายว่า "ในปีนี้จักมีฝนดี, ท่านจงทำข้าวกล้าในที่ดอนเถิด, ในปีนี้ฝนจักแล้ง ท่านจงทำข้าวกล้าในที่ลุ่มเถิด. ข้าวกล้าอันพวกชนที่เหลือทำแล้ว ข้อมเสียหายด้วยน้ำมากเกินไปบ้าง ด้วยน้ำน้อยบ้าง. ส่วนข้าวกล้าของนางกุลธิดานั้น ข้อมสมบูรณ์เหลือเกิน.

นางยักษิณีเริ่มตั้งสลาภกัต

ครั้งนั้น พวกชนที่เหลือเหล่านั้น พากันถามนางว่า "แม่ ข้าวกล้าที่ห่อนทำแล้ว ข้อมไม่เสียหายด้วยน้ำมากเกินไป ข้อมไม่เสียหายด้วยน้ำน้อยไป, ห่อนรู้ความที่ฝนดีและฝนแล้งแล้วจึงทำการงานหรือ? ข้อนี้เป็นอย่างไรหนอแล?" นางบอกว่า "นางยักษิณี ผู้เป็นหญิงสหายของฉันทบอความที่ฝนดีและฝนแล้งแก่ฉันท, ฉันททำข้าวกล้าทั้งหลายในที่ดอนและที่ลุ่ม ตามคำของยักษิณีนั่ง, เหตุฉันท ข้าวกล้าของฉันทจึงสมบูรณ์ดี, พวกท่านไม่เห็นโภชนะมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น ที่ฉันทนำไปจากเรือน

เนื่องนิศย์หรือ? สิ่งของเหล่านั้น ฉันนำไปให้นางยักษิณีนั่น. แม่พวก
ท่านก็จงนำโภชนะมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้นอย่างดี ไปให้นางยักษิณี
บ้างซิ, นางยักษิณีก็จักแลดูการงานของพวกท่านบ้าง."

ครั้งนั้น พวกชนชาวเมืองทั้งสิ้น พากันทำสักการะแก่นางยักษิณี
นั้นแล้ว. จำเดิมแต่นั้นมา นางยักษิณีเมื่อนั้น แลดูการงานทั้งหลายของ
ชนทั้งปวงอยู่ ได้เป็นผู้ถึงลาภอันเลิศ [และ] มีบริวารมากแล้ว.

ในกาลต่อมา นางยักษิณีนั่นเริ่มตั้งสลากภัต ๘ ทีแล้ว. สลากภัต
นั้น ชนทั้งหลายยังถวายอยู่จนกาลทุกวันนี้แล.

เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลียักษิณี จบ.

๕. เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี [๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "ปเร จ น วิชานนฺติ" เป็นต้น.

พระวินัยธรกับพระธรรมกถึกเถียงกันเรื่องวินัย

ความพิสดารว่า ภิกษุ ๒ รูป คือ พระวินัยธรรูป ๑ พระธรรมกถึกรูป ๑ มีบริวารรูปละ ๕๐๐ ได้อยู่ที่โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี. วันหนึ่ง ในภิกษุ ๒ รูปนั้น พระธรรมกถึก ไปถามแล้ว เว้นน้ำชำระที่เหลือน้ำในภาชนะ ที่ชุ่มน้ำแล้ว ก็ออกมา. ภายหลัง พระวินัยธรเข้าไปที่ชุ่มน้ำนั้น เห็นน้ำนั้น ออกมาถามพระธรรมกถึกนอกรั้วว่า "ผู้มีอายุ ท่านเหลือน้ำไว้หรือ?"

ธ. ขอรับ ผู้มีอายุ.

จ. ท่านก็ไม่ว่าอาบัติ ในเพราะการเหลือน้ำไว้หรือ?

ธ. ขอรับ ผมไม่ทราบ

จ. ไม่รู้ก็ช่างเถิด ผู้มีอายุ เป็นอาบัติในข้อนี้.

ธ. ถ้าอย่างนั้น ผมจักทำคืนอาบัตินั้นเสีย.

จ. ผู้มีอายุ ก็ถ้าว่าข้อนั้นท่านไม่แก้งทำ เพราะความไม่มีสติ, อาบัติไม่มี.

พระธรรมกถิกนั้น ได้เป็นผู้มีความเห็นอาบัตินั้นว่ามีใช่อาบัติ.

ฝ่ายพระวินัยธร ได้บอกแก่พวกนินิตของตนว่า "พระธรรมกถิก
รูปนี้ แต่ต้องอาบัติก็ไม่รู้." พวกนินิตพระวินัยธรนั้น เห็นพวกนินิต
ของพระธรรมกถิกนั้นแล้ว ได้กล่าวว่า "พระอุปัชฌาย์ของพวกท่าน
แม้ต้องอาบัติแล้ว ก็ไม่รู้ว่า เป็นอาบัติ." พวกนินิตของพระธรรมกถิกนั้น
ไปแจ้งแก่พระอุปัชฌาย์ของตนแล้ว. พระธรรมกถิกนั้น พูดยังนี้ว่า
"พระวินัยธรรูปนี้ เมื่อก่อนพูดว่า 'ไม่เป็นอาบัติ,' เดียวนี้พูดว่า
'เป็นอาบัติ,' พระวินัยธรนั้น พูดยุติ;" พวกนินิตของพระธรรมกถิก
นั้นไปกล่าวว่า "พระอุปัชฌาย์ของพวกท่าน พูดยุติ." พวกนินิตของ
พระวินัยธรและพระธรรมกถิกนั้น ทำความทะเลาะกันและกันให้เจริญ
แล้ว ด้วยประการอย่างนี้.

ภายหลัง พระวินัยธรได้โอกาสแล้ว จึงได้ทำอุกเขปนียกรรมแก่
พระธรรมกถิก เพราะโทษที่ไม่เห็นอาบัติ. จำเดิมแต่กาลนั้น แม้พวก
อุปัชฌาย์ผู้ถวายปัจจัยของภิกษุ ๒ รูปนั้น ก็ได้เป็น ๒ ฝ่าย. พวก
ภิกษุผู้รับโอวาทที่ดี พวกอารักขเทวดาก็ดี ของภิกษุ ๒ รูปนั้น พวก
อากาศัญญูเทวดา ผู้เพื่อนเห็น เพื่อนคบ ของพวกอารักขเทวดาเหล่านั้น
ก็ดี พวกบุรุษนทั้งปวงก็ดี ได้เป็น ๒ ฝ่าย ตลอดจนพรหมโลกก็โกลาหล
กึกก้องเป็นเสียงเดียว ได้ขึ้นไปจนถึงอกนิฏฐภพ.

พระศาสดาตรัสสอนให้สามัคคีกัน

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระตถาคตเจ้า กราบทูลการ

๑. กรรมที่สงฆ์จะพึงทำแก่ภิกษุที่สงฆ์สมควรจะยกเสีย. ๒. เทวดาผู้คุ้มครองรักษา ๓. เทวดา
ผู้สถิตอยู่ในอากาศ.

ที่พวกภิกษุผู้ยกวัตรถือว่า "พระธรรมถือรูปนี้ สงฆ์ยกเสียแล้วด้วยกรรม
ที่ประกอบด้วยธรรมแท้," และการที่พวกภิกษุผู้ประพฤติตามพระธรรม-
ถือผู้ที่สงฆ์ยกเสียแล้วถือว่า "พระอุปัชฌาย์ของพวกเรา สงฆ์ยกเสียแล้ว
ด้วยกรรมซึ่งมิได้ประกอบด้วยธรรม," และการที่พวกภิกษุผู้ประพฤติตาม
พระธรรมถือ ผู้ที่สงฆ์ยกวัตรเหล่านั้น แม้อันพวกภิกษุผู้ยกวัตรห้ามอยู่
ก็ยังขึ้นเที่ยวตามห้อมล้อมพระธรรมถือคนั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง
ส่งโอวาทไปว่า "นัยว่า ภิกษุทั้งหลายจงพร้อมเพรียงกัน" ถึง ๒ ครั้ง
ทรงสดับว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายไม่ปรารถนาจะเป็นผู้
พร้อมเพรียงกัน," ครั้นหนที่ ๓ ทรงสดับว่า "ภิกษุสงฆ์แตกกันแล้ว
ภิกษุสงฆ์แตกกันแล้ว" ดังนี้ จึงเสด็จไปสู่สำนักของเธอทั้งหลายแล้ว
ตรัสโทษในการยกวัตรของพวกภิกษุผู้ยกวัตร และโทษในการไม่เห็น
อับดีของพวกภิกษุนอกนี้แล้ว ทรงอนุญาตสังฆกรรมทั้งหลายมีอุโบสถ
เป็นต้น ในสีมาเดียวกันที่โฆสิตารามนั่นเอง แก่เธอทั้งหลายอีกแล้ว
ทรงบัญญัติวัตรในโรงฉันว่า "ภิกษุทั้งหลาย ฟังนั่งในแถวมีอาสนะหนึ่ง ๆ
ในระหว่าง" ๆ" ดังนี้เป็นต้น แก่เธอทั้งหลาย ผู้เกิดการแตกร้างใน
สถานที่ทั้งหลาย มีโรงฉันเป็นต้น แล้วทรงสดับว่า "ถึงเดี๋ยว นี้ ภิกษุ
ทั้งหลาย ก็ยังเกิดการแตกร้างกันอยู่" จึงเสด็จไปที่โฆสิตารามนั้นแล้ว
ตรัสห้ามว่า "อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย พวกท่านอย่าได้ทำการแตกร้างกัน"
ดังนี้เป็นต้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าการแตกร้าง การ
ทะเลาะ การแก่งแย่งและการวิวาทนั้น ทำความฉิบหายให้. แท้จริง

๑. ลหุธิ. ๒. ได้แก่นั่งเป็นแถว เว้นช่องว่างไว้ให้ภิกษุอื่นเข้าแทรกนั่งได้รูปหนึ่ง ๆ ใน
ระหว่าง.

แม่นางนกลูกกีกา อาศัยการทะเลาะกัน ยังอาจทำพระยาช้างให้ถึงความสิ้นชีวิต" ดังนี้แล้ว ตรัสลูกกีกาชาดกแล้ว ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ขอพวกท่านจงพร้อมเพรียงกันเถิด อย่าวิวาทกันเลย, เพราะว่า แม่นกกระเจาบดังหลายพัน อาศัยความวิวาทกัน ได้ถึงความสิ้นชีวิต" ดังนี้แล้ว ตรัสวิภูฏกชาดก."

ตรัสสอนเท่าไรก็ไม่เชื่อ

แม้อย่างนี้ พวกภิกษุนั้นก็ไม่เชื่อถ้อยคำ, เมื่อภิกษุผู้เป็นธรรมวาทีรูปใดรูปหนึ่ง ไม่พอใจให้พระตถาคตเจ้าทรงลำบาก กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เจ้าของแห่งธรรม ทรงรอก่อน, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีความชวนขายน้อย หมั่นประกอบกรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรมอยู่เถิด; พวกข้าพระองค์จักปรากฏ เพราะการแตกร้าง การทะเลาะ การแก่งแย่ง และการวิวาทนั่นเอง; พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเล่าถึงความที่พระเจ้าทีฆิตโกศลราช ถูกพระเจ้าพรหมทัต ชิงเอาราชสมบัติ ปลอมเพศไม่ให้ใครรู้จัก เสด็จอยู่ (ในเมืองพาราณสี) ถูกจับปลงพระชนม์เสีย และความที่พระเจ้าพรหมทัต และที่ฆาตุกรรมเหล่านั้นพร้อมเพรียงกัน จำเดิมแต่เมื่อที่ฆาตุกรรมยกพระชนม์ของพระองค์ถวายว่า "ภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ได้เคยมีแล้ว ในเมืองพาราณสี ได้มีพระเจ้ากรุงกาสิ (พระองค์หนึ่ง) ทรงพระนามว่าพระเจ้าพรหมทัต" ดังนี้เป็นต้น แม้ตรัสสอนว่า "ภิกษุ

ทั้งหลาย ความอดกลั้นและความสงบเสงี่ยม. เห็นปานนั้น* ยังได้มีแล้ว
แก่พระราชาเหล่านั้น ผู้มีไม้อันถือไว้แล้ว ผู้มีศัสตราอันถือไว้แล้ว;
ข้อที่ท่านทั้งหลายผู้บวชแล้วในธรรมวินัยที่กล่าวชอบแล้วอย่างนี้ ควรเป็น
ผู้อดกลั้นเป็นผู้สงบเสงี่ยม, จะพึงงามในธรรมวินัยนี้แล ภิกษุทั้งหลาย"
ดังนี้แล้ว ก็ไม่สามารถจะทำเธอทั้งหลาย ให้พร้อมเพียงกันได้เลย.

พระศาสดาทรงระอาจึงเสด็จหนีไปจำพรรษาอยู่ป่ารักรจิตวัน

พระองค์ทรงระอาพระทัย เพราะความอยู่อาเกียรณนั้น ทรงพระ-
ดำริว่า "เดี๋ยวนี้เราอยู่อาเกียรณเป็นทุกข์. และภิกษุเหล่านั้นไม่ทำ (ตาม)
คำของเรา ถ้าอย่างไร เราพึงหลีกเลี่ยงจากหมู่ผู้เดียว" ดังนี้
เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในเมืองโกสัมพี ไม่ตรัสบอกพระภิกษุสงฆ์ ทรงถือ
บาตรจีวรของพระองค์ เสด็จไปพาลกโณณการาม แต่พระองค์เดียว
ตรัสเอกจาริกวัตร* แก่พระภคฺเระที่พาลกโณณการามนั้นแล้ว ตรัส
อานิสงส์แห่งสามัคคีรสแก่กุลบุตร ๓ คน ในมิกทายวัน* ชื่อปาจินวังสะ
แล้ว เสด็จไปทางบ้านปารีเลยยะ. ดังได้สดับมา ครั้งนั้น พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ทรงอาศัยบ้านปารีเลยยะ เสด็จจำพรรษาอยู่ที่ควงไม้สาละใหญ่
ในราวป่ารักรจิตวัน อันช้างปารีเลยยะอุปัฏฐากอยู่เป็นผาสุก.

พวกอุบาสกทรมานพระภิกษุ

ฝ่ายพวกอุบาสก ผู้อยู่ในเมืองโกสัมพีแล ไปสู่วิหาร ไม่เห็น
พระศาสดา จึงถามว่า "พระศาสดาเสด็จอยู่ที่ไหน? ขอรับ." ภิกษุ

๑. ภวิสฺสติ เป็นกิริยาอาชยต บอกรอนาคตกาล แต่ในประโยคนี้มี หิ นาม จึงแปล
ภวิสฺสติ เป็นอดีตกาล. ๒. ได้แก่ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่แต่ผู้เดียว. ๓. ป่าซึ่งประทาน
ให้หมู่เนื้ออาศัย ป่าชนิดนี้ใครจะทำอันตรายแก่หมู่สัตว์ไม่ได้.

เหล่านั้นกล่าวว่า. "พระองค์เสด็จไปสู่ราวป่าปารีเลยยกะเสียแล้ว."

อ. เพราะเหตุอะไร? ขอรับ.

ภ. พระองค์ทรงพยายามจะทำพวกเราให้พร้อมเพรียงกัน. แต่พวกเราหาได้เป็นผู้พร้อมเพรียงกันไม่.

อ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายบวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว, ถึงเมื่อพระองค์ทรงทำสามัคคี, ไม่ได้เป็นผู้สามัคคีกันแล้วหรือ?

ภ. อย่างนั้นแล ผู้มีอายุ.

พวกมนุษย์คิดกันว่า "ภิกษุพวกนี้ บวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว, ถึงเมื่อพระองค์ทรงทำสามัคคีอยู่, ก็ไม่สามัคคีกันแล้ว; พวกเราไม่ได้เห็นพระศาสดา เพราะอาศัยภิกษุพวกนี้; พวกเราจักไม่ถวายอาสนะ จักไม่ทำสามัคคีธรรมมีการไหว้เป็นต้นแก่ภิกษุพวกนี้;" จำเดิมแต่นั้นมา ก็ไม่ทำสามัคคีธรรมแก่ภิกษุพวกนั้น. เธอทั้งหลาย ชูบชืดเพราะมีอาหารน้อย, โดยสองสามวันเท่านั้นก็เป็นคนตรง แสดงโทษที่ล่วงเกินแก่กันและกัน ต่างรูปต่างขอมากันแล้ว กล่าวว่ "อุบาสกทั้งหลาย พวกเราพร้อมเพรียงกันแล้ว. ฝ่ายพวกท่าน ขอให้ เป็นพวกเราเหมือนอย่างก่อน."

อ. พวกท่านทูลขอมาพระศาสดาแล้วหรือ? ขอรับ.

ภ. ยังไม่ได้ทูลขอมา ผู้มีอายุ.

อ. ถ้าอย่างนั้น ขอพวกท่านทูลขอมาพระศาสดาเสีย, ฝ่ายพวกข้าพเจ้าจักเป็นพวกท่านเหมือนอย่างก่อน ในกาลเมื่อพวกท่านทูลขอมาพระศาสดาแล้ว.

เธอทั้งหลายไม่สามารถจะไปสู่สำนักของพระศาสดา เพราะเป็น

ภายในพรรษา ยังภายในพรรษานั้น ให้ล่วงไปด้วยความลำบาก.

ช่างปารีเลยยกะอุปัฏฐากพระศาสดา

ฝ่ายพระศาสดา อันช่างนั้นอุปัฏฐากอยู่ ประทับอยู่สำราญแล้ว.
ฝ่ายช่างนั้น ละฝูงเข้าไปสู่ราวป่า นั้น เพื่อต้องการความอยู่ผาสุก.
พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวไว้อย่างไร ? พระธรรมสังคากาจารย์
กล่าวไว้ว่า (ครั้งนั้น ความตรีได้มีแก่พระยาช่างนั้นว่า) "เราอยู่
อาเกียรณด้วยพวกช่างพลาย ช่างพัง ช่างสะเทินและลูกช่าง เกียวกิน
หญ้าที่เขาเค็ดปลายเสียแล้ว, และเขาคอยเกียวกินกิ่งไม้ที่เราหักลง ๆ และ
เราค้ำน้ำที่ขุ่น, เมื่อเราลงและขึ้นสู่ท่าแล้ว พวกช่างพังก็เดินเสียดสีกาย
ไป; ถ้าอย่างไร เราจะหลีกออกจากหมู่อยู่ตัวเดียว." ครั้งนั้นแล
พระยาช่างนั้น หลีกออกจากโขลง เข้าไป ณ บ้านปารีเลยยกะ ราวป่า
รักจิตวัน ควงไม้สาละใหญ่ (และ) ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จอยู่แล้ว;
ก็แลครั้นเข้าไปแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แลดูอยู่ไม่เห็นวัตถุ
อะไร ๆ อื่น จึงกระเทิบควงไม้สาละใหญ่ด้วยเท้า ถาก (ให้เรียบ)
ถือกิ่งไม้ด้วยวงกวาด. ตั้งแต่นั้นมา พระยาช่างนั้นจับหม้อด้วยวง
ตักน้ำจืดน้ำใสมำตั้งไว้, เมื่อทรงพระประสงค์ด้วยน้ำร้อน, ก็จัดน้ำร้อน
ถวาย. พระยาช่างนั้นจัดน้ำร้อนได้อย่างไร ? พระยาช่างนั้นตีไม้แห้ง
ด้วยวงให้ไฟเกิด, โต้ฟืนให้ไฟลุกขึ้น เสาศิลาในกองไฟนั้นแล้ว
กลิ้งก้อนศิลาเหล่านั้นไปด้วยท่อนไม้ ทิ้งลงในสะพังน้อยที่ตัวกำหนดหมาย
ไว้, ลำดับนั้น หย่อนวงลงไป รู้ว่าน้ำร้อนแล้ว, จึงไปถวายบังคม
พระศาสดา. พระศาสดาตรัสว่า "ปารีเลยยกะ น้ำเจ้าค้ำแล้วหรือ ?"

ดังนี้แล้ว เสด็จไปทรงในที่นั้น. ในกาลนั้น พระยาช่างนั้นนำผลไม้ต่างอย่างมาถวายแด่พระศาสดา. ก็เมื่อพระศาสดาจะเสด็จเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต พระยาช่างนั้นถือบาตรจีวรวางไว้บนตระพอง ตามเสด็จพระศาสดาไป. พระศาสดาเสด็จถึงแดนบ้านแล้วรับสั่งว่า "ปารีเสยยกะ ตั้งแต่ที่นี่ เจ้าไม่อาจไปได้. เจ้าจงเอาบาตรจีวรของเรามา" ดังนี้แล้ว ให้พระยาช่างนั้นเอาบาตรจีวรมาถวายแล้ว เสด็จเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต. ส่วนพระยาช่างนั้นยืนอยู่ที่นั่นเอง จนกว่าพระศาสดาจะเสด็จออกมา ในเวลาพระศาสดาเสด็จมา ทำการต้อนรับแล้ว ถือบาตรจีวรโดยนัยก่อน (นำไป) ปลงลง ณ ที่ประทับอยู่แล้ว ถวายงานพัดด้วยกิ่งไม้ แสดงวัตรอยู่. ในราตรี พระยาช่างนั้นถือท่อนไม้ใหญ่ด้วยวง เทียบไปในระหว่าง ๆ แห่งราวป่ากว่าอรุณจะขึ้น เพื่อกันอันตรายอันจะมีแต่เนื้อร้าย ด้วยตั้งใจว่า "จักรักษาพระศาสดา" ได้ยินว่า ราวป่านั้นชื่อว่ารักจิตวันสันตะหา จำเดิมแต่กาลนั้นมา. ครั้นอรุณขึ้นแล้ว, พระยาช่างนั้นทำวัตรทั้งปวง โดยอุบายนั้นนั่นแล ตั้งต้นแต่การถวายน้ำสรงพระพักตร์.

วานรถวายรวงน้ำผึ้ง

ในกาลนั้น วานรตัวหนึ่ง เห็นช่างนั้นลุกขึ้นแล้ว ๆ ทำอภิสมัจจาริกวัตร (คือการปฏิบัติ) แต่พระตถาคตเจ้าแล้ว คิดว่า "เราก็จักทำอะไร ๆ ถวายบ้าง" เทียบไปอยู่, วันหนึ่ง เห็นรวงผึ้งที่กิ่งไม้หาตัวมิได้ หักกิ่งไม้แล้ว นำรวงผึ้งพร้อมทั้งกิ่งไม้ไปสู่สำนักพระศาสดา ได้เด็ดใบตองรองถวาย. พระศาสดาทรงรับแล้ว. วานรแลดูอยู่ ด้วย

๑. ตตถ ฐเปวาทาลิ วาถวายไวั ฌ ที่นั้น.

คิดว่า "พระศาสดาจักทรงทำบริโภคหรือไม่?" เห็นพระศาสดาทรงรับแล้วนั่งเฉยอยู่ คิดว่า "อะไรหนอแล" จึงจับปลายกิ่งไม้พลิกพิจารณา ดู เห็นตัวอ่อนแล้ว จึงค่อย ๆ นำตัวอ่อนเหล่านั้นออกเสียแล้ว จึงได้ถวายใหม่. พระศาสดาทรงบริโภคแล้ว. วานรนั้นมีใจยินดี ได้จับกิ่งไม้นั้น ๆ ยืนพอนอยู่. ในกาลนั้น กิ่งไม้ที่วานรนั้นจับแล้วก็ดี กิ่งไม้ที่วานรนั้นเหยียบแล้วก็ดี หักแล้ว. วานรนั้นตกลงที่ปลายตออันหนึ่ง มีตัวอันปลายตอแทงแล้ว มีจิตเลื่อมใส ทำกาลกิริยาแล้ว เกิดในวิมานทองสูง ๓๐ โยชน์ ในภพดาวดึงส์ มีนางอัปสรพันหนึ่งเป็นบริวาร.

พระยาช้างสังเกตควัตรพระอานนท์

การที่พระตถาคตเจ้า อันพระยาช้างอุปัฏฐาก ประทับอยู่ในราวป่ารักจิตวันนั้น ได้ปรากฏในชมพูทวีปทั้งสิ้น. ตระกูลใหญ่ ๆ คือ ท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะ และนางวิสาขามหาอุบาสิกา อย่างนี้เป็นต้น ได้ส่งสาสน์จากนครสาวัตถี ไปถึงพระอานนท์เถระว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงแสดงพระศาสดาแก่พวกข้าพเจ้า." ฝ่ายภิกษุ ๕๐๐ รูปผู้อยู่ในทิศ จำพรรษาแล้ว เข้าไปหาพระอานนท์เถระ วอนขอว่า "อานนท์ผู้มีอายุ ธรรมิกถาในที่เฉพาะพระพักตร์แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ฟังนานมาแล้ว; อานนท์ผู้มีอายุ คีละข้าพเจ้าทั้งหลาย ฟังได้ฟังธรรมิกถาในที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด." พระเถระพาภิกษุเหล่านั้นไป ณ ที่นั้นแล้ว คิดว่า "การเข้าไปสู่สำนักพระตถาคตเจ้า ผู้เสด็จอยู่พระองค์เดียว ตลอดไตรมาส พร้อมกับภิกษุมิประมาณถึงเท่านี้ หากจะไม่" ดังนี้แล้ว จึงพาภิกษุเหล่านั้น

ไว้ข้างนอกแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแต่รูปเดียวเท่านั้น. พระยาช้างปารีเลยยกะ เห็นพระอนนทเถระนั้นแล้ว ถืงท่อนไม้วิ่งไป. พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นแล้ว ตรัสว่า "หลีกไปเสียปารีเลยยกะ อย่าห้ามเลย, ภิกษุ นั้น เป็นพุทธอุปัฏฐาก." พระยาช้างปารีเลยยกะนั้น ทิ้งท่อนไม้เสียในที่นั้นเองแล้ว ได้เอื้อเพื่อถึงการรับบาตรจีวร, พระเถระมิได้ให้แล้ว. พระยาช้างได้คิดว่า "ถ้าภิกษุรูปนี้จักมีวัตรอันได้เรียนแล้ว. ท่านคงจักไม่วางบริจารของคนไว้บนแผ่นศิลาที่ประทับของพระศาสดา." พระเถระได้วางบาตรจีวรไว้ที่พื้นแล้ว.

ไม่ได้สหายที่มีปัญญาเที่ยวไปผู้เดียวประเสริฐว่า

จริงอยู่ ชนผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวัตร ย่อมไม่วางบริจารของคนไว้บนที่นั่งหรือบนที่นอนของครู. พระยาช้างนั้น เห็นอาการนั้น ได้เป็นผู้มีจิตเลื่อมใสแล้ว. พระเถระอภิวัตพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง. พระศาสดาตรัสถามว่า "อนนทฺ์ เธอมาผู้เดียวเท่านั้นหรือ?" ทรงสดับความที่พระเถระเป็นผู้มาพร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ แล้ว ตรัสว่า ก็ภิกษุเหล่านั้น อยู่ที่ไหน?" เมื่อพระเถระทูลว่า "ข้าพระองค์ไม่ทราบน้ำพระทัยของพระองค์ จึงพักเธอทั้งหลายไว้ข้างนอกมาแล้ว (แต่รูปเดียว)" ตรัสว่า "เรียกเธอทั้งหลายมาเถิด" พระเถระได้ทำตามรับสั่งแล้ว. ภิกษุเหล่านั้น มาถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง. พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับเธอทั้งหลายแล้ว. เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระพุทธเจ้าอันสุขุม และเป็นกษัตริย์อันสุขุม พระองค์เสด็จขึ้นและ

ประทับนั่งพระองค์เดียวตลอดไตรมาส ทำกิจที่ทำได้ด้วยยาก, ผู้ทำวัตร และปฏิวัตรก็ดี ผู้ถวายน้ำสรงพระพักตร์ก็ดี ชะรอยจะมีได้มีแล้ว." ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย กิจทั้งปวงของเรา อันพระยาช้างปารีเลยกะทำแล้ว ก็อันบุคคลผู้ได้สหายเห็นปานนี้ อยู่ด้วยกันควรแล้ว, เมื่อไม่ได้สหาย (เห็นปานนี้) ความเป็นผู้เที่ยวไปผู้เดียวเท่านั้นประเสริฐกว่า" ดังนี้แล้ว ได้ภายิต ๓ คาถาในนาควรรคเหล่านี้ว่า:-

ถ้าบุคคลได้สหายผู้มีปัญญารักษาทน มีปัญญา

ทรงจำ มีคุณธรรมเป็นเครื่องอยู่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ไว้เป็นผู้เที่ยวไปด้วยกันไฉรั, (บุคคลผู้ได้สหายเห็นปานนั้น) ควรมีใจยินดี มีสติ ครอบงำ อันตราย ซึ่งคอยเบียดเบียนรอบข้าง ทั้งปวงเสียแล้ว เที่ยวไปกับสหายนั้น, ถ้าบุคคลไม่ได้สหายผู้มีปัญญารักษาทน มีปัญญาทรงจำ มีคุณธรรมเป็นเครื่องอยู่ยังประโยชน์ให้สำเร็จไว้ เป็นผู้เที่ยวไปด้วยกันไฉรั, บุคคลนั้นควรเที่ยวไปคนเดียว เหมือนพระราชารู้ละแวงแคว้นที่พระองค์ทรงชำนะแล้ว เสด็จอยู่แต่องค์เดียว, (และ) เหมือนพระยาช้างอันชื่อว่ามาตังคะเที่ยวอยู่ในป่าแต่เชือกเดียว, การเที่ยวไปผู้เดียวประเสริฐกว่า ความเป็นสหายไม่มีในเพราะชนพาล, บุคคลผู้ไม่ได้สหายเห็นปานนั้น ควรมีความขวนขวายน้อย เที่ยวไปคนเดียว และไม่ควรทำบาปทั้งหลาย, เหมือนพระยา

ช่างซื้อมาตั้งคะผู้มีความขวนขวายน้อย เทียวไปใน

ป่าแต่เชือกเดียว และหาได้ทำบาปไม่."

ในกาลจบคาถา ภิกษุเหล่านั้นทั้ง ๕๐๐ รูป ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว. พระอนนทเถระกราบทูลสาสน์ที่ตระกูลใหญ่ ๆ มีท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะเป็นต้นส่งมาแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อริยสาวก ๕ โภคิ มีท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะเป็นหัวหน้า หวังความเสด็จมาของพระองค์อยู่." พระศาสดาตรัสว่า "ถ้าอย่างนั้นเธอจงรับบาตรจีวร" ดังนี้แล้ว ให้พระเถระรับบาตรจีวรแล้ว เสด็จออกไป. พระยาช่างได้ไปยืนขวางทางไว้. ภิกษุทั้งหลายเห็นดังนั้น ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระยาช่างทำอะไร?" พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ช่างหวังจะถวายภิกษาแก่เธอทั้งหลาย, ก็แลช่างนี้ได้ทำอุปการะแก่เราตลอดคราตรีนาณ, การยังจิตของช่างนี้ให้ขัดเคืองไม่ควร. ภิกษุทั้งหลาย ขอเธอทั้งหลายกลับเถิด." พระศาสดาทรงพาภิกษุทั้งหลายเสด็จกลับแล้ว.

ฝ่ายช่างเข้าไปสู่ราวป่าแล้ว รวบรวมผลไม้ต่าง ๆ มีผลขนุนและกล้วยเป็นต้นมาทำให้เป็นกองไว้, ในวันรุ่งขึ้น ได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย. ภิกษุ ๕๐๐ รูปไม่อาจฉันผลไม้ทั้งหลายให้หมดสิ้น. ในกาลเสร็จภัตกิจ พระศาสดาทรงถือบาตรจีวรเสด็จออกไปแล้ว. พระยาช่างไปตามระหว่าง ๆ แห่งภิกษุทั้งหลาย ยืนขวางพระพักตร์พระศาสดาไว้. ภิกษุทั้งหลายเห็นดังนั้น ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ช่างนี้ทำอะไร?"

ศ. ภิกษุทั้งหลาย ช่างนี้จะส่งพวกเธอไปแล้ว ขวนให้เรากลับ.

ภ. อย่างนั้นหรือ ? พระองค์ผู้เจริญ.

ศ. อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย.

ช่างทำกาละไปเกิดเป็นเทพบุตร

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะช่างนั้นว่า "ปารีเลยยกะ นี้ความไปไม่กลับของเรา, ฌานก็ดี วิปัสสนาก็ดี มรรคและผลก็ดี ย่อมไม่มีแก่เจ้าด้วยอรรถาพนี้, เจ้าหยุดอยู่เถิด" พระยาช่างได้ฟังรับสั่งดังนั้นแล้ว ได้สอดวงเข้าปากร้องไห้ เดินตามไปข้างหลัง ๆ. ก็พระยาช่างนั้น เมื่อเชิญพระศาสดาให้กลับได้ ฟังปฏิบัติโดยอาการนั้นแลจนตลอดชีวิต. ฝ่ายพระศาสดาเสด็จถึงแดนบ้านนั้นแล้ว ตรัสว่า "ปารีเลยยกะ จำเดิมแต่ไป มิใช่ที่ของเจ้า, เป็นที่อยู่ของหมู่มนุษย์. มีอันตรายเบียดเบียนอยู่รอบข้าง, เจ้าจงหยุดอยู่เถิด" ช่างนั้นยืนร้องไห้อยู่ในที่นั้น, ครั้นเมื่อพระศาสดาทรงละคลองจักขุไป, มีหัวใจแตก. ทำกาละแล้ว เกิดในท่ามกลางนางเทพอัปสรพันหนึ่ง ในวิมานทองสูง ๓๐ โยชน์ ในภพดาวดึงส์ เพราะความเลื่อมใสในพระศาสดา ชื่อของเทพบุตรนั้นว่า "ปารีเลยยกเทพบุตร." ฝ่ายพระศาสดาได้เสด็จถึงพระเชตะวันแล้วโดยลำดับ.

ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทูลขอขมาพระศาสดา

ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี สดับว่า "ได้ยินว่า พระศาสดาเสด็จถึงกรุงสาวัตถีแล้ว." ได้ไป ณ ที่นั้นเพื่อจะกราบทูลขอขมาพระศาสดา. พระเจ้าโกศลทรงสดับว่า "ได้ยินว่า พวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ก่อการแตกร้างเหล่านั้นมาอยู่" จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

หม่อมฉันจักไม่ยอมให้ภิกษุเหล่านั้นเข้ามาสู่แว่นแคว้นของหม่อมฉัน."

พระศาสดา ตรัสตอบว่า "ดูก่อนมหาราช ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้มีศีล, แต่ไม่ถือเอาคำของอาตมภาพ เพราะวิวาทกันและกันเท่านั้น, บัดนี้ เธอทั้งหลายมาเพื่อขอขมาอาตมภาพ, ดูก่อนมหาราช ขอภิกษุเหล่านั้น จงมาเถิด."

ฝ่ายท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะ ทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักไม่ยอมให้ภิกษุเหล่านั้นเข้ามาสู่วิหาร" ดังนี้แล้ว ถูกพระ-ศาสดาทรงห้ามเสียเหมือนอย่างนั้น ได้นั่งแล้ว. ก็เมื่อภิกษุเหล่านั้น ถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับแล้ว, พระผู้มีพระภาคเจ้า รับสั่งให้ประทาน เสนาสนะ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ทำให้เป็นที่สงัดแต่เธอทั้งหลาย. ภิกษุเหล่าอื่น ไม่นั่ง ไม่ยืน ร่วมกับภิกษุพวกนั้น.

พวกชนผู้มาแล้ว ๆ ทูลถามพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกไหน ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ก่อการแตกร้างเหล่านั้น?" พระศาสดา ทรงแสดงว่า "พวกนั้น." ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีเหล่านั้น ถูกพวกชนผู้ มาแล้ว ๆ ขึ้นว่า "ได้ยินว่า นั้นพวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ก่อการ แตกร้างเหล่านั้น, ได้ยินว่า นั้นพวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ก่อการ แตกร้างเหล่านั้น" ดังนี้ ไม่อาจยกศีรษะขึ้น เพราะความอาย พุบลง แทบบาทมูลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลขอขมาพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายทำกรรมหนัก แล้ว. ชื่อว่าเธอทั้งหลายแม้บวชแล้วในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้เช่นเรา, เมื่อเราทำความสามัคคีอยู่ ไม่ทำ (ตาม) คำของเรา, ฝ่ายบัณฑิต อันมีในปางก่อน สดับโอวาทของมารดาและบิดาผู้ต้องประหารชีวิต,

เมื่อบิดามารดานั้นแม่ถูกปลงชีวิตอยู่, ก็ไม่ล่วงโอวาทนั้น ภายหลังได้ครองราชสมบัติใน ๒ แคว้นแล้ว" ดังนี้แล้ว ตรัสที่ฆาฏกุมารชาดก^๑ อีกเหมือนกันแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ที่ฆาฏกุมาร ถึงเมื่อพระชนนีและพระชนกถูกปลงชีวิตอยู่อย่างนั้น, ก็ไม่ก้าวล่วงโอวาทของพระชนนีและพระชนกเหล่านั้นแล้ว ภายหลังได้ธิดาของพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในแคว้นกาสีและแคว้นโกศลทั้งสองแล้ว, ส่วนพวกเธอทั้งหลายไม่ทำ (ตาม) คำของเรา ทำกรรมหนัก" ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

๕. ปเร จ น วิชานนฺติ มยเมตฺถ ยมามุเส

เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ ตโต สมฺมุนฺติ เมธกา.

"ก็ชนเหล่าอื่นไม่รู้ตัวว่า 'พวกเราพากันย่อยยับอยู่ในท่ามกลางสงฆ์นี้' ฝ่ายชนเหล่าใดในหมู่นั้น ย่อมรู้ชัด, ความหมายมันกันและกัน ย่อมสงบ เพราะการปฏิบัติของชนพวกนั้น."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปเร เป็นต้น ความว่า เหล่าชนผู้ทำความแตกร้าง ยกบัณฑิตทั้งหลายเสีย คือพวกอื่นจากบัณฑิตนั้น ชื่อว่าชนพวกอื่น, ชนพวกอื่นนั้น ทำความวุ่นวายอยู่ในท่ามกลางสงฆ์นั้น ย่อมไม่รู้สักตัวว่า "เราทั้งหลาย ย่อมย่อยยับ คือบ่นปี นิบหาย ได้แก่ไปสู่ที่ไกล คือสำนักมฤตยูเป็นนิตย์."

๑. พุ. ปัญจก. ๒๗/๑๘๒. อรรถกถา. ๔/๔๕๕.

บาทพระคาถาว่า **เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ** ความว่า ชนเหล่าใด
ผู้เป็นบัณฑิตในหมู่นั้น ย่อมรู้สึกได้ว่า "เราทั้งหลายไปสู่ที่ใกล้มฤตยู."

บาทพระคาถาว่า **ตโต สมฺมุนฺติ เมธกา** ความว่า ชนเหล่านั้น
รู้อยู่อย่างนี้แล ยังการทำความในใจโดยอุบายที่ชอบให้เกิดขึ้นแล้ว ย่อม
ปฏิบัติเพื่อสงบความหมายมั่น คือความทะเลาะกัน, เมื่อเป็นเช่นนั้น
ความหมายมั่นเหล่านั้นย่อมสงบ เพราะความปฏิบัตินั้นของบัณฑิตเหล่านั้น.

อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบอธิบายในพระคาถานี้ อย่างนี้ว่า "คำว่า
ปเร จ เป็นต้น ความว่า ชนทั้งหลาย แม้อันเรา (ตถาคต) กล่าว
สอนอยู่ว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย อย่าได้ทำความแตกร้าวกัน'
ดังนี้ เป็นต้น ในกาลก่อน ก็ไม่นับถือ เพราะไม่รับโอวาทของเรา เชื่อว่า
ชนพวกอื่น. ชนพวกอื่นนั้น ย่อมไม่รู้สึกรู้ว่า 'เราทั้งหลายถือผิด
ด้วยอำนาจอคติมีฉันทะ เป็นต้น ย่อมย่อยยับ ได้แก่พยายามเพื่อความเจริญ
แห่งเหตุอันทำความพินาศ มีแตกร้าวกัน เป็นต้น ในท่ามกลางสงฆ์นี้.'
แต่บัดนี้ บุรุษผู้เป็นบัณฑิตเหล่าใด ในระหว่างแห่งเธอทั้งหลายนั้น
พิจารณาอยู่รู้ชัดว่า 'เมื่อก่อนเราทั้งหลายพยายามอยู่ ด้วยอำนาจอคติมี
ฉันทะ เป็นต้น ปฏิบัติโดยไม่ชอบแล้ว' ความหมายมั่น ที่นับว่าความ
ทะเลาะกันในบัดนี้เหล่านี้ ย่อมสงบจากสำนักบัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้น ๆ
คือเพราะอาศัยบุรุษผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้น ด้วยประการฉะนี้."

ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้ประชุมกัน ได้ดำรงอยู่ในอริยผลทั้งหลาย
มีโศคาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี จบ.

๖. เรื่องจุลกกาลและมหากาล [๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อเสด็จเข้าไปอาศัยเสตัพพนคร ประทับอยู่ในป่าไม้ ประคู้ถาย ทรงปรารภจุลกกาลและมหากาล ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "สุภานุปลสุตี วิหรนุต" เป็นต้น.

พี่น้อง ๓ คนทำการค้าขาย

ความพิสดารว่า ภูมฺม* พืชาวเสตัพพนคร ๓ พี่น้อง คือ จุลกาล ๑ มัชฌิมกาล ๑ มหากาล ๑. บรรดาพี่น้อง ๓ คนนั้นพี่ชายใหญ่และน้องชายน้อยเที่ยวไปในทิศทั้งหลาย นำสิ่งของมาด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม. มัชฌิมกาล ขายสิ่งของที่พี่และน้องทั้งสองนำมา.

ต่อมาสมัยหนึ่ง พี่น้องทั้งสองนั้น บรรทุกสิ่งของต่าง ๆ ด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่มไปสู่กรุงสาวัตถี ปลอดภัยทั้งหลายในระหว่างกรุงสาวัตถีและพระเชตวัน (ต่อกัน).

มหากาลฟังธรรมแล้วลาน้องชายไปบวช

ในพี่น้อง ๒ คนนั้น มหากาลเห็นอริยสาวกทั้งหลายชาวกรุงสาวัตถี มีมือถือระเบียบดอกไม้อะและของหอมเป็นต้น ไปเพื่อฟังธรรมในเวลาเย็น จึงถามว่า "ชนเหล่านี้ไปไหนกัน?" ได้ฟังความนั้นแล้วคิดว่า "แม้เราก็จักไป" เรียกน้องชายมาแล้วบอกว่า "พ่อ! เจ้าจง

๑. ภูมฺมพื คือ คนมั่งมี คนมีทรัพย์สมบัติมาก, ผู้ครองเรือน, พ่อเรือน, ผู้ดูแลการงาน.

เป็นผู้ไม่ประมาทในเกวียนทั้งหลาย, ฝ่ายเราจักไปฟังธรรม" ดังนี้แล้ว
ไปถวายบังคมพระตถาคต นั่งที่สุคบริษัถแล้ว.

วันนั้น พระศาสดา เมื่อจะตรัสอนุปพิงกา ตามอรรถาธิบายของ
มหากาลนั้น จึงตรัสโทษความเลวทรามและความเศร้าหมองแห่งกาม
ทั้งหลาย โดยปริยายเป็นอันมาก ด้วยสามารถแห่งสูตรมีทุกขักขันธสูตร
เป็นอาทิ. มหากาลได้สดับพระธรรมเทศนานั้นแล้ว จึงคิดว่า "นัยว่า
คนเราจำต้องละสิ่งทั้งปวงไป, โภคะ (และ) ญาติทั้งหลาย ย่อมไม่
ติดตามบุคคลผู้ไปปรโลกเลย, เราจะต้องการอะไรด้วยการครองเรือน
เรจักบวชละ," เมื่อมหาชนถวายบังคมแล้วหลีกไป, ทูลขอบรรพชา
กะพระศาสดา, เมื่อพระศาสดารับสั่งว่า "ผู้ที่ท่านควรลาอะไร ๆ ไม่มี
หรือ? ทูลว่า "น้องชายของข้าพระองค์มี พระเจ้าข้า" เมื่อพระองค์
ตรัสว่า "ถ้ากระนั้น เองจงลาเขาเสีย," ทูลรับว่า "ดีละ พระเจ้าข้า"
กลับมาบอกน้องชาย ดังนี้ว่า "พ่อ เจ้าจงปกครองสมบัติทั้งหมดนี้เถิด."

จ. ก็พี่เล่า? ขอรับ.

ม. พี่จักบวชในสำนักของพระศาสดา. เขาอ้อนวอนพี่ชายนั้น
ด้วยประการต่างๆ ก็ไม่อาจให้กลับได้, จึงกล่าวว่า "ดีละพี่ ขอพี่จง
ทำตามอรรถาธิบายเถิด." มหากาลไปบวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว. ฝ่าย
จุลกาลก็ (ไป) บวช ด้วยตั้งใจว่า "เรจักชวนพี่ชายสัก."

พระมหากาลบำเพ็ญโศสานิกธุดงค์

ในกาลต่อมา มหากาลได้อุปสมบทแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา
ทูลถามถึงฐานะในพระศาสนา, เมื่อพระศาสดาตรัสบอกฐานะ ๒ อย่าง

แล้ว, ทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักไม่สามารถบำเพ็ญ
คันถธุระได้ เพราะข้าพระองค์บวชในกาลเป็นคนแก่, แต่จักบำเพ็ญ
วิปัสสนาธุระให้บริบูรณ์" ทูลให้พระองค์ตรัสบอกโศสานิกบุตรองค์จนถึง
พระอรหันต์, ครั้นล่วงปฐมยาม เมื่อชนนอนหลับหมดทุกคนแล้ว, ไปสู่
ป่าช้า เวลาจวนรุ่ง เมื่อชนทั้งหมด ยังไม่ทันลุกขึ้น (ตื่น) เลย กลับ
มายังวิหาร.

ระเบียบของผู้อยู่ในป่าช้า

ครั้งนั้น หลิงสัพเพร่อคนหนึ่งชื่อกาลิ ผู้เฝ้าป่าช้า เห็นที่ยืนที่นั่ง
และที่กิจกรรมของพระเถระเข้า คิดว่า "ใครหนอมาในที่นี้? เราจัก
คอยจับตัว" เมื่อไม่อาจจับได้, วันหนึ่ง จึงตามประทีปไว้ที่กระท่อม
ใกล้ป่าช้า พาบุตรธิดาไปแอบอยู่ในที่ส่วนข้างหนึ่ง เห็นพระเถระเดิน
มาในมัชฌิมยาม จึงไปไหว้แล้วพูดว่า "ท่านผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าพำนัก
อยู่ในที่ของพวกคณินนี้หรือ?"

ธ. จีละ อุบาสิกา.

ญ. ท่านผู้เจริญ ธรรมดาผู้อยู่ในป่าช้าทั้งหลาย เรียนระเบียบ
(ก่อน) จึงจะควร.

พระเถระไม่กล่าวว่า "ก็ข้าพเจ้าจักประพฤตินะระเบียบที่เจ้าบอก
แล้วอย่างไรเล่า?" กลับกล่าวว่า "ทำอย่างไรเล่าจึงจะควร? อุบาสิกา."

ญ. ท่านผู้เจริญ ธรรมดาผู้อยู่ในป่าช้าทั้งหลาย ควรแจ้งความ
ที่คนอยู่ในป่าช้า แก่ผู้เฝ้าป่าช้า พระมหาเถระในวิหาร และนายบ้าน.

ธ. เพราะเหตุไร?

ญ. เพราะพวกโจรทำกรรมแล้ว ถูกพวกเจ้าของ (ทรัพย์) สะดุดตามรอยเท้าไป จึงทิ้งห่อภัณฑะไว้ในป่าช้าแล้วหลบหนีไป; เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกมนุษย์ก็ (รวมกัน) ทำอันตรายแก่คนที่อยู่ในป่าช้า แต่เมื่อได้แจ้งความแก่เจ้าหน้าที่เหล่านั้นแล้ว, เจ้าหน้าที่เหล่านั้นย่อมช่วยกันป้องกันอันตรายได้ ด้วยกล่าวรับรองว่า 'พวกข้าพเจ้าทราบความที่ท่านผู้เจริญนี้อยู่ในที่นี้สิ้นกาลประมาณเท่านี้, ท่านผู้เจริญรูปนี้มีชื่อโจร' เพราะฉะนั้น ควรบอกแก่เจ้าหน้าที่เหล่านั้น.

๓. กิจอื่นอะไรเล่า? ที่ข้าพเจ้าควรทำ.

ญ. ท่านผู้เจริญ ธรรมดาพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ผู้อยู่ในป่าช้า จำต้องเว้นวัตถุทั้งหลายมี ปลา เนื้อ แป้ง งา และน้ำอ้อยเป็นต้นเสีย, ไม่ควรจำวัดกลางวัน ไม่ควรเป็นผู้เกียจคร้าน ควรปรารภความเพียร, ควรเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่ใช่เจ้าเล่ห์ เป็นผู้มีอิทธาศัยงาม, เวลาเย็นเมื่อชนหลับหมดแล้ว พึงมาจากวิหาร, เวลาจวนรุ่ง เมื่อหมู่ชนทุกคนยังไม่ลุกขึ้น (ตื่นนอน) เลย พึงไปวิหาร, ท่านผู้เจริญ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าอยู่ในที่นี้ด้วยอาการอย่างนี้ ไชรี จักอาจยังกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้, ถ้าหมู่ชนนำศพมาทิ้ง, ดิฉันจะยกขึ้นสู่เรือนยอดอันดาดด้วยผ้ากำพล* ทำสักการะด้วยวัตถุทั้งหลาย มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นแล้ว จักทำการปลงศพ, ฌีว่า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจักยังไม่อาจเพื่อยังกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้ ไชรี, ดิฉันจะยกขึ้นสู่เชิงตะกอนแล้วตีไฟเผา เอาขอเกี่ยวลาก (ศพ) ออกมาวางไว้ภายนอก ทอนด้วยขวาน ฉือนให้เป็นชิ้น

๑. ผ้าทำด้วยขนสัตว์.

น้อยขึ้นใหญ่แล้วใส่ในไฟ แสดงแก่ท่าน (พระผู้เป็นเจ้า) แล้วจึง
ค่อยเผา.

ที่นั่น พระเถระสั่งนางกาลีนันว่า "ดีละ นางผู้เจริญ ก็นางเห็น
รูปารมณ์อย่างหนึ่งแล้ว จึงบอกแก่ข้าพเจ้านะ." นางกาลีรับว่า " จ๊ะ."
พระเถระทำสมณธรรมอยู่ในป่าช้าตามอัธยาศัย (ของตน).

พระจุลกกาลกุ่มใจ

ส่วนพระจุลกกาลเถระ ผุดลงผุดนั่ง รัญจนถึงฆราวาส คิดถึงบุตร
และภรรยา คิดว่า "พี่ชายของเรานี้ ทำกรรมหนักยิ่ง."

พระมหากาลพิจารณาศพกุลธิดา

ลำดับนั้น กุลธิดาคนหนึ่ง ได้ทำกาละในเวลาเย็น ซึ่งยังมีทัน
เหยี่ยวแห่ง ชุบชีวิต เพราะพยาธีกำเริบขึ้นในครู่เดียนั้น. พวกญาติ
ห้ามศพกุลธิดานั้นไปสู่ป่าช้าในเวลาเย็น พร้อมด้วยเครื่องเผาต่าง ๆ มีฟืน
และน้ำมันเป็นต้น ให้ค่าจ้างแก่หญิงเฝ้าป่าช้า ด้วยคำว่า "นางจงจัด
การเผาศพนี้" ดังนี้แล้ว มอบ (ศพ) ให้แล้วหลีกไป. นางเปลื้อง
ผ้าห่มของกุลธิดานั้นออกแล้ว เห็นสรีระซึ่งตายเพียงครู่เดียนั้น แสน
ประณีต มีสีดังทองคำ จึงคิดว่า "อารมณ์นี้ควรจะแสดงแก่พระผู้เป็น
เจ้า" แล้วไปไหว้พระเถระกล่าวว่า ท่านเจ้าข้า อารมณ์ชื่อเห็นปานนี้
มีอยู่, ขอพระคุณเจ้าพึง (ไป) พิจารณาเถิด."

พระเถระรับว่า "จ๊ะ" ดังนี้แล้วไป ให้เลิกผ้าห่มออกแล้ว
พิจารณาตั้งแต่ฝ่าเท้าถึงปลายผมแล้ว พูคว่า "รูปนี้ประณีตยิ่งนัก มี

สีคุดทองคำ, นางพึงใส่รูปนั้นในไฟ ในกาลที่รูปนั้นถูกเปลวไฟใหญ่ ลวกแล้ว จึงบอกแก่ข้าพเจ้า" ดังนี้แล้ว ไปยังที่อยู่ของคนนั้นแล นั่ง แล้ว. นางทำอย่างนั้นแล้ว จึงแจ้งแก่พระเถระ พระเถระไปพิจารณา. ในที่ถูกเปลวไฟกระทบแล้ว ๆ สีแห่งสรีระได้เป็นดั่งแม่โคต่าง. เท้าทั้งสอง งอหงิกห้อยลง มือทั้งสองกำเข้า หน้าผากได้มีหนังปกแล้ว.

พระมหากาลบรรลุพระอรหัต

พระเถระพิจารณาว่า "สรีระนี้เป็นธรรมชาติทำให้ไม่วายกระสัน แก่บุคคลผู้แลดูอยู่ในบัดเดี๋ยวนี้เอง, แต่บัดนี้ (กลับ) ถึงความสิ้นถึงความเสื่อมไปแล้ว." กลับไปที่พักกลางคืน นั่งพิจารณาถึงความสิ้นและความเสื่อมอยู่ กล่าวคาถาว่า

**"สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้นและ
เสื่อมไปเป็นธรรมดา, เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความ
สงบแห่งสังขารนั้นเป็นสุข"**

เจริญวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย.

เมื่อท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว, พระศาสดามีภิกษุสงฆ์แวดล้อมเสด็จจาริกไปยังเสตัพพนครแล้ว เสด็จเข้าสู่ป่าไม้ประคูลาย.

พวกภรรยาของพระจุลกาล ได้ยินว่า "ข่าวว่า พระศาสดาเสด็จมาถึงแล้ว." คิดว่า "พวกเราจัก (ช่วยกัน) จับสามีของพวกเรา" ดังนี้แล้ว ส่ง (คน) ไปให้ทูลอาราธนาพระศาสดา.

ระเบียบปูอาสนะสมัยพุทธกาล

กึ่งในสถานที่พระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายไม่ทรงคู้้นเคย ควรที่ภิกษุรูป

หนึ่งผู้บอกการปูอาสนะจะต้องล่วงหน้าไปก่อน. ก็อาสนะสำหรับพระ
พุทธเจ้าทั้งหลาย ฟังให้ปูในที่ท่ามกลาง, อาสนะสำหรับพระสารีบุตรเถระ
พอให้ปูข้างขวา, อาสนะสำหรับพระมหาโมคคัลลานเถระ ฟังให้ปูข้างซ้าย
แห่งอาสนะของพระพุทธรูปนั้น, อาสนะสำหรับภิกษุสงฆ์ฟังให้ปูในข้าง
ทั้งสองถัดจากที่นั้นไป. เพราะฉะนั้น พระมหากาลเถระพักอยู่ในที่
ห่มจีวร ส่งพระจุลกกาลไปว่า "เธอจงล่วงหน้าไปบอกการปูอาสนะ."

พระจุลกกาลอุททกญิงจักลิก

พวกชนในเรือน ทำการเสสรวลกับท่าน จำเดิมแต่กาลที่พวกเขา
เห็นท่าน (แกล้ง) ปูอาสนะต่ำในที่สุดพระสังฆเถระ ปูอาสนะสูงในที่
สุดของสังฆนวกะ. พระจุลกกาลนอกนี้ ชี้แจงว่า "พวกเจ้าจงอย่าทำ
อย่างนั้น, จงปูอาสนะสูงในที่สูง ปูอาสนะต่ำในที่ต่ำ."

พวกหญิง ทำที่เหมือนไม่ได้ยินถ้อยคำของท่าน รุมกันว่า "ท่าน
เที่ยวทำอะไรอยู่? หน้าที่ให้ปูอาสนะไม่สมควรแก่ท่านหรือ? ท่านลา
ใครบวช? ท่านใครเป็นผู้ยอมให้บวช? มาในที่นี้ทำไม.?" ดังนี้แล้ว
ช่วยกันจุดธูปและจีวรออกแล้ว ให้นุ่งผ้าขาว สวมเทริดมาลาบนศีรษะ
แล้วส่งไปด้วยคำว่า "เธอจงไปนำเสด็จพระศาสดามา, พวกข้าพเจ้าจะ
ปูอาสนะ."

จุลกกาลดำรงอยู่ในภาวะแห่งภิกษุ สิ้นกาลไม่นาน ยังไม่ทันได้
พรรษา ก็สึก จึงไม่รู้สึกอายุ, เพราะฉะนั้น เขาจึงหมดความรังเกียจ

๑. ผู้หมิ่นในสงฆ์ หมายความว่า ผู้มีพรรษาน้อยกว่าทุกรูปในหมู่นั้น.

ด้วยกิริยาอาการนั้นเสียทีเดียว ไปถวายบังคมพระศาสดาแล้ว พากิษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขมา.

ก็ในกาลเสร็จกัตติของกิษุสงฆ์ พวกภรรยาของพระมหากาลคิดกันว่า "หญิงพวกนี้ รุมจับสามีของตนได้ พวกเราก็จักจับสามีของ พวกเราบ้าง" จึงให้นิมิตต์พระศาสดา เพื่อประโยชน์แก่การเสวย กัตตอาหารในวันรุ่งขึ้น.

พระมหากาลก็ถูกภรรยาจับลึกลับ

ก็ในกาลนั้น กิษุรูปอื่นได้ไป (ชี้แจง) ให้ปุ้อาสนะ. หญิง เหล่านั้นไม่ได้โอกาสในขณะนั้น อารธนากิษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น ประมุขให้นั่งแล้ว ได้ถวายภิกษา, ก็จุลกาลมีภรรยา ๒ คน มัชฌิมกาล มี ๔ คน, มหากาลมี ๘ คน, ฝ่ายภิกษุทั้งหลายใคร่ทำกัตติ ได้นั่งทำ กัตติแล้ว, พวกที่ใคร่ไปภายนอก ก็ได้ลุดไปแล้ว; ส่วนพระศาสดา ประทับนั่งทรงทำกัตติ. ในกาลเสร็จกัตติของพระองค์ หญิงเหล่านั้น ทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระมหากาลทำอนุโมทนาแก่พวก ข้าพระองค์แล้ว จึงจักไป, ขอพระองค์เสด็จไปก่อนเถิด."

พระศาสดา ตรัสว่า "ดีละ" ได้เสด็จล่วงหน้าไปแล้ว. ครั้นถึง ประตู่บ้าน กิษุสงฆ์ก็ยกโทษว่า "ทำไม พระศาสดา จึงทรงทำ เช่นนี้? พระองค์ทรงทราบแล้ว จึงทรงทำ หรือไม่ทรงทราบแล้ว ทรงทำหนอ? วานนี้ อันตรายแห่งบรรพชาเกิดขึ้นแก่จุลกาล เพราะ การล่วงหน้าไปก่อน, วันนี้ อันตรายมิได้มี เพราะภิกษุอื่นล่วงหน้าไป

ก่อน, บัดนี้ พระศาสดา รับสั่งให้พระมหากาลยบั้งอยู่ แล้วเสด็จมา. ก็ภิกษุผู้มีศีล ถึงพร้อมแล้วด้วยอาจารย์ หลึงเหล่านั้จักทำอันตรายแห่ง บรรพชาแก่พระมหากาลนั้ได้ละหรือ?"

พระศาสดาทรงสดับคำของภิกษุเหล่านั้แล้ว เสด็จกลับมาประทับ ยืนอยู่ ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเขอกล่าวะไรกัน?" ภิกษุ เหล่านั้ ทูลความนั้แล้ว.

ศ. ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเขอลำคัญุมมหากาลเหมือนจุลกกาลหรือ?

ภ. อย่างนั้ พระเจ้าข้า เพราะจุลกกาลนั้ มีภรรยา ๒ คน (ส่วน) พระมหากาลนั้ มีถึง ๘ คน, เขอถูภรรยาทั้ง ๘ รุมจับไว้ แล้ว จักทำอะไรได้ พระเจ้าข้า?

พระมหากาลเป็นผู้ไม่หวั่นไหว

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเขออย่าได้กล่าวอย่างนั้, จุลกาล ลูกขึ้น ลูกขึ้นพร้อมแล้ว มากไปด้วยอารมณ์ว่างามอยู่ เป็นเช่น กับต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ตั้งอยู่ริมเหวและเขาขาด, ส่วนมหากาลบุตร ของเรา ตามเห็นอารมณ์ว่าไม่งามอยู่ เป็นผู้ไม่หวั่นไหวเลย เหมือน ภูเขาหินแตงทีบ" ดังนี้แล้ว ได้ภายิตพระคาถาเหล่านั้ว่า

๗. สุภานุปสุถี	วิหรนุต	อินุทริเยสุ	อตุวุต	
โกชนมฺหิ	อมตฺตณฺณ	กุสีต	หีนวิริย	
ต เว ปสฺหติ	มาโร	วาโต	รุกขัว	ทพฺพฬ.
อสุภานุปสุถี	วหรนุต	อินุทริเยสุ	สุตฺตวุต	

๑. นิวตตฺวา ตามศัพท์ว่า ให้กลับ.

โฆชนมุหิ จ มตฺตยญฺญํ สทฺธํ อารทฺธวิริยํ
ตํ เว นปฺปสฺสทฺติ มาโร วาโต เสถํ ปพฺพตฺตํ.

"ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างาม ไม่ตำรวมในอินทริย์
ทั้งหลาย ไม่รู้ประมาณในโฆชนะ เกียจคร้าน
มีความเพียรเลวทรามอยู่ ผู้นั้นแล มารยอมรังควาน
ได้, เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ลม
รังควานได้ฉะนั้น. (ส่วน) ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่า
ไม่งาม ตำรวมดีในอินทริย์ทั้งหลาย รู้ประมาณใน
โฆชนะ มีศรัทธาและปรารถนาความเพียรอยู่ ผู้นั้นแล
มารยอมรังควานไม่ได้, เปรียบเหมือนภูเขาหิน ลม
รังควานไม่ได้ ฉะนั้น."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุภานุปสฺสตี** ได้แก่ ผู้ตามเห็นอารมณ์
ว่างาม. อธิบายว่า ผู้ปลื้มใจไปในอารมณ์ที่น่าปรารถนาอยู่. ก็บุคคล
ใด เมื่อถือโดยนิमित* โดยอนุพยัญชนะ ย่อมถือว่า "เล็บทั้งหลายงาม."
ถือว่า "นิ้วทั้งหลายงาม." ถือว่า "มือทั้งสอง เท้าทั้งสอง แข็งทั้งสอง
ขาทั้งสอง สะเอว ท้อง ถิ่นทั้งสอง คอ ริมฝีปาก ฟันทั้งหลาย ปาก จมูก
ตาทั้งสอง หูทั้งสอง คิ้วทั้งสอง หน้าผาก ผมทั้งหลาย งาม." ถือว่า "ผม
ขน เล็บ ฟัน หนัง งาม." (หรือ) ถือว่า "สีงาม ทรวดทรง

๑. ได้แก่รวบถือทั้งหมด. ๒. ได้แก่แยกถือเป็นส่วน ๆ เช่น ผมงาม เล็บงาม เป็นต้น.

งาม." บุคคลนี้ชื่อว่าตามเห็นอารมณ์ว่างาม. ผู้ นั่นคือผู้ตามเห็น
อารมณ์ว่างามอย่างนั้นอยู่.

บทว่า อินุทริเยสุ ได้แก่ ในอินทรีย์ ๖ มีจักขุเป็นต้น.

บทว่า อลลุต ได้แก่ ผู้ไม่รักษาทวารทั้งหลาย มีจักขุทวาร
เป็นต้น.

บทว่า อมตตลณฺฐ ความว่า ชื่อว่าผู้ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ
เพราะไม่รู้ประมาณนี้ คือประมาณในการแสวงหา ประมาณในการรับ
ประมาณในการบริโภค. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าผู้ไม่รู้จักประมาณเพราะไม่รู้
ประมาณแม้ นี้ คือ ประมาณในการพิจารณา ประมาณในการสละ คือ
ไม่ทราบแม้ว่า "โภชนะนี้ประกอบด้วยธรรม นี้ไม่ประกอบด้วยธรรม."

บทว่า กุสิตฺ ความว่า ชื่อว่าผู้เกียจคร้าน เพราะความเป็นผู้เป็น
ไปในอำนาจของกามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก.

บทว่า หินวีริยฺ ความว่า ผู้ไม่มีความเพียร คือผู้เว้นจากการ
ทำความเพียรในอริยาบถทั้งสี่.

บทว่า ปสหติ แปลว่า ย่อมครอบงำ คือ ย่ำยี.

บาทพระคาถาว่า วาโต รุกขํว ทพฺพฬํ ความว่า เหมือนลม
มีกำลังแรง รั้งความดันไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ซึ่งเกิดริมเขาขาด.
อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า ลมนั้น ยังส่วนต่าง ๆ มี ดอกผล ใบอ่อน
เป็นต้น แห่งต้นไม้ นั้นให้ร่วงลงบ้าง หักกิ่งน้อยบ้าง หักกิ่งใหญ่บ้าง
พัดลอนต้นไม้ นั้นพร้อมทั้งราก ทำให้รากขึ้นเบื้องบน กิ่งลงเบื้องล่าง
ฉนั้นใด; มารคือกิเลส อันเกิดในภายใน ย่อมรั้งความบุคคลผู้เห็นปาน

๑. อินทรีย์ ๖ คือ จักขุทรีย์ โสติทรีย์ ฆานินทรีย์ จิวหินทรีย์ กาอินทรีย์ มนินทรีย์.

นั้นได้ฉันนั้นเหมือนกัน; คือกิเลสทำให้ต้องอาบัติเล็ก ๆ น้อย ๆ เหมือนลมมีกำลังแรง พัดส่วนต่าง ๆ มี ดอก ผล ใบอ่อนเป็นต้น แห่งต้นไม้ที่ไม่แข็งแรงให้ร่วงลงบ้าง, ทำให้ต้องอาบัติมีนิสสัยเป็นต้น เหมือนลมมีกำลังแรง ทำการหักกิ่งไม้เล็ก ๆ บ้าง, ทำให้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ๑๓ เหมือนลมมีกำลังแรง ทำการหักกิ่งไม้ใหญ่บ้าง, ทำให้ต้องอาบัติปาราชิก นำออกจากศาสนา อันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว ให้ถึงความเป็นคฤหัสถ์โดย ๒-๓ วันเท่านั้น เหมือนลมมีกำลังแรงถอน (ต้นไม้) ทำให้โค่นลง มีรากขึ้นเบื้องบน มีกิ่งลงเบื้องล่างบ้าง. กิเลส- มารย่อมยังบุคคลเห็นปานนั้นให้เข้าไปในอำนาจของตน.

บทว่า อสุภานุปลุติ ความว่า ผู้เห็นอารมณ์ไม่งาม ๑๐ อย่าง อย่างใด อย่างหนึ่งว่าไม่งาม. คือประกอบในมนสิการ โดยความเป็นของปฏิกูล ได้แก่เห็นผมทั้งหลาย โดยความไม่งาม เห็นขน เล็บ ฟัน หน้ งสี ทรวดทรง โดยความไม่งาม.

บทว่า อินุทริเยสุ ได้แก่ ในอินทรี ๖. บทว่า สุตสูต ได้แก่ ผู้เว้นจากการถือ มีถือโดยนิमितเป็นต้น คือผู้มีทวารอันปิดแล้ว.

บทว่า มตฺตยญฺญ ความว่า ผู้รู้จักประมาณในโภชนะ โดยตรงกัน ข้ามกับความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณ.

๑. อสุภ อารมณ์อันไม่งาม มี ๑๐ คือ ๑. อุทฺธมาตกอสฺส อสุภที่ขึ้นพอง ๒. วินิลกอสฺส อสุภที่มีสีเขียว ๓. วิปฺพทกอสฺส อสุภที่มีหนองไหลออก ๔. วิจฺฉิททกอสฺส อสุภที่เขาสับฟัน เป็นท่อน ๆ ๕. วิภฺยติทกอสฺส อสุภที่สัตว์ขยี้แย่งกิน ๖. วิภฺยติทกอสฺส อสุภที่ขาดกลาง ๗. หตฺวิภฺยติทกอสฺส อสุภที่ขาดกระฉกกระจาย ๘. โลหิตกอสฺส อสุภที่เป็นเลือด ๙. ปุพฺพกอสฺส อสุภที่มีหมุ่นอน ๑๐. อญฺจิกอสฺส อสุภที่มีแต่ร่างกระดูก

บทว่า **สทุธิ** ความว่า ผู้ประกอบด้วยโลกียสัทธา มีอันเชื่อกรรม และผลเป็นลักษณะอย่างหนึ่ง และประกอบด้วยโลกุตรสัทธา กล่าวคือ ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในวัตถุ ๓ อย่างหนึ่ง.

บทว่า **อารทุชวิริย** ได้แก่ ผู้ประคองความเพียร คือผู้มีความเพียรเต็มที่.

บทว่า **ต เว** ได้แก่ บุคคลนั้น คือเห็นปานนั้น.

อธิบายว่า ลมมีกำลังอ่อน พัดเบา ๆ ย่อมไม่อาจให้ศิลาแต่ง ทียบหวั่นไหวได้ ฉันทใด; กิเลสที่มีกำลังทราม แม้เกิดขึ้นในภายใน ย่อมรั้งควาน (บุคคลนั้น) ไม่ได้ คือไม่อาจให้หวั่นไหว สะเทือน กลอนแคลนได้ ฉันทนั้น.

พระมหากาลเหาะหนีภรรยา

พวกหญิงแม่เหล่านั้นแล ที่เป็นภรรยาเก่าของพระมหากาลนั้น ล้อมพระเถระแล้ว กล่าวคำเป็นต้นว่า "ท่านลาไครบวช บัดนี้ท่านจักเป็นคฤหัสถ์หรือจักไม่เป็นเล่า?" ดังนี้แล้ว ได้เป็นผู้ใคร่เพื่อจะเปลื้อง ผู้กาสาเยทั้งหลาย (ของพระเถระ) ออก.

พระเถระกำหนดลาการของหญิงเหล่านั้นได้แล้ว ลุกจากอาสนะ ที่นั่งแล้วเหาะไปด้วยฤทธิ์ ทำลายข้อฟ้าเรือนยอด ไปทางอากาศ. เมื่อ พระศาสดา พอดรัสพระคาถาจบลง, ชมเชยพระสรีระของพระศาสดา ซึ่งมีวรรณะคังทองคำ ลงมาถวายบังคมพระบาทบุคคลของพระตถาคตแล้ว

๑. วัตถุ ๓ คือ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ - หน้าที่ 107

ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้ประชุมกัน ดำรงอยู่ในอริยผลทั้งหลายมี
โสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องจุลกาลและมหากาล จบ.

๗. เรื่องพระเทวทัต [๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภการได้ผ้า กาสาวะอันบุคคลนำมาแต่แคว้นคันธาระของพระเทวทัต ในกรุงราชคฤห์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อนิภุกสาโว" เป็นต้น.

พระสารีบุตรแสดงธรรมแก่ชาวกรุงราชคฤห์

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระอัครสาวกทั้งสองพาบริวารของตน องค์กรละ ๕๐๐ รูป ไปทูลลาพระศาสดาแล้ว ได้ไปจากพระเชตวันสู่กรุงราชคฤห์.

ชาวกรุงราชคฤห์ รวมเป็นพวกเดียวกัน ๒ คนบ้าง ๓ คนบ้าง หลายคนบ้าง ได้ถวายอาคันตุกทาน.* อยู่มาวันหนึ่ง ท่านพระสารีบุตร เมื่อจะทำอนุโมทนา แสดงธรรมอย่างนี้ว่า "อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย ทายกคนหนึ่งถวายทานด้วยตนเอง (แต่) ไม่ชักชวนคนอื่น, ทายกนั้น ย่อมได้โภคสมบัติในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ (แต่) ไม่ได้บริวารสมบัติ, คนหนึ่งชักชวนคนอื่น ส่วนตนเองไม่ถวาย, ผู้นั้น ย่อมได้บริวารสมบัติในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ (แต่) ไม่ได้โภคสมบัติ, คนหนึ่งแม้ตนเองก็ไม่ได้ถวาย แม้คนอื่นก็ไม่ชักชวน, ผู้นั้น ย่อมไม่ได้แม้วัตถุมাত্রว่าข้าวปลายเกเรียนพออิ้มท้อง ย่อมเป็นคนอนาถา หาปัจจัยมิได้ ในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ คนหนึ่งทั้งตนเองก็ถวาย ทั้งชัก

๑. ถวายแก่ภิกษุผู้มาใหม่ คือผู้เป็นแขก.

ชวนคนอื่น ผู้นั้น ย่อมได้ทั้งโภคสมบัติ ทั้งบริวารสมบัติ ในที่แห่งตน
เกิดแล้ว ๆ สิ้นร้อยอัฐภาพ้าง พันอัฐภาพ้าง แสนอัฐภาพ้าง."

นิมนต์ภิกษุพันรูปรับภัตตาหาร

บุรุษผู้บัณฑิตคนหนึ่ง ฟังพระธรรมเทศนานั้นแล้ว คิดว่า "ท่าน
ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาน่าอัศจรรย์นัก. พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าสารีบุตรกล่าว
เหตุแห่งความสุข, เราทำกรรมอันยังสมบัติทั้งสองเหล่านี้ให้สำเร็จ ย่อม
สมควร" ดังนี้แล้ว จึงนิมนต์พระเถระว่า "ท่านขอรับ พຽงนี้ ขอ
นิมนต์ท่านทั้งหลายรับภิกษาของผมหิด."

พระเถระ ถามว่า "ท่านต้องการภิกษาเท่าไร ? อุบาสก."

อุบาสก ย้อนถามว่า "ภิกษาที่เป็นบริวารของได้เท่าไร ?
ขอรับ."

ถ. มีประมาณพันรูป อุบาสก.

อุ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอได้ทำพร้อมด้วยภิกษาทั้งหมดทีเดียว
โปรดรับภิกษา (ของผมหิด). พระเถระรับแล้ว.

อุบาสกชวนชาวบ้านถวายภัตตาหาร

อุบาสกเที่ยวไปในถนนพระนคร ชักชวนด้วยคำว่า "ข้าแต่แม่และ
พ่อทั้งหลาย จันนิมนต์ภิกษาไว้พันรูป, ท่านทั้งหลายจักอาจถวายภิกษา
มีจำนวนเท่าไร ? ท่านทั้งหลายจักอาจถวายภิกษาแก่ภิกษุมีจำนวน
เท่าไร ?"

พวกมนุษย์กล่าวว่าโดยพอเหมาะพอควร (แก่กำลัง) ของตน ๆ ว่า
"พวกจันจักถวายแก่ภิกษุ ๑๐ รูป, พวกจัน ๒๐ รูป, พวกจัน ๑๐๐ รูป."

อุบาสกกล่าวว่า "ถ้ากระนั้น เราทั้งหลาย จักประชุมหุงต้ม
รวมกันในที่แห่งเดียว, ขอท่านทุกๆ คน จงรวบรวมวัตถุต่างๆ มี
น้ำมัน ภา ข้าวสาร เนยใส น้ำอ้อยเป็นต้น" ดังนี้แล้ว ให้รวม
ไว้ในที่แห่งหนึ่ง.

ที่นั้น กุฎุมพีผู้หนึ่งให้ผ้ากาสาอะอันนำมาจากแคว้นคันธาระซึ่งมี
ค่าแสนหนึ่ง แก่อุบาสกนั้นแล้ว ตั้งว่า "ถ้าทานวิญญูของท่านยังไม่
เพียงพอไซ้. ท่านพึงจ่ายผ้าผืนนี้ให้ครบส่วนที่บกพร่อง, ถ้าทานวิญญู
ของท่านเพียงพอไซ้ ท่านพึงถวาย (ผ้าผืนนี้) แก่ภิกษุรูปที่ท่าน
ปรารถนา." ในกาลนั้น ทานวิญญูทุกๆ อย่างของอุบาสกนั้นเพียงพอ
แล้ว. อะไร ๆ ชื่อว่าบกพร่องมิได้มี, อุบาสกนั้นจึงถามมนุษย์ทั้งหลาย
ว่า "ผ้ากาสาอะอันหาค่ามิได้ผืนนี้ อันกุฎุมพีผู้หนึ่งกล่าวอย่างนี้แล้ว
มอบให้ไว้. ทานวิญญู (ของพวกเรา) ก็มีเหลือเพื่อแล้ว, เราทั้งหลาย
จะถวายผ้ากาสาอะผืนนี้แก่ท่านรูปไหนเล่า?"

ถวายผ้าราคาตั้งแสนแก่พระเทวทัต

บางพวกกล่าวว่า "ถวายแก่พระสารีบุตรเถระ." บางพวกกล่าวว่า
"พระเถระมักมาในเวลาข้าวกล้าแก่ แล้วก็ไป, พระเทวทัตเป็นสหายใน
การมงคลและอวมงคลทั้งหลายของพวกเรา ดำรงอยู่เป็นนิตย์ เหมือน
หม้อน้ำ, พวกเราจะถวายผ้าผืนนั้นแก่ท่าน," แม้เมื่อถ้อยคำเป็นไปหลาย
ทาง (อย่างนั้น), พวกที่กล่าวว่า "ควรถวายแก่พระเทวทัต" ได้มี
จำนวนมากกว่า. เมื่อเป็นอย่างนั้น พวกเขาจึงได้ถวายผ้ากาสาอะนั้นแก่
พระเทวทัต.

๑. ทานวิญญู ได้แก่ของทำบุญ.

พระเทวทัตนุ่งห่มผ้าไม่สมควรแก่ตน

พระเทวทัต ตัดผ้านั้นแล้ว เย็บ ย้อม นุ่งห่มเที่ยวไป. พวก มนุษย์เห็นท่านแล้ว จึงพูดกันว่า "ผ้าผืนนี้หาสมควรแก่พระเทวทัตไม่ ควรแก่พระสารีบุตรเถระ, พระเทวทัตนุ่งห่มผ้าอันไม่สมควรแก่ตนเที่ยว ไป."

ขณะนั้น ภิกษุผู้อยู่ต่างทิศรูปหนึ่ง (ออก) จากกรุงราชคฤห์ ไปสู่กรุงสาวัตถี ถวายบังคมพระศาสดา เป็นผู้อันพระศาสดาทรงทำ ปฏิสันถาร ตรัสถามถึงการอยู่ผาสุกของพระอัครสาวกทั้งสองแล้ว จึง กราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมดจำเดิมแต่ต้น.

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุ เทวทัตนั้นทรงผ้าที่ไม่สมควรแก่ ตนในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้, แม้ในกาลก่อน เขาก็ทรงแล้วเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสว่า)

ครั้งก่อนพระเทวทัตเป็นนายพรานช้าง

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ ในพระนคร พาราณสี, นายพรานช้าง ชาวพระนครพาราณสีผู้หนึ่ง ล้มช้างแล้ว นำงา หนึ่ง ใ้ใหญ่และเนื้อล่ามาแล้วขายเลี้ยงชีวิต. ครั้งนั้นช้างหลาย พันเชือกเดินหากินอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง พบพระปัจเจกพุทธะหลายองค์ จำเดิมแต่กาลนั้น เมื่อไป หมอบลงด้วยเข่าทั้งสองแล้วจบในกาลที่ไป และมา (ทุกครั้ง) แล้วจึงผ่านไป. วันหนึ่ง นายพรานช้างเห็นกิริยา นั้นแล้ว คิดว่า "เราล้มช้างเหล่านี้ได้โดยยาก, ก็ในกาลไปและมา

๑. กิริยาของช้างที่ทำความเคารพ ตรงกับคำว่า ไหว้.

ข้างเหล่านี้ยอมจบพระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย, มันเห็นอะไรหนอ? จึงจบ," กำหนดได้ว่า "เห็นฟ้ากาสาวะ" ดังนี้แล้ว คำริว่า "บัดนี้แม้เราได้ฟ้ากาสาวะยอมควร," เมื่อพระปัจเจกพุทธะรูปหนึ่งลงไปสู่ชาติ-สระสร้งน้ำอยู่ วางฟ้ากาสาวะทั้งหลายไว้ที่ริมฝั่ง, จึงลัดจิวรไป จับหอกนั่งคลุมโปงอยู่ริมหนทางที่ข้างเหล่านั้นไปมา.

หมู่ข้างเห็นเขาแล้วจึงจบ ด้วยสำคัญว่า "พระปัจเจกพุทธะ" แล้วก็ผ่านไป. นายพรานข้างนั้นเอาหอกพุ่งถูกข้างตัวไปข้างหลังข้างเหล่านี้ทั้งหมดให้ตายแล้ว ถือเอาส่วนต่าง ๆ มีงาเป็นต้น ฝั่งส่วนที่เหลือในแผ่นดินแล้วไป.

ในกาลต่อมา พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในกำเนิดข้าง ได้เป็นหัวหน้าข้าง เป็นนายโหลง. ถึงในกาลนั้น นายพรานข้างนั้น ก็คงทำอยู่อย่างนั้น. พระมหาบุรุษทราบความหมดสิ้นไปแห่งบริษัทของตน จึงถามว่า "ข้างเหล่านี้ไปไหน? จึงเบาบางไป," เมื่อเหล่าข้างนั้นตอบว่า "ไม่ทราบ นาย" คิดว่า "ข้างทั้งหลายจะไปไหนไม่บอกเรา (ก่อน) จักไม่ไป, อันตรายพึงมี" นึกสงสัยว่า "อันตรายพึงมีแต่สำนักแห่งบุรุษผู้นั่งคลุมฟ้ากาสาวะในที่แห่งหนึ่ง," เพื่อจะจับบุรุษนั้น จึงส่งข้างทั้งหมดล่วงหน้าไปก่อน ส่วนคนมาล่าหลัง, นายพรานข้างนั้นเมื่อข้างที่เหลือจบแล้วเดินไป, เห็นพระมหาบุรุษกำลังเดินมาจึงมีวนจิวรพุ่งหอกไป.

พระมหาบุรุษคุมสติเดินมา ถอยกลับไปข้างหลังหู ลบหอกแล้ว. ที่นั้น จึงวิ่งแปรเข้าไป เพื่อจะจับนายพรานข้างนั้น ด้วยสำคัญว่า

๑. ชาติสระ สระที่เป็นของไม่มีใครขุดทำ. ๒. สลีสั ปารูปิตวา.

"เจ้าคนนี่ ให้ช่างของเราฉิบหายแล้ว." นายพรานข้างนอกนี้ แอบบังคับไม้ต้นหนึ่ง. ที่นั่น พระมหาบุรุษ เองรวบรวมเขาพร้อมกับต้นไม้ หมายใจว่า "จักจับฟาดลงที่แผ่นดิน." (ครั้น) เห็นฟ้ากาสาวะที่เขา นำออกแสดง จึงยับยั้งไว้ ด้วยคิดเห็นว่า " ถ้าเราจักประทุษร้ายใน บุรุษนี้ไซ้. ชื่อว่าความละอายในพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธะและ พระจิณาสพหลายพันองค์ จักเป็นอันเราทำลายแล้ว." ชักถามว่า "ญาติของเราประมาณเท่านี้ เจ้าให้ฉิบหายแล้วหรือ ?"

นายพรานข้างรับสารภาพว่า "จ๊ะ นาย."

พระมหาบุรุษกล่าวว่า "เพราะอะไร เจ้าจึงได้ทำกรรมอันหยาบช้า อย่างนี้ ? เจ้าห้ามฟ้าไม่สมควรแก่ตน สมควรแก่ท่านผู้ปราศจากราคะ ทั้งหลาย เมื่อทำกรรมอันลามกเห็นปานนี้ ชื่อว่าทำกรรมอันหนัก." ก็แล ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะข่มจีให้ยิ่งขึ้น จึงกล่าวคาถาว่า

" ผู้ใด มีกิเลสดูจนน้ำฝาดยังไม่ออก ปราศจาก
ทมะและสัจจะ จักนุ่งห่มฟ้ากาสาวะ, ผู้นั้นย่อมไม่
ควรนุ่งห่มฟ้ากาสาวะ, ส่วนผู้ใด พึ่งเป็นผู้มีกิเลส
ดูจนน้ำฝาดอันคายแล้ว ตั้งมั่นดีในศีลทั้งหลาย ประ-
กอบด้วยทมะและสัจจะ, ผู้นั้นแล ย่อมควรนุ่งห่ม
ฟ้ากาสาวะ.

ดังนี้แล้ว กล่าวว่า เจ้าทำกรรมอันไม่สมควร" แล้วก็ปล่อยเขาไป.

ของดีย่อมควรแก่คนดีหาควรกับคนชั่วไม่

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา (แสดง) แล้ว ทรงย่อชาดกว่า "นายพรานข้างในกาลนั้น ได้เป็นเทวทัต (ในบัดนี้)

ช้างตัวประเสริฐผู้ข่มขี่นายพรานช้างนั้น คือเราเอง" ดังนี้ ตรัสว่า
"ภิกษุ ไม่ใช่แต่ในกาลนี้เท่านั้น. แม้ในกาลก่อน เทวทัตก็ทรงผ้า
ไม่สมควรแก่ตนเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว ได้ภายิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

๗. อนกกสาโว กาสาวุ โย วตุถุ ปริทเหตุสติ

อเปโต ทมสจฺเจน น โส กาสาวมรหติ.

โย จ วนฺตกสาวสฺส สีเลสุ สฺสุมหาโต

อูเปโต ทมสจฺเจน ส เว กาสาวมรหติ.

"ผู้ใด มีกิเลสจุน้ำฝาดยังไม่ออก ปราศจากทมะ
และสัจจะ จักนุ่งห่มผ้ากาสาวะ, ผู้นั้นย่อมไม่ควร
นุ่งห่มผ้ากาสาวะ, ส่วนผู้ใด พึงเป็นผู้มีกิเลสจุน้ำ
ฝาดอันคายแล้ว ตั้งมั่นดีในศีลทั้งหลาย ประกอบ
ด้วยทมะและสัจจะ, ผู้นั้นแล ย่อมควรนุ่งห่มผ้า
กาสาวะ."

เนื้อความนี้ บัณฑิตพึงแสดงแม้ด้วยฉันทันตชาดก* ดังนี้แล.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนิกฺกสาโว ความว่า ผู้ซึ่งอามี
กิเลสจุน้ำฝาด เพราะกิเลสจุน้ำฝาดทั้งหลาย มีกามราคะเป็นต้น.

บทว่า ปริทเหตุสติ ความว่า จักใช้สอยด้วยสามารถแห่งการนุ่ง
การห่ม และการลาด. พระบาลีว่า "ปริทเหตุสติ" ก็มี.

บาทพระคาถาว่า อเปโต ทมสจฺเจน ความว่า ปราศจาก.

อธิบายว่า "พราก" จากการฝึกอินทรีย์ และวิสัยจะอันเป็นฝ่าย
ปรมัตถัสัจจะ.

บทว่า น โส เป็นต้น ความว่า บุคคลนั้น คือผู้เห็นปานนั้น
ย่อมไม่ควรนุ่งห่มผ้ากาสาเว.

บทว่า วนุตกสาวสุต ความว่า พึงเป็นผู้มีกิเลสจุน้ำฝาดอัน
คายแล้ว คือมีกิเลสจุน้ำฝาดอันทิ้งแล้ว ได้แก่ มีกิเลสจุน้ำฝาดอันละ
แล้ว ด้วยมรรค ๔.

บทว่า สีเลสุ ได้แก่ ในปาริสุทธิศีล ๔.

บทว่า สุตมาหิโต ได้แก่ ผู้ตั้งมั่นดี คือดำรงอยู่ด้วยดี.

บทว่า อุเปโต ความว่า ประกอบด้วยการฝึกอินทรีย์และวิสัยจะ
มีประการดังกล่าวแล้ว.

บทว่า ส เว เป็นต้น ความว่า บุคคลนั้น คือเห็นปานนั้น
ย่อมควร [นุ่งห่ม] ผ้ากาสาเวนั้น.

ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้อยู่ในต่างทิศนั้น ได้เป็นพระโสดาบัน.
ชนแม่เหล่าอื่นมีจำนวนมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผล เป็นต้น.
เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระเทวทัต จบ.

๘. เรื่องस्थ्यชัย [๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภความไม่มาของस्थ्यชัย (ปริพาชก) ซึ่งสองพระอัครสาวกกราบทูลแล้ว ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อสาเร สารมตินโน" เป็นต้น. อนุบุพพิกขาในเรื่องस्थ्यชัยนั้น ดังต่อไปนี้:-

พระศาสดาได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า ๒๓ พระองค์

ความพิสดารว่า ในที่สุด ๔ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัลป์แต่กัลป์นี้ไป พระศาสดาของเราทั้งหลาย เป็นกุมารของพราหมณ์นามว่าสุเมธะ ในอมรวดีนคร ถึงความสำเร็จศิลปะทุกอย่างแล้ว โดยกาลล่วงไปแห่งมารดาและบิดา ทรงบริจาตทรัพย์นับได้หลายโกฏิ บวชเป็นฤษีอยู่ในหิมวันตประเทศ ทำฌานและอธิษฐานให้เกิดแล้ว ไปโดยอากาศเห็นคนถางทางอยู่เพื่อประโยชน์เสด็จ (ออก) จากสุทศน์วิหาร เข้าไปสู่อมรวดีนคร แห่งพระทศพลทรงพระนามว่าทีปังกร แม้ตนเองก็ถือเอาประเทศแห่งหนึ่ง, เมื่อประเทศนั้น ยังไม่ทันเสร็จ, นอนทอดคนให้เป็นสะพาน ลาดหนังเสือเหลืองบนเปือกตม เพื่อพระศาสดาผู้เสด็จมาแล้ว ด้วยประสงค์ว่า "ขอพระศาสดาร่วมด้วยพระสงฆ์สาวก ไม่ต้องทรงเหยียบเปือกตม จงทรงเหยียบเราเสด็จไปเถิด" แต่พอพระศาสดาทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงพยากรณ์ว่า "ผู้นี้เป็นพุทชังกูร* จักเป็นพระพุทธ-

๑. หน่อเนื้อ, เชื้อสาย แห่งพระพุทธเจ้า.

เจ้าทรงพระนามว่าโคดม ในที่สุด ๔ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัลป์ใน
อนาคต," ในสมัยต่อมาแห่งพระศาสดาพระองค์นั้น ก็ได้รับพยากรณ์
ในสำนักพระพุทธเจ้า ๒๓ พระองค์ ซึ่งเสด็จอุบัติขึ้นส่องโลกให้สว่าง
เหล่านี้ คือ พระโกณฑัญญะ ๑ พระสุมังคละ ๑ พระสุมนะ ๑ พระ-
เวรตะ ๑ พระโสภิตะ ๑ พระอนิมทัสสี ๑ พระปทุมะ ๑ พระ-
นารทะ ๑ พระปทุมุตตระ ๑ พระสุเมธะ ๑ พระสุชาตะ ๑ พระปิย-
ทัสสี ๑ พระอัทธทัสสี ๑ พระธรรมทัสสี ๑ พระสิทธิทัตตะ ๑ พระ-
ติสสะ ๑ พระปุตตะ ๑ พระวิปัสสี ๑ พระสิขี ๑ พระเวสสกะ ๑
พระกกุสันธะ ๑ พระโกนาคมะ ๑ พระกัสสปะ ๑," ทรงบำเพ็ญ
บารมีครบ ๓๐ คือบารมี ๑๐ อุปปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ (ครั้ง)
ดำรงอยู่ในอภิปภาพเป็นพระเวสสันดร ให้มหาทาน อันทำแผ่นดินให้ไหว
๗ ครั้ง ทรงบริจาคพระโอรสและพระชายา. ในที่สุดพระชนมายุ, ก็ทรง
อุบัติในคฤติตบุรี ดำรงอยู่ในคฤติตบุรีนั้น ตลอดพระชนมายุ, เมื่อเทวดา
ในหมื่นจักรวาลประชุมกันอาราธนาว่า

"ข้าแต่พระมหาวีระ กาลนี้ เป็นกาลของพระ-
องค์, ขอพระองค์ จงเสด็จอุบัติในพระครรภ์พระ-
มารดา ตรีสรู้อมตบพ ยังโลกนี้กับทั้งเทวโลกให้
ข้ามอยู่."

ทรงเลือกฐานะใหญ่ๆ ที่ควรเลือก ๕ เสด็จจตุจากคฤติตบุรีนั้นแล้ว
ทรงถือปฏิสนธิในสากยราชสกุล อันพระประยูรญาติบำเรออยู่ด้วยมหา-
สมบัติในสากยสกุลนั้น ทรงถึงความเจริญวัยโดยลำดับ เสวยสิริราช-

สมบัติในปราสาททั้งสามอันสมควรแก่ฤดูทั้งสามดุจสิริสมบัติในเทวโลก.

ทรงเห็นเทวทูตแล้วเสด็จบรรพชา

ในสมัยที่เสด็จไปเพื่อประพาสพระอุทยาน ทรงเห็นเทวทูต ๓ กล่าวคือคนแก่ คนเจ็บ และคนตาย โดยลำดับ ทรงเกิดความสังเวช เสด็จกลับแล้ว. ในวันที่ ๔ ทรงเห็นบรรพชิต ยังความพอพระทัยในการบรรพชาให้เกิดขึ้นว่า "การบรรพชาดี, เสด็จไปสู่อุทยาน ยังวันให้สิ้นไปในพระอุทยานนั้น ประทับนั่งริมขอบสระโบกขรณีอันเป็นมงคลอันวิสุกรรมเทพบุตรผู้จำแลงเพศเป็นช่างกัลบกมาตบแต่งถวาย ทรงสดับข่าวประสูติของราहुลกุมาร ทรงทราบถึงความสิ้นหาในพระโอรสมีกำลัง ทรงพระดำริว่า "เราจักตัดเครื่องผูกนี้ จนผูกมัด (เรา) ไม่ได้ทีเดียว," เวลาเย็นเสด็จเข้าไปยังพระนคร ทรงสดับคาถานี้ ที่พระธิดาของพระเจ้าอา พระนามว่า กิสาโคตมี ภาษิตว่า

"พระราชกุมารผู้เช่นนี้ เป็นพระราชโอรสแห่ง

พระชนนีพระชนก และเป็นพระสวามีของพระนาง

ใด ๆ พระชนนีพระชนกและพระนางนั้น ๆ ดับ

(เย็นใจ) แน่แล้ว"

ทรงพระดำริว่า "เราอันพระนางกิสาโคตมีนี้ (สวด) ให้ได้ยินนิพุตตบทแล้ว," จึงเปลื้องแก้วมุกดาหารจากพระศอ ส่งไปประทานแก่พระนางแล้ว เสด็จเข้าไปสู่ที่อยู่ของพระองค์ ประทับนั่งบนพระแท่นบรรทมอันมีสิริ ทอดพระเนตรเห็นประการอันแปลกของหมู่หญิงพื่อนที่เข้าถึงความหลับแล้ว มีพระทัยเบื่อหน่าย จึงปลุกนายฉันทะให้ลุกขึ้น ให้

นำมาแก้ธรรมาเสด็จขึ้นม้าแก้ธรรมา มีนายฉันทะเป็นสหาย อันเทวดา
ในหมื่นจักรวาลห้อมล้อมแล้ว เสด็จออกมหาภิเนษกรรมม์ ทรงบรรพชา
ที่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมาณี, เสด็จถึงกรุงราชคฤห์โดยลำดับ เสด็จเที่ยว
บิณฑบาตในกรุงราชคฤห์นั้น ประทับนั่งที่เงื่อมเขาปัทมา อันพระเจ้า
แผ่นดินนครทรงเชื่อเชิญด้วยราชสมบัติ ทรงปฏิเสศคำเชื่อเชิญนั้น ทรง
รับปฏิญญาจากท้าวเธอเพื่อประโยชน์แก่การได้บรรลुพระสัพพัญญุตญาณ
แล้ว จะเสด็จมาสู่แคว้นของพระองค์เสด็จเข้าไปหาอาหารดาบสและอุทก-
ดาบส ไม่ทรงพอพระทัยคุณวิเศษที่ทรงได้บรรลुในสำนักของสองดาบส
นั้น ทรงตั้งความเพียรใหญ่ถึง ๖ ปี.

ทรงบรรลุสัพพัญญุตญาณแล้วทรงแสดงธรรม

ในวันวิสาขบวรมณี เข้าตรู่เสวยข้าวปายาสซึ่งนางสุชาดาถวายแล้ว
ทรงลอยถาดทองคำในแม่น้ำเนรัญชรา ให้ส่วนกลางวันล่วงไปด้วยสมบัติ
ต่าง ๆ ในราวป่ามหาวนริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา, เวลาเย็นทรงรับหญ้าที่
นายโสตถิยะถวาย มีพระคุณอันพระยาภนาคราชชมเชยแล้ว เสด็จสู่
ควงไม้โพธิ์ ทำปฏิญญาว่า "เราจักไม่ทำลายบัลลังก์นี้ ตลอดเวลาที่
จิตของเราจักยังไม่หลุดพ้นจากอัสวะทั้งหลาย ด้วยการไม่เข้าไปถือมั่น,"
ประทับนั่งผินพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา, เมื่อพระอาทิตย์ยังไม่ทันอัสดงคต,
ทรงกำจัดมารและพลมารได้, ทรงบรรลुบุพเพนิวาสญาณ^๑ในปฐมยาม
บรรลुจตุปปาตญาณ^๒ในมัชฌิมยาม หยั่งพระญาณลงในปัจจุอาการ ในที่
สุดปัจจุณิมยาม, ในเวลาอรุณขึ้นทรงแทงตลอดสัพพัญญุตญาณ ซึ่งประดับ

๑. รู้จักระลึกชาติได้. ๒. รู้จักกำหนดจุดและเกิด.

ด้วยคุณทุกอย่าง มีทศพลญาณและจตุเวสารัชชญาณเป็นอาทิ ทรงยังกามให้ผ่านไปที่ดวงไม้โพธิ์ถึง ๗ สัปดาห์, ในสัปดาห์ที่ ๘ ประทับนั่งที่โคนไม้ชปาณินิโครธ ทรงถึงความเป็นผู้ขวนขวายน้อย ด้วยพิจารณาเห็นว่าธรรมเป็นสภาพลิกซึ่ง อันท้าวสหัมบดีพรหม ผู้มีมหาพรหมหมื่นหนึ่งเป็นบริวารเชื่อเชิญให้ทรงแสดงธรรม ทรงพิจารณาอุสัตวโลกด้วยพุทธจักขุแล้ว ทรงรับคำเชิญของพรหม ทรงใคร่ครวญว่า "เราพึงแสดงธรรมแก่ใครหนอแล เป็นคนแรก," ทรงทราบว่ อาหารดาบสและอุทกดาบสทำกาละแล้ว ทรงหวนระลึกถึงอุปการะมากของภิกษุปัญจวัคคีย์ เสด็จลุกจากอาสนะไปยังกาสิบุรี ในระหว่างบรรดา ได้สนทนากับอุปกาชีวก ในวันอาสาฬหบูรณมีเสด็จถึงที่อยู่ของภิกษุปัญจวัคคีย์ ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงยังภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้น ซึ่งเรียกรื่อง (พระองค์) ด้วยถ้อยคำอันไม่สมควรให้สำนึกตัวแล้ว เมื่อจะยังพรหม ๑๘ โภคิ มีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นประมุข ให้ดื่มน้ำอมตะ จึงทรงแสดงพระธรรมจักร ทรงมีธรรมจักรบวรอันให้เป็นไปแล้ว, ในดิถีที่ ๕ แห่งปักข์ ทรงยังภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด ให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต, วันเดียวกันนั้น ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของสกุลบุตรแล้ว ตรัสเรียกเขาซึ่งเปื้อนหน้าย ละเรือนออกมาในตอนกลางคืนว่า "มานี่เถิด ยสะ " ทำเขาให้บรรลुโสคาปัตติผลในตอนกลางคืนนั่นเอง ในวันรุ่งขึ้นให้ได้บรรลुพระอรหัต ทรงยังสหายของยสะนั้น แม้พวกอื่นอีก ๕๔ คน ให้บรรลุพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาแล้ว ให้ได้บรรลุพระอรหัต.

พระศาสดาทรงส่งสาวกไปประกาศพระศาสนา

เมื่อพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖๑ พระองค์ ด้วยประการอย่างนี้แล้ว, พระศาสดาเสด็จอยู่จำพรรษาปวารณาแล้ว ทรงส่งภิกษุ ๖๐ รูปไปในทิศทั้งหลายด้วยพระพุทธดำรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเถิด" ดังนี้เป็นต้น. ส่วนพระองค์เสด็จไปอุรุเวลาประเทศ ในระหว่างทาง ได้ทรงแนะนำภททวัคคิยกุมาร ๓๐ คน ณ ราวป่ากัปปาสิกวัน*, บรรดาภททวัคคิยกุมาร ๓๐ คนนั้น อย่างต่ำกว่าเขาทั้งหมด ได้เป็นโสดาบัน, สูงกว่าเขาทั้งหมด ได้เป็นพระอนาคามี. พระองค์ทรงให้ภททวัคคีย์ทั้งหมดเมื่อนั้น บรรพชาด้วยเอหิภิกขุภาวะอย่างเดียวกันแล้ว ทรงส่งไปในทิศทั้งหลาย, ส่วนพระองค์เสด็จไปอุรุเวลาประเทศ ทรงแสดงปาฏิหาริย์สามพันห้าร้อยอย่างแนะนำชฎิล ๓ พี่น้อง ซึ่งมีชฎิลพันคนเป็นบริวาร มีอุรุเวลกัสสปะเป็นต้น ให้บรรพชาด้วยเอหิภิกขุภาวะเช่นเดียวกันแล้ว ให้ประชุมกันที่คยาสีประเทศ ให้ตั้งอยู่ในพระอรหัตด้วยอาทิตตปริยายเทศนา แวดล้อมด้วยพระอรหันต์พันองค์นั้นเสด็จไปสู่อุทยานลัทธิฐิวัน ใกล้แดนพระนครราชคฤห์ ด้วยทรงพระดำริว่า "จักเปลื้องปญฺญญา ที่ถวายเป็นแก่พระเจ้าพิมพิสาร" ตรัสพระธรรมกถาอันไพเราะแก่พระราชชา ผู้ทรงสดับข่าวว่า "ทราบวา พระศาสดาเสด็จมาแล้ว" เสด็จมาเฝ้า พร้อมด้วยพราหมณ์และคฤหบดี ๑๒ นหุต^๑ ยังพระราชากับพราหมณ์และคฤหบดี ๑๑ นหุต ให้ตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติผล อีกนหุตหนึ่งให้ตั้งอยู่ในสรวณะ ๓, วันรุ่งขึ้น มีพระคุณอันท้าว

๑. ไร่ฝ้าย. ๒. ๑ นหุต = ๑๐,๐๐๐ คน.

สักกเทวราชทรงแปลงเพศเป็นมาณพมชยแล้ว เสด็จเข้าไปสู่พระนคร
ราชคฤห์ ทรงทำภักตกิจในพระราชนิเวศน์ ทรงรับเวฬุวนาราม* ประ-
ทับอยู่ในเวฬุวนารามนั้นนั่นแล. พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ เข้า
ไปเฝ้าพระองค์ในเวฬุวนารามนั้น.

อนุப்புพิกถาในเรื่องพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะนั้น ดังต่อไปนี้ :-

ประวัติพระสารีบุตรและโมคคัลลานะ

ความพิสดารว่า เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงอุบัติแล้วนั้นแล. ได้มี
บ้านพราหมณ์ ๒ ตำบล คือ อุปติสสคาม ๑ โกลิตคาม ๑ ในที่ไม่
ไกลแต่กรุงราชคฤห์. ในสองบ้านนั้น ในวันที่นางพราหมณ์ชื่อสารี
ในอุปติสสคามตั้งครรภ์นั้นแล. แม่นางพราหมณ์ชื่อโมคคัลลีนในโกลิตคาม
ก็ตั้งครรภ์. ได้ยินว่า ตระกูลทั้งสองนั้น ได้เป็นสหાયเกี่ยวพัน
สืบเนื่องกันมาถึง ๗ ชั่วตระกูลทีเดียว. พราหมณ์ผู้สามีได้ให้พิธี
บริหารครรภ์แก่พราหมณ์ทั้งสองนั้น ในวันเดียวกันเหมือนกัน. โดย
กาลล่วงไป ๑๐ เดือน นางพราหมณ์ทั้งสองนั้นก็คลอดบุตร. ใน
วันขนานชื่อ พวกญาติตั้งชื่อบุตรของสารีพราหมณ์ว่า "อุปติสสะ"
เพราะเป็นบุตรของตระกูลนายบ้าน ในตำบลอุปติสสคาม, ตั้งชื่อ
บุตรของโมคคัลลีนพราหมณ์ว่า "โกลิตตะ" เพราะเป็นบุตรของตระกูล
นายบ้านในตำบลโกลิตคามนอกนี้. เด็กทั้งสองนั้นถึงความเจริญแล้ว
ได้ถึงความสำเร็จแห่งศิลปะทุกอย่าง. ในเวลาไปสู่แม่น้ำหรือสวนเพื่อ
ประโยชน์จะเล่น อุปติสสมานพมิเสถียงทองคำ ๕๐๐ เป็นเครื่องแห่

๑. เป็นมูลเหตุแห่งการถวายวัดในพระพุทธศาสนา ในการต่อ ๆ มา.

แหวน, โกลิตมาณพมืรทเทียมด้วยม้าอาชาไนย ๕๐๐ เป็นเครื่องแห่แหวน, ชนทั้งสองมีมาณพเป็นบริวารคนละ ๕๐๐. ก็ในกรุงราชคฤห์มีมหรสพ บนยอดเขาทุก ๆ ปี. หมู่ญาติได้ยกเตียงซ้อนกันเพื่อกุมารทั้งสองนั้น ในที่เดียวกันนั่นเอง. แม้กุมารทั้งสองก็นั่งดมหรสพร่วมกัน ย่อม หัวเราะในฐานะควรหัวเราะ ย่อมถึงความสังเวชในฐานะที่ควรสังเวช ย่อมตกรางวัลในฐานะที่ควรตกรางวัล. วันหนึ่ง เมื่อกุมารทั้งสองเหล่านั้นดมหรสพโดยทำนองนี้ ความหัวเราะในฐานะที่ควรหัวเราะ หรือความสังเวชในฐานะที่ควรสังเวช หรือตกรางวัลในฐานะที่ควรตกรางวัล มิได้ มีแล้วเหมือนในวันก่อน ๆ เพราะญาณถึงความแก่รอบแล้ว. ก็ชนทั้งสอง คิดกันอย่างนี้ว่า "จะมีอะไรเล่า? ที่น่าดูในการนี้, ชนทั้งหมดแม้นี้ เมื่อยังไม่ถึง ๑๐ ปี, ก็จักถึงความเป็นสภาพหาบัญญัติมิได้, ก็เราทั้งสอง ควรแสวงหาธรรมเครื่องพ้นอย่างเอก" ดังนี้แล้ว ถือเอาเป็นอารมณ์ นั่งอยู่แล้ว. ลำดับนั้น โกลิตะพูดกะอุปติสสะว่า "อุปติสสะผู้สหาย ไฉน? ท่านจึงไม่หัวเราะรื่นเริงเหมือนในวันอื่น ๆ, วันนี้ ท่านมีใจ ไม่เบิกบาน ท่านกำหนดอะไรได้หรือ?" อุปติสสะนั้นกล่าวว่า "โกลิตะผู้สหาย เรานั่งคิดถึงเหตุนี้ว่า 'ในการดูคนเหล่านี้ หาสาระมิได้, การดูนี้ ไม่มีประโยชน์, เราควรแสวงหาโมกขธรรมเพื่อตน,' ก็ท่านเล่า เพราะเหตุไร? จึงไม่เบิกบาน." แม้โกลิตะนั้น ก็บอกอย่างนั้นเหมือนกัน. ลำดับนั้น อุปติสสะ ทราบความที่โกลิตะนั้นมีอหยาตย์เช่นเดียวกันกับตน จึงกล่าวว่า "สหายเอ๋ย เราทั้งสองคิดกันดีแล้ว, ก็เราควรแสวงหา โมกขธรรม, ธรรมดาผู้แสวงหา ต้องได้บรรพชาชนิดหนึ่งจึงควร, เรา ทั้งสองจะบรรพชาในสำนักใครเล่า?"

สองสหายทำศึกากัน

ก็โดยสมัยนั้นแล สญชัยปริพาชก อาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์ กับ ปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่. สารีบุตรและโมคคัลลานะทั้งสองนั้น ตกลง กันว่า "เราจักบวชในสำนักท่านสญชัยนั้น," ต่างส่งมาณพ ๕๐๐ ไป ด้วยคำว่า "ท่านทั้งหลายจงเอาเสลี่ยงและรถไปเถิด." พร้อมด้วย มาณพ ๕๐๐ บวชแล้วในสำนักของสญชัย. จำเดิมแต่เขาทั้งสองบวชแล้ว สญชัยก็ได้ถึงความเลิศด้วยลาภและยศอย่างเหลือเฟือ. ทั้งสองเรียนจบ ลัทธิมัยของสญชัยโดยสองสามวันเท่านั้น จึงถามว่า "ท่านอาจารย์ ลัทธิตที่ท่านรู้ มีเพียงเท่านี้ หรือมีแม้ยิ่งกว่านี้?" เมื่อสญชัยตอบว่า "มีเพียงเท่านี้แหละ, เธอทั้งสองรู้จบหมดแล้ว." เขาทั้งสองจึงคิดกันว่า "เมื่อเป็นอย่างนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ในสำนักของท่านผู้นี้ก็ไม่มีประโยชน์ เราทั้งสองออกมาเพื่อแสวงหาโมกขธรรม, โมกขธรรมนั้น เราไม่สามารถให้เกิดขึ้นได้ในสำนักของท่านผู้นี้, อันชมพูทวีปใหญ่นัก, เราเที่ยวไปยังคามนิคม ชนบท และราชธานี คงจักได้อาจารย์ผู้แสดง โมกขธรรมสักคนเป็นแน่." ตั้งแต่นั้น ใครพูดในที่ใด ๆ ว่า "สมณ- พราหมณ์ผู้บัณฑิต มีอยู่" เขาทั้งสองย่อมไปทำสักัจฉาในที่นั้น ๆ ปัญหาที่เขาทั้งสองถามไป อาจารย์เหล่านั้นหาอาจตอบได้ไม่, แต่เขา ทั้งสองย่อมแก้ปัญหของอาจารย์เหล่านั้นได้. เขาสอบสวนทั่วชมพูทวีป อย่างนั้นแล้ว กลับมายังที่อยู่ของตน จึงทำศึกากันว่า "โกลิตะผู้สหาย ในเราสองคน ผู้ใดได้บรรลุอมตธรรมก่อน ผู้นั้นจงบอก (แก่กัน)."

เมื่อเขาทั้งสองทำศึกากันอย่างนั้นอยู่ พระศาสดาเสด็จถึงกรุงราช- คฤห์ โดยลำดับดังที่กล่าวแล้ว ทรงรับเวฬุวันแล้ว ประทับอยู่ใน

เวพฺพวัน. ในกาลนั้น พระอัสสชิเถระ ในจำนวนพระปัญจวัคคีย์ระหว่าง พระอรหันต์ ๖๑ องค์ ที่พระศาสดาทรงส่งไปเพื่อประกาศคุณพระรัตนตรัย ด้วยพระดำรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมากเถิด," กลับมายังกรุงราชคฤห์แล้ว ในวันรุ่งขึ้น ท่านถือบาตรและจีวรไปสู่กรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาตแต่เช้าตรู่.

สมัยนั้น อุปติสสปริพาชก ทำกตกิจแต่เช้าตรู่แล้ว ไปยังอารามของปริพาชก พบพระเถระ จึงคิดว่า "อันนักบวชเห็นปานนี้เรายังไม่เคยพบเลย, ภิกษุรูปนี้ (คง) จะเป็นผู้หนึ่งบรรดาผู้ที่เป็นพระอรหันต์ หรือผู้บรรลุพระอรหัตตมรรคในโลก. โฉนหนอเราพึงเข้าไปหาภิกษุนี้แล้วถามว่า "ท่านผู้มีอายุ ท่านบวชอุทิศเฉพาะใคร? ใครเป็นศาสดาของท่าน? หรือว่าท่านชอบใจธรรมของใคร?"

ทีนั้น ความปริวิตกนี้ได้มีแก่เขาว่า "กาลนี้มีไช้กาลควรถามปัญหาแก่ภิกษุนี้แล, ภิกษุนี้กำลังเข้าไปสู่ละแวกบ้านเที่ยวบิณฑบาต, ถ้ากระไร เราเมื่อแสวงหาโมกขธรรมที่คนผู้ต้องการรู้แล้ว ควรติดตามภิกษุรูปนี้ไปข้างหลัง ๆ." เขาเห็นพระเถระได้บิณฑบาตแล้ว ไปสู่โอกาสแห่งใดแห่งหนึ่ง และทราบความที่พระเถระนั้นประสงค์จะนั่ง จึงได้จัดตั้งของปริพาชกสำหรับตนถวาย. แม้ในเวลาที่ท่านฉันเสร็จแล้ว ก็ได้ถวายถวายน้ำในกณฺโฑของตนแด่พระเถระ. ครั้นทำอาจารย์วัตรอย่างนั้นแล้ว จึงทำปฏิสันถารอย่างจับใจกับพระเถระซึ่งฉันเสร็จแล้ว เรียนถามอย่างนี้ว่า "ท่านผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสนัก, ผิวพรรณบริสุทธิ ผุดผ่อง, ท่านผู้มีอายุ ท่านบวชอุทิศเฉพาะใคร? ใครเป็นศาสดาของท่าน? หรือท่านชอบใจธรรมของใคร?"

พระอัสสชิแสดงหัวใจพระศาสนา

พระเถระคิดว่า "ธรรมคาปริพาชกเหล่านี้ ย่อมเป็นปฏิบัติต่อพระศาสนา, เราจักแสดงความลึกซึ้งในพระศาสนาแก่ปริพาชกนี้," เมื่อจะแสดงเวลาที่คนบวชใหม่ จึงกล่าวว่า "ผู้มีอายุ เราแลเป็นผู้ใหม่บวชแล้วไม่นาน เพิ่งมาสู่ธรรมวินัยนี้, เราจักไม่สามารถแสดงธรรมโดยพิสดารก่อน." ปริพาชกเรียนว่า "ข้าพเจ้าชื่ออุปติสสะ, ขอพระผู้เป็นเจ้ากล่าวตามสามารถเถิด จะน้อยหรือมากก็ตาม ชื่อนั้นเป็นภาระของข้าพเจ้า เพื่อแทงตลอดด้วย ๑๐๐ นัย ๑,๐๐๐ นัย" ดังนี้แล้วเรียนว่า

" จะมากหรือน้อยก็ตาม ขอพระผู้เป็นเจ้า จง
กล่าวเถิด, จงบอกแก่ข้าพเจ้าแต่ใจความเท่านั้น,
ข้าพเจ้าต้องการใจความ จะต้องทำพญฺชนะ
ให้มากไปทำไม."

เมื่อเขาเรียนอย่างนั้นแล้ว, พระเถระจึงกล่าวคาถาว่า

"ธรรมเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิด พระ-
ตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และเหตุ
แห่งความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะ
มีปกติตรัสอย่างนี้."

สองสหายสำเร็จพระโสดาบัน

ปริพาชก ฟังเพียง ๒ บทต้นเท่านั้น ก็ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล อันถึงพร้อมด้วยนัยพັນหนึ่ง, พระเถระยัง ๒ บทนอกนี้ให้จบลง ในเวลาเขาเป็นพระโสดาบัน. เขาเป็นพระโสดาบันแล้ว เมื่อคุณวิเศษ ชั้นสูงยังไม่เป็นไปอยู่. ก็คิดว่า "เหตุในสิ่งนี้จักมี" จึงเรียนกะพระเถระว่า "ท่านขอรับ ท่านไม่ต้องขยายธรรมเทศนายิ่งขึ้นไป เพียงเท่านี้ก็พอ พระศาสดาของพวกเราประทับอยู่ที่ไหน?" พระเถระตอบว่า "ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ผู้มีอายุ." เขาเรียนว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ขอท่านโปรดล่วงหน้าไปก่อนเถิด ข้าพเจ้า มีเพื่อนอีกคนหนึ่ง และข้าพเจ้าทั้งสองได้ทำตติกากะกันและกันไว้ว่า 'ผู้ใดบรรลุอมตะก่อน ผู้นั้นจงบอกกัน' ข้าพเจ้าเปลื้องปฏิกุญยานั้นแล้ว จักพาสหายไปสำนักพระศาสดา ตามที่ท่านไปแล้วนั่นแล" ดังนี้แล้ว หมอบลงแทบเท้าทั้งสองของพระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ทำประทักษิณ ๓ รอบส่งพระเถระไปแล้ว ได้บ่ายหน้าไปสู่อารามของปริพาชกแล้ว. โกณฑิ-ปริพาชกเห็นเขามาแต่ไกล คิดว่า "วันนี้สีหน้าสหายของเราไม่เหมือนในวันอื่นๆ เขาคงได้บรรลุอมตะ โดยแน่แท้" จึงถามถึงการบรรลุอมตะ. เมื่ออุปติสสปริพาชกนั้นก็รับว่า "เออ ผู้มีอายุ อมตะเราได้บรรลุแล้ว" ได้ภายิตคานั่นนั่นแลแก่โกณฑิปริพาชกนั้น.

ในกาลจบคาถา โกณฑิดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว จึงกล่าว ว่า "สหาย ข้าว่า พระศาสดาของพวกเราประทับอยู่ที่ไหน?"

๑. เบญจางคประดิษฐ์ ได้แก่ การตั้งไว้เฉพาะซึ่งอวัยวะ ๕ คือ หน้าผาก ๑ ฝ่ามือทั้งสอง และเข่าทั้งสองจดลงที่พื้น.

อุ. ข่าว่า ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน สหาย ข่านี้ ท่าน
อัสสชิเถระ พระอาจารย์ของเราบอกไว้แล้ว.

ก. สหาย ถ้ากระนั้น เราไปเฝ้าพระศาสดาเถิด.

สองสหายชวนสญชัยไปเฝ้าพระศาสดา

ก็ธรรมดาพระสารีบุตรเถระนี้ ย่อมเป็นผู้บูชาอาจารย์แม้ในกาลทุก
เมื่อเที่ยว เพราะฉะนั้น จึงกล่าวกะสหายอย่างนี้ว่า "สหาย เราจักบอก
อมตะที่เราทั้งสองบรรลุ แก่สญชัยปริพาชกผู้อาจารย์ของเราบ้าง. ท่านรู้
อยู่ที่จักแทงตลอด, เมื่อไม่แทงตลอด, เชื่อพวกเราแล้วจักไปยังสำนัก
พระศาสดา, สดับเทศนาของพุทธบุคคลทั้งหลายแล้ว จักทำการแทง
ตลอดซึ่งมรรคและผล."

ลำดับนั้น ทั้งสองคนก็ได้ไปสู่สำนักของท่านสญชัย. สญชัยพอเห็น
เขาจึงถามว่า "พ่อทั้งสอง พวกพ่อได้ใครที่แสดงทางอมตะแล้วหรือ?"
สหายทั้งสองจึงเรียนว่า "ได้แล้วขอรับ ท่านอาจารย์ พระพุทธเจ้าเสด็จ
อุบัติขึ้นแล้วในโลก, พระธรรมก็อุบัติขึ้นแล้ว, พระสงฆ์ก็อุบัติขึ้นแล้ว,
ท่านอาจารย์ประพาศิทธิกรรมเปล่า ไร้สาระ เจริญท่านมาเถิด เราทั้งหลาย
จักไปยังสำนักพระศาสดา."

ส. ท่านทั้งสองไปเถิด, ข้าพเจ้าไม่สามารถ.

สท. เพราะเหตุไร ?

ส. เราเที่ยวเป็นอาจารย์ของมหาชนแล้ว. การอยู่เป็นอันเตวาสิก
ของเรานั้น เช่นกับเกิดความไหวแห่งน้ำในตุ่ม, เราไม่สามารถอยู่เป็น
อันเตวาสิกได้.

ส. อย่าทำอย่างนั้นเลย ท่านอาจารย์.

ส. ช่างเถอะ พ่อ พ่อพากันไปเถอะ, เราจ๊กไม่สามารถ.

ส. ท่านอาจารย์ จำเดิมแต่กาลแห่งพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก มหาชนมีของหอมระเบียบดอกไม้เป็นต้นในมือไปบูชาพระองค์เท่านั้น, แม้กระผมทั้งสองก็จ๊กไปในที่นั้นเหมือนกัน, ท่านอาจารย์จะทำอย่างไร ?

ส. พ่อทั้งสอง ในโลกนี้ มีคนเขลาหากหรือมีคนฉลาดมาเล่า ?

ส. คนเขลามากขอรับ ท่านอาจารย์ อันคนฉลาดมีเพียงเล็กน้อย.

ส. พ่อทั้งสอง ถ้ากระนั้น พวกคนฉลาด ๆ จ๊กไปสู่สำนักพระสมณโคดม, พวกคนเขลา ๆ จ๊กมาสู่สำนักเรา พ่อไปกันเถิด เราจ๊กไม่ไป.

สหยาทั้งสองนั้นจึงกล่าวว่า "ท่านอาจารย์ ท่านจ๊กปรากฏเอง" ดังนี้แล้ว หลีกไป. เมื่อสหยาทั้งสองนั้นไปอยู่. บริษัทของสญชัยแตกกันแล้ว. ขณะนั้นอารามได้ว่างลง. สญชัยนั้นเห็นอารามว่างแล้ว ก็อาเจียนออกเป็นเป็นโลหิตอุุ่น. ในปริพาชก ๕๐๐ คน ซึ่งไปกับสหยาทั้งสองนั้น บริษัทของสญชัย ๒๕๐ คนกลับแล้ว. สหยาทั้งสองได้ไปสู่พระเวฬุวัน พร้อมด้วยปริพาชก ๒๕๐ คน ผู้เป็นอันเตวาสิกของตน.

ศิษย์สำเร็จอรหัตผลก่อนอาจารย์

พระศาสดา ประทับนั่งแสดงธรรมในท่ามกลางบริษัท ๔ ทอดพระเนตรเห็นปริพาชกเหล่านั้นแต่ไกลทีเดียว ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย

ด้วยพระดำรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย สองสหายนั้นกำลังมา คือโกลิตะ และอุปติสสะ ทั้งสองนั้นจักเป็นคู่สาวกที่ดีเลิศของเรา." สองสหายนั้น ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. เขาทั้งสองได้กราบทูล คำนีแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าพระองค์พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบท ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิดพระเจ้าข้า." พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ท่านทั้งหลายจงเป็นภิกษุมาเถิด, ธรรมเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติ พรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด." คนทั้งหมดได้เป็นผู้ ทรงบาตรจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ ราวกะว่าพระเถระ ๑๐๐ พรรษา.

ครั้งนั้น พระศาสดา ทรงขยายพระธรรมเทศนาด้วยอำนาจจริยา แก่บริษัทของทั้งสองสหายนั้น เว้นพระอัครสาวกทั้งสองเสีย, คนที่เหลือ บรรลุพระอรหัตแล้ว. ก็กิจด้วยมรรคเบื้องสูงของพระอัครสาวก ทั้งสองมิได้สำเร็จแล้ว.

ถามว่า "เพราะเหตุไร."

แก้วว่า "เพราะสาวกบารมีญาณเป็นของใหญ่."

ต่อมาในวันที่ ๒ แต่วันบวชแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะ เข้าไปอาศัยหมู่บ้านกัลลวาระ^๑ ในแคว้นมคธอยู่, เมื่อถึงมิทระครอบงา, อันพระศาสดาทรงให้สังเวชแล้ว บรรเทาถึงมิทระได้ กำลังฟังพระชาตุ- กรรมฐาน ที่พระตถาคตประทานแล้ว ได้ยังกิจในมรรค ๓ เบื้องบน ให้สำเร็จ บรรลุที่สุดสาวกบารมีญาณแล้ว.

ฝ่ายพระสารีบุตร ล่วงได้กึ่งเดือนแต่วันบวช เข้าไปอาศัยกรุง ราชคฤห์นั้นแหละ อยู่ในถ้ำสุกรขาตา กับด้วยพระศาสดา, เมื่อพระ-

๑. มหาโมคคัลลานสูตร. อัง. สัตตกะ. ๒๓/๗๗ ว่า กัลลวาลมุตตคามกั.

ศาสดาทรงแสดงเวทนาปริคคหสูตร* แก่ที่มนขปริพาชกผู้หลานของตน, ส่งญาณไปตามกระแสแห่งพระสูตร ก็ได้บรรลุที่สุดสาวกบารมีญาณ เหมือนผู้ที่บริโภครัตต์ที่เขาคดให้ผู้อื่น.

มีคำถามว่า "ก็ท่านพระสารีบุตร เป็นผู้มึปัญญามาก มิใช่หรือ? เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร จึงบรรลุสาวกบารมีญาณช้ากว่าพระมหาโมคคัลลานะ."

แก้ว่า "เพราะมีปริกรรมมาก." เหมือนอย่างว่า พวกคนเข็ญใจ ประสงค์จะไปในที่ไหน ๆ ก็ออกไปได้รวดเร็ว, ส่วนพระราชาก็ต้องได้ตระเตรียมมาก มีการตระเตรียมข้างพระราชพาหนะเป็นต้น จึงสมควรฉันทใด, อุปไมยนี้ พึงทราบฉันทนั้น.

พวกภิกษุติเตียนพระศาสดา

ก็ในเวลาบ่ายวันนั้นเอง พระศาสดา ทรงประชุมพระสาวกที่พระเวฬุวัน ประทานตำแหน่งพระอัครสาวกแก่พระเถระทั้งสองแล้วทรงแสดงพระปาติโมกข์.

พวกภิกษุ ติเตยนกล่าวว่า "พระศาสดา ประทาน [ตำแหน่ง] แก่ภิกษุทั้งหลาย โดยเห็นแก่หน้า, อันพระองค์เมื่อจะประทานตำแหน่งอัครสาวก ควรประทานแก่พระปัญจวัคคีย์ผู้บวชก่อน. เมื่อไม่เหลียวแลถึงพระปัญจวัคคีย์เหล่านั้น ก็ควรประทานแก่ภิกษุ ๕๕ รูป มีพระยสเถระเป็นประมุข, เมื่อไม่เหลียวแลถึงภิกษุเหล่านั้น ก็ควรประทานแก่พระพวกภัทรวคคีย์. เมื่อไม่เหลียวแลถึงพระพวกภัทรวคคีย์เหล่านั้น ก็

๑. ม. ม. ๑๓/๒๖๒ เป็น ที่มนขสูตร.

ควรประทานแก่ภิกษุ ๓ พี่น้อง มีพระอรุณเวลกัสสปะเป็นต้น, แต่พระ-
ศาสดา ทรงละเลยภิกษุเหล่านั้นมีประมาณถึงเพียงนี้ เมื่อจะประทาน
ตำแหน่งอัครสาวก ก็ทรงเลือกหน้าประทานแก่ผู้บวชภายหลังเขา
ทั้งหมด."

บุรพกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ

พระศาสดา ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไร
กัน?" เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลว่า "เรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุ
ทั้งหลาย เราหาเลือกหน้าให้ (ตำแหน่ง) แก่พวกภิกษุไม่, แต่เราให้
ตำแหน่งที่แต่ละคน ๆ प्रารธนาแล้ว ๆ นั้นแล แก่ภิกษุเหล่านี้, ก็
อัญญาโกณฑัญญะ เมื่อถวายทานเนื่องด้วยข้าวกล้าอันเลิศ ๕ ครั้ง ใน
คราวข้าวกล้าคราวหนึ่ง ก็หาได้ปรารธนาตำแหน่งอัครสาวกถวายไม่ แต่
ได้ปรารธนาเพื่อแทงตลอดพระอรหัต อันเป็นธรรมเลิศก่อนสาวกทั้งหมด
แล้วถวาย." ภิกษุทั้งหลาย ทูลถามว่า "เมื่อไร? พระเจ้าข้า."
พระศาสดาทรงย้อนถามว่า "พวกเธอจักฟังหรือ? ภิกษุทั้งหลาย."
ภิกษุเหล่านั้นทูลรับว่า "ฟัง พระเจ้าข้า."

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย แต่กัลป์นี้ไปอีก ๕๑ กัลป์
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าวิปัสสี เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก. ใน
กาลนั้น กุฎุมพี ๒ พี่น้อง คือมหากาล จุลกาล ให้หว่านนาข้าวสาละไวกวาม.
ต่อมาวันหนึ่ง จุลกาลไปนาข้าวสาละ นึกข้าวสาละกำลังท้องตันหนึ่งแล้ว
ชิมดู. ได้มีรสอร่อยมาก. เขาปรารธนาจะถวายสาละก็พกทานแต่พระสงฆ์

มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข จึงเข้าไปหาพี่ชายแล้วพูดว่า "พี่ ฉันจะฉีกข้าวกำลังท้อง ต้มให้เป็นของควรรแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว ถวายทาน." พี่ชายกล่าวว่า "เจ้าพูดอะไร? อันการฉีกข้าวสาธิตกำลังท้อง ทำทานไม่เคยมีแล้วในอดีต จักไม่มีในอนาคต, เจ้าอย่าทำข้าวกล้าให้เสียหายเลย." เขาอ่อนวอนแล้ว ๆ เล่า ๆ. ครั้งนั้นพี่ชายจึงพูดกะเขาว่า "ถ้ากระนั้น เจ้าต้องปันนาเป็น ๒ ส่วน อย่าตะต่องส่วนของเรา จงทำส่วนที่เจ้าปรารถนาในนาอันเป็นส่วนของตน." เขารับว่า "ดีแล้ว" แบ่งนากันแล้ว ได้ขอแรงมือกะมนุษย์เป็นอันมากฉีกข้าวสาธิตท้อง ให้เกี่ยวเป็นน้ำนมจนขึ้นปรุงด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวด ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ในกาลเสร็จจักตักจกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทานอันเลิศของข้าพระองค์นี้ จงเป็นไปเพื่อความแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อนกว่าสาวกทั้งปวง. พระศาสดาตรัสว่า "จงเป็นอย่างนั้นเถิด" แล้วได้ทรงทำอนุโมทนา. เขาไปนาตรวจดูอยู่ เห็นนาแน่นหนาด้วยรวงข้าวสาธิต เหมือนเขามัดไว้เป็นช่อ ๆ ในนาทั้งสิ้น ได้ปีติ ๕ อย่างแล้ว คิดว่า "เป็นลาภของเราหนอ" ถึงหน้าข้าวเმა ได้ถวายทานเลิศด้วยข้าวเმა, ได้ถวายทานอันเนื่องด้วยข้าวกล้าอย่างเลิศ พร้อมกับชาวบ้านทั้งหลาย, หน้าเกี่ยวได้ถวายทานอันเลิศในการเกี่ยว, คราวทำชะเน็ด ได้ถวายทานอันเลิศในการชะเน็ด ในคราวมัดฟ่อน เป็นต้น ก็ได้ถวายทานอันเลิศในการมัดฟ่อน อันเลิศในลอม...อันเลิศในฉาง... ได้ถวายทานอันเลิศรวม ๕ ครั้ง ในหน้าข้าวคราวหนึ่ง

๑. ปีติ ๕ คือ ขุททกปีติ ปีติอย่างน้อย, ขณิกปีติ ปีติชั่วขณะ, โลกกันตักปีติ ปีติเป็นพัก ๆ. อุพเพกปีติ ปีติอย่างโลดโผน, ปรณปีติ ปีติอย่างซาบซ่าน

ด้วยประการอย่างนี้. ที่แห่งข้าวอันเขาถือเอาแล้ว ๆ ได้เต็มดงเดิม
ทุก ๆ ครั้งไป. ข้าวกล้าได้งอกงามสมบูรณ์ขึ้นเป็นอย่างยิ่ง, ชื่อว่าธรรมนี้
ย่อมรักษาซึ่งผู้รักษาตน. (สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

" ธรรมแล ย่อมรักษาผู้มีปกติประพฤติธรรม "
ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ นี่เป็น
อานิสงส์ในธรรมที่เขาประพฤติดี ผู้ประพฤติ
ธรรมเป็นปกติ ย่อมไม่ไปสู่ทุกข์.

อัญญาโกณฑัญญะ ปรรณนาเพื่อแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อน
[เขา] จึงได้ถวายทานอันเลิศ ๘ ครั้ง ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระนามว่าวิปัสสี ด้วยประการอย่างนี้แล.

อนึ่ง แม้ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ^๑ ในหง-
สาวคินคร ในที่สุดแสนกัลป์แต่ไป เขาถวายมหาทานตลอด ๗ วันแล้ว
หมอบลงแทบบาทมูลของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ตั้งปรรณนา
เพื่อแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อน [เขา] เหมือนกัน. เราได้ให้ผลที่
อัญญาโกณฑัญญะนี้ปรรณนาแล้วทีเดียว ด้วยประการฉะนี้. เราหาได้
เลือกหน้าให้ไม่."

บุรพกรรมของชน ๕๕ คนมียสกุลบุตรเป็นต้น

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า "ชน ๕๕ คน มียสกุลบุตรเป็นประมุข
ทำกรรมอะไรไว้ พระเจ้าข้า."

๑. พุ. ชา. ๗๒/๒๕๐ พุ. เถร. ๒๑/๓๑๔. ๒. พุ. พุ. ๓๓/๔๖๗.

พระศาสดา ตรัสว่า "แม่ชน ๕๕ นั้น ปรารถนาพระอรหันต์
ในสำนักพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทำกรรมที่เป็นบุญไว้มากแล้วภายหลัง
เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่อุบัติขึ้น, เป็นสหายกัน ทำบุญร่วมเป็นพวกกัน
เที่ยวจัดแจงศพคนไร้ที่ฝัง. วันหนึ่ง พวกเขาพบหญิงตายทิ้งกลม^๑
ตกลงว่า "จักเผา" จึงนำไปป่าช้า ในชนเหล่านั้นพักไว้ในป่าช้า ๕ คน
ด้วยสั่งว่า "พวกท่านจงเผา" ที่เหลือเข้าไปบ้าน. นายสเอาหลว
แห่งศพนั้น พลิกกลับไปกลับมาเผาอยู่ ได้สุกสุกสัญญาแล้ว. เขาแสดงแก่
สหาย ๓ คนเมื่อนั้นว่า "ท่านผู้เจริญ พวกท่านจงดูศพนี้ มีหนังลอก
แล้วในที่นั้น ๆ ดูรูปใดต่าง ไม่สะอาด เหมือน น้ำเกลียด." ทั้ง ๔ คน
นั้นก็ได้อสุกสัญญาในศพนั้น. เขา ๕ คนไปบ้านบอกแก่สหายที่เหลือ.
ส่วนนายสไปเรือนแล้วได้บอกแก่มารดาบิดาและภรรยา. คนทั้งหมดนั้น
ก็เจริญอสุกสัญญาแล้ว นี่เป็นบุรพกรรมของคน ๕๕ คน มียสกุลบุตรเป็น
ประมุขนั้น. เพราะฉะนั้นแล ความสำคัญในเรือนอันเคลื่อนด้วยสตรี
เป็นคูปาชาจึงเกิดแก่นายส. แลด้วยอุปนิสัยสมบัตินั้น การบรรลुकคุณ
วิเศษจึงเกิดขึ้นแก่พวกเขาทั้งหมด. คนเหล่านั้นได้รับผลที่ตนปรารถนาแล้ว
เหมือนกัน ด้วยประการอย่างนี้. หาใช่เราเลือกหน้าให้ไม่."

บุรพกรรมของภัทรวักคีย์ ๓๐ คน

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า "ก็พระภัทรวักคีย์ผู้เพื่อนกันได้ทำกรรม
อะไรไว้เล่า? พระเจ้าข้า."

๑. อนาถสรีรานิ ปฏิกุคนฺตร. ๒. สคพฺภิ อิตฺถิ กตฺกาลํ. ๓. ยสฺทาทโก.

พระองค์ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย แม้พวกภทรวักคีย์นั้นก็ปรารถนา พระอรหัต ในสำนักพระพุทธเจ้าในปางก่อนแล้วทำบุญ. ภายหลัง เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่เสด็จอุบัติขึ้น, เป็นนักร้อง ๓๐ คน ฟังดนตรีโกลวาท แล้ว ได้รักษาศีล ๕ ตลอดหกหมื่นปี. แม้ภทรวักคีย์เหล่านี้ ก็ได้ผล ที่ตนปรารถนาแล้ว ๆ เหมือนกัน ด้วยประการอย่างนี้. หาใช่เราเลือก หน้าให้ภิกษุทั้งหลายไม่."

บุรพกรรมของชฎิล ๓ พี่น้อง

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็กัศสปะ ๓ พี่น้อง มีอุรุเวลกัศสปะเป็นต้น ทำกรรมอะไรไว้เล่า?"

พระองค์ตรัสว่า "เขาปรารถนาพระอรหัตเหมือนกัน ทำบุญ แล้ว. ก็ใน ๕๒ กัลป์แต่ขึ้นไป พระพุทธเจ้า ๒ พระองค์คือ พระติสสะ^๑ พระมุสสะ^๒ เสด็จอุบัติแล้ว พระราชาพระนามว่ามหินท์ได้เป็นพระบิดา ของพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่ามุสสะ ก็เมื่อพระองค์ทรงบรรลु พระสัมโพธิแล้ว. พระโอรสองค์เล็กของพระราชาได้เป็นพระอัครสาวก บุตรปุโรหิตได้เป็นพระสาวกที่ ๒. พระราชาได้เสด็จไปยังสำนักพระ- ศาสดา ทรงตรวจดูชนเหล่านั้นว่า "ราชโอรสองค์ใหญ่ของเราเป็น พระพุทธเจ้า. ราชโอรสองค์เล็กเป็นอัครสาวก, บุตรปุโรหิตเป็นพระ- สาวกที่ ๒" ทรงเปล่งพระอุทาน ๓ ครั้งว่า "พระพุทธเจ้าของข้าพเจ้า, พระธรรมของข้าพเจ้า. พระสงฆ์ของข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแด่

๑. พุ. พุ. ๓๓/๕๐๓. ๒. พุ. พุ. ๓๓/๕๑๑ ก็ในที่นั้นปรากฏว่า มุสสะ. และพระบิดา ของพระองค์ พระนามว่า ชยเสนะ.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้พระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเองพระองค์นั้น" ดังนี้
แล้ว หมอบลงแทบบาทมูลของพระศาสดา ทรงรับปฏิญญาว่า "ข้า
แต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้เป็นเวลาที่หม่อมฉันนั่งหลับ ในที่สุดอายุ
ประมาณเก้าหมื่นปี, ขอพระองค์อย่าเสด็จไปสู่ประตูเรือนของชนเหล่าอื่น
จงทรงรับปัจจัย ๔ ของหม่อมฉัน ตลอดเวลา ที่หม่อมฉันยังมีชีวิตอยู่"
ดังนี้แล้ว ทรงทำพุทธอุปัฏฐากเป็นประจำ, อนึ่ง พระราชาทรงมีพระ-
ราชโอรสอื่นอีก ๓ พระองค์. บรรดาพระราชโอรส ๓ พระองค์เหล่านั้น
พระองค์ใหญ่มีนักรบเป็นบริวาร ๕๐๐ พระองค์กลางมี ๓๐๐, พระองค์
เล็กมี ๒๐๐. พระราชโอรส ๓ พระองค์เหล่านั้น ทูลขอโอกาสกะ
พระบิดาว่า "แม่หม่อมฉันทั้งหลายจักนิมนต์พระเจ้าพี่เสวย," แม้ทูล
อ่อนวอนอยู่บ่อย ๆ ก็ไม่ได้, เมื่อปัจฉิมตชนบทกำเรียบแล้ว, ถูกส่งไป
เพื่อประโยชน์ระงับปัจฉิมตชนบทนั้น ปราบปัจฉิมตชนบทให้ราบคาบ
แล้ว มาสู่สำนักพระราชบิดา. ครั้งนั้น พระบิดาทรงสวมกอดพระโอรส
ทั้งสามเหล่านั้นแล้ว จุมพิตที่ศีรษะ ตรัสว่า "พ่อทั้งหลาย บิดาให้พร
แก่พวกเจ้า." พระโอรสทั้งสามนั้นทูลว่า "ดีละ พระเจ้าข้า," ทำพระพร
ให้เป็นอันถื่อเอาแล้ว, โดยกาลล่วงไปสองสามวัน พระบิดาตรัสอีกว่า
"พ่อทั้งหลาย พวกเจ้าจงรับพรเสียเถิด," กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า
ความประสงค์ด้วยสิ่งไร ๆ อื่นของหม่อมฉันไม่มี. ตั้งแต่บัดนี้ หม่อมฉัน
จักนิมนต์พระเจ้าพี่เสวย, ขอพระราชทานพรมนี้แก่หม่อมฉันเถิด."

ร. ให้ไม่ได้ พ่อ.

อ. เมื่อไม่พระราชทานเสมอไป ก็พระราชทานเพียง ๗ ปี.

ร. ให้ไม่ได้ พ่อ.

อ. ถ้ากระนั้น ก็พระราชทานเพียง ๖ ปี ๕ ปี ๔ ปี ๓ ปี ๒ ปี
๑ ปี ๗ เดือน ๖ เดือน ๕ เดือน ๔ เดือน ๓ เดือน.
ร. ให้ไม่ได้ พ่อ.

อ. ช่างเถิด พระเจ้าข้า. ขอทรงพระราชทานสัก ๓ เดือน แก่
ข้าพระองค์ทั้งหลาย คนละเดือน ๆ.

ร. ดีละ พ่อ, ถ้ากระนั้น เจ้าจงนิมนต์ให้เสวยได้ ๓ เดือน
ก็ขุนคลังของพระราชบุตรทั้งสามนั้นคนเดียวกัน, สมุหบัญชีก็คน
เดียวกัน, ท่านทั้งสามพระองค์นั้น มีบุรุษ ๑๒ นหุตเป็นบริวาร.
พระราชโอรสทั้งสามรับสั่งให้เรียกบริวารเหล่านั้นมาแล้ว ตรัสว่า "เรา
ทั้งสามจักรับศีล ๑๐ นุ่งห่มผ้ากาสาเย ๒ ผืน อยู่ร่วมด้วยพระศาสดา
ตลอดไตรมาสนี้, พวกท่านพึงรับค่าใช้จ่ายมีประมาณเท่านี้ ยังของเคี้ยว
ของบริโภคทุกอย่างให้เป็นไปทั่วถึงแก่ภิกษุเก่าหมื่นรูป และนักรบของ
เราพันหนึ่ง, เพราะแต่นี้ไป พวกเราจักไม่พูดอะไร ๆ."

พระราชโอรสทั้งสามนั้น พาบุรุษบริวารพันหนึ่งสมาทานศีล ๑๐
นุ่งห่มผ้ากาสาเย อยู่แต่ในวิหาร. ขุนคลังและสมุหบัญชี ได้ร่วมกัน
เบิกเสบียงตามวาระ ๆ จากเรือนคลังทั้งหลาย ของพระพี่น้องทั้งสาม
ถวายทานอยู่.

กินอาหารที่เขาอุทิศภิกษุสงฆ์ตายไปเป็นเปรต

ก็บุตรของพวกกรรมกร ร้องให้ต้องการข้าวยาสูบและกัตเป็นต้น.
กรรมกรเหล่านั้น เมื่อภิกษุสงฆ์ยังไม่ทันมา ก็ให้วัดอุมีข้าวยาสูบและกัต
เป็นต้นแก่บุตรเหล่านั้น. ในเวลาที่ภิกษุสงฆ์ฉันเสร็จแล้วไม่เคยมีของ
อะไรเหลือเลย.

ในกาลต่อมา พวกกรรมกรเหล่านั้น พูดยังว่า "เราจะให้แก่พวกเด็ก" ดังนี้แล้ว รับประทานเสียเอง, เห็นอาหารแม่ที่ขบใจก็ไม่สามารถจะอดกลั้นได้. ก็พวกเขาได้มีประมาณแปดหมื่นสี่พันคน. พวกเขากินอาหารที่ถวายสงฆ์แล้ว เพราะกายแตกได้เกิดในเปรตวิสัยแล้ว.

ฝ่ายพระราชโอรส ๓ พี่น้อง พร้อมด้วยบุรุษพี่น้อง ทำกาลแล้วเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวจากเทวโลกสู่เทวโลก ยังกาลให้สิ้นไป ๕๒ กัลป์. พระราชโอรส ๓ พี่น้องนั้น ปรารถนาพระอรหัต ทำกัลยากรรมในกาลนั้น ด้วยประการอย่างนี้. ชฎิล ๓ พี่น้องนั้น ได้รับผลที่ตนปรารถนาแล้วเหมือนกัน เราจะได้เลือกหน้าให้หามิได้.

ส่วนสมุห์บัญชีของพระราชโอรส ๓ พระองค์นั้น ในกาลนั้นได้เป็นพระเจ้าพิมพิสาร. ขุนคลังได้เป็นวิสาขอุบาสก. กรรมกรของท่านทั้ง ๓ นั้น เกิดแล้วในพวกเปรต ในกาลนั้น ท่องเที่ยวอยู่ด้วยสามารถแห่งสุคติและทุกคติ ในกัลป์นี้ เกิดในเปตโลกนั้นแล สิ้น ๔ พุทธันดร.

พวกเปรตตามเวลาได้อาหารกะพระพุทธรเจ้า ๓ พระองค์

เปรตเหล่านั้น เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากกุสันธะผู้ทรงพระชนมายุได้สี่หมื่นปี เสด็จอุบัติขึ้นก่อนพระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ในกัลป์นี้ ทูลว่า "ขอพระองค์โปรดบอกกาลเป็นที่ได้อาหารแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย."

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า "พวกท่านจักยังไม่ได้ในกาลของเรา ก่อน, แต่ภายหลังแห่งเรา เมื่อมหาปฐพีงอกสูงขึ้นประมาณได้ ๑ โยชน์ พระพุทธรเจ้าพระนามว่าโกนาคมณะ จักอุบัติขึ้น. พวกเจ้าพึงทูลถามพระ-

องค์เกิด."

เปรตเหล่านั้น ยังกาลมีประมาณเท่านั้นให้สิ้นไปแล้ว เมื่อพระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่าโกนาคมะนั้นเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว จึงได้ทูลถามพระองค์ แม้พระพุทธรเจ้าพระองค์นั้น ก็ตรัสว่า "พวกท่านจักยังไม่ได้ในกายของเรา แต่ภายหลังแห่งเรา เมื่อมหาปฐพีงอกสูงขึ้นไปประมาณได้ ๑ โยชน์ พระพุทธรเจ้าพระนามว่ากัสสปะจักอุบัติขึ้น พวกเจ้าพึงทูลถามพระองค์เกิด."

เปรตเหล่านั้น ยังกาลมีประมาณเท่านั้นให้สิ้นไปแล้ว, เมื่อพระพุทธรเจ้าพระนามว่ากัสสปะนั้นเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว, จึงทูลถามพระองค์. แม้พระพุทธรเจ้าพระองค์นั้น ก็ตรัสว่า "พวกเจ้าจักยังไม่ได้ในกาลของเรา แต่ภายหลังแห่งเรา เมื่อมหาปฐพีงอกสูงขึ้นไปประมาณได้ ๑ โยชน์ พระพุทธรเจ้าพระนามว่า โคดม จักเสด็จอุบัติขึ้น, ในกาลนั้น ญาติของพวกเจ้าจักเป็นพระราชาพระนามว่าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสารนั้น ถวายทานแต่พระศาสดาแล้ว จักให้ส่วนกุศลทานถึงแก่พวกเจ้า พวกเจ้าจักได้ (อาหาร) ในคราวนั้น." พุทธันดรหนึ่ง ได้ปรากฏแก่เปรตเหล่านั้น เหมือนวันพรุ่งนี้.

พวกเปรตพื้นทุกข์เพราะผลทาน

เปรตเหล่านั้น เมื่อพระตถาคตเสด็จอุบัติแล้ว, เมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานในวันต้น. เปล่งเสียงร้องน่ากลัว แสดงตนแก่พระราชา ในส่วนราตรีแล้ว, รุ่งขึ้น ท้าวเธอเสด็จมาสู่เวฬุวัน กราบทูลเรื่องนั้นแก่พระตถาคต.

พระศาสดา ตรัสว่า "มหาบพิตร ในที่สุด ๘๒ กัลป์ แต่กัลป์นี้ไป ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าผุสสะ พวกเปรตนั้นเป็นพระญาติของพระองค์ กินอาหารที่เขาถวายภิกษุสงฆ์ เกิดในเปตโลกแล้ว ท่องเที่ยวอยู่ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ที่เสด็จอุบัติขึ้น มีพระกกุสันธะเป็นอาทิ อันพระพุทธเจ้าเหล่านั้นตรัสบอกคำนี้ ๆ แล้ว หวังเฉพาะทานของพระองค์ตลอดกาลเท่านั้น. วานี้เมื่อพระองค์ทรงถวายทานแล้ว ไม่ได้รับส่วนบุญ จึงได้ทำอย่างนี้." พระราชาทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เมื่อหม่อมฉันถวายทานแม้ในบัดนี้ เปรตเหล่านั้นจักได้รับหรือ?"

พระศาสดา ตรัสว่า "ได้ มหาบพิตร." พระราชา ทรงนิมนต์ ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ถวายมหาทานในวันรุ่งขึ้นแล้ว ได้พระราชทานส่วนบุญว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าวน้ำอันเป็นทิพย์ จงสำเร็จแก่พวกเปรตเหล่านั้น แต่มหาทานนี้." ข้าวน้ำอันเป็นทิพย์ เกิดแล้วแก่เปรตเหล่านั้น เช่นนั้นเทียว. รุ่งขึ้น เปรตเหล่านั้นเปลือยกาย แสดงตนแล้ว. พระราชาทูลว่า "วันนี้ พวกเปรตเปลือยกายแสดงตน พระเจ้าข้า." พระศาสดาตรัสว่า "มหาบพิตร พระองค์มิได้ถวายผ้า."

รุ่งขึ้น พระราชาถวายผ้าจีวรทั้งหลาย แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว ทรงให้ส่วนบุญว่า "ขอผ้าอันเป็นทิพย์ทั้งหลายจงสำเร็จแก่เปรตเหล่านั้น แต่จีวรทานนี้เกิด." ในขณะนั้นเอง ผ้าทิพย์เกิดขึ้นแก่เปรตเหล่านั้นแล้ว. เปรตเหล่านั้นละอรรถภาพของเปรต ดำรงอยู่โดยอรรถภาพอันเป็นทิพย์แล้ว. พระศาสดา เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา ได้ทรงทำอนุโมทนาด้วยติโรกฐทสุตตราว่า "ติโรกฐเทสุ ติฏฐนฺติ" เป็นอาทิ.

ในที่สุดอนุโมทนา ธรรมาภิสมัย* ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พันแล้ว. พระ-
ศาสดา ครั้นตรัสเรื่องแห่งชฎิล ๓ พี่น้องแล้ว ทรงนำพระธรรมเทศนา
เมื่อนี้มาแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

บุรพกรรมของพระอัครสาวกทั้งสอง

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า "ก็พระอัครสาวกทั้งสอง ได้ทำกรรมอะไร
ไว้ ? พระเจ้าข้า."

พระศาสดา ตรัสว่า "อัครสาวกทั้งสอง ทำความปรารถนาเพื่อเป็น
อัครสาวก. จริงอยู่ ในที่สุดสองไขยยิ่งด้วยแสนกลับแต่กลับนี้ไป สาริบุตร
เกิดในสกุลพราหมณ์มหาศาล ได้มีนามว่าสรทมานพ. โมคคัลลานะ เกิด
ในสกุลคฤหบดีมหาศาล ได้มีนามว่า สิริวัฑฒกุฎุมพี. มาณพทั้งสองนั้น
ได้เป็นสหายเล่นผूंร่วมกัน. สรทมานพโดยล่องไปแห่งบิดา ได้ครอบ
ครองทรัพย์เป็นอันมาก อันเป็นมรดกของสกุล. ในวันหนึ่ง อยู่ในที่ลับ
คิดว่า "เราข่อมรู้อัธภาพในโลกนี้เท่านั้น, หารู้อัธภาพในโลกหน้าไม่
อันธรรมชาติความตายของสัตว์เกิดแล้วทั้งหลาย เป็นของเที่ยง. ควรที่เรา
บวชเป็นบรรพชิตอย่างหนึ่ง ทำการแสวงหาโมกขธรรม."

สรทมานพนั้น เข้าไปหาสหายแล้วพูดว่า "สิริวัฑฒะผู้สหาย
ข้าพเจ้าจักบวชแสวงหาโมกขธรรม. ท่านจักอาจบวชกับเราหรือไม่อาจ."
สิริวัฑฒะตอบว่า "ข้าพเจ้าจักไม่อาจ สหาย ท่านบวชคนเดียวเถิด."
สรทมานพนั้น คิดว่า "ธรรมชาติผู้ไปสู่ปรโลก พาสหายหรือญาติมิตร
ไปด้วยไม่มี, กรรมที่คนทำแล้วข่อมเป็นของตนเอง." แต่นั้น สรทมานพ
จึงให้เปิดเรือนคลังแก้วออก ให้มหาทานแก่คนกำพร้า คนเดินทาง วนิพก

๑. การบรรลุดุธรรม.

และยากทั้งหลาย เข้าไปสู่เชิงเขา บวชเป็นฤๅษีแล้ว. ชนทั้งหลายบวชตามสรทะนั้นด้วยอาการอย่างนี้คือ ๑ คน ๒ คน ๓ คน จนมีชฎิลประมาณพืดหมื่นสี่พันคน. สรทชฎิลนั้นยังอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ ให้เกิดแล้ว บอกกสิณบริกรรมแก่ชฎิลเหล่านั้น. แม้ชฎิลทั้งหลายเหล่านั้น ก็อภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ ให้เกิดขึ้นแล้ว.

โดยสมัยนั้น พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าอินมทัสสี เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก พระนครได้มีชื่อว่า จันทวดี. กษัตริย์พระนามว่ายสวันตะ เป็นพระบิดา, พระเทวีพระนามว่าโสธรา เป็นพระมารดา. ไม้รกฟ้าเป็นที่ตรัสรู้, พระอัครสาวกทั้งสอง ชื่อ นิสกะ ๑ ชื่อ อโนมะ ๑, อุปัฏฐากชื่อวรุณะ, อัครสาวิกทั้งสอง นามว่า สุนทรา ๑ สุมนา ๑, พระชนมายุได้มีถึงแสนปี, พระสรีระสูงถึง ๕๘ ศอก, พระรัศมีแห่งพระสรีระแผ่ไปตลอด ๑๒ โยชน์. ภิกษุแสนหนึ่งเป็นบริวาร. วันหนึ่ง ในเวลาใกล้รุ่ง พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าอินมทัสสีนั้น เสด็จออกจากมหากรุณาสมาบัติ ทรงพิจารณาอสูตว์โลกอยู่ ทอดพระเนตรเห็นสรทดาบสแล้ว ทรงพระดำริว่า "เพราะเราไปสู่สำนักสรทดาบสในวันนี้เป็นปัจจัย พระธรรมเทศนาจักมีคุณใหญ่ และสรทดาบสนั้น จักปรารถนาตำแหน่งพระอัครสาวก, สิริวัฑฒกุกุมพีผู้สหายดาบสนั้น จักปรารถนาตำแหน่งอัครสาวกที่ ๒ ทั้งในกาลจบเทศนา ชฎิลเจ็ดหมื่นสี่พันบริวารของดาบสนั้น จักบรรลुพระอรหัต; เราควรไปในที่นั้น." ดังนี้แล้ว ถือบาตรและจีวรของพระองค์ ไม่ตรัสเรียกใคร ๆ อื่น เสด็จไปพระองค์เดียวเหมือนพระยาราชสีห์ เมื่ออันเดวาสีกทั้งหลายของสรทดาบสไปแล้วเพื่อต้องการผลาผล, ทรงอธิษฐานว่า ขอสรทดาบสจงทราบความที่เราเป็นพระพุทธเจ้า."

เมื่อสรทดาบสเห็นอยู่นั้นเทียว เสด็จลงจากอากาศ ประทับยืนบนแผ่นดินแล้ว.

สรทดาบส เห็นพระพุทธานุภาพและความสำเร็จแห่งพระสรีระ สอบสวนมนต์สำหรับทำนายลักษณะ ก็ทราบได้ว่า "อันผู้ประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้ เมื่ออยู่ในท่ามกลางเรือน ย่อมเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ, เมื่อออกบวช ย่อมเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า มีกิเลสเครื่องมุงบังอันเปิดแล้วในโลก. บุรุษผู้นี้เป็นพระพุทธรเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย" จึงทำการต้อนรับ ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ได้จัดอาสนะถวายแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งบนอาสนะที่จัดไว้. แม้สรทดาบส ถู้อาสนะอันสมควรแก่ตนแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ในสมัยนั้น ชฎิลเจ็ดหมื่นสี่พัน ถู้อาสนะทั้งหลายที่ประณีต ๆ อันมีโอชะ มาถึงสำนักอาจารย์แล้ว แลดูอาสนะที่พระพุทธรเจ้าประทับและอาจารย์นั่งแล้ว จึงพูดว่า "ท่านอาจารย์ พวกกระผมเทียวไปด้วยเข้าใจว่า 'ในโลกนี้ผู้เป็นใหญ่กว่าท่านอาจารย์ ย่อมไม่มี, ก็บุรุษผู้นี้ เห็นจะเป็นใหญ่กว่าท่านอาจารย์ ?'"

สรทดาบส ตอบว่า "พ่อทั้งหลาย พวกเจ้าพูดอะไร, พวกเจ้าปรารถนาเพื่อทำเขาสินธุซึ่งสูงหกสิบแปดแสนโยชน์ ให้เสมอกับเมล็ดพันธุ์ฝักกาด (กระนั้นหรือ) ลูกทั้งหลาย พวกเจ้าอย่าทำการเปรียบเทียบเรากับพระสัพพัญญูพุทธเจ้าเลย."

ครั้งนั้น ดาบสเหล่านั้น คิดว่า "ถ้าบุรุษผู้นี้จักได้เป็นคนเล็กน้อยไซ้, ท่านอาจารย์ของพวกเราคงไม่ชักสิ่งเห็นปานนี้มาอุปมา, บุรุษผู้นี้จะใหญ่เพียงไรหนอ" ดังนี้แล้ว ทั้งหมดเทียว หมอบลงแทบพระบาททั้งสอง ถวายบังคมด้วยเศียรเกล้าแล้ว. ครั้งนั้น อาจารย์กล่าวกะดาบสเหล่านั้นว่า

"พ่อทั้งหลาย ไทยธรรมที่สมควรแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายของเราไม่มี, และพระศาสดาก็เสด็จมาในที่นี้ในเวลาศึกษาจาร. พวกเราจักถวายไทย-
ธรรม ตามสติ ตามกำลัง พวกเจ้าจงนำผลาผลประณีตที่มีอยู่มา," ดังนี้.
ครั้งให้นำมาแล้ว ล้างมือทั้งสองแล้ว ตั้งไว้ในบาตรของพระตถาคตด้วย
ตนเอง. พอเมื่อพระศาสดาทรงรับผลาผล, เทวดาทั้งหลายก็โปรยโอชะ
อันเป็นทิพย์ลง. คาบสนั้นได้กรองแม่ซึ่งนำถวายด้วยตนเองทีเดียว.

ต่อแต่นั้น เมื่อพระศาสดาประทับนั่งทำกัตถกิจแล้ว, คาบสนั้นเรียก
อันเตวาลิกทั้งสี่ขึ้นมาแล้ว นั่งกล่าวสาราณียกถาซึ่งที่ใกล้พระศาสดา. พระ-
ศาสดาทรงดำริว่า "ขออัครสาวกทั้งสอง จงมาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์."
พระอัครสาวกทั้งสองนั้น ทราบพระดำริของพระศาสดาแล้ว มีพระ-
จิณาสพแสนรูปเป็นบริวาร มาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ
ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น สรทคาบสเรียกอันเตวาลิกทั้งหลายมาแล้ว กล่าวว่า
"พ่อทั้งหลาย แม้อาสนะที่พระพุทธเจ้าประทับนั่ง ต่ำ, ข้าอาสนะสำหรับ
สมณะตั้งแสน ก็ไม่มี, พวกเจ้า ควรจะทำพุทธสักการให้โอฬารในวันนี้
จงนำดอกไม้ทั้งหลายที่ถึงพร้อมด้วยสีและกลิ่นมาแต่เชิงเขา." เวลาที่พูด
ย่อมเป็นเหมือนเนินช้า, แต่วิสัยฤทธิ์ของผู้มีฤทธิ์ อันบุคคลไม่ควรคิด,
เพราะฉะนั้น โดยกาลเพียงครู่เดียวเท่านั้น คาบสเหล่านั้นนำดอกไม้
ทั้งหลายที่ถึงพร้อมด้วยสีและกลิ่นมาแล้ว ตบแต่งอาสนะดอกไม้สำหรับ
พระพุทธเจ้าทั้งหลายประมาณได้ ๑ โยชน์ สำหรับพระอัครสาวกทั้งสอง
ประมาณ ๑ คาพยุต.* สำหรับภิกษุที่เหลือมีประมาณแตกต่างกัน มี

๑. คาพยุตหนึ่งยาว ๑๐๐ เส้น.

ประมาณกิ่งโยชน์เป็นต้น, สำหรับภิกษุผู้ใหม่ในสงฆ์มีประมาณ ๑ อุสกะ
ใคร ๆ ไม่พึงคิดว่า "ในอาศรมบทแห่งเดียว จะตบแต่งอาสนะใหญ่โต
ถึงเพียงนั้นได้อย่างไร?" เพราะว่า นี่เป็นวิสัยของฤทธิ, เมื่อตบแต่ง
อาสนะเสร็จแล้วอย่างนั้น, สรทดาบส ยืนประคองอัญชลีเบื้องพระพักตร์
ของพระตถาคตแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์
เสด็จขึ้นสู่อาสนะดอกไม้ไม้นี้ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ข้าพระองค์
ตลอดราตรีนาน."

เพราะเหตุนี้ โบราณจารย์จึงกล่าวไว้ว่า

"สรทดาบสเอาดอกไม้ต่าง ๆ และของหอม
ธรรมด้วยกัน ตบแต่งอาสนะดอกไม้แล้ว ได้กราบ
ทูลคำนี้ว่า ข้าแต่พระวิระ อาสนะที่ข้าพระองค์
ตบแต่งแล้วนี้ สมควรแต่พระองค์, พระองค์
เมื่อจะยังจิตของข้าพระองค์ ให้เลื่อมใส ของ
ประทับนั่งบนอาสนะดอกไม้, พระพุทธเจ้าได้ทรง
ยังจิตของข้าพระองค์ให้เลื่อมใสแล้ว ยังโลกนี้
กับทั้งเทวโลกให้ร่าเริงแล้ว จึงประทับนั่งบนอาสนะ
ดอกไม้ตลอด ๗ คืน ๗ วัน."

เมื่อพระศาสดาประทับนั่งแล้วอย่างนั้น, พระอัครสาวกทั้งสอง และ
ภิกษุที่เหลือก็นั่งแล้วบนอาสนะที่ถึงแล้วแก่ตน ๆ. สรทดาบสได้ถือฉัตร
ดอกไม้ใหญ่ ยืนกั้นเหนือพระเศียรของพระตถาคต. พระศาสดา ทรง
อธิษฐานว่า "ขอสักการะของพวกชฎิลนี้ จงมีผลใหญ่" ดังนี้แล้ว

๑. อุสกะหนึ่งยาว ๒๕ วา.

ทรงเข้านิโรธสมาบัติ. สองพระอัครสาวกก็ดี ภิกษุที่เหลือก็ดี ทราบว่า พระศาสดาทรงเข้าสมาบัติแล้ว ก็เข้าสมาบัติ. เมื่อพระตถาคตประทับนั่ง เข้านิโรธสมาบัติตลอด ๗ วัน, พวกอันเตवासิก เมื่อถึงเวลาที่เข้าไป ภิภษา, บริโภคมูลผลาผลในป่าแล้ว ยืนประคองอัญชลีแต่พระพุทธรเจ้า ทั้งหลายตลอดกาลที่เหลือ. ฝ่ายสรทดาบสไม่ไปแม่สู่ที่ภิภษาจาร กั้นฉัตร ดอกไม้อยู่เที่ยว ให้เวลาล่วงไปด้วยปีติและสุขตลอด ๗ วัน. พระศาสดา เสด็จออกจากนิโรธแล้ว ตรัสเรียกพระนิสภเถระพระอัครสาวกผู้หนึ่งข้าง พระปรศุ์เบื้องขวา ด้วยรับสั่งว่า "นิสภะ เธอจงทำอนุโมทนาอาสนะ ดอกไม้แก่ดาบสทั้งหลายผู้ทำสักการะ" พระเถระมีใจยินดีประคองแม่ทัพ ใหญ่ประสบลากใหญ่ จากสำนักของพระเจ้าจักรพรรดิ ตั้งอยู่ในสาวก- บารมีญาณ เริ่มอนุโมทนาอาสนะดอกไม้แล้ว. ในที่สุดเทศนาของพระ- นิสภเถระนั้น พระศาสดาตรัสเรียกพระสาวกองค์ที่ ๒ ด้วยรับสั่งว่า "ภิกษุ แม้เธอก็จึงแสดงธรรม." พระอโนมเถระพิจารณาพระพุทธร- วณะคือพระไตรปิฎกกล่าวธรรมแล้ว. ด้วยเทศนาของพระอัครสาวก ทั้งสอง การตรัสรู้มิได้มีแล้วแม่แก่ดาบสรูปหนึ่ง.

ครั้งนั้น พระศาสดา ทรงดำรงอยู่ในพุทธรวิสัยไม่มีปริมาณ ทรง เริ่มพระธรรมเทศนาแล้ว. ในกาลจบเทศนา ชฎิลเจ็ดหมื่นสี่พันยกสรท- ดาบสเสีย ทั้งหมดบรรลुพระอรหัตแล้ว. พระศาสดาทรงเหยียดพระหัตถ์ ตรัสว่า "เธอทั้งหลาย จงเป็นภิกษุมารเกิด." ทันใดนั้นเอง ผมและ หนวดของชฎิลเหล่านั้นได้อันตรธานไปแล้ว. บริหาร ๘ ได้สวมกายแล้ว เทียว.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า "เพราะเหตุไร? สรทดาบสจึงไม่ได้บรรลु

พระอรหันต์."

แก้วว่า "เพราะความเป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่าน."

ได้ยินว่า จำเดิมแต่กาลที่สรทดาบสนั้น เริ่มฟังธรรมเทศนาของ พระอัครสาวกผู้นั่งบนอาสนะที่ ๒ แห่งพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย ตั้งอยู่ใน สาวกบารมีญาณแสดงธรรมอยู่ เกิดความคิดขึ้นว่า "โอหนอ! แม้เราพึง ได้รับพระที่พระสาวกรูปนี้ได้รับในศาสนาของพระพุทธรเจ้า ผู้จะบังเกิด ในอนาคต." ด้วยปริวิตกนั้น สรทดาบสนั้นจึงไม่ได้อาจเพื่อทำการแทงตลอดมรรคผลได้. ก็ท่านยืนถวายเป็นกมพระตถาคตเจ้าแล้ว ในที่เฉพาะ พระพักตร์ กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ภิกษุที่นั่งบนอาสนะในลำดับแห่ง พระองค์มีชื่อว่าเป็นใคร? ในศาสนาของพระองค์."

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุผู้ยังธรรมจักรอันเราให้เป็นไปแล้วให้เป็นไป ตาม บรรลุที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณ แสงตลอดปัญญา ๑๖ อย่าง ตั้งอยู่, ผู้นี้ชื่อว่าเป็นอัครสาวกในศาสนาของเรา." ท่านได้ทำความปรารถนาว่า "พระเจ้าข้า ด้วยผลแห่งสักการะที่ข้าพระองค์กั้นฉัตรดอกไม้ทำแล้วตลอด ๗ วันนี้ ข้าพระองค์มิได้ปรารถนาความเป็นท้าวสักกะหรือความเป็น พรหมอย่างอื่น, แต่ขอข้าพระองค์ พึงเป็นพระอัครสาวกของพระพุทธรเจ้า พระองค์หนึ่งในอนาคต เหมือนพระนิสภเถระองค์นี้."

พระศาสดา ทรงส่งพระอนาคตตั้งสัจญาณไปพิจารณาว่า " ความ ปรารถนาของบุรุษผู้นี้ จักสำเร็จหรือหนอแล?" ได้ทรงเห็นว่าผ่าน ๑ อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัลป์ไปแล้วจะสำเร็จ, ครั้นทรงเห็นแล้วจึงตรัส กะสรทดาบสว่า "ความปรารถนาของท่านนี้จักไม่เปล่าประโยชน์, ก็ใน อนาคต ถ่วงไป ๑ อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัลป์ พระพุทธรเจ้าพระนาม

ว่าโคดม จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก. พระมารดาของพระองค์จักมีพระนามว่ามหาเมธาเทวี. พระบิดาของพระองค์จักมีพระนามว่าสุทโธทนมหาราช, พระโอรสจักมีพระนามว่าราหุล. พระผู้อุปฐากจักมีนามว่าอานนท์, พระสาวกที่ ๒ จักมีนามว่าโมคคัลลานะ, ส่วนตัวท่านจักเป็นพระอัครสาวกของพระองค์ นามว่าธรรมเสนาบดีสารีบุตร." ครั้นทรงพยากรณ์ดาดบสอย่างนั้นแล้ว ตรัสธรรมกถา มีภิกษุสงฆ์แวดล้อมหะไปแล้ว.

ฝ่ายสรทดาบส ไปยังสำนักพวกพระเถระผู้อันเตวาสิก แล้วส่งข่าวไปแก่สิริวัฑฒกุฎฐีผู้สหายว่า "ท่านผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลายจงบอกแก่สหายของข้าพเจ้าว่า 'สรทดาบสผู้สหายของท่านได้ปรารถนาตำแหน่งพระอัครสาวกในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม ซึ่งจะทรงอุบัติขึ้นในอนาคต แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามว่าอโนมทัสสีแล้ว, ท่านจงปรารถนาตำแหน่งพระอัครสาวกที่ ๒." ก็แล ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ได้ไปโดยข้างหนึ่งก่อนกว่าพระเถระทั้งหลายเที่ยว ได้ยินอยู่ริมประตูเรือนของสิริวัฑฒะแล้ว. สิริวัฑฒะกล่าวว่า "นานหนอพระคุณเจ้าของเราจึงมา" ดังนี้แล้ว นิมนต์ให้นั่งบนอาสนะ. ตนนั่งบนอาสนะต่ำกว่าแล้วเรียนถามว่า "(ทำไม?) อันเตวาสิกบริษัทของพระคุณเจ้าจึงหายไปเจ้าข้า"

สรท. อย่างนั้น สหาย พระพุทธเจ้าอโนมทัสสี เสด็จมายังอาศรมของข้าพเจ้าทั้งหลาย. พวกข้าพเจ้าทำสักการะแด่พระองค์ตามกำลังของตน, พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพวกข้าพเจ้าทุก ๆ คน, ในกาลจบเทศนา เว้นข้าพเจ้าคนเดียว ที่เหลือบรรลुพระอรหัตแล้วบวช. ข้าพเจ้าเห็น

พระนิสสเถระอัครสาวกของพระศาสดา จึงปรารณาดำเน่งพระอัครสาวกในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม ผู้จะเสด็จอุบัติในอนาคต, แม้เธอก็จงปรารณาดำเน่งสาวกที่ ๒ ในศาสนาของพระองค์ท่าน."

สิริวัฑฒะ. ข้าพเจ้าไม่มีความคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้าทั้งหลายเลยขอรับ.

สรทะ. เรื่องที่จะพูดกับพระพุทธเจ้า เป็นภาระของข้าพเจ้าของ, เธอจงจัดสักการะยิ่งใหญ่ไว้เถอะ.

สิริวัฑฒะ ฟังคำของสรทดาบสนั้นแล้ว ให้ทำสถานที่ประมาณ ๘ กรีส* โดยมาตราหลวง ที่ประตูเรือนของตนให้มีพื้นเสมอแล้ว เกลี่ยทรายโปรยดอกไม้มิข้าวตอกเป็นที่ ๕ ให้ทำมณฑปมุงด้วยดอกอุบลเขียว ตบแต่งพุทธอาสน์ จัดอาสนะแม่แก่ภิกษุเหลือ จัดสักการะและเครื่องต้อนรับเป็นอันมากแล้ว ได้ให้สัญญาแก่สรทดาบสเพื่อประโยชน์นิมนต์พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

พระดาบส ได้พาภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ไปที่อยู่ของสิริวัฑฒกถุมพินันแล้ว.

ฝ่ายสิริวัฑฒกถุมพินัน ทำการต้อนรับ รับบาตรจากพระหัตถ์ของพระตถาคต เชิญเสด็จให้เข้าไปสู่มณฑป ถวายน้ำทักษิโณทกแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ซึ่งนั่งบนอาสนะที่แต่งไว้ อังคาสด้วยโกชนะอันประณีต ในเวลาเสร็จภัตกิจ นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ครองผ้าอันมีค่ามากแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความริเริ่มนี้มีได้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ตำแหน่งมีประมาณน้อย ขอ

๑. กรีส เป็นมาตราวัดชนิดหนึ่ง ๑ กรีส = ๑๒๕ ศอก หรือ ๑ เส้น ๑๑ วา ๑ ศอก.

พระองค์ทรงทำความอนุเคราะห์โดยทำนองนี้แล ตลอด ๗ วัน."

พระศาสดาทรงรับแล้ว. เขายังมหาทานให้ขึ้นไปโดยทำนองนั้น นั้นแล ตลอด ๗ วัน ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ยืนประคอง อัญชลี กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า สรทดาบสสหายของข้าพระองค์ปรารถนา ว่า 'เราพึงเป็นพระอัครสาวกของพระศาสดาพระองค์ใด, ข้าพระองค์ พึงเป็นพระสาวกที่ ๒ ของพระศาสดาพระองค์นั้นเหมือนกัน.'" พระ- ศาสดา ทรงพิจารณาถึงอนาคตกาล ทรงเห็นภาวะคือความสำเร็จ แห่งความปรารถนาของเขา จึงทรงพยากรณ์ว่า "แต่นี้ล่วงไป ๑ อสง- ไยยิ่งด้วยแสนกัลป์ แม้ท่านก็จักเป็นพระสาวกที่ ๒ ของพระพุทธเจ้า พระนามว่าโคดม."

สิริวิฑฐะ พังพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว ได้เป็นผู้ ไร่ร้างบันเทิงแล้ว, แม้พระศาสดา ทรงทำกัตตานุโมทนาแล้ว พร้อม ทั้งบริวารเสด็จไปยังวิหารแล. ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นความปรารถนาที่บุตร ของเราปรารถนาแล้วในครั้งนั้น. อัครสาวกทั้งสองนั้น ได้ตำแหน่งตามที่ ตนปรารถนานั้นแล, เราหาได้เลือกหน้าให้ไม่."

สองอัครสาวกทูลเรื่องปัจจุบันแก่พระศาสดา

เมื่อพระศาสดา ตรัสพระพุทธพจน์อย่างนั้นแล, สองพระอัคร- สาวกถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลเล่าเรื่องอันเป็นปัจจุบัน (เกิดขึ้น เฉพาะหน้า) ทั้งหมดว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (ครั้ง) ข้าพระองค์ ยังเป็นผู้ครองเรือนอยู่ไปคুমภรสบนยอดเขา," ดังนี้เป็นต้น จนถึงการ แหวงตลอดโศคาปัตติผลจากสำนักพระอัสสชิเถระแล้วกราบทูลว่า "ข้าแต่"

พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งสองนั้น ไปยังสำนักของท่านอาจารย์สญชัย ประสงค์จะนำท่านมาสู่บาทมูลของพระองค์ แจ้งว่าลัทธิของท่านไม่มีสาระแล้ว กล่าวอานิสงส์ในการหาที่นี้. ท่านสญชัยตอบว่า 'บัดนี้เชื่อว่าการอยู่เป็นอันเตวาสิกของเรา ย่อมเป็นเช่นกับการถึงความกะเพื่อมแห่งน้ำในตุ่ม, เราไม่สามารถจะอยู่เป็นอันเตวาสิกได้,' เมื่อข้าพระองค์บอกว่า 'ท่านอาจารย์ เวลานี้ มหาชนมีมือถือวัตุภูมิของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น จักไปบูชาเฉพาะพระศาสนา ท่านจักเป็นอย่างไร?' ตอบว่า 'ก็ในโลกนี้ คนฉลาดมากหรือคนเขลามาก?' เมื่อข้าพระองค์ตอบว่า 'คนเขลามาก,' ก็กล่าวว่า 'ถ้ากระนั้น พวกคนฉลาด ๆ จักไปสำนักพระสมณโคดม, พวกคนเขลา ๆ จักมาสำนักของเรา, เธอทั้งสอง 'ไปเถอะ' 'ไม่ปรารถนาจะมา พระเจ้าข้า.

ผู้เห็นผิดกับผู้เห็นถูกได้รับผลต่างกัน

พระศาสดาทรงสดับคํานั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย สญชัย ถือสิ่งที่ไม่มีสาระว่า 'มีสาระ' และสิ่งที่มีสาระว่า 'ไม่มีสาระ' เพราะความที่ตนเป็นมิจฉาทิฎฐิ. ส่วนเธอทั้งสอง รู้สิ่งเป็นสาระโดยความเป็นสาระ และสิ่งอันไม่เป็นสาระโดยความไม่เป็นสาระ ละสิ่งที่ไม่เป็นสาระเสีย ถือเอาแต่สิ่งที่เป็นสาระเท่านั้น เพราะความที่ตนเป็นบัณฑิต" ดังนี้แล้ว ได้ทรงภายิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

๘. อสारे สารมตีโน	สारे จาสารทสุตีโน
เต สารํ นาธิกจฺจนฺติ	มิจฺจาสกฺกปฺปโกจฺรา.
สารญจ สารโต ญตฺวา	อสารญจ อสารโต
เต สารํ อธิกจฺจนฺติ	สมฺมาสกฺกปฺปโกจฺรา.

"ชนเหล่าใด มีปกติรู้ในสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าเป็น
สาระ และเห็นในสิ่งอันเป็นสาระว่า ไม่เป็นสาระ
ชนเหล่านั้น มีความดำริผิดเป็นโคจร ย่อมไม่
ประสพสิ่งอันเป็นสาระ. ชนเหล่าใด รู้สิ่งเป็นสาระ
โดยความเป็นสาระ และสิ่งไม่เป็นสาระโดยความไม่
เป็นสาระ ชนเหล่านั้น มีความดำริชอบเป็นโคจร
ย่อมประสพสิ่งเป็นสาระ."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า อสاره สารมตินโน ความว่า
สภาพนี้ คือ ปัจจัย ๔ มิจฉาทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐ ธรรมเทศนาอันเป็นอุปนิสัย
แห่งมิจฉาทิฏฐินั้น ชื่อว่าเป็นอสาระ, ผู้มีปกติเห็นในสิ่งอันไม่เป็นสาระ
นั้นว่า "เป็นสาระ."

บทพระคาถาว่า สาระ จาสารทสุสินโน ความว่า สภาพนี้ คือ
สัมมาทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐ ธรรมเทศนาอันเป็นอุปนิสัยแห่งสัมมาทิฏฐินั้นชื่อว่า
เป็นสาระ, ผู้มีปกติเห็นในสิ่งที่เป็นสารถนั้นว่า "นี่ไม่เป็นสาระ."

สองบทว่า เต สารี เป็นต้น ความว่า ชนเหล่านั้น คือผู้ถือ
มิจฉาทิฏฐินั้นตั้งอยู่ เป็นผู้มีความดำริผิดเป็นโคจร ด้วยสามารถแห่งวิตก
ทั้งหลาย มีกามวิตกเป็นต้น ย่อมไม่บรรลूसีลสาระ สมาธิสาระ ปัญญาสาระ
วิมุตติสาระ วิมุตติญาณทัสสนสาระ และพระนิพพานอันเป็นปรมัตถ-
สาระ.

บทว่า สารญจ ความว่า รู้สารถมีสารถเป็นต้นนั้นนั้นแล้ว

"นี่ชื่อว่าสาระ" และรูสิ่งไม่เป็นสาระ มีประการดังกล่าวแล้วว่า "นี่ไม่
เป็นสาระ."

สองบทว่า เต สาริ เป็นต้น ความว่า คนเหล่านั้น คือบัณฑิต
ผู้ยึดสมาทิสสนะอย่างนั้นตั้งอยู่ เป็นผู้มีความดำริชอบเป็นโคจร ด้วย
สามารถแห่งความดำริทั้งหลาย มีความดำริออกจากกาม เป็นต้น ย่อมบรรลु
สิ่งอันเป็นสาระ มีประการดังกล่าวแล้วนั้น.

ในกาลจบคาถา คนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผล เป็นต้น. เทศนาได้เป็นประโยชน์แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสญชัย จบ.

๕. เรื่องพระนันทเถระ [๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภท่านนันทะ ตรีศพระธรรมเทศนานี้ว่า "ยถา อคาริ ทูจฺจนฺนํ" เป็นต้น.

พระศาสดาเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์

ความพิสดารว่า พระศาสดา ทรงมีพระธรรมจักรบวรให้เป็นไป แล้ว เสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน, บรรดาทูต ๑๐ คน มีบริวารคนละพัน อันพระเจ้าสุทโธทนมหาราชทรงส่งไปด้วย รับสั่งว่า "ท่านทั้งหลาย จงนำบุตรมาแสดงแก่เราเถิด," พระกาฬุทายี เเถระ ไปทีหลังกว่าทูตทั้งหมด บรรลุพระอรหัตแล้ว ทราบกาลเป็นที่ เสด็จมาแล้ว พรรณนาหนทางด้วยคาถาประมาณ ๖๐ คาถา นำเสด็จ [พระศาสดา] ผู้มีพระชินาสพสองหมื่นแวดล้อมแล้ว ไปสู่กบิลพัสดุ์บุรี, ทรงทำฝนโบกขรพรรษให้เป็นเหตุเกิดแห่งเรื่องแล้วตรีศมหาเวสสันดร- ชาติกในสมามคมพระญาติ, วันรุ่งขึ้น เสด็จเข้าไปบิณฑบาต โปรด พระบิดาให้ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล ด้วยพระคาถาว่า "อุตฺตฺถิฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย" เป็นต้น, โปรดพระนางมหาปชาบดีโคตมีให้ดำรงอยู่ ในโศดาปัตติผล และโปรดพระราชชา (พระบิดา) ให้ดำรงอยู่ในสกทา- คามีผล ด้วยพระคาถาว่า "ชมฺมณฺญเร สุจฺริตฺถํ" เป็นต้น. ก็ในกาล เสร็จกัจจกิจ ทรงอาศัยการพรรณนาพระคุณของราหุลมารดา ตรีศจันท-

กนิษฐาต* ในวันที่ ๓ แต่วันนั้น ครั้นเมื่อวิวาหมงคลเป็นที่เชิญเสด็จ
เข้าเรือนเพื่ออภิเษกของนันทกุมาร เป็นไปอยู่. เสด็จเข้าไปบิณฑบาต
ประทานบาตรในหัตถ์ของนันทกุมาร ตรีสมงคล (อวยพร) เสด็จลุก
จากอาสนะแล้วหลีกไป หาได้ทรงรับบาตรจากหัตถ์ของนันทกุมารไม่.

นันทะพุทธอนุชาอกบวช

ฝ่ายนันทกุมารนั้น ด้วยความเคารพในพระตถาคต จึงมีอางุท
(เตือน) ว่า "ขอพระองค์รับบาตรไปเถิด พระเจ้าข้า" แต่คิดอย่างนี้
ว่า "พระศาสดา คงจักทรงรับบาตรที่ห้วงบันได." แม้ในที่นั้นพระ-
ศาสดาก็มิได้ทรงรับ. นันทกุมารนอกนั้นก็คิดว่า "คงจักทรงรับที่ริม
เชิงบันได." แม้ในที่นั้น พระศาสดา ก็ไม่ทรงรับ. นันทกุมารก็คิดว่า
"จักทรงรับที่พระลานหลวง" แม้ในที่นั้น พระศาสดา ก็ไม่ทรงรับ.
พระกุมารปรารถนาจะเสด็จกลับ (แต่) จำเสด็จไปด้วยความไม่เต็ม
พระทัย ด้วยความเคารพในพระตถาคต จึงไม่สามารถทูลว่า "ขอ
พระองค์ทรงรับบาตรเถิด" ทรงเดินนึกไปว่า "พระองค์จักทรงรับใน
ที่นี่. พระองค์จักทรงรับในที่นี้." ในขณะที่นั้น หญิงพวกอื่นเห็นอาการ
นั้นแล้ว จึงบอกแก่นางชนบทกัลยาณีว่า พระแม่เจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพานันทกุมารเสด็จไปแล้ว, คงจักพรากนันทกุมารจากพระแม่เจ้า."

ฝ่ายนางชนบทกัลยาณีนั้นได้ยินคำนั้นแล้ว มีหยาดน้ำยังไหลอยู่เที่ยว
มีผมอันเกล้าได้กึ่งหนึ่ง รีบไปทูลว่า "ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอพระองค์พึง
คว่นเสด็จกลับ." คำของนางนั้น ประหนึ่งตกไปขวางตั้งอยู่ในหทัยของ

นันทกุมาร. แม้พระศาสดา ก็ยังไม่ทรงรับบาตรจากหัตถ์ของนันทกุมารนั้นเลย ทรงนำนันทกุมารนั้นไปสู่วิหารแล้วตรัสว่า "นันทะ เธออยากบวชไหน?" นันทกุมารนั้น ด้วยความเคารพในพระพุทธเจ้า จึงไม่ทูลว่า "จักไม่บวช" ทูลรับว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จักบวชพระเจ้าข้า." พระศาสดารับสั่งว่า "ภิกษุทั้งหลาย ถ้ากระนั้น เธอทั้งหลายจงให้นันทะบวชเถิด."

ราหุลกุมารทูลขอสมบัติกะพระศาสดา

พระศาสดา เสด็จไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์บุรี ในวันที่ ๓ ทรงยังนันทกุมารให้บวชแล้ว, ในวันที่ ๗ พระมารดาของพระราหุลทรงตกแต่งพระกุมารแล้ว ทรงส่งไปสู่สำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยพระดำรัสว่า "พ่อ พ่อจงดูพระสมณะซึ่งมีพระสมณะสองหมื่นแควดล้อมทรงมีวรรณะประดุจสีทองคำ มีวรรณะแห่งพระรูปประดุจพรหมนั้น, พระสมณะนี้เป็นพระบิดาของพ่อ, หม้อทรัพย์ใหญ่ได้มีแล้วในเวลาทีพระบิดาของพ่อนั้นประสูติ, ตั้งแต่เวลาพระองค์ออกบวช แม่ไม่พบเลย" พ่อจึงไปทูลขอมรดกกะพระองค์ท่านว่า "ข้าแต่เสด็จพ่อ ข้าพระองค์เป็นกุมาร, ถึงอภิเษกแล้ว จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ, ข้าพระองค์ต้องการด้วยทรัพย์, ขอเสด็จพ่อได้ประทานทรัพย์แก่ข้าพระองค์, เพราะบุตรย่อมเป็นเจ้าของสมบัติของพระบิดา." พระกุมารเสด็จไปสู่สำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าถวายบังคมแล้ว หวนได้ความเสนาในพระบิดา สำเร็จยินดีแล้วทูลว่า "ข้าแต่พระสมณะ พระฉายาของเสด็จพ่อสบาย" ได้ยื่นทูลคำแม้อื่นเป็นอันมากที่สมควรแก่ตน. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำกัตติก

แล้ว ทรงอนุโมทนาแล้วเสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป. แม้พระกุมาร ก็
ทูลขอว่า "ข้าแต่พระสมณะ ขอได้ประทานมรดกแก่ข้าพระองค์เถิด,
ข้าแต่พระสมณะ ขอได้ประทานมรดกแก่ข้าพระองค์เถิด" ดังนี้แล้วเสด็จ
ติดตามพระผู้มีพระภาคเจ้าไป. แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ไม่ให้พระกุมาร
กลับ. ฝ่ายปรีชนก็ไม่สามารถเพื่อจะเชิญพระกุมารผู้เสด็จไปกับพระผู้มี-
พระภาคเจ้าให้กลับได้. พระกุมารนั้นได้เสด็จไปถึงพระอารามทีเดียว
พร้อมด้วยพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยประการฉะนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระดำริว่า "กุมารนี้อยากได้
ทรัพย์อันเป็นสมบัติของบิดา. ทรัพย์นั้นไปตามวิญญะ มีความคับแค้น;
ช่างเถิด เราจักให้อริยทรัพย์ ๗ ประการ อันเราได้เฉพาะที่ดวงไม้โพธิ
แก่เธอ, จะทำเธอให้เป็นเจ้าของมรดกอันเป็นโลกุตระ."

ราหุลกุมารบรรพชา

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า รับสั่งให้หาท่านพระสารีบุตร
มาแล้วตรัสว่า "สารีบุตร ถ้ากระนั้น เธอจงให้ราหุลกุมารบวชเถิด."
พระเถระยังพระกุมารนั้นให้บวชแล้ว. ก็เมื่อพระกุมารบวชแล้ว. ทุกข์
มีประมาณยิ่งได้เกิดขึ้นแก่พระราชาเพราะได้ทรงสดับข่าวนั้น.

พระราชาไม่ทรงสามารถเพื่อจะกลั่นความทุกข์นั้นไว้ได้. เสด็จไป
สู่สำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลชี้แจงแล้วขอประทานพรว่า "พระเจ้าข้า
หม่อมฉัน ขอประทานพระวโรกาส พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไม่พึงยังบุตรที่
มารดาบิดาไม่อนุญาติให้บวช."

พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทานพรนั้นแต่ท้าวเธอแล้ว, รุ่งขึ้นวันหนึ่ง เสวยพระกระยาหารเข้าไปพระราชานิเวศน์แล้ว เมื่อพระราชาประทับอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ทูลเล่าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในเวลาที่พระองค์ ทรงทำทุกรกิริยา เทวดาองค์หนึ่ง เข้ามาหาหม่อมฉันบอกว่า พระโอรส ของพระองค์ทิวงคตแล้ว" หม่อมฉันไม่เชื่อถ้อยคำของเทวดานั้น จึง คัดค้านเทวดานั้นว่า 'บุตรของข้าพเจ้ายังไม่บรรลุนิติภาวะ ย่อมไม่ทำ กาละ' ดังนี้แล้ว, ตรัสว่า "มหาบพิตร บัดนี้ พระองค์จักเชื่อได้ อย่างไร ? แม้ในกาลก่อน เมื่อเขาแสดงร่างกระดูกแก่พระองค์ ทูลว่า 'บุตรของพระองค์ทิวงคตแล้ว' พระองค์ยังไม่ทรงเชื่อ" ได้ตรัสมหา- ธรรมปาสดาตคาเพราะอุบัติเหตุแห่งเรื่องนี้. ในกาลจบกถา พระราชา ดำรงอยู่ในอนาคามีผล.

พระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดพระบิดาให้ดำรงอยู่ในผล ๓ ด้วย ประการฉนี้แล้ว มีภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จกลับไปสู่กรุงราชคฤห์อีก, แต่่นั้น ทรงรับปฏิญญาไว้กับอนาถบิณฑิกเศรษฐี เพื่อประโยชน์แก่การ เสด็จมาสู่กรุงสาวัตถี, ครั้นเมื่อพระเชตวันมหาวิหารสำเร็จแล้ว, เสด็จ ไปจำพรรษาในพระเชตวันมหาวิหารนั้น.

พระนันทะอยากสึก

เมื่อพระศาสดา ประทับอยู่ในพระเชตวันอย่างนี้นั้นแล, ท่าน พระนันทะกระสันขึ้นแล้ว จึงบอกเนื้อความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลายว่า "ผู้มีอายุ ข้าพเจ้าไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์, ไม่สามารถที่จะสืบต่อ

พรหมจรรย์ไปได้, ข้าพเจ้าจกกล่าวคืนสิกขาแล้วสิ." พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสดับความเป็นไปนั้นแล้ว รับสั่งให้หาท่านพระนันทะมาเฝ้าแล้ว ตรัสคำนี้ว่า "จริงหรือนันทะ? ได้ยินว่า เธอบอกกล่าวแก่ภิกษุหลายรูป อย่างนี้ว่า 'ผู้มีอายุ ข้าพเจ้าไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้, ข้าพเจ้าจกกล่าวคืนสิกขาแล้วสิหรือ?'"

น. จริงอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภ. นันทะ ก็เธอไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์. ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้, จะกล่าวคืนสิกขาสึกไปเพื่อเหตุอะไร?

น. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ออกจากเรือน นางชนบทกัลยาณิผู้ศากิยะ มีผมอันเกล้าได้กึ่งหนึ่ง ได้ร้องสั่งคำนี้กะข้าพระองค์ว่า 'ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอพระลูกเจ้าฟังควนเสด็จมา,' ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นั้นแล หวนระลึกถึงคำนั้นอยู่ จึงไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้, จกกล่าวคืนสิกขาสึกไป."

พระศาสดาทรงทรมานพระนันทะ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงจับท่านพระนันทะที่พระพาหาแล้ว นำไปสู่ดาวดึงส์เทวโลกด้วยกำลังพระฤทธิ์, ในระหว่างทางทรงแสดงนางถึงลุ่นตัวหนึ่ง ซึ่งมีหูจมูกและหางขาด นั่งเจ้าอยู่บนปลายดอกไม้ไฟไหม้ ในนาที่ไฟไหม้แห่งหนึ่งแล้ว ทรงแสดง นางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท้าค้างเท้านพิราบ ผู้มาสู่ที่บำรุงของท้าวสักกเทวราชในภพดาวดึงส์.

๑. หินยาวดุติสุสามิ จักเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว. ๒. บทว่า กกุฎปาหนิ ได้แก่ มีเท้า เช่นกับเท้านพิราบ เพราะมีสีแดง.

ก็แลครั้นทรงแสดงแล้ว ตรัสอย่างนี้ว่า "นันทะ เธอสำคัญ ความข้อนั้นเป็นไหน? ฝ่ายไหนหนอแล? มีรูปงามกว่า น่าดูกว่า และน่าเลื่อมใสกว่ากัน, นางชนบทกัลยาณีผู้ศากิยะหรือนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท่าเช่นกับเท่านั้นกพิราบนี้." พระนันทะได้สดับพระพุทธดำรัสนั้นแล้ว ทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางลิ่งลุ่มมีหูจุกและหางขาดนั้น แม้นั้นใด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางชนบทกัลยาณี ผู้ศากิยะ ก็เหมือนกันนั้น, เพราะการเปรียบเทียบกัน นางย่อมไม่ถึงการนับบ้าง ไม่ถึงเสียหนึ่งบ้าง ไม่ถึงส่วน (หนึ่ง) บ้าง แห่งนางอัปสร ๕๐๐ นี้, ที่แท่นางอัปสร ๕๐๐ นี้แล มีรูปงามกว่า น่าดูกว่า และน่าเลื่อมใสกว่า."

ภ. นันทะ เธอจงยินดี, นันทะ เธอจงยินดี, เราจะเป็นผู้ ประกันของเธอ เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท่าคุณเท่านั้นกพิราบ.

น. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นประกันของ ข้าพระองค์ เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ผู้มีเท่าคุณเท่านั้นกพิราบ ไชริ, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักยินดีในพรหมจรรย์.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพาท่านนันทะไป หายวับไป ในที่นั้น ได้ปรากฏในพระเชตวันดงเดิม.

ภิกษุทั้งหลายได้สดับแล้วแล้วว่า "ข้าว่า ท่านนันทะเป็นพระ- ภาดาของพระผู้มีพระภาคเจ้า โอรสพระน้านาง ประพฤติพรหมจรรย์ เพราะเหตุแห่งนางอัปสรทั้งหลาย; นัยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็น ผู้ประกันของพระนันทะนั้น เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ผู้มีเท่าคุณ

เท่านั้นพิราบ."

พระนันทะสำเร็จอรหัตผล

ครั้งนั้นแล พวกภิกษุผู้สหายของท่านพระนันทะ เรียกท่านพระนันทะด้วยวาตะว่า คนรับจ้างบ้าง ด้วยวาตะว่า คนอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงได้ไว้บ้าง ว่า "นัยว่า ท่านพระนันทะเป็นคนรับจ้าง, นัยว่าท่านพระนันทะเป็นผู้อันพระศาสดาทรงได้ไว้, พระนันทะประพฤติพรหมจรรย์ เพราะเหตุแห่งนางอัปสร ๕๐๐, ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้ประกันของเธอ เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ผู้มีเท้าคู่เท่านั้นพิราบ."

ครั้งนั้นแล ท่านพระนันทะขวยเงิน ละอาย รังเกียจด้วยวาตะว่า คนรับจ้างบ้าง ด้วยวาตะว่าคนที่พระศาสดาทรงได้ไว้บ้าง ของเหล่าภิกษุสหาย เป็นผู้ ๆ เดียว หลีกออกไปแล้วไม่ประมาณ มีความเพียรมีตนส่งไปอยู่. ต่อกาลไม่นานเลย ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ซึ่งกุลบุตรทั้งหลาย (ออก) จากเรือน บวชไม่มีเรือน โดยชอบต้องการ ด้วยความรู้ยั้งเอง สำเร็จแล้ว อยู่ในทิวฐธรรม^๑ รู้ชัดว่า "ชาติสิ้นแล้ว, พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจจำต้องทำ ๆ เสร็จแล้ว, กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี." เป็นอันว่าท่านพระนันทะ ได้เป็นพระอรหันตองค์ใดองค์หนึ่ง ในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย.

ครั้งนั้น เทวดาองค์หนึ่ง ยังพระเชตวันทั้งสิ้นให้สว่าง ในส่วนแห่งราตรีแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า

๑. อีกนัยหนึ่ง:- ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม เป็นที่ต้องการแห่งกุลบุตรทั้งหลายผู้ (ออก) จากเรือนโดยชอบ บวชไม่มีเรือน ด้วยความรู้ยั้งเอง.

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระนันทะ เป็นพระภาคของพระผู้มีพระภาคเจ้า โอรสพระน้านาง ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ" อันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้ยิ่งเอง สำเร็จแล้วอยู่ในทวิภูตรธรรม. ญาณได้เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า (เหมือนกัน) ว่า "นันทะ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้ยิ่งเอง สำเร็จแล้วอยู่ในทวิภูตรธรรม." ท่านพระนันทะเมื่อนั้น โดยล่องไปแห่งราตรีนั้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้ว ได้กราบทูลคำนี้อันว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเป็นผู้ประกันของข้าพระองค์ เพื่ออันได้เฉพาะซึ่งนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท่าจุจก้านกพิราบ ด้วยการรับรองใด, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เปลื้องพระผู้มีพระภาคเจ้าจากการรับรองนั้น." พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "นันทะ แม้เราก็กำหนดใจของเธอด้วยใจ (ของเรา) ทราบแล้วว่า 'นันทะ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้ยิ่งเอง สำเร็จแล้วอยู่ในทวิภูตรธรรม.'" แม้เทวดาก็บอกเนื้อความนี้แก่เราว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านนันทะ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้ยิ่งเอง สำเร็จแล้วอยู่ในทวิภูตรธรรม." นันทะ เมื่อใดแล จิตของเธอ พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะมีความไม่ยึดมั่น, เมื่อนั้น เราก็จพ้นจากการรับรองนั้น." ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบเนื้อความนี้แล้ว ทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

๑. พ้นจากกิเลสด้วยอำนาจใจ. ๒. พ้นจากกิเลสด้วยอำนาจปัญญา,

"เปือกตมคือกามอันผู้ใดข้ามได้แล้ว, หนาม
คือกามอันผู้ใดย่ำยีได้แล้ว ผู้นั้น บรรลุความ
สิ้นไปแห่งโมหะ ย่อมไม่หวั่นไหวในเพราะ
สุขและทุกข์."

พระนันทะถูกฟ้อง

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ถามท่านพระนันทะว่า "นันทะ
ผู้มีอายุ เมื่อก่อน ท่านกล่าวว่า 'ข้าพเจ้าเป็นผู้กระสันแล้ว' บัดนี้
จิตของท่านเป็นอย่างไร?" พระนันทะตอบว่า "ผู้มีอายุ ความห่วงใย
ในความเป็นคฤหัสถ์ของเราไม่มี." พวกภิกษุได้ฟังคำนั้นแล้ว กล่าวกัน
ว่า "ท่านนันทะ พูดไม่จริง ย่อมพยากรณ์พระอรหันต์ผล, ในวันที่
แล้ว ๆ มา กล่าวว่า 'ข้าพเจ้าเป็นผู้กระสันแล้ว' (แต่) บัดนี้
กล่าวว่า ความห่วงใยในความเป็นคฤหัสถ์ของเราไม่มี" ดังนี้แล้ว
ไปกราบทูลความนั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า
"ภิกษุทั้งหลาย ในวันที่แล้ว ๆ มา อตภาพของนันทะได้เป็นเช่นกับ
เรือนที่เขามุงไม่ดี, (แต่) บัดนี้เป็นเช่นกับเรือนที่เขามุงดีแล้ว เพราะ
ว่านันทะนี้ จำเดิมแต่กาลที่ตนเห็นนางเทพอัปสรแล้ว พยายามเพื่อบรรลุ
ที่สุดแห่งกิจของบรรพชิตอยู่ ได้บรรลุกิจนั้นแล้ว" ได้ทรงภายิต
พระคาถาเหล่านี้ว่า

๕. ยถา อकारี ทูจฺจนฺนํ วุฏฺฐิ สมตฺติวิขฺมติ
เอว อภาวิตํ จิตฺตํ ราโค สมตฺติวิขฺมติ.
ยถา อकारี สุจฺจนฺนํ วุฏฺฐิ น สมตฺติวิขฺมติ
เอว สุภาวิตํ จิตฺตํ ราโค น สมตฺติวิขฺมติ.

"ฝนย้อมร้วรดเรือนที่มุงไม้ดีได้ฉันใด, รากะ
ย้อมเสียดแทงจิตที่ไม่ได้อบรมแล้วได้ฉันนั้น.
ฝนย้อมร้วรดเรือนที่มุงดีแล้วไม่ได้ฉันใด, รากะ
ก็ย้อมเสียดแทงจิตที่อบรมดีแล้วไม่ได้ฉันนั้น."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อकारี คือซึ่งเรือนชนิดใดชนิดหนึ่ง.

บทว่า ทูจจนฺนํ คือที่เขา มุง ห่าง ๆ มีช่องเล็กช่องน้อย.

บทว่า สมตวิษุตติ คือเมื่อดฝนย้อมร้วรดได้.

บทว่า อภาวิตํ เป็นต้น ความว่า รากะย้อมเสียดแทงจิตที่ชื่อว่า
ไม่ได้อบรม เพราะเป็นธรรมชาติเห็นห่างภาวณา ราวกะว่าฝน (ร้วรด)
เรือนนั้นได้จะนั้น, ไซ้แต่รากะอย่างเดียวกันเท่านั้นหามีได้, สรรพกิเลส
ทั้งหลายมีโทสะ โมหะ และมานะเป็นอาทิ ก็เสียดแทงจิตเห็นปานนั้น
เหมือนกัน.

บทว่า สุภาวิตํ ได้แก่ ที่อบรมดีแล้ว ด้วยสมถภาวณาและ
วิปัสสนาภาวณา; กิเลสทั้งหลายมีรากะ เป็นต้น ย่อมไม่อาจเสียดแทงจิต
เห็นปานนั้นได้ ราวกะว่าฝนไม่อาจร้วรดเรือนที่มุงดีแล้วได้จะนั้น.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโสดา-
ปัตติผล เป็นต้น. เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชนแล้ว.

พระนันทะเคยถูกล่อด้วยมาตุคาม

ต่อมา ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในธรรมสภาว่า "ผู้มีอายุ ชื่อว่า
พระพุทเจ้าทั้งหลายเป็นอัจฉริยบุคคล. ท่านพระนันทะ ชื่อว่าอาศัยนาง

ชนบทก็ลยาณีกระสันแล้ว พระศาสดาทรงทำเหล่านางเทพอัปสรให้เป็น
อามิสแนะนำได้แล้ว." พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย
บัดนี้ พวกเขอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้น
กราบทูลว่า "ด้วยกถาเรื่องนี้" ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย
ไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน นันทะนี้เราก็ได้ล่อด้วยมาตุคาม
แนะนำแล้วเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว อันภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอน จึง
ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสว่า)

บุรพกรรมของพระนันทะ

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี
ได้มีพ่อค้าชาวเมืองพาราณสี (คนหนึ่ง) ชื่อกัปปกะ. ลาผู้ของเขาตัว
หนึ่งนำภาระ (สิ่งของ) ไปได้กุ่มกะหนึ่ง, มันเดินไปได้วันละ ๗ โยชน์,
สมัยหนึ่ง เขาไปเมืองตักกสิลา (พร้อม) ด้วยภาระที่นำไปด้วยลา
ปล่อยลาเที่ยวไปจนกว่าจำหน่ายสิ่งของหมด. ครั้งนั้น ลาของเขานั้น
เที่ยวไปบนหลังดูพบนางลาตัวหนึ่ง จึงเข้าไปหา. นางลาเมื่อจะทำ
ปฏิสันถารกับลาผู้ตัวนั้น จึงกล่าวว่า "ท่านมาแต่ไหน?"

ลาผู้. มาแต่เมืองพาราณสี.

นางลา. ท่านมาด้วยกรรมอะไร?

ลาผู้. ด้วยกรรมของพ่อค้า.

นางลา. ท่านนำภาระไปได้เท่าไร?

ลาผู้. ภาระประมาณกุ่มกะหนึ่ง.

นางลา. ท่านเมื่อนำภาระประมาณเท่านั้นไป ไปได้ที่โยชน์.

ลาผู้. ได้ ๗ โยชน์.

นางลา. ในที่ซึ่งท่านไปแล้ว นางลาใดๆ ผู้ทำการนวดเท้า หรือ
ประคบประหงมให้แก่ท่านมีอยู่หรือ ?

ลาผู้. หามีไม่ นางผู้เจริญ.

นางลา. เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านคงได้รับทุกข์มากนะ ?

จริงอยู่ ชื่อว่าผู้ทำกรรมมีการนวดเท้าเป็นต้น สำหรับสัตว์ดิรัจฉาน
ทั้งหลายย่อมไม่มีแม้โดยแท้ แต่นางลา กล่าวคำเห็นปานนั้นเพื่อพาดพิง
ถึงกามสังโยชน์. ลาผู้นั้นกระสันขึ้นด้วยคำของนางลานั้นแล้ว.

ฝ่ายกัปปกพาดิษ ขายภักตอะหมดแล้ว ไปยังที่ลาพำนักอยู่กล่าวว่า
"มาเถิด พ่อ เราจักไป." ลาผู้ตัวนั้นตอบว่า "ท่านจงไปเถิด,
ข้าพเจ้าจักไม่ไป," ลำดับนั้น นายกัปปกะ อ้อนวอนลานั้นแล้ว ๆ เล่า ๆ
คิดว่า "เราจะยังลานั้นซึ่งไม่ปรารถนาจะไปให้กลัวแล้วจักนำไป" ดังนี้
แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า

"เราจักทำปฏิกรรมมีหนามแหลมยาว ๑๖ นิ้วแก่เจ้า,
เราจักทิ่มแทงกายของเจ้า, แนะเจ้าลา เจ้าจงรู้
อย่างนี้."

ลาได้ฟังคำนั้นแล้ว กล่าวตอบว่า "เมื่อเป็นเช่นนั้น, ข้าพเจ้า
จักรู้จักกิจที่ควรทำแก่ท่านบ้าง" ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า

"ท่านจักทำปฏิกรรมมีหนามแหลมยาว ๑๖ นิ้ว แก่
ข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าจักยันข้างหน้า ยกข้างหลังขึ้น
แล้ว ยังภักตอะของท่านให้ตกไป, กัปปกะ ท่าน
จงรู้อย่างนี้."

พ่อค้าได้ฟังคำนั้น จึงดำริว่า "ด้วยเหตุไหนหนอแล? ลานี้จึงกล่าวอย่างนี้จะเรา" ดังนี้แล้ว เมื่อแลดูช่างโน้นช่างนี้ เห็นนางตานนั้นแล้วคิดว่า "เจ้านี้คงจะถูกนางลาตัวนี้ ให้สำเหนียกแล้วอย่างนี้, เราต้องล่อมันด้วยมาตุคามว่า 'ข้าจักนำนางลาชื่อมีรูปร่างนี้มาให้เจ้า.' แล้วจักนำไป" ดังนี้แล้ว จึงกล่าวคาถานี้ว่า

"เราจักนำนางลาสาว มีเท้า ๔ มีหน้าดุจสังข์
มีสรรพางค์กายงาม มาเป็นภรรยาเจ้า, แะละ
เจ้าจงรู้อย่างนี้."

ลาได้ฟังคำนั้น มีจิตยินดี กล่าวคาถานี้ว่า

"ท่านจักนำนางลาสาว มีเท้า ๔ มีหน้าดุจสังข์
มีสรรพางค์กายงาม มาเป็นภรรยาข้าพเจ้า, ข้าแต่
กัปปะกะ ท่านจงรู้อย่างนี้ ข้าพเจ้าจักไปให้เร็วขึ้น
ถึง ๑๔ ประโยชน์นะ กัปปะกะ".

ที่นั่น นายกัปปะกะจึงกล่าวกะลานั้นว่า "ถ้ากระนั้น เจ้าจงมาเถิด" ดังนี้แล้ว ได้จึงไปสู่ที่ของตน. ลานั้น โดยกาลล่วงไปสองสามวัน จึงกล่าวกับนายกัปปะกะว่า "ท่านได้พูดกะข้าพเจ้าว่า 'จักนำภรรยามาให้เจ้า,' ดังนี้ มิใช่หรือ?" นายกัปปะกะตอบว่า "เออ เรากล่าวแล้ว, เราจักไม่ทำลายถ้อยคำของตน, จักนำภรรยามาให้เจ้า, แต่เราจะให้อาหารแก่เจ้าเฉพาะตัวเดียว, อาหารนั้นจงเพียงพอแก่เจ้า ซึ่งมีตนเป็นที่สอง หรือไม่มีก็ตาม"ที. เจ้าพึงรู้ตัวเองเถอะ แม้ลูกทั้งหลาย อาศัยการสังวาสของเจ้าทั้งสองก็จักเกิดขึ้น, อาหารนั้นจงเพียงพอแก่เจ้ากับลูกเป็นอันมาก

๑. หมายความว่า สองตัวผิวเมีย.

แม่เหล่านั้นหรือไม่กี่ตามที, เจ้าพึงรู้เองเถอะ." ลาเมื่อนายกัปปกะนั้น กล่าวอยู่เช่นนั้น, ได้เป็นผู้หมดหวังแล้ว.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงยังชาดก ให้จบลงด้วยพระดำรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย นางลาในคราวนั้นได้เป็น นางชนบทกัลยาณี, ลาผู้ได้เป็นนันทะ, พ่อค้าได้เป็นเราเอง, แม่ใน กาลก่อน นันทะนี้ เราก็ได้ล่อด้วยมาตุคามแนะนำแล้ว ด้วยประการ อย่างนี้" ดังนี้แล.

เรื่องพระนันทเถระ จบ.

๑๐. เรื่องนายจุนทสุกริก [๑๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภบุรุษชื่อ
จุนทสุกริก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อิธ โสจติ เปจฺจ โสจติ"
เป็นต้น.

นายจุนทะเลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงสุกรขาย

ได้ยินว่า นายจุนทสุกริกนั้น ฆ่าสุกรทั้งหลายกินบ้าง ขายบ้าง
เลี้ยงชีวิตอยู่สิ้น ๕๕ ปี . ในเวลาข้าวแพง เขาเอาเกวียนบรรทุกข้าวเปลือก
ไปสู่ชนบท แลกลูกสุกรบ้าน ด้วยข้าวเปลือกประมาณ ๑ ทะนานหรือ
๒ ทะนาน บรรทุกเต็มเกวียนแล้วกลับมา ล้อมที่แห่งหนึ่งจุดดอก
ข้างหลังที่อยู่แล้วปลูกผักในที่นั้นนั่นแล เพื่อลูกสุกรเหล่านั้น, เมื่อลูก
สุกรเหล่านั้น กินกอผักต่าง ๆ บ้าง สรีรวิถุชะ (ลูก) บ้าง ก็เติบโต
ขึ้น, (เขา) มีความประสงค์จะฆ่าตัวใด ๆ ก็มัดตัวนั้น ๆ ให้แน่น ณ
ที่ฆ่าแล้ว ทบด้วยก้อน ๔ เหลี่ยม เพื่อให้เนื้อสุกรพองหนาขึ้น รู้ว่า
เนื้อหนาขึ้นแล้ว ก็ง้างปากสอดไม้เข้าไปในระหว่างฟัน กรอกน้ำร้อน
ที่เดือดพล่าน เข้าไปในปากด้วยทะนานโลหะ. น้ำร้อนนั้น เข้าไปพล่าน
ในท้อง ขับกรีสออกมาโดยส่วนเบื้องต่ำ (ทวารหนัก) กรีสน้อยหนึ่ง
ยังมีอยู่เพียงใด ย่อมออกเป็นน้ำขุ่นเพียงนั้น เมื่อท้องสะอาดแล้ว, จึง
ออกเป็นน้ำใส ไม่ขุ่น, ที่นั้น เขาจึงราดน้ำที่ยังเหลือบนหลังสุกรนั้น.
น้ำนั้นลอกเอาหนังดำออกไป. แต่นั้นจึงลงขนด้วยคอบหญ้าแล้ว ตัดศีรษะ

ด้วยคาบอันคม. รong โลหิตที่ไหลออกด้วยภาชนะ เกล้านื้อด้วยโลหิต
แล้วปิ้งนึ่งรับประทานในท่ามกลางบุตรและภรรยา ชายส่วนที่เหลือ.

เมื่อเขาเลี้ยงชีวิตโดยทำนองนี้นั้นแล, เวลาได้ล่วงไป ๕๕ ปี.
เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ในธรรมาสน์, การบูชาด้วยดอกไม้เพียงกำหนึ่ง
ก็ดี การถวายภิกษาเพียงทัพพีหนึ่งก็ดี ชื่อว่าบุญอื่นน้อยหนึ่งก็ดี มิได้มี
แล้วสักวันหนึ่ง.

ครั้งนั้น โรคเกิดขึ้นในสรีระของเขา, ความร่ำร้อนอเวจีมหา-
นรก ปรากฏแก่เขาทั้งเป็นที่เดียว.

อเวจีนรกร้อนยิ่งกว่าไฟธรรมดา

ขึ้นชื่อว่าความร่ำร้อนในอเวจี ย่อมเป็นความร้อนที่สามารถทำลาย
นัยน์ตาของผู้ยืนคูดอยู่ในที่ประมาณ ๑๐๐ โยชน์ได้. สมจริงดังคำที่พระผู้มี
พระภาคเจ้า ตรัสไว้ดังนี้ว่า

"ความร่ำร้อนในอเวจี แผ่ไปตลอด ๑๐๐ โยชน์

โดยรอบ ตั้งอยู่ทุกเมื่อ."

และเพราะเหตุที่ความร่ำร้อนในอเวจินั้น มีประมาณยิ่งกว่าความร้อน
ของไฟโดยปกติ พระนาคเสนเถระจึงกล่าวอุปมานี้ไว้ว่า "มหาบพิตร
แม้หินประมาณเท่าเรือนยอด อันบุคคลทุ่มไปในไฟนรกย่อมถึงความย่อย
ยับได้โดยขณะเดียวฉันใด ส่วนสัตว์ที่เกิดในนรกนั้นเป็นประหนึ่งอยู่ใน
กรรมมารดา จะย่อยยับไปเพราะกำลังแห่งกรรมเหมือนฉันนั้น หามิได้.

นายจุนทะเสวยผลกรรมทันตาเห็น

เมื่อความเร่าร้อนนั้น ปรากฏแก่นายจุนทสุกริกนั้นแล้ว, อากา
อันเหมาะสมด้วยกรรมก็เกิดขึ้น. เขาร้องเสียงเหมือนหมู คลานไปใน
ท่ามกลางเรือนนั่นเอง, ไปสู่ที่ในทิศตะวันออกบ้าง สู่ที่ในทิศตะวันตกบ้าง.

ลำดับนั้น พวกคนในเรือนของเขา จับเขาไว้ให้มันแล้วปิดปาก.
ธรรมดาผลแห่งกรรม อันใคร ๆ ไม่สามารถจะห้ามได้. เขาเที่ยวร้องไป
ข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง. คนใน ๗ หลังคาเรือนโดยรอบ ย่อมไม่ได้
หลับนอน. อนึ่ง คนในเรือนทั้งหมด เมื่อไม่สามารถจะห้ามการออก
ไปภายนอกของเขาผู้ถูกรณภัยคุกคามแล้วได้ จึงปิดประตูเรือนล้อม
รักษาอยู่ภายนอกเรือน โดยประการที่เขาอยู่ภายใน ไม่สามารถจะเที่ยว
ไปข้างนอกได้.

เสวยผลกรรมในสัมปรายภพ

แก่นายจุนทสุกริก เที่ยวร้องไปข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง ภายใน
เรือนนั่นเอง ด้วยความเร่าร้อนในนรก. เขาเที่ยวไปอย่างนั้นตลอด
๗ วัน, ในวันที่ ๘ ทำกาลแล้ว ไปเกิดในอเวจิมหานรก. อเวจิมหานรก
ปราชญ์พึงพรรณนาตามเทวทูตสูตร.

พวกภิกษุเข้าใจว่าเขาฆ่าสุกรทำการมงคล

พวกภิกษุเดินไปทางประตูเรือนของเขา ได้ยินเสียงนั้นแล้ว เป็น
ผู้มีความสำคัญว่า "เสียงสุกร" ไปสู่วิหาร นั่งในสำนักพระศาสดาแล้ว
กราบทูลอย่างนี้ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อสุกรทั้งหลาย อันนาย

จันทสุกริก ปิดประตูเรือนฆ่าอยู่, วันนี้เป็นวันที่ ๗, มงคลกิริยาไร ๆ
ชะรอยจักมีในเรือน (ของเขา), ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมตตาคิด หรือ
ความกรุณาแม้อย่างหนึ่งของเขา ผู้ฆ่าสุกรทั้งหลายชื่อถึงเท่านี้ ย่อมไม่มี,
ก็สัตว์ผู้ร้ายกาจหยาบช้าเช่นนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่เคยเห็นเลย."

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เขามาสุกรตลอด ๗ วัน
หามีได้. อันผลที่เหมาะสมด้วยกรรมเกิดขึ้นแล้วแก่เขา, ความเร่าร้อน
ในอเวจีมหานรกปรากฏแก่เขาทั้งเป็นที่เดียว, ด้วยความเร่าร้อนนั้นเขา
ร้องเหมือนหนูเที่ยวไปภายในนิเวศน์อยู่ ตลอด ๗ วัน วันนี้ทำกาละ
แล้ว (ไป) เกิดในอเวจี," เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ เขาเสรำโศกอย่างนี้ในโลกนี้แล้ว ยังจะไปเกิดในฐานะเป็นที่
เสรำโศกเช่นกันอีกหรือ ?" ตรัสว่า "อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า
ผู้ประมาทแล้ว เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ย่อมเสรำโศกในโลก
ทั้งสองเป็นแท้" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

๑๑. อิธ โสจติ เปจุจ โสจติ ปาปการี อุกยตุถ โสจติ
โส โสจติ โส วิหณฺณติ ทิสฺวา กมฺมกิลิฏฺฐมตุตฺโต
"ผู้ทำบาปเป็นปกติ ย่อมเสรำโศกในโลกนี้
ละไปแล้วย่อมเสรำโศก ย่อมเสรำโศกในโลกทั้งสอง
เขาเห็นกรรมเสรำหมองของตนแล้ว ย่อมเสรำโศก,
เขาย่อมเดือดร้อน."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปาปการี เป็นต้น ความว่า บุคคล

ผู้ทำบาปกรรมมีประการต่าง ๆ ย่อมเศร้าโศกในโลกนี้ ในสมัยใกล้ตาย โดยส่วนเดียวแท้ ด้วยคิดว่า "กรรมดีเรามีได้ทำไว้หนอ, กรรมชั่วเราทำไว้แล้ว," นี่เป็นความเศร้าโศกเพราะกรรมของเขา; ก็เมื่อเขาเสวยผลอยู่ ชื่อว่าละไปแล้วย่อมเศร้าโศก, นี่เป็นความเศร้าโศกเพราะวิบากในโลกหน้าของเขา; เขาย่อมเศร้าโศกในโลกทั้งสองอย่างนี้แล, ด้วยเหตุนี้แล แม้นายจุนทสุกริกนั้น ชื่อว่าย่อมเศร้าโศกทั้งเป็นที่เดียว.

บาทพระคาถาว่า **ทิสฺวา กมฺมกิลฺลิตฺตมตฺตโน** ความว่า เขาเห็นกรรมเศร้าหมองของตนแล้ว ย่อมเศร้าโศกบ่นเพื่อมีประการต่าง ๆ อยู่ ชื่อว่า ย่อมเคืองร้อน คือ ย่อมลำบาก.

ในกาลจบคาถา ภิกษุเป็นอันมากได้เป็นพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว. เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนายจุนทสุกริก จบ.

๑๑. เรื่องธัมมิกอุบาสก [๑๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภธัมมิกอุบาสก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ " เป็นต้น.

อุบาสกและครอบครัวบำเพ็ญกุศลเป็นนิตย์

ได้ยินว่า ในเมืองสาวัตถี ได้มีอุบาสกผู้ปฏิบัติธรรมประมาณ ๕๐๐ คน. บรรดาอุบาสกเหล่านั้น คนหนึ่ง ๆ มีอุบาสกเป็นบริวาร คนละ ๕๐๐. อุบาสกที่เป็นหัวหน้าแห่งอุบาสกเหล่านั้นมีบุตร ๗ คน ธิดา ๗ คน. บรรดาบุตรและธิดาเหล่านั้น คนหนึ่ง ๆ ได้มีสลากยาคุ สลากภัต ปักขิกภัต สังฆภัต อุโปสถิกภัต อาคันตุกภัต วัสสาวาสิกภัต อย่างละที่. ชนแม่เหล่านั้น ได้เป็นผู้ชื่อว่า อนุชาต-บุตรด้วยกันทั้งหมดทีเดียว. (เป็นอันว่า) สลากยาคุ เป็นต้น ๑ ที่ คือ ของบุตร ๑๔ คน ของภรรยาหนึ่ง ของอุบาสกหนึ่ง ย่อมเป็นไปด้วยประการฉะนี้. เขาพร้อมทั้งบุตรและภรรยา ได้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณ-ธรรม มีความยินดีในอันจำแนกทาน ด้วยประการฉะนี้. ต่อมาในกาลอื่น โรคเกิดขึ้นแก่เขา. อายุสังขารเสื่อมรอบแล้ว.

อุบาสกป่วยนอนฟังธรรม

เขาใคร่จะสดับธรรมจึงส่ง (คน) ไปสู่สำนักพระศาสดา ด้วยกราบทูลว่า "ขอพระองค์ได้โปรดส่งภิกษุ ๘ รูป หรือ ๑๖ รูป ประทาน

แก่ข้าพระองค์เกิด."

พระศาสดา ทรงส่งภิกษุทั้งหลายไป. ภิกษุเหล่านั้น ไปแล้วนั่งบนอาสนะที่ตบแต่งไว้ ล้อมเตียงของเขา อันเขากล่าวว่า " ท่านผู้เจริญ การเห็นพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จักเป็นของอันกระผมได้โดยยาก, กระผมเป็นผู้ทุพพลภาพ, ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จงสาธยายพระสูตร ๆ หนึ่งโปรดกระผมเถิด."

จึงถามว่า "ท่านประสงค์จะฟังสูตรไหน? อุบาสก" เมื่อเขาเรียนว่า "สติปัฏฐานสูตร" ที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่ทรงละแล้ว," จึงเริ่มสวดพระสูตรว่า "เอกายโน อโย ภิกขเว มกุโธ สุตตานิ วิสุทฺธิยา" เป็นต้น (ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางไปอย่างเอก เพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย).

เทวดานำรถมารับอุบาสกไปเทวโลก

ขณะนั้น รถ ๖ คัน ประดับด้วยอสังการทุกอย่าง เทียมด้วยม้าสินธพพันตัว ใหญ่ประมาณได้ ๑๕๐ โยชน์ มาจากเทวโลก ๖ ชั้น. เทวดายืนอยู่บนรถเหล่านั้นต่างก็เชื้อเชิญว่า " ข้าพเจ้า จักนำไปยังเทวโลกของข้าพเจ้า; ข้าพเจ้า จักนำไปยังเทวโลกของข้าพเจ้า, ท่านผู้เจริญ ขอจงเกิดในที่นี้ เพื่อความยินดีในเทวโลกของข้าพเจ้า เหมือนคนทำลายภาชนะดินแล้วถือเอาภาชนะทองคำ."

อุบาสก ไม่ปรารถนาจะให้เป็นอันตรรายแก่การฟังธรรม จึงกล่าว ว่า "ท่านทั้งหลาย จงรอก่อน จงรอก่อน."

พวกภิกษุและบุตรธิดาอุบาสกเข้าใจผิด

ภิกษุ ต่างหยุดนิ่ง ด้วยเข้าใจว่า "อุบาสกพูดกับพวกเรา."

ลำดับนั้น บุตรและธิดาของเขา คิดว่า "บิดาของพวกเราแต่ก่อน เป็นผู้ไม่อ้อมด้วยการฟังธรรม, แต่บัดนี้ ให้นิมนต์ภิกษุมาให้ทำสาธยายแล้ว ห้ามเสียเองเทียว, ชื่อว่าสัตว์ผู้ไม่กลัวต่อมรณะไม่มี" ดังนี้แล้ว ใ้ร้องไห้.

พวกภิกษุ ประจักษ์กันว่า "บัดนี้ไม่เป็นโอกาสแล้ว" จึงลุกจากอาสนะหลีกไป. อุบาสกยังเวลานิดหน่อยให้ล่วงไปแล้ว กลับได้สติถามลูก ๆ ว่า "เพราะเหตุไร พวกเจ้าจึงคร่ำครวญกันเล่า?"

พวกบุตรจึงบอกว่า "พ่อ พ่อให้นิมนต์ภิกษุมาแล้ว ฟังธรรมอยู่ ห้ามเสียเองเทียว, เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกผมจึงคิดว่า 'ชื่อว่าสัตว์ผู้ไม่กลัวต่อมรณะไม่มี' ดังนี้ จึงคร่ำครวญ."

อุ. ก็พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ไปไหนเสีย?

บุตร. พ่อ พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ท่านพูดกันว่า 'ไม่เป็นโอกาส' ลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว.

อุ. พ่อมิได้พูดกับพระผู้เป็นเจ้า.

บุตร. ถ้าเช่นนั้น พ่อพูดกับใคร?

เทวดาประดับรถ ๖ คัน นำมาจากเทวโลก ๖ ชั้น พักอยู่ในอากาศ ต่างเปล่งเสียงว่า 'ขอท่านจงยินดีในเทวโลกของข้าพเจ้า ขอท่านจงยินดีในเทวโลกของข้าพเจ้า,' พ่อพูดกับเทวดาเหล่านั้น [ต่างหาก].

บุตร. พ่อ รถที่ไหน? พวกผมไม่เห็น.

อุ. ก็ดอกไม้ที่ร้อยเป็นพวงเพื่อพ้อมีไหม ?

บุตร. มี พ่อ.

อุ. เทวโลกชั้นไหน ? ควรเป็นที่รื่นรมย์.

บุตร. ภพคฤสิต อันเป็นที่ประทับอยู่ของพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์
ของพระพุทธมารดา และของพระพุทธบิดา เป็นที่รื่นรมย์ซิ พ่อ.

อุ. ถ้ากระนั้น พวกเจ้าจงเสี่ยงว่า 'ขอพวงดอกไม้ จงคล้องที่
รถมาจากภพคฤสิต,' ดังนี้แล้ว เหวี่ยงพวงดอกไม้ไปเถอะ.

บุตรเหล่านั้นได้เหวี่ยงไปแล้ว. พวงดอกไม้ นั้น ได้คล้องที่แอกรถ
ห้อยลงในอากาศ. มหาชนเห็นแต่พวงดอกไม้ นั้น หาเห็นรถไม่. อุบาสก
พูดว่า "เจ้าทั้งหลายเห็นพวงดอกไม้ นั้นไหม ?" เมื่อบุตรตอบว่า
"เห็นจ๊ะ." จึงกล่าวว่า "พวงดอกไม้ นั้น ห้อยที่รถซึ่งมาจากคฤสิต,
เราจะไปสู่ภพคฤสิต, พวกเจ้าอย่าวิตกไปเลย, พวกเจ้ามีความปรารถนาจะ
เกิดในสำนักเรา ก็จงทำบุญทั้งหลาย ตามทำนองที่เราทำแล้วเถิด" ดังนี้
แล้ว ทำกาลละ ดำรงอยู่บนรถที่มาจากภพคฤสิต. อัตภาพของเขาสูง
ประมาณ ๓ คาวุต ประดับด้วยอสังการหนักได้ ๖๐ เล่มเกวียน เกิดใน
ทันใดนั่นเอง, นางอัปสรพันหนึ่งแวดล้อมแล้ว. วิมานแก้วประมาณ
๒๕ โยชน์ปรากฏแล้ว.

พระศาสดา ตรัสถามภิกษุแม่เหล่านั้น ผู้มาถึงวิหารแล้วโดยลำดับ
ว่า "ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกได้ฟังธรรมเทศนาแล้วหรือ ?"

ภ. ฟังแล้ว พระเจ้าข้า แต่อุบาสก ได้ห้ามเสียในระหว่างนั้นแล
ว่า 'ขอท่านจงรอก่อน,' ลำดับนั้น บุตรและธิดาของอุบาสกนั้น
คร่ำครวญกันแล้ว, พวกข้าพระองค์ปรึกษากันว่า "บัดนี้ไม่เป็นโอกาส,

จึงลุกจากอาสนะออกมา.

ศ. ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกนั้นหาได้กล่าวกับพวกเธอไม่, ก็เทวดา
ประดับรถ ๖ คัน นำมาจากเทวโลก ๖ ชั้น เธอเชิญอุบาสกนั้นแล้ว,
เธอไม่ปรารถนาจะทำอันตรายแก่การแสดงธรรม จึงกล่าวกับเทวดา
เหล่านั้น.

ภ. อย่างนั้นหรือ? พระเจ้าข้า.

ศ. อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย.

ภ. บัดนี้เขาเกิดแล้ว ณ ที่ไหน?

ศ. ในภพดุสิต ภิกษุทั้งหลาย.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกนั้น เทียวชื่นชมในท่ามกลาง
ญาติในโลกนี้แล้ว เกิดในฐานะเป็นที่ชื่นชมนั้นแลอีกหรือ?

พระศาสดา ตรัสว่า "อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย เพราะคนผู้ไม่
ประมาทแล้วทั้งหลาย เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ย่อม
บันเทิงในที่ที่พึงปรารถนา" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

๑๒. อิธ โमतติ เปจฺจ โमतติ กตปุณฺณํ อุภยตุถ โमतติ

โส โमतติ โส ปโมตติ ทิสฺวา กมฺมวิสุทฺธิมตฺตโน.

"ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละไป

แล้ว ก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสอง เขา

เห็นความหมดจดแห่งกรรมของตน ย่อมบันเทิง,

เขาย่อมรื่นเริง."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กตปุญฺโญ เป็นต้น ความว่า บุคคลผู้ทำกุศลมีประการต่าง ๆ ย่อมบันเทิง ด้วยความบันเทิงเพราะกรรมในโลกนี้ว่า "กรรมชั่วเราไม่ได้ทำลาย, กรรมดีเราทำแล้วหนอ," ละไปแล้ว ย่อมบันเทิง ด้วยความบันเทิงเพราะวิบาก, ชื่อว่า ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสองอย่างนี้.

บทว่า กมฺมวิสุทฺธี เป็นต้น ความว่า แม้ชัมมิกอุบาสกเห็นกรรมอันหมดจด คือ ความถึงพร้อมแห่งบุญกรรมของตนแล้วก่อนแต่จะทำกาลกิริยา ย่อมบันเทิงแม้ในโลกนี้, ทำกาลละแล้ว บัดนี้ก็ย่อมบันเทิงคือย่อมบันเทิงยิ่งแท้ แม้ในโลกหน้า.

ในกาลจบคาถาชนเป็นอันมาก ได้เป็นพระอริยบุคคลพระโสดาบัน เป็นต้น. พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องชัมมิกอุบาสก จบ.

๑๒. เรื่องพระเทวทัต [๑๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเทวทัต
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อิธ ตปฺปติ เปจฺจ ตปฺปติ" เป็นต้น

เจ้าสากยะ ๖ พระองค์ทรงผนวช

เรื่องพระเทวทัต พระศาสดาตรัสชาดกทั้งหมด ที่ทรงปรารภ
พระเทวทัตให้พิสดารแล้ว ตั้งแต่เวลาผนวชถึงถูกแผ่นดินสูบ. ก็ความย่อ
ในเรื่องพระเทวทัตนี้ ดังต่อไปนี้ :-

เมื่อพระศาสดา ทรงอาศัยนิคมชื่ออนุปะยะแห่งมัลลกษัตริย์ ประทับ
อยู่ที่อนุปิยัมพวันนั้นแล, ในวันรับพระลักษณะแห่งพระตถาคตนั้นเทียว
ตระกูลพระญาติแปดหมื่นมอบพระโอรสแปดหมื่นให้ ด้วยคำว่า "สิทธิตถ-
กุมาร จงเป็นพระราชาก็ตาม เป็นพระพุทธเจ้าก็ตาม, จักมีกษัตริย์เป็น
บริวารเทียวไป," เมื่อพระโอรสเหล่านั้นผนวชแล้วโดยมาก, เหล่า
พระญาติเห็นสากยะ ๖ พระองค์นี้ คือ ภัททियราชา อนุรุทธะ อานันทะ
ภคุ กิมพิละ เทวทัต ยังมีได้ผนวชจึงสนทนากันว่า "พวกเรายังให้ลูก ๆ
ของตบวชได้, สากยะทั้ง ๖ นี้ ชะรอยจะไม่ใช่พระญาติกระมัง ?
เพราะฉะนั้น จึงมิได้ทรงผนวช."

ครั้งนั้น เจ้ามหานามสากยะ เข้าไปหาเจ้าอนุรุทธะ ตรัสว่า "พ่อ
ผู้ออกบวชจากตระกูลของเรายังไม่มี, น้องจักบวช หรือว่า พี่จักบวช,"
ก็เจ้าอนุรุทธกุมารนั้น เป็นกษัตริย์ผู้สุขุมล มีโภคะสมบูรณ์ แม้คำว่า

"ไม่มี" พระองค์ก็ไม่เคยทรงสดับ. จริงอยู่ วันหนึ่งเมื่อกษัตริย์ ๖ พระองค์นั้น ทรงเล่นกีฬาลูกขลุบอยู่, เจ้าอนุรุธะทรงปราชัยด้วยขนมแล้ว ส่ง (คน) ไปเพื่อต้องการขนม. คราวนั้น พระมารดาของท่านทรงจัดขนมส่งไป. กษัตริย์ทั้งหลายเสวยแล้วทรงเล่นกันอีก. เจ้าอนุรุธะนั้นแล เป็นฝ่ายแพ้รำไป. ส่วนพระมารดา เมื่อพระองค์ส่งคนไป ๆ ก็ส่งขนมไป ถึง ๓ ครั้ง ในวาระที่ ๔ ส่งไปว่า "ขนมไม่มี." พระกุมารทรงสำคัญว่า "ขนมแม่นี้ จักเป็นขนมประหลาดชนิดหนึ่ง" เพราะไม่เคยทรงได้ยินคำว่า "ไม่มี" จึงส่งคนไปว่า "จงนำขนมไม่มีนั้นแลมาเถอะ."

ฝ่ายพระมารดาของท่าน เมื่อเขาทูลว่า "ข้าแต่พระแม่เจ้า ได้ยินว่า พระองค์จงประทานขนมไม่มี," จึงทรงพระดำริว่า "ลูกของเราไม่เคยได้ยินบทว่า 'ไม่มี,' แต่เราจักให้รู้ความนั้นด้วยอุบายนี้" จึงทรงปิดถาดทองคำเปล่าด้วยถาดทองคำอื่นแล้วส่งไป.

เหล่าเทวดาที่รักษาพระนครคิดว่า "เจ้าอนุรุธะศากยะได้ถวายภัตอันเป็นส่วนตัวแต่พระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าอุปริภูฐะ ในคราวที่ตนเป็นนายอันนภาระ ทรงทำความปรารถนาไว้ว่า 'ขอข้าพเจ้าจงอย่าได้สดับคำว่า 'ไม่มี,' อย่ารู้สถานที่เกิดแห่งโภชนะ,' ถ้าว่าเจ้าอนุรุธะนี้ จักทรงเห็นถาดเปล่าไซ้, พวกเราก็จักไม่ได้เข้าไปสู่เทวสมาคม, ทั้งศิระชะของพวกเราก็จะพังแตก ๗ เสียง." ที่นั้น จึงได้ทำถาดนั้นให้เต็มด้วยขนมทิพย์ เมื่อถาดนั้นพอเขาวางลงที่สนามเล่นขลุบแล้วเปิดขึ้น, กลิ่นขนมก็ตั้งตลบไปทั่วทั้งพระนคร. จินขนม แต่พอกษัตริย์ทั้งหลายหิบบเข้าไปในพระโอฐเท่านั้น ก็แผ่ซ่านไปทั่วประสาทรับรสทั้งเจ็ดพัน.

พระกุมารนั้นทรงพระดำริว่า "เราคงจะไม่เป็นที่รักของพระมารดา,

พระมารดาจึงไม่ทรงปรุงชื่อขนมไม่มีนี้ประทานเรา ตลอดเวลาถึงเพียงนี้, ตั้งแต่ขึ้นไป เราจักไม่กินขนมอื่น," ดังนี้แล้วเสด็จไปสู่ตำหนัก ทูลถามพระมารดาว่า "เจ้าแม่ หม่อมฉันเป็นที่รักของเจ้าแม่หรือไม่เป็นที่รัก?"

ม. พ่อ พ่อย่อมเป็นที่รักยิ่งของแม่ เสมือนนัยน์ตาของคนมีตาข้างเดียว และเหมือนดวงใจ (ของแม่) ฉะนั้น.

อ. เมื่อเช่นนั้น เหตุไร เจ้าแม่จึงไม่ทรงปรุงขนมไม่มี ประทานแก่หม่อมฉันตลอดเวลาถึงเพียงนี้เล่า เจ้าแม่.

พระนางรับสั่งถามมหาดเล็กคนสนิทว่า "ขนมอะไร ๆ มีอยู่ในถาดหรือ พ่อ. เขาทูลว่า "ข้าแต่พระแม่เจ้า ถาดเต็มเปี่ยมด้วยขนม, ชื่อว่าขนมเห็นปานนี้ กระหม่อมฉันก็ยังไม่เคยเห็นแล้ว." พระนางทรงพระดำริว่า "บุตรของเราจักเป็นผู้มีบุญ มีอภินิหารได้ทำไว้แล้ว, เทวดาทั้งหลายจักใส่ขนมให้เต็มถาดส่งไปแล้ว. ถ้าคืบนั้นพระโอรสจึงทูลพระมารดาว่า "เจ้าแม่ ตั้งแต่ขึ้นไป หม่อมฉันจักไม่เสวยขนมอื่น, ขอเจ้าแม่พึงปรุงแต่ขนมไม่มีอย่างเดียว." ตั้งแต่นั้นมาแม้พระนาง เมื่อพระกุมารนั้นทูลว่า "หม่อมฉันต้องการเสวยขนม" ก็ทรงครอบถาดเปล่านั้นแลด้วยถาดอื่น ส่งไปประทานพระกุมารนั้น. เทวดาทั้งหลายส่งขนมทิพย์ถวายพระกุมารนั้นตลอดเวลาที่ท่านเป็นฆราวาส."

เจ้าทั้งสองสนทนากันถึงเรื่องบวชและการทำงาน

พระกุมารนั้นเมื่อไม่ทรงทราบแม่คำมีประมาณเท่านี้ จักทรงทราบถึงการบวชได้อย่างไร? เพราะฉะนั้น พวกกุมารจึงทูลถามพระภคินีว่า การบวชนี้เป็นอย่างไร? เมื่อเจ้ามหานามตรัสว่า "ผู้บวช ต้องโกนผม

๑. อคารมขุณเฒ วติ. ประทับอยู่ในท่ามกลางเรือน.

และหมวด ต้องนุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ต้องนอนบนเครื่องลาดด้วยไม้ หรือ บนเตียงที่ถักด้วยหวาย เทียบวิณฑบาตอยู่, นี้ชื่อว่าการบวช." จึงทูลว่า "เจ้าพี่ หม่อมฉันเป็นสุขุมลาชาติ, หม่อมฉันจักไม่สามารถบวชได้." เจ้ามหานามตรัสว่า "พ่อ ถ้าอย่างนั้น พ่อจงเรียนการงานอยู่เป็น ฆราวาสเถิด, ก็ในเราทั้งสองจะไม่บวชเลยสักคนไม่ควร."

ขณะนั้น อนุรุทธกุมารทูลถามเจ้าพี่ว่า "ชื่อว่าการงานนี้ อย่างไร?" กุลบุตรผู้ไม่รู้แม่สถานที่เกิดแห่งภักดิ์ จักรู้จักการงานได้ อย่างไร ?

เจ้าศากยะทั้ง ๓ สนทนากันถึงที่เกิดแห่งภักดิ์

ก็วันหนึ่ง การสนทนาเกิดขึ้นแก่กษัตริย์ ๓ องค์ว่า "ชื่อว่าภักดิ์ เกิดขึ้นที่ไหน?" กิมพิลกุมาร รับสั่งว่า "เกิดขึ้นในฉาง." ครั้งนั้น ภัททิกุมาร ตรัสค้ำกิมพิลกุมารนั้นว่า "ท่านยังไม่ทราบที่เกิดแห่งภักดิ์, ชื่อว่าภักดิ์ ย่อมเกิดขึ้นที่หม้อข้าว." อนุรุทธะตรัสแย้งว่า "ถึงท่านทั้งสองก็ยังไม่ทรงทราบ, ธรรมดาภักดิ์ ย่อมเกิดขึ้นในถาดทองคำ ประมาณศอกกำ."

ได้ยินว่า บรรดากษัตริย์ ๓ องค์นั้น วันหนึ่ง กิมพิลกุมาร ทรงเห็นเขาขนข้าวเปลือกลงจากฉาง ก็เข้าพระทัยว่า "ข้าวเปลือกเหล่านี้ เกิดขึ้นแล้วในฉางนั่นเอง."

ฝ่ายพระภัททิกุมาร วันหนึ่ง ทรงเห็นเขาคดภักดิ์ออกจากหม้อข้าว ก็เข้าพระทัยว่า "ภักดิ์เกิดขึ้นในหม้อข้าวนั่นเอง."

ส่วนอนุรุทธกุมาร ยังไม่เคยทรงเห็นคนช้อมข้าว คนหุงข้าว หรือ

คนคดข้าว, ทรงเห็นแต่ข้าวที่เขาคดแล้วตั้งไว้ เฉพาะพระพักตร์เท่านั้น. ท่านจึงทรงเข้าพระทัยว่า "ภักต์เกิดในถาด ในเวลาที่ต้องการบริโภคน." กษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์นั้น ย่อมไม่ทรงทราบแม่ที่เกิดแห่งภักต์ ด้วยประการอย่างนี้. เพราะฉะนั้น อนุรุทธกุมารนี้จึงทูลถามว่า "ขึ้นชื่อว่า การงานนี้เป็นอย่างไร? ครั้นได้ทรงฟังกิจการที่ฆราวาสจะพึงทำประจำปี มีอาทิว่า "เบื้องต้นต้องให้ไถนา," จึงตรัสว่า "เมื่อไร ที่สุดแห่ง การงานทั้งหลายจักปรากฏ, เมื่อไร หม่อมฉันจึงจักมีความขวนขวาย น้อย ใช้สอยโภคะได้เล่า" เมื่อเจ้ามหานามตรัสบอกความไม่มีที่สุดแห่ง การงานทั้งหลายแล้ว ทูลว่า "ถ้าอย่างนั้นขอเจ้าพี่นั่นแล ทรงครอง ฆราวาสเถิด หม่อมฉันหาต้องการด้วยฆราวาสนั้นไม่" ดังนี้แล้ว เข้า เฝ้าพระมารดา กราบทูลว่า "เจ้าแม่ ขอเจ้าแม่อนุญาตหม่อมฉันเถิด, หม่อมฉันจักบวช." เมื่อพระนางทรงห้ามถึง ๒ ครั้ง ตรัสว่า "ถ้า พระเจ้าภักทียะ พระสหายของลูก จักผนวชไซ้, ลูกจงบวชพร้อมด้วย ท้าวเธอ," จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าภักทียะนั้น ทูลว่า "สหาย การบวช ของหม่อมฉัน เนื่องด้วยพระองค์ดังนี้แล้วได้ยังพระภักทียะนั้นให้ทรงยิน ยอมด้วยประการต่าง ๆ. ในวันที่ ๗ ทรงรับปฎิญญา เพื่อประโยชน์ จะผนวชกับด้วยพระองค์.

อุบาสีออกบวชพร้อมด้วยสาकยะทั้งหก

แต่นั้น กษัตริย์ทั้งหกองค์นี้ คือ ภักทียศากยราช อนุรุทธะ อานนท์ ภคฺ กิมพิละ และเทวทัต เป็น ๗ ทั้งอุบาสีนายภุชามาลา ทรงเสวยมหาสมบัติตลอด ๗ วัน ประจุเทวดาเสวยทิพยสมบัติ, แล้ว

เสด็จออกด้วยจตุรงคินีเสนา ประหนึ่งว่าเสด็จไปพระอุทยาน ถึงแดน
กษัตริย์พระองค์อื่นแล้ว ทรงส่งกองทัพทั้งสิ้นให้กลับด้วยพระราชอาญา
เสด็จย่างเข้าสู่แดนกษัตริย์พระองค์อื่น. ใน ๗ คนนั้น กษัตริย์ ๖
พระองค์ทรงเปลื้องอาภรณ์ของตน ๆ ทำเป็นห่อแล้ว รับสั่งว่า "แน่ะ
นายอุบาลี เชิญเรอกลับไปเถอะ, ทรัพย์สินเท่านี้พอเลี้ยงชีวิตของเธอ"
ดังนี้แล้ว ประทานแก่เขา. เขากลับถือกรำพัน แทบพระบาทของ
กษัตริย์ ๖ พระองค์นั้น เมื่อไม่อาจล่องอาชญาของกษัตริย์เหล่านั้น จึง
ลุกขึ้น ถือห่อของนั้นกลับไป. ในกาลแห่งชนเหล่านั้นเกิดเป็น ๒ พวก
ป่าได้เป็นประหนึ่งว่าถึงซึ่งการร้องไห้, แผ่นดินได้เป็นประหนึ่งว่าถึงซึ่ง
อาการหวั่นไหว. ฝ่ายอุบาลีภูษามาลาไปได้หน่อยหนึ่งก็กลับ คิดอย่างนี้ว่า
"พวกสกาณะครุร้ายนัก จะฟังฆ่าเราเสียด้วยเข้าพระทัยว่า 'พระกุมาร
ทั้งหลายถูกเจ้าคนนี้ปลงพระชนม์เสียแล้ว ดังนี้ก็ได้, ก็ธรรมดาว่าสกาย
กุมารเหล่านี้ทรงสละสมบัติเห็นปานนี้ ทิ้งอาภรณ์อันหาค่ามิได้เหล่านี้เสีย
ดังก่อนเขพะแล้ว จักผนวช, ก็จะป่วยกล่าวไปโยถึงเราเล่า?" ครั้น
คิด (ดังนี้) แล้ว จึงแก้ห่อของออก เอาอาภรณ์เหล่านั้นแขวนไว้บน
ต้นไม้แล้ว กล่าวว่า "ผู้มีความต้องการทั้งหลายจงถือเอาเถิด" ดังนี้
แล้ว ไปสู่สำนัก ของสกายกุมารเหล่านั้น อันสกายกุมารเหล่านั้นตรัส
ถามว่า "เพราะเหตุอะไร? เธอจึงกลับมา" ก็กราบทูลความนั้นแล้ว.

สกายะทั้งหกบรรลุคุณพิเศษ

ลำดับนั้น สกายกุมารเหล่านั้น ทรงพาเขาไปสู่สำนักพระศาสดา

ถวายบังคมพระผู้มีภาคเจ้าแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นพวกศากยะ มีความถือตัวประจำ (สันดาน), ผู้นี้เป็นคนบำเรอของพวกข้าพระองค์ ตลอดราตรีนาน, ขอพระองค์โปรดให้ผู้นี้บวชก่อน, ข้าพระองค์ทั้งหลาย จักทำสามิจักรมมีการ อภิวัตเป็นต้นแก่เขา, ความถือตัวของข้าพระองค์ จักสร้างสิ้นไปด้วย อาการอย่างนี้," ดังนี้แล้ว ให้อุบาสินั้นบวชก่อน, ภายหลังตัวจึงได้ทรงผนวช. บรรดาศากยกิษุ ๖ รูปนั้นท่านพระภัททิยะได้เป็นพระอรหันต์ เดวิโช โดยระหว่างพรรษานั้นนั่นเอง. ท่านพระอนรุทธะเป็นผู้มีจักขุเป็นทิพย์ ภายหลังทรงสดับมหาปุริสวัตถกสูตร^๑ ได้บรรลุพระอรหันต์แล้ว. ท่านพระอานนท์ ได้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผลแล้ว. พระภุคะและพระกิมพิลเถระ ภายหลังเจริญวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหันต์. พระเทวทัตได้บรรลุฤทธิ์อันเป็นของปุถุชน.

พระเทวทัตแสดงฤทธิ์แก่ชาตัสถรรฐราชกุมาร

ในกาลต่อมา เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในกรุงโกสัมพี, ลากและสักการะเป็นอันมาก เกิดขึ้นแต่พระตถาคตพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก. มนุษย์ทั้งหลายในกรุงโกสัมพีนั้น มีมือถือผ้าและเกวียนเป็นต้น เข้าไปสู่วิหารแล้ว ถามกันว่า "พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหน? พระสารีบุตรเถระอยู่ที่ไหน? พระมหาโมคคัลลานเถระอยู่ที่ไหน? พระมหากัสสปเถระอยู่ที่ไหน? พระภัททิยะเถระอยู่ที่ไหน? พระอนรุทธเถระอยู่ที่ไหน? พระอานนทเถระอยู่ที่ไหน? พระภุคะเถระอยู่ที่ไหน? พระ-

๑. วิชา ๓ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ๑ จุตูปปาตญาณ ๑ อาสวักขญาณ ๑.

๒. อัง. อัญญก. ๒๓/ ๓๒๓.

กิมพิสเถระอยู่ที่ไหน?" ดังนี้แล้ว เทียวตรวจดูที่นั่งแห่งอสีติมหาสาวก.
ชื่อว่าผู้ถามว่า "พระเทวทัตเถระนั่งหรือยืนที่ไหน?" ดังนี้ ย่อมไม่มี.
พระเทวทัตนั้นจึงคิดว่า "เราบวชพร้อมกับด้วยศากยะเหล่านี้เหมือนกัน.
แม้ศากยะเหล่านี้ เป็นขัตติยบรรพชิต, แม้เราก้เป็นขัตติยบรรพชิต.
พวกมนุษย์มีมือถือลาภและสักการะแสวงหาท่านเหล่านี้อยู่, ผู้เอ๋ยถึงชื่อ
ของเราบ้างมิได้มี, เราจะสมคบกับใครหนอแลฯ พึงยังใครให้เลื่อมใสแล้ว
ยังลาภและสักการะให้เกิดแก่เราได้." ที่นั่น ความตกลงใจนี้มีแก่เธอว่า
"พระเจ้าพิมพิสารนี้ พร้อมกับบริวาร ๑ นหุต ทรงดำรงอยู่ในโศดา-
ปัตติผลแล้ว ด้วยการเห็นครั้งแรกนั้นแล, เราไม่อาจจะสมคบกับพระ-
ราชานันได้. แม้กับพระเจ้าโกศล เราก้ไม่สามารถจะสมคบได้, ส่วนพระ-
อชาตศัตรูกุมาร พระโอรสของพระราชานี้แลฯ ยังไม่รู้คุณและโทษของ
ใคร ๆ, เราจักสมคบกับกุมารนั้น." พระเทวทัตนั้นออกจากกรุงโกสัมพี
ไปสู่กรุงราชคฤห์ นฤมิตเพศเป็นกุมารน้อย พันอสรพิษ ๔ ตัวที่มีมือและ
เท้าทั้งสี่, ตัวหนึ่งทีคอ, ตัวหนึ่งทำเป็นเทริดบนศีรษะ, ตัวหนึ่งทำ
เฉวียงบ่า, ลงจากอากาศด้วยสังวาลงนี้ นั่งบนพระเพลาของอชาตศัตรู-
กุมาร, เมื่อพระกุมารนั้นทรงกลัวแล้ว ตรัสว่า "ท่านเป็นใคร?"
จึงถวายพระพรว่า "อาตมะ คือเทวทัต," เพื่อจะบรรเทาความกลัวของ
พระกุมาร จึงกลับอัตภาพนั้น เป็นภิกษุทรงสังฆาฏี บาตร และจีวร
ยืนอยู่เบื้องหน้า ยังพระกุมารนั้นให้ทรงเลื่อมใส ยังลาภและสักการะให้
เกิดแล้ว.

๑. เอกโต หุควา. ๒. หมายถึงพระเจ้าพิมพิสารผู้ครองมคธรัฐ.

พระเวททัตพยายามฆ่าพระพุทธเจ้า

พระเวททัตนั้น อันลากและสักการะครอบงำแล้ว ยังความคิดอันลามกให้เกิดขึ้นว่า "เราจักบริหารภิกษุสงฆ์" ดังนี้แล้ว เสื่อมจากฤทธิ์พร้อมด้วยจิตอุปบาทแล้ว ถวายบังคมพระศาสดาซึ่งกำลังทรงแสดงธรรมแก่บริษัทพร้อมด้วยพระราชา ในพระเวฬุวันวิหาร ลุกจากอาสนะแล้ว ประคองอัญชลี กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า เวลานี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชราแก่เฒ่าแล้ว, ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงเป็นผู้ขวนขวายน้อย ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งธรรมเครื่องอยู่สบายในทิฏฐุธรรมเกิด, หม่อมฉันจักบริหารภิกษุสงฆ์ ขอพระองค์โปรดมอบภิกษุสงฆ์ประทานแก่หม่อมฉันเถิด" ดังนี้แล้ว ถูกระศาสดาทรงรุกรานด้วยเขฬะสกิณฑะ ทรงห้ามแล้ว, ไม่พอใจ ได้ผูกอาฆาตนี้ในพระตถาคตเป็นครั้งแรกแล้วหลีกไป.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า รับสั่งให้ทำปกาสนิยกรรมในกรุงราชคฤห์แก่เธอแล้ว. เธอคิดว่า "เดี๋ยวนี้เราถูกพระสมณโคดมกำจัดเสียแล้ว, บัดนี้ เราจักทำความพินาศแก่พระสมณโคดมนั้น" ดังนี้แล้วจึงไปเฝ้าเจ้าอาชวตัสตฺรุกรุมาร ทูลว่า "พระกุมาร เมื่อก่อนแลคนุญย์ทั้งหลายมีอายุยืน, บัดนี้อายุน้อย, ก็ชื่อที่พระองค์พึงทิวงคตเสียดังแต่ยังเป็นพระกุมาร นั้นเป็นฐานะมีอยู่แล, พระกุมาร ถ้ากระนั้นพระองค์จงสำเร็จโทษพระบิดาเป็นพระราชาเถิด, อาตมะสำเร็จโทษพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจักเป็นพระพุทธเจ้า," ครั้นเมื่อพระกุมารนั้นดำรงอยู่ในราชสมบัติแล้ว ได้แต่งบุรุษทั้งหลายเพื่อจะฆ่าพระตถาคต, ครั้นเมื่อบุรุษเหล่านั้นบรรลุด

๑. ด้วยวาตะว่า ผู้บริโภคปัจฉัยคุณ้ำลาย. ๒. กรรมอันสงฆ์ควรประกาศ.

โศคาปัดตีผลกลับไปแล้ว, จึงขึ้นเขาคิชฌกูฏเอง กลังศิลาด้วยจงใจว่า "เราเองจักปลงพระสมณโคดมจากชีวิต" ได้ทำกรรมคือยังพระโลหิตให้ห้อขึ้น, เมื่อไม่อาจมาด้วยอุบายแม่นี้ จึงให้ปล่อยช้างนาพาคิริไปอีก. เมื่อช้างนั้นกำลังเดินมา, พระอานนทเถระยอมสละชีวิตของตนถวายพระศาสดา ได้ยื่นขวางหน้าแล้ว.

พระศาสดาทรงทราบช้างแล้ว เสด็จออกจากพระนครมาสู่พระวิหาร เสวยมหาทานที่พวกอุบาสกหลายพันนำมาแล้ว ทรงแสดงอนุบุพพิคาโปรดชาวกรุงราชคฤห์นับได้ ๑๘ โกฏิ ซึ่งประชุมกันในวันนั้น ธรรมภิกษุมัยเกิดมีแก่สัตว์ประมาณแปดหมื่นสี่พัน.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงสดับกถาพรรณนาคุณของพระเถระว่า "โอ ท่านพระอานนทมีคุณมาก; เมื่อพระยาช้างชื่อเห็นปานนั้นมาอยู่, ได้ยอมสละชีวิตของตนยื่นขวางหน้าพระศาสดา" ดังนี้แล้วตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น; ถึงในครั้งก่อน อานนทนี่ ก็ยอมสละชีวิตเพื่อประโยชน์แห่งเราแล้วเหมือนกัน" อันภิกษุทั้งหลายทูลอ่อนวอนแล้ว จึงตรัสจลหังสชาดก^๑ มหาหังสชาดก^๒ และกักกภูกชาดก.^๓

กรรมชั่วของพระเทวทัตปรากฏแก่มหาชน

กรรมแม่ของพระเทวทัต เพราะยังพระอชาตศัตรูกุมารให้สำเร็จ โทษพระราชา (พระราชบิดา) เสียก็ดี เพราะแตงนายขมังธนูก็ดี เพราะกลังศิลาก็ดี มิได้ปรากฏเหมือนเพราะปล่อยช้างนาพาคิริเลย. คราวนั้นแล มหาชนได้โจษจันกันขึ้นว่า "แม้พระราชาที่พระเทวทัตนั่นเอง

๑. ขา. ๒๘/๖๘. อรรถกถา. ๘/๒๑๑. ๒. ขุ. ขา. ๒๘/๗๗. อรรถกถา. ๘/๒๔๒.

๓. ขุ. ขา. ๒๗/๑๔๕. อรรถกถา. ๔/๓๓๕ เรื่องกักการุชาดก.

เป็นผู้ให้สำเร็จโทษเสีย. แม้นายขมังธนูก็พระเทวทัตนั่นเองแต่งขึ้น, แม้ศิลาที่พระเทวทัตเหมือนกันกลิ้งลง, และบัดนี้เธอก็ได้ปล่อยช้างนาฬาคีรี, พระราชาทรงเที่ยวคบคนลามกเห็นปานนี้." พระราชาทรงสดับถ้อยคำของมหาชนแล้ว จึงให้นำสำหรับ ๕๐๐ คันทมาส มิได้เสด็จไปยังที่อุปัฏฐากของพระเทวทัตนั้นอีก. ถึงชาวพระนครก็ได้ถวายเม็วัตตุมাত্রว่าภิกษาแก่เธอซึ่งเข้าไปยังสกุล.

พระเทวทัตทูลขอวัตต ๕ ประการ

พระเทวทัตนั้น เสื่อมจากลาภและสักการะแล้ว ประสงค์จะเลี้ยงชีวิตด้วยการหลอกลวง จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลขอวัตต ๕ ประการ อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงห้ามว่า "อย่าเลย เทวทัต ผู้ใดปรารถนา, ผู้นั้นก็จงเป็นผู้อยู่ป่าเถิด" ดังนี้แล้ว ทูลว่า "ผู้มีอายุ คำพูดของใคร จะงาม ของพระตถาคตหรือของข้าพระองค์? ก็ข้าพระองค์กล่าวด้วยสามารถข้อปฏิบัติอย่างอุกฤษฏ์อย่างนี้ว่า 'พระเจ้าข้า ดังข้าพระองค์ขอประทานโอกาส ขอภิกษุทั้งหลายจงเป็นผู้อยู่ป่า เทียบวิณฑบาต ทรงผ้าบังสุกุล อยู่โคนไม้ อย่าพึงฉันปลาและเนื้อจนตลอดชีวิต,' แล้วกล่าวว่า 'ผู้ใดใคร่จะพ้นจากทุกข์, ผู้นั้นจงมากับเรา' ดังนี้แล้ว หลีกไป. ภิกษุบางพวกบวชใหม่ มีความรู้น้อย ได้สดับถ้อยคำของพระเทวทัตนั้นแล้ว ชักชวนกันว่า "พระเทวทัตพูดถูก พวกเราจักเที่ยวไปกับพระเทวทัตนั้น" ดังนี้แล้ว ได้สมคบกับเธอ.

พระเทวทัตทำลายสงฆ์

พระเทวทัตนั้น ยังชนผู้เลื่อมใสในของเสรำหมองให้เข้าใจ ด้วย วัตถุประสงค์ ๕ ประการนั้น พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูปให้เที่ยวขอ (ปัจจัย) ในสกุลทั้งหลายมาบริโภคน พยายามเพื่อทำลายสงฆ์แล้ว. เธออันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถามว่า "เทวทัต ได้ยินว่า เธอพยายามเพื่อทำลายสงฆ์ เพื่อทำลายจักร จริ่งหรือ?" ทูลว่า "จริง พระผู้มีพระภาค." แม้พระองค์ทรงโอวาทด้วยพระพุทธพจน์มีอาทิว่า "เทวทัต การทำลายสงฆ์มีโทษหนักแล" ก็มีได้เชื่อถือพระวาจาของพระศาสดาหลิกไปแล้ว, พบท่านพระอานนท์ซึ่งกำลังเที่ยวไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ จึงกล่าวว่า "อานนท์ ผู้มีอายุ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้า จักทำอุโบสถ จักทำสังฆกรรมเว้นจากพระผู้มีพระภาคเจ้า เว้นจากภิกษุสงฆ์."

พระเถระกราบทูลความนั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า. พระศาสดาทรงทราบความนั้นแล้ว เกิดธรรมสังเวช ทรงปริวิตกว่า "เทวทัตทำกรรมเป็นเหตุให้ตนใหม่ในอเวจี อันเกี่ยวข้องกับความฉิบหายแก่สัตว์โลกทั้งเทวโลก" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

"กรรมทั้งหลายที่ไม่ดีและไม่เป็นประโยชน์แก่

ตน ทำได้ง่าย กรรมใดแลเป็นประโยชน์ด้วย ดีด้วย

กรรมนั้นแลทำได้ยากอย่างยิ่ง."

ทรงเปล่งพระอุทานนี้อีกว่า

"กรรมดีคนดีทำได้ง่าย กรรมดีคนชั่วทำได้ยาก

กรรมชั่วคนชั่วทำได้ง่าย กรรมชั่วพระอริยเจ้า

ทั้งหลายทำได้ยาก."

ครั้งนั้นแล พระเทวทัตนั้น ๓ ส่วนข้างหนึ่งพร้อมด้วยบริษัของ
ตน ในวันอุโบสถ กล่าวว่า " วัตถุ ๕ ประการเหล่านี้ ย่อมชอบใจ
แก่ผู้ใด, ผู้นั้นจงจับสลาก" เมื่อพวกภิกษุวัชชีบุตร ๕๐๐ รูป ผู้บวช
ใหม่ ยังไม่รู้จักรัทธิวินัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำทั่วถึง จับสลากกัน
แล้ว, ได้ทำลายสงฆ์ พากิษุเหล่านั้นไปสู่คยาตีสประเทศ.

อัครสาวกทั้งสองชักจูงภิกษุกลับเข้าพวกได้

พระศาสดา ทรงสดับความที่พระเทวทัตนั้นไปแล้ว ๓ ที่นั้น จึง
ทรงส่งพระอัครสาวกทั้งสองไป เพื่อประโยชน์แก่การนำภิกษุเหล่านั้นมา.
พระอัครสาวกทั้งสองนั้นไป ๓ ที่นั้นแล้ว พำนอนอยู่ด้วยอนุสาสนีเนื่อง
ในอาเทศนาปาฏิหาริย์ และอนุสาสนีอันเนื่องในอิทธิปาฏิหาริย์ ยังภิกษุ
เหล่านั้นให้ดื่มอมตธรรมแล้ว ได้พามาทางอากาศ.

ฝ่ายพระโกกาลิกะแล กล่าวว่า "เทวทัตผู้มีอายุ ลูกขึ้นเกิด, พระ-
สารีบุตรและพระโมคคัลลานะ นำเอาภิกษุเหล่านั้นไปหมดแล้ว, ผมบอก
ท่านแล้วไม่ใช่หรือว่า 'ผู้มีอายุ ท่านอย่าไว้ในพระสารีบุตรและพระ-
โมคคัลลานะ, (เพราะ) พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะมีความ
ปรารถนาลามก ลุอำนาจแห่งความปรารถนาลามก" ดังนี้แล้ว เอาเข้า
กระแทกที่ทรวงอก (พระเทวทัต). โลहितอื่นได้พลุ่งออกจากปาก
พระเทวทัตในที่นั้นเอง.

ฝ่ายพวกภิกษุเห็นท่านพระสารีบุตร มีภิกษุสงฆ์แวดล้อมมาทาง

อากาศแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระสารีบุตร
ในเวลาไป มีคนเป็นที่ ๒ เท่านั้นไปแล้ว, บัดนี้มีบริวารมากมา ย่อม
งามแท้."

บุรพกรรมของพระเทวทัต

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น. แม้
ในกาลที่เธอเกิดในกำเนิดดิรัจฉาน บุตรของเรา มาสู่สำนักของเรา
ก็ย่อมงามเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว ได้ตรัสชาดกนี้ว่า

"ความจำเริญ ย่อมมีแก่ผู้มีศีลทั้งหลาย ผู้
ประพฤติปฏิบัติสัณถาร, ท่านจงดูเนื้อชื่อลักษณะ อัน
หมู่ญาติแวดล้อมมาอยู่, อนึ่ง ท่านจงดูเนื้อชื่อกาละนี้
ที่ล้อมจากญาติทั้งหลายเทียว"

ดังนี้เป็นต้น, เมื่อพวกภิกษุกราบทูลอีกว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ได้ทราบว่ พระเทวทัต ให้พระอัครสาวก ๒ องค์นั่งที่ข้างทั้งสองแล้ว
กล่าวว่า 'เราจะแสดงธรรมด้วยพุทธลีลา' ทำกิริยาตามอย่างพระองค์
แล้ว" ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น, แม้ครั้งก่อน
เทวทัตนี้ ก็พยายามทำตามเยี่ยงอย่างของเรา แต่ไม่สามารถ" ดังนี้
แล้ว ตรัสสนธิจรกาทชาดก^๑ว่า

"เออ ก็ วีระกะ ท่านย่อมเห็นนก ชื่อสวิญฐกะ
ซึ่งขานเพราะ มีสร้อยคอเหมือนนกกยูง ซึ่งเป็นผิว
ของฉันทใหม่? นกสวิญฐกะ ทำเยี่ยงนกที่เทียวไป

๑. พุ. ขา. ๒๗/๔. อรรถกถา. ๑/๒๑๗. ลักษณชาดก.

๒. พุ. ขา. ๒๗/๗๕. อรรถกถา. ๓/๑๕๘. เรื่อง วีระชาดก.

ได้ทั้งในน้ำและบนบก บริโภคปลาสดเป็นนิตยนั้น

ถูกสาหร่ายพันตายแล้ว"

ดังนี้เป็นต้น, แมวันอื่น ๆ อีก ทรงปรารภกถาเช่นนั้นเหมือนกัน ตรัส
ชาดกทั้งหลายเป็นต้นอย่างนี้ว่า

"นกระไนนี้ เมื่อจะเจาะซึ่งหมูไม้ทั้งหลาย ได้
เที่ยวไปแล้วหนอ ที่ต้นไม้มีอวัยวะเป็นไม้แห้งไม่มี
แก่น, ภายหลังมาถึงไม้ตะเคียน ที่มีแก่นเกิด
แล้ว ได้ทำลายขมองศีรษะแล้ว."

ละว่า "ใจข้อของท่าน ไหลออกแล้ว, กระทบ่อม
ของท่าน อันข้างเหยียบแล้ว, ซี่โครงทุกซี่ของท่าน
อันข้างหักเสียแล้ว คราวนี้งามหน้าละซิเพื่อน."

ทรงปรารภกถาว่า "พระเทวทัต เป็นผู้อกตัญญู," จึงตรัสชาดกทั้งหลาย
มีอาทิอีกว่า

"ข้าพเจ้าได้ทำกิจให้ท่านจนสุดกำลังของข้าพเจ้า
ที่มีอยู่เที่ยว, ข้าแต่พระยาเนื้อ ข้าพเจ้าขนอนบนม
ต่อท่าน, ข้าพเจ้านำได้อะไร ๆ บ้างซิ, ข้อที่เจ้า
อยู่ในระหว่างฟันของเรา ผู้มีโลหิตเป็นรักษา ทำ
กรรมหยาบช้าเป็นนิตย ยังเป็นอยู่ได้ ก็เป็นลาภ
มากอยู่แล้ว."

ทรงปรารภความตะเกียกตะกาย เพื่อจะฆ่า (พระองค์) ของพระ-

๑.ป. ขา. ๒๗/๗๗. อรรถกถา. ๓/๒๑๕. กัมมทลลชาดก. ๒. ป. ขา. ๒๗/๔๖. อรรถกถา.

๒ ๓๘๔. วิโรจนชาดก. ๓. ป. ขา. ๒๗/๑๓๓. อรรถกถา. ๔/๒๕๘. ชวสกุณชาดก.

เทวทัตนั้นอีก ตรัสขาดกทั้งหลายเป็นต้นว่า

"ดูก่อนไม้มะลิ้น ข้อที่เจ้ากลึงมานี้ กวางรู้
แล้ว, เราก็จักไปยังไม้มะลิ้นต้นอื่น เพราะว่าผลของ
เจ้า เราไม่พอใจ"

เมื่อกล่าวยังเป็นไปอยู่อีกว่า "พระเทวทัตเสื่อมแล้วจากผล ๒ ประการ คือ
จากลาภและสักการะประการหนึ่ง จากสามัญผลประการหนึ่ง," พระผู้มี-
พระภาคเจ้า ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น, แม้ครั้งก่อน
เทวทัตก็เสื่อมแล้วเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว ตรัสขาดกทั้งหลายเป็นต้นว่า

"ตาทั้งสองแตกแล้ว, ฝ่าก็หายแล้ว, และ
เพื่อนบ้านก็บาดหมางกัน, ฝั้วและเมียสองคนนั้น
มีการงานเสียหายแล้วทั้งสองทาง คือ ทั้งทางน้ำ
ทั้งทางบก."

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่กรุงราชคฤห์ ทรงปรารภพระเทวทัต
ตรัสขาดกเป็นอันมาก ด้วยประการอย่างนั้นแล้ว เสด็จ (ออก) จากกรุง
ราชคฤห์ไปสู่เมืองสาวัตถี ประทับอยู่ในพระเชตะวันมหาวิหาร.

พระเทวทัตให้สาวกนำไปเฝ้าพระศาสดา

ฝ่ายพระเทวทัตแล เป็นไข้ถึง ๕ เดือน, ในกาลสุดท้าย ใคร
จะเฝ้าพระศาสดา จึงบอกพวกสาวกของตนว่า "เราใครจะเฝ้าพระ-
ศาสดา, ท่านทั้งหลายจงแสดงพระศาสดานั้นแก่เราเถิด," เมื่อสาวก
เหล่านั้นตอบว่า "ท่านในเวลาที่ยังสามารถ ได้ประพฤติกเป็นคนมีเวร

๑. พุ. ขา. ๒๓/๗. อรรถกถา. ๑/๒๖๑. กุรุณกมิกชาดก.

๒. พุ. ขา. ๒๓/๔๕. อรรถกถา. ๒/๒๗๔. อุภโตภักฐชาดก.

กับพระศาสดา, ข้าพเจ้าทั้งหลายจักนำท่านไปในที่พระศาสดาประทับอยู่
ไม่ได้." จึงกล่าวว่า " ท่านทั้งหลายอย่าให้ข้าพเจ้าฉิบหายเลย ข้าพเจ้า
ทำอาฆาตในพระศาสดา, แต่สำหรับพระศาสดาหาความอาฆาตในข้าพเจ้า
แม้ประมาณเท่าปลายผมไม่," จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น

**ทรงมีพระทัยสม่าเสมอในบุคคลทั่วไป คือใน
นายขมังธนู ในพระเวททัต ในโจรองคุลิมาล ใน
ช้างชนบาล และในพระราหุล.**

เพราะฉะนั้น พระเวททัตจึงอ่อนวอนแล้ว ๆ เล่า ๆ ว่า "ขอท่าน
ทั้งหลาย จงแสดงพระผู้มีพระภาคเจ้าแก่ข้าพเจ้า." ที่นั่น สาวกเหล่านั้น
จึงพาพระเวททัตนั้นออกไปด้วยเตียงน้อย ภิกษุทั้งหลายได้ข่าวการมา
ของพระเวททัตนั้น จึงกราบทูลพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ข่าวว่า พระเวททัตมาเพื่อประโยชน์จะเฝ้าพระองค์." พระศาสดาตรัสว่า
"ภิกษุทั้งหลาย เเวททัตนั้นจักไม่ได้เห็นเราด้วยอตภาพนั้น." นัยว่า พวก
ภิกษุย่อมไม่ได้เห็นพระพุทธรเจ้าอีก จำเดิมแต่กาลที่ขอวัตถุ ๕ ประการ,
ข้อนี้อย่อมเป็นธรรมดา, พวกภิกษุกราบทูลว่า " พระเวททัตมาถึงที่โน้น
และที่โน้นแล้ว พระเจ้าข้า."

ศ. เเวททัตจงทำสิ่งที่ตนปรารถนาเถอะ, (แต่อย่างไรเสีย) เขาก็จัก
ไม่ได้เห็นเรา.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเวททัตมาถึงที่ประมาณโยชน์หนึ่ง
แต่ที่นี้แล้ว, (และทูลต่อ ๆ ไปอีกว่า) มาถึงถึงโยชน์แล้ว, คาพยุต
หนึ่งแล้ว, มาถึงที่ใกล้สระโบกขรณีแล้ว พระเจ้าข้า.

ศ. แม้หากเทวทัตจะเข้ามาภายในพระเชตวัน, ก็จักไม่ได้เห็นเรา
เป็นแท้.

พระเทวทัตถูกธรณีสูบ

พวกสาวกพาพระเทวทัตมา วางเตียงลงริมฝั่งสระโบกขรณีใกล้
พระเชตวันแล้ว ต่างก็ลงไปเพื่อจะอาบน้ำในสระโบกขรณี.

แม้พระเทวทัตแล ลูกจากเตียงแล้วนั่งวางเท้าทั้งสองบนพื้นดิน
เท้าทั้งสองนั้นก็จมแผ่นดินลง. เธอจมลงแล้วโดยลำดับเพียงข้อเท้า,
เพียงเข่า, เพียงเอว, เพียงนม, จนถึงคอ, ในเวลาที่กระดุกคางจดถึง
พื้นดิน ได้กล่าวคาถานี้ว่า

"ข้าพระองค์ขอถึงพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้
เป็นบุคคลเลิศ เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ เป็นสารถิ
ฝีกนรชน มีพระจักรมูรอบคอบ มีพระลักษณะ แต่
ละอย่าง) เกิดด้วยบุญตั้งร้อย* ว่าเป็นที่พึง ด้วย
กระดุกเหล่านี้พร้อมด้วยลมหายใจ."

นัยว่า "พระตถาคตเจ้าทรงเห็นฐานะนี้ จึงโปรดให้พระเทวทัต
บวช. ก็ถ้าพระเทวทัตนั้น จักไม่ได้บวชไซ้, เป็นคฤหัสถ์ จักได้
ทำกรรมหนัก, จักไม่ได้อาจทำปัจจัยแห่งภพต่อไป, ก็แลครั้นบวชแล้ว
จักทำกรรมหนักก็จริง, (ถึงดังนั้น) ก็จะสามารถทำปัจจัยแห่งภพต่อไป
ได้" เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงโปรดให้เธอบวชแล้ว.

๑. สตปญฺญลกฺขณฺณุตฺตเตน ปุญฺญกมฺเมเน นิพฺพตฺตเอเกกลกฺขณฺนติ อตฺถิ.

พระเทวทัตเกิดในอเวจีอุกตริงด้วยหลาวเหล็ก

จริงอยู่ พระเทวทัตนั้น จักเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า นามว่า อัญญิสสระ ในที่สุดแห่งแสนกัลป์แต่กัลป์นี้ พระเทวทัตนั้นจมดินไปแล้ว เกิดในอเวจี. และเธอเป็นผู้ไหวติงไม่ได้ ถูกไฟไหม้อยู่ เพราะเป็นผู้ผิด ในพระพุทธรเจ้าผู้ไม่หวั่นไหว. สรีระของเธอสูงประมาณ ๑๐๐ โยชน์ เกิดในก้นอเวจีซึ่งมีประมาณ ๓๐๐ โยชน์, ศีรษะสอดเข้าไปสู่แผ่นดินเหล็ก ในเบื้องบน จนถึงหมวกหู, เท้าทั้งสองจมแผ่นดินเหล็กลงไปข้างล่าง จนถึงข้อเท้า, หลาวเหล็กมีปริมาณเท่าลำตาลขนาดใหญ่ ออกจากฝาด้านหลัง แทะกลางหลังทะลุหน้าอก ปักฝาด้านหน้า, อีกหลาวหนึ่ง ออกจากฝาด้านขวา แทะซี่ข้างเบื้องขวา ทะลุออกซี่ข้างเบื้องซ้าย ปักฝาด้านซ้าย, อีกหลาวหนึ่ง ออกจากแผ่นข้างบน แทะกระหม่อมทะลุออก ส่วนเบื้องต่ำ ปักลงสู่แผ่นดินเหล็ก. พระเทวทัตนั้น เป็นผู้ไหวติงไม่ได้ อันไฟไหม้ในอเวจินั้น ด้วยประการอย่างนี้.

เมื่อก่อนพระเทวทัตก็ประพฤติผิดในพระศาสนา

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันว่า "พระเทวทัตถึงฐานะประมาณเท่านี้ ไม่ทันได้เฝ้าพระศาสนา จมลงสู่แผ่นดินแล้ว." พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตประพฤติผิดในเรา จมดินลงไปบัดนี้เท่านั้น หามิได้, แม้ครั้งก่อน เธอก็จมลงแล้วเหมือนกัน," เพื่อจะทรงแสดงความที่บรูษหลงทาง อันพระองค์ปล่อยโยนแล้ว ยกขึ้นหลังของตนแล้ว ให้ถึงที่อันเกษมแล้ว กลับมาตัดงาทั้งหลายอีกถึง ๓ ครั้ง อย่างนี้คือ ที่ปลาย ที่ท่ามกลาง ที่โคน ในวาระที่ ๓ เมื่อก้าวล่วงคลองจักษุแห่ง

มหาบุรุษแล้ว ก็จมแผ่นดิน ในกาลที่พระองค์เป็นพระยาช้าง จึงตรัส
ชาดกนี้เป็นต้นว่า^๑

"หากจะให้แผ่นดินทั้งหมดแก่คนอกตัณฺณ

ผู้เพงโทษเป็นนิตย์ ก็ไม่ยังเขาให้ยินดีได้เลย.

เมื่อถาตั้งขึ้นแล้วเช่นนั้นนั้นแลแม่อีก จึงตรัสขันตฺวาทีชาดก^๒ เพื่อทรง
แสดงเวลาที่พระเทวทัตนั้น ครั้งเป็นพระเจ้ากลาปะประพตฺติผิตในพระ-
องค์ ผู้เป็นขันตฺวาทีดาบส แล้วจมลงสู่แผ่นดิน และจุลลธรรมปาละชาดก^๓
เพื่อทรงแสดง ความที่พระเทวทัตนั้น ครั้งเป็นพระเจ้ามหาปตาปะ
ประพตฺติผิตในพระองค์ผู้เป็นจุลลธรรมปาละแล้วจมลงสู่แผ่นดิน.

ก็ครั้งเมื่อพระเทวทัตจมนินไปแล้ว, มหาชนร่าเริงยินดี ให้ยกธง
ชัยธงปฏิภาณและด้นกล้วย ตั้งหมอน้ำอันเต็มแล้ว เล่นมหรสพใหญ่ ด้วย
ปรารภว่า "เป็นลาภของพวกเราหนอ." พวกภิกษุกราบทูลข้อความนั้น
แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย
เมื่อพระเทวทัตตายแล้ว มหาชนยินดีมิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น, แม้ครั้งก่อน
ก็ยินดีแล้วเหมือนกัน," เพื่อจะทรงแสดงความที่มหาชนเป็นผู้ยินดี ใน
เมื่อพระราชาพระนามว่าปิงคละ ในนครพาราณสีซึ่งคร่ำคร่าหายาบช้า ไม่
เป็นที่รักของชนทั่วไปสวรรคตแล้ว จึงตรัสปิงคละชาดกนี้เป็นต้นว่า^๔

พระโพธิสัตว์กล่าวถามว่า

"ชนทั้งสิ้น อันพระเจ้าปิงคละเบียดเบียนแล้ว

เมื่อทำวเชอสวรรคตแล้ว ชนทั้งหลาย ย่อมเสวย

๑. พุ. ขา. ๒๗/๒๓. อรรถกถา. ๒ ๑๒๘. ทีลวนาคชาดก. ๒. พุ. ขา. ๒๗/๑๓๗.

อรรถกถา. ๔/๒๗๕. ๓. พุ. ขา. ๒๗/๑๓๐. อรรถกถา. ๔/๔๕๐. ๔. พุ. ขา. ๒๗/๕๒.

อรรถกถา. ๓/๓๑๕.

ปิติ พระเจ้าปิงคละมีพระเนตรไม่ดำ ได้เป็นที่รัก
ของเจ้าหรือ ? แน่ะ นายประตุ เหตุไร ? เจ้าจึง
ร้องให้."

นายประตุกล่าวตอบว่า

"พระราชามีพระเนตรไม่ดำ หาได้เป็นที่รัก
ขอข้าพระองค์ไม่ ข้าพระองค์กลัวแต่การเสด็จกลับ
มาของพระราชนั้น ด้วยว่า พระราชาพระองค์นั้น
เสด็จไปจากที่นี่แล้ว พึงเบียดเบียนมัจจุราช มัจจุ-
ราชนั้นถูกเบียดเบียนแล้ว พึงนำพระองค์กลับมาที่นี่
อีก."

ผู้ทำบาปย่อมเดือดร้อนในโลกทั้งสอง

ภิกษุทั้งหลาย ทูลถามพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
บัดนี้ พระเทวทัตเกิดแล้ว ณ ที่ไหน ?" พระศาสดาตรัสว่า "ในอเวจี
มหานรก ภิกษุทั้งหลาย" ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ พระเทวทัตประพฤติเดือดร้อนในโลกนี้แล้ว ไปเกิดในสถานที่
เดือดร้อนนั้นแลอีกหรือ ?"

พระศาสดา ตรัสว่า "อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ชนทั้งหลาย
จะเป็นบรรพชิตก็ตาม เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม, มีปกติอยู่ด้วยความประมาท
ย่อมเดือดร้อนในโลกทั้งสองทีเดียว" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

๑๒. อิธ ตปฺปติ เปจฺจ ตปฺปติ ปาปการี อุกฺยตุถ ตปฺปติ
 ปาปํ เม กตฺนฺติ ตปฺปติ ภิกฺขโ ย ตปฺปติ ทฺวคฺคตฺถิ กโธ

"ผู้มีปกติทำบาป ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ ละ
ไปแล้วย่อมเดือดร้อน เขาย่อมเดือดร้อนใน
โลกทั้งสอง, เขาย่อมเดือดร้อนว่า 'กรรมชั่วเรา
ทำแล้ว,' ไปสู่ทุกคติ ย่อมเดือดร้อนยิ่งขึ้น."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **อิธ ตปฺปติ** ความว่า ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ ด้วยเหตุเพียงโทมทัส ด้วยความเดือดร้อนเพราะกรรม.

บทว่า **เปจฺจ** ความว่า ส่วนในโลกหน้า ย่อมเดือดร้อนเพราะทุกข์ในอบายอันร้ายแรงยิ่ง ด้วยความเดือดร้อนเพราะวิบาก.

บทว่า **ปาปการี** ความว่า ผู้ทำบาป มีประการต่าง ๆ.

บทว่า **อุภยตุถ** ความว่า ชื่อว่า ย่อมเดือดร้อนในโลกทั้งสอง ด้วยความเดือดร้อน มีประการดังกล่าวแล้วนี้.

สองบทว่า **ปาปี เม** ความว่า ก็ผู้มีปกติทำบาปนั้น เมื่อเดือดร้อนด้วยความเดือดร้อนเพราะกรรม ชื่อว่าย่อมเดือดร้อน ด้วยคิดว่า "กรรมชั่วเราทำแล้ว," ชื่อนั้นเป็นความเดือดร้อนมีประมาณเล็กน้อย; แต่เมื่อเดือดร้อน ด้วยความเดือดร้อนเพราะวิบาก ชื่อว่า ไปสู่ทุกคติ ย่อมเดือดร้อนยิ่งขึ้น คือย่อมเดือดร้อนเหลือเกิน ด้วยความเดือดร้อนอันหยาบช้ำอย่างยิ่ง.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก ได้เป็นพระอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว. เทศนาเป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระเทวทัต จบ.

๑๓. เรื่องนางสุนนาเทวี [๑๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางสุนนาเทวี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อิธ นนุทติ เปจฺจ นนุทติ" เป็นต้น.

อบรมลูกหลานให้รับหน้าที่ของตน

ความพิสดารว่า ภิกษุสองพันรูป ย่อมฉันในเรือนของอนาถบิณฑิกเศรษฐีในกรุงสาวัตถีทุกวัน, ในเรือนของนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่เช่นนั้น. บุคคลใด ๆ ในกรุงสาวัตถี เป็นผู้ประสงค์จะถวายทาน, บุคคลนั้น ๆ ต้องได้โอกาสของท่านทั้งสองนั้นก่อนแล้ว จึงทำได้.

ถามว่า "เพราะเหตุไร?"

ตอบว่า " เพราะคนอื่น ๆ ถามว่า 'ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีหรือนางวิสาขา มาสู่โรงทานของท่านแล้วหรือ' เมื่อเขาตอบว่า 'ไม่ได้มา,' ย่อมติเตียน แม้ท่านอันบุคคลสละทรัพย์ตั้งแสนแล้วทำว่า 'นี่ชื่อว่าทานอะไร?' เพราะท่านทั้งสองนั้น ย่อมรู้จักความชอบใจของภิกษุสงฆ์และกิจอันสมควรแก่ภิกษุสงฆ์. เมื่อท่านทั้งสองนั้นอยู่, พวกภิกษุย่อมฉันได้ตามพอใจทีเดียว. เพราะฉะนั้น ทุก ๆ คนที่ประสงค์จะถวายทาน จึงเชิญท่านทั้งสองนั้นไป. ท่านทั้งสองนั้นยอมไม่ได้เพื่อจะอังกาสภิกษุทั้งหลายในเรือนของตนด้วยเหตุนี้ เพราะเหตุนี้ นางวิสาขา เมื่อใคร่ครวญว่า 'ใครหนอแล? จักดำรงในหน้าที่ของเรา

เลี้ยงภิกษุสงฆ์." เห็นธิดาของบุตรแล้ว จึงตั้งเขาไว้ในหน้าที่ของตน.
นางอังกาสภิกษุสงฆ์ในเรือนของนางวิสาขานั้น.

ถึงท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ก็ตั้งธิดาคนใหญ่ ชื่อมหาสุกัททาไว้.
ก็นางมหาสุกัททานั้น ทำการขวนขวายแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่ (และ)
ฟังธรรมอยู่ เป็นพระโสดาบันแล้ว ได้ไปสู่สกุลแห่งสามิ.

แต่นั้น ท่านอนาถบิณฑิกะ ก็ตั้งนางจตุสุกัททา (แทน). แม้
นางจตุสุกัททานั้น ก็ทำอยู่อย่างนั้นเหมือนกัน เป็นพระโสดาบันแล้ว
ก็ไปสู่สกุลแห่งสามิ. ลำดับนั้น ท่านอนาถบิณฑิกะ จึงตั้งธิดาคนเล็ก
นามว่าสุมนาเทวี (แทน).

นางสุมนาป่วยเรียกบิดาว่าน้องชาย

ก็นางสุมนาเทวีนั้น ฟังธรรมแล้ว บรรลุสกทาคามีผล ยังเป็น
กุมาริกา (รุ่นสาว) อยู่เที่ยว, กระสับกระส่ายด้วยความไม่ผาสุก
เห็นปานนั้น ตัดอาหาร* มีความประสงค์จะเห็นบิดา จึงให้เชิญมา.
ท่านเศรษฐีนั้น พอได้ยินข่าวของธิดาในโรงทานแห่งหนึ่ง ก็มาหาแล้ว
พูดว่า "เป็นอะไรหรือ? แม่สุมนา." ธิดานั้น ตอบบิดาว่า "อะไรเล่า?
น้องชาย"

บ. เจ้าเพื่อไปหรือ? แม่.

ธ. ไม่เพื่อ น้องชาย.

บ. เจ้ากลัวหรือ? แม่.

ธ. ไม่กลัว น้องชาย.

น.

๑. อาหารบุจเณท์ กตฺวา ทำการเข้าไปตัดซึ่งอาหาร.

แต่พอนางสุมนาเทวี กล่าวได้เพียงเท่านี้ ก็ได้ทำกาละแล้ว.

ท่านเศรษฐีผู้บิดาร้องให้ไปทูลพระศาสดา

ท่านเศรษฐีนั้น แม้เป็นพระโสดาบัน ก็ไม่สามารถจะกลั่นความ โศกอันเกิดในธิดาได้ ให้ทำการปลงศพของธิดาเสร็จแล้ว ร้องให้ ไปสู่สำนักพระศาสดา, เมื่อพระองค์ ตรัสว่า "คฤหบดี ทำไม? ท่านจึงมีทุกข์ เสียใจ มีหน้าอาบไปด้วยน้ำตา ร้องให้ มาแล้ว" จึง กราบทูลว่า "นางสุมนาเทวี ธิดาของข้าพระองค์ ทำกาละเสียแล้ว พระเจ้าข้า."

ศ. เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไร? ท่านจึงโศก, ความตาย ย่อม เป็นไปโดยส่วนเดียวแก่สรรพสัตว์ มิใช่หรือ?

อ. ข้าพระองค์ทราบข้อนั้น พระเจ้าข้า แต่ธิดาของข้าพระองค์ ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปปะเห็นปานนี้, ในเวลาจวนตายนางไม่สามารถ คুমสติไว้ได้เลย บ่นเพื่อตายไปแล้ว, ด้วยเหตุที่นั้นโทมนัสไม่น้อย จึงเกิด แก่ข้าพระองค์.

ศ. มหาเศรษฐี ก็นางพูดอะไรเล่า?

อ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เรียกนางว่า 'เป็นอะไร หรือ? สุมนา' ที่นั่น นางก็กล่าวกะข้าพระองค์ว่า 'อะไร? น้องชาย' แต่ฉัน เมื่อข้าพระองค์กล่าวว่า 'เจ้าเพื่อไปหรือ? แม่' ก็ตอบว่า 'ไม่เพื่อ น้องชาย' เมื่อข้าพระองค์ถามว่า 'เจ้ากลัวหรือ? แม่' ก็ตอบว่า 'ไม่กลัว น้องชาย' พอกล่าวได้เท่านี้ก็ทำกาละแล้ว.

๑. สรรีกิจจ.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสกะเศรษฐีนั้นว่า "มหาเศรษฐี
ธิดาของท่าน จะได้เพื่อกี่หามิได้."

อ. เมื่อเช่นนั้น เหตุไร? นางจึงพูดอย่างนั้น.

ศ. เพราะท่านเป็นน้องนางจริง ๆ (นางจึงพูดอย่างนั้นกะท่าน),
คฤหบดี ก็ธิดาของท่านเป็นใหญ่กว่าท่านโดยมรรคและผล, เพราะท่าน
เป็นเพียงโสดาบัน. ส่วนธิดาของท่านเป็นสกทาคามินี; เพราะนางเป็น
ใหญ่โดยมรรคและผล นางจึงกล่าวอย่างนั้นกะท่าน.

อ. อย่างนั้นหรือ พระเจ้าข้า.

ศ. อย่างนั้น คฤหบดี.

อ. เวลานี้นางเกิดที่ไหน พระเจ้าข้า.

เมื่อพระศาสดา ตรัสว่า "ในภพดุสิต คฤหบดี" ท่านเศรษฐี
จึงกราบทูลว่า "ธิดาของข้าพระองค์ เทียวเพลิดเพลินอยู่ในระหว่าง
หมู่ญาติในโลกนี้ แม้ไปจากโลกนี้แล้ว ก็เกิดในที่ ๆ เพลิดเพลินเหมือน
กันหรือ? พระเจ้าข้า."

คนทำบุญย่อมเพลิดเพลินในโลกทั้งสอง

ที่นั่น พระศาสดาตรัสกะเศรษฐีนั้นว่า "อย่างนั้น คฤหบดี
ธรรมดาผู้ไม่ประมาท เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ย่อม
เพลิดเพลินในโลกนี้และโลกหน้าแท้" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

๑๓. อิธ นนฺทติ เปจฺจ นนฺทติ กตปุญฺญโณ อุกฺกตฺถ นนฺทติ
 ปุญฺญํ เม กตฺนฺทติ นนฺทติ ภิชฺชโย นนฺทติ สุคตฺถิ กโต.

**"ผู้มีบุญอันทำไว้แล้ว ย่อมผลิตเพลินในโลกนี้,
ละไปแล้ว ย่อมผลิตเพลิน เขาย่อมผลิตเพลิน
ในโลกทั้งสอง เขาย่อมผลิตเพลินว่า 'เราทำบุญ
ไว้แล้ว' ไปสู่สุคติ ย่อมผลิตเพลินยิ่งขึ้น."**

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิธ** ความว่า ย่อมผลิตเพลินในโลกนี้ ด้วยความผลิตเพลินเพราะกรรม.

บทว่า **เปจฺจ** ความว่า ย่อมผลิตเพลินในโลกหน้า ด้วยความผลิตเพลินเพราะวิบาก.

บทว่า **กตปุญฺญโ** คือ ผู้ทำบุญมีประการต่าง ๆ.

บทว่า **อุภยตุถ** ความว่า ย่อมผลิตเพลินในโลกนี้ ด้วยคิดว่า "กุศลเราทำไว้แล้ว, บาปเราไม่ได้ทำ." เมื่อเสวยวิบาก ชื่อว่า ย่อมผลิตเพลินในโลกหน้า.

สองบทว่า **ปุญฺญํ** เม ความว่า ก็เมื่อผลิตเพลินในโลกนี้ ชื่อว่า ย่อมผลิตเพลิน เหตุอาศัยความผลิตเพลินเพราะกรรม ด้วยเหตุเพียง โสมนัสเท่านั้นว่า "เราทำบุญไว้แล้ว."

บทว่า **ภิชฺยโย** เป็นต้น ความว่า ก็เขาไปสู่สุคติแล้ว เมื่อเสวยทิพยสมบัติ ตลอด ๕๗ โภกฏีปีบ้าง ๖๐ แสนปีบ้าง ย่อมชื่อว่า ผลิตเพลินอย่างยิ่งในดุสิตบุรี ด้วยความผลิตเพลินเพราะวิบาก.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ - หน้าที่ 208

ในกาลจบคาถา คนเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคลมีโสดาบัน
เป็นต้นแล้ว. พระธรรมเทศนา ได้เป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องนางสุมนาเทวี จบ.

๑๔. เรื่องภิกษุ ๒ สหาย [๑๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๒ สหาย ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "พหุมุปี เจ สหิตฺ ภาสมาโน" เป็นต้น.

สองสหายออกบวช

ความพิสดารว่า กุลบุตร ๒ คน ชาวเมืองสาวัตถี เป็นสหายกัน ไปยังวิหาร ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้วละกามทั้งหลาย ถวายชีวิตในพระศาสนาของพระศาสดา บวชแล้ว อยู่ในสำนักพระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ ตลอด ๕ ปีแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามถึงฐานะในพระศาสนา ได้ฟังวิปัสสนาฐานะและคันถฐานะโดยพิสดารแล้ว, รูปหนึ่ง กราบทูลก่อนว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์บวชแล้วเมื่อภายหลัง ไม่สามารถจะบำเพ็ญคันถฐานะได้, แต่จะบำเพ็ญวิปัสสนาฐานะ" ดังนี้แล้ว ทูลให้พระศาสดาตรัสบอกวิปัสสนาจนถึงพระอรหันต์ พากเพียรพยายามอยู่ บรรลุพระอรหันต์พร้อมกับด้วยปฏิสัมภิตาทั้งหลาย.

ฝ่ายภิกษุรูปนอกนี้ คิดว่า "เราจะบำเพ็ญคันถฐานะ" ดังนี้แล้ว เรียนพระพุทธรูป คือพระไตรปิฎกโดยลำดับ กล่าวธรรม สวดสรภัญญะ

๑. อูรี ทควา. ๒. เป็นประโยชน์กิริยาปรานัญ.

ในสถานที่ตนไปแล้ว ๆ. เทียบออกธรรมแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ได้เป็น
อาจารย์ของคณะใหญ่ ๑๘ คณะ.

ภิกษุทั้งหลาย เรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้วไปสู่
ที่อยู่ของพระเถระนอกนี้ (รูปบำเพ็ญวิปัสสนา) ตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน
บรรลुพระอรหัตแล้ว นมัสการพระเถระเรียนว่า "กระผมทั้งหลายใครจะ
เฝ้าพระศาสดา."

พระเถระกล่าวว่า "ไปเถิด ผู้มีอายุ, ท่านทั้งหลาย จงถวาย
บังคมพระศาสดา นมัสการพระมหาเถระทั้ง ๘๐ รูป ตามคำของเรา,
จงบอกกะพระเถระผู้สหายของเราบ้างว่า 'ท่านอาจารย์ของกระผมทั้งหลาย
นมัสการได้เท่า' ดังนี้แล้วส่งไป. ภิกษุเหล่านั้นไปสู่วิหาร ถวายบังคม
พระศาสดาและนมัสการพระอสีติมหาเถระแล้ว ไปสู่สำนักพระคันถิกเถระ
เรียนว่า "ได้เท่า ขอรับ ท่านอาจารย์ของพวกกระผม นมัสการถึง
ได้เท่า." ก็เมื่อพระเถระนอกนี้ถามว่า "อาจารย์ของพวกท่านนั้นเป็น
ใคร?" ภิกษุเหล่านั้นเรียนว่า "เป็นภิกษุผู้สหายของได้เท่า ขอรับ."

เมื่อพระเถระ (วิปัสสกภิกษุ) ส่งข่าวเชื่อมอย่างนี้เรื่อย ๆ อยู่,
ภิกษุนั้น (คันถิกะ) อุดทนอยู่ได้สั้นกาลเล็กน้อย ภายหลังไม่สามารถ
จะอดทนอยู่ได้, เมื่อพวกอากันตูกภิกษุเรียนว่า "ท่านอาจารย์ของพวก
กระผมมนมัสการได้เท่า" ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า "อาจารย์ของพวกท่าน
นั้นเป็นใคร," เมื่อภิกษุทั้งหลายเรียนว่า "เป็นภิกษุผู้สหายของได้เท่า
ขอรับ" จึงกล่าวว่า "ก็อะไรเล่า? ที่พวกท่านเรียนในสำนักของภิกษุ
นั้น บรรดานิกาย มีทีฆนิกายเป็นต้น นิกายโคณิกายหนึ่งหรือ? หรือ
บรรดาปิฎก ๓ ปิฎกโคปิฎกหนึ่งหรือ? ที่พวกท่านได้แล้ว" ดังนี้แล้ว

คิดว่าสหายของเรา ย่อมไม่รู้จักคาถาแม่ประกอบด้วย ๔ บท, ถือบังสุกุล
เข้าป่า แต่ในคราวบวชแล้ว ยังได้อันตเวทสิกขามากมายหนอ, ในกาลที่เธอมา
เราควรถามปัญหา."

พระเถระทั้งสองพบกัน

ในกาลต่อมา พระเถระ (วิปัสสกะ) ได้มาเฝ้าพระศาสดา,
เก็บบาตรจีวรไว้ในสำนักพระเถระผู้สหายแล้ว ไปถวายบังคมพระศาสดา
และนมัสการพระอสีติมหาเถระแล้ว ก็กลับมาที่อยู่ของพระเถระผู้สหาย.
ลำดับนั้น พระคันถิกเถระนั้น ให้ภิกษุทั้งหลายทำวัตรแก่ท่านแล้ว
ถือเอาอาสนะมีขนาดเท่ากัน นั่งแล้วด้วยตั้งใจว่า "จักถามปัญหา."

พระศาสดาถามปัญหาพระเถระทั้งสอง

ขณะนั้น พระศาสดา ทรงทราบว่ "คันถิกภิกษุนี้ พึงเบียด-
เบียนบุตรของเราผู้มีรูปเห็นปานนี้แล้วเกิดในนรก," ด้วยทรงเอ็นดูในเธอ
ทำประหนึ่งเสด็จเที่ยวจาริกไปในวิหาร เสด็จถึงสถานที่เธอทั้งสองนั่งแล้ว
ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์ที่เธอจัดไว้. แท้จริง ภิกษุทั้งหลายเมื่อจะนั่ง
ในที่นั้น ๆ จัดอาสนะสำหรับพระพุทธรูปเจ้าก่อนแล้วจึงนั่ง. เพราะเหตุนี้
พระศาสดา จึงประทับนั่งเหนืออาสนะที่พระคันถิกภิกษุนั้นจัดไว้โดยปกติ
นั้นแล. ก็แลครั้งประทับนั่งแล้ว จึงตรัสถามปัญหาในปฐมฉานกะคันถิก-
ภิกษุ ครั้นเมื่อเธอทูลตอบไม่ได้, จึงตรัสถามปัญหาในรูปสมบัติและ
อรุปสมบัติทั้งแปด ตั้งแต่ทุกขฉานเป็นต้นไป พระคันถิกเถระก็มีอาจ
ทูลตอบได้แม้ข้อเดียว. พระวิปัสสกะเถระนอกนี้ ทูลตอบปัญหานั้นได้
ทั้งหมด.

ที่นั่น พระศาสดา ตรัสถามปัญหาในโศดาปัดติมรรคกับเธอ.
พระคันถิกเถระก็สามารถตอบได้. แต่นั่น จึงตรัสถามกะพระจีณาสพ-
เถระ พระเถระก็ตอบได้.

พระวิปัสสกเถระได้รับสาธุการ

พระศาสดา ทรงชมเชยว่า "ดีละ ๆ" แล้วตรัสถามปัญหาแม้ใน
มรรคที่เหลือทั้งหลายโดยลำดับ. พระคันถิกเถระก็ได้แจ้งทลตอบปัญหา
ได้สักข้อเดียว ส่วนพระจีณาสพ ทูลตอบปัญหาที่ตรัสถามแล้ว ๆ ได้.
พระศาสดาได้ประทานสาธุการแก่พระจีณาสพนั้นในฐานะทั้งสี่. เทวดา
ทั้งหมด ตั้งต้นแต่ภูมเทวดา จนถึงพรหมโลกและนาคครุฑ ได้ฟังสาธุการ
นั้นแล้ว ก็ได้ให้สาธุการ.

พวกอันเตวาสิกและสัททวิหริกของพระคันถิกเถระ ได้สดับสาธุการ
นั้นแล้ว จึงยกโทษพระศาสดาว่า "พระศาสดาทรงทำกรรมอะไรนี้?
พระองค์ได้ประทานสาธุการแก่พระมหัลลกเถระ ผู้ไม่รู้อะไร ๆ ในฐานะ
ทั้งสี่, ส่วนท่านอาจารย์ของพวกเรา ผู้จำทรงพระปริยัติธรรมไว้ได้ทั้งหมด
เป็นหัวหน้าภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป พระองค์มิได้ทรงทำแม้มาตราว่า
ความสรรเสริญ."

พูดมากแต่ไม่ปฏิบัติก็ไร้ประโยชน์

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า "ภิกษุทั้งหลาย
พวกเธอกล่าวอะไรกันนี้?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว,
ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย อาจารย์ของพวกเธอ เช่นกับผู้รักษาโคทั้งหลาย

เพื่อค่าจ้างในศาสนาของเรา, ส่วยบุตรของเรา เช่นกับเจ้าของผู้บริโภค
ปัญจโครสตามชอบใจ" ดังนี้แล้ว ได้ภยิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

๑๔. พหุมุปี เจ สหิตํ ภาสमानิ
น ตกฺกโร โหติ นโร ปมตฺโต
โคโปว คาโว คณฺยํ ปเรลํ
น ภากวา สามณฺณสุสฺส โหติ.
อปฺปมุปี เจ สหิตํ ภาสमानิ
ธมฺมสุสฺส โหติ อนุชมฺมจารี
ราคณฺจ โทสณฺจ ปหาย โมหํ
สम्मปฺปชาโน สุวิมุตฺตจิตฺโต
อนุปาทียานิ อิชฺ วา หุริ วา
ส ภากวา สามณฺณสุสฺส โหติ.

"หากว่า นรชนกล่าวพระพุทธรพจน์อันมีประ-
โยชน์เกื้อกูลแม้มาก (แต่) เป็นผู้ประมาทแล้ว
ไม่ทำ (ตาม) พระพุทธรพจน์นั้นไซ้, เขาย่อม
ไม่เป็นผู้มีส่วนแห่งสามัญผล* เหมือนคนเลี้ยงโค
นับโคทั้งหลายของชนเหล่าอื่น ย่อมเป็นผู้ไม่มี
ส่วนแห่งปัญจโครสฉะนั้น, หากว่า นรชนกล่าว
พระพุทธรพจน์อันมีประโยชน์เกื้อกูล แม้น้อย
(แต่) เป็นผู้ที่มีปกติประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม
ไซ้, เขาละราคะ โทสะ และโมหะแล้ว รู้ชอบ

๑. อันเกิดแต่โค ๕ อย่าง คือ นมสด, นมส้ม, เปรียง, เนยใส, เนยข้น. ๒. ผลคือคุณ
เครื่องเป็นสมณะ.

ด้วยความประมาท ไม่ประพฤติแล้วในการทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย ด้วยอำนาจแห่งไตรลักษณ์ มีอนิจจลักษณะเป็นต้น, หาตริตด้วยอำนาจแห่งภิกษุผู้ทุศีลไม่ ด้วยประการฉะนี้.

ส่วนคาถาที่ ๒ พระองค์ตรัสด้วยอำนาจแห่งการกบुकคลผู้แม้มีสุตะน้อย (แต่) ทำกรรมในการทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคายอยู่.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **อปฺปมฺปิ เจ** ความว่า น้อย คือแม่เพียง ๑ วรรค หรือ ๒ วรรค.

บาทพระคาถาว่า **ธมฺมสุต โหติ อหุธมฺมจารี** เป็นต้น ความว่า นรชนรู้ธรรมแล้ว ประพฤติธรรมอันสมควรแก่โลกุตระธรรม ๘ คือประเภทแห่งธรรม มีปาริสุทธิศีล ๔ ชุดงคคุณ และอสุภกรรมฐาน เป็นต้น ที่นับว่าข้อปฏิบัติอันเป็นส่วนเบื้องต้น ย่อมเป็นผู้ซึ่งว่ามีปกติ ประพฤติธรรมสมควร คือหวังการแทงตลอดอยู่ว่า "เราจักแทงตลอดในวันนี้ เราจักแทงตลอดในวันนี้ ที่เดียว" ชื่อว่าย่อมประพฤติ. นรชนนั้น ละระคะ โทสะ และโมหะด้วยข้อปฏิบัติชอบนี้แล้ว กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ โดยชอบ คือโดยเหตุ โดยนัย มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว ด้วยอำนาจแห่งตทังควิมุตติ วิกขัมภนวิมุตติ สมุจเฉทวิมุตติ ปฏิปัสสัทธิวิมุตติและนิสสรณวิมุตติ. หมดความถ้อมมั่นอยู่ในโลกนี้หรือในโลกอื่น คือไม่เข้าไปยึดถือขั้นธอายตนะและธาตุทั้งหลาย อันนับเนื่องในโลกนี้ และโลกอื่น หรืออันเป็นภายในและภายนอก ด้วยอุปาทาน* ๔ ชื่อว่า เป็นมหาจิณาสพ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งคุณเครื่องเป็นสมณะคือผล อันมา

๑. กามูปาทาน การถ้อมนํกาม ๑ ทิฏฐูปาทาน การถ้อมนํทิฏฐิ ๑ สิลฺพพคฺคูปาทาน การถ้อมนํศีลพคค ๑ อตฺตควาทูปาทาน การถ้อมนํวาทะว่าตน ๑.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ - หน้าที่ 216

แล้วด้วยอำนาจแห่งคุณเครื่องเป็นสมณะ กล่าวคือมรรค และคุณเครื่อง
เป็นสมณะคือกองแห่งอเสขธรรม ๕.

พระศาสดาทรงรวบยอดแห่งเทศนาด้วยพระอรหัต เหมือนนายช่าง
ถือเอายอดแห่งเรือน ด้วยยอดแก้วะนั้น ดังนี้แล.

ในกาลจบคาถา คนเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบัน
เป็นต้น. เทศนามีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๒ สหาย จบ.

ยมกวรรควรรณา จบ.

วรรคที่ ๑ จบ.

๑. สัตถันท์ คุณคือศีล ๑ สมานันท์ คุณคือสมาธิ ๑ ปัญญาอันท์ คุณคือปัญญา ๑ วิมุตติอันท์
คุณคือวิมุตติ ๑ วิมุตติญาณทัสสนันท์ คุณคือวิมุตติญาณทัสสนะ ๑.

คาถาธรรมบท

อัปมาทวรรคที่ ๒

ว่าด้วยความไม่ประมาทและความประมาท

[๑๒] ๑. ความไม่ประมาทเป็นเครื่องถึงอมตะ ความ
ประมาทเป็นทางแห่งมัจจุ ผู้ไม่ประมาทแล้วชื่อว่า
ย่อมไม่ตาย ผู้ประมาทแล้ว ผู้นั้นย่อมเป็นเหมือน
คนตายแล้ว บัณฑิตรู้ความนั้นโดยแปลกกันแล้ว
(ตั้งอยู่) ในความไม่ประมาท บันเทิงอยู่ในความไม่
ประมาท ยินดีในธรรมเป็นที่โคจรของพระอริยะ
ทั้งหลาย บัณฑิตผู้ไม่ประมาทเหล่านั้น มีความเพ่ง
มีความเพียรเป็นไปติดต่อกัน บากบันมันเป็นนิตย์ เป็น
นักปราชญ์ ย่อมถูกต้องพระนิพพาน อันเป็นแดน
เกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม.

๒. ยศย่อมเจริญโดยยิ่งแก่คนผู้มีความขยัน
มีสติ มีกิจการงานสะอาด มีปกติใคร่ครวญแล้วจึงทำ
ตำรวมแล้ว เลี้ยงชีพโดยธรรม และไม่ประมาท.

๓. ผู้มีปัญญา พึงทำเกาะ (ที่พืง) ที่ห้วงน้ำ
ท่วมทับไม่ได้ ด้วยความหมั่น ด้วยความไม่ประมาท
ด้วยความระวัง และด้วยความฝึก.

*วรรคนี้มี อรรถกถา ๕ เรื่อง มีคาถาประจำเรื่องตามลำดับเลขหลังเลขข้อในวงเล็บ

๔. พวกชนพาลผู้มีปัญญาทราม ย่อมประกอบ
เนื่อง ๆ ซึ่งความประมาท ส่วนผู้มีปัญญาย่อมรักษา
ความไม่ประมาทได้เหมือนทรัพย์อันประเสริฐ ท่าน
ทั้งหลาย อย่าตามประกอบความประมาท อย่าตาม
ประกอบความเขยชิดด้วยความยินดีในกาม เพราะ
ว่าผู้ไม่ประมาทแล้ว เฟ่งพินิจอยู่ ย่อมบรรลุดุสุขอัน
ไพบูรณ์.

๕. เมื่อใดบัณฑิตบรรเทาความประมาทด้วย
ความไม่ประมาท เมื่อนั้นบัณฑิตนั้น ขึ้นสู่ปัญญา
เพียงดังปราสาท ไม่เศร้าโศก ย่อมพิจารณาเห็น
หมู่สัตว์ผู้มีความเศร้าโศก ปราชญ์ย่อมพิจารณาเห็น
คนพาลทั้งหลายได้ เหมือนคนผู้ยืนอยู่บนยอดเขา
มองเห็นชนผู้ยืนอยู่บนพื้นดินได้ฉะนั้น.

๖. ผู้มีปัญญาดี เมื่อชนทั้งหลายประมาทแล้ว
ไม่ประมาท เมื่อชนทั้งหลายหลับแล้ว ตื่นอยู่โดย
มาก ย่อมละบุคคลผู้มีปัญญาทรามไปเสีย ดุจม้า
ตัวมีฝีเท้าเร็ว ละทิ้งม้าตัวหากำลังมิได้ไปฉะนั้น.

๗. ทำวณวะถึงความเป็นผู้ประเสริฐกว่า
เทพยดาทั้งหลาย เพราะความไม่ประมาท บัณฑิต
ทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท ความประ-
มาทอันท่านติเตียนทุกเมื่อ.

๘. ภิกษุยินดีแล้วในความไม่ประมาท หรือมี
ปกติเห็นภัยในความประมาท ย่อมเผาสังโยชน์
ทั้งละเอียดและหยาบไป ดุจไฟเผาเชื้อมากและน้อย
ไปฉะนั้น.

๙. ภิกษุยินดีแล้วในความไม่ประมาท มีปกติ
เห็นภัยในความประมาท ไม่ควรเพื่ออันเสื่อม (จาก
มรรคและผล) ตั้งอยู่แล้วในที่ใกล้แห่งพระนิพพาน
ทีเดียว.

จบอัปมาทวรรคที่ ๒

๒. อัปมาทวรรควรรณนา

๑. เรื่องพระนางสามาวดี [๑๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่ออาศัยกรุงโกสัมพีประทับอยู่ที่โฆสิตาราม ทรงปรารภความวอดวายคือมรณะ ของหญิง ๕๐๐ มีพระนางสามาวดีเป็นประธาน และของญาติ ๕๐๐ ของพระนางมาคันทียนั้น ซึ่งมีนางมาคันทियाเป็นประธาน จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อปุปทาโท อมตปท" เป็นต้น ในเรื่องนั้น มีอนุปุพพิกขา ดังต่อไปนี้ :-

กษัตริย์ ๒ สหาย

ในกาลล่วงมาแล้ว พระราชา ๒ องค์ เหล่านี้ คือ "ในแคว้นอัลลกัปปะ พระราชาทรงพระนามว่า อัลลกัปปะ, ในแคว้นเวฏฐทีปกะ พระราชาทรงพระนามว่า เวฏฐทีปกะ" เป็นพระสหายกัน ตั้งแต่เวลายังทรงพระเยาว์ ทรงศึกษาศิลปะในสำนักอาจารย์เดียวกัน โดยล่วงไปแห่งพระราชบิดาของตน ๆ ได้ให้ยกเสวตฉัตรขึ้นแล้ว ทรงเป็นพระราชาในแคว้น มีประมาณแคว้นละ ๑๐ โยชน์. พระราชา ๒ พระองค์นั้น เสด็จมาประชุมกันตลอดกาลตามกาล (ตามกาลอันสมควร) ทรงยืน, นั่ง, บรรทม ร่วมกัน ทอดพระเนตรเห็นมหาชน ผู้เกิดอยู่และตายอยู่ จึงทรงปรึกษากันว่า "ชื่อว่า ผู้ตามคนผู้ไปสู่ปรโลก ไม่มี,

โดยที่สุดถึงสระของตน ก็ตามไปไม่ได้, ต้องละสิ่งทั้งปวงไป, ประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ครองเรือนของเรา, เราจักบวช" ดังนี้แล้ว ทรงมอบรัชสมบัติ ให้แก่พระโอรสและพระมเหสี ออกผนวชเป็นพระฤๅษี อยู่ในหิมวันตประเทศ ได้ทรงปรึกษากันว่า "พวกเราไม่อาจเพื่อเป็นอยู่ จึงละราชสมบัติออกบวชก็หาไม่, เราเหล่านั้น เมื่ออยู่ในที่แห่งเดียวกัน ก็จักเหมือนกับผู้ไม่บวชนั้นเอง, เพราะฉะนั้น เราจักแยกกันอยู่: ท่านจงอยู่ที่ภูเขาลูกนั้น, เราจักอยู่ที่ภูเขาลูกนี้; แต่จักรวมกัน ในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน." ครั้งนั้นพระดาบสทั้งสองนั้น เกิดมีความดำริขึ้นอย่างนี้ว่า "แม้เมื่อเป็นเช่นนี้ ความคลุกคลีด้วยคณะเทียว จักมีแก่เราทั้งหลาย, ท่านพึงจุดไฟให้โพลงขึ้นที่ภูเขาของท่าน, เราก็จักจุดไฟให้โพลงขึ้นที่ภูเขาของเรา; ด้วยเครื่องสัตตยานั้น เราทั้งหลาย ก็จักรู้ความที่เรายังมีชีวิตอยู่." พระดาบสทั้งสองนั้นกระทำอย่างนั้นแล้ว.

เรียนมนต์และพิณ

ต่อมาในกาลอื่น เวณฺฐทีปกดาบส ทำกาละ บังเกิดเป็นเทพเจ้าผู้มีศักดิ์ใหญ่. แต่ครั้งถึงกึ่งเดือน อัลดกัปปดาบส พอแลไม่เห็นไฟ ก็ทราบได้ว่า "สหายของเรา ทำกาละเสียแล้ว." แม้เวณฺฐทีปกดาบส ตรวจดูทิพพสิริของตนในขณะที่เกิด ใคร่ครวญถึงกรรม เห็นกิริยาที่ตนกระทำ จำเดิมแต่ออกบวชแล้ว คิดว่า "บัดนี้ เราจักไปเยี่ยมสหายของเรา" ในขณะที่นั้น จึงละอัตภาพนั้นเสีย เป็นเหมือนคนหลงทาง ไปยังสำนักของอัลดกัปปดาบสนั้น ไปได้แล้ว ได้ยืนอยู่ที่สมควรแห่งหนึ่ง.

ลำดับนั้น อัลดกัปปคาบสนัน จึงกล่าวถามบุรุษนั้นว่า

"ท่านมาจากไหน?"

บุรุษ. ท่านผู้เจริญ ผมเป็นคนหลงทาง เดินมาจากที่ไกลเหลือเกิน,
ก็พระผู้เป็นเจ้า อยู่รูปเดียวเท่านั้น ในที่นี้ หรือ ? มีใครอื่นบ้างไหม ?

อัลดะ. มีสหายของเราอยู่ผู้หนึ่ง.

บุรุษ. ผู้นั้น ไปอยู่ที่ไหนหรือ ?

อัลดะ. เขาอยู่ที่ภูเขาสูงนั้น. แต่วันอุโบสถ เขาไม่จุดไฟให้โพลง,
เขาจกตายเสียแล้วเป็นแน่.

บุรุษ. เป็นอย่างนั้นหรือ ขอรับ ?

อัลดะ. ผู้มีอายุ เป็นอย่างนั้น.

บุรุษ. กระผมคือผู้นั้น ขอรับ.

อัลดะ. ท่านเกิดที่ไหน ?

บุรุษ. กระผมเกิดเป็นเทพเจ้า ผู้มีศักดิ์ใหญ่ ในเทวโลกขอรับ,
มาอีก ก็ด้วยประสงค์ว่า 'จักเยี่ยมพระผู้เป็นเจ้า' เมื่อพระผู้เป็นเจ้าอยู่
ในที่นี้ อุปัทวะอะไร มีบ้างหรือ ?

อัลดะ. เออ อาวุโส, เราลำบาก เพราะอาศัยช้าง.

บุรุษ. ท่านผู้เจริญ ก็ช้างทำอะไรให้ท่านเล่า ?

อัลดะ. มันถ่วงคุณลงในที่กวาด, เอาเท้าประหารกัณฐ์ผู้ขึ้น;
ข้าพเจ้านั้น คอยขนคุณช้างทิ้ง คอยเกลี่ยฝุ่นให้เสมอ ก็ยอมลำบาก.

บุรุษ. พระผู้เป็นเจ้าปรารถนาจะไม่ให้ช้างเหล่านั้นมาไหมเล่า ?

อัลดะ. เออ อาวุโส.

บุรุษ. ถ้ากระนั้น กระผมจักทำให้ช้างเหล่านั้นมา ได้ถวายพิณ

สำหรับให้ช่างใคร่ และสอนมนต์สำหรับให้ช่างใคร่ แก่พระดาบสแล้ว: ก็เมื่อจะให้ ได้ชี้แจงสายพิณ ๓ สาย ให้เรียนมนต์ ๓ บท แล้วบอกว่า "เมื่อคิดสายพิณสายนี้ ร่ายมนต์บทนี้แล้ว, ช่างไม่อาจแม่เพื่อจะหันกลับ แลดู ย่อมหนีไป; เมื่อคิดสายพิณสายนี้ ร่ายมนต์บทนี้แล้ว ช่างจะกับ เหลียวดูเบื้องหลังพลางหนีไป: เมื่อคิดสายพิณสายนี้ ร่ายมนต์บทนี้แล้ว ช่างนายฝูง ย่อมโน้มหลังเข้ามาหา," แล้วกล่าวว่า "สิ่งใด อันท่าน ชอบใจ, ท่านพึงทำสิ่งนั้นเถิด." ใหว่พระดาบสแล้ว ก็หลีกไป.

พระดาบส ร่ายมนต์บทสำหรับไล่ช่าง คิดสายพิณสำหรับไล่ช่าง ยังช่างให้หนีไปอยู่แล้ว.

พระเจ้าอุเทนกับหัตถ์ลึงค์

ในสมัยนั้น ในกรุงโกสัมพี ได้มีพระราชาทรงพระนามว่าพระเจ้า ปรินตปะ วันหนึ่ง พระเจ้าปรินตปะทรงนั่งฟังแควอ่อนอยู่ที่กลางแจ้ง กับพระราชเทวี ผู้ทรงครรภ์. พระราชเทวี ทรงห่มผ้ากัมพลแดงอันมี ราคาแสนหนึ่ง ซึ่งเป็นพระภูษาทรงของพระราชา ทรงนั่งปราศรัยกับ พระราชา ถอดพระขำมรงค์ อันมีราคาแสนหนึ่งจากพระองค์ของ พระราชา มาสวมใส่ที่นิ้วของพระองค์.

ในสมัยนั้น นกหัตถ์ลึงค์ บินมาโดยอากาศ เห็นพระราชเทวี จึงชะลอปีกบินโฉบลง โดยหมายว่า "ขึ้นเนื้อ." พระราชาทรงตกพระทัย ด้วยเสียงโฉบลงของนกนั้น จึงเสด็จลุกเข้าภายในพระราชเวสน์. พระราช- เทวีไม่อาจไปโดยเร็วได้ เพราะทรงครรภ์แก่ และเพราะเป็นผู้มีชาติแห่ง

๑. อากาศดล ที่พื้นแห่งอากาศ.

คนฉลาด. ครั้งนั้น นกนั้นจึงโผลง ยังพระนางนั้นให้นั่งอยู่ที่ทรงเล็บ
บินไปสู่อากาศแล้ว. เขาว่า พวกนกเหล่านั้น ทรงกำลังเท่าช้าง ๕ เชือก
เพราะฉะนั้น จึงนำเหยื่อไปทางอากาศ จับ ณ ที่อันพอใจแล้ว ย่อมเกี่ยว
มังสะกิน. แม้พระนางนั้น อันนกนั้นนำไปอยู่ ทรงหวาดต่อมรณภัย
จึงทรงดำริว่า " ถ้าว่าเราจิ้งรื่อง, ธรรมดาเสียงคน เป็นที่หวาดเสียวของ
สัตว์จำพวกคิริจฉาน มันฟังเสียงนั้นแล้ว ก็จิ้งทึงเราเสีย, เมื่อเป็น
เช่นนั้น เราจิ้งถึงความสิ้นชีพ พร้อมกับเด็กในครรภ์; แต่มันจับในที่
ใดแล้วเริ่มจะกินเรา, ในที่นั้น เราจิ้งรื่องขึ้น แล้วไล่ให้มันหนีไป.
พระนางยับยั้งไว้ได้ ก็เพราะความที่พระองค์เป็นบัณฑิต. ก็ในกาลนั้น
ที่หิมวันตประเทศ มีต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่ง เจริญขึ้นเล็กน้อยแล้วก็ตั้งอยู่
โดยอาการดงมณฑป. นกนั้น นำเหยื่อมีเนื้อเป็นต้นไปแล้ว ย่อมเกี่ยว
กินที่ต้นไทรนั้น; เพราะฉะนั้น นกหัตถิลิงค์ตัวนั้น นำพระราชเทวีเมื่อนั้น
ไปที่ต้นไทรนั้นแล วางไว้ในระหว่างคาคบไม้ แลดูทางอันตนบินมาแล้ว.
นัยว่าการแลดูทางบินมาแล้ว เป็นธรรมดาของนกเหล่านั้น. ในขณะนั้น
พระราชเทวี ทรงดำริว่า " บัดนี้ ควรไล่มันให้หนีไป" จึงทรงยก
พระหัตถ์ทั้ง ๒ ขึ้น ทั้งปรบมือ ทั้งร้อง ให้นกนั้นหนีไปแล้ว. ครั้งนั้น
ในเวลาพระอาทิตย์อัสดงคต ลมกัมมัชวาทปั่นป่วนแล้ว ในพระครรภ์
ของพระราชเทวีนั้น. มหาเมฆคำรามร้อง ตั้งขึ้นในทุกทิศ ชื่อว่าความ
หลับ มิได้มีแล้วตลอดคืนยังรุ่ง แก่พระราชเทวี ผู้ดำรงอยู่ในความสุข
ไม่ได้แม้สักคำพูดว่า " อย่างกลัวเลย พระแม่เจ้า" อันความทุกข์
ครอบงำแล้ว แต่เมื่อราตรีสว่าง ความปลอดโปร่งจากเวลาหกก็ดี, ความขึ้น
แห่งอรุณก็ดี, ความตลอดแห่งสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์ของพระนางก็ดี ได้มีแล้ว

ในขณะที่เดียวกันนั้นแล. พระนางได้ตั้งชื่อพระโอรสว่า "อุเทน" เพราะ
ถือเอาฤดูเมฆและฤดูอรุณขึ้นประสูติแล้ว.

อัลลกะปดาบสเสียวิธี

ที่อยู่ แม่ของอัลลกะปดาบส ก็อยู่ในที่ไม่ไกลจากที่นั่น. โดยปกติ
ในวันมีฝน พระดาบสนั้น ย่อมไม่ไปสุป่า เพื่อประโยชน์แก่ผลาผล
เพราะกลัวหนาว, ไปยังโคนไม้้นั้น เก็บกระดูกเนื้อที่นกกินแล้ว ทบต้ม
ให้มีรสแล้ว ก็ดื่มกิน; เพราะฉะนั้น แม้ในวันนั้น พระดาบสก็คิดว่า
"จักเก็บกระดูก" จึงไปที่ต้นไม้นั้น แสวงหากระดูกที่โคนไม้อยู่ ได้ยิน
เสียงเด็กข้างบน จึงแลดู เห็นพระราชเทวี จึงถามว่า "ท่านเป็นใคร?"

พระราชเทวี. ข้าพเจ้าเป็นหญิงมนุษย์.

ดาบส. ท่านมาได้อย่างไร? เมื่อพระนางกล่าวว่า 'นกหัสดีลิงค์
นำข้าพเจ้ามา' จึงกล่าวว่า 'ท่านจงลงมา.'

พระเทวี. ข้าพเจ้ากลัวแต่ความเจ็ดด้วยชาติ พระผู้เป็นเจ้า.

ดาบส. ท่านเป็นใคร?

พระราชเทวี. ข้าพเจ้าเป็นกษัตริย์.

ดาบส. แม้ข้าพเจ้าก็เป็นกษัตริย์เหมือนกัน.

พระราชเทวี. ถ้ากระนั้น ท่านจงแกลงมายากษัตริย์.

พระดาบสนั้น แกลงแล้ว.

พระราชเทวี. ถ้ากระนั้น ท่านจงขึ้นมา พานบุตรน้อยของข้าพเจ้าลง.

พระดาบสนั้น ทำทางขึ้นโดยข้างหนึ่ง ขึ้นไปแล้ว รับผิดชอบ, เมื่อ
พระราชเทวีกล่าวห้ามว่า "อย่าเอามือถูกต้องข้าพเจ้า," ก็ไม่ถูกพระนาง

เลย อุ้มเด็กลงมา. แม้พระราชเทวีก็ลงแล้ว. ครั้งนั้น พระดาบส
นำนางไปสู่อาศรมท ไม่กระทำศีลเภทเลย บำรุงแล้ว ด้วยความ
อนุเคราะห์, นำน้ำผึ้งที่ไม่มีตัวมา นำข้าวสาลีอันเกิดเองมา ได้ต้มเป็น
ยาคุให้แล้ว. เมื่อพระดาบสนั้น กำลังบำรุงอย่างนั้น, ในกาลอื่น พระ-
นางจึงคิดว่า "เราไม่รู้จักทางมาทางไปเลย, แม้เหตุสักว่าความคุ้นเคย
ของเรากับพระดาบสแม่นี้ ก็ไม่มี; ก็ถ้าว่าพระดาบสนี้จักทอดทิ้งเราไป
ไหนเสีย, เราแม่ทั้งสองคน ก็จักถึงความตายในที่นี้นั่นเอง, ควรเราทำ
อุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำลายศีลของพระดาบสรูปนี้เสีย ทำโดยอาการ
ที่ดาบสรูปนี้จะไม่ปล่อยปละเราไปได้. ที่นั้น พระราชเทวี จึงประเล้า
ประโลมพระดาบสด้วยการแสดงฝ้านุ่งฝ้าห่มหลดลุ่ม ให้ถึงความพินาศ
แห่งศีลแล้ว. ตั้งแต่วันนั้นชนทั้งสองก็อยู่สมัครสังวาสกันแล้ว.

กุมารอุเทนยักษ์พิชัง

ต่อมาในกาลวันหนึ่ง พระดาบส ตรวจดูความประกอบแห่งดาว
นักษัตร เห็นความเห็นหมองแห่งดาวนักษัตรของพระเจ้าปรีณตปะ จึง
ตรัสว่า " นางผู้เจริญ พระเจ้าปรีณตปะในกรุงโกสัมพีสวรรคตแล้ว."

พระราชเทวี. เหตุไร พระผู้เป็นเจ้า จึงตรัสอย่างนี้ ? ท่านมี
ความอาฆาตกับพระเจ้าปรีณตปะนั้นหรือ ?

ดาบส. ไม่มี นางผู้เจริญ เราเห็นความเศร้าหมองของดาวนักษัตร
ของพระเจ้าปรีณตปะ จึงพูดอย่างนี้.

พระราชเทวีทรงกันแสงแล้ว.

๑. นกขตุตปิพนั ความบีบคั้นแห่งนักษัตร.

ครั้งนั้น พระดาบส จึงตรัสถามพระราชเทวีนั้นว่า "เพราะเหตุไร
หล่อนจึงร้องไห้?" เมื่อพระราชเทวีตรัสบอกความที่พระเจ้าปรีดิปะนั้น
เป็นพระสวามีของพระองค์แล้ว, จึงตรัสว่า อย่าร้องไห้ไป นางผู้เจริญ
ธรรมดาสัตว์ผู้เกิดแล้ว ย่อมตายแน่แท้."

พระราชเทวี. หม่อมฉันทราบ พระผู้เป็นเจ้า.

ดาบส. เมื่อจะนี้ ไฉน หล่อนจึงร้องไห้ ?

พระราชเทวี. บุตรของหม่อมฉัน เป็นผู้ควรแก่ราชสมบัติอันเป็น
ของตระกูล, ถ้าว่า เขาอยู่ที่เมืองนั้น เขาจักให้ยกเสวตฉัตรขึ้น, บัดนี้
เขาเกิดเป็นผู้เสื่อมใหญ่เสียแล้ว ด้วยความโศกถึงอย่างนี้หม่อมฉันจึงร้องไห้
พระผู้เป็นเจ้า.

ดาบส. ช่างเถอะ นางผู้เจริญ อย่าคิดไปเลย ถ้าว่า หล่อน
ปรารถนาราชสมบัติให้บุตร, ฉันจักทำอาการให้เขาได้ราชสมบัติ (สมดัง
ความปรารถนา).

ครั้งนั้น พระดาบส ได้ให้พินและมนต์อันยังข้างให้ใคร่ แก่บุตร
ของพระนางแล้ว. ในกาลนั้น ช้างหลายแสน มาพักอยู่ที่โคนต้นไม้ไทรช้อย.
ลำดับนั้น พระดาบส จึงตรัสกะกุมารนั้นว่า "เมื่อช้างทั้งหลาย ยังไม่
มาถึงนั้นแล, เจ้าจงขึ้นต้นไม้, เมื่อช้างทั้งหลายมาถึงแล้ว, จงรำยมนต์
บทนี้ ดิศสายพินสายนี้; ช้างทั้งหมด ไม่อาจแม้จะหันกลับแลดู จักหนี
ไป, ที่นั้น เจ้าพึงลงมา," กุมารนั้น ทรงทำตามนั้นแล้ว กลับมาทูล
บอกความเป็นแล้ว. ครั้นถึงวันที่ ๒ พระดาบส จึงตรัสกับกุมาร
นั้นว่า "ในวันนี้ เจ้าจงรำยมนต์บทนี้ ดิศสายพินสายนี้; ช้างกลับ
เหลียงคูเบื้องหลังพลางหนีไป แม้ในกาลนั้น พระกุมารก็ทรงทำตาม

นั้นแล้ว กลับมาทูลบอกความเป็นไปนั้น. ครั้งนั้น พระดาบสตรัสเรียก พระมารดาของกุมารนั้นมาแล้ว ตรัสว่า "นางผู้เจริญ หล่อนจงให้ข้าว สาส์นแก่บุตรของหล่อน, เขาไปจากที่นี่เที่ยว จักเป็นพระเจ้าแผ่นดิน." พระราชเทวี ตรัสเรียกพระโอรสมาแล้ว ตรัสว่า "เจ้าเป็นลูกของพระเจ้า ปรีตปะในกรุงโกสัมพี. นกหัสดีลิงค์ นำเรามาทั้งที่มีครรภ์" ดังนี้แล้ว ตรัสบอกชื่อของเสนาบดีเป็นต้น แล้ว ตรัสว่า "เมื่อเขาพากันไม่เชื่อ เจ้าพึงเอาผ้ากัมพลอันเป็นพระภูษาห่ม และพระขำมรงค์อันเป็นเครื่อง ประดับของพระบิดานี้ แสดง" ดังนี้ จึงส่งไปแล้ว.

พระกุมารจึงทูลถามพระดาบสว่า "บัดนี้ หม่อมฉันจะทำอย่างไร?"
ดาบสกล่าวว่า "เจ้าจงนั่งข้างล่างแห่งต้นไม้ ร่ายมนต์บทนี้ ดิศสายพิณสายนี้ ช้างนายฝูงนี้่อมหลังเข้ามาหาเจ้า เจ้านั่งบนหลังของ มันเที่ยว จงไปยึดเอาราชสมบัติ."

พระกุมารนั้น ถวายบังคมพระราชบิดาพระราชมารดาแล้ว ทรง ทำตามนั้นแล้ว นั่งบนหลังของช้างตัวที่มาแล้ว กระซิบบอกช้างว่า "ข้าพเจ้าเป็นบุตรของพระเจ้าปรีตปะในกรุงโกสัมพี, ขอท่านจงยึดเอาราชสมบัติอันเป็นของบิดาให้แก่ข้าพเจ้าเถิด นาย." ช้าง นายฝูง ฟังคำ นั้นแล้ว จึงร้องเป็นเสียงช้างว่า "ช้างจงมาประชุมกันหลาย ๆ พัน." ช้างหลายพัน มาประชุมกันแล้ว. ร้องอีกว่า "ช้างแก่ ๆ จงถอยไป." ช้างแก่พากันถอยไปแล้ว. ร้องอีกว่า "ช้างตัวเล็ก ๆ จงกลับไป." แม้ช้างเหล่านั้น ก็พากันกลับแล้ว. พระกุมารนั้น อันช้างนำกรบตั้งปลาย พันพากันแวดล้อมแล้ว ถึงบ้านปลายแดนแล้ว ประกาศว่า "เราเป็น ลูกพระเจ้าแผ่นดิน, ผู้ที่ปรารถนาสมบัติ จงมากับเรา." ตั้งแต่นั้นไป

ก็ทรงทำการรวบรวมผู้คน ไปล้อมพระนครไว้แล้ว ส่งคำขาด (สาสน์) ไปว่า " จะให้เรารบหรือจะให้ราชสมบัติ?" ชาวเมืองทั้งหลายกล่าวว่า " เราจักไม่ให้ทั้งสองอย่าง, แท้จริง พระราชเทวีของพวกเรา มีพระครรภ์แก่ ถูกนกหัสดีลิงค์พาไปแล้ว, เราทั้งหลาย ไม่ทราบ ว่า พระนางยังมีพระชนม์อยู่ หรือว่าหาพระชนม์ไม่แล้ว ตลอดกาลที่เราไม่ทราบเรื่องราวของพระนาง เราจักไม่ให้ทั้งการรบและราชสมบัติ." ได้ยินว่าความ เป็นพระเจ้าแผ่นดินโดยสืบเชื้อสาย ได้มีแล้วในกาลนั้น. ลำดับนั้น พระกุมาร จึงตรัสว่า "ฉันเป็นบุตรของพระนาง" แล้วอ้างชื่อเสนา- บัติเป็นต้น เมื่อพวกเหล่านั้นไม่เชื่อถ้อยแม้อย่างนั้น จึงแสดงผ้ากัมพล แดงและพระขำมรงค์. พวกชาวเมือง จำผ้ากัมพลแดงและพระขำมรงค์ นั้นได้ หมดความกินแหนงใจ จึงเปิดประตู อภิเษกกุมารนั้นไว้ในราช- สมบัติแล้ว.

นี่เป็นเรื่องเกิดแห่งพระเจ้าอุเทนก่อน.

สองผู้เมียเดินทางไปหาอาชีพ

ก็เมื่อทพภิกขุภัย เกิดแล้วในแคว้นอัลลทักปะ ชายผู้หนึ่ง ชื่อว่า โกตุหลิก ไม่อาจจะเป็นอยู่ได้ จึงพาภรรยาผู้มีบุตรอ่อน นามว่ากาลี จัดแจงเสบียงออกไปแล้ว ด้วยมุ่งหมายว่า " จะไปหากินที่เมืองโกสัมพี." อาจารย์บางท่านกล่าวว่า " เขาออกไปแล้ว ในเมื่อมหาชนกำลังตายกัน ด้วยโรคหิวขาด" บ้าง. สองสามีภรรยา นั้น เดินไปอยู่ เมื่อเสบียงทาง หมดสิ้นแล้ว ถูกความหิวครอบงำแล้ว ไม่สามารถจะนำเด็กไปได้. ครั้งนั้น สามีจึงกล่าวกะภรรยาว่า " หล่อนเรามีชีวิตอยู่ ก็จักได้ลูกอีก,

ทิ้งเขาเสียแล้วไปเกิด." ธรรมดาว่า ดวงใจของมารดาอ่อนโยน เพราะฉะนั้น นางจึงพูดว่า "ดิฉันไม่อาจทิ้งลูกที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ดอก."

สามี. เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจะทำอย่างไรกัน ?

ภรรยา. เราเปลี่ยนกันนำเขาไป. มารดาขกูกขึ้นประหนึ่งพวงดอกไม้ ในวาระของตน กกไว้ที่อก อุ้มไปแล้ว ก็เอาให้แก่บิดา. เวหนามีกำลังแม้ว่าความหิว บังเกิดแก่ชายผู้เป็นสามีนั้น ในที่ซึ่งเขา รับผิดชอบผู้เป็นลูกนั้นแล้ววางลง เขาก็พูดกะภรรยานั้นแล้ว ๆ เล่า ๆ ว่า "หล่อน เรามีชีวิตอยู่ จักได้ลูก (อีก) ทิ้งมันเสียเถิด." แม้ภรรยาก็ห้ามเขาไว้ตั้งหลายครั้ง แล้วก็เฉยเสีย. เด็กถูกเปลี่ยนกันตามวาระ เหนื่อยอ่อนเล่นนอนหลับอยู่ในมือของบิดา. ชายผู้เป็นสามี รู้ว่าลูกชาย นั้นหลับ จึงปล่อยให้มารดาเดินไปข้างหน้าก่อน แล้วเอาเด็กนอนไว้บน ใบไม้ลาด ใต้พุ่มไม้แห่งหนึ่งแล้วก็เดิน (ตามไป), มารดาเหลียวกลับ แลดู ไม่เห็นลูก จึงถามว่า "นาย ลูกของเราไปไหน ?"

สามี. ฉันทให้เขานอนอยู่ภายใต้พุ่มไม้แห่งหนึ่ง.

ภรรยา. นาย อย่างงั้นให้ฉิบหายเลย, ฉันทเว้นลูกเสียแล้ว ไม่อาจเป็นอยู่ได้, นายนำลูกฉันทมาเกิด ประหารอกคร่ำครวญแล้ว. ครั้นนั้น ชายผู้สามี จึงกลับไปเอาเด็กนั้นมาแล้ว. แม้ลูกก็ตายเสียแล้วในระหว่างทาง. นายโกตุหลิก ทิ้งบุตรในฐานะมีประมาณเท่านี้ จึงถูกเขาทอดทิ้ง ๗ วาระ ในระหว่างภพ ด้วยผลแห่งกรรมนั้น ด้วยประการฉะนี้. ชื่อว่า บาปกรรมนี้ อันบุคคลไม่ควรดูหมิ่นว่า "น้อย," สองสามีภรรยานั้น เดินทางไปถึงตระกูลของคนเลี้ยงโคแห่งหนึ่งแล้ว.

นายโกตุหลิกตายไปเกิดเป็นสุนัข

ก็ในวันนั้น มีการทำขวัญแม่โคนมของนายโคบาล. ในเรือนของนายโคบาล พระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่งฉันเป็นนิตย์. นายโคบาลนั้นนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าฉันเสร็จแล้ว จึงได้ทำการมงคล. ข้าวปายาสเขาจัดแจงไว้เป็นอันมาก. นายโคบาล เห็น ๒ สามิภรรยาขึ้นมา จึงถามว่า " ท่านมาจากไหน ?" ทราบเรื่องนั้นแล้ว เป็นกุลบุตรมีใจอ่อนโยน จึงกระทำความสงเคราะห์ใน ๒ สามิภรณานั้น ให้ ๆ ข้าวปายาสกับเนยใสเป็นอันมาก.

ภรรยาจึงกล่าวกะสามีว่า "นาย เมื่อท่านมีชีวิตอยู่ ฉันก็ชื่อว่า มีชีวิตอยู่, ท่านท้องพร่องมานาน, จงบริโภคมตามความต้องการ" ดังนี้แล้ว จึงวางข้าวปายาสไว้เบื้องหน้าเขาพร้อมกับสัปปี ตนเองบริโภคนิสัปปี เหลวแต่น้อยหนึ่งเท่านั้น. ส่วนนายโกตุหลิก บริโภคมมากไป ไม่อาจตัดความอยากในอาหารได้ เพราะตัวหิวมาตั้ง ๗-๘ วัน นายโคบาล ครั้นให้ ๆ ข้าวปายาสแก่ ๒ ผัวเมียแล้ว ตนเองจึงเริ่มจะบริโภคม. นายโกตุหลิกนั่งแลดูเขาแล้ว เห็นก่อนข้าวปายาสที่นายโคบาลป้อนให้แก่นางสุนัข ซึ่งนอนอยู่แล้วได้ตั้ง จึงคิดว่า "นางสุนัขตัวนี้ มีบุญ จึงได้โภชนะเห็นปานนี้เนื่องนิตย์." ตกกลางคืนนายโกตุหลิกนั้น ไม่สามารถจะยังข้าวปายาสนั้นให้ย่อยได้ จึงทำกาละ ไปเกิดในท้องแห่งนางสุนัขนั้น. ครั้งนั้น ภรรยาของเขาทำสรীরกิจ (เผา) แล้ว ก็ทำการรับจ้างอยู่ในเรือนนั่นเอง ได้ข้าวสารทะนานหนึ่ง หุงแล้ว เอาใส่บาตรพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วกล่าวว่า " ท่านเจ้าข้า ขอกุศลนี้ จงถึงแก่ทาสของท่านเถิด" ดังนี้ แล้วจึงคิดว่า "ควรเราจะอยู่ในที่นี้แล, พระผู้เป็นเจ้าย่อม

มาในที่นี้เนื่องด้วย, ไทยธรรมจักมีหรือไม่ว่าจะเกิด, เราให้อยู่ทำความ
ชวนชวยอยู่ ยังใจให้เลื่อมใสอยู่ทุกวัน จักประสบบุญมาก." (คิดตั้ง
นี้แล้ว) นางจึงทำการรับจ้างอยู่ในบ้านนั้นนั่นเอง.

สุนัขตายเพราะอาลัยในพระปัจเจกพุทธเจ้า

ในเดือนที่ ๖ หรือที่ ๗ นางสุนัขแม่นั้นแล ก็คลอคลอกออกมา
ตัวหนึ่ง. นายโคบาลจึงให้ ๆ นำนมของแม่โคนมตัวหนึ่งแก่ลูกสุนัขนั้น.
ไม่นานเท่าไรนัก ลูกสุนัขนั้นก็เติบโตใหญ่. ครั้งนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้า
เมื่อฉัน ย่อมให้ก้อนข้าวแก่ลูกสุนัขนั้นก้อนหนึ่งเป็นนิตย์. เพราะอาศัย
ก้อนข้าว สุนัขนั้นจึงได้มีความรักใคร่ในพระปัจเจกพุทธเจ้า. นายโคบาล
ย่อมไปสู่ที่บารุงของพระปัจเจกพุทธเจ้า (วันหนึ่ง) ๒ ครั้งเนื่องด้วย.
นายโคบาลนั้นแม้เดินไป ก็เอาไม้ตีที่พุ่มไม้แลพื้นดินในที่ซึ่งมีเนื้อร้าย
ระหว่างทาง ส่งเสียงว่า "สุ สุ" ๓ ครั้ง ยังเนื้อร้ายให้หนีไปแล้ว.
แม้สุนัขก็ไปด้วยกับนายโคบาลนั้น. ในวันหนึ่ง นายโคบาลนั้นกล่าว
กะพระปัจเจกพุทธเจ้าว่า "ท่านผู้เจริญ กาลใด ผมไม่มีโอกาสว่าง
กาลนั้นผมจักส่งสุนัขตัวนี้มา: ขอพระผู้เป็นเจ้าพึงมาด้วยเครื่องหมายแห่ง
สุนัขนี้ที่กระผมส่งมาแล้ว." ตั้งแต่นั้นมา ในวันที่ไม่มีโอกาส นายโค-
บาลนั้น ก็ส่งสุนัขไปว่า "พ่อ จงไป จงนำพระผู้เป็นเจ้ามา" ด้วยคำ
เดียวเท่านั้น สุนัขนั้นก็วิ่งไป ถึงที่ซึ่งนายตีพุ่มไม้และพื้นดินก็เห่าขึ้น
๓ ครั้ง รู้ว่าเนื้อร้ายหนีไปแล้วด้วยเสียงนั้น ไปถึงที่อยู่ของพระปัจเจก-
พุทธเจ้า ผู้กระทำการปฏิบัติแต่เช้าตรู่ เข้าไปยังบรรณศาลา นั่งอยู่แล้ว
ถึงประตูบรรณศาลา จึงเห่าขึ้น ๓ ครั้ง ให้ท่านรู้ว่าตนมาแล้ว ก็นอน

หมอบอยู่ที่ส่วนข้างหนึ่ง. เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้ากำหนดเวลาออกไปแล้ว
สุนัขนั้นก็เดินเหินเข้าไปข้างหน้า ๆ เทียว พระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อจะทดลอง
สุนัข จึง (ทำเป็น) เดินไปทางอื่นในระหว่าง ๆ ที่นั่น สุนัขจึงไป
ยืนเฝ้าขวางหน้าของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นไว้ แล้วนำท่านลงทางนอกนี้.
ต่อมาในกาลวันหนึ่ง พระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อจะทดลองสุนัขนั้น จึงเดิน
ไปสู่ทางอื่นแล้ว แม้สุนัขนั้นจะยืนขวางห้ามอยู่ข้างหน้าก็ไม่กลับ เอาเท้า
กระดุนสุนัขแล้วเดินไป: สุนัขรู้ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่กลับ จึงกลับไป
คาบชายผ้ามาจุมมา นำท่านลงสู่ทางนอกนี้. สุนัขนั้นได้ยังความรักอันมี
กำลัง ให้เกิดขึ้นแล้วในพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ด้วยประการอย่างนี้.

ต่อมาในกาลอื่น จีวรของพระปัจเจกพุทธเจ้าเก่าแล้ว. ครั้งนั้น
นายโคบาล จึงได้ถวายผ้าสำหรับทำจีวรแก่ท่าน. พระปัจเจกพุทธเจ้า
จึงกล่าวกับนายโคบาลนั้นว่า "ผู้มีอายุ ชื่อว่าการทำจีวร อันบุคคล
ผู้เดียวทำได้ยาก, อาตมา ไปสู่สถานทีสบายแล้วจักกระทำ."

นายโคบาล. ท่านผู้เจริญ นิมนต์ทำที่นี้เถิด.

พระปัจเจกพุทธเจ้า. ผู้มีอายุ อาตมา ไม่อาจ.

นายโคบาล. ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ท่านอย่าไปอยู่ภายนอก
ให้นานนัก.

สุนัขได้ยินฟังคำของคนทั้งสองนั้นอยู่เหมือนกัน.

พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวกะนายโคบาลนั้นว่า "จงหยุดเถิด
อุบาสก" ให้นายโคบาลกลับแล้ว เหาะขึ้นสู่เวหาส บ่ายหน้าต่อเขา
คันธมาทน์ หลีกไปแล้ว. สุนัขแลดูพระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้เหาะไปทาง

อากาศ ยืนเห่าอยู่แล้ว เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นลับคล่องจักขุไป หทัย ก็แตกทำลายลง.

สุนัขไปเกิดเป็นโสมสกเทพบุตร

ชื่อว่า สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายนั้น เป็นสัตว์มีชาติชื่อตรง ไม่ คคโคง; ส่วนมนุษย์ใจคิดไปอย่าง ปากพูดไปอย่าง (ไม่ตรงกัน) เพราะเหตุนั้นแล นายเปสสะ ผู้เป็นบุตรของนายควาณช้าง จึงกล่าวว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แท้จริง ขันธบัญญัติคือมนุษย์นี้รักชฎ ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ แท้จริง ขันธบัญญัติคือสัตว์ของเลี้ยงนิติน. สุนัขนั้น ทำกาลแล้ว ไปเกิดในดาวดึงสภพ มีนางอัปสร ๑ พันแวดล้อม ได้ เสวยสมบัติใหญ่ ก็เพราะเป็นสัตว์มีความเห็นอันตรง (และ) ไม่ คคโคงนั้น ด้วยประการฉะนี้.

เมื่อเทพบุตรนั้นกระซิบที่ใกล้หูของใคร ๆ เสียงย่อมดังไปไกลได้ ๑๖ โยชน์ ส่วนเสียงพูดโดยปกติ ย่อมกลบเทพนครทั้งสิ้น ซึ่งมี ประมาณหมื่นโยชน์. เพราะเหตุนั้นแล เทพบุตรนั้น จึงได้มีนามว่า "โสมสกเทพบุตร." ก็นี้เป็นผลของอะไร ? เป็นผลของการเห่าด้วยความ รักในพระปัจเจกพุทธเจ้า. โสมสกเทพบุตรนั้น ดำรงอยู่ในเทพนครนั้นไม่ นานก็เคลื่อนแล้ว.

เหตุทำให้เทพบุตรเคลื่อน ๔ อย่าง

จริงอยู่ เทพบุตรทั้งหลาย ย่อมเคลื่อนจากเทวโลก ด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ:-

๑. ด้วยความสิ้นอายุ
๒. ด้วยความสิ้นบุญ
๓. ด้วยความสิ้นอาหาร
๔. ด้วยความโกรธ

ในเหตุ ๔ อย่างเหล่านั้น เทพบุตรองค์ใดทำบุญกรรมไว้มาก เทพบุตรองค์นั้นเกิดในเทวโลก ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุแล้ว ก็เกิดในเทวโลกชั้นสูงๆ ขึ้นไป, อย่างนี้ ชื่อว่า ย่อมเคลื่อนด้วยความสิ้นอายุ. เทพบุตรองค์ใดทำบุญไว้น้อย; บุญนั้นของเทพบุตรนั้น ย่อมสิ้นไปเสียในระหว่างเที่ยว เหมือนรัชชาติ ที่บุคคลใส่ไว้ในฉางหลวงเพียง ๔-๕ ทะนานฉะนั้น, เทพบุตรนั้นย่อมทำกาละเสียในระหว่างเที่ยว, อย่างนี้ ชื่อว่า ย่อมเคลื่อนด้วยความสิ้นบุญ. เทพบุตรบางองค์มักบริโภคกามคุณ ไม่บริโภคอาหาร เพราะการหลงลืมสติ มีกายอันเหนียวอ่อน ทำกาละ, อย่างนี้ ชื่อว่า ย่อมเคลื่อนด้วยการสิ้นอาหาร. เทพบุตรบางองค์ ไม่อดทนสมบัติของผู้อื่น โกรธเคืองแล้วจึงทำกาละ, อย่างนี้ ชื่อว่า ย่อมเคลื่อนด้วยความโกรธ.

โสมสกเทพบุตรไปเกิดในกรุงโกสัมพี

ก็โสมสกเทพบุตรนี้ มัวบริโภคกามคุณอยู่ หลงลืมสติ จึงเคลื่อนด้วยความสิ้นอาหาร. ก็แลเคลื่อนเสร็จแล้ว ไปถือปฏิสนธิในท้องแห่งหญิงงามเมืองในกรุงโกสัมพี. ในวันคลอด นางถามทาสีว่า "นี่อะไร?" เมื่อนางทาสีตอบว่า "ลูกชาย เจ้าค่ะ" จึงบอกให้นางทาสีเอาไปทิ้งด้วยคำว่า "เจ้าจงเอาทารกนี้ใส่กระด้งแล้วเอาไปทิ้งที่กองหยากเยื่อ " แท้จริง

หญิงงามเมืองทั้งหลาย ย่อมเลี้ยงลูกหญิง ไม่เลี้ยงลูกชาย; เพราะเชื้อสายของพวกหล่อนจะสืบไปได้ ก็ด้วยลูกหญิง. กาบ้าง สุนัขบ้าง ต่างพากันจับกลุ่มแวดล้อมเด็กไว้. ด้วยผลแห่งการเห่า อันเกิดแต่ความรักในพระปัจเจกพุทธเจ้า สัตว์ตัวหนึ่งก็ไม่อาจเข้าใกล้ได้. ในขณะที่นั้น คนผู้หนึ่งออกไปนอกบ้านเห็นการจับกลุ่มของกาและสุนัขนั้น คิดว่า "นี่มันเหตุอะไรกันหนอ?" จึงเดินไปที่นั่น เห็นทารก หวนได้ความรักเหมือนดังลูก จึงนำไปสู่เรือนด้วยดีใจว่า "เราได้ลูกชายแล้ว."

นางกาลินำโสมสทารถไปให้โคเหยียบ

ในกาลครั้งนั้น เศรษฐีชาวเมืองโกสัมพี ไปสู่ราชตระกูล พบปุโรหิตเดินมาแต่พระราชวัง จึงถามว่า "ท่านอาจารย์ วันนี้ท่านได้ตรวจตราดูความประกอบของดาวนักษัตร อันเป็นเหตุเคราะห์ดีเคราะห์ร้ายแล้วหรือ?"

ปุโรหิต. จ๊ะ ท่านมหาเศรษฐี. กิจอะไรอื่นของพวกเราไม่มี.

เศรษฐี. อะไรจะมีแก่ชนบทหรือ? ท่านอาจารย์.

ปุโรหิต. อย่างอื่นไม่มี, แต่เด็กที่เกิดในวันนี้ จักได้เป็นเศรษฐีผู้ประเสริฐในเมืองนี้.

ครั้งนั้น ภรรยาของเศรษฐีมีครรภ์แก่, เพราะฉะนั้น เศรษฐีนั้นจึงส่งคนใช้ไปสู่เรือนโดยเร็วด้วยคำว่า "จงไป จงทราบภรรยาของเรา นั้นว่า ตลอดแล้ว หรือยังไม่ตลอด," พอทราบว่าเป็น "ยังไม่ตลอด," ฝ่ายพระราชาสรีจแล้ว รีบกลับบ้าน เรียกหญิงคนใช้ชื่อกาลินาแล้ว

๑. ตติกรรมนุขตโตโยโค ความประกอบแห่งนักษัตรอันเป็นเครื่องกระทำซึ่งคติ.

ให้ทรัพย์ ๑ พัน กล่าวว่า เจ้าจงไป จงตรวจดูในเมืองนี้ ให้ทรัพย์ ๑ พัน พาเอาเด็กที่เกิดในวันนี้มา." นางกาลีนันตรวจตราดู ไปถึง เรือนนั้น เห็นเด็กแล้ว จึงถามหญิงแม่บ้านว่า "เด็กนี้ เกิดเมื่อไร" เมื่อหญิงนั้นตอบว่า "เกิดวันนี้," จึงพูดว่า "จงให้เด็กนี้แก่ฉัน จึง ประมูลราคา ตั้งแต่ ๑ กหาปณะเป็นต้น จนถึงให้ทรัพย์ ๑ พันแล้ว นำเด็ก นั้นไปแสดงแก่เศรษฐี. เศรษฐีคิดว่า "ถ้าว่าลูกของเรา จักเกิดเป็น ลูกหญิง. เราจักให้มันอยู่ร่วมกับลูกสาวของเรานั้น แล้วทำให้มันเป็น เจ้าของตำแหน่งเศรษฐี; ถ้าว่าลูกของเราจักเกิดเป็นลูกชาย เราก็จักฆ่า มันเสีย" ดังนี้แล้ว จึงให้รับเด็กนั้นไว้ในเรือน. ต่อมา ภรรยาของ เศรษฐีนั้นตลอดบุตรเป็นชาย โดยล่วงไป ๒-๓ วัน. เศรษฐีจึงคิดว่า "เมื่อไม่มีเจ้าเด็กนี้ ลูกชายของเรา ก็จักได้ตำแหน่งเศรษฐี, บัดนี้ ควรที่เราจักฆ่ามันเสียเถิด" ดังนี้แล้ว จึงเรียกนางกาลีมาแล้ว กล่าวว่า "แม่จงไป ในเวลาที่พวกโคออกจากคอก เจ้าจงเอาเด็กนี้ให้นอนขวาง ไว้ที่กลางประตูคอก แม่โคทั้งหลายจักเหยียบมันให้ตาย, แต่ต้องรู้ว่า โโคเหยียบมันหรือไม่เหยียบแล้วจึงมา." นางกาลีนัน ไปแล้ว พอนาย โคบาลเปิดประตูคอกเท่านั้น ก็เอาเด็กนั้นให้นอนไว้ ตามนั้น (เหมือน ที่เศรษฐีสั่ง). โคอูสกะซึ่งเป็นนายฝูง แม้ออกภายหลังโคทั้งปวงใน เวลาอื่น (แต่) ในวันนั้น ออกไปก่อนกว่าโคอื่นทั้งหมด ได้ยืนคร่อม ทารกไว้ในระหว่างเท้าทั้งสี่. แม่โคตั้งหลายร้อย ต่างก็พากันเบียดเสียด ข้างทั้งสองของโคอูสกะออกไป. ถึงนายโคบาลก็คิดว่า "เจ้าโคอูสกะ ตัวนี้ เมื่อก่อน ออกทีหลังโคทุกตัว, แต่วันนี้ ออกไปก่อนโคทั้งหมด แล้วยืนนิ่งอยู่ที่ประตูคอกเที่ยว, นั่นจะมีเหตุอันใดหนอ?" จึงเดินไป

แลเห็นเด็กนอนอยู่ภายใต้ท้องโคนนั้น หวนกลับได้ความรักเสมือนบุตร จึงนำไปสู่เรือน ด้วยคิดว่า "เราได้ลูกชายแล้ว." นางกาลิ ไปแล้ว ถูกเศรษฐีถาม จึงเล่าเรื่องนั้น อันเศรษฐีกล่าวว่า "เจ้าจงไป จงให้ ทรัพย์เขา ๑ พันแล้ว นำมันกลับมาอีก" ดังนี้แล้ว ให้ทรัพย์ ๑ พันแล้ว ได้นำกลับมาให้อีก.

นางกาลินำโสมกะไปให้เกวียนทับ

ครั้งนั้น เศรษฐีกล่าวกับนางกาลิว่า "แม่กาลิ ในเมืองนี้มีพวก เกวียน ๕๐๐ เล่ม ลูกขึ้นแต่เช้ามืด ย่อมไปค้าขาย, เจ้าจงเอาเด็กนี้ไป ให้นอนไว้ที่ทางเกวียน (ทางล่อ) พวกโคจักเหยียบมันหรือล่อเกวียน จักตัด (ตัวมัน) พอรู้เรื่องของมันแล้ว จึงกลับมา." นางกาลินั้น นำเด็กนั้นไปแล้ว ให้นอนอยู่ที่ทางเกวียน. ในกาลนั้นหัวหน้าเกวียน ได้ไปข้างหน้า. ครั้งนั้น พวกโคของเขา ถึงที่นั่นแล้ว ต่างพากันสลัด แอกลีเย. แม้จะถูกหัวหน้ายกขึ้นแล้วขับไปตั้งหลายครั้ง ก็ไม่เดินไป ข้างหน้า. เมื่อหัวหน้านั้น พยายามอยู่กับโคทั้งสองนั้นอย่างนี้เที่ยว อรุณขึ้นแล้ว (ก็พอสว่าง). เขาจึงคิดว่า "โคทั้งสองพากันทำเหตุนี้ เพราะอะไร?" จึงตรวจตราดูทาง เห็นทารกแล้วก็คิดว่า "กรรมของ เขาหนักหนอ" ความยินดีว่า "เราได้ลูกชายแล้ว" จึงนำเด็กนั้นไป สู่เรือน. นางกาลิไปแล้ว อันเศรษฐีถาม จึงบอกความเป็นไปนั้น อัน เศรษฐีบอกว่า "เจ้าจงไปให้ทรัพย์ (เขา) ๑ พันแล้ว จงนำเด็กนั้น กลับมาอีก" ดังนี้แล้ว ได้กระทำตามนั้นแล้ว.

นางกาลีนำโสมกะไปทิ้งที่ป่าช้าผิฉิบ

ครั้งนั้น เศรษฐีกล่าวกะนางกาลีนั้นว่า "บัดนี้ เจ้าจงนำมันไปยังป่าช้าผิฉิบ แล้วเอาอนไว้^๑ในระหว่างพุ่มไม้, มันจักถูกสัตว์มีสุนัขป่าเป็นต้นกัด หรือถูกอมนุษย์ประหารตายในที่นั้น, เจ้ารู้ว่ามันตายแล้วหรือไม่ตายเทียว จึงกลับมา." นางกาลีนั้นนำเด็กนั้นไป ให้นอนอยู่ที่ป่าช้าผิฉิบแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง. สุนัขบ้าง กาบ้าง อมนุษย์บ้าง ไม่อาจเข้าใกล้เด็กนั้นได้. มีคำถามสอดเข้ามาว่า "ก็มารดาบิดาและบรรดาพี่น้องเป็นต้น ใคร ๆ เชื่อว่าผู้รักษาของเด็กนั้น ไม่มีมิใช่หรือ? ใครรักษาตัวเด็กนั้นไว้?" แก้วว่า "กรรมสักว่าความเท่าเท่านั้น ซึ่งเด็กให้เป็นไปแล้ว ด้วยความรักใคร่ในพระปัจเจกพุทธเจ้า ในเวลาเป็นสุนัข รักษาเด็กไว้." ครั้งนั้น นายอชบาลผู้หนึ่ง ต้อนแม่แพะตั้งหลายแสนตัวไปหากิน เดินไปข้างป่าช้า. แม่แพะตัวหนึ่งเกี่ยวกินใบไม้เป็นต้น เข้าไปสู่พุ่มไม้เห็นทารกแล้ว จึงคุกเข่าให้นมแก่ทารก. แม่นายอชบาล จะทำเสียงว่า "เห, เห" ก็หาออกไปไม่. เขาคิดว่า "จักเอาไม้ตีมันไล่ออก" จึงเข้าไปสู่พุ่มไม้ เห็นแม่แพะคุกเข่าให้ทารกน้อยกินนมอยู่ จึงหวนกลับได้รับความรักในทารกเสมือนบุตร จึงพาอาหารกินนั้นไป ด้วยคิดว่า "เราได้ลูกชายแล้ว," นางกาลี เห็นเหตุ^๒นั้นแล้ว จึงไป ถูกเศรษฐีถามแล้ว จึงบอกความเป็นไปอันนั้น อันเศรษฐีกล่าวว่ "เจ้าจงไป ให้ทรัพย์ (เขา) ๑ พันแล้ว นำมันกลับมาอีก" ได้กระทำตามนั้นแล้ว.

นางกาลีเอาโสมกะไปโยนเหว

ครั้งนั้น เศรษฐี กล่าวกะนางกาลีนั้นว่า "แม่กาลี เจ้าจงเอา

เด็กนี้ไป ขึ้นสู่ภูเขาอันเป็นที่ทิ้งโจร จงโยนมันลงไปไหนเหว, มันกระทบ
ต้องภูเขา ก็จักเป็นท่อนเล็กท่อนน้อย ตกลงที่พื้น, เข้ารู้ว่า มันตาย
แล้วหรือไม่ตาย จึงกลับมา." นางกาลีนัน นำเด็กนั้นไปที่นั่นแล้ว
ยืนอยู่บนยอดเขา โยนลงไปแล้ว. ก็พุ่มไฟใหญ่ อาศัยท้องภูเขานั้นแล
เจริญโดยเทือกเขานั้นเอง. พุ่มกระพังโหมหนาที่บ ได้คลุมเบื้องบนพุ่ม
ไฟนั้นไว้. ทารกเมื่อตก จึงตกลงบนพุ่มนั้น เหมือนตกลงบนผ้าขนสัตว์
ในวันนั้น หัวหน้าช่างสาน มีความต้องการด้วยไม้ไฟ. เขาไปกับลูกชาย
เริ่มจะตัดพุ่มไม้นั้น, เมื่อพุ่มไม้ไฟนั้นไหวอยู่ เด็กก็ได้ร้องขึ้นแล้ว. เขา
จึงพูดว่า "เหมือนเสียงเด็ก" จึงขึ้นไปทางหนึ่ง เห็นเด็กนั้น มีใจยินดี
จึงพาไปด้วยคิดว่า "เราได้ลูกชายแล้ว." นางกาลี ไปสู่สำนักของ
เศรษฐี ถูกเศรษฐีนั้นถามแล้ว จึงบอกเรื่องนั้น อันเศรษฐีกล่าวว่า
"เจ้าจงไป เอาทรัพย์ให้ (เขา) ๑ พันแล้วนำมันกลับมาอีก" ได้ทำ
ตามนั้นแล้ว.

ให้ทุกข์แก่ท่านทุกข์นั้นถึงตัว

เมื่อเศรษฐี ทำกรรมนี้ ๆ อยู่แน่นอน เทียบ เด็กเติบโตใหญ่แล้ว. เขา
ได้มีชื่อว่า " โฆสกะ." นายโฆสกะนั้น ปราภฏแก่เศรษฐีประหนึ่ง
หนามแทงตา. เศรษฐีไม่อาจเพื่อจะแลดูเขาตรง ๆ ได้. ครั้งนั้น เศรษฐี
ตรองหาอุบายจะฆ่านายโฆสกะนั้น จึงไปสู่สำนักของนายช่างหม้อผู้สหาย
ของตน แล้วถามว่า "เมื่อไร ท่านจะเผาเตา?" เมื่อเขาตอบว่า
"พรุ่งนี้" จึงกล่าวว่า " ถ้ากระนั้น ท่านจงเอาทรัพย์ ๑ พันนี้ไว้
แล้วจงทำการทำงานให้ฉันสักอย่างหนึ่ง."

นายช่างหม้อ. การงานอะไร ? นาย.

เศรษฐี. ฉันมีบุตรชาติชั่วอยู่คนหนึ่ง ฉันจักส่งมันมายังสำนักของท่าน, เมื่อฉะนี้ ท่านจงให้มันเข้าไปสู่ห้อง เอมิอันคมตัดให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ เอาใส่ในตุ่ม แล้วเผาในเตา ทรัพย์ ๑ พันนี้ เป็นเช่นกับรางวัลของท่าน. ในภายหลัง ฉันจักทำสิ่งที่ควรทำแก่ท่านให้ยิ่งขึ้นอีก.

นายช่างหม้อ. ได้จ๊ะ.

ในวันรุ่งขึ้น เศรษฐีจึงเรียกนายโฆสกะมาแล้ว กล่าวว่า "พ่อเมื่อนานนี้ ฉันสั่งการงานนายช่างหม้อไว้อย่างหนึ่ง, เจ้าจงมา จงไปยังสำนักของเขา แล้วพูดอย่างนี้ว่า "ได้ยินว่า ท่านจงยังการงานที่คุณพ่อของผมหวังไว้เมื่อวันวานนี้ให้สำเร็จเถิด" ดังนี้แล้ว ได้ส่งไปแล้ว. นายโฆสกะนั้น รับว่า "จ๊ะ" ได้ไปแล้ว. ฝ่ายลูกชายของเศรษฐี กำลังเล่นคลีกับพวกเด็ก เห็นนายโฆสกะนั้น เดินไปในที่นั้น จึงเรียกนายโฆสกะนั้นแล้ว ถามว่า "ไปไหน? พี่" เมื่อนายโฆสกะบอกว่า "เอาข่าวของคุณพ่อ ไปสำนักของนายช่างหม้อ," จึงพูดว่า "ฉันจักไปในที่นั้น, เด็กเหล่านี้ชนะฉันหลายคะแนนแล้ว, พี่จงชนะเอาคะแนนคืนให้ฉัน.

นายโฆสกะ. พี่กลัวคุณพ่อ.

ลูกเศรษฐี. อย่างกลัวพี่ ฉันจักนำข่าวนั้นไปเอง พวกเด็กหลายคนชนะฉันแล้ว พี่จงชิงชัยเอาคะแนนให้ฉัน จนกว่าฉันจะกลับมา. ได้ยินว่า โฆสกะเป็นผู้ฉลาดในการเล่นคลี, เพราะฉะนั้น ลูกชายของเศรษฐีจึงได้หวังเหนี่ยวนายโฆสกะนั้นไว้อย่างนั้น .

ฝ่ายโฆสกะนั้นจึงพูดกับลูกชายเศรษฐีนั้นว่า "ถ้ากระนั้นจงไป

บอกกับนายช่างหม้อว่า "ทราบว่ เมื่อวานนี้ คุณพ่อผม สั่งให้ท่าน
ทำกรงงานไว้อย่างหนึ่ง, ท่านจงยังกรงงานนั้นให้สำเร็จ" ดังนี้แล้ว
ส่งเขาไปแล้ว. ลูกชายของเศรษฐีนั้น ไปยังสำนักของนายช่างหม้อนั้น
ได้กล่าวตามสั่งนั้น. ครั้งนั้น นายช่างหม้อ ได้มาลูกชายเศรษฐีนั้น
ตามคำสั่งเศรษฐีสั่งไว้ทีเดียว แล้วโยนไปในเตา.

ฝ่ายนายโฆสกะ เล่นตลอดภาคของวัน พอตกเย็นก็กลับบ้าน,
เมื่อเศรษฐีเห็นแล้ว จึงถามว่า "ไม่ได้ไปหรือ? พ่อ" ก็แจ้งถึงเหตุที่
ตนไม่ไปและเหตุที่น้องชายไปให้ทราบ. เศรษฐีฟังคำนั้นแล้ว จึงร้อง
ถันว่า "อย่าได้ฆ่าเลย" ปานประหนึ่งว่า มีโลหิตเดือดพล่านในสรีระ
ทั้งสิ้น ประคองแขนคร่ำครวญอยู่ว่า "ช่างหม้อผู้เจริญ อย่าให้เราฉิบหาย
เสียเลย อย่าให้เราฉิบหายเสียเลย" ดังนี้ ได้ไปยังสำนักของนายช่าง
หม้อนั้นแล้ว.

นายช่างหม้อ เห็นเศรษฐีนั้น มาอยู่โดยอาการอย่างนั้น จึงพูดว่า
"นาย ท่านอย่าทำเสียงดังไป, กรงงานของท่านสำเร็จแล้ว." เศรษฐีนั้น
อันความโศกเปรียบดังภูเขาใหญ่ท่วมทับแล้ว เสวยโทมนัส มีประมาณ
มิใช่น้อย ดังบุคคลผู้มีใจคิดร้ายต่อบุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายจะนั้น.

ทำร้ายผู้ไม่ทำร้ายตอบยอมถึงฐานะ ๑๐

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

" ผู้ประทุษร้ายในท่านผู้ไม่ประทุษร้าย หา

อาชญามิได้ ด้วยอาชญา ย่อมพลันถึงฐานะ ๑๐

อย่างใดอย่างหนึ่งทีเดียว คือ ฟุ้งถึงเวทนาอันหยาบ,
ความเลื่อม, ความแตกแห่งสรีระ, ความเจ็บไข้
อย่างหนัก, ความฟุ้งซ่านแห่งจิต, ความขัดข้องแต่
พระราชา, ความกล่าวคู่อย่างทารุณ, ความเลื่อม
รอบแห่งหมู่ญาติ, ความย่อยยับแห่งโลกะ, อีก
ประการหนึ่ง ไฟป่าย่อมไหม้เรือนของผู้นั้น, เพราะ
ความแตกแห่งกาย เขาผู้มีปัญญาทรม ย่อมเข้า
ถึงนรก."

อุบายใหม่ของเศรษฐี

แม้เช่นนั้น เศรษฐีก็ไม่อาจแกล่ดูนายโหมสกะนั้นตรง ๆ อีกได้
ครุ่นคิดหาอุบายว่า "อย่างไร? จึงจะฆ่ามันเสียได้." มองเห็นอุบายว่า
"เราจักส่งมันไปยังสำนักของคนเก็บส่วย (นายเสมียน) ใน ๑๐๐
บ้านของเรา ให้มันตายเสีย" ดังนี้แล้ว จึงเขียนหนังสือไปถึงคนเก็บ
ส่วยนั้นว่า "ผู้นี้เป็นลูกชาติชั่วของเรา, ฆ่ามันเสียแล้ว จงโยนลงไป
หลุมคู. เมื่อทำการอย่างนี้เสร็จแล้ว, จันจักรู้สิ่งที่จะตอบแทนแก่ท่าน
ลงในภายหลัง" ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า "พ่อโหมสกะ คนเก็บส่วยของฉัน
มีอยู่ที่บ้านส่วย ๑๐๐ บ้าน, เจ้าจงนำเอาจดหมายฉบับนี้ไปให้เขา" ดังนี้
จึงเอาจดหมายผูกไว้ที่ชายผ้าของเขา.

ก็นายโหมสกะนั้น ไม่รู้จักอักษรสมัย, เพราะตั้งแต่เขาเป็นเด็ก
เศรษฐีก็ครุ่นคิดฆ่าเขาเสมอ (แต่) ไม่อาจฆ่าได้, จักให้เขาศึกษา
อักษรสมัยได้อย่างไร? นายโหมสกะนั้น ผูกจดหมายฆ่าตัวเองไว้ที่ชายผ้า

ด้วยประการฉะนี้ เมื่อจะออกเดินจึงพูดว่า "คุณพ่อ ผมไม่มีเสบียงทาง."

เศรษฐี. เจ้าไม่ต้องมีกิจ (ห่วง) ด้วยเสบียงทาง. ในบ้าน
ชื่อนั้น ในระหว่างทาง เศรษฐีผู้เป็นสหายของข้ามีอยู่ เจ้าจงไปกิน
อาหารเข้าที่เรือนของเขาแล้ว จึงเดินต่อไป.

นายโฆสกะนั้น รับว่า "จ๊ะ" ไหว้บิดาแล้ว ออกเดินไปถึง
บ้านนั้น ถ้ามถึงเรือนเศรษฐี เดินไปพบภรรยาของเศรษฐี. เมื่อนาง
กล่าวว่า "เจ้ามาจากไหน?" จึงตอบว่า "มาจากในเมือง."

ภรรยาของเศรษฐี. เจ้าเป็นลูกของใคร?

โฆสกะ. คุณแม่ ผมเป็นลูกของเศรษฐี ผู้เป็นสหายของท่าน.

ภรรยาของเศรษฐี. เจ้าชื่อโฆสกะหรือ?

โฆสกะ. ขอรับ คุณแม่.

พร้อมกับเวลาเห็นเท่านั้น ความรักใคร่เหมือนลูกในโฆสกะนั้น
บังเกิดแก่นางแล้ว.

ความรักเกิดขึ้นด้วยเหตุ ๒ ประการ

ก็เศรษฐีมีลูกสาวอยู่คนหนึ่ง, นางมีอายุราว ๑๕-๑๖ ปี รูปร่าง
สะสวย น่าเลื่อมใส. เศรษฐีให้หญิงรับใช้ไว้คนหนึ่งเพื่อรักษานางแล้ว
ให้อยู่ที่ห้องมิลิรี (ห้องพิเศษ) ที่พื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น ใน
ขณะนั้น ลูกสาวเศรษฐีใช้หญิงคนใช้ไปตลาด. ครั้งนั้น ภรรยาของเศรษฐี
เห็นหญิงทาสีนั้นแล้ว ถึงถามว่า "จะไปไหน?" เมื่อนางตอบว่า "ข้าแต่
แม่เจ้า ดิฉัน ไปด้วยกิจรับใช้แห่งธิดาของแม่เจ้า" จึงกล่าวว่า "เจ้าจงมา

ทางนี้ก่อน งคการรับใช้ไว้. จงลาตั้ง ล้างเท้า ทาน้ำมัน ปูที่นอน ให้บุตรของเรา จึงทำการรับใช้ภายหลัง." นางได้กระทำการตามสั่งแล้ว. ครั้งนั้น ลูกสาวของเศรษฐี ได้ดูหญิงรับใช้นั้นผู้มาช้า. ที่นั้น หญิงคนใช้นั้นเรียนกะนางว่า "แม่เจ้าอย่าเพิ่งโกรธดิฉัน. บุตรเศรษฐีชื่อโฆสกะมาแล้ว, ดิฉันทำสิ่งนี้ๆ แก่เขาแล้ว ไปในตลาดนั้นแล้วจึงมา." เพราะฟังชื่อว่า "โฆสกะ" ผู้บุตรเศรษฐีนั้น ความรักเหมือนผิวหนังเป็นต้น จดถึงเยื่อในกระดูก ตั้งขึ้นแก่ลูกสาวเศรษฐีแล้ว.

ลูกสาวเศรษฐีแปลงสาสน์

แท้จริง ลูกสาวเศรษฐีนั้น เป็นภรรยาของนายโฆสกะนั้นในเวลาที่เขาเป็นนายโกตุลลิก ได้ถวายข้าวสุกทะนานหนึ่ง แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยอานุภาพแห่งผลทานนั้น นางจึงมาเกิดในตระกูลเศรษฐีนี้. ความรักในปางก่อน ได้ท่วมทับยึดลูกสาวเศรษฐีนั้นไว้ ด้วยประการฉะนี้. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า

"ความรักนั้น ย่อมเกิดด้วยเหตุ ๒ ประการ
อย่างนี้ คือ ด้วยความอยู่ร่วมกันในกาลก่อน ๑
ด้วยการเกื้อกูลกันในกาลปัจจุบัน ๑ เหมือนนุบล
(อาศัยเปลือกตมและน้ำ) เกิดในน้ำจะนั้น."

ที่นั้น นางจึงถามหญิงสาวใช้นั้นว่า "(เดี๋ยวนี้) เขาอยู่ที่ไหน
จ๊ะ ? แม่."

หญิงสาวใช้. เขาอนหลับอยู่บนที่นอน (เจ้าคะ) แม่เจ้า.
ธิดาเศรษฐี. ก็ในมือของเขา มีอะไรอยู่หรือ ?

หญิงสาวใช้. มีหนังสืออยู่ที่ชายผ้าเจ้าคะ แม่เจ้า.

ธิดาเศรษฐีนั้นจึงคิดว่า "นั่นจะเป็นหนังสืออะไรหนอ ?"

เมื่อนายโฆสกะนั้นกำลังหลับอยู่, เมื่อมารดาบิดาไม่เห็น เพราะ
มัวเอาใจส่งไปในเรื่องอื่น, ลงไปสู่สำนัก (ของเขา) แล้ว แก่เอา
หนังสือนั้น เข้าไปยังห้องของตน ปิดประตู เปิดหน้าต่าง อ่านหนังสือ
เพราะนางฉลาดในอักษรสมัย แล้วคิดว่า "ตายจริง! คนเขลา ผูก
หนังสือสำหรับฆ่าตัวที่ชายผ้าแล้วก็เที่ยวไป. ถ้าเราไม่เห็นหนังสือแล้ว
เขาคงไม่มีชีวิตอยู่" ดังนี้แล้ว จึงฉีกหนังสือฉบับนั้นเสีย เขียนหนังสือ
อีกฉบับหนึ่ง ตามถ้อยคำของเศรษฐีว่า "ลูกชายของข้าพเจ้านี้ ชื่อเจ้า
โฆสกะ, จงให้นำเครื่องบรรณาการมาจากบ้าน (ส่วย) ๑๐๐ บ้าน
ทำมงคลกับบุตรสาวเศรษฐีในชนบทนี้ ให้ปลูกเรือนขึ้น ๒ ชั้นในท่าม
กลางบ้านเป็นที่อยู่ของตน ทำการรักษาอย่างแข็งแรง ด้วยเครื่องล้อมคือ
กำแพงและเครื่องล้อมคือบุรุษ, และจงส่งข่าวไปให้ข้าพเจ้าว่า "การนี้
การนี้ ฉันทำเสร็จแล้ว." เมื่อกรรมอย่างนี้ท่านทำแล้ว ฉันจักรู้สิ่งที่ควร
ทำแก่ท่านลงในภายหลัง, ก็แลครั้นเขียนเสร็จแล้ว นางจึงพับ ลงไปผูก
ไว้ที่ชายผ้าของนายโฆสกะนั้นตามเดิม.

นายโฆสกะได้ภรรยา

นายโฆสกะนั้น นอนหลับตลอดวัน ลูกขึ้นบริโภคน้ำแล้วก็หลับไป.
ในวันรุ่งขึ้น เขาไปสู่บ้านนั้นแต่เช้าตรู่ แลเห็นนายเสมียนทำกิจในบ้าน
อยู่ที่เดียว. นายเสมียนนั้นเห็นนายโฆสกะนั้นแล้ว จึงถามว่า "อะไร?
พ่อ" นายโฆสกะนั้น กล่าวว่า "คุณพ่อของผม ส่งหนังสือมาถึงท่าน"

นายเสมียนจึงถามว่า "หนังสือเพื่อการอะไร? พ่อ จงบอกมา" รับเอาหนังสือแล้ว อ่านดูก็มีความพอใจ จึงกล่าวกะคบคิดทั้งหลายว่า "ผู้เจริญทั้งหลาย ขอเชิญท่านดูความรักใคร่ในเราของนายเรา. ท่านเศรษฐีส่งบุตรชายมายังสำนักของเรา ด้วยแจ้งว่า 'จงทำมงคลแก่บุตรคนโตของเรา' พวกท่านจงรีบเอาไม้เป็นต้นมาเร็ว" ดังนี้แล้ว ให้ปลูกเรือนมีประการดังกล่าวแล้วในท่ามกลางบ้าน ให้นำเครื่องบรรณาการมาแต่บ้าน ๑๐๐ บ้าน นำลูกสาวของเศรษฐีในชนบทมาการท่ามงคลแล้ว จึงส่งข่าวไปแก่เศรษฐีว่า "การนี้ การนี้ ข้าพเจ้าทำเสร็จแล้ว."

เศรษฐีเสียใจจนเกิดโรค

เพราะได้ฟังข่าวนั้น ความเสียใจอย่างใหญ่ บังเกิดแก่เศรษฐีแล้วว่า "เราให้ทำสิ่งใด สิ่งนั้นไม่สำเร็จ, สิ่งใดมิให้ทำ สิ่งนั้นก็กลับสำเร็จ." ความเศร้าโศกนั้น กับความเศร้าโศกถึงบุตร เป็นอันเดียวกัน เทียว ยังความร้อนในท้องให้เกิดขึ้น ให้เกิดโรคอดิศารแล้ว. แม้ลูกสาวของเศรษฐี ก็บังคับพวกคนว่า "ถ้าใคร ๆ มาจากสำนักของเศรษฐี, ท่านยังไม่บอกแก่เราแล้ว อย่าบอกแก่เศรษฐีบุตรก่อน. แม้เศรษฐีเล่า ก็คิดว่า "บัดนี้ เราจะไม่ทำบุตรชั่วชาติคนนั้นให้เป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติของเรา" ดังนี้แล้ว จึงบอกนายเสมียนคนหนึ่งว่า "ลุง ฉันปรารถนาจะพบบุตรของฉัน, ท่านจงส่งคนรับใช้ไปคนหนึ่ง ให้เรียกบุตรของฉันมา." เขารับว่า "ได้จ๊ะ" ให้นำหนังสือแล้ว ส่งคนผู้หนึ่งไป. ฝ่ายลูกสาวของเศรษฐี ทราบว่าบุรุษนั้นนำยื่นอยู่ที่ประตู ให้เรียกเขามาแล้ว ถามว่า "อะไร? พ่อ."

๑. โรคอันยังโลหิตให้แล่นไปยัง, โรคลงแดง.

คนรับใช้. เศรษฐี ไม่สบาย เพื่อจะพบลูกชาย ให้เรียก (เขา)
แม่เจ้า.

เศรษฐีธิดา. พ่อ เศรษฐียังมีกำลัง หรือถอยกำลัง ?

คนรับใช้. ยังมีกำลัง บริโภคอาหารได้อยู่ก่อน แม่เจ้า.

ลูกสาวเศรษฐีนั้น ไม่ให้บุตรเศรษฐีทราบเที่ยวให้ๆ ที่อยู่และเสียบยง
เดินทางแก่เขาแล้ว กล่าวว่ "ท่านจักไปได้ในเวลาที่ฉันส่งไป จงพักอยู่
ก่อน.

มหาเศรษฐี ได้กล่าวกะนายเสมียนอีกว่ "ลุง ท่านยังไม่ได้ส่ง
หนังสือไปยังสำนักบุตรของฉันหรือ ?"

นายเสมียน. ส่งไปแล้ว นาย คนผู้ไปแล้ว ยังไม่มาก่อน.

เศรษฐี. ถ้ากระนั้น ท่านจงส่งผู้อื่นไปอีก.

นายเสมียนนั้นส่งไปแล้ว.

ลูกสาวของเศรษฐี ปฏิบัติแม่ในบุรุษนั้น อย่างนั้นเหมือนกัน.
ในกาลนั้น โรคของเศรษฐีหนักแล้ว. ภาชนะหนึ่งเข้า, ภาชนะหนึ่ง
ออก.

เศรษฐีจึงถามนายเสมียนอีกว่ " ลุง ท่านยังไม่ได้ส่งหนังสือไปยัง
สำนักบุตรของฉันแล้วหรือ."

นายเสมียน. ส่งไปแล้ว นาย แต่คนที่ไปยังไม่กลับ.

เศรษฐี. ถ้ากระนั้น ท่านจงส่งผู้อื่นไปอีก.

นายเสมียนนั้นส่งไปแล้ว. ลูกสาวเศรษฐี ถามประพฤติเหตุนี้
แม่กะบุรุษผู้มาในวาระที่ ๓ แล้ว. บุรุษผู้นั้นบอกว่ "เจ้าแต่นาย
เศรษฐีป่วยหนัก ตัดอาหารเสียแล้ว มีความตายเป็นเบื้องหน้า, ภาชนะ

หนึ่งออก ภาชนะหนึ่งเข้า." ลูกสาวของเศรษฐีจึงคิดว่า "บัดนี้เป็นเวลาที่เขาควรไปได้" จึงบอกแก่เศรษฐีบุตรว่า "ทราบว่า คุณพ่อของท่านป่วย." เมื่อเขากล่าวว่า "พูดอะไร ? หล่อน" จึงพูดว่า "ความไม่สำราญมีแก่บิดาของท่านนั้น นาย."

โหมสกะ. บัดนี้ ฉันควรทำอย่างไร ?

เศรษฐีธิดา. นาย เราจักถือเครื่องบรรณาการอันเกิดจากบ้านส่วย ๑๐๐ บ้าน ไปเยี่ยมท่าน.

นายโหมสกะนั้น รับว่า " จ๊ะ " แล้วให้คนนำเครื่องบรรณาการมาเอาถวายบรรทุก หลีกไปแล้ว.

ครั้งนั้น ลูกสาวของเศรษฐีนั้น พูดกะโหมสกะนั้นว่า "บิดาของท่านถอยกำลัง, เมื่อเราถือเอาเครื่องบรรณาการมีประมาณเท่านี้ไป จักเป็นการเนินช้า, ขอท่านจงให้ชนบรรณาการนี้กลับเถิด " ดังนี้แล้ว จึงส่งบรรณาการนั้นทั้งหมดไปสู่เรือนแห่งตระกูลของตน แล้วพูดอีกว่า "นาย ท่านพึงยื่นข้างเท้าแห่งบิดาของท่าน, ฉันจักยื่นข้างเหนือศีรษะ." เมื่อเข้าไปสู่เรือนนั้นเทียว นางก็บังคับพวกคนของตนว่า "พวกท่านจงถือเอาการรักษาทั้งข้างหน้าเรือนทั้งข้างหลังเรือน. ก็ในเวลาที่เขาไป เศรษฐีบุตรได้ยืนอยู่แล้วที่ข้างเท้าของบิดา. ส่วนภรรยาได้ยื่นข้างเหนือศีรษะ.

เศรษฐีทำกาละ

ในขณะนั้น เศรษฐีนอนหงายแล้ว. ส่วนนายเสมียน เมื่อนวดเท้าของเศรษฐีนั้น จึงพูดว่า "นาย บุตรชายของท่านมาแล้ว."

เศรษฐี. เขาอยู่ที่ไหน ?

นายเสมียน. เขายืนอยู่ที่ปลายเท้า.

ครั้งนั้น เศรษฐีเห็นบุตรชายนั้นแล้ว จึงให้เรียกนายเสมียน มาแล้ว ถามว่า " ในเรือนของฉันทมีทรัพย์อยู่เท่าไร ?" เมื่อนายเสมียน เรียนว่า " นาย มีอยู่ ๔๐ โกฎิเท่านั้น, แต่เครื่องอุปโภคบริโภคและ บ้าน นา สัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้า ยานพาหนะ มีอยู่จำนวนเท่านี้ ๆ," ใครจะพูดว่า "ฉันทไม่ให้ทรัพย์ มีประมาณเท่านี้แก่โฆสกะบุตรของฉันท," (กลับ) พูดว่า " ฉันทให้." ลูกสาวเศรษฐีฟังคำนั้นแล้วคิดว่า " เศรษฐีนี้ เมื่อพูด ฟังพูดคำอะไรอื่น" เป็นเหมือนเร้าร้อนด้วยความโศก สยายผม ร้องไห้กล่าวว่า "คุณพ่อ พูดอะไรนี้, พวกเราฟังคำของท่าน ชื่อแม่นี้, พวกเราไม่มีบุญหนอ" ดังนี้แล้ว จึงเอาศิระประหารเศรษฐีนั้นที่ท่าน กลางอก ล้มลงเอาศิระกะลิ่งเกลือกอยู่ที่ท่ามกลางอกของเศรษฐีนั้น แสดงอาการคร่ำครวญ จนเศรษฐีไม่อาจพูดได้อีก. แม้เศรษฐี ก็ได้ทำ กาละในขณะนั้นเอง.

พระเจ้าอุเทนประทานตำแหน่งเศรษฐีแก่นายโฆสกะ

ชนทั้งหลายสดับว่า " เศรษฐีถึงอนิจกรรมแล้ว" จึงไปกราบทูล พระเจ้าอุเทน. พระเจ้าอุเทน ทรงให้ทำฌาปนกิจสรีระของเศรษฐีนั้นแล้ว ตรัสถามว่า " ก็ลูกชายหรือลูกหญิงของเศรษฐีนั้น มีอยู่หรือ ?"

ชนทั้งหลายกราบทูลว่า "มีอยู่ พระเจ้าข้า ลูกชายของเศรษฐีนั้น ชื่อว่า โฆสกะ, เศรษฐีนั้น มอบหมายทรัพย์สมบัติทั้งหมดให้แก่โฆสกะ นั้นแล้ว ก็ถึงแก่อนิจกรรม พระเจ้าข้า." พระราชาทรงให้เรียกตัวเศรษฐี-

บุตรมาแล้วในกาลอื่น. ก็ในวันนั้นฝนตก, ที่พระลานหลวงมีน้ำขังอยู่
ในที่นั้น ๆ เศรษฐีบุตรไปแล้วด้วยหวังว่า "จักเฝ้าพระราช." พระราชา
ทรงเปิดพระเกลด ทอดพระเนตรดูนายโหมสกะนั้นเดินมาอยู่ ทรงเห็นเขา
โศคน้ำที่พระลานหลวงเดินมา จึงตรัสถามเขา ซึ่งมาถวายบังคมแล้วยืนอยู่
ว่า "พ่อ เจ้าชื่อโหมสกะหรือ?" เมื่อเขาทูลว่า "ถูกแล้วพระเจ้าข้า"
ทรงปลอบเขาว่า "เจ้าอย่าเสียใจว่า 'บิดาของเราถึงอนิจกรรมแล้ว'
เราจักให้ตำแหน่งเศรษฐีอันเป็นของบิดาของเจ้าแก่เจ้านั่นเอง" ดังนี้แล้ว
ทรงส่งเขาไปว่า "จงไปเถิด พ่อ" และพระราชาได้ประทับยืนทอด
พระเนตรดูเขาซึ่งไปอยู่เที่ยว. เขาไม่โศคน้ำที่เขาโศคในเวลาที่มา ได้ลงไป
ไปค่อย ๆ.

ครั้งนั้น พระราชาตรัสสั่งให้เรียกนายโหมสกะนั้นมาจากที่นั่นแล
แล้วตรัสถามว่า "เพราะเหตุไรหนอ ? พ่อ ท่านเมื่อมาสู่สำนักของเรา
จึงโศคน้ำมาแล้ว, เมื่อไป เดียวนี้ลงไปแล้ว จึงค่อย ๆ เดินไป."
นายโหมสกะ ทูลว่า "เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้า ยังเป็นเด็ก
ในขณะนั้น, นี้ชื่อว่า เป็นเวลาเล่น. ก็ในกาลนี้ ข้าพระพุทธเจ้า ได้รับ
ทราบตำแหน่งจากพระองค์แล้ว. เพราะฉะนั้น การที่ข้าพระองค์ไม่เที่ยว
เหมือนในกาลก่อน แล้วค่อย ๆ ไป จึงควรในเดี๋ยวนี้."

พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว ทรงดำริว่า "ชายผู้นี้มีปัญญา,
เราจักให้ตำแหน่งเศรษฐีแก่เขาในบัดนี้เถิด" ดังนี้แล้ว ประทานโกศ
ที่บิดาบริโภครแล้ว ได้ประทานตำแหน่งเศรษฐี พร้อมด้วยสรรพวัตถุ
๑๐๐ อย่าง.

นายโฆสกะรับตำแหน่งเศรษฐี

นายโฆสกะนั้นยืนอยู่บนรถ ได้การทำประทักษิณพระนครแล้ว. ที่อันนายโฆสกะนั้นแลดูแล้ว ๆ ย่อมหวั่นไหว. แม้อูกสาวของเศรษฐี นั่งปรึกษากับนางกาลีสาวใช้ว่า "แม่กาลี สมบัติมีประมาณเท่านี้ สำเร็จแล้วแก่บุตรของท่าน ก็เพราะอาศัยเรา."

กาลี. เพราะเหตุไร? แม่.

เศรษฐีธิดา. เพราะโฆสกะนี้ ผูกจดหมายฆ่าตัวตายไว้ที่ชายผ้า มาสู่เรือนของพวกเรา, ครั้งนั้น ฉันจึงจดหมายฉบับนั้นของเขา เขียนจดหมายฉบับอื่น เพื่อให้ทำมงคลกับฉัน ทำอาทักษิณในเขาสินกาลเท่านี้.

กาลี. แม่ ท่านรู้เห็นเพียงเท่านี้, แต่เศรษฐีมุ่งแต่จะมาเขาดังแต่เขาเป็นเด็ก ก็ไม่อาจเพื่อจะฆ่าได้, อาศัสนายโฆสกะนี้อย่างเดียว สิ้นทรัพย์ไปมากมาย.

เศรษฐีธิดา. แม่ เศรษฐีทำกรรมหนักหนอ.

เศรษฐีธิดานั้นเห็นนายโฆสกะนั้น ระทำประทักษิณพระนคร เข้าไปสู่เรือน จึงหัวเราะ ด้วยคิดว่า "สมบัติมีประมาณเท่านี้ ๆ สำเร็จแล้ว ก็เพราะอาศัยเรา."

ครั้งนั้น เศรษฐีบุตรเห็นอาการนั้น จึงถามว่า "ท่านหัวเราะทำไม?"

เศรษฐีธิดา. เพราะอาศัยเหตุอันหนึ่ง.

เศรษฐีบุตร. จงบอกเหตุนั้น.

เศรษฐีธิดานั้น ไม่บอกแล้ว.

เศรษฐีบุตรนั้น จึงขู่ว่า "ถ้าไม่บอก จะฟันเจ้าให้เป็น ๒ ท่อน"

ดังนี้ จึงชักดาบออกแล้ว.

เศรษฐีธิดานั้นจึงบอกว่า "ดิฉันหัวเราะ ก็เพราะคิดว่า 'สมบัติ มีประมาณเท่านี้ นี้ ท่านได้แล้ว ก็เพราะอาศัยฉัน."

เศรษฐี. ถ้าว่าคุณพ่อของฉัน มอบมรดกของตนให้แก่ฉันแล้ว ท่านจะได้เป็นอะไรในทรัพย์นั้น. ได้ยินว่า เศรษฐี ไม่รู้เรื่องอะไร สิ้นกาลเท่านี้. เพราะฉะนั้น จึงไม่เชื่อถ้อยคำของเศรษฐีธิดานั้น. ครั้งนั้น เศรษฐีธิดานั้น ได้เล่าเรื่องนั้นทั้งหมด แก่เศรษฐีบุตรนั้นว่า "บิดาของท่าน ให้นำหนังสือฆ่า (ตัว) ส่งท่านมาแล้ว. ดิฉันทำกรรมอย่างนี้ ๆ รักษาท่านไว้แล้ว." เศรษฐีบุตรไม่เชื่อ พูกว่า "ท่านพูดไม่จริง" จึงคิดว่า "เราจักถามแม่กาฬี" ดังนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า "ได้ยินว่า อย่างนั้นหรือ? แม่." นางกาฬี จึงกล่าวว่า "พ่อ ตั้งแต่ท่านเป็นเด็ก เศรษฐีประสงค์จะฆ่าท่าน แต่ไม่อาจเพื่อจะฆ่าได้, อาศัยท่าน สิ้นทรัพย์ ไปมากมาย. ท่านพ้นแล้วจากความตายในที่ ๗ แห่ง, บัดนี้ มาแล้ว จากบ้านส่วย ถึงตำแหน่งเศรษฐี พร้อมกับด้วยสรรพวัตถุอย่างละ ๑๐๐."

เศรษฐีนั้นฟังคำนั้นแล้ว คิดว่า "เราทำกรรมหนักหนอ เรา พ้นแล้วจากความตายเห็นปานนี้แล แล้วเป็นอยู่ด้วยความประมาท ไม่สมควร, เราจักไม่ประมาท" ดังนี้ สละทรัพย์วันละพัน เริ่มตั้งทานไว้ เพื่อคนเดินทางไกลและคนกำพร้า เป็นต้นแล้ว.

กุฎุมพี ชื่อว่ามิตตะ ได้เป็นผู้ขวนขวายในการทานของเศรษฐีนั้น แล้ว.

ความอับติของโฆสกเศรษฐี เป็นดังนี้.

ทำลายฝาเรือนหนีย่อมพื้นอหิวาตก

ในกาลนั้น เศรษฐี นามว่า ภัททวติยะ ในภัททวดีนคร ได้เป็น อภิภูบุพพสหายของโฆสกเศรษฐีแล้ว. โฆสกเศรษฐี ได้ฟังสมบัติ และวัยและประเทศของภัททวติยศรษฐี ในสำนักของพวกพ่อค้า ซึ่ง มาแล้ว จากภัททวดีนคร ประรณาคือความเป็นสหายกับเศรษฐีนั้น จึงส่ง เครื่องบรรณาการไปแล้ว. แม้ภัททวติยศรษฐี ได้ฟังสมบัติและวัยและ ประเทศของโฆสกเศรษฐี ในสำนักของพวกพ่อค้า ซึ่งมาแล้ว จากกรุง โกสัมพี ประรณาคือความเป็นสหายกับเศรษฐี จึงส่งเครื่องบรรณาการไป แล้ว เศรษฐีทั้งสองนั้น ได้เป็นอภิภูบุพพสหายกันและกัน อยู่แล้ว อย่างนี้.

ในกาลอื่น อหิวาตกโรคตกแล้ว ในเรือนของภัททวติยศรษฐี เมื่ออหิวาตกโรคนั้นตกแล้ว แมลงวันย่อมตายก่อน, ต่อ นั้น ตั๊กแตน หนู ไก่ สุกร สุนัข แมว โค ทาสหญิง ทาสชาย ย่อมตายไปโดย ลำดับกันทีเดียว. มนุษย์เจ้าของเรือนย่อมตายที่หลังเขาทั้งหมด. ในชน เหล่านั้น พวกใดทำลายฝาเรือนหนีไป พวกนั้นย่อมได้ชีวิต. แม้ใน กาลนั้น เศรษฐี ภริยาและลูกสาว ก็หนีไปโดยวิธีนั้น ประรณาจะเห็น โฆสกเศรษฐี จึงดำเนินไปสู่กรุงโกสัมพี. ๓ คนนั้น มีเสบียงหมดลง ในระหว่างทาง มีสัตว์ระอิดโรยด้วยลมและแดด และด้วยความหิวกระหาย ถึงกรุงโกสัมพีด้วยความลำบาก อาบน้ำในสถานอันสบายด้วยน้ำแล้ว ก็เข้าไปสู่ศาลาแห่งหนึ่ง ที่ประตูเมือง.

ในกาลครั้งนั้น เศรษฐีกล่าวกะภริยาว่า "นางผู้เจริญ ผู้มา

๑. เพื่อนที่ไม่เคยพบเห็นกัน.

โดยท่านองนี้ ย่อมไม่ถูกใจแม่ของผู้บังเกิดเกล้า, ทราบว่า สหาย
ของเราสละทรัพย์วันละพัน ให้ท่านแก่คนเดินทาง คนกำพร้าเป็นต้น,
เราส่งลูกสาวไปในที่นั้น ให้นำอาหารมา บำรุงสรีระในที่นี้แล สักวัน
สองวันแล้ว จึงจักเยื่อนสหาย." นางรับว่า "ดีแล้ว นาย." เขาพา
กันพักอยู่ที่ศาลานั้นแล. ในวันรุ่งขึ้น เมื่อเขาบอกเวลาแล้ว เมื่อคน
กำพร้าและคนเดินทางเป็นต้น กำลังไปเพื่อต้องการอาหาร, มารดาและ
บิดาจึงส่งลูกสาวไปด้วยคำว่า "แม่ จงไปนำอาหารมาเพื่อพวกเรา."
ธิดาของตระกูลที่มีโภคะมาก ไม่ละอายเทียว เพราะความที่ตนมีความ
ละอายอันความวิบัติตัดขาดแล้ว ถี้อถาดไปเพื่อต้องการอาหารกับคนกำพร้า
อันมิตตกุฎุมพี ถามว่า "ท่านจักรับกี่ส่วน? แม่" ก็บอกว่า "๓ ส่วน."
ที่นั่น มิตตกุฎุมพี จึงให้ภักตอาหาร ๓ ส่วนแก่นาง. เมื่อนางนำภัตมา
แล้ว ทั้ง ๓ ก็นั่งเพื่อบริโภคร่วมกัน. ครั้งนั้น มารดาและลูกสาว จึง
กล่าวกะเศรษฐีว่า "นาย อันความวิบัติ ย่อมเกิดขึ้นแก่ตระกูลใหญ่,
อย่างนี้ถึงพวกฉัน จงบริโภคเถิด, อย่าคิดเลย." อ้อนวอนด้วยประการ
ต่าง ๆ ยังเศรษฐีนั้น ให้บริโภคแล้ว ด้วยประการอย่างนี้.

เศรษฐีนั้นบริโภคแล้ว ไม่สามารถจะให้อาหารย่อยได้, เมื่อ
อรุณขึ้นไปอยู่, ก็ได้ทำกาละแล้ว. มารดาและลูกสาว คร่ำครวญร่ำไห้
ด้วยประการต่าง ๆ. ในวันรุ่งขึ้น เด็กหญิง (กุมาริกา) เดินร้องไห้ไป
เพื่อต้องการอาหาร อันมิตตกุฎุมพีนั้นเห็นเขาแล้ว จึงถามว่า "ท่าน
จักรับกี่ส่วน? แม่" จึงบอกว่า "๒ ส่วน." มิตตกุฎุมพีนั้น จึงได้
ให้ ๒ ส่วน. นางนำมาแล้ว ก็อ้อนวอนให้มารดาบริโภค. มารดานั้น
อันธิดาของตนนั้นอ้อนวอนอยู่ บริโภคแล้ว ไม่สามารถจะให้อาหาร

ย่อยได้ ในวันนั้น ก็ได้ทำกาละแล้ว. เด็กหญิงผู้เดียวเท่านั้น ร้องไห้
รำไร เป็นผู้มีคามทุกข์เพราะความหิว อันเกิดขึ้นแล้วอย่างหนัก เพราะ
ความเกิดขึ้นแห่งทุกข์นั้น ในวันรุ่งขึ้น เดินร้องไห้ไปเพื่อต้องการอาหาร
กับพวกยากจน อันมิตตกุฎุมพิตามว่า "ท่านจักรับกี่ส่วน? แม่"
จึงบอกว่า "ส่วนเดียว." มิตตกุฎุมพิจำนางผู้รับภัตได้ทั้ง ๓ วัน, เพราะ
เหตุนี้ จึงกล่าวกะนางว่า "จงหนีหายเถิด หญิงถ้อย วันนี้เจ้า
รู้จักประมาณท้องของเจ้าหรือ?" ธิคามิตระกูลสมบุรณ์ด้วยหิริโอดตปปะ
เหมือนต้องประหารด้วยหอกที่อก และเหมือนรดด้วยน้ำค้างที่แผล ร้องถาม
ว่า "อะไร? นาย."

มิตตกุฎุมพิต. วันก่อนเจ้ารับเอาไปแล้ว ๓ ส่วน. วันวาน ๒ ส่วน
วันนี้รับเอาส่วนเดียว, วันนี้ เจ้ารู้ประมาณท้องของตัวเองแล้วหรือ?

กุลธิดา. นาย ท่านอย่าเข้าใจฉันว่า "รับไปเพื่อตนเองผู้เดียว."

มิต. เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำไมจึงรับเอาไป ๓ ส่วน? แม่.

กุล. ในวันก่อน พวกฉันมีกัน ๓ คน นาย, วานนี้มี ๒ คน,
วันนี้ มีฉันผู้เดียวเท่านั้น.

มิตตกุฎุมพิต จึงถามว่า "ด้วยเหตุไร?" ฟังเรื่องทั้งหมด อัน
นางบอกแล้ว ตั้งแต่ต้น ไม่สามารถจะกลืนน้ำตาไว้ได้ เกิดความเศร้าใจ
อย่างเหลือเกิน จึงบอกว่า "แม่ เมื่อมีเหตุอย่างนี้ อย่าคิดไปเลย,
ท่านเป็นธิดาของภททวคิยเศรษฐี ตั้งแต่วันนี้ไป จงเป็นธิดาของเราเถิด"
ดังนี้แล้ว จุมพิตที่ศิระษะ นำไปสู่ที่เรือน ตั้งไว้ในตำแหน่งธิดาคนโต
ของตนแล้ว.

เพราะทำร้ายจึงชื่อสามาวดี

เศรษฐีธิดานั้น ฟังเสียงอึ่งคะนึ่งในโรงทาน จึงถามว่า "พ่อ
ทำไม พ่อจึงไม่ทำชนนี้ให้เจียบเสียงแล้วให้ทานเล่า?"

มิตตกุฎุมพี จึงกล่าวว่า "ไม่อาจเพื่อทำได้ แม่."

ธ. อาจ พ่อ.

ม. อย่างไร? แม่.

ธ. พ่อของท่านจงล้อมโรงทาน คิดประตุไว้ ๒ แห่ง พอประมาณ
คนผู้เดียวเข้าไปได้เท่านั้นแล้ว จงบอกว่า "พวกท่านจงเข้าประตุหนึ่ง
ออกประตุหนึ่ง" ด้วยอาการอย่างนี้ ชนทั้งหลายก็จักเจียบเสียง รับทาน.

มิตตกุฎุมพีนั้น ฟังคำนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า "อุบายเข้าที่ดี แม่"
ดังนี้ ให้กระทำดังนั้นแล้ว. แม้เศรษฐีธิดานั้น ในกาลก่อน ชื่อสามา,
แต่เพราะนางให้กระทำร้าย จึงชื่อว่า สามาวดี, จำเดิมแต่นั้น ความ
โกลาหลในโรงทาน ก็ขาดหายไป. โฆสกเศรษฐีได้ฟังเสียงนั้น ในกาล
ก่อน ก็พอใจว่า "เสียงในโรงทานของเรา," แต่เมื่อไม่ได้ยินเสียง
๒-๓ วัน จึงถามมิตตกุฎุมพี ผู้มาสู่ที่บำรุงของตนว่า "ทานเพื่อคน
กำพร้าและเพื่อคนเดินทางไกลเป็นต้น อันท่านยังให้อยู่หรือ?"

มิตตกุฎุมพี. ขอรับ นาย.

โฆสกเศรษฐี. เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำไม ฉันจึงไม่ได้ยินเสียง ๒-๓
วัน?

มิต. ฉันทำอุบาย โดยอาการที่พวกเขาจะไม่มีเสียงรับกัน.

โฆ. เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่ทำในกาลก่อนเล่า?

มิต. เพราะไม่รู้ นาย.

โฆ. เดียวนี้ ท่านรู้ได้อย่างไร ?

มิต. ลูกสาวของฉันบอกให้ นาย.

โฆ. อันลูกสาวของท่าน ที่ฉันไม่รู้จัก มีอยู่หรือ ?

มิตตกุฎุมพินัน เล่าเรื่องของภักทวตฺติยเศรษฐีทั้งหมด จำเดิมแต่เกิดอหิวตโรคแล้ว ก็บอกความที่ตนตั้งชิตาของเศรษฐีนั้นไว้ในตำแหน่งลูกสาวคนโตของตน.

ครั้งนั้น เศรษฐีกล่าวกะมิตตกุฎุมพินันว่า " เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่บอกแก่นั้น ? ชิตาแห่งสหายของฉัน ก็ชื่อว่าชิตาของฉัน " ดังนี้แล้ว ให้เรียกนางสามาวดีนั้นมาถามว่า " แม่ ท่านเป็นลูกสาวเศรษฐีหรือ ? "

สามาวดี. จ๊ะ พ่อ.

โฆสกเศรษฐี กล่าวว่า " ถ้ากระนั้น เจ้าอย่าคิดไป เจ้าเป็นชิตาของฉัน " ดังนี้ จุมพิตนางสามาวดีนั้นที่ศิระยะ ให้หญิง ๕๐๐ แก่นางสามาวดีนั้น เพื่อประโยชน์แก่ความเป็นบรืวาร ตั้งนางสามาวดีนั้นไว้ในตำแหน่งชิตาคนโตของตนแล้ว.

พระเจ้าอุเทนได้อัครมเหสี

อยู่มา ณ กาลวันหนึ่ง ในนครนั้น ประกาศนั้กษัตฤกษ์แล้ว ก็ในงานนั้กษัตฤกษ์นั้น แม้กฤชิตาทั้งหลาย ผู้มิได้ออกไปภายนอกต่างพากันเดินไปสู่แม่น้ำ อาบน้ำกับด้วยบรืวารของตน ๆ. เพราะเหตุนั้นในวันนั้น แม้นางสามาวดี อันหญิง ๕๐๐ แวดล้อมแล้วก็ได้ไปเพื่ออาบน้ำ โดยทางพระลานหลวงเช่นเดียวกัน. ฝ่ายพระเจ้าอุเทน ประทับ

อยู่ที่สี่หับนุชระ ทอดพระเนตรเห็นนางสามาวดีนั้น จึงตรัสถามว่า
"พวกนี้" หญิงพื่อนของใคร?"

ราชบุรุษ ทูลว่า "ไม่เป็นหญิงพื่อนของใคร พระเจ้าข้า."

อ. เมื่อเป็นเช่นนี้ เป็นลูกสาวของใครเล่า?

ร. เป็นลูกสาวของโฆสกเศรษฐี พระเจ้าข้า นางนั้นชื่อสามาวดี.

พระเจ้าอุเทน พอดทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงเกิดพระสติเนหา
จึงรับสั่งให้ส่งสาสน์ไปให้เศรษฐีว่า "ได้ยินว่า ขอท่านเศรษฐี จงส่ง
ธิดามาให้แก่ฉัน."

ศ. ส่งไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อ. ได้ยินว่า ขอท่านเศรษฐีอย่าทำอย่างนี้เลย, ขอท่านเศรษฐี
จงส่งมา จงได้.

ศ. พวกข้าพระพุทธเจ้า ชื่อว่าคฤหบดี ให้ไม่ได้ ก็เพราะกลัว
ภัยคือการโบายตีคร่านางกุมาริกา พระเจ้าข้า.

พระราชาทรงกริ้ว จึงรับสั่งให้ตีตราเรื่อน จับเศรษฐีและภริยา
ของเศรษฐีที่มีมือให้ทำไว้ ณ ภายนอก. นางสามาวดีอาบน้ำแล้วกลับมา
ไม่ได้โอกาสเพื่อเข้าสู่บ้านได้ จึงถามว่า "นี่อะไร ? พ่อ" บิดาตอบว่า
"แม่ ในหลวง ส่งสาสน์มา เพราะเหตุแห่งเจ้า. เมื่อพวกเรา กล่าววว่า
'ไม่ให้' จึงรับสั่งให้ตราเรื่อน แล้วรับสั่งให้ทำพวกเราไว้ ณ ภาย-
นอก." นางสามาวดีจึงกล่าวว่า "พ่อ กรรมหนักอันพ่อทำแล้ว, ธรรมดา
พระราชาก็ส่งสาสน์มาแล้ว ไม่ควรทูลว่า 'ไม่ให้' ควรทูลว่า
'ถ้าพระองค์จะทรงรับธิดาของข้าพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งบริวาร ก็จะถวาย

สิพ้อ." เศรษฐีกล่าวว่า "ดีละ แม่ เมื่อเจ้าพอใจ พ่อก็ทำตาม
อย่างนั้น" ดังนี้แล้ว จึงให้ส่งสาสน์ไปถวายพระราชานั้น.

พระราชานั้น ทรงรับว่า "ดีแล้ว" ทรงนำนางสามาวดีนั้นมา
พร้อมทั้งบริวาร ทรงอภิเษก ตั้งไว้ในตำแหน่งอัครมเหสีแล้ว. หญิง
ที่เหลือ ก็ได้เป็นบริวารของนางเหมือนกัน.

นี่เป็นเรื่องของนางสามาวดี.

พระเจ้าอุเทนถูกจับ

ก็พระเจ้าอุเทน ได้มีพระราชเทวีอีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนาม
ว่า พระนางवासลัทธดา เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าจันทปัชชิต.
ความพิสดารว่า ในเมืองอุชเชนี มีพระราชทรงพระนามว่า พระเจ้า
จันทปัชชิต. วันหนึ่ง พระองค์เสด็จมาจากพระราชอุทยาน ทอด
พระเนตรดูสมบัติของพระองค์แล้ว ตรัสว่า "สมบัติเช่นนี้ ของใคร ๆ
แม้อื่น มีไหมหนอ?" เมื่ออำมาตย์กราบทูลว่า "นี้จะชื่อว่าสมบัติอะไร?
สมบัติของพระเจ้าอุเทนในเมืองโกสัมพีนครยิ่งนัก" ดังนี้แล้ว ตรัสว่า
"ถ้าอย่างนั้น เราจักจับพระเจ้าอุเทนนั้น."

อำมาตย์. ใคร ๆ ก็ไม่สามารถจับตัวเธอได้ พระเจ้าข้า.

พระราช. เราจักทำอุบายบางอย่าง จับให้ได้.

อำมาตย์. ไม่สามารถดอก พระเจ้าข้า.

พระนราชา. เพราะเหตุอะไรเล่า?

อำมาตย์. เพราะพระเจ้าอุเทนนั้น รู้ศิลปะ ชี้อหัสติกันต์, ทรง
รำมณฑ์แล้วคิดพิณหัสติกันต์อยู่ จะให้ช่างหนีไปก็ได้, จะจับเอาก็ได้,

ผู้ที่พรั่งพร้อมด้วยพาหนะช้างชื่อว่าเชนกับท้าวเธอ เป็นไม่มี.

พระราชา. เราไม่อาจที่จะจับเขาได้หรือ ?

อำมาตย์. พระเจ้าข้า หากพระองค์มีความจำนงพระทัยจะนี้ โดยส่วนเดียวแล้ว, ถ้าเช่นนั้น ขอพระองค์จงรับสั่งให้นายช่างทำช้างไม้ ขึ้น แล้วส่งไปยังที่อยู่ของพระเจ้าอุเทนนั้น ; ท้าวเธอทรงสดับถึงพาหนะ ช้างหรือพาหนะม้าแล้ว ย่อมเสด็จไป แม้ผู้ใดไกล, เราจักสามารถจับ ท้าวเธอผู้เสด็จมาในที่นั้นได้.

พระราชตรัสว่า " อุบายนี้ ใช้ได้" ดังนี้แล้ว จึงรับสั่งให้ นายช่างทำช้างยนต์สำเร็จด้วยไม้ เอาผ้าเก่าหุ้มข้างนอก แล้วทำเป็น ลวดลาย ให้ปล่อยไปที่ริมสระแห่งหนึ่ง ในที่ใกล้แวนแคว้นของพระเจ้า อุเทนนั้น. บुरุษ ๖๐ คนเดินไปมาภายในท้องช้าง, พวกเขา นำมูลช้างมา ทิ้งไว้ในที่นั้น ๆ. พรานป่าคนหนึ่งเห็นช้างแล้วก็คิดว่า " ช้างนี้ คู่ควร แก่พระเจ้าแผ่นดินของเรา" ดังนี้แล้ว จึงไปกราบทูลพระเจ้าอุเทนว่า " พระเจ้าข้า ข้าพระองค์พบช้างตัวประเสริฐซึ่งเผือกล้วน มีส่วนเปรียบ ด้วยยอดเขาไกรลาส คู่ควรแก่พระองค์ทีเดียว." พระเจ้าอุเทน ให้พรานป่านั้นแลเป็นผู้นำทาง ขึ้นทรงช้างพร้อมด้วยบริวาร เสด็จออกไปแล้ว เหล่าจารย์บुरุษ ทราบการเสด็จมาของท้าวเธอ จึงไปกราบทูล แด่พระเจ้าจันทรปัชโชต. พระเจ้าจันทรปัชโชตนั้นเสด็จมาแล้ว ชุ่มพล นิกายไว้ ๒ ช้าง ปล่อยให้วางไว้ตรงกลาง. พระเจ้าอุเทนไม่ทรงทราบถึง การเสด็จมาของท้าวเธอ จึงติดตามช้างไป. มนุษย์ที่อยู่ข้างใน รีบพา ช้างไม้หนีไปโดยเร็ว เมื่อพระราชา ทรงรำยมนต์ดีดพิณอยู่, ช้างไม้ ทำเหมือนไม่ได้ยินเสียงแห่งสายพิณ หนีไปถ่ายเดียว. พระราชาไม่

อาจทันพระยาข้างใต้ จึงเสด็จขึ้นม้าติดตามไป. เมื่อท้าวเธอรีบตามไปโดยเร็ว พลนิกายก็ล่าหลัง. พระราชาได้เป็นผู้ (เสด็จ) พระองค์เดียวเท่านั้น. ครั้งนั้นเหล่าบุรุษของพระเจ้าจันทรปัชโชต ซึ่งคักชุ่มอยู่แล้ว ณ ๒ ข้าง (ทาง) จึงจับท้าวเธอถวายพระเจ้าแผ่นดินของตน. ต่อมา พลนิกายของท้าวเธอ ทราบว่า พระราชาของตนตกไปสู่อำนาจแห่งข้าศึกแล้ว จึงตั้งค่ายอยู่ภายนอก.

พระเจ้าจันทรปัชโชตทรงให้พระธิดาเรียนมนต์

ฝ่ายพระเจ้าจันทรปัชโชต ทรงสั่งให้จับพระเจ้าอุเทนอย่างจับเป็นแล้วขังไว้ในเรือนขังโจรหลังหนึ่ง ให้ปิดประตูเสีย ทรงค้ำน้ำชัยบานตลอด ๓ วัน. ในวันที่ ๔ พระเจ้าอุเทนทรงถามพวกผู้คุมว่า

"พ่อทั้งหลาย พระเจ้าแผ่นดินของพวกเจ้าไปไหนเสีย."

พวกผู้คุม. พระเจ้าแผ่นดิน ทรงค้ำน้ำชัยบาน ด้วยทรงยินดีที่เราจับปัจฉามิตรได้.

พระเจ้าอุเทน. พระเจ้าแผ่นดินของพวกเจ้ามีกิริยาช่างกระไร ดังผู้หญิง, การจับพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นศัตรูกันได้แล้ว จะปล่อยหรือฆ่าเสีย จึงควรมิใช่หรือ? นีลิ กลับให้เรานั่งทนทุกข์ แล้วไปนั่งค้ำน้ำชัยบานเสีย.

ผู้คุมเหล่านั้น ก็พากันไปทูลเนื้อความนั้นแก่พระราชา พระองค์เสด็จไปตรัสถามว่า "ไฉนว่า ท่านพูดอย่างนี้ จริงหรือ?"

อุเทน. ถูกแล้ว ท่านมหาราชเจ้า.

จันทรปัชโชต. ดีละ เราจักปล่อยท่าน, ทราบว่า ท่านมีมนต์เช่นนี้, ท่านจักไหม้มนต์นั้นแก่เราไหม ?

อุ. ตกลง ข้าพเจ้าจักให้. ในเวลาเรียน จงไหว้ข้าพเจ้าแล้วเรียนมนต์นั้น; ก็ท่านจักไหว้ข้าพเจ้าหรือไม่เล่า?

จ. เรจักไหว้ท่านทำไมเล่า?

อุ. ท่านจักไม่ไหว้หรือ?

จ. เรจักไม่ไหว้.

อุ. แม้ข้าพเจ้า ก็จักไม่ให้.

จ. เมื่อเป็นเช่นนี้ เรจักลงราชอาชญาแก่ท่าน.

อุ. เชิญทำเถิด, ท่านเป็นอิสระแก่ร่างกายของข้าพเจ้า, แต่ไม่เป็นอิสระแก่จิต.

พระราชาทรงสดับถ้อยคำอันองอาจของท้าวเธอแล้ว จึงทรงดำริว่า "เรจักเรียนมนต์ของพระเจ้าอุเทนนี้ ได้อย่างไรหนอ?" แล้วทรงคิดได้ว่า "เราไม่อาจให้คนอื่นรู้มนต์นี้, เรจักให้ธิดาของเราเรียนในสำนักพระเจ้าอุเทนนี้ แล้วจึงเรียนในสำนักของนาง." ลำดับนั้น ท้าวเธอจึงตรัสกะพระเจ้าอุเทนนั้นว่า "ท่านจักให้แก่คนอื่นผู้ไหว้แล้วเรียนเอาหรือ?"

อุ. อย่างนั้น ท่านมหาราช.

จ. ถ้ากระนั้น ในเรือนของเรามีหญิงค่อมอยู่คนหนึ่ง, ท่านยืนอยู่ภายนอกมาน จงบอกมนต์แก่หญิงนั้น ผู้นั่งอยู่ภายในมานเถิด.

อุ. ดีละ ท่านมหาราช นางจะเป็นคนค่อมหรือคนง่อย ก็ช่างเถอะ, เมื่อนางไหว้, ข้าพเจ้าจักให้.

ลำดับนั้น พระราชาเสด็จไปตรัสบอกพระนางवासุตทัตตาราชธิดาว่า "ลูกหญิง ชายเป็นโรคเรื้อนน้ำเต้าคนหนึ่ง รู้มนต์หาค่ามิได้,

พ่อไม่อาจที่จะให้คนอื่นรู้มนต์นั้นได้, เจ้าจนั่งภายในม่านไห้ชายนั้
แล้วเรียนมนต์, ชายนั้ ยืนอยู่ภายนอกม่าน จักบอกแก่เจ้า, พ่อจัก
เรียนจากสำนักของเจ้า." พระเจ้าจฉนพิชโชตนั้นตรัสทำให้พระราชธิดา
เป็นหญิงค่อม ฝ่ายพระเจ้าอุเทนให้เป็นชายโรคเรื้อนน้ำเต้าอย่างนี้ เพราะ
ทรงเกรงคนทั้งสองนั้นจะทำสังถะกันและกัน. พระเจ้าอุเทนนั้นประทับ
ยืนอยู่นอกม่านเทียว ได้ตรัสบอกมนต์แก่พระนางผู้ไห้แล้วนั่งภายใน
ม่าน.

พระอักรรมเหลือองค์ที่ ๒ ของพระเจ้าอุเทน

ต่อมาวันหนึ่ง พระเจ้าอุเทนตรัสกะพระนาง ผู้แม่อันท้าวเธอ
ตรัสบอกบ่อยๆ ก็ไม่สามารถจะกล่าวบทแห่งมนต์ได้ว่า "เหวย อีหญิง
ค่อม! ปากของมึงมีริมขอบและกระพุ้งแก้มอันหนานัก, มึงจงว่าไปอย่าง
นี้." พระนางทรงกริ้ว จึงตรัสว่า "เหวย อ้ายจี่เรื้อน ชั่วชาติ มึง
พูดอะไร? คนเช่นกุนะหรือ ชื่อว่าหญิงค่อม?" ดังนี้แล้ว ทรงยกมูม
ม่านขึ้น, เมื่อพระเจ้าอุเทนตรัสถามว่า "ท่านเป็นใคร?" จึงตรัส
บอกว่า "เราชื่อ วาสุตทัตตา ธิดาของพระเจ้าแผ่นดิน."

พระเจ้าอุเทน. บิดาของท่าน เมื่อตรัสถึงท่านแก่เรา ก็ตรัสว่า
"หญิงค่อม."

वासุตทัตตา. แม้เมื่อตรัสแก่เรา พระบิดาก็ทรงกล่าวกระทำให้ท่าน
เป็นคนโรคเรื้อนน้ำเต้า. ทั้งสององค์นั้น ทรงดำริว่า "คำนั้น ท้าวเธอ
คงจักตรัสด้วยเกรงเราจะทำสังถะกัน" แล้วก็ทรงทำสังถะกันในภายใน
ม่านนั่นเอง.

จำเดิมแต่นั้น การเรียนมนต์หรือการเรียนศิลปะจึงไม่มี.

ฝ่ายพระราชาทรงถามพระธิดาเป็นนิตย์ว่า "เจ้ายังเรียนศิลปะอยู่หรือ? ลูก."

พระนางตรัสว่า "ข้าแต่พระบิดา กระหม่อมฉันยังเรียนอยู่ เพคะ."

ต่อมา วันหนึ่ง พระเจ้าอุเทนตรัสกะพระนางว่า "นางผู้เจริญ ชื่อว่าหน้าที่ซึ่งสามีพึงกระทำ มารดาบิดา พี่น้องชาย และพี่น้องหญิง ไม่สามารถจะทำได้เลย; หากเธอจักให้ชีวิตแก่เรา, เราจักให้หญิง ๕๐๐ นางเป็นบริวาร แล้วให้ตำแหน่งอัครมเหสีแก่เธอ."

พระนางตรัสว่า "ถ้าพระองค์ จักอาจเพื่อตั้งอยู่ในพระคำรัสนี้, หม่อมฉันก็จักถวายทานนี้แก่พระองค์."

พระเจ้าอุเทนตรัสตอบว่า "พระน้องหญิง เราจักอาจ."

พระนางทรงรับพระคำรัสว่า "ตกลง เพคะ" ดังนี้แล้วก็เสด็จ ไปสู่สำนักพระราชบิดา ถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่ข้างหนึ่ง. ลำดับนั้น ท้าวเธอตรัสถามพระนางว่า "ศิลปะสำเร็จแล้วหรือ? ลูกหญิง."

वासुधत्तदा. ข้าแต่พระบิดา ศิลปะยังไม่สำเร็จก่อน เพคะ.

ลำดับนั้น พระเจ้าจันทปัทม ตรีศถามพระนางว่า "ทำไมเล่า ลูกหญิง?"

वासुधत्तदा. ข้าแต่พระบิดา กระหม่อมฉันควรจะได้ประตูประตู่ ๑ กับพาหนะตัว ๑.

จันทปัทม. นี้ เป็นอย่างไรเล่า ลูกหญิง?

वासुधत्तदा. ข้าแต่พระบิดา ทราบว่า มีโอสถขนานหนึ่งจะต้อง เก็บในเวลากลางคืน ด้วยสัตยัญญาดวงดาว เพื่อประโยชน์เป็นอุปการะแห่ง

มนต์, เพราะฉะนั้น ในเวลาที่หม่อมฉัน ออกไปในเวลาหรือนอกเวลา จึงควรที่จะได้ประตูประตู่หนึ่ง กับพาหนะตัวหนึ่ง.

พระราชอาศรัยรับว่า "ได้."

พระเจ้าอุเทนและพระนางवासุถทัตตานัน ได้ทรงยึดประตู่หนึ่ง ซึ่งตนพอใจ ไว้ในเงื้อมมือแล้ว.

พาหนะ ๕ ของพระเจ้าจันทรปัชโชต

ก็พระราชามีพาหนะทั้ง ๕ คือ :-

นางช้างตัว ๑ ชื่อ ภัททวดี ไปได้วันละ ๕๐ โยชน์.

ทาสชื่อว่า กากะ ไปได้ ๖๐ โยชน์.

ม้า ๒ ตัว คือ ม้าเวทกังสี และม้ามฤชเกสิ ไปได้ ๑๐๐ โยชน์

ช้างนาพาศิริ ไปได้ ๑๒๐ โยชน์.

ประวัติที่จะได้พาหนะเหล่านั้น

ดังได้ยินมา พระราชาพระองค์นั้น ในเมื่อพระพุทธเจ้ายังมีได้ทรง
อุบัติขึ้น ได้เป็นคนรับใช้ของอิสฺรชนผู้หนึ่ง. ต่อมา วันหนึ่งเมื่ออิสฺรชน
ผู้นั้น ไปนอกพระนคร อานน้ำแล้วมาอยู่, พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง
เข้าไปสู่พระนครเพื่อบิณฑบาต ไม่ได้ภิกษาเลยสักอย่างหนึ่ง เพราะ
ชาวเมืองทั้งสิ้นถูกมารคลใจ มีบาตรตามที่ล้างไว้แล้ว (เปล่า)
ออกไป. ลำดับนั้น มารเข้าไปหาพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ด้วยเพศที่ไม่มี
ใครรู้จัก แล้วถามท่านในขณะที่ท่านถึงประตูพระนครว่า "ท่านเจ้าข้า
ท่านได้อะไร ๆ บ้างไหม?" พระปัจเจกพุทธเจ้า ตอบว่า "ก็เจ้าทำ
อาการคืออันไม่ได้แก่เราแล้วหรือมิใช่หรือ?"

ม. ถ้ากระนั้น ขอท่านจงกลับเข้าไปอีก, คราวนี้ ข้าพเจ้าจักไม่ทำ.

ป. เราจักไม่กลับอีก.

ก็ถ้าพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นพึงกลับไปไซ้ มารนั้นจะพึงสิงร่างของชาวเมืองทั้งสิ้น แล้วปรบมือทำการหัวเราะเย้ยอีก, เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่กลับ มารก็หายไปในที่นั่นเอง. ขณะนั้นอิสรชนผู้นั้นพอเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้มาอยู่ด้วยทั้งบาตรตามที่ล้างไว้แล้ว (เปล่า) จึงไหว้ แล้วถามว่า "ท่านเจ้าข้า ท่านได้อะไร ๆ บ้างไหม?" ท่านตอบว่า "ผู้มีอายุ ฉันเที่ยวไปแล้ว ออกมาแล้ว." เขาคิดว่า "พระผู้เป็นเจ้า ไม่ตอบคำที่เราถาม กลับกล่าวคำอื่นเสีย, ท่านคงจักยังไม่ได้อะไร ๆ." ในทันใดนั้น เขาแลดูบาตรของท่าน เห็นบาตรเปล่า ก็เป็นผู้แกล้วกล้า แต่ไม่อาจรับบาตร เพราะยังไม่รู้ว่า ภัยในเรือนของตนเสร็จแล้วหรือยังไม่เสร็จ จึงกล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงร่อนหน่อย" ดังนี้แล้ว ก็ไปสู่เรือนโดยเร็ว ถามว่า "ภักสำหรับเราเสร็จแล้วหรือ?" เมื่อคนรับใช้ตอบว่า "เสร็จแล้ว" จึงกล่าวกะคนรับใช้นั้นว่า "พ่อคนอื่นที่มีความเร็วอันสมบูรณ์กว่าเจ้าไม่มี, ด้วยผีเท้าอันเร็ว เจ้าจงไปถึงพระผู้เป็นเจ้านั้น กล่าวว่า 'ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงให้บาตร,' แล้วรับบาตรพาโดยเร็ว." เขาวิ่งไปด้วยคำสั่งคำเดียวเท่านั้น รับบาตรนำมาแล้ว. แม้อิสรชนทำบาตรให้เต็มด้วยโภชนะของตน แล้วกล่าวว่า "เจ้าจงรีบไป ถวายบาตรนี้แก่พระผู้เป็นเจ้า เราจะให้ส่วนบุญ แต่ทานนี้ แก่เจ้า." เขาได้รับบาตรนั้นแล้วไปด้วยผีเท้า (เร็ว) ถวายบาตรแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วกล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า

เวลาจวนแจแล้ว, ข้าพเจ้าไปและมา ด้วยฝีเท้าอันเร็วยิ่ง, ด้วยผลแห่ง
ฝีเท้าของข้าพเจ้านี้ ขอพาหนะทั้งหลาย ๕ ซึ่งสามารถจะไปได้ ๕๐ โยชน์
๖๐ โยชน์ ๑๐๐ โยชน์ ๑๒๐ โยชน์ จงเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้า, อนึ่ง
ร่างกายของข้าพเจ้าผู้มาอยู่และไปอยู่ ถูกแสงแห่งดวงอาทิตย์แผดเผาแล้ว,
ด้วยผลแห่งความที่ร่างกายถูกแสงแห่งดวงอาทิตย์แผดเผา^{นั้น}ของข้าพเจ้า
ขออาชญาของข้าพเจ้า จงแผ่ไปเช่นกับแสงแห่งดวงอาทิตย์ ในที่ ๆ เกิด
แล้วและเกิดแล้ว; ส่วนบุญในเพราะบิณฑบาตนี้ อันนายให้แล้วแก่
ข้าพเจ้า, ด้วยผลอันไหลออกแห่งส่วนบุญนั้น ขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้มีส่วน
แห่งธรรมอันท่านเห็นแล้ว." พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า " ขอความ
ปรารถนาที่ท่านตั้งไว้^{นี้} จงสำเร็จ" แล้วได้กระทำอนุโมทนาว่า :-

 "สิ่งที่ต้องการแล้ว ปรารถนาแล้ว จงพลัน
 สำเร็จแก่ท่าน, ขอความดำริทั้งปวง จงเต็ม ดัง
 พระจันทร์ ซึ่งมีในคติที่ ๑๕. สิ่งที่ต้องการแล้ว
 ปรารถนาแล้ว จงพลันสำเร็จแก่ท่าน, ขอความดำริ
 ทั้งปวง จงเต็ม ดังแก้วมณี ชื่อว่าโชติรส."

ได้ทราบว่ คาถา ๒ คาถานี้แล ชื่อว่า คาถาอนุโมทนาของ
พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย. รัตนะคือแก้วมณี อันให้สิ่ง^{ที่}มุ่งหมายทั้งปวง
[แก้วสารพัดนึก] เรียกว่า "แก้วมณีโชติรส" ในคาถานั้น. นี่เป็น
บุรพจริตแห่งบุรุษรับใช้นั้น. เขาได้เป็นพระเจ้าจันทรปัชโชตในบัดนี้.
และด้วยผลอันไหลออกแห่งกรรมนั้น พาหนะ ๕ เหล่านี้จึงเกิดขึ้น.

พระเจ้าอุเทนหนี

ต่อมาวันหนึ่ง พระราชาเสด็จออก เพื่อทรงกีฬาในพระราชอุทยาน. พระเจ้าอุเทนทรงดำริว่า "เราควรจะหนีไป ในวันนี้" จึงทรงบรรจุกระสอบหนังใหญ่ ๆ ให้เต็มด้วยเงินและทอง วางเหนือหลังนางข้าง แล้วพาพระนางवासุตตดาหนีไป. ทหารรักษาวังทั้งหลายเห็นพระเจ้าอุเทน กำลังหนีไป จึงกราบทูลแด่พระราชา. พระราชาทรงส่งพลไปด้วยพระดำรัสสั่งว่า "พวกเจ้าจงไปเร็ว." พระเจ้าอุเทนทรงทราบว่า พลนิกายไล่ตามแล้ว จึงทรงแก้กระสอบหาปณะ ทำหาปณะให้ตก. พวกมนุษย์เก็บหาปณะขึ้นแล้วไล่ตามไปอีก. ฝ่ายพระเจ้าอุเทน ก็ทรงแก้กระสอบทองแล้วทำให้ตก เมื่อมนุษย์เหล่านั้นมัวเน้นช้ำอยู่ เพราะความละโมภในทอง ก็เสด็จถึงค่ายของพระองค์ ซึ่งตั้งอยู่ภายนอก. ขณะนั้น พลนิกายพอเห็นท้าวเธอเสด็จมา ก็แควดล้อมเชิญเสด็จให้เข้าไปสู่พระนครของตน. ท้าวเธอครั้นพอเสด็จไปแล้ว ก็อภิเษกพระนางवासุตตดา ตั้งไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี.

นี่เป็นเรื่องของพระนางवासุตตดา.

ประวัตินางมาคันทียา

อนึ่ง หญิงอื่นอีก ชื่อว่า นางมาคันทียา ก็ได้ตำแหน่งแห่งอัครมเหสี แต่สำนักของพระราชา. ได้ยินว่า นางเป็นธิดาของพราหมณ์ชื่อมาคันทียะ ในแคว้นกुरु, แม้มารดาของนางก็ชื่อว่ามาคันทียาเหมือนกัน. ถึงอาของนางก็ชื่อว่า มาคันทียะด้วย นางเป็นคนมีรูปงามเปรียบด้วยเทพอัปสร. ก็บิดาของนาง เมื่อไม่ได้สามีที่คู่ควร [แก่นาง] แม้

จะถูกตระกุกใหญ่ ๆ อ้อนวอน ก็กลับตะเพิดเอาว่า " พวกท่านไม่คู่ควร
แก่ลูกสาวของฉัน " แล้วไล่ส่งไป. ต่อมาวันหนึ่ง พระศาสดาทรงตรวจ
ดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งอนาคามีผล ของมาคันทิย-
พราหมณ์ พร้อมทั้งปชาบดี ทรงถือบาตรจีวรของพระองค์แล้ว ได้เสด็จ
ไปสู่สถานเป็นที่บำเรอไฟของพราหมณ์นั้น ในภายนอกนิคม. พราหมณ์
นั้นแลเห็นอัฏฐาอันเลิศด้วยความงามแห่งพระรูปของพระตถาคตแล้ว ก็
คิดว่า " ชื่อว่าบุรุษอื่นผู้เช่นกับบุรุษนี้ ย่อมไม่มีในโลกนี้, บุรุษนี้เป็นผู้
คู่ควรแก่ธิดาของเรา, เราจักให้ธิดาของเราแก่บุรุษนี้ เพื่อประโยชน์จะได้
เลี้ยงดูกัน" ดังนี้แล้วจึงกล่าวว่า " ท่านสมณะ ธิดาของข้าพเจ้ามีอยู่คนหนึ่ง
ข้าพเจ้ายังไม่เห็นชายผู้คู่ควรแก่นาง ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้, ท่านเป็น
ผู้คู่ควรแก่นาง, และนางก็เป็นผู้คู่ควรแก่ท่านแท้, ควรท่านได้นางไว้เป็น
บาทบริจาริกา และนางก็ควรได้ท่านไว้เป็นภัสตรา, เราจักให้นางแก่ท่าน
ท่านจงยืนอยู่ในที่นี้แล จนกว่าข้าพเจ้าจะไป (กลับมา)." พระศาสดา
ไม่ตรัสอะไร ได้ทรงดูสมบัติภาพ. พราหมณ์ไปสู่เรือนโดยเร็วกล่าว
(กะนางพราหมณี) ว่า " นาง! นาง! เราเห็นผู้ที่สมควรแก่ลูกสาว
ของเราแล้ว, หล่อนจงแต่งตัวลูกเร็ว ๆ เข้า " ให้ธิดานั้นแต่งตัวแล้ว
พาไป พร้อมกับนางพราหมณี ได้ไปสู่สำนักของพระศาสดา. ท้าวพระนคร
ก็ก่อกอง (แตกตื่น) ว่า " พราหมณ์นี้ไม่ให้ (ลูกสาว) แก่ใคร ๆ
ด้วยอ้างว่า "ชายผู้สมควรแก่ลูกสาวของเราไม่มี " ตลอดกาลมีประมาณ
เท่านี้. ได้ยินว่า "เขากล่าวว่า 'วันนี้ เราเห็นชายผู้สมควรแก่ลูกสาว

ของเราแล้ว,' ชายผู้นั้นจะเป็นเช่นไรหนอ? พวกเราจักดูชายผู้นั้น."
มหาชนจึงออกไปพร้อมกับพราหมณ์นั้นด้วย. เมื่อพราหมณ์นั้นพาธิดา
มาอยู่. พระศาสดามีได้ประทับยืนในที่ที่พราหมณ์นั้นพูดไว้ ทรงแสดง
เจดีย์คือรอยพระบาทไว้ในที่นั้นแล้ว ได้เสด็จไปประทับยืนในที่อื่น.
แท้จริง เจดีย์คือรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมปรากฏในที่
ที่พระองค์ทรงอธิษฐานแล้วเหยียบไว้เท่านั้น, ย่อมไม่ปรากฏในที่อื่น;
อนึ่ง เจดีย์คือรอยพระบาท เป็นสิ่งที่ทรงอธิษฐานไว้เพื่อประสงค์แก่
บุคคลเหล่าใด, บุคคลเหล่านั้นจำพวกเดียว ย่อมแลเห็นเจดีย์คือรอย
พระบาทนั้น; ก็สัตว์มีช้างเป็นต้น จงเหยียบก็ตาม, มหาเมฆ (ห่าฝน
ใหญ่) จงตกก็ตาม, ลมบ้าหมู จงพัดก็ตาม เพื่อจะให้บุคคลเหล่านั้น
แลไม่เห็น, ใครๆ ก็ไม่สามารถเพื่อจะลบเจดีย์คือรอยพระบาทนั้นได้.
ลำดับนั้น นางพราหมณี กล่าวกะพราหมณ์ว่า "ชายผู้นั้นอยู่ที่ไหน?"
พราหมณ์คิดว่า "เราได้พูดกะเขาว่า 'ท่านจงยืนอยู่ในที่นี้,' เขาไปเสีย
ในที่ไหนหนอ?" แลดูอยู่ ก็เห็นเจดีย์คือรอยพระบาท จึงกล่าวว่า
"นี่เป็นรอยเท้าของผู้นั้น." นางพราหมณีรำยลักษณะมนต์แล้วตรวจตรา
คุณลักษณะแห่งรอยพระบาท เพราะความเป็นผู้แคล้วคล่องในเวททั้ง ๓
พร้อมทั้งมนต์สำหรับทายลักษณะ กล่าวว่ "ท่านพราหมณ์ นี้มิใช่
รอยเท้าของผู้มีกเสพกามคุณ ๕" แล้วกล่าวคานี้ว่า

**"ก็คนเจ้าราคะ พึงมีรอยเท้ากระหย่ง (เว้า
กลาง), คนเจ้าโทสะ ย่อมมีรอยเท้าอันสั้นบีบ
(หนักสั้น), คนเจ้าโมหะ ย่อมมีรอยเท้าจิกลง**

(หน้กทงปลยน้ำทำ), คนมีกิเลสเครื่องมุงบังอัน

เปิดแล้ว มีรอยเช่นนี้ นี้."

ลำดับนั้น พรหมณ์กล่าวกะนางว่า "นาง หล่อนเป็นผู้มีปกติ เห็นมนต์ เหมือนจระเข้ในตม่น้ำ เหมือนโจรอยู่ในท่ามกลางเรือน, จงนึ่งเสียเถิด." นางพรหมณ์กล่าวว่า "ท่านพรหมณ์ ท่านอยกจะ พุดคำใด ก็จงพุดคำนั้น; รอยเท้านี้ มิใช่รอยเท้าของผู้มักเสพกามคุณ ๕." พรหมณ์แลดูข้งโน้นข้งนี้ เห็นพระศาสดาแล้วกล่าวว่า "นี้ คือ ชายผู้้น" จึงไปกล่าวว่า "ท่านสมณะ ข้าพเจ้าจะให้ธิดาเพื่อต้องการ ได้เลี้ยงดูกัน." พระศาสดาไม่ตรัสเลยว่ "เรามีความต้องการด้วยธิดา ของท่านหรือไม่มี" ตรัสว่ "พรหมณ์ เราจะกล่าวเหตุอันหนึ่งแก่ ท่าน," เมื่อพรหมณ์กล่าวว่า "จงกล่าวเถิดท่านสมณะ" จึงตรัสบอก การที่พระองค์ถูกมารติดตม ตั้งแต่ออกผนวช จนถึงโคนต้นอชปาล- นิโครธและการประเล้าประโลมอันธิดามารทั้งหลยผู้มเพื่อระงับความโศก ของมารนั้น ผู้โศกาดูอยู่ว่ "บัดนี้ พระสมณโคดมนี้ล่วงวิสัยแห่ง เราเสียแล้ว" ประกอบขึ้นด้วยสมารณแห่งเพศนางกุมาริกาเป็นต้น ที่ โคนต้นอชปาลนิโครธ แล้วตรัสพระคถานี้ว่

"เรามีได้มีความพอใจในเมถุน เพราะเห็นนาง
ตัณหา นางอรดี และนางรคค, ไฉนเล่า? จักมีความ
พอใจเพราะเห็นธิดาของท่านนี้ ซึ่งเติมไปด้วยมูตร
และกรีส, เราไม่ปรารธนาจะถูกต้องธิดาของท่านนี้
แม้ด้วยเท้."

ในที่สุดแห่งคาถา พราหมณ์และพราหมณี ก็ตั้งอยู่ในอนาคามิผล.

ฝ่ายนางมาคันทियाผู้เป็นธิดาแล ผูกอาฆาตในพระศาสดา ว่า " ถ้าสมณะนั้น
นั้น ไม่มีความต้องการด้วยเรา, ก็ควรกล่าวถึงความที่ตนไม่มีความ
ต้องการ; แต่สมณะนี้ (กลับ) ทำให้เราเป็นผู้เต็มไปด้วยมูตรและกรีส;
เอาเถอะ, เราอาศัยความถึงพร้อมด้วยชาติ, ตระกูล, ประเทศ, โภคะ
ยศและวัย ได้ภักศดาเห็นปานนั้นแล้ว จักรู้กรรมอันเราควรทำแก้สมณ-
โคดม.

ถามว่า " ก็พระศาสดา ทรงทราบความเกิดขึ้นแห่งความอาฆาต
ในพระองค์ ของนางหรือไม่ทรงทราบ?"

ตอบว่า " ทรงทราบเหมือนกัน."

ถามว่า " เมื่อพระองค์ทรงทราบ เหตุไฉนจึงตรัสพระคาถา?"

ตอบว่า " พระองค์ตรัสพระคาถา ด้วยสามารถแห่งพราหมณ์และ
พราหมณีทั้งสองนอกนี้."

ธรรมดา พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ทรงคำนึงถึงความอาฆาต ย่อม
ทรงแสดงธรรม ด้วยสามารถแห่งบุคคลผู้ควรบรรลุมรรคผลเท่านั้น.
มารดาบิดา พานางมาคันทियานั้น ไปฝากนายจูพมากันทियะ ผู้เป็น
น้องชายแล้วไปสู่สำนักของพระศาสดา ทั้งสองคนบวชแล้ว ก็ได้บรรลุ
อรหัตผล.

ฝ่ายนายจูพมากันทियะคิดว่า " ธิดาของเราไม่ควรแก่ผู้ต่ำช้า,
ควรแก่พระราชผู้เดียว" จึงพานางไปสู่เมืองโกสัมพี ตกแต่งด้วยเครื่อง
ประดับทั้งปวงแล้ว ได้ถวายแด่พระเจ้าอุเทน ด้วยคำว่า " นางแก้วนี้
ควรแก่สมมติเทพ (ฝ่าละอองธุลีพระบาท). " พระเจ้าอุเทนนั้นพอ

ทอดพระเนตรเห็นนาง ก็เกิดเสนหาอย่างแรงกล้า จึงประทานการอภิเษก
ทำมาตุคาม ๕๐๐ ให้เป็นบริวารของนาง ตั้งไว้ในตำแหน่งแห่งอัครมเหสี
แล้ว.

นี่เป็นเรื่องของนางมาคันทียา.

พระเจ้าอุเทนนั้น ได้มีอัครมเหสี ๓ นาง ซึ่งมีหญิงพื่อน ๑,๕๐๐
นางเป็นบริวาร ด้วยประการดังนี้.

สามเศรษฐีกับดาบส

ก็ในสมัยนั้นแล เมืองโกสัมพี มีเศรษฐี ๓ คน คือ โฆสก-
เศรษฐี, กุกกุฏเศรษฐี, ปาวาริกเศรษฐี, เศรษฐีเหล่านั้น เมื่อวัสสุป-
นายิกาใกล้เข้ามาแล้ว, เห็นดาบส ๕๐๐ มาจากหิมวันตประเทศ กำลัง
เที่ยวไปเพื่อศึกษาในพระนคร ก็เลื่อมใส จึงนิมนต์ให้นั่ง ให้ฉันแล้ว
รับปฏิญญาให้อยู่ในสำนักของตนตลอด ๔ เดือน ให้ปฏิญญาเพื่อต้องการ
แก้อันมาอีก ในสมัยที่ชุ่มด้วยฝน (ฤดูฝน) แล้วส่งไป. จำเดิมแต่นั้น
แม้ดาบสทั้งหลาย อยู่ในหิมวันตประเทศตลอด ๘ เดือนแล้ว จึงอยู่ใน
สำนักของเศรษฐีเหล่านั้น ตลอด ๔ เดือน. ดาบสเหล่านั้น เมื่อมาจาก
หิมวันตประเทศในเวลาอื่น เห็นต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่ง ในแดนอรัญ จึง
นั่งที่โคนต้นไทรนั้น. บรรดาดาบสเหล่านั้น ดาบสผู้เป็นหัวหน้าคิดว่า
"เทวดาผู้สิงอยู่ในต้นไม้จักมิใช่เทวดาผู้ต่ำศักดิ์, เทวราชผู้มีศักดิ์ใหญ่
ที่เดียวพึงมีที่ต้นไทรนี้; เป็นการดีหนอ, ถ้าหากเทวราชนี้พึงให้
น้ำควรรดื่มแก้ห่มุถุช." เทวราชนั้นได้ถวายน้ำดื่มแล้ว. ดาบสคิดถึงน้ำอาบ.
เทวราชก็ได้ถวายน้ำอาบแก่นั้น. ต่อจากนั้น ดาบสผู้เป็นหัวหน้าก็คิดถึง

โกชนะ เทวราชก็ถวายโกชนะแม่ฉัน. ลำดับนั้น คาสนั้นได้มีความปริวิตกนี้ว่า "เทวราชนี้ให้ทุกสิ่งที่เราคิดแล้ว, เออหนอ เราเพิ่งเห็นเทวราชนั้น." เทวราชนั้น ชำแรกลำดับไม้ แสดงตนแล้ว. ขณะนั้น คาสทั้งหลายถามเทวราชนั้นว่า "ท่านเทวราช ท่านมีสมบัติมาก สมบัตินี้ท่านได้แล้ว เพราะทำกรรมอะไรหนอ?"

เทวราช. ขออย่าซักถามเลย พระผู้เป็นเจ้า.

คาส. จงบอกมาเถิด ท่านเทวราช.

เทวราชนั้นละอายอยู่ เพราะกรรมที่ตนทำไว้เป็นกรรมเล็กน้อย จึงไม่กล้าจะบอก, แต่เมื่อถูกคาสเหล่านั้นเข้าขี้อยู่ ก็กล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้น ขอท่านทั้งหลายจงฟัง" ดังนี้แล้ว จึงเล่า.

ประวัติเทวดา

ได้ยินว่า เทวราชนั้นเป็นคนเฉลียวใจคนหนึ่ง แสวงหาการงานจ้างอยู่ ได้การงานจ้างในสำนักของอนาถบิณฑิกเศรษฐีแล้ว ก็อาศัยการงานนั้นเลี้ยงชีวิต. ต่อมา เมื่อถึงวันอุโบสถวันหนึ่ง อนาถบิณฑิกเศรษฐี มาจากวิหารแล้ว ถามว่า "ในวันนี้ ใคร ๆ ได้บอกความเป็นวันอุโบสถแก่ลูกจ้างคนนั้นแล้วหรือ?" คนในบ้านตอบว่า "ข้าแต่นาย ยังไม่ได้บอก." อนาถบิณฑิกะกล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้น พวกเจ้าจงหุงหาอาหารเป็นไว้สำหรับเขา." คราวนั้น คนเหล่านั้นก็หุงข้าวสุกแห่งข้าวสารกอบหนึ่งไว้เพื่อชายนั่น. ชายนั่นทำงานในป่าตลอดวันนั้น มาในเวลาเย็น เมื่อเขาคดข้าวให้ ก็ยังไม่บริโภคโดยพลันก่อน ด้วยคิดว่า "เราเป็นผู้หิวแล้ว" คิดว่า "ในวันทั้งหลายอื่น ความโกลาหลใหญ่

ย่อมมีในเรื่องนี้ว่า 'ขอท่านจงให้ข้าว ขอท่านจงให้แกง ขอท่านจงให้
กับ,' ในวันนี้ ทุกคนเป็นผู้เสียบเสียง นอนแล้ว, พวกกันคคอาหารไว้
เพื่อเราคนเดียวเท่านั้น; นี่เป็นอย่างไรหนอ?" จึงถามว่า "คนที่เหลือ
บริโภคแล้วหรือ?" คนทั้งหลายตอบว่า "ไม่บริโภค พ่อ."

ผู้รับจ้าง. เพราะเหตุไร?

คนทั้งหลาย. ในเรื่องนี้ เขาไม่หุงอาหารในเย็นวันอุโบสถทั้งหลาย.
คนทุกคน ย่อมเป็นผู้รักษาอุโบสถ, โดยที่สุด เด็กแม่ผู้ยังค้มนม ท่าน
มหาเศรษฐี ก็ให้บ้วนปาก ให้ใส่ของมีรสหวาน ๔ ชนิด ลงในปาก
ทำให้เป็นผู้รักษาอุโบสถแล้ว, เมื่อประทีปซึ่งระคนด้วยน้ำหอม สว่างอยู่
เด็กเล็กและเด็กใหญ่ทั้งหลายไปสู่ที่นอนแล้ว ย่อมสาธยายอาการ ๓๒;
แต่ว่า พวกเรามีได้ทำสติไว้ เพื่อจะบอกความที่วันนี้เป็นวันอุโบสถแก่
ท่าน, เพราะเหตุนั้น พวกเราจึงหุงข้าวไว้เพื่อท่านคนเดียว, ท่านจงรับ
ประทานอาหารนั้นเถิด.

ผู้รับจ้าง. ถ้าการที่เราเป็นผู้รักษาอุโบสถในบัดนี้ ย่อมควรไซ้
แม้เราก็จึงเป็นผู้รักษาอุโบสถ.

คนทั้งหลาย. เศรษฐีย่อมรู้เรื่องนี้.

ผู้รับจ้าง. ถ้าเช่นนั้น ขอพวกท่านจงถามเศรษฐีนั้น.

คนเหล่านั้น ไปถามเศรษฐีแล้ว เศรษฐีกล่าวอย่างนี้ว่า "ชาย
นั้นไม่บริโภคในบัดนี้ บ้วนปากแล้ว อธิษฐานองค์อุโบสถทั้งหลาย จัก
ได้อุโบสถกรรมกึ่งหนึ่ง." ฝ่ายคนรับจ้างฟังคำนั้น ได้กระทำตามนั้นแล้ว.
เมื่อเขาหิวโหยแล้ว เพราะทำงานตลอดทั้งวัน ลมกำเริบแล้วในสรีระ, เขา

๑. คือ เนยใส เนยข้น น้ำผึ้ง น้ำอ้อย.

เอาเชือกผูกท้อง จับที่ปลายเชือกแล้วกึ่งเกลือกอยู่. เศรษฐี สดับ
ประพาดเหตุเช่นนั้น มีคนถือคบเพลิงให้คนถือเอาของมีรสหวาน ๔ ชนิด
มาสู่สำนักของชายนั้น ถามว่า " เป็นอย่างไร ? พ่อ."

ผู้รับจ้าง. นาย ลมกำเริบแก่ข้าพเจ้า.

เศรษฐี. ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงลุกขึ้น เคี้ยวกินเถิดชนี่.

ผู้รับจ้าง. นาย แม่ท่านทั้งหลายรับประทานแล้วหรือ ?

เศรษฐี. ความไม่สบาย ของพวกเราไม่มี: เจ้าเคี้ยวกินเถิด.

เขากล่าวว่า "นาย ข้าพเจ้า เมื่อทำอุโบสถกรรม ไม่ได้อาจเพื่อ
จะทำอุโบสถกรรมทั้งสิ้นได้, แม้ในอุโบสถกรรมกึ่งหนึ่งของข้าพเจ้าอย่า
ได้เป็นของบกพร่องเลย" ดังนี้แล้ว ก็ไม่ปรารถนา (เพื่อจะเคี้ยวกิน).
ชายนั้น แม้อันเศรษฐีกล่าวอยู่ว่า "อย่าทำอย่างนี้เลยพ่อ" ก็ไม่
ปรารถนาแล้ว, เมื่ออรุณขึ้นอยู่ ทำกาลแล้ว เหมือนดอกไม้ที่เหี่ยวแห้ง
ฉะนั้น เกิดเป็นเทวดาที่ต้นไทรนั้น. เพราะเหตุนั้น เทวดานั้น
ครั้งกล่าวเนื้อความนี้แล้ว จึงกล่าวว่า "เศรษฐีนั้นเป็นผู้นับถือพระ-
พุทธเจ้าว่าเป็นของเรา นับถือพระธรรมว่าเป็นของเรา นับถือพระสงฆ์
ว่าเป็นของเรา. สมบัตินั้นข้าพเจ้าได้แล้ว ด้วยผลอันไหลออกแห่ง
อุโบสถกรรมกึ่งหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าอาศัยเศรษฐีนั้นกระทำแล้ว."

ดาบสเลื่อมใสออกบวช

ดาบส ๕๐๐ พอฟังคำว่า "พระพุทธเจ้า" ก็ลุกขึ้นประคอง
อัญชลิต่อเทวดา กล่าวว่ " ท่านพูดว่า 'พระพุทธเจ้า' ดังนี้แล้ว
ให้เทวดานั้นปฎิญาณ ๓ ครั้งว่า "ข้าพเจ้าพูดว่า 'พระพุทธเจ้า," แล้ว

เปล่งอุทานว่า "แม้เสียงกึกก้องนี้แล ก็หาได้ยากในโลก" แล้วกล่าวว่า "ท่านเทวดา พวกเราเป็นผู้ของท่านให้ได้ฟังเสียง ที่ยังมีได้เคยฟังแล้ว ในแสนกัลป์เป็นอนเนก." ลำดับนั้น พวกดาบสที่เป็นอันเดวาสิก ได้กล่าวคำนี้กะอาจารย์ว่า "ถ้าเช่นนั้น พวกเราจงพากันไปสู่สำนักของ พระศาสดา." อาจารย์กล่าวว่า "พ่อทั้งหลาย เศรษฐี ๓ ท่านเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พวกเรา, พຽງนี้พวกเราได้รับภิกษาในที่อยู่ของเศรษฐี เหล่านั้น บอกแม่แก่เศรษฐีเหล่านั้นแล้ว จึงจักไป, พ่อทั้งหลาย พวกพ่อ จงยับยั้งอยู่ก่อน." ดาบสเหล่านั้น ยับยั้งอยู่แล้ว, ในวันรุ่งขึ้น พวกเศรษฐี เตรียมข้าวยาสูบและภัตแล้ว ปูอาสนะไว้ รู้ว่า "วันนี้ เป็นวันมาแห่งพระผู้เป็นเจ้าของเราทั้งหลาย;" ทำการต้อนรับ ดาบส เหล่านั้นไปสู่ที่อยู่ เชิญให้นั่ง ได้ถวายภิกษาแล้ว. ดาบสเหล่านั้น ทำ ภัตกิจเสร็จแล้วกล่าวว่า "ท่านมหาเศรษฐีทั้งหลาย พวกเราจักไป."

เศรษฐี. ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายรับปฏิญญาของพวก ข้าพเจ้า ตลอด ๔ เดือน ซึ่งมีในฤดูฝนแล้วมิใช่หรือ? บัดนี้พวก ท่านจักไปไหน?

ดาบส. ได้ยินว่า พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลก, พระธรรมก็ เกิดขึ้นแล้ว, พระสงฆ์ก็เกิดขึ้นแล้ว, เพราะฉะนั้น เราทั้งหลายจักไม่สู่ สำนักของพระศาสดา.

เศรษฐี. ก็การไปสู่สำนักของพระศาสดาองค์นั้น ควรแก่ท่าน ทั้งหลายเท่านั้นหรือ?

ดาบส. แม้คนเหล่าอื่นก็ควร ไม่ห้าม ผู้มีอายุ.

เศรษฐี. ท่านผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น ขอท่านทั้งหลายจงรอก่อน

แม้พวกข้าพเจ้า ทำการตระเตรียมแล้ว ก็จะไป.

ดาบสเหล่านั้น กล่าวว่า "เมื่อท่านทั้งหลายทำการตระเตรียมอยู่, ความแน่นซ้าย่อมมีแก่พวกเรา, พวกเราจะไปก่อน, ท่านทั้งหลายพึงมาข้างหลัง" ดังนี้แล้ว ก็ไปก่อน, เฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชมเชยแล้ว ถวายบังคม นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสอนุப்புพิกถา แสดงธรรมแก่ดาบสเหล่านั้น. ในที่สุดแห่งเทศนา ดาบสทั้งปวงบรรลุพระอรหัตพร้อมทั้งปฏิบัติสมาธิทั้งหลายแล้ว ทูลขอบรรพชา ได้เป็นผู้ทรงบาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ คุงพระเถระมีพรรษาตั้ง ๑๐๐ ในลำดับแห่งพระดำรัสว่า "ท่านทั้งหลาย จงเป็นภิกษุมานเถิด."

สามเศรษฐีสร้างวิหาร

เศรษฐีทั้งสามเมื่อนั้นแล จัดเกวียนคนละ ๕๐๐ เล่ม บรรทุกเครื่องอุปกรณ์แก่ทาน มีผ้า เครื่องนุ่งห่ม เนยใส น้ำผึ้งและน้ำอ้อยเป็นต้น ไปถึงเมืองสาวัตถีแล้ว เข้าไปสู่พระเชตวัน ถวายบังคมพระศาสดา สดับธรรมกถาแล้ว ในที่สุดแห่งกถา ก็ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล ถวายทานอยู่ในสำนักของพระศาสดาประมาณถึงเดือนแล้ว ทูลเชิญพระศาสดา เพื่อประโยชน์เสด็จไปสู่เมืองโกสัมพี, เมื่อพระศาสดาจะประทานปฎิญา จึงตรัสว่า "คฤหบดีทั้งหลาย พระตถาคตทั้งหลาย ย่อมยินดียิ่งในเรือนว่างแล" จึงทูลว่า "ข้อนั้น พวกข้าพระองค์ทราบแล้ว พระเจ้าข้า การที่พระองค์เสด็จมาด้วยสาสน์ที่พวกข้าพระองค์ส่งไป ย่อมควร" ดังนี้แล้ว ไปสู่เมืองโกสัมพี ให้สร้างมหาวิหาร ๓ หลังคือ โฆสกเศรษฐี

ให้สร้างโฆสิตาราม, กุกกุญฺเฐรชฐี ให้สร้างกุกกุญฺจาราม, ปาวาริกเสรชฐี ให้สร้างปาวาริการาม แล้วส่งสาสน์ไปเพื่อประโยชน์แก่อันเสด็จมาแห่ง พระศาสดา.

พระศาสดาทรงสดับสาสน์ของเสรชฐีเหล่านั้น ก็ได้เสด็จไปในที่นั้นแล้ว. เสรชฐีเหล่านั้นต้อนรับ เชิญให้พระศาสดาเสด็จเข้าไปในวิหารแล้ว มอบถวาย ๑ ครั้งว่า "ข้าพระองค์ขอถวายวิหารนี้แก่ภิกษุสงฆ์อันมาแต่ ๔ ทิศ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข" ดังนี้แล้วย่อมปฏิบัติตามวาระ ๆ. พระศาสดา ย่อมประทับอยู่ในวิหารหนึ่ง ๆ ทุก ๆ วัน, ประทับอยู่ในวิหารของเสรชฐีคนใด, ก็ย่อมเสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตที่ประตูเรือนของเสรชฐีคนนั้นแล.

นายสุมนมาลาการเลี้ยงภิกษุสงฆ์

ก็เสรชฐีทั้งสามคนนั้น ได้มีนายช่างมาลาชื่อสุมนะ เป็นผู้อุปฐาก. นายสุมนมาลาการนั้น กล่าวกะเสรชฐีเหล่านั้น อย่างนี้ว่า "ข้าพเจ้าเป็นผู้กระทำการอุปฐากท่านทั้งหลายตลอดกาลนาน, เป็นผู้ไคร้เพื่อจะยังพระศาสดาให้เสวย: ขอท่านทั้งหลาย จงให้พระศาสดาแก่ข้าพเจ้าวันหนึ่ง."

เสรชฐีทั้งสามนั้นกล่าวว่า "นาย ถ้าเช่นนั้น ท่านจงนิมนต์พระศาสดาเสวยในวันพรุ่งนี้เถิด." นายสุมนมาลาการนั้นรับคำว่า "ดีแล้ว นาย" ดังนี้ จึงนิมนต์พระศาสดา ตระเตรียมเครื่องสักการะ. ในกาลนั้น พระราชาพระราชทานกหาปณะ ๘ กหาปณะ ให้เป็นค่าดอกไม้แก่นางสามาวดีทุก ๆ วัน. ทาสีของนางสามาวดีนั้นชื่อนางขุขุชุตตรา ไปสู่สำนัก

๑. ผลัดเปลี่ยนกันปฏิบัติ.

ของนายสุนนมาลาการ รับผิดชอบต่อไม้ทั้งหลายเนื่องนิศย์. ต่อมา นายมาลาการ กล่าวกะนางขุชชุดตรานัน ผู้มาในวันนั้น ว่า "ข้าพเจ้านิมนต์พระศาสดา ไว้แล้ว, วันนี้ ข้าพเจ้าจักบูชาพระศาสดาด้วยดอกไม้อันเลิศ; นางจง รออยู่ เป็นผู้ช่วยเหลือในการเลี้ยงพระฟังธรรม (เสียก่อน) แล้วจึง รับผิดชอบต่อไม้ไป." นางรับคำว่า "ได้."

นายสุนนมาลาการ เลี้ยงภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว ได้ รับผิดชอบต่อประโยชน์แก่การการทำอนุโมทนา. พระศาสดาทรงเริ่ม ธรรมเทศนาเป็นเครื่องอนุโมทนาแล้ว. ฝ่ายนางขุชชุดตรา สดับธรรมกถา ของพระศาสดาอยู่เที่ยว ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผลแล้ว. ในวันทั้งหลายอื่น นางถือเอาภาพณะ ๔ ไว้สำหรับตน รับผิดชอบต่อไม้ไปด้วยภาพณะ ๔. ใน วันนั้น นางรับผิดชอบต่อไม้ไปด้วยภาพณะทั้ง ๘ ภาพณะ.

ลำดับนั้น นางสามาวดี กล่าวกะนางขุชชุดตรานันว่า "แม่ พระราชาพระราชทานดอกไม้แก่เราเพิ่มขึ้น ๒ เท่าหรือหนอ?"

ขุชชุดตรา. หามิได้ พระแม่เจ้า.

สามาวดี. เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุไร ดอกไม้จึงมากเล่า?

ขุชชุดตรา. ในวันทั้งหลายอื่น หม่อมฉันถือเอาภาพณะ ๔ ไว้ สำหรับตน นำดอกไม้มาด้วยภาพณะ ๔.

สามาวดี. เพราะเหตุไร ในวันนี้ เจ้าจึงไม่ถือเอา ?

ขุชชุดตรา. เพราะความที่หม่อมฉันฟังธรรมกถาของพระสัมมาสัม- พุทธเจ้าแล้วบรรลุธรรม.

ลำดับนั้น นางสามาวดีมิได้คุกคามนางขุชชุดตรานันเลย ว่า "เหว ย นางทาสีผู้ชั่วร้าย เจ้าจงให้ภาพณะที่เจ้าถือเอาแล้วตลอดกาล

มีประมาณเท่านี้ แก่เรา" กลับกล่าวว่า "แม่ เจ้าจงทำแม่เราทั้งหลาย ให้ดีมอมฤตรสที่เจ้าดีมแล้ว," เมื่อนางกล่าวว่า "ถ้าอย่างนั้น ขอ พระแม่เจ้าจงยังหม่อมฉันให้อาบน้ำ" จึงให้นางอาบน้ำ ด้วยหม้อ น้ำหอม ๑๖ หม้อแล้ว รับสั่งให้ประทานผ้าสาฎกเนื้อเกลี้ยง ๒ ผืน. นาง ขุชชุตตรา นั้น นุ่งผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง ให้อุอาสนะแล้ว ให้นำพัคมา อันหนึ่ง นั่งบนอาสนะ จับพัคอันวิจิตร เรียกมาตุคาม ๕๐๐ มาแล้ว แสดงธรรมแก่หญิงเหล่านั้น โดยทำนองที่พระศาสดาทรงแสดงแล้ว นั้นแล. หญิงแม่ทั้งปวงเหล่านั้น ฟังธรรมกถาของนางแล้ว ก็ตั้งอยู่ใน โสคาปัตติผล. หญิงแม่ทั้งปวงเหล่านั้น ใ้หวีนางขุชชุตตราแล้ว กล่าวว่า "แม่ จำเดิมแต่วันนี้ ท่านอย่าทำการงานอันเศร้าหมอง (งานไพร่), ท่านจงตั้งอยู่ในฐานะแห่งมารดาและฐานะแห่งอาจารย์ของพวกข้าพเจ้า ไปสู่สำนักพระศาสดา ฟังธรรมที่พระศาสดาทรงแสดงแล้ว จงกล่าวแก่ พวกข้าพเจ้า." นางขุชชุตตราการทำอยู่อย่างนั้น ในกาลอื่น ก็เป็นผู้ทรง พระไตรปิฎกแล้ว.

นางขุชชุตตราเลิศในทางแสดงธรรม

ต่อมา พระศาสดาทรงตั้งนางขุชชุตตรา นั้นไว้ในเอตทัคคะว่า "ภิกษุ ทั้งหลาย นางขุชชุตตรา นั้น เป็นผู้เลิศกว่าบรรดาอุบาสิกาสาวิกา ของเรา ผู้เป็นธรรมกถิกา [แสดงธรรมกถา].^๑ หญิง ๕๐๐ แม่เหล่านั้น แล กล่าวกะนางขุชชุตตรา นั้นอย่างนี้ว่า "แม่ พวกข้าพเจ้าใคร่เพื่อ จะเฝ้าพระศาสดา, ขอท่านจงแสดงพระศาสนานั้นแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย,

๑. นัยหนึ่ง แปลว่า "ภิกษุทั้งหลาย บรรดาอุบาสิกาสาวิกา ของเรา ผู้กล่าวธรรมทั้งหลาย นางขุชชุตตรา นี้ เป็นผู้เลิศ."

พวกข้าพเจ้าจะบูชาพระศาสดานั้น ด้วยเครื่องสักการบูชา มีของหอม และระเบียบดอกไม้เป็นต้น."

บุชชุตตรา. แม่เจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าราชสกุล เป็นของหนัก, ข้าพเจ้าไม่อาจเพื่อจะพาท่านทั้งหลายไปภายนอกได้.

พวกหญิง. แม่ ท่านอย่าให้พวกข้าพเจ้าฉิบหายเสียเลย, ขอท่าน จงแสดงพระศาสดาแก่พวกข้าพเจ้าเถิด.

บุชชุตตรา. ถ้าอย่างนั้น การดูแล เป็นการที่ท่านอาจ [ทำได้] ด้วยช่องมีประมาณเท่าใด, จงเจาะช่องมีประมาณเท่านั้น ที่ฝาห้องเป็นที่อยู่ของพวกท่าน; ให้นำของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นมาแล้ว ยืนอยู่ในที่นั้น ๆ จงดูแล จงเหยียดหัตถ์ทั้งสองออกถวายบังคม และจงบูชาพระศาสดา ผู้เสด็จไปสู่เรือนของเศรษฐีทั้งสาม.

หญิงเหล่านั้นกระทำอย่างนั้นแล้ว แลดูพระศาสดาผู้เสด็จไปและเสด็จมาอยู่ ถวายบังคม และบูชาแล้ว.

ประวัติหน้าต่าง

ต่อมาวันหนึ่ง พระนางมาคันทียา เสด็จออกเดินจากพื้นปราสาทของตนไปสู่ที่อยู่ของหญิงเหล่านั้น เห็นช่องในห้องทั้งหลายแล้ว จึงถามว่า "นี่อะไรกัน?" เมื่อหญิงเหล่านั้น ผู้ไม่รู้ความอาฆาตที่พระนางนั้น ผูกไว้ในพระศาสดา จึงตอบว่า "พระศาสดาเสด็จมาสู่นครนี้, พวกหม่อมฉันยืนอยู่ในที่นี่ ย่อมถวายบังคมและบูชาพระศาสดา" ดังนี้แล้ว คิดว่า "พระสมณโคดม ชื่อว่ามาแล้วสู่นครนี้ บัดนี้เราจักกระทำการที่ควรทำแก่พระสมณโคดมนั้น แม้หญิงเหล่านี้ ก็เป็นอุปัฏฐายิกา

ของพระสมณโคดมฉันนั้น, เราจักรู้กรรมที่พึงทำแม่แก่หญิงเหล่านี้" จึงไปกราบทูลแด่พระราชว่า "ข้าแต่มหाराช หญิง ๕๐๐ รวมทั้งพระนางสามาวดี มีความปรารถนาในภายนอก, พระองค์จักไม่มีพระชนม์โดย ๒-๓ วันเป็นแน่." พระราชาไม่ทรงเชื่อแล้วด้วยทรงพระดำริว่า "หญิงเหล่านั้น จักไม่ทำกรรมเห็นปานนี้." แต่เมื่อพระนางมาคันทิยากราบทูลอีก ก็ไม่ทรงเชื่ออยู่นั่นเอง.

ลำดับนั้น พระนางมาคันทิยาจึงกราบทูลพระราชนั้น ผู้แม่เมื่อตนกราบทูลอย่างนี้ถึง ๓ ครั้ง ก็ไม่ทรงเชื่อ ว่า "ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อ (คำ) หม่อมฉันไซ้ ข้าแต่มหाराช ขอพระองค์จงเสด็จไปสู่ที่อยู่ของหญิงเหล่านั้นแล้ว ทรงใคร่ครวญเถิด." พระราชาเสด็จไปทอดพระเนตรเห็นช่องในห้องทั้งหลาย จึงตรัสถามว่า "นี่อะไรกัน?" เมื่อหญิงเหล่านั้นกราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว, ไม่ทรงพิโรธต่อหญิงเหล่านั้น มิได้ตรัสอะไร ๆ เลย, รับสั่งให้ปิดช่องทั้งหลายเสีย แล้วให้ทำหน้าต่างมีช่องน้อยไว้ในห้องทั้งปวง. ได้ยินว่า หน้าต่างมีช่องน้อยทั้งหลาย เกิดขึ้นแล้วในกาลนั้น.

พระศาสดาผจญกับการแก้แค้น

พระนางมาคันทิยา ไม่อาจเพื่อจะทำอะไร ๆ แก่หญิงเหล่านั้นได้ ก็ดำริว่า "เราจักทำกรรมที่ควรทำแก่พระสมณโคดมให้ได้" จึงให้คำจ้างแก่ชาวเมืองแล้วกล่าวว่า "พวกเจ้าพร้อมด้วยพวกผู้ชายที่เป็นทาสและกรรมกร จงดำ บริภาษ พระสมณโคดมผู้เข้าไปสู่ภายในพระนครเที่ยวอยู่ ให้นำไป." พวกมิฉนาทิจฉฐิผู้ไม่เลื่อมใสในรัตนะ ๓ ก็ติดตาม

พระศาสดาผู้เสด็จไปสู่ภายในพระนคร คำอยู่ บริภาษอยู่ด้วยวัตถุประสงค์สำหรับ

คำ ๑๐ อย่างว่า

๑. "เจ้าเป็นโจร
๒. เจ้าเป็นพาล
๓. เจ้าเป็นบ้า
๔. เจ้าเป็นอูฐ
๕. เจ้าเป็นวัว
๖. เจ้าเป็นลา
๗. เจ้าเป็นสัตว์นรก
๘. เจ้าเป็นสัตว์ดิรัจฉาน
๙. สுகติของเจ้าไม่มี
๑๐. เจ้าหวังได้ทุกด้อย่างเดียว."

ท่านพระอานนท์ฟังคำนั้นแล้ว ได้กราบทูลคำนี้กะพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชาวเมืองเหล่านี้ ย่อมด่า ย่อมบริภาษพวกเรา, พวกเราจะไปในที่อื่นจากที่นี่."

พระศาสดาตรัสถามว่า "เราจะไปที่ไหน อานนท์."

พระอานนท์กราบทูลว่า "ไปเมืองอื่น พระเจ้าข้า."

พระศาสดา. เมื่อพวกมนุษย์ในเมืองนั้นคำอยู่, เราจักไปในที่ไหน กันอีกเล่า? อานนท์.

พระอานนท์. ไปสู่เมืองอื่น แม้จากเมืองนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เมื่อพวกมนุษย์ในเมืองนั้นคำอยู่, เราจักไปในที่ไหน กันเล่า?

พระอานนท์. ไปเมืองอื่นจากเมืองนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อานนท์ การทำอย่างนี้ไม่ควร; อธิกรณ์เกิดขึ้นในที่ใด, เมื่ออธิกรณ์นั้นสงบระงับแล้วในที่นั้นแล จึงควรไปในที่อื่น; อานนท์ ก็พวกเหล่านั้น ใครเล่า? คำ.

พระอานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกเหล่านั้นทุกคนจนกระทั่งพวกทาสและกรรมกร คำ.

พระศาสดา ตรัสว่า "อานนท์ เราเป็นเช่นกับช้างตัวก้าวลงสู่สงคราม, ก็การอดทนลูกศรอันมาจาก ๔ ทิศ ย่อมเป็นภาระของช้างซึ่งก้าวลงสู่สงคราม, ชื่อว่าการอดทนต่อถ้อยคำอันคนทุศีลเป็นอันมาก กล่าวแล้ว ก็เป็นภาระของเราฉันนั้นเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว เมื่อทรงปรารภพระองค์แสดงธรรมภายิตคาถา ๓ เหล่านี้ในนาควรรคว่า

"เราจักอดกลั้นถ้อยคำล่วงเกิน ดังช้างอดทน
ลูกศร ซึ่งตกไปจากแฉ่งในสงคราม, เพราะคนเป็น
อันมาก เป็นผู้ทุศีล, ราชบุรุษทั้งหลาย ย่อมนำ
พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม, พระราชาย่อมเสด็จ
ขึ้นพาหนะที่ฝึกแล้ว; ในหมู่มนุษย์ผู้ใดอดกลั้นถ้อยคำ
ล่วงเกินได้, ผู้นั้นชื่อว่าฝึก (ตน) แล้ว เป็นผู้
ประเสริฐสุด. ม้าอัสดรที่ฝึกแล้วเป็นสัตว์ประเสริฐ,
ม้าอาชาไนย ม้าสินธพที่ฝึกแล้ว เป็นสัตว์ประเสริฐ,
พระยาช้างชาติกุญชรที่ฝึกแล้ว ก็เป็นสัตว์ประเสริฐ,
(แต่) ผู้ฝึกตนเองได้แล้ว ประเสริฐกว่านั้น."

ธรรมกถาได้มีประโยชน์แก่มหาชนผู้ถึงพร้อมแล้ว, พระศาสดา ครั้นทรงแสดงธรรมอย่างนั้นแล้ว ตรัสว่า " อานนท์ เธออย่าคิดแล้ว, พวกเหล่านั้น จักค่าได้เพียง ๗ วันเท่านั้น ในวันที่ ๗ จักเป็นผู้หนึ่ง; เพราะว่า อธิกรณ์ซึ่งเกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่เกิน ๗ วัน ไป."

พระนางมาคันติยาหาความด้วยเรื่องไก่

พระนางมาคันติยา ให้นำคนค่าพระศาสดาแล้ว (แต่) ไม่อาจให้หนีไปได้ จึงคิดว่า " เราจักทำอะไรหนอ?" ดังนี้แล้ว คิดว่า " หญิงเหล่านี้ เป็นผู้อุปถัมภ์พระสมณโคดมฉัน, เราจักทำความฉิบหายให้แก่หญิงเหล่านั้น" วันหนึ่ง เมื่อทำการรับใช้อยู่ในที่เป็นที่เสวยน้ำจันทน์แห่งพระราชวัง ส่งข่าวไปแก่อาวว่า " โปรดทราบ ว่า ฉันมีความต้องการด้วยไก่ทั้งหลาย, ขออาจนำเอาไก่ตาย ๘ ตัว ไก่เป็น ๘ ตัวมา, ก็แลครั้นมาแล้ว จงยืนอยู่ที่บันได บอกความที่ตนมาแล้ว แม้เมื่อรับสั่งว่า 'จงเข้ามา,' ก็อย่าเข้าไป จงส่งไก่เป็น ๘ ตัวไปก่อน ส่งไก่ตายนอกนี้ไปภายหลัง," และนางได้ประทานสินจ้างแก่คนใช้ด้วยสั่งว่า "เจ้าพึงการทำตามคำของเรา."

นายมาคันติยะมาแล้ว ให้นำกุลแต่พระราชวังให้ทรงทราบ, เธอรับสั่งว่า "จงเข้ามา" ก็กล่าววว่า " เราจักไม่เข้าไปสู่ที่เป็นที่เสวยน้ำจันทน์ของพระราชวัง." ฝ่ายพระนางมาคันติยา ส่งคนใช้ไปด้วยคำว่า "พ่อ จงไปสู่สำนักแห่งอาของเรา." เขาไปแล้ว นำไก่เป็น ๘ ตัว ซึ่งนายมาคันติยะนั้นให้แล้วมา กราบทูลว่า " ข้าแต่สมมติเทพ ท่านปุโรหิต ส่งเครื่อง

บรรณาการมาแล้ว." พระราชาตรัสว่า "ดีแท้ แกงอ่อมเกิดขึ้นแก่พวกเราแล้ว, ใครหนอแล? ควรแกง." พระนางมาคันทิยากราบทูลว่า "ข้าแต่มหाराช หนิง ๕๐๐ มีพระนางสามาวดีเป็นประมุข เป็นผู้ไม่มีภาระงานที่ยาวเตรออยู่, ขอพระองค์จงส่งไปให้แก่หนิงเหล่านั้น; หนิงเหล่านั้นแกงแล้วจักนำมา (ถวาย)." พระราชาทรงส่งไปด้วยพระดำรัสว่า "เจ้าจงไปให้แก่หนิงเหล่านั้น, ได้ยินว่า หนิงเหล่านั้น จงอย่าให้ในมือคนอื่น จงฆ่าแกงเองทีเดียว." คนใช้รับพระดำรัสว่า "ดีละพระเจ้าข้า" แล้วไปบอกอย่างนั้น เป็นผู้อันหนิงเหล่านั้น คัดค้านแล้วว่า "พวกฉันไม่ทำปาณาติบาต" จึงมาทูลความนั้นแด่พระราชา. พระนางมาคันทิยา กราบทูลว่า "ข้าแต่มหाराช พระองค์เห็นไหม? บัดนี้พระองค์จักทรงทราบการทำหรือไม่ทำปาณาติบาตแห่งหนิงเหล่านั้น, ขอพระองค์จงรับสั่งว่า 'หนิงเหล่านั้นจงแกงส่งไปถวายแก่พระสมณโคดม' ดังนี้เถิด พระเจ้าข้า."

พระราชาตรัสอย่างนั้นแล้วส่งไป. คนใช้นอกนี้ ถือทำเป็นเดินไปอยู่ ไปแล้ว ให้ไก่เหล่านั้นแก่ปุโรหิต รับไก่ตายไปสู่สำนักของหนิงเหล่านั้น กล่าวว่ "ได้ยินว่า พวกท่านแกงไก่เหล่านี้แล้ว จงส่งไปสู่สำนักพระศาสดา." หนิงเหล่านั้นกล่าวรับรองว่า "นำมาเถิด นายชื่อร่าการแกงไก่ตายนี้เป็นกิจของพวกเรา" ดังนี้แล้ว ก็รับไว้. คนใช้นั้นมาสู่สำนักของพระราชา อันพระราชาตรัสถามว่า "เป็นอย่างไร? พ่อ" จึงกราบทูลว่า "เมื่อข้าพระองค์เพียงกล่าวว่า 'พวกท่าน จงแกงส่งไปถวายพระสมณโคดม' เท่านั้น, หนิงเหล่านั้น ก็สวนทางมารับเอาแล้ว." พระนางมาคันทิยา กราบทูลว่า "ข้าแต่มหाराช จงดูเถิด,

หญิงเหล่านั้น หากทำให้แก่บุคคลเช่นพระองค์ไม่; เมื่อหม่อมฉันทูลว่า 'หญิงเหล่านั้นมีความปรารถนาในภายนอก,' พระองค์ก็ไม่ทรงเชื่อ." พระราชาแม่ทรงสดับคำนั้น ก็ได้ทรงอดกลั้นนิ่งไว้เช่นเดิม. พระนางมาคันทียาคิดว่า "เราจะทำอะไรหนอแล?"

พระนางมาคันทียาหาความด้วยเรื่องงู

ก็ในกาลนั้น พระราชา ย่อมทรงยับยั้งอยู่ตลอด ๗ วัน ตามวาระกัน ณ พื้นปราสาทแห่งหญิงทั้งสามนั้น คือ พระนางสามาวดี พระนางวาสุลทัตตาและพระนางมาคันทียา. ลำดับนั้น พระนางมาคันทียารู้ว่า "พຽ່ງนี้ หรือมะรึนี้ พระราชาจักเสด็จไปสู่พื้นปราสาทของพระนางสามาวดี" จึงส่งข่าวไปแก่อาวว่า "โปรดทราบว่ ฉันมีความต้องการด้วยงู, ขออาจงอนเขียวงูทั้งหลายแล้วส่งงูไปตัวหนึ่ง." นายมาคันทียะกระทำอย่างนั้นแล้ว ส่งไป. พระราชาทรงถือเอาพิณหัดคีกันต์เที่ยวเสด็จไปสู่ที่เป็นที่เสด็จไปของพระองค์. ในรางพิณนั้นมีช่อง ๆ หนึ่ง. พระนางมาคันทียา ปล่อยงูเข้าไปทางช่องนั้น แล้วปิดช่องเสียงด้วยกลุ่มดอกไม้. งูได้อยู่ในภายในพิณนั้นเองตลอด ๒-๓ วัน. ในวันเสด็จไปแห่งพระราชา พระนางมาคันทียา ทูลถามว่า "ข้าแต่สมมติเทพ วันนี้ พระองค์จักเสด็จไปสู่ปราสาทของมเหสีคนไหน?" เมื่อตรัสตอบว่า "ของนางสามาวดี, จึงกราบทูลว่า "ข้าแต่มหाराช วันนี้ หม่อมฉันเห็นสุบินไม่เป็นที่พอใจ, ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์ไม่อาจเสด็จไปในที่นั้นได้ พระเจ้าข้า." พระราชา ตรัสว่า "เราจักไปให้ได้." พระนางห้ามไว้ถึง ๓ ครั้ง แล้วทูลว่า "เมื่อเป็นเช่นนี้ แม่หม่อมฉันจักไปกับ

พระองค์ด้วย," แม้พระราชานี้ให้กลับอยู่ก็ไม่กลับ กราบทูลว่า "หม่อมฉันไม่ทราบว่ 'จักมีเหตุอะไร ? พระเจ้าข้า" ดังนั้นแล้ว ก็ได้ไปกับพระราชานี้ได้. พระราชานี้ทรงผ้า ดอกไม้ ของหอม และเครื่องอาภรณ์ ซึ่งหมู่หญิงรวมด้วยพระนางสามาวดีถวาย เสวยโภชนะอันดีวางพิณไว้เบื้องบนพระเศียร แล้วบรรทมบนที่บรรทม. พระนางมาคันทียาทำเป็นเดินไปมา ได้นำกลุ่มดอกไม้ออกจากช่องพิณ. งามอดอาหารถึง ๒-๓ วัน เลื้อยออกมาจากช่องนั้นพัน (พิณ) แผ่พังพานนอนบนแท่นที่บรรทมแล้ว. พระนางมาคันทียาเห็นงูนั้น ก็ร้องแหวจินว่า "งู พระเจ้าข้า" เมื่อจะดำพระราชานี้และหญิงเหล่านั้น จึงกล่าวว่า "พระเจ้าแผ่นดินโง่ครั้งนี้ไม่มีวาสนา ไม่ฟังคำพูดของเรา แม้อีหญิงเหล่านี้ก็เป็นคนไม่มีสิริห้าวคือ, พวกมันไม่ได้อะไรจากสำนักของพระเจ้าแผ่นดินหรือ ? พวกเจ้า เมื่อพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้พอสวรรคตแล้ว จักเป็นอยู่สบายหรือหนอ ? เมื่อพระเจ้าแผ่นดินยังทรงพระชนม์อยู่ พวกเจ้าเป็นอยู่ลำบากหรือ ? วันนี้เราเห็นการฝันร้ายแล้ว, พระองค์เอ๋ย พระองค์ไม่ทรงฟังเสียงของหม่อมฉันแม้ผู้วิงวอนอยู่ว่า 'ไม่ควรเสด็จไปปราสาทของพระนางสามาวดี."

พระเจ้าอุเทนลงโทษพระนางสามาวดี

พระราชานี้ทอดพระเนตรเห็นงู ก็ทรงสะดุ้งพระหฤทัยกลัวแต่มีพระนางได้เป็นประจวบคู่ครองด้วยความพิโรธว่า "หญิงเหล่านี้มาทำกรรมแม้เห็นปานนี้, ฮี ฮี เราก็ชั่วช้า ไม่เชื่อคำของนางมาคันทียานี้ แม้

ผู้บอกความที่หญิงเหล่านี้เป็นคนลามก, ครั้งก่อนมันเจาะช่องไว้ในห้อง
ทั้งหลายของตนนั่งอยู่แล้ว. เมื่อเราส่งไก่ไปให้ก็ส่งคืนมาอีก, วันนี้ปล่อย
ไว้บนที่นอน."

ฝ่ายพระนางสามาวดี ก็ได้ให้โอวาทแก่หญิง ๕๐๐ ว่า "แม่
ทั้งหลาย ที่ฟังอื่นของพวกเราหาไม่, ท่านทั้งหลายจงยังเมตตาจิตอัน
สม่ำเสมอแน่นแกล ให้เป็นไปในพระราชารู้เป็นจอมแห่งนครชน ในพระเทวี
และในตน, ท่านทั้งหลายอย่าทำความโกรธต่อใคร ๆ." พระราชา
ทรงถือธนูมีศัสตราฐานดั่งงาช้าง (หรือเขาสัตว์) ซึ่งมีกำลัง (แห่งการ
โกร่ง) ของคนพันหนึ่ง ทรงขึ้นสายแล้วพาดลูกศรอันกำซาบด้วยยาพิษ
ทำพระนางสามาวดีไว้ ณ เบื้องหน้า ให้หญิงเหล่านั้นทุกคน ยืนตาม
ลำดับกันแล้ว จึงปล่อยลูกศรไปที่พระอุระของพระนางสามาวดี. ลูกศร
นั้น หวนกลับบ่ายหน้าสู่ทางที่ตนมาเที่ยว ประคองจะเข้าไปสู่พระหทัย
ของพระราชา ได้ตั้งอยู่แล้วด้วยเมตตานาภาพ ของพระนางสามาวดีนั้น.
พระราชาทรงพระดำริว่า "ลูกศรที่เราจะไป ย่อมแทงทะลุไปได้แม้ซึ่ง
ศิลา, แม้ฐานะที่จะกระทบในอากาศก็ไม่มี, ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ ลูกศรนี้กลับ
มุ่งหน้ามาสู่หัวใจของเรา (ทำไม?); แท้จริง แม้ลูกศรนี้ ไม่มีจิต ไม่ใช่
สัตว์ ไม่ใช่ของมีชีวิต ยังรู้จักคุณของนางสามาวดี, ตัวเรา แม้เป็น
มนุษย์ก็หารู้ (คุณ) ไม่."

พระเจ้าอุเทนประทานพรแก่พระนางสามาวดี

ท้าวเธอถึงธนูเสีย ทรงประคองอัญชลี นั่งกระหย่งแทบบาทมุล
ของพระนางสามาวดี ตรัสพระคาถานี้ว่า

"เราพี่น้อง เลื่อนหลง, ทิศทั้งปวงย่อม
มีดื้อแก่เรา, สยามาดีเอ๋ย เจ้าจงด้านทานเรา
ไว้, และเจ้าจงเป็นที่พึ่งของเรา."

พระนางสามาวดีสดับพระคำรัสของท้าวเธอแล้ว ก็มีไ้กราบทูลว่า
"ดีแล้ว สมมติเทพ พระองค์จงถึงหม่อมฉันเป็นที่พึ่งเถิด," (แต่)
กราบทูลว่า "ข้าแต่มหाराช หม่อมฉันถึงผู้ใดว่าเป็นที่พึ่ง แม้พระองค์
ก็จงถึงผู้นั้นเถิด ว่าเป็นที่พึ่งเถิด."

พระนางสามาวดี ผู้เป็นสาวิกาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้น
กล่าวคำนี้แล้ว ก็กล่าวว่า

" พระองค์ อย่าทรงถึงหม่อมฉันเป็นที่พึ่งเลย,
หม่อมฉันถึงผู้ใดว่าเป็นที่พึ่ง, ข้าแต่มหाराช
ผู้นั้นคือพระพุทเจ้า, พระพุทเจ้านั้นเป็นผู้
เยี่ยมยอด, ขอพระองค์ทรงถึงพระพุทเจ้า
พระองค์นั้นเป็นที่พึ่งด้วย, ทรงเป็นที่พึ่งของ
หม่อมฉันด้วย."

พระราชา ทรงสดับคำของพระนางสามาวดีนั้นแล้ว จึงตรัส
" บัดนี้ เรายิ่งกลัวมากขึ้น" แล้วตรัสคาถานี้ว่า

"เรานี้เลื่อนหลงยิ่งขึ้น, ทิศทั้งปวงย่อมมีดื้อ
แก่เรา, สยามาดีเอ๋ย เจ้าจงด้านทานเราไว้
และเจ้าจงเป็นที่พึ่งของเรา."

ลำดับนั้น พระนางสามาวดีนั้น ก็ทูลถามท้าวเธออีก โดยนัยก่อน

นั่นแล, เมื่อท้าวเชตรัสว่า "ถ้าเช่นนั้น เราขอถึงเจ้าและพระศาสดา
ว่าเป็นที่พึ่ง และเราจะให้พรแก่เจ้า" ดังนี้แล้ว จึงกราบทูลว่า "ข้า
แต่มหाराช พรจงเป็นสิ่งอันหม่อมฉันได้รับเกิด." ท้าวเธอเสด็จเข้าไป
เฝ้าพระศาสดา ทรงถึง (พระองค์) เป็นสรวณะแล้ว ทรงนิมนต์
ถวายทานแด่ภิกษุสงฆ์สิ้น ๗ วันแล้ว ทรงเรียกพระนางสามาวดีมา
ตรัสว่า "เจ้าจงลุกขึ้นรับพร." พระนางสามาวดีกราบทูลว่า "ข้าแต่
มหाराช หม่อมฉันไม่มีความต้องการด้วยสิ่งทั้งหลายมีเงินเป็นต้น, แต่
ขอพระองค์จงพระราชทานพรนี้แก่หม่อมฉัน : (คือ) พระศาสดาพร้อม
ทั้งภิกษุ ๕๐๐ รูป จะเสด็จมา ณ ที่นี้เนื่องนิศย์ได้โดยประการใด, ขอ
พระองค์ทรงกระทำโดยประการนั้นเกิด, หม่อมฉันจักฟังธรรม." พระ-
ราชาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอ
พระองค์จงเสด็จมาในที่นี้เนื่องนิศย์พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป, เหล่าหญิง
ซึ่งธรรมทั้งพระนางสามาวดีเข้าด้วย กล่าวว่ 'หม่อมฉันจักฟังธรรม.'"

พระศาสดา. มหาบพิตร ธรรมดาการไปในที่เดียวเนื่องนิศย์ยอม
ไม่ควรแก่พระพุทเจ้าทั้งหลาย. เพราะมหาชนหวังเฉพาะ (พระพุท-
เจ้า) อยู่.

พระราชา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น ขอพระองค์ทรง
สั่งภิกษุไว้รูปหนึ่งเกิด.

พระศาสดาทรงสั่งพระอานนทเถระแล้ว. จำเดิมแต่นั้น พระ-
อานนทเถระนั้นก็พาภิกษุ ๕๐๐ รูปไปสู่ราชสกุลเนื่องนิศย์; พระเทวีแม่
เหล่านั้น เลี้ยงพระเถระพร้อมทั้งบริวาร ฟังธรรมอยู่เนื่องนิศย์.

พระราชาทรงถวายจีวรแก่พระอานนท์

วันหนึ่ง หุณฺโงเหล่านี้ ฟังธรรมกถาของพระเถระแล้ว เลื่อมใส ได้กระทำการบูชาธรรมด้วยผ้าอุตราสงค์ ๕๐๐ ผืน. อุตราสงค์ผืนหนึ่ง ๆ ย่อมมีค่าถึง ๕๐๐. พระราชาไม่ทรงเห็นผ้าสักผืนหนึ่งของหุณฺโงเหล่านี้ จึงตรัสถามว่า "ผ้าอุตราสงค์อยู่ที่ไหน?"

พวกหุณฺโง. พวกหม่อมฉันถวายแล้วแต่พระผู้เป็นเจ้า.

พระราชา. พระผู้เป็นเจ้านั้น รับทั้งหมดหรือ?

พวกหุณฺโง. เพคะ รับ (ทั้งหมด).

พระราชาเสด็จเข้าไปหาพระเถระแล้ว ตรัสถามความที่หุณฺโงเหล่านี้ ถวายผ้าอุตราสงค์ ทรงสดับความที่ผ้าอันหุณฺโงเหล่านี้ถวายแล้ว และ ความที่พระเถระรับไว้แล้ว จึงตรัสถามว่า "ท่านผู้เจริญ ผ้าทั้งหลาย มากเกินไปมิใช่หรือ? ท่านจักทำอะไรด้วยผ้ามีประมาณเท่านี้?"

พระเถระ. มหาบพิตร อาตมภาพรับผ้าไว้พอแก่อาตมภาพแล้ว จัก ถวายผ้าที่เหลือแก่ภิกษุทั้งหลายผู้มีจีวรเก่า.

พระราชา. ภิกษุทั้งหลาย จักทำจีวรเก่าของตนให้เป็นอะไร?

พระเถระ. เธอจักให้แก่ภิกษุผู้มีจีวรเก่ากว่าทั้งหลาย.

พระราชา. ภิกษุเหล่านั้นจักทำจีวรเก่าของตนให้เป็นอะไร?

พระเถระ. เธอจักทำให้เป็นผ้าปูนอน.

พระราชา. เธอจักทำผ้าปูนอนเก่าให้เป็นอะไร?

พระเถระ. เธอจักทำให้เป็นผ้าปูพื้น.

พระราชา. เธอจักทำผ้าปูพื้นเก่าให้เป็นอะไร?

พระเถระ. ขอดถวายพระพร เธอจักทำให้เป็นผ้าเช็ดเท้า.

พระราชา. เธอจักทำผ้าเช็ดเท้าเก่าให้เป็นอะไร ?

พระเถระ. เธอจักโขลกให้ละเอียดแล้ว ผสมด้วยดินเหนียวฉาบผ้า.

พระราชา. ท่านผู้เจริญ ผ้าทั้งหลายที่ถวายแด่พวกพระผู้เป็นเจ้าของ
จักไม่เสียหาย แม้เพราะทำกรรมมีประมาณเท่านั้นหรือ ?

พระเถระ. อย่างนั้น มหาบพิตร.

พระราชาทรงเลื่อมใสแล้ว รับสั่งให้นำผ้า ๕๐๐ อันอีกมากให้ตั้ง
ไว้แทบบาทมุลของพระเถระแล้ว.

ได้ยินว่า พระเถระได้ผ้ามีค่าถึง ๕๐๐ ซึ่งพระราชาทรงวางไว้
แทบบาทมุลถวายโดยส่วน ๕๐๐ ถึง ๕๐๐ ครั้ง, ได้ผ้ามีค่าถึงพันหนึ่ง
ซึ่งพระราชาทรงวางไว้แทบบาทมุลถวายโดยส่วนพันหนึ่ง ถึงพันครั้ง,
ได้ผ้ามีค่าถึงแสนหนึ่ง ซึ่งพระราชาทรงวางไว้แทบบาทมุลถวายโดยส่วน
แสนหนึ่ง ถึงแสนครั้ง. ก็ชื่อว่าการนับผ้าที่พระเถระได้แล้วโดยนัย
เป็นต้นว่า ๑-๒-๓-๔-๕-๑๐ ดังนี้ย่อมไม่มี: ได้ยินว่า เมื่อพระ-
ตถาคตปรินิพพานแล้ว, พระเถระเที่ยวไปทั่วชมพูทวีป ได้ถวายบาตร
และจีวรทั้งหลาย ซึ่งเป็นของ ๆ ตนนั้นแล แก่ภิกษุทั้งหลายในวิหาร
ทั้งปวงแล้ว.

พระนางสามาวดีถูกไฟคลอก

พระนางมากันทียาคิดว่า "เราทำสิ่งใด, สิ่งนั้นมิได้เป็นอย่าง
นั้น กลับเป็นอย่างอื่นไป; เราจักทำอย่างไรหนอแล?" ดังนี้แล้วคิดว่า
"อุบายนี้ ใช้ได้" เมื่อพระราชาสด็จไปสู่ที่ทรงกีฬาในพระราชอุทยาน

๑. ขมขาทาขมขุทิกิ แปลว่า ให้เป็นท่อนและหาท่อนมิได้.

จึงส่งข่าวไปแก่ว่า "ขออาจไปปราสาทของนางสามาวดี ให้เปิด เรือนคลังผ้าและเรือนคลังน้ำมันแล้ว ชุบผ้าในคุ่มน้ำมันแล้วพันเสา ทำ หุญททั้งหมดเหล่านั้นไว้โดยความเป็นอันเดียวกัน ปิดประตู ลั่นนณฑ์ใน ภายนอก เอาคบไฟมีด้ามจุดไฟตำหนัก ลงแล้วจงไปเสีย." นายมากัน- ติยานั้นขึ้นสู่ปราสาท ให้เปิดเรือนคลังทั้งหลาย ชุบผ้าในคุ่มน้ำมันแล้ว เริ่มพันเสา.

ลำดับนั้น หุญททั้งหลายมีพระนางสามาวดีเป็นประมุข กล่าวกะ นายมากันติยะอยู่ว่า "นี่อะไรกัน? อา" เข้าไปหาแล้ว. นายมากันติยะ กล่าวอย่างนี้ว่า "แม่ทั้งหลาย พระราชารับสั่งให้พันเสาเหล่านี้ด้วยผ้า ชุบน้ำมัน เพื่อประโยชน์แก่การทำให้มั่นคง ธรรมดาในพระราชวัง กรรมที่ประกอบดีและชั่ว เป็นของรู้ได้ยาก, อย่าอยู่ในที่ใกล้เราเลย แม่ ทั้งหลาย" ดังนี้แล้ว ให้หุญทเหล่านั้นผู้มาแล้วเข้าไปในห้อง ปิดประตู แล้ว ลั่นนณฑ์ในภายนอก จุดไฟ จำเดิมแต่ต้น ลงมาแล้ว.

พระนางสามาวดีได้ให้โอวาทแก่หุญทเหล่านั้นว่า "การกำหนด อัตรภาพ ซึ่งถูกไฟเผาอย่างนี้ของพวกเราผู้ท่องเที่ยวอยู่ในสังสาร อันมี ส่วนสุดไม่ปรากฏแล้ว แม้พุทธานุภาพก็ไม่ได้โดยง่าย, ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด." หุญทเหล่านั้นเมื่อตำหนักถูกไฟไหม้อยู่, มนสิการ ซึ่งเวทนาปริคคหัมมัฏฐาน^๑, บางพวกบรรลุผลที่ ๒, บางพวกบรรลุผล ที่ ๓.

เพราะฉะนั้น พระธรรมสังคากาจารย์ จึงกล่าวว่า "ครั้งนั้นแล" ภิกษุเป็นอันมาก กลับจากบิณฑบาตในภายหลังแห่งภัด (หลังจาก

๑. กัมมัฏฐาน มีอันกำหนดเวทนาเป็นอารมณ์. ๒. ขุ. อ. ๒๕/ ข้อ ๑๕๗ อุเทนสูตร.

ฉันข้าว), พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่โดยที่ใด เข้าไปเฝ้าโดยที่นั่น;
ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่งแล้ว ณ ส่วนข้าง
หนึ่ง; ภิกษุเหล่านั้น ผู้นั่งแล้ว ณ ส่วนข้างหนึ่งแล ได้กราบทูลคำนี้
กะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส
ภายในบุรีของพระเจ้าอุเทน ผู้เสด็จไปสู่พระราชอุทยานถูกไฟไหม้แล้ว,
หญิง ๕๐๐ มีพระนางสามาวดีเป็นประมุขทำกาละแล้ว, ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ คติของอุบาสิกาเหล่านั้นเป็นอย่างไร? สัมปรายภพเฉพาะหน้า
เป็นอย่างไร? " พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ในอุบาสิกา
เหล่านี้ อุบาสิกาที่เป็นโสคาบันก็มี, เป็นสกทาคามีก็มี, เป็นอนาคา-
มีก็มี, อุบาสิกาทั้งหมดนั้นไม่เป็นผู้ไร้ผลทำกาละดอก ภิกษุทั้งหลาย."

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว
ทรงเปล่งพระอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

"โลกมีโมหะเป็นเครื่องผูกพัน ย่อมปรากฏ
จตุรูปอันสมควร, คนพาลมีอุปธิกิลเลสเป็นเครื่อง
ผูกไว้ ถูกความมืดแวดล้อมแล้ว จึงปรากฏจตุมี
ความเที่ยง, ความกังวลย่อมไม่มีแก่ผู้เห็นอยู่."

ก็แลครั้นตรัสอย่างนั้นแล้ว ทรงแสดงธรรมว่า " ภิกษุทั้งหลาย
ธรรมดาสัตว์ทั้งหลาย เทียวไปในวิภูฏะ เป็นผู้ไม่ประมาทตลอดกาลเป็น
นิตยักระทำบุญกรรมก็มี, เป็นผู้มีความประมาทกระทำบาปกรรมก็มี, เหตุ
นั้น สัตว์ผู้เทียวไปในวิภูฏะ จึงเสวยสุขบ้างทุกข์บ้าง."

พระเจ้าอุเทนลงโทษพระนางมาคันทียากับพวก

พระราชาร ทรงสดับว่า "ข้าว่า คำหนักของพระนางสามาวดี ถูกไฟไหม้," แม้เสด็จมาโดยเร็ว ก็ไม่ได้เอาเพื่อจะทันถึงคำหนักอันไฟ ยังไม่ไหม้ได้, ก็แลครั้นเสด็จมาแล้ว ทรงยังคำหนักให้ดับแล้ว ทรงเกิด โทมนัสมีกำลัง แวดล้อมด้วยหมู่อำมาตย์ ประทับนั่งอนุสรณ์ถึงพระคุณ ของพระนางสามาวดี ทรงพระดำริว่า "นี่เป็นการกระทำของใครหนอ?" ดังนี้แล้ว ทรงทราบว่ "กรรมนี้ จักเป็นกรรมอันนางมาคันทียาให้ ทำแล้ว," ทรงพระดำริว่า "นางมาคันทียนั้น อันเราทำให้หวาดกลัว แล้วถาม ก็จักไม่บอก, เราจักค่อย ๆ ถามโดยอุบาย." จึงตรัสกะ อำมาตย์ทั้งหลายว่า "ผู้เจริญทั้งหลาย ในกาลก่อนแต่กาลนี้ เราลุกขึ้น เสร็จสรรพแล้ว ก็เป็นผู้ระวางสงสัยอยู่รอบข้างทีเดียว, นางสามาวดี แสวงหาแต่โทษเราเป็นนิตย์, นางก็ตายไปแล้ว; ก็บัดนี้ เราจักเย็นใจ ได้ละ, เราจักได้อยู่โดยความสุข." พวกอำมาตย์ทูลว่า "ข้าแต่สมมติ- เทพ กรรมนี้อันใครหนอแลทำแล้ว?" พระราชาตรัสตอบว่า "จัก เป็นกรรม อันใคร ๆ ทำแล้วด้วยความรักในเรา." พระนางมาคันทียา ทรงยืนเฝ้าอยู่ในที่ไกล ฟังพระดำรินั้นแล้ว จึงกราบทูลว่า "ใคร ๆ คนอื่นจักไม่อาจทำได้, พระเจ้าข้า กรรมนี้อันหม่อมฉันทำแล้ว, หม่อมฉัน ตั้งอาให้ทำ." พระราชาตรัสว่า "ชื่อว่าสัตว์ผู้มีความรักในเราอื่น ยกไว้ เสียแต่เจ้า ย่อมไม่มี, เราพอใจ, พระเทวี เราจะให้พรแก่เจ้า, เจ้าจง ให้เรียกหมู่ญาติของตนมา." นางส่งข่าวไปแก่พวกญาติว่า "พระราชาร ทรงพอพระหฤทัย จะพระราชทานพรแก่เรา, จงมาเร็ว."

พระราชารับสั่งให้ทำสักการะใหญ่ แก่ญาติทั้งหลายของพระนาง

มาคันทียา ซึ่งมาแล้ว ๆ แม้พวกคนผู้มีโชติของพระนางมาคันทียา เห็นสักการะนั้นแล้ว ก็ให้สินจ้าง กล่าวว่า " พวกเราเป็นญาติของ พระนางมาคันทียา" พวกกันมาแล้ว. พระราชารับสั่งให้จับคนเหล่านั้น ทั้งหมดไว้ แล้วให้ขุดหลุมทั้งหลายประมาณแค่สะคือ ที่พระลานหลวง แล้ว ให้คนเหล่านั้นนั่งลงในหลุมเหล่านั้นเอาดินร่วนกลบ ให้เกลี่ยฟาง ไร่เบื้องบน แล้วจุดไฟ, ในเวลาที่หนังถูกไฟไหม้แล้ว, รับสั่งให้ไถ ด้วยไถเหล็กทั้งหลาย ให้ทำให้เป็นท่อนและหาท่อนมิได้ (หรือ) เป็น ซิ่นและหาซิ่นมิได้. พระราชารับสั่งให้เชือดเนื้อ แม้จากสตรีระของพระ- นางมาคันทียา ตรงที่มีเนื้อล่า ๆ ด้วยมีดอันคมกริบแล้ว ให้ยกขึ้นสู่ เตาไฟอันเคือดด้วยน้ำมัน ให้ทอดดูจนมแล้ว ให้เกี่ยวกินเนื้อนั้นแล.

ความตายของพระนางสามาวดีควรแก่กรรมในปางก่อน

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า " ความ ตายเช่นนี้ ของอุบาสิกาผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาเห็นปานนี้ ไม่สมควรเลย หนอ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย."

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลาย นั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ ?" เมื่อพวกภิกษุนั้นกราบทูลว่า " ด้วย เรื่องชื่อนี้ " ดังนี้แล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ความตายนั้นของหญิง ทั้งหมด มีพระนางสามาวดีเป็นประมุข ไม่ควรแล้วในอภิปานนี้ แต่ว่า ความตายอันหญิงเหล่านั้นได้แล้ว สมควรแท้แก่กรรมซึ่งเขาทำไว้ใน กาลก่อน," อันภิกษุเหล่านั้นทูลอาราธนาว่า " กรรมอะไร อันหญิง

๑. ยังกล้าให้ตั้งขึ้นในโรงธรรม.

เหล่านั้นทำไว้ในกาลก่อน พระเจ้าข้า? ขอพระองค์จงตรัสบอกแก่
ข้าพระองค์ทั้งหลาย" ดังนี้แล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมา (เล่าว่า)

บุรพกรรมของพระนางสามาวดีกับบริวาร

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติอยู่ในกรุง
พาราณสี พระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์ ฉะนั้นอยู่ในพระราชวังเนื่องนิคย์
หญิง ๕๐๐ คน ย่อมบำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น. ในท่านเหล่านั้น
พระปัจเจกพุทธเจ้า ๗ องค์ไปสู่หิมวันตประเทศ อีกองค์หนึ่ง นั่งเข้า
ฌานอยู่ในที่รกด้วยหญ้าแห่งหนึ่งริมแม่น้ำ. ต่อมาวันหนึ่ง เมื่อพระ-
ปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายไปแล้ว, พระราชาทรงพาหญิงเหล่านั้นไป เพื่อ
ทรงเล่นน้ำในแม่น้ำ. ณ สถานที่นั้น หญิงเหล่านั้นเล่นน้ำตลอดส่วน
แห่งวัน ขึ้นแล้ว ถูกความหนาวบีบคั้นเที่ยวใคร่จะผิงไฟ กล่าวกันว่า
"ท่านทั้งหลาย พึงหาตุ๊กที่ก่อไฟของเรา," เทียวไป ๆ มา ๆ อยู่
เห็นที่รกด้วยหญ้า (ชฎหญ้า) นั้น จึงยื่นล้อมก่อไฟแล้ว ด้วยสำคัญว่า
" กองหญ้า" เมื่อหญ้าทั้งหลายไหม้แล้วก็ยุบลง, หญิงเหล่านั้นแลเห็น
พระปัจเจกพุทธเจ้า จึงกล่าวกันว่า " พวกเรา ฉิบหายแล้ว! พวกเรา
ฉิบหายแล้ว! พระปัจเจกพุทธเจ้าของพระราชาถูกไฟคลอก, พระราชา
ทรงทราบจักทำพวกเราให้ฉิบหาย, เราจักทำท่านให้ไหม้ทั้งหมด," ทุกคน
นำฟืนมาจากที่โน้นที่นี้ ทำให้เป็นกองในเบื้องบนแห่งพระปัจเจกพุทธ-
เจ้านั้น กองฟืนใหญ่ได้มีแล้ว. ลำดับนั้น หญิงเหล่านั้นสุมฟืนนั้น
แล้วหลีกไป ด้วยสำคัญว่า "บัดนี้ จักไหม้ละ." ครั้งก่อน พวกเขา
เป็นผู้ไม่มีความจงใจ ก็ถูกรรรมติดตามแล้วในบัดนี้. ก็คนทั้งหลายแม้

นำฟืน ๑,๐๐๐ เล่มเกวียนมาสูมอยู่ ก็ไม่อาจเพื่อจะทำพระปัจเจกพุทธเจ้า
ภายในสมบัติ แม้ให้มีอาการสักว่าอุ่นได้. เพราะฉะนั้น พระปัจเจก-
พุทธเจ้านั้น ในวันที่ ๗ จึงได้ลุกขึ้นไปตามสบายแล้ว. หญิงเหล่านั้น
ไหม้ในนรกสิ้นหลายพันปี เพราะความที่กรรมนั้นอันทำไว้แล้ว ไหม้แล้ว
ในเรือนที่ถูกไฟไหม้อยู่ โดยทำนองนี้แล สิ้น ๑๐๐ อัศภาพ ด้วยวิบาก
อันเหลือลงแห่งกรรมนั้นแล. นี้เป็นบุรพกรรมของหญิงเหล่านั้น ด้วย
ประการฉะนี้.

บุรพกรรมของนางขุชชุตตรา

เมื่อพระศาสดาตรัสอย่างนั้นแล้ว ภิกษุทั้งหลาย จึงทูลถามพระ-
ศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็นางขุชชุตตราเล่า เพราะกรรม
อะไร? จึงเป็นหญิงค่อม, เพราะกรรมอะไร? จึงเป็นผู้มีปัญญามาก,
เพราะกรรมอะไร? จึงบรรลุนิพพานได้, เพราะกรรมอะไร? จึงเป็น
คนรับใช้ของคนเหล่านี้." พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ใน
กาลที่พระราชากันนั้นแล ครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี พระปัจเจก-
พุทธเจ้าองค์นั้นเหมือนกัน ได้เป็นผู้มีชาติแห่งคนค่อมคนหนึ่ง. ลำดับ
นั้น หญิงผู้อุปัฏฐายิกาคนหนึ่งห่มผ้ากัมพลถือนกขัตติยกายเป็นคนค่อม
พุทธเจ้าของพวกเรายอมเที่ยวไปอย่างนี้และอย่างนี้." เพราะผลอันไหล
ออกแห่งกรรมนั้นนางจึงเป็นหญิงค่อม.

อนึ่ง ในวันแรก พระราชาทรงนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้า
เหล่านั้น ให้นั่งในพระราชมณเฑียรแล้วให้ราชบุรุษรับบาตร บรรจุบาตร

ให้เต็มด้วยข้าวปายาสแล้วรับสั่งให้ถวาย. พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย
ถือบาตรอันเต็มด้วยข้าวปายาสร้อน ต้องผลัดเปลี่ยน (มือ) บ่อย ๆ.
หญิงนั้น เห็นท่านทำอยู่อย่างนั้น ก็ถวายวลัยงา ๘ วลัย ซึ่งเป็น
ของของตน กล่าวว่า " ท่านจงวางไว้บนวลัยนี้แล้วถือเอา." พระปัจเจก-
พุทธเจ้าเหล่านั้น ทำอย่างนั้นแล้ว. แลดูหญิงนั้น. นางทราบความ
ประสงค์ของท่านทั้งหลาย จึงกล่าวว่า " ท่านเจ้าข้า ดิฉันหาความต้องการ
การวลัยเหล่านี้ไม่, ดิฉันบริจาควลัยเหล่านั้นแล้วแก่ท่านทั้งหลายนั้นแล,
ขอท่านจงรับไป." พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นรับแล้วได้ไปยังเงื่อมเขาชื่อ
นั้นทมุลกะ. แม้ทุกวันนี้ วลัยเหล่านั้นก็ยังดี ๆ อยู่แน่นอน. เพราะผล
อันไหลออกแห่งกรรมนั้น ในบัดนี้ นางจึงเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก มี
ปัญญามาก. เพราะผลอันไหลออกแห่งการอุปัฏฐาก ซึ่งนางทำแก่พระ-
ปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย นางจึงได้บรรลुโสคาปัตติผล. นี้เป็นบุรพกรรม
ในสมัยพุทธันดรของนาง.

ส่วนในกาลแห่งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ธิดาของเศรษฐีในกรุง
พาราณสีคนหนึ่ง จับแว่น นั่งแต่งตัวอยู่ในเวลามีเงาเจริญ (เวลาบ่าย).
ลำดับนั้น นางภิกษุณีชีณาสพรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้คุ้นเคยของนางได้ไปเพื่อ
เยี่ยมนาง. จริงอยู่ นางภิกษุณี แม้เป็นพระชีณาสพก็เป็นผู้ปรารถนา
เพื่อจะเห็นตระกูลอุปัฏฐากในเวลาเย็น. ก็ในขณะนั้นหญิงรับใช้ใด ๆ ใน
สำนักของธิดาเศรษฐีไม่มีเลย. นางจึงกล่าวว่า "ดิฉันไหว้ เจ้าข้า
โปรดหยิบกระเช้าเครื่องประดับนั้น ให้แก่ดิฉันก่อน." พระเถรี คิดว่า
" ถ้าเรา จักไม่หยิบกระเช้าเครื่องประดับนี้ให้แก่นางไซ้ นางจักทำ
ความอาฆาตในเราแล้ว บังเกิดในนรก, แต่ว่า ถ้าเราจัก (หยิบ)

ให้, นางจักเกิดเป็นหญิงรับใช้ของคนอื่น; แต่ว่า เพียงความเป็นผู้รับใช้ของคนอื่น ย่อมดีกว่าความเร่าร้อนในนรกแล." พระเถรีนั้นอาศัยความเอ็นดู จึงได้หยิบกระเช้าเครื่องประดับนั้นให้แก่นาง. เพราะผลอันไหลดอกแห่งกรรมนั้น นางจึงเป็นคนรับใช้ของคนเหล่าอื่น.

พระศาสดาเสด็จมาแสดงธรรมที่ธรรมสภา

รุ่งขึ้นวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า หญิง ๕๐๐ มีพระนางสามาวดีเป็นประมุข ถูกไฟไหม้แล้วในค่านัก, พวกญาติของพระนางมาคันทียา ถูกจุดไฟอันมีฟางเป็นเชื้อไว้เบื้องบนแล้วทำลายด้วยไถเหล็ก, พระนางมาคันทียา ถูกทอดด้วยน้ำมันอันเดือดพล่าน, ในคนเหล่านั้น ใครหนอแล? ชื่อว่าเป็นอยู่, ใคร? ชื่อว่าตายแล้ว."

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลาย นั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ? เมื่อพวกภิกษุนั้นกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย คนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ประมาทแล้ว, คนเหล่านั้น แม้เป็นอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี ก็ชื่อว่าตายแล้วโดยแท้; คนเหล่าใด ไม่ประมาทแล้ว, คนเหล่านั้น แม้ตายแล้ว ก็ชื่อยังคงเป็นอยู่; เพราะฉะนั้น พระนางมาคันทียา จะเป็นอยู่ก็ตาม ตายแล้วก็ตาม ก็ชื่อว่าตายแล้วทีเดียว หญิง ๕๐๐ มีพระนางสามาวดีเป็นประมุข แม้ตายแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นอยู่นั้นเทียว; ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าผู้ไม่ประมาทตายแล้ว ชื่อว่าย่อมไม่ตาย; ดังนี้แล้ว ได้ภายิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

๒. อปฺปมาโท อมตํ ปทํ ปมาโท มจฺจุโน ปทํ

อปฺปมตฺตา น มียนฺติ เย ปมตฺตา ยถา มตา

เอต วิเสสโต ลตฺวา อปฺปมาทฺมฺหิ ปญฺชิตฺตา
อปฺปมาเท ปโมทฺหฺตี อริยานํ โคจเร รตา
เต ฌายีโน สาทติธา นิจฺจํ ทพฺพปรกฺกมา
ผุสฺสนฺติ ชีรานิพฺพานํ โยคฺกขมํ อนุตฺตรํ

"ความไม่ประมาทเป็นเครื่องถึงอมตะ" ความ
ประมาทเป็นทางแห่งมัจจุ ผู้ไม่ประมาทแล้ว
ชื่อว่าย่อมไม่ตาย: ผู้ใดประมาทแล้ว ผู้นั้นย่อม
เป็นเหมือนคนตายแล้ว; บัณฑิตรู้ความนั้นโดย
แปลกกันแล้ว (ตั้งอยู่) ในความไม่ประมาท
บันเทิงอยู่ในความไม่ประมาท: ยินดีในธรรม
เป็นที่โคจรของพระอริยะทั้งหลาย, บัณฑิตผู้ไม่
ประมาทเหล่านั้น มีความเพ่ง มีความเพียรเป็น
ไปติดต่อกัน. บากบั่นมั่นเป็นนิตย์ เป็นนักปราชญ์
ย่อมถูกต้องพระนิพพาน อันเป็นแดนเกษมจาก
โยคะอันยอดเยี่ยม."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปมาโท ย่อมแสดงเนื้อความกว้าง
คือ ถือเอาเนื้อความกว้างตั้งอยู่. จริงอยู่ พระพุทธพจน์ คือพระไตรปิฎก
แม้ทั้งสิ้น ซึ่งอาจารย์ทั้งหลายนำมากล่าวอยู่ ย่อมหยั่งลงสู่ความไม่ประมาท
นั่นเอง, เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย

๑. อมตํ ปทํ แปลว่า เป็นทางแห่งอมตะ ก็ได้ เป็นทางไม่ตาย ก็ได้.

รอยเท้าเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ของสัตว์ทั้งหลายผู้สัญจรไปบนแผ่นดิน, รอยเท้าทั้งปวงนั้น ย่อมถึงความประชุมลงในรอยเท้าช้าง, รอยเท้าช้าง อันชาวโลกย่อมเรียกว่าเป็นยอดแห่งรอยเท้าเหล่านั้น. เพราะรอยเท้าช้างนี้เป็นของใหญ่ แม้นใจ, ภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง, กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีความไม่ประมาทเป็นรากเหง้า มีความไม่ประมาทเป็นที่ประชุมลง, ความไม่ประมาท อันเรากล่าวว่า เป็นยอดแห่งธรรมเหล่านั้น ฉะนั้น เหมือนกันแล."

ก็ความไม่ประมาทนั้นนั้น โดยอรรถ ชื่อว่า ความไม่อยู่ปราศจากสติ, เพราะคำว่า "ความไม่ประมาท" นั้น เป็นชื่อของสติอันตั้งมั่นเป็นนิตย์.

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **อมต ปท**, พระนิพพาน พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า อมตะ, เพราะพระนิพพานนั้น ชื่อว่าไม่แก่ไม่ตาย เพราะความเป็นธรรมชาติไม่เกิด, เหตุนั้น พระองค์จึงตรัสเรียกพระนิพพานว่า อมตะ, สัตว์ทั้งหลายย่อมถึง อธิบายว่า ย่อมบรรลุมตะด้วยความไม่ประมาทนี้ เหตุนั้น ความไม่ประมาทนี้จึงชื่อว่า เป็นเครื่องถึง; (ความไม่ประมาท) ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า "เป็นอุบายเครื่องบรรลุซึ่งอมตะ" จึงชื่อว่า **อมต ปท**.

ภาวะคือความมัวเมา ชื่อว่า ความประมาท. คำว่า ความประมาทนั้น เป็นชื่อของการปล่อยสติ กล่าวคือ ความมีสติหลงลืม.

บทว่า **มจฺจุโน** แปลว่า แห่งความตาย. บทว่า **ปท** คือ เป็นอุบาย ได้แก่เป็นหนทาง. จริงอยู่ ชนผู้ประมาทแล้ว ย่อมไม่

เป็นไปล่วงซึ่งชาติได้, แม้เกิดแล้ว ก็ยอมแก่ด้วย ย่อมตายด้วย เหตุนั้น ความประมาท จึงชื่อว่าเป็นทางแห่งมัจจุ คือยอมนำเข้าหาความตาย.

บาทพระคาถาว่า **อปฺปมตฺตา น มียนฺนติ** ความว่า ก็ผู้ประกอบ ด้วยสติ ชื่อว่า ผู้ไม่ประมาทแล้ว. ใคร ๆ ไม่พึงกำหนดว่า "ผู้ไม่ ประมาทแล้วย่อมไม่ตาย คือเป็นผู้ไม่แก่และไม่ตาย" ดังนี้, เพราะว่า สัตว์ใด ๆ ชื่อว่าไม่แก่และไม่ตาย ย่อมไม่มี, แต่ชื่อว่าวิญญูะของสัตว์ ผู้ประมาทแล้ว กำหนดไม่ได้; (วิญญูะ) ของผู้ไม่ประมาทกำหนดได้; เหตุนั้น สัตว์ผู้ประมาทแล้ว แม้เป็นอยู่ ก็ชื่อว่าตายแล้วโดยแท้ เพราะ ความเป็นผู้ไม่พ้นจากทุกข์ มีชาติเป็นต้นได้, ส่วนผู้ไม่ประมาท เจริญ อปฺปมาทลักษณะแล้ว ทำให้แจ้งซึ่งมรรคและผลโดยจับปล้น ย่อมไม่ เกิดในอรรถภาพที่ ๒ และที่ ๓; เหตุนั้นสัตว์ผู้ไม่ประมาทเหล่านั้น เป็น อยู่ก็ตาม ตายแล้วก็ตาม ชื่อว่าย่อมไม่ตายโดยแท้.

บาทพระคาถาว่า **เย ปมตฺตา ยถา มตา** ความว่า ส่วนสัตว์ เหล่าใดประมาทแล้ว, สัตว์เหล่านั้น ย่อมเป็นเหมือนสัตว์ที่ตายแล้ว ด้วยการขาดชีวิตินทรีย์ มีวิญญูณไปปราศแล้วเช่นกับท่อนฟืนฉะนั้นเทียว เพราะความที่ตนตายแล้วด้วยความตาย คือ ความประมาท; จริงอยู่ แม้จิตดวงหนึ่งว่า "เราจักถวายทาน, เราจักรักษาศีล เราจักทำอุโบสถ กรรม" ดังนี้ ย่อมไม่เกิดขึ้น แม้แก่เขาทั้งหลายผู้เป็นคฤหัสถ์ก่อน, จิตดวงหนึ่งว่า "เราจักบำเพ็ญวัตรทั้งหลาย มีอาจริยวัตรและอุปัชฌาย- วัตรเป็นต้น, เราจักสมาทานธุดงค์, เราจักเจริญภาวนา" ดังนี้ ย่อม ไม่เกิดขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้น แม้ผู้เป็นบรรพชิต ดังจิตดวงหนึ่งไม่เกิดขึ้น แก่สัตว์ที่ตายแล้วฉะนั้น, สัตว์ผู้ประมาทแล้วนั้น จะเป็นผู้มีอะไรเป็น

เครื่องกระทำให้ต่างจากสัตว์ผู้ตายแล้วเล่า? เพราะฉะนั้น ย่อมเป็นเหมือนคนตายแล้ว."

บาทพระคาถาว่า **เอตํ วิเสสโต ญตฺวา** ความว่า รู้ความนั้น โดยแปลกกันว่า " การเล่นออกจากวิภวของผู้นั้นประมาทแล้วย่อมไม่มี, ของผู้นั้นไม่ประมาทแล้ว มีอยู่."

มีปุจฉาว่า "ก็ใครเล่า ย่อมรู้ความแปลกกันนั้น?"

มีวิสัชนาว่า " บัณฑิตทั้งหลาย ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทย่อมรู้."

อธิบายว่า บัณฑิต คือผู้มีเมธา ได้แก่ ผู้มีปัญญาเหล่าใด ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทของตนแล้ว เจริญความไม่ประมาทอยู่ บัณฑิตเหล่านั้น ย่อมรู้เหตุอันแปลกกันนั้น.

บาทพระคาถาว่า **อปฺปมาเต ปโมทฺหติ** ความว่า บัณฑิตเหล่านั้น ครั้นรู้อย่างนี้แล้ว ย่อมบันเทิง คือ เป็นผู้ที่มีหน้ายิ้มแย้ม ได้แก่ ยินดี ร่าเริง ในความไม่ประมาทของตนนั้น.

บาทพระคาถาว่า **อริยานํ โคจเร รตา** ความว่า บัณฑิตเหล่านั้น บันเทิงอยู่ในความไม่ประมาทอย่างนั้น เจริญความไม่ประมาทนั้นแล้ว ย่อมเป็นผู้ยินดี คือ ยินดียิ่งในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ แยกออกเป็นสติปัญญา ๔ เป็นต้น และในโลกุตระธรรม ๕ ประการ อันนับว่าเป็นธรรมเครื่องโคจรของพระอริยะทั้งหลาย คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

สองบทว่า **เต ฌายิโน** ความว่า บัณฑิตผู้นั้นไม่ประมาทเหล่านั้น เป็นผู้มีความเพ่งด้วยฌานทั้งสองอย่าง คือ ด้วยอรัญญฌานปนนิชฌาน กล่าว

คือ สมบัติ ๘^๑, และด้วยลักขณุปนิชฌาน กล่าวคือ วิปัสสนามรรค และผล.

บทว่า **สาตติกา** ความว่า เป็นผู้มีความเพียร ซึ่งเป็นไปทาง กายและทางจิต เป็นไปแล้วติดต่อกัน จำเดิมแต่กาลเป็นที่ออกบวชจนถึง การบรรลุพระอรหัต.

บาทพระคาถาว่า **นิจจํ ทพฺพปรกุกฺกมา** ความว่า ผู้ประกอบ ด้วยความเพียรเห็นปานนี้ว่า "ผลนั้นใด อันบุคคลพึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยว แรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษ ยัง ไม่บรรลุผลนั้น แล้วหยุดความเพียรเสีย จักไม่มี"^๒ (เช่นนี้) ชื่อว่า บากบั่นมั่น ชื่อว่า เป็นไปแล้วเป็นนิตย์ เหตุไม่ทอดลอยในระหว่าง.

ในคำว่า **มุสฺสนุตฺติ** นี้ พึงทราบวินิจฉัย ดังต่อไปนี้ :-

การถูกต้องมี ๒ คือ **ญาณมุสสนา** (การถูกต้องด้วยญาณ), **วิปากมุสสนา** (การถูกต้องด้วยวิปาก). ในมุสสนา ๒ อย่างนั้น มรรค ๔ ชื่อว่า **ญาณมุสสนา**. ผล ๔ ชื่อว่า **วิปากมุสสนา**. ในมุสสนา ๒ อย่างนั้น **วิปากมุสสนา** พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประสงค์เอาในบทว่า **มุสฺสนุตฺติ** นี้. บัณฑิตผู้เป็นนักปราชญ์ เมื่อทำนิพพานให้แจ้งด้วยอริยผล ชื่อว่า ย่อม ทำนิพพานให้แจ้งด้วยวิปากมุสสนา.

บาทพระคาถาว่า **โยคกฺุเขมํ อนุตฺตรํ** ความว่า (ซึ่งนิพพาน)

๑. สมบัติ ๘ คือปฐมฌาน ทุตติฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน รวมเรียกว่า รูปสมบัติ ๔.

อากาสนัญญาตนะ วิญญาณัญญาตนะ อากิญจัญญาตนะ เนวสัณญานาสัญญาตนะ รวมเรียกว่า อรูปสมบัติ ๔.

๒. สัง. นี. ๑๖/๓๔.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ - หน้าที่ 309

อันเป็นแดนเกษม คือ ไม่มีภัย จากโยคะ ๔^๑ อันยังมหาชนให้จมลงใน
วัฏฏะ ชื่อว่า ยอดเยี่ยม เพราะความเป็นสิ่งประเสริฐกว่าโลกียธรรม
และโลกุตระธรรมทั้งปวง.

ในที่สุดแห่งเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้เป็นพระอริยบุคคล มี
โสดาบันเป็นต้น. เทศนา เป็นกถามีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระนางสามาวดี จบ.

๑. โยคะ ๔ กามโยคะ ภวโยคะ ทิฏฐิโยคะ อวิชาโยคะ.

๒. เรื่องกุมภโฆสก [๑๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภเศรษฐี ชื่อกุมภโฆสก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อฏฺฐานนโต " เป็นต้น.

กุมภโฆสกกลัวตายหนีไปอยู่ภูเขา

ความพิสดารว่า ในนครราชคฤห์ อหิวาตกโรคเกิดขึ้นในเรือนของราชคหเศรษฐี. เมื่ออหิวาตกโรคนั้นเกิดขึ้นแล้ว, สัตว์ดิรัจฉาน ตั้งตั้งแต่แมลงวันจนถึงโคย่อมตายก่อน, ถัดนั้นมา ก็ทาสและกรรมกร, ภายหลังเขาทั้งหมดก็คือเจ้าของเรือน, เพราะฉะนั้น โรคนั้นจึงจับเศรษฐีและภริยาภายหลังเขาทั้งหมด. สองสามีภริยานั้น โรคถูกต้องแล้ว แลดูบุตรซึ่งยืนอยู่ ณ ที่ไกล มีนัยน์ตาทั้งสองนองด้วยน้ำตา พุคกะบุตรว่า " พ่อเอ๋ย เขาว่า เมื่อโรคชนิดนี้เกิดขึ้น, ชนทั้งหลาย ฟังฝ่าเรือนหนีไปยอมได้ชีวิต, ตัวเจ้าไม่ต้องห่วงใยเราทั้งสองฟังหนีไป (เสียโดยด่วน) มีชีวิตอยู่ จึงกลับมาอีก ฟังขุดเอาทรัพย์ ๔๐ โกฏิ ที่เราทั้งสองฝังเก็บไว้ในที่โน้นขึ้นเลี้ยงชีวิต."

เขาฟังคำของมารดาและบิดานั้นแล้ว ร้องไห้ ไห้มารดาบิดากลัวต่อภัยคือความตาย ทำลายฝ่าเรือนหนีไปสู่ภูแห่งภูเขา อยู่ในที่นั้นสิ้น ๑๒ ปีแล้ว จึงกลับมายังที่อยู่ของมารดาบิดา.

เขากลับมาบ้านเดิมไม่มีใครจำได้

ครั้งนั้น ใคร ๆ จำเขาไม่ได้ เพราะความที่ไปในกาลยังเป็นเด็ก

กลับมาในกาลมีผมและหนวดขึ้นรุงรัง.

เขาไปอยู่ที่ฝั่งทรัพย์ ด้วยสามารถแห่งเครื่องหมายอันมารดาและบิดา ให้ไว้ ทราบความที่ทรัพย์ไม่เสียหาย จึงคิดว่า "ใคร ๆ ย่อมจำเรา ไม่ได้. ถ้าเราจักขุดทรัพย์ขึ้นใช้สอยไซ้, ชนทั้งหลายพึงคิดว่า 'คน เชิญใจผู้หนึ่งขุดทรัพย์ขึ้นแล้ว, พึงจับเราแล้ว เบียดเบียน ถ้ากระไร เราพึงทำการรับจ้างเป็นอยู่, ที่นั่น เขาถุงผ้าเก่าผืนหนึ่ง (เทียว) ถามว่า "ใคร ๆ มีความต้องการด้วยคนรับจ้าง มีอยู่หรือ?" (ไป) ถึงถนน อันเป็นที่อยู่ของคนผู้จ้างแล้ว.

กุมภโฆสกรับจ้างทำงาน

ขณะนั้น พวกผู้จ้างเห็นเขาแล้ว กล่าวว่า "ถ้าเจ้าจักทำการ งานของพวกเราได้สักอย่างหนึ่งไซ้, พวกเรจักให้ค่าจ้างสำหรับซื้อภัต."

เขาถามว่า "ชื่อว่าการทำงานอะไร? ที่พวกท่านจักให้ทำ."

พวกผู้จ้างตอบว่า "การงานคือการปลูกและการตัดเคื่อน, ถ้า เจ้าอาจ (ทำ) ได้ไซ้, เจ้าจงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ เทียวบอกว่า "พ่อ ทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย จงลุกขึ้น จงเตรียมเกวียนทั้งหลาย, จงเทียม โคผู้ ในเวลาที่สัตว์พาหนะต่าง ๆ มีช้างและม้าเป็นต้นไปเพื่อต้องการ กินหญ้า, แม่ทั้งหลาย แม้พวกท่านจงลุกขึ้นต้มยาคุ หุงภัต" เขา รับว่า "ได้จ๊ะ."

ลำดับนั้น พวกผู้จ้างได้ให้เรือนหลังหนึ่งแก่เขา เพื่อประโยชน์ แก่การอยู่ ณ ที่ใกล้. เขาได้การงานนั้นทุกวัน.

พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบฐานะของกุมภโฆสก

อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาทรงพระนามว่า พิมพิสาร ได้ทรงสดับเสียงของเขาแล้ว. ก็ท้าวเธอได้เป็นผู้ทรงทราบเสียงร้องของสัตว์ทั้งปวง, เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า "นั่นเป็นเสียงของคนผู้มีทรัพย์มาก."

ขณะนั้น นางสนมของท้าวเธอคนหนึ่ง ยืนเฝ้าอยู่ ณ ที่ใกล้คิดว่า "ในหลวงจักไม่ตรัสเหลว ๆ ไหล ๆ, เราควรรู้จักชายนี้." จึงส่งชายผู้หนึ่งไป (สืบ) ด้วยคำว่า "ไปเถิด พ่อ ท่านจงทราบบุรุษนั้น (แล้วกลับมา)."

เขารับไป พบกุมภโฆสกนั้นแล้ว ก็กลับมาบอกว่า "นั่นเป็นมนุษย์กำพร้าคนหนึ่ง ซึ่งทำการรับจ้างของชนผู้จ้างหลาย."

พระราชา ทรงสดับถ้อยคำของบุรุษนั้นแล้ว ก็ทรงดูษณีภาพ,* ในวันที่ ๒ ก็ดี ในวันที่ ๓ ก็ดี ครั้นทรงสดับเสียงของกุมภโฆสกนั้นแล้ว ก็ตรัสอย่างนั้นเหมือนกัน.

นางสนมรับอาสาพระเจ้าพิมพิสาร

นางสนมแม่นั้น ก็คิดอย่างนั้นเหมือนกัน ส่ง (บุรุษ) ไปหลายครั้ง เมื่อเขาบอกว่า "เป็นมนุษย์กำพร้า" จึงคิดว่า "ในหลวงแม้ทรงสดับคำว่า 'นั่น มนุษย์กำพร้า' ก็ไม่ทรงเชื่อ ตรัสย้าอยู่ว่า 'นั่นเสียงบุรุษผู้มีทรัพย์มาก' ในข้อนี้ต้องมีเหตุ; ควรที่เรารู้จักชายนั้นตามความจริง." นางสนมนั้น จึงกราบทูลพระราชาว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระบาท เมื่อได้ทรัพย์พันหนึ่งจักพาธิดาไป (ออกอุบาย) ให้ทรัพย์นั้นเข้าสู่ราชสกุลจงได้."

พระราชินี รับสั่งให้พระราชทานทรัพย์พันหนึ่งแก่นางแล้ว. นางรับพระราชทานทรัพย์นั้นแล้ว ให้ธิดานุ่งผ้าก่อนข้างเก่าผืนหนึ่ง ออกจากพระราชมณเฑียรพร้อมกับธิดานั้น เป็นคู่คนเดินทาง ไปสู่ถนนอันเป็นที่อยู่คนรับจ้าง เข้าไปสู่เรือนหลังหนึ่ง พูกว่า "แม่จ๋า ฉันทั้งสองเดินทางมา (เหนื่อยเหนื่อย) จักขอพักในเรือนนี้สักวันสองวันแล้ว จักไป."

นางสนมกับธิดาพักอยู่ในเรือนกุมภโฆสก

หญิงเจ้าของเรือน พูกว่า "แม่ ผู้คนในเรือนมีมาก, แม่ไม่อาจพักในเรือนนี้ได้, เรือนของนายกุมภโฆสกนั้นแน่ะว่าง เชิญแม่ไป (ขอพัก) ในเรือนนั้นเถิด." นางไปที่เรือนของกุมภโฆสกนั้นแล้ว กล่าวว่ " นายจ๋า ฉันทั้งสองเป็นคนเดินทาง จัก (ขอพัก) อยู่ในเรือนนี้สักวันสองวัน," แม่ถูกเขาห้ามแล้วตั้งหลายครั้ง ก็พูดอ่อนหวานว่า " นายจ๋า ฉันทั้งสองจัก (ขอพัก) อยู่ชั่ววันนี้วันเดียว พอเช้าตรู่ก็จักไป ดอก," ไม่ปรารถนาจะออกไปแล้ว. นางพักอยู่ในเรือนของกุมภโฆสกนั้นนั่นแล วันรุ่งขึ้น ในเวลาเขาจะไปป่า จึงพูว่ " นายจ๋า ขอนายจงดอบค้ำอาหารสำหรับนายไว้แล้วจึงค่อยไป, ฉันจัก (จัดแจง) หุงต้มไว้เพื่อนาย." เมื่อเขากล่าวว่ " อย่าเลย ฉันจักหุงต้มกินเองก็ได้," จึงรีบรีบบ่่อย ๆ เข้า (จนสำเร็จ) ทำทรัพย์ที่เขาให้ ให้เป็นสักว่าอันคนได้รับไว้แล้วทีเดียว ให้นำโภชนะและสิ่งต่าง ๆ มีข้าวสารที่บริสุทธิ์เป็นต้น มาแต่ร้านตลาดหุงข้าวสุกให้ละมุนละไมดี และปรุงแกลงกับ ๒-๓ อย่าง ซึ่งมีรสอร่อยโดยเยี่ยงอย่างหุงต้มในราชสกุล ได้ให้แก่กุมภโฆสกผู้มาจากป่า. ครั้นทราบ (ว่) เขาบริโภคนแล้ว ถึงความเป็นผู้มี

จิตเบิกบาน จึงพูดว่า " นายจำ ฉันทั้งสองเป็นผู้เมียล้า ขอพักอยู่ในเรือนนี้เถล สักวันสองวันเถอะ," เขารับรองว่า "ได้จ๊ะ."

กุมภโฆสกเสียนางชาววัง

ที่นั่น นางก็ปรุรงกัตัวอย่างเอร็ดอร่อย ทั้งเวลาเย็นทั้งวันรุ่งขึ้นแล้วได้ให้แก่เขา. และครั้นทราบความที่เขาเป็นผู้มีจิตเบิกบานแล้วก็วิงวอน (อีก) ว่า " นายจำ ฉันทั้งสองจักอยู่ในเรือนนี้เถล สัก ๒-๓ วัน" ดังนี้แล้ว อยู่ในเรือนนั้น เอาศัสตราอันคมคัดฐานเตียงของเขาภายใต้แม่แคร่ในที่นั้น ๆ. เมื่อเขามา พอนั่งลงเท่านั้น, เตียงก็ยวบลงเบื้องล่าง. เขากล่าวว่า " ทำไม เตียงนี้ จึงขาดไปอย่างนี้?"

นางสนม. นายจำ ฉันไม่อาจห้ามพวกเด็กหนุ่ม ๆ ได้ พวกเขามาประชุมกัน (เล่น) ที่นี้ละซิ.

กุมภโฆสก. แม่ เพราะอาศัยแก่ ๒ คน ทุกข์นี้ จึงเกิดแก่ฉัน, เพราะในกาลก่อน ฉันจะไปในที่ไหน ๆ ก็ปิดประตูแล้วจึงไป.

นางสนม. จะทำอย่างไรได้ละ? พ่อ ฉันไม่อาจห้ามได้.

นางตัด (ฐานเตียง) โดยทำนองนี้เถล สิ้น ๒-๓ วัน แม่ถูกเขาดำหนดเตียงว่ากล่าวอยู่ ก็คงกล่าว (แก้ตัว) อย่างนั้นแล้วตัดเชือกที่เหลือ เว้นเชือกเส้นเล็ก ๆ ไว้เส้น ๒ เส้น.

วันนั้น เมื่อเขาพอนั่งลงเท่านั้น, ฐาน (เตียง) ทั้งหมดตกลงไปที่พื้นดิน. ศิระษะ (ของเขา) ได้ (ฟูบลง) รวมเข้ากับเขาทั้งสอง เขาลุกขึ้นได้ ก็พูดว่า "ฉันจะทำอะไรได้? บัดนี้ จักไปไหนได้? ฉันเป็นผู้ถูกพวกแก่ทำไมให้เป็นเจ้าของแห่งเตียงเป็นที่นอนเสียแล้ว."

นางสนม ปลอดภัยว่า " จักทำอะไรได้เล่า? พ่อ ฉันไม่อาจห้ามเด็ก ๆ ที่ลื้อนเคยได้, ช่างเถอะ, อย่าว่านวยไปเลย, นายจักไปไหน? ในเวลานี้" ดังนี้แล้ว เรียกชิตามา บอกว่า "แม่หนู เจ้าจงทำโอกาสสำหรับเป็นที่นอนแห่งพี่ชายของเจ้า."

กุมภโฆสกได้ลูกสาวของนางสนมเป็นภรรยา

ชิตานั้นนอนที่ข้างหนึ่งแล้ว พูกว่า " นายคะ เชิญนายมา (นอน) ที่นี่." แม้นางสนมก็กล่าวกะกุมภโฆสกนั้นว่า "เชิญพ่อไปนอนกับน้องสาวเถิด พ่อ." เขาอนบนเตียงเดียวกับชิตานางสนมนั้น ได้นำความเชยชิดกันในวันนั้นเอง.

นางกุมภริการองให้แล้ว. ที่นั่น มารดาจึงถามเขาว่า "เจ้าร้องให้ทำไมเล่า? แม่หนู."

ชิตา. กรรมชื่อนี้เกิดแล้ว แม่.

มารดาพูดว่า "ช่างเถอะ แม่หนู เรา อาจทำอะไรได้, เจ้าได้สามีคนหนึ่งก็ดี กุมภโฆสกนี้ได้หญิงผู้บำเรอเท่าคนหนึ่งก็ดี ย่อมสมควร" ดังนี้แล้ว ได้ทำกุมภโฆสกนั้นให้เป็นบุตรเขยแล้ว. เขาทั้งสองอยู่ร่วมกันแล้ว.

กุมภโฆสกต้องจ่ายทรัพย์เพราะอุบายของนางสนม

โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน นางสนมนั้น ก็ส่งข่าว (กราบทูล) แต่พระ.ราชาว่า "ข้าแต่สมมติเทพ ขอฝ่าละอองธุลีพระบาท จงรับสั่ง

ให้ทำการโฆษณาว่า 'ขอทวยราษฎร์จง (จัด) ทำมหรสพใน (ย่าน) ถนนแห่งคนรับจ้างอยู่, ก็คนใด ไม่จัดทำมหรสพในเรือน, สิ้นไหมซื้อ ประมาณเท่านี้ ย่อมมีแก่คนนั้น."

พระราชารับสั่งให้ทำอย่างนั้น. ครานั้น แม่ม่ายพูดกะเขาว่า "พ่อเอ๋ย เราจำต้องจัดทำมหรสพในถนนแห่งคนรับจ้างตามพระราชานิติ, เราจะทำอย่างไร?"

กุมภโฆสก. แม่ จันแม่ทำการรับจ้างอยู่ ก็แทบจะไม่สามารถเป็นอยู่ได้ จักจัดทำมหรสพอย่างไรได้เล่า ?

แม่ม่าย. พ่อเอ๋ย ธรรมดาบุคคลผู้อยู่ครองเรือนทั้งหลาย ย่อมรับเอาแม่หนี้ไว้, พระเจ้าอยู่หัวทรงบังคับ จะไม่ทำ (ตาม) ไม่ได้, อันเราอาจพ้นจากหนี้ได้ด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง, ไปเถิดพ่อ จงนำ กหาปณะ ๑ หรือ ๒ กหาปณะ แต่ที่ไหน ๆ ก็ได้.

นางสนมส่งทรัพย์ของกุมภโฆสกไปถวายพระราชา

เขาดำเนินคดีเงินพดด้วงไปนำกหาปณะมาเพียง ๑ กหาปณะ แต่ที่ฝั่งทรัพย์ ๔๐ โกฎิ นางก็ส่งกหาปณะไป (ถวาย) แต่พระราชาแล้ว (จัด) ทำมหรสพด้วยกหาปณะของตน, โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน ก็ส่งข่าวไป (ถวาย) อย่างนั้นนั่นแลอีก.

พระราชาก็ทรงบังคับอีกว่า "ทวยราษฎร์จงจัดทำมหรสพ เมื่อใครไม่ทำ มีสินไหมประมาณเท่านี้" กุมภโฆสกนั้น ถูกแม่ม่ายกล่าวรบเร้า อยู่เหมือนครั้งก่อนนั่นแล จึงไปนำกหาปณะมา ๑ กหาปณะ แม่อีก

๑. การบังคับของพระพระราช. /๒. ต้องเป็นหนี้พระราชา.

นางก็ส่งกหาปณะแม่เหล่านั้ไป (ถวาย) แด่พระราชา, โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน ก็ส่งข่าวไป (ถวาย) อีกว่า 'บัดนี้ขอฝ่าละองฐลี พระบาท ทรงส่งบุรุษมา' รับสั่งให้เรียกกุมภโฆสกนี้ไป (เฝ้า).
พระราชาทรงส่งบุรุษไปแล้ว.

กุมภโฆสกถูกจุดตัวไปเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว

พวกบุรุษไปยังถนนที่คนรับจ้างนั้นอยู่แล้ว ถามหาว่า "คนไหน ชื่อกุมภโฆสก" เทียวตามหาพบเขาแล้ว บอกว่า "มาเถิด พ่อมหา-
จำเริญ พระเจ้าอยู่หัวรับสั่งให้หาพ่อ (ไปเฝ้า)."

เขากลับแล้ว พูดคำแก้ตัวเป็นต้นว่า "พระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงรู้จัก
ตัวฉัน " แล้วไม่ปรารถนาจะไป. ที่นั้น พวกบุรุษ จึงจับเขาที่อวัยวะ
ทั้งหลาย มีมือเป็นต้น จุดมาด้วยพลการ."

หญิงนั้น เห็นบุรุษเหล่านั้แล้ว จึง (ทำที) ชูตะคอกว่า "เฮ้ย
เจ้าพวกหัวคือ พวกเจ้าไม่สมควรจับลูกเขยของข้าที่อวัยวะทั้งหลายมีมือ
เป็นต้น " แล้วปลอบว่า " มาเถิด พ่อ อย่างกลัวเลย, ฉันเฝ้าพระเจ้า
อยู่หัวแล้ว จักทูลให้ตัดมือของพวกที่จับอวัยวะมีมือเป็นต้นของเจ้าทีเดียว"
แล้วพานบุตรไปก่อน ถึงพระราชามณเฑียรแล้วเปลี่ยนเพศแต่งเครื่องประ-
ดับพร้อมสรรพ ได้ยื่นเฝ้าอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ฝ่ายกุมภโฆสก ถูกเขา
จุดคร่านำมา (ถวาย) จนได้.

พระราชาทรงซักถามกุมภโฆสก

ขณะนั้น พระราชา ตรัสกะเขาผู้ถวายบังคมแล้วยื่นเฝ้าอยู่ว่า "เจ้า

๑. ทำด้วยกำลัง คือทำตามชอบใจ.

หรือ ? ชื่อกุมภโฆสก."

กุมภโฆสก. ข้าแต่สมมติเทพ พระเจ้าข้า.

พระราชา. เพราะเหตุไร เจ้าจึงปกปิดทรัพย์เป็นอันมากไว้ใช้สอย ?

กุมภโฆสก. ทรัพย์ของข้าพระองค์จักมีแต่ไหน ? พระเจ้าข้า

(เพราะ) ข้าพระองค์ทำการรับจ้างเลี้ยงชีวิต.

พระราชา. เจ้าอย่าทำอย่างนั้น; เจ้าดวงข้าทำไม ?

กุมภโฆสก. ข้าพระองค์มิได้ดวง พระเจ้าข้า, ทรัพย์ของข้าพระองค์ไม่มี (จริง).

ทีนั้น พระราชาทรงแสดงกหาปะเหล่านั้นแก่เขาแล้ว ตรัสว่า
" กหาปะเหล่านี ของใครกัน ?"

กุมภโฆสกเผยจำนวนทรัพย์

เขาจำ (กหาปะละ) ได้ คิดว่า "ตายจริง! เราฉิบหายแล้ว;
อย่างไรหนอ กหาปะเหล่านี จึงตกมาถึงพระหัตถ์ของพระเจ้าอยู่หัว
ได้?" แลไปข้างโน้นข้างนี้ ก็เห็นหญิงทั้งสองคนนั้น ประดับประดา
ยีนฝ้ายอยู่ริมพระทวารห้อง จึงคิดว่า "กรรมนี้สำคัญนัก, ชะรอย
พระเจ้าอยู่หัว พึงแต่งหญิงเหล่านี (ไปล่อลวงแน่นอน)."

ขณะนั้น พระราชาตรัสกะเขาว่า " พุคไปเถิด ผู้เจริญ, ทำไม?
เจ้าจึงทำอย่างนั้น."

กุมภโฆสก. เพราะที่พึงของข้าพระองค์ไม่มี พระเจ้าข้า.

พระราชา. คนเช่นเรา ไม่ควรเป็นที่พึง (ของเจ้า) หรือ ?

กุมภโฆสก. ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าสมมติเทพ ทรงเป็นที่พึงของ

ข้าพระองค์ ก็เป็นการเหมาะสม.

พระราช. เป็นได้ซิ ผู้เจริญ, ทรัพย์ของเจ้ามีเท่าไรล่ะ ?

กุมภโฆสก. มี ๔๐ โกฏิ พระเจ้าข้า.

พระราช. ได้อะไร (ขน) จึงจะควร ?

กุมภโฆสก. เกวียนหลาย ๆ เล่ม พระเจ้าข้า.

กุมภโฆสกได้รับตำแหน่งเศรษฐี

พระราช. รับสั่งให้จัดเกวียนหลายร้อยเล่มส่งไป ให้ขนทรัพย์นั้นมา ให้ทำเป็นกองไว้ที่หน้าพระลานหลวงแล้ว รับสั่งให้ชาวกรุงราชคฤห์ (มา) ประชุมกันแล้ว ตรัสถามว่า "ในพระนครนี้ ใครมีทรัพย์ประมาณเท่านี้บ้าง?" เมื่อทวยราษฎร์กราบทูลว่า "ไม่มีพระเจ้าข้า" ตรัสถามว่า "ก็เราทำอะไร แก่เขาจึงควร?" เมื่อพวกนั้นกราบทูลว่า "ทรงทำความยกย่องแก่เขา สมควร พระเจ้าข้า" จึงทรงตั้งกุมภโฆสกนั้น ในตำแหน่งเศรษฐี ด้วยสักการะเป็นอันมาก พระราชทานบุตรของหญิงนั้นแก่เขาแล้ว เสด็จไปสู่สำนักพระศาสดาพร้อมกับเขา ถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทอดพระเนตรบรูชนี้ ชื่อว่าผู้มีปัญญาเห็นปานนี้ ไม่มี, เขาแม้มีสมบัติถึง ๔๐ โกฏิ ก็ไม่ทำอาการเย่อหยิ่ง หรืออาการสักว่าความทะนงตัว, (ทำ) เป็นเหมือนคนกำพริ้ว นุ่งผ้าเก่า ๆ ทำการรับจ้าง ที่ถนนอันเป็นที่อยู่ของคนรับจ้าง เลี้ยงชีพอยู่ หม่อมฉันรู้ได้ด้วยอุบายชื่อนี้, ก็แลครั้นรู้แล้วสั่งให้เรียกมา ไล่เลี้ยงให้รับว่ามีทรัพย์แล้ว ให้ขนทรัพย์นั้นมา ตั้งไว้ในตำแหน่งเศรษฐี. (ใช้แต่เท่านั้น) หม่อมฉันยัง

ให้บุตรแก่เขาด้วย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนมีปัญญาเห็นปานนี้ หม่อมฉันไม่เคยเห็น."

คุณธรรมเป็นเหตุเจริญแห่งยศ

พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า "มหาบพิตร ชีวิตของบุคคลผู้เป็นอยู่อย่างนั้น ชื่อว่า เป็นอยู่ประกอบด้วยธรรม; ก็กรรมมีกรรมของใจเป็นต้น ย่อมเบียดเบียนบีบคั้น (ผู้ทำ) ในโลกนี้ ทั้งในโลกนี้ ชื่อว่าความสุข อันมีกรรมนั้นเป็นเหตุ ก็ไม่มี, ก็บุรุษทำการรับจ้างก็ดี ทำนาก็ดี เลี้ยงชีวิตในกาลเสื่อมทรัพย์นั้นแล ชื่อว่าชีวิตประกอบด้วยธรรม, อันความเป็นใหญ่ย่อมเจริญขึ้นอย่างเดียว แก่คนผู้ถึงพร้อมด้วยความเพียร บริบูรณ์ด้วยสติ มีการทำงานบริสุทธิ์ทางทวารทั้งหลาย มีกายและวาจาเป็นต้น มีปกติใคร่ครวญด้วยปัญญาแล้วจึงทำผู้สำรวจไตรทวาร มีกายทวาร เป็นต้น เลี้ยงชีวิตโดยธรรม ตั้งอยู่ในอันไม่เห็นห่างสติเห็นปานนั้น." ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

๒. อุกฺขานวโต สติมโต สุจิกมฺมุสฺส นิสมฺมการิโน
สยฺยตฺตสฺส จ ฌมฺมชีวิโน อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิวทตฺติ.
" ยศย่อมเจริญโดยยิ่ง แก่คนผู้มีความขยัน
มีสติ มีงานสะอาด มีปกติใคร่ครวญแล้วจึงทำ
สำรวจแล้ว เลี้ยงชีพโดยธรรม และไม่ประมาท."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกฺขานวโต คือ ผู้มีความเพียรเป็นเหตุลุกขึ้น.

บทว่า สติมโต คือ สมบูรณ์ด้วยสติ.

บทว่า สุกุมมุตฺต คือ ประกอบด้วยการงานทั้งหลาย มีการงานทางกายเป็นต้น อันหาโทษมิได้ คือหาความผิดมิได้.

บทว่า นิสมุมการิโน ได้แก่ ไคร่ครวญ คือไตร่ตรองอย่างนี้ว่า "ถ้าผลอย่างนี้จักมี เราจักทำอย่างนี้." หรือว่า "เมื่อการงานนี้อันเราทำแล้วอย่างนี้ ผลชื่อนี้จักมี" ดังนี้แล้ว ทำการงานทั้งปวงเหมือนแพทย์ตรวจดูต้นเหตุ (ของโรค) แล้วจึงแก้โรคนั้น.

บทว่า สยฺยตฺตฺส ได้แก่ สำรวมแล้ว คือ ไม่มีช่อง ด้วยทวารทั้งหลายมีกายเป็นต้น.

บทว่า ฌมฺมชีวิโน คือ ผู้เป็นคฤหัสถ์ เว้นความโง่งต่างๆ มีโง่งด้วยตาซึ่งเป็นต้น เลี้ยงชีวิตด้วยการงานอันชอบทั้งหลาย มีทำนาและเลี้ยงโคเป็นต้น, เป็นบรรพชิต เว้นอนเสนากรรมทั้งหลาย* มีเวชกรรม*และทุดกรรม*เป็นต้น เลี้ยงชีวิตด้วยภิกษาจาร* โดยธรรม คือโดยชอบ.

บทว่า อปฺปมตฺตฺส คือ มีสติไม่ห่างเหิน.

บทว่า ยโสภิวฑฺฒติ ความว่า ยศที่ได้แก่ความเป็นใหญ่ ความมีโภคสมบัติและความนับถือ และที่ได้แก่ความมีเกียรติและการกล่าวสรรเสริญ ย่อมเจริญ.

ในกาลจบพระคาถา กุมภโฆสก ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล. ชน

๑. กรรมคือการแสวงหา (ปัจจัย) อันไม่ควร. ๒. กรรมของหมอหรือกรรมหรือความเป็นหมอ.
๓. กรรมของคนรับใช้ หรือกรรมคือความเป็นผู้รับใช้. ๔. การเที่ยวเพื่อภิกษา.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ - หน้าที่ 322
แม่เหล่าอื่นเป็นอันมาก ก็บรรลุนิยผลทั้งหลาย มีโศคาปัตติผลเป็นต้น
แล้ว. เทศนาสำเร็จประโยชน์แก่มหาชนอย่างนี้แล.

เรื่องกุมภโฆสก จบ.

๓. เรื่องพระอุปัชฌาย์ [๑๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระเถระ
ชื่อว่าอุปัชฌาย์ ครัสทพระธรรมเทศนานี้ว่า "อุปัชฌาย์อุปมาเทน"
เป็นต้น.

ธิดาเศรษฐีได้ทาสเป็นสามี

ดังได้สดับมา ธิดาแห่งสกุลของชนเศรษฐีในพระนครราชคฤห์
ในเวลาเขาเจริญวัย มารดาบิดารักษาไว้อย่างกวดขันที่ชั้นบนแห่ง
ปราสาท ๗ ชั้น (แต่นาง) เป็นสตรีโกลาในบุรุษ เพราะความเป็น
ผู้มาแล้วด้วยความเมาในความเป็นสาว จึงทำสนทนากับทาสของตนเอง
กล่าวว่า "คนอื่น ๆ จะพึงรู้กรรมนี้ของเราบ้าง" จึงพูดอย่างนี้ว่า
"เราทั้งสองไม่อาจอยู่ในที่นี่ได้, ถ้ามารดาบิดาของฉันทราบความเสียหาย
นี้ไซ้ จักห้าหน้าเราให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่; เราจะไปสู่อื่นต่างถิ่นแล้ว
อยู่." ทั้งสองคนนั้น ถือเอาทรัพย์อันเป็นสาระที่จะพินำไปได้ด้วยมือ
ในเรือน ออกไปทางประตูด้านเหนือแล้ว ชักชวนกันว่า "เราทั้งสอง
จักต้องไปอยู่ในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งที่ชนเหล่าอื่นไม่รู้จัก" ดังนี้แล้ว
ทั้งสองคนได้เดินไปแล้ว.

มีบุตรด้วยกันสองคน

เมื่อเขาทั้งสองอยู่ในที่แห่งหนึ่ง นางตั้งครรภ์แล้ว เพราะอาศัย
การอยู่ร่วมกัน.

นางอาศัยความที่ครรภ์แก่เต็มที จึงปรึกษากับสามีนั้นว่า " ครรภ์
ของฉันถึงความแก่เต็มทีแล้ว, ธรรมดาการตลอดบุตรในที่ซึ่งเห็นห่าง
จากญาติพวกพ้อง ย่อมเป็นเหตุนำความทุกข์มาให้แก่เราทั้งสอง, เรา
ทั้งสองไปสู่เรือนแห่งสกุลเดิมเถิด," เขาพูดผิดเพี้ยนว่า "วันนี้ จะไป,
พรุ่งนี้ จึงค่อยไปเถิด," ยังวันทั้งหลายให้ล่วงเลยไปเสีย เพราะกลัวว่า
" ถ้าเราไปที่นั่น, ชีวิตของเราย่อมไม่มี." นางคิดว่า " เจ้านี้ เวลา
ไม่อาจไปเพราะความที่ตนมีโทษมาก, ธรรมดา มารดาบิดา มีความ
เกื้อกูลโดยส่วนเดียวเท่านั้น, เจ้านี้ จะไปหรือไม่ไปก็ตาม, เราจักไปละ."
ครั้นเมื่อเขาออกจากเรือนไปแล้ว นางเก็บงำเครื่องเรือน บอกความที่ตน
จะไปสู่เรือนแห่งสกุล แก่ชาวบ้านที่อยู่ติดกันแล้ว เดินทางไป. ฝ่ายสามี
(กลับ) มาเรือน ไม่เห็นภริยา ถามผู้คุ้นเคย ทราบว่า. " ไปเรือน
แห่งสกุล" จึงรีบติดตามไปทันในระหว่างทาง. แม้ภริยาของเขานั้น
ก็ได้ตลอดบุตรในระหว่างทางนั่นเอง. เขาถามว่า "นี่อะไรกัน ? น้อง"

ภริยา. พี่ ลูกชายคนที่หนึ่งคลอดแล้ว.

สามี. บัดนี้ เราจักทำอย่างไร ?

ทั้งสองคนคิดเห็นร่วมกันว่า " เราทั้งสองไปสู่เรือนแห่งสกุล เพื่อ
ประโยชน์แก่กรรมใด. กรรมนั้นสำเร็จแล้วในระหว่างทางเทียว, เรา
จักไปที่นั่นทำอะไร ? กลับกันเถิด" ดังนี้แล้ว ก็พากันกลับ.

เขาทั้งสองได้ตั้งชื่อเด็กนั้นแล ว่า "ป็นถก" เพราะเกิดใน
หนทาง. ต่อกาลไม่นานนัก นางตั้งครรภ์แม่อีก. พุทธิการณ์ทั้งปวง
พึงให้พิสดาร โดยนัยอันมีในก่อนนั้นแล.

ตั้งชื่อเด็กทั้งสอง

เพราะเด็กแม่นั้นก็เกิดในหนทาง มารดาบิดาจึงตั้งชื่อบุตรผู้เกิด
ก่อนว่า "มหาปັນถก." ตั้งชื่อบุตรผู้เกิดภายหลังว่า "จูพปັນถก."
แม้สองสามีภริยานั้น ก็พาเด็กทั้งสองไปสถานที่อยู่ของตนตามเดิม.

มหาปັນถกแปลกใจในเรื่องญาติของตน

เมื่อสองสามีภริยาอยู่ในที่นั้น เด็กชายมหาปັນถก ได้ยินเด็กชาย
อื่น ๆ เรียก (ผู้หนึ่งผู้นี้) ว่า "อา ลุง" และว่า "ปู่ (ตา) ย่า
(ยาย)" จึงถามมารดาว่า "แม่ เด็กอื่น ๆ เรียก (ผู้หนึ่ง) ว่า
ปู่ (ตา), เรียก (ผู้หนึ่ง) ว่า 'ย่า (ยาย),' พวกญาติของเราไม่มี
บ้างหรือ?"

มารดา. เออ พ่อ พวกญาติของเราในที่นี้ไม่มี, แต่ตาของพวกเจ้า
ชื่อ ธนเศรษฐี มีอยู่ในพระนครราชคฤห์, พวกญาติของเราเป็นอันมาก
มีอยู่ในพระนครนั้น.

มหาปັນถก. ทำไม พวกเราจึงไม่ไปในที่นั้นเล่า? แม่.

นางไม่บอกเหตุที่ตนมากบุตร เมื่อบุตรทั้งสองพูดรบเร้าหนักเข้า
จึงบอกแก่สามีว่า "เด็กเหล่านี้รบกวนฉันเหลือเกิน, มารดาบิดาเห็น
พวกเราแล้ว จักกินเนื้อ (เหี่ยว) หรือ? มาเถิด บัดนี้เราทั้งสอง
จักแสดงตระกูลแห่งตา ยาย แก่พวกเด็ก."

สามี. ฉัน ไม่อาจจะเข้าหน้าได้, แต่จักพาเจ้าพวกนั้นไปได้.

ภริยา. ดีละ ควรที่เด็กทั้งสองจะพบเห็นตระกูลของตาด้วยอุบาย
อย่างใดอย่างหนึ่งแท้.

พาวุตรทั้งสองไปหาตา

ชนทั้งสองพาเด็ก ๆ ไปถึงพระนครราชคฤห์โดยลำดับ พักอยู่ในศาลาหลังหนึ่งริมประตูพระนคร. มารดาของเด็ก พาเด็กสองคนไปแล้วสั่งให้บอกความที่ตนมาแก่มารดาบิดา.

มารดาบิดาทั้งสองนั้น ได้ยินข่าวนั้นแล้ว กล่าวว่า "บรรดาชนทั้งหลายผู้ยังท่องเที่ยวอยู่ในสังสาร ชื่อว่า ผู้ไม่เคยเป็นบุตร ไม่เคยเป็นธิดากัน ย่อมไม่มี, คนเหล่านั้นมีความผิดต่อเราเป็นข้อใหญ่ พวกเขาไม่สามารถจะตั้งอยู่ในคลองจักษุของเราได้, ชนทั้งสองจงเอาทรัพย์สินประมาณเท่านี้ ไปสู่สถานที่ผาสุกเลี้ยงชีพเถิด, แต่จงส่งเด็กทั้งสองมาในที่นี้."

สองสามีภรรยา นั้น รับทรัพย์สินที่ท่านทั้งสองนั้นส่งมาแล้ว มอบเด็กทั้งสองในมือของพวกคนใช้ที่มานั้นแล ส่งไปแล้ว, เด็กทั้งสองเจริญ (วัย) อยู่ในตระกูลของตา ยาย.

มหาปັນถกออกบวช

ในเด็กสองคนนั้น จูพปักถกยังเล็กนัก, ส่วนมหาปັນถกไปฟังธรรมกถาของพระทศพลกับตา. เมื่อเขาไปสำนักของพระศาสดาเป็นนิตย์ จิตก็น้อมไปแล้วในบรรพชา. เขาพูดกะตาว่า "ถ้าคุณตาอนุญาตให้กระผมไปชรั กระผมพึงบวช."

ท่านเศรษฐีกล่าวว่า "พูดอะไร พ่อ การบวชของเจ้าเป็นความดีแก่ตาว่าการบวชของคนทั่วทั้งโลก; ถ้าเจ้าอาจไปชรั. ก็บวชเถิด"

ดังนี้แล้ว นำเขาไปสู่สำนักพระศาสดา. เมื่อพระองค์ตรัส (ถาม) ว่า "กฤหบดี ท่านได้เด็กมาหรือ? กราบทูลว่า "พระเจ้าข้า เด็กคนนี้เป็นหลานของข้าพระองค์ ประสงค์จะบวชในสำนักของพระองค์."

พระศาสดาตรัสสั่งภิกษุ ผู้ถือการเที่ยววิณฑบาตเป็นวัตรรูปใดรูปหนึ่งว่า " เธอจงให้เด็กคนนี้บวช." พระเถระบอกตจปัญจกัมมัญฐานแก่เธอแล้ว ให้บรรพชา.

มหาปັນถกบรรลुพระอรหัต

เธอเรียนพระพุทธรพจน์ได้มาก มีอายุครบ ได้อุปสมบทแล้ว ทำกรรมในโยนิโสมนสิการ บรรลुพระอรหัตแล้ว.

มหาปັນถกปรารภถึงน้องชาย

ท่านให้เวลาว่างไปด้วยความสุขในฉานและความสุขอันเกิดแต่ผลคิดว่ " เราอาจให้ความสุขนี้แก่ภูพปันถกหรือหนอ?" ภายหลังได้ไปสู่สำนักของเศรษฐีผู้เป็นตาแล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า "ท่านมหาเศรษฐี ถ้าท่านอนุญาตไซ้, รูปพึงให้ภูพปันถกออกบวช."

เศรษฐีกล่าวว่า "นิมนต์ท่านให้เขาบวชเถิด ขอรับ."

ได้ยินว่า เศรษฐีเลื่อมใสดีแล้วในพระศาสนา แต่เมื่อถูกถามว่า "เด็กเหล่านี้เป็นบุตรของธิดาคณไหนดของท่า" จะบอกว่า "ของลูกสาวที่หนีไป" ก็ละอาย; เพราะฉะนั้น ท่านจึงอนุญาตการบวชแก่หลานทั้งสองนั้นโดยง่าย.

๑. เจริญกัมมัญฐาน.

จูพป็นถกบวชแล้วกลายเป็นคนโง่

พระเถระให้จูพป็นถกบวชแล้ว ให้ตั้งอยู่ในศีลทั้งหลาย. แม้จูพป็นถกนั้นพอบวชแล้ว ได้เป็นคนโง่เขลา.

พระเถระเมื่อพำสอนเธอ กล่าวคาถานี้ว่า

"ดอกบัวโกกุนท มีกลิ่นหอม บานแต่เช้า

พึงมีกลิ่นไม่ไปปราศฉันใด, เธอจงเห็นพระอังคีรส

ผู้ไพโรจน์อยู่ ดูพระอาทิตย์ส่องแสงในกลางหา

ฉนั้น."

คาถาเดียวเท่านั้น โดย ๔ เดือน เธอก็ไม่สามารถจะเรียนได้.

บุรพกรรมของพระจูพป็นถก

ถามว่า " เพราะอะไร ?"

แก้วว่า " ได้ยินว่า เธอบวชในกาลพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีปัญญา ได้ทำการหัวเราะเยาะ ในเวลาที่ภิกษุเขลารูปใดรูปหนึ่ง เรียนอุเทศ, ภิกษุนั้นละอายเพราะการหัวเรานั้น เลยเลิกเรียนอุเทศ ไม่ทำการสาธยาย.

เพราะกรรมนั้น จูพป็นถกนี้ พอบวชแล้ว จึงเป็นคนโง่, บทที่เรียนแล้ว ๆ เมื่อเธอเรียนบทต่อ ๆ ไป ก็เลื่อนหายไป. เมื่อเธอพยายามเพื่อเรียนคาถานี้แล. สี่เดือนล่วงไปแล้ว.

จูฬปันถกถูกพระพี่ชายประณาน

ที่นั่น พระมหาปันถก ได้กล่าวกะเธอว่า "จูฬปันถก เธอเป็นคนอากัฟในศาสนาฉัน, โดย ๔ เดือน แม้คาถาเดียวก็ไม่อาจเรียนได้, ก็เธอจักยังกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้อย่างไร? จงออกไปจากที่นี่เสียเถิด." ดังนี้แล้ว ก็ขับออกจากวิหาร.

พระจูฬปันถกไม่ปรารถนาความเป็นคฤหัสถ์ เพราะความเชื่อโยในพระพุทธศาสนา.

ก็ในกาลนั้น พระมหาปันถกเป็นภักตฺตเทสก์. หมอชีวกโกมารภัจ ถีระเบียบดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้เป็นอันมากไปสู่อุ้มพวัน บูชาพระศาสดา สดับธรรม ลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระทศพลแล้ว เข้าไปหาพระมหาปันถก ถามว่า "ภิกษุในสำนักของพระศาสดา มีจำนวนเท่าไร ขอรับ."

พระมหาปันถก. ภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ รูป.

หมอชีวก. ท่านผู้เจริญ พຽ่งนี้ ขอได้ทำได้พาภิกษุ ๕๐๐ รูป มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข (ไป) รับภิกษาในเรือนของกระผม.

พระมหาปันถก. อุบาสก ภิกษุโง่ (รูปหนึ่ง) ชื่อจูฬปันถก มีธรรมไม่ออกงาม, รูปจะเว้นเธอเสีย แล้วรับนิมนต์เพื่อภิกษาทั้งหลายที่เหลือ.

พระจูฬปันถกหนีไปสักแต่สักไม่ได้

พระจูฬปันถกฟังคำนั้นแล้ว คิดว่า "พระเถระ เมื่อรับนิมนต์เพื่อภิกษาทั้งหลายมีประมาณเท่านั้น ก็คัดเราไว้ภายนอกแล้วจึงรับ, จิต

ของพี่ชายเรา จักแยก (หมดเชื้อโย) ในเราแล้วอย่างไม่ต้องสงสัย; บัดนี้ เราจะต้องการอะไรด้วยศาสนานี้, เราจักเป็นคฤหัสถ์ทำบุญต่าง ๆ มีทานเป็นต้นเลี้ยงชีพละ." วันรุ่งขึ้น เธอไปเพื่อจะสึกแต่เช้าตรู่. พระศาสดา ทรงตรวจดูโลก (คือหมู่สัตว์) เฉพาะในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นเหตุนี้แล้ว จึงเสด็จล่วงหน้าไปก่อน ได้ทรงหยุดจงกรมอยู่ที่ซุ้มประตูใกล้ทางที่พระจูฬปันถกไป. พระจูฬปันถกเมื่อเดินไปพบพระศาสดา จึงเข้าไปเฝ้าถวายบังคม.

พระศาสดาทรงรับรองให้อยู่ต่อไป

ขณะนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า "จูฬปันถก นี่เธอจะไปไหน? ในเวลานี้."

จูฬปันถกทูลว่า " พระพี่ชายจับไล่ข้าพระองค์ พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ไปเพื่อจะสึก เพราะเหตุนั้น. "

พระศาสดา ตรัสว่า จูฬปันถก เธอชื่อว่าบรรพชาในสำนักของเรา, แม้ถูกพี่ชายจับไล่ ทำไม จึงไม่มาสู่สำนักของเรา? มาเถิด, เธอจะต้องการอะไรด้วยความเป็นคฤหัสถ์ เธอต้องอยู่ (ต่อไป) ในสำนักของเรา" ดังนี้แล้ว ทรงเอาฝ่าพระหัตถ์อันมีพื้นวิจิตรไปด้วยจักร ลูบเธอที่ศีรษะแล้ว พาไปให้นั่งที่หน้ามุขพระคันธกุฎี ประทานท่อนผ้าที่สะอาด ซึ่งทรงบันดาลขึ้นด้วยฤทธิ์ ด้วยตรัสตั้งว่า "จูฬปันถก" เธอจึงผินหน้าไปทางทิศตะวันออก ลูบท่อนผ้านี้ ด้วยบริกรรมว่า " รัชหรณฺ. รัชหรณฺ" (ผ้าเช็ดธุลี ๆ) อยู่ที่นี้แหละ กรันเมื่อเขากราบทูลเวลาแล้ว, มีภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จไปเรือนของหมอชีวก ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาตกแต่งไว้.

พระจูฬปันถกเจริญภาวนาบรรลुพระอรหัต

ฝ่ายพระจูฬปันถกนั่งแลดูพระอาทิตย์ พลังดูผ้าท่อนั้น บริกรรมว่า " รโหรัม รโหรัม." เมื่อท่านดูผ้าท่อนั้นอยู่, ท่อนผ้าได้เสerahงแล้ว. ลำดับนั้น จึงคิดว่า " ท่อนผ้านี้สะอาดแท้ๆ แต่อาศัยอัธภาณนี้จึงจะปกติเดิมเสีย กลายเป็นของเสerahงอย่างนี้ไปได้, สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ? (ครั้นแล้ว) เริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อมเจริญวิปัสสนา.

พระศาสดาทรงทราบว่ " จิตของพระจูฬปันถกขึ้นสู่วิปัสสนาแล้ว " จึงตรัสว่ " จูฬปันถก เธออย่าทำความหมายเฉพาะท่อนผ้า นั้น ว่ 'เสerahงแล้ว ดิษฐลี;' ก็ฐลีทั้งหลาย มีฐลีคือรากะเป็นต้น มีอยู่ในภายในของเธอ, เธอจงนำ (คือกำจัด) มันออกเสีย" ดังนี้แล้ว ทรงเปล่งพระรัศมี เป็นผู้มีพระรูปปรากฏดุจประทับนั่งตรงหน้า ได้ทรงภายิตคาถาเหล่านี้ว่

"รากะ ชื่อว่ฐลี, แต่เรณู (ละออง) ท่านหาเรียกว่ (ฐลี) ไม: คำว่ "ฐลี" นั้นเป็นชื่อของรากะ; ภิกษุเหล่านั้น ละฐลีนั้นได้ขาดแล้ว อยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากฐลี.

โทสะ ชื่อว่ฐลี, แต่เรณู (ละออง) ท่านหาเรียกว่ (ฐลี) ไม: คำว่ "ฐลี" นั้นเป็นชื่อของโทสะ; ภิกษุเหล่านั้น ละฐลีนั้นได้ขาดแล้ว อยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากฐลี.

โมหะ ชื่อว่าฐลี, แต่เรณู (ละออง) ท่านหา
เรียกว่า (ฐลี) ไม่; คำว่า "ฐลี" นั้นเป็นชื่อ
ของโมหะ; ภิกษุเหล่านั้น ละฐลีนั้นได้ขาดแล้ว
อยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากฐลี."

ในกาลจบคาถา พระอุปัชฌาย์นวกบรพรรุพระอรหันต์ พร้อมด้วย
ปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว. ปิฎก ๓ มาถึงแก่ท่านพร้อมกับปฏิสัมภิทา
ทีเดียว.

บุรพกรรมของพระอุปัชฌาย์

ได้ยินว่า ครั้งดึกดำบรรพ์ ท่านเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงทำ
ประทัภณิพระนคร เมื่อพระเสโทไหลออกจากพระนลาต* ทรงเอาผ้า
สะอาดเช็ดที่สุดพระนลาต. ผ้าได้เศร้าหมองแล้ว. ท้าวเธอกลับได้
อนิจจสัญญาว่า "ผ้าสะอาดเห็นปานนี้อาศัยสระน้ำนี้ ละปกติแปรเป็น
เศร้าหมองไปได้, สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ," เพราะเหตุนั้น ผ้า
สำหรับเช็ดฐลีนั้นแล จึงเป็นปัจจัยของท่านแล้ว.

ฝ่ายหมอชีวกโกมารภัจ ได้น้อมน้ำทักษิโณทกเข้าไปถวาย
พระทศพล, พระศาสดาทรงปีติบาตรด้วยพระหัตถ์ ตรัสว่า "ชีวก
ภิกษุในวิหาร ยังมีอยู่มิใช่หรือ?"

พระมหาปณิกกราบทูลว่า "ในวิหาร ภิกษุไม่มีมิใช่หรือ ?
พระเจ้าข้า." พระศาสดา ตรัสว่า "มี ชีวก." หมอชีวกส่งบุรุษไป
ด้วยสั่งว่า "พนาย ถ้ากระนั้น เธอจงไป จงรู้ว่าภิกษุในวิหารมีหรือ
ไม่มี.

พระจูฬปันถกนิรมิตตนเป็นภิกษุพันรูป

ในขณะนั้น พระจูฬปันถกคิดว่า "พี่ชายของเราพูดว่า 'ภิกษุในวิหารไม่มี,' เราจักประกาศความที่ภิกษุในวิหารมีแก่ท่าน (พี่ชาย) ดังนี้แล้ว จึง (นิรมิต) ให้อัมพวันทั้งสิ้นเต็มด้วยภิกษุทั้งนั้น ภิกษุบางพวกเย็บจีวร, บางพวกข้อมจีวร, บางพวกทำการสาธยาย; นิรมิตภิกษุพันรูป ไม่เหมือนกันและกันอย่างนี้."

บุรุษนั้นเห็นภิกษุเป็นอันมากในวิหาร จึงกลับมาบอกแก่หมอชีวกว่า "คุณหมอขอรับ อัมพวันทั้งสิ้น เต็มด้วยภิกษุทั้งหลาย."

(พระธรรมสังคากาจารย์ กล่าวว่)

**"ฝ่ายพระเถระ ชื่อว่าจูฬปันถก นิรมิตตน
พันครั้ง (เป็นภิกษุพันรูป) ในอัมพวันนั้นแล
แล้วนั่งในอัมพวันอันนำรั้นรมย์ จนกว่าเขาจะบอก
เวลา."**

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะบุรุษนั้นว่า "เธอจงไปวิหาร บอกว่า "พระศาสดารับสั่งหาพระชื่อจูฬปันถก."

เมื่อบุรุษนั้นไปบอกตามรับสั่งแล้ว ทั้งพันปากก็งานว่า "ข้าพเจ้าชื่อจูฬปันถก, ข้าพเจ้าชื่อจูฬปันถก."

บุรุษนั้นกลับไปกราบทูลอีกว่า "พระเจ้าข้า ได้ยินว่า ภิกษุแม่ทุกรูปชื่อจูฬปันถกทั้งนั้น ?"

พระศาสดาตรัสว่า "ถ้ากระนั้น เธอจงไป. รูปใดเอ่ยก่อนว่า"

'ข้าพเจ้าชื่อจุพปันถก,' จงจับมือรูปนั้นไว้, รูปที่เหลือจักหายไป."

เขาได้ทำตามรับสั่ง. ภิกษุประมาณพันรูป หายไปแล้วทันที
ทีเดียว. พระเถระได้ไปกับนุรุษนั้น.

พระศาสดารับสั่งให้จุพปันถกอนุโมทนา

ในเวลาเสร็จภัตกิจ พระศาสดาตรัสเรียกหมอชีวกมารับสั่งว่า
"ชีวก เธอจงรับบาตรของจุพปันถกเถิด, จุพปันถกนี้จักทำอนุโมทนา
แก่เธอ." หมอชีวกได้ทำอย่างนั้นแล้ว. พระเถระบันลือสีหนาท คุณ
สีหะที่ขึ้นรุ่ง (กำลังคะนอง) ได้ทำอนุโมทนา ยังพระไตรปิฎกให้
กระฉ่อนแล้ว.

พระศาสดาเสด็จลุกจากอาสนะ มีภิกษุสงฆ์แวดล้อมเสด็จไปสู่วิหาร,
เมื่อภิกษุทั้งหลายแสดงวัตรแล้ว. เสด็จลุกจากอาสนะ ทรงยืนที่หน้ามุข
พระคันธกุฎี ประทานสุคโตวาท ตรัสบอกกัมมัฏฐานแก่ภิกษุสงฆ์ ทรง
ส่งภิกษุสงฆ์ไปแล้ว เสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎีที่อบด้วยกลิ่นหอมฟุ้ง ทรง
พทมสีหไสยาโดยพระ ปรักษ์เบื้องขวา.

พวกภิกษุปรารภพระคุณของพระศาสดา

ครั้นในเวลาเย็น ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันข้างนี้และข้างโน้น
คุณเวดวงด้วยม่านรัตตัมพล^๑ ปรารภถึงเรื่องพระคุณของพระศาสดาว่า
"ท่านผู้มีอายุ พระมหาปันถกไม่ทราบอภัยของพระจุพปันถก จึง

๑. ตั หตุเถ คณฺห จักรูปนั้นไว้ที่มีมือ. ๒ นอนตะแคงข้างขวา

๓. ผู้ทอด้วยขนสัตว์มีสีแดง.

ไม่สามารถจะให้เรียนคาถาบทเดียวโดย ๔ เดือนได้, 'ไล่ออกจากวิหารด้วย
เข้าใจว่า 'พระรูปนี้โง่;' แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประทานพระอรหัต
กับทั้งปฏิสัมภทา ในระหว่างนั้น (อาหาร) มือเดียวเท่านั้น เพราะ
พระองค์เป็นพระธรรมราชาชั้นเยี่ยม (หาผู้ทัดเทียมมิได้); พระ-
ไตรปิฎกก็มาพร้อมกับปฏิสัมภทานั้นเทียว น่าชม! ชื่อว่า กำลังของ
พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย มีมาก."

พระศาสดาเสด็จไปที่ประชุมภิกษุสงฆ์

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบเรื่องราวนี้ในโรงธรรมแล้ว
ทรงดำริว่า "วันนี้ เราไป ควรอยู่" เสด็จจากพุทธไสยา ทรง
นุ่งผ้า ๒ ชั้นที่ย้อมดีแล้ว ทรงรัดประคดเอวคูดสายฟ้า ทรงห่มจีวร
มหาบังสกุล ได้ขนาดสุดคตประมาณ ปานผ้ารัตตกัมพล เสด็จออกจาก
พระคันธกุฎีอันมีกลิ่นหอมตลบ ไปยังโรงธรรม ด้วยความงามแห่ง
พระอาภักิริยาที่ทรงย่างไปแล้ว คุงพระยาชสารตัวซั่มมันและคูดสีหะ
(และ) ด้วยพระพุทธรถิลาอันหาที่สุดมิได้ เสด็จขึ้นบรรพตอาสน์ที่
บรรจงจัดไว้ในท่ามกลางแห่งโรงกลม ซึ่งประดับแล้ว ประทับนั่งที่
กลางอาสนะ ทรงเปล่งพระพุทธรังสีมีพรณะ ๖ ประการ เปรียบปาน
เทพดาผู้วิเศษ บันดาลท้องมหาสมุทรให้กระเพื่อมอยู่ (และ) ประคูด
สุริโยทัยทอแสงอ่อน ๆ เหนื่อยอดเขายุกันธรณะนั้น. แลเมื่อพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้า พอเสด็จมาถึง ภิกษุสงฆ์ก็หยุดสนทนา^๑ นิ่งเงียบ.

๑. กถาปวัตติ แปลว่า ความเป็นไปแห่งถ้อยคำ. ๒. ถถิ ปจฺฉินฺนิตฺตวา ตตฺถาซึ่งถ้อยคำ

ทรงรำพึงถึงอาการของภิกษุบริษัท

พระศาสดาทรงพิจารณาอุบริษัท ด้วยพระหฤทัยอันอ่อนโยน ทรงรำพึงว่า "บริษัทนี้ งามยิ่งนัก, การคะนองมือก็ดี คะนองเท้าก็ดี เสียงไอก็ดี เสียงจามก็ดี แม้ของภิกษุรูปหนึ่ง ย่อมไม่มี, ภิกษุเหล่านี้แม้ทั้งหมด มีความเคารพด้วยพุทธคารวะ อันเดชแห่งพระพุทธเจ้าทุกคามแล้ว. เมื่อเรานั่ง, (เฉยเสียบ) ไม่พูดแม้ตลอดชั่วอายุ ก็รูปไปไหน ๆ จักหายกเรื่องขึ้นพูดก่อนไม่, ชื่อว่าธรรมเนียมของการยกเรื่องขึ้น เราควรรู้, เราเองจักพูดขึ้นก่อน" ดังนี้แล้ว ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย ด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะดุจเสียงพรหม ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรเล่า? ก็เล่าเรื่องอะไรที่พวกเธอหยุดค้างไว้ในระหว่าง?" เมื่อพวกภิกษุนั้นกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้," จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย จูฬป็นถกหาได้เป็นผู้โง่แต่ในบัดนี้เท่านั้นไม่, แม้ในกาลก่อน ก็เป็นผู้โง่แล้วเหมือนกัน; อนึ่ง เราเป็นที่พำนักอาศัยของเธอเฉพาะในบัดนี้โดยเฉพาะเหมือนได้, ถึงในกาลก่อน ก็ได้เป็นที่พำนักอาศัยแล้วเหมือนกัน; และในกาลก่อน เราได้ทำจูฬป็นถกนี้ให้เป็นเจ้าของแห่งโลกิยทรัพย์แล้ว, บัดนี้ ได้ทำให้เป็นเจ้าของแห่งโลกุตระทรัพย์," อันภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่จะสดับเนื้อความนั้น โดยพิสดาร ทูลอัญเชิญแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (เล่าว่า)

เรื่องมาณพเรียนศิลปะในกรุงตักกสิลา

ในอดีตกาล มาณพชาวพระนครพาราณสีคนหนึ่ง ไปยังกรุงตักกสิลาแล้ว เป็นธัมมบัณฑิตของอาจารย์ทศปาโมกข์ เพื่อประสงค์

เรียนศิลปะ ได้เป็นผู้อุปการะอาจารย์อย่างยิ่ง ในระหว่างมาณพ ๕๐๐, ทำกิจทุกอย่าง มีนวดเท้าเป็นต้น, แต่เพราะเป็นคนโง่ จึงไม่สามารถจะเรียนอะไร ๆ ได้, อาจารย์แม้พยายามด้วยคิดเห็นว่า "ศิษย์คนนี้มีอุปการะแก่เรามาก, จักให้เขาศึกษาให้ได้" ก็ไม่สามารถให้ศึกษาอะไร ๆ ได้.

เขาอยู่สิ้นกาลนาน แม้คาถาเดียวก็ไม่สามารถจะเรียน (ให้จำ) ได้ นีกระอา เลยลาอาจารย์ว่า "จักไปละ." อาจารย์คิดว่า "ศิษย์คนนี้อุปการะเรา, เราก็หวังความเป็นบัณฑิตแก่เขาอยู่, แต่ไม่สามารถจะทำความเป็นบัณฑิตนั้นได้, จำเป็นที่เราจะต้องทำอุปการะตอบแก่ศิษย์คนนี้ให้ได้, จักผูกมนต์ให้เขาสักบทหนึ่ง," ท่านนำเขาไปสู่ป่า ผูกมนต์นี้ว่า "อภฺภูติ อภฺภูติ กิการณ อภฺภูติ ? อหฺปี ตํ ชานามิ ชานามิ."

(ท่านเพียรไปเถิด เพียรไปเถิด, เพราะเหตุไร? ท่านจึงเพียร, แม้เรารู้เหตุนี้มันอยู่ รู้อยู่) ดังนี้แล้ว ให้เขาเรียนบททวนกลับไปกลับมาหลายร้อยครั้ง แล้วถามว่า "เธอจำได้หรือ*?" เมื่อเขาตอบว่า "ผมจำได้ขอรับ" จึงแจ้งว่า "ธรรมคาถาศิลปะที่คนโง่ทำความพยายามทำให้คล่องแล้ว ย่อมไม่เลือน" แล้วให้เสบียงทาง สั่งว่า "เธอ จงไป, อาศัยมนต์นี้เลี้ยงชีพเถิด, แต่เพื่อประโยชน์จะไม่ให้มนต์เลือนไป เธอพึงทำการสาธยายมนต์นั้นเป็นนิตย์" ดังนี้แล้ว ก็ส่งเขาไป.

ครั้นในเวลาเขาถึงพระนครพาราณสี มารดาได้ทำสักการะสัมมานะใหญ่ ด้วยดีใจว่า "บุตรของเราศึกษาศิลปะกลับมาแล้ว."

๑. ปญญาติ เต แปลว่า มนต์นั้นย่อมปรากฏแก่เธอ ?

พระเจ้าแผ่นดินตรวจความเป็นไปของราษฎร

ในกาลนั้น พระเจ้าพาราณสี ทรงพิจารณาว่า "โทษบางประการ ในเพราะกรรมทั้งหลาย มีกายกรรมเป็นต้นของเรา มีอยู่หรือหนอ?" ไม่ทรงเห็นกรรมอะไร ๆ อันไม่เป็นที่พอพระทัยของพระองค์ ก็ทรงดำริว่า "กรรมดาโทษของตน หาปรากฏแก่ตนไม่, ย่อมปรากฏแก่คนเหล่าอื่น; เราจักกำหนด (ความเป็นไป) ของพวกชาวเมือง" ดังนี้แล้ว จึงทรงปลอมเพศ เสด็จออกไปในเวลาเย็น ทรงดำริว่า "กรรมดาการสนทนา ปราศรัยของพวกมนุษย์ผู้นั่งบริโภคอาหารในเวลาเย็น ย่อมมีประการต่าง ๆ กัน; ถ้าเราครองราชย์โดยธรรม, ชนทั้งหลายคงจะพูดกันว่า 'พวกเรา ถูกพระเจ้าแผ่นดินผู้ไม่ตั้งอยู่โดยธรรม ผู้ชั่วช้า เบียดเบียนด้วยสินไหม และพลีเป็นต้น' ถ้าเราครองราชย์โดยธรรม, ชนทั้งหลายก็จักกล่าวคำ เป็นต้นว่า 'ขอพระเจ้าอยู่หัวของเราทั้งหลาย จงทรงพระชนมายุยืนเถิด' แล้วก็สรรเสริญคุณของเรา" ดังนี้แล้ว จึงเสด็จเที่ยวไปตามลำดับฝาเรือน นั้น ๆ.

ในขณะนั้น พวกโจรผู้หากินทางขูดอูโมงค์ กำลังขูดอูโมงค์ในระหว่างเรือน ๒ หลัง เพื่อต้องการเข้าเรือนทั้งสอง โดยอูโมงค์เดียวกัน. พระราชาทอดพระเนตรเห็นพวกมันแล้ว ได้ทรงแอบซุ่มอยู่ในเงาเรือน. ในเวลาที่พวกมันขูดอูโมงค์เข้าเรือนได้แล้วตรวจดูสิ่งของ มาณพัตินั้นแล้ว ก็สาธยายมนต์นั้น กล่าวว่ "มฤติ มฤติ, กิการณา มฤติ? อหิปี ตัม ชานามิ ชานามิ."

๑. ทณฺฑ แปลว่า อาชญา ก็ได้.

โจรเหล่านั้น ได้ฟังคำนั้นแล้ว ก็ตกใจกลัวทิ้งแม่ผ้าที่คนนุ่งเสียหนีไปเลยซึ่ง ๆ หน้าทีเดียว ด้วยบอกกันว่า " นัยว่าเจ้าคนนี้รู้จักพวกเรา, มันจักให้พวกเราหนีหายเสียบัดนี้."

ทรงเห็นโจรหนีเพราะมนต์ของมาณพ

พระราชาทอดพระเนตรเห็นโจรเหล่านั้นกำลังหนีไป และได้ทรงสดับเสียงมาณพนอกนี้สาธยายมนต์อยู่ ทรงกำหนด (ความเป็นไป) ของพวกชาวเมืองได้แล้ว จึงเสด็จเข้าพระราชานิเวศน์; แลเมื่อราตรีสว่างแล้ว พอเข้าตรู่ ก็รับสั่งเรียกบุรุษคนหนึ่ง (มาเฝ้า) ตรัสว่า " พนาย เธอจงไป พวกโจรชุดอุโมงค์ในเรือนชื่อนั้น ในถนนโน้น, ในเรือนหลังนั้น มีมาณพเรียนศิลปปะมาแต่เมืองตักกสิลา (คนหนึ่ง) เธอจงนำเขามา."

เขาไปบอกว่า " พระเจ้าอยู่หัว รับสั่งหาท่าน" แล้วนำมาณพมา. ลำดับนั้น พระราชตรัสกะเขาว่า " พ่อ เธอเป็นมาณพผู้เรียนศิลปปะมาจากเมืองตักกสิลาหรือ?"

มาณพ. พระเจ้าข้า พระอาชญาไม่พ้นเกล้า.

พระราช. ให้ศิลปปะแกฉันทบ้างเถิด.

มาณพ. ดิถี พระเจ้าข้า ขอพระองค์ประทับบนอาสนะที่เสมอกันแล้วเรียนเถิด.

ลำดับนั้น พระราชาทรงทำอย่างนั้น ทรงเรียนมนต์นั้นกะเขาแล้ว ได้พระราชทานทรัพย์พันหนึ่ง ด้วยพระดำรัสว่า " นี้ เป็นส่วนบูชาอาจารย์ของท่าน. "

ในกาลนั้น เสนาบดี พูดยกญยามาลาของพระเจ้าแผ่นดินว่า
" แกจักแต่งพระมัสสุของในหลวงเมื่อไร ?"

ญยามาลา. พรงนี้ หรือมะรินนี้แหละ.

เสนาบดีนั้น ให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่เขาแล้ว พูคว่า " ข้ามีกิจอยู่
(อย่างหนึ่ง)" เมื่อเขาถามว่า " กิจอะไร นาย?" บอกว่า " แกต้องทำ
เป็นเหมือนจะทำการแต่งพระมัสสุของในหลวง สบัดมิดโกนให้คมกริบ,
ตัดก้านพระศอเสียด จัก (ได้) เป็นเสนาบดี, ข้าจักเป็นพระเจ้าแผ่นดิน.
เขาเรียกว่า " ได้ " ในวันแต่งมัสสุถวายในหลวง เอาน้ำหอมสระสรงพระ-
มัสสุให้เปียก สบัดมิดโกน จับที่ชายพระนลาตคิดว่า " มิดโกนมีคมร่อย
ไปเสียดหน่อย, เราควรตัดก้านพระศอโดยนับเดียวเท่านั้น" ดังนี้แล้ว
จึงยื่นส่วนข้างหนึ่ง สบัดมิดโกนอีก.

ในขณะนั้น พระราชาทรงระลึกถึงมนต์ของพระองค์ได้ เมื่อจะ
ทรงทำการสาธยาย ตรัสว่า "มณฺเฐสิ มณฺเฐสิ, กิการณา มณฺเฐสิ ?
อหิปี ตํ ชานามิ ชานามิ."

เหงื่อไหลโซมจากหน้าผากของนายญยามาลาแล้ว. เขาเข้าใจว่า "ใน
หลวงทรงทราบเรา" กลัวแล้ว จึงโยนมิดโกนเสียดที่แผ่นดินแล้ว หมอบ
กราบลงแทบพระบาท.

กุศายของพระราชา

ธรรมดาพระราชาทั้งหลายย่อมเป็นผู้ฉลาด, เพราะฉะนั้น พระองค์
จึงตรัสกะเขาอย่างนี้ว่า " เฮ้ย ! อ้ายญยามาลาใจร้าย มึงเข้าใจว่า 'พระ-
เจ้าแผ่นดิน' ไม่รู้มึงหรือ ?"

ภูษามาลา. ขอพระองค์ โปรดพระราชทานอภัยแก่ข้าพระองค์เถิด
พระเจ้าข้า.

พระราชา. ช่างเถอะ, อย่ากลัวเลย, บอกมาเถิด.

ภูษามาลา. พระเจ้าข้า เสนาบดีให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่ข้าพระองค์
บอกว่า "แกจงทำที่เป็นแต่พระมัสสุของในหลวง ตัดก้านพระสอเสียด,
เมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว, ข้าจักเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ตั้งแก้ไข้เป็น
เสนาบดี."

พระราชา ทรงสดับคำนั้นแล้ว ทรงดำริว่า "เราได้ชีวิตเพราะ
อาศัยอาจารย์" ดังนี้แล้ว จึงดำรัสสั่งให้หาเสนาบดีมา (เฝ้า) ตรัสว่า
"เสนาบดีผู้เจริญ ชื่อว่าอะไรที่เขาไม่ได้แล้วจากสำนักของฉัน. บัดนี้
ฉันไม่อาจจะดูเธอได้, เธอจงออกไปจากแคว้นของฉัน" รับสั่งให้เนร-
เทศเขาออกจากแคว้นแคว้นแล้ว ก็รับสั่งให้มาณพผู้อาจารย์มาเฝ้า ตรัสว่า
"ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าได้ชีวิตเพราะอาศัยท่าน" ดังนี้แล้ว ทรงทำ
สักการะใหญ่ ได้พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีแก่อาจารย์นั้นแล้ว.
มาณพในครั้งนั้นได้เป็นจูปันถก, พระศาสดาเป็นอาจารย์ทิศาปาโมกข์.

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุ
ทั้งหลาย แม้ในกาลก่อน จูปันถกก็โง่งอย่างนี้เหมือนกัน. แม้ในกาลนั้น
เราก็ได้เป็นที่พึ่งพำนักของเธอ ยังขอให้ตั้งอยู่ในโลกียทรัพย์แล้ว, ใน
วันรุ่งขึ้น เมื่ออกา (สนทนากัน) ตั้งขึ้นว่า "นำสรรเสริญ พระศาสดา
ทรงเป็นที่พึ่งพำนักของพระจูปันถกแล้ว" ตรัสเล่าเรื่องอดีตในจูป-
เสฏฐิชาดกแล้ว ตรัสคาถาว่า

"ผู้มีปรีชาเห็นประจักษ์ ย่อมตั้งตนได้ด้วย

ทุนทรัพย์แม่น้อย เหมือนคนก่อไฟกองน้อยให้ลุก

เป็นกองใหญ่ได้ฉะนั้น."

แล้วตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นที่พึ่งพำนักของจูปันถกนี้เฉพาะแต่ในบัดนี้หามิได้. ถึงในกาลก่อน ก็ได้เป็นที่พึ่งพำนักแล้วเหมือนกัน ; แต่ในกาลก่อน เราได้ทำจูปันถกนี้ให้เป็นเจ้าของโลกิยทรัพย์, บัดนี้ทำให้เป็นเจ้าของโลกุตระทรัพย์" ดังนี้แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า จูปันถกเทวสิก แม้ในครั้งนั้น ได้เป็นจูปันถก (ในบัดนี้), ส่วนจูปกเศรษฐีผู้ฉลาดเฉียบแหลม เข้าใจพยากรณ์ นักขัต (ในครั้งนั้น) คือเรานั่นเอง."

พวกภิกษุชมพระจูปันถก

อีกวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในธรรมสภาว่า "ผู้มีอายุ พระจูปันถก แม้ไม่สามารถจะเรียนคาถา ๔ บท โดย ๔ เดือนได้ ก็ไม่สละความเพียร ตั้งอยู่ในอรหัตแล้ว, บัดนี้ได้เป็นเจ้าของทรัพย์คือโลกุตระธรรมแล้ว."

พระศาสดาสอนให้ทำที่พึ่งด้วยธรรม ๔ ประการ

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเขอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " ด้วยเรื่องชื่อนี้ (พระเจ้าข้า)," จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในศาสนา

ของเรา ปรารถนาความเพียรแล้ว ย่อมเป็นเจ้าของแห่งโลกุตระธรรมได้เทียว"
ดังนี้แล้ว ตรัสคาถานี้ว่า

๓. อุฏฺฐาเนนปฺปมาเทน สยฺยเมเน ทเมเน จ

ทีปํ กยฺรธา เมธาวิ ยํ โยโฆ นาภิกีรติ.

"ผู้มีปัญญา พึงทำเกาะ (ที่พึง) ที่ห้วงน้ำ
ท่วมทับไม่ได้ ด้วยความหมั่น ด้วยความไม่
ประมาท ด้วยความระวัง และด้วยความฝึก."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า ทีปํ กยฺรธา ความว่า ผู้มีปัญญา
ประกอบพร้อมแล้วด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม พึงทำ คือพึงกระทำ
ได้แก่อาจทำ เกาะ คืออรหัตผล อันเป็นที่พึงพำนักของตนในสาครคือ
สงสารอันลึกยิ่ง โดยความเป็นที่พึงอันได้ยากยิ่งนี้ ด้วยธรรมอันเป็นเหตุ
๔ ประการเหล่านี้ คือ; ด้วยความหมั่น กล่าวคือ ความเพียร ๑ ด้วย
ความไม่ประมาท กล่าวคือการไม่อยู่ปราศจากสติ ๑ ด้วยความระวัง กล่าว
คือปาริสุทธิศีลสี่ ๑ ด้วยความฝึกอินทรีย์ ๑.

ถามว่า "พึงทำเกาะเช่นไร ?"

แก้ว่า "พึงทำเกาะที่ห้วงน้ำท่วมทับไม่ได้." อธิบายว่า พึงทำ
เกาะที่ห้วงน้ำ คือ กิเลสทั้ง ๔ อย่าง ไม่สามารถจะท่วมพัดคือกำจัดได้;
แท้จริง พระอรหัต อันโสมะไม่สามารถจะท่วมทับได้เลย.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ - หน้าที่ 344

ในเวลาจบคาถา ชนเป็นอันมาก ได้เป็นพระอริยบุคคล มีพระ-
โสดาบันเป็นต้นแล้ว. เทศนามีประโยชน์แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว
ดังนี้แล.

เรื่องพระอุปัชฌาย์นถกเถระ จบ.

๔. เรื่องพาลนัก্ষัตร์ [๑๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนัก্ষัตร์
ของคณพาล ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "ปมาทมนุญฺญชฺชุตติ" เป็นต้น.

คณพาลชาวเมืองสาวัตถีเล่นนัก্ষัตร์

ความพิสดารว่า ดังได้สดับมา ในสมัยหนึ่ง เขาป่าวประกาศชื่อ
พาลนัก্ষัตร์ ในพระนครสาวัตถี. ในนัก্ষัตร์นั้น พวกคณพาลผู้มีปัญญา
ทราม เอาเถาและโคมัย (มูลโค) ทาร่างกาย เทียวกล่าววาจาของ
อัสติบรูชไปตลอด ๗ วัน, เห็นใคร ๆ เป็นญาติก็ตาม เป็นสหายก็ตาม
เป็นบรรพชิตก็ตาม เชื่อว่าละอายอยู่ ไม่มี, ยืนกล่าววาจาของอัสติบรูช
อยู่ที่ประตูทุก ๆ ประตู. มนุษย์ทั้งหลายไม่อาจฟังอัสติบรูชของพวก
เขาได้ จึงส่งทรัพย์ให้ถึงบาทบ้าง บาทหนึ่งบ้าง กหาปณะหนึ่งบ้าง
ตามกำลัง, พวกเขาก็กินทรัพย์ที่ได้แล้ว ๆ ที่ประตูเรือนของมนุษย์เหล่า
นั้น ๆ แล้วก็หลีกไป.

ก็ในกาลนั้น พระนครสาวัตถี มีอริยสาวกประมาณ ๕ โกลิ. ท่าน
เหล่านั้นส่งข่าวไปถวายพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้ากับภิกษุสงฆ์ อย่าเสด็จเข้าไปสู่พระนคร จงประทับอยู่แต่
ในพระวิหารสี่วัน ๗ วัน," ก็ตลอด ๗ วันนั้น (ท่านเหล่านั้น) จัด
ข้าวยาและภัตเป็นต้น (ส่งไป) ในพระวิหารนั้นแลเพื่อภิกษุสงฆ์ แม้
ตนเองก็ไม่ออกจากเรือน.

๑. การเริ่มเรื่องของคณพาล.

ก็ครั้งเมื่อนักขัตตสุตสิ้นหลงแล้ว, ในวันที่ ๘ อริยสาวกเหล่านั้น
นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้เสด็จเข้าไปยังพระนคร
ถวายนไใหญ่ นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ๗ วันของพวกข้าพระองค์ล่วงไปได้โดยยากอย่างยิ่ง, เมื่อพวก
ข้าพระองค์ได้ยินนามมิใช่ของสัตบุรุษของพวกพาล, หูทั้งสองเป็นประ-
หนึ่งว่าถึงอาการแตกทำลาย, ใคร ๆ ก็ไม่ละอายแก่ใคร ๆ, เพราะเหตุนี้
พวกข้าพระองค์ จึงไม่ให้พระองค์เสด็จเข้าภายในพระนคร, ถึงพวก
ข้าพระองค์ก็ไม่อาจออกจากเรือน."

คนพาลกับคนฉลาดมีอาการต่างกัน

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของอริยสาวกเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า
" กิริยาของพวกผู้มีปัญญาทราม ย่อมเป็นเช่นนี้, ส่วนผู้มีปัญญาทั้งหลาย
รักษาความไม่ประมาทไว้เหมือนทรัพย์อันเป็นสาระ ย่อมบรรลุสมบัติคือ
อมตมหานิพพาน" ดังนี้แล้ว ได้ทรงภายิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

๔. ปมาทมนุญฺญชฺชุตติ พาลา ทุมฺเมธินฺน ชนา
อปฺปมาทญฺจ เมธาวิ ฐนํ เสฏฺฐจิวฺ รกฺขติ.
มา ปมาทมนุญฺญเชธ มา กามรติสนฺถวํ
อปฺปมตฺโต หิ ฌายนฺโต ปปฺโปติ วิปุลํ สุขํ.

"พวกชนพาลผู้มีปัญญาทราม ย่อมประกอบ
เนื่อง ๆ ซึ่งความประมาท, ส่วนผู้มีปัญญา
ย่อมรักษาความไม่ประมาทไว้เหมือนทรัพย์อัน
ประเสริฐ, ท่านทั้งหลายอย่าตามประกอบความ

ประมาท, อย่าตามประกอบความเขยชิดด้วย
ความยินดีในกาม; เพราะว่าผู้ไม่ประมาทแล้ว
เฟื่องพินิจอยู่ ย่อมบรรลुสุขอันไพบุลย์."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พาลา ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยความเป็น
ชนพาล คือผู้ที่ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า.

บทว่า ทุมเมธิน คือไร้ปัญญา. พวกชนพาลนั้น เมื่อไม่เห็น
โทษในความประมาท ชื่อว่าย่อมประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความประมาท คือ
ว่า ย่อมให้กาลล่วงไปด้วยความประมาท.

บทว่า เมธาวิ เป็นต้น ความว่า ส่วนบัณฑิตผู้ประกอบด้วย
ปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม ย่อมรักษาความไม่ประมาทไว้เหมือนทรัพย์
คือ รัตนะ ๗ ประการ อันประเสริฐ คือสูงสุด ซึ่งสืบเนื่องมาแต่วงศ์
ตระกูล. อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า ชนทั้งหลายเมื่อเห็นอานิสงส์ในทรัพย์
ว่า "เราทั้งหลาย อาศัยทรัพย์อันสูงสุด จักถึงสมบัติคือกามคุณ จักทำ
ทางเป็นที่ไปสู่ปรโลกให้หมดจดได้," ย่อมรักษาทรัพย์นั้นไว้จันใด; แม้
บัณฑิตก็ฉนั้นนั้น เมื่อเห็นอานิสงส์ในความไม่ประมาทว่า "ชนผู้ไม่ประ-
มาทแล้ว ย่อมได้เฉพาะซึ่งฌานทั้งหลาย มีปฐมฌาน เป็นต้น ย่อมบรรลु
โลกุตระธรรมมีมรรคและผล เป็นต้น ย่อมยังวิชา ๓ (และ) อภิญญา ๖^{*}
ให้ถึงพร้อมได้." ย่อมรักษาความไม่ประมาทไว้เหมือนทรัพย์อันประเสริฐ.

๑. อิทธีวธิ แสดงฤทธิ์ได้, ทิวโสต หุทิพย์, เจโตปริยญาณ รู้จักกำหนดใจผู้อื่น. ปุพเพนิวา-
सानุสสติ ระลึกชาติได้, ทิวขจักขุ ตาทิพย์, อาสวกักขญาณ รู้จักทำอ้าวะให้สิ้น, รวมเป็น
อภิญญา ๖. ๓ ข้อเบื้องปลาย เรียกว่า วิชา ๓ ก็ได้.

บทว่า มา ปมาท^๑ ความว่า เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายอย่าตาม
ประกอบความประมาท คืออย่าให้กาลล่วงไปด้วยความประมาท.

บาทคาถาว่า มา กามรติสนุถ^๒ ความว่า อย่าตามประกอบ คือ
อย่าคิด ได้แก่ อย่าได้เฉพาะแม้ซึ่งความเชยชิดด้วยอำนาจแห่งตัณหา กล่าว
คือ ความยินดีในวัตถุกามและกิเลสกาม.

บทว่า อปฺปมฺโต^๓ हि เป็นต้น ความว่า เพราะว่าบุคคลผู้ไม่
ประมาทแล้ว โดยความเป็นผู้มีสติตั้งมั่น เฝงอยู่ ย่อมบรรลุนิพพาน-
สุขอันไพบูรณ์ คือโอฬาร.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบัน
เป็นต้น. เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพาลนักรัศมี จบ.

๕. เรื่องพระมหากัสสปเถระ [๑๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระมหากัสสปเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "ปมาทํ อปฺปมาเทน" เป็นต้น.

พระเถระตรวจดูสัตว์โลกด้วยทิพยจักขุ

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พระเถระอยู่ในปิณฑลิกูหา^๑ เทียวไป บิณฑบาต ภายหลังภัต นั่งเจริญอาโลกกสิณ^๒ ตรวจดูสัตว์ทั้งหลายผู้ประมาทแล้วและไม่ประมาทแล้ว ซึ่งจุดิและเกิดในที่ทั้งหลาย มีน้ำ แผ่นดิน และภูเขาเป็นต้นอยู่ ด้วยทิพยจักขุ.

พระศาสดา ประทับนั่งในพระเชตวันนั้นแล ทรงตรวจดูด้วยทิพยจักขุว่า "วันนี้ กัสสปผู้บุตรของเรา อยู่ด้วยกรรมเป็นเครื่องอยู่อะไรหนอ?" ทรงทราบว่ "ตรวจดูการจุดิและเกิดของสัตว์ทั้งหลายอยู่," จึงตรัสว่า "ชื่อว่า การจุดิและการเกิดแห่งสัตว์ทั้งหลาย แม้อันพุทธานุชา ไม่ทรงกำหนด, ใคร ๆ ไม่สามารถจะทำการกำหนดสัตว์ทั้งหลาย ผู้ถือปฏิสนธิในท้องของมารดา อันมารดาบิดายังไม่ทันรู้ก็จุดิเสียแล้วได้, การรู้จุดิและปฏิสนธิของสัตว์เหล่านั้น ไม่ใช่วิสัยของเธอ, วิสัยของเขามีประมาณน้อย, ส่วนการรู้การเห็นสัตว์ทั้งหลายผู้จุดิและเกิดอยู่โดยประการทั้งปวง

๑. ปิณฑลิกูหา แปลว่า ไม้เลียบหรือคิปลี ร่วมกับคูหาศัพท์ แปลว่า ถ้าอันประกอบด้วยไม้เลียบหรือคิปลี อีกนัยหนึ่ง ถ้านี้ พระมหากัสสปเถระอาศัยอยู่มากกว่าที่อื่น นามเดิมของพระเถระชื่อว่า ปิณฑลิกูหา ถ้าแปลมุ่งเอาชื่อพระเถระเป็นที่ตั้งแล้ว ก็แปลว่า ถ้าเป็นที่อยู่ของพระปิณฑลิกูหา.

๒. อาโลกกสิณ กสิณกำหนดเอาแสงสว่างเป็นอารมณ์.

เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น" ดังนี้แล้ว ทรงแผ่พระรัศมีไป
เป็นประหนึ่งว่า ประทับนั่งอยู่ในที่เฉพาะหน้า ตรัสพระคาถานี้ว่า

๕. ปมาทํ อปฺปมาเทน ยทา นุทฺติ ปณฺฑิตํ

ปญฺญาปาสาทมารุหฺห อโสกํ โสภินิ ปชํ

ปพฺพตฺถุจฺจว ภูมฺมภูเจ ธีโร พาเล อเวกฺขติ.

"เมื่อใดบัณฑิตบรรเทาความประมาทด้วยความ
ไม่ประมาท เมื่อนั้นบัณฑิตนั้น ขึ้นสู่ปัญญา
เพียงดังปราสาท ไม่เศร้าโศก ย่อมพิจารณา
เห็นหมู่มสัตว์ ผู้มีความเศร้าโศก ปราชญ์ย่อม
พิจารณาเห็นคนพาลทั้งหลายได้ เหมือนคนผู้
ยืนอยู่บนยอดเขา มองเห็นชนผู้ยืนอยู่บนพื้น
ดินได้ฉะนั้น."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นุทฺติ เป็นต้น ความว่า เมื่อใดบัณฑิต
พอกพูนธรรมมีความไม่ประมาทเป็นลักษณะ ไม่ให้โอกาสแก่ความ
ประมาท ชื่อว่า ย่อมบรรเทา คือย่อมขับไล่ซึ่งความประมาทนั้น ด้วย
กำลังแห่งความไม่ประมาท; เหมือนน้ำใหม่ ไหลเข้าสู่สระโบกขรณี
ยังน้ำเก่าให้กระเพื่อมแล้ว ไม่ให้โอกาสแก่น้ำเก่านั้น ย่อมรุน คือ ย่อม
ระบายน้ำเก่านั้นให้ไหลหนีไป โดยที่สุดของคนฉะนั้นแล. เมื่อนั้น
บัณฑิตนั้น มีความประมาทอันบรรเทาแล้ว บำเพ็ญปฏิบัติอันสมควร
แก่ความไม่ประมาทนั้นอยู่, ขึ้นสู่ปัญญาเพียงดังปราสาท กล่าวคือ

ทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ โดยอรรกว่าสูงเยี่ยม ด้วยปฏิปทานั้น คุชบุคค
ขึ้นสู่ปราสาททางบันไดฉะนั้น ชื่อว่าผู้ไม่เศร้าโศก เพราะความเป็นผู้ละ
ลูกศร คือความโศกเสียได้แล้ว, ย่อมพิจารณาเห็น คือย่อมมองเห็น
ประชา คือหมู่มสัตว์ ผู้ชื่อว่า มีความเศร้าโศก เพราะความเป็นผู้ละลูกศร
คือความโศกยังไม่ได้ ซึ่งจุติอยู่ และเกิดอยู่ ด้วยทิพยจักขุ.

ถามว่า เหมือนอะไร ?

แก้วว่า เหมือนคนผู้ยืนบนยอดเขา ย่อมมองเห็นชนผู้ยืนอยู่บนพื้นดิน
ได้ฉะนั้น; อธิบายว่า บุคคผู้ยืนอยู่บนยอดเขา ย่อมมองเห็นชนผู้ยืนอยู่
ที่พื้นดินได้ หรือผู้ยืนอยู่บนปราสาทชั้นบน ย่อมมองเห็นชนผู้ยืนอยู่ใน
บริเวณแห่งปราสาทได้โดยไม่ยากฉันทใจ; ปราชญ์คือบัณฑิต ได้แก่พระ
มหาวิณาสพเมื่อนั้น ก็ย่อมพิจารณาเห็นคนพาลทั้งหลาย ผู้ยังถอนพิษคือ
วิญญะไม่ได้ จุติอยู่และเกิดอยู่โดยไม่ยากฉันทนั้น,

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก กระทำให้แจ้งแล้วซึ่งพระอริยผล
ทั้งหลาย มีโศคาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระมหากัสสปเถระ จบ.

๒. เรื่องภิกษุ ๒ สหาย [๒๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๒ สหาย ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อปฺปมตฺโต ปมตฺเตสุ" เป็นต้น.

ภิกษุ ๒ รูปมีปฏิปทาต่างกัน

ได้ยินว่า ภิกษุ ๒ รูปนั้น เรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดา แล้ว เข้าไปยังวิหารอันตั้งอยู่ในป่า. ในภิกษุ ๒ รูปนั้น รูปหนึ่ง เก็บฝืนมาต่อเวลายังวันแล้ว จัดเตาไฟแล้ว นั่งผิงไฟสนทนากับพวกภิกษุหนุ่มและสามเณรอยู่ตลอดปฐมยาม. รูปหนึ่งไม่ประมาท ทำสมณธรรมอยู่ ตักเตือนรูปนอกนี้ว่า "ผู้มีอายุ ท่านอย่าทำอย่างนั้น, เพราะอบาย^๑ ๔ เป็นเช่นเรือนที่เป็นที่นอนแห่งชนผู้ประมาทแล้ว, ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย อันบุคคลผู้โง่เขลา ไม่อาจให้ทรงยินดีได้." ท่านไม่ฟังคำตักเตือนของภิกษุนั้น. ภิกษุนอกนี้ คิดว่า "ภิกษุนี้ไม่เชื่อถ้อยคำ"^๒ จึงไม่ปรารภ (ตักเตือน) ท่านไม่ประมาทแล้วได้ทำสมณธรรม. ฝ่ายพระเถระผู้เกียจคร้าน ผิงไฟในปฐมยามแล้ว ในเวลาที่ภิกษุนอกนี้เดินจงกรมแล้วเข้าไปสู่ห้อง จึงเข้าไป พูกว่า "ท่านผู้เกียจคร้านมาก ท่านเข้าไปสู่ป่า เพื่อต้องการหลับนอน (หรือ): อันบุคคลเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระพุทธเจ้า แล้วลุกขึ้นทำสมณธรรมตลอดทั้งกลางคืนกลางวัน ไม่ควรหรือ?" ดังนี้แล้ว ก็เข้าไปยังที่อยู่

๑. อบาย ๔ คือ ๑. นิระชะ นรก ๒. ติรัจฉานโยนิ กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ๓. ปิตติวิสัย ภูมิแห่งเปรต ๔. อสุรกาย พวกอสุรกาย. ๒. น วจนกฺขโม ไม่อดทนต่อถ้อยคำ.

ของตนแล้วนอนหลับ, ฝ่ายภิกษุคนนี้ พักผ่อนในมัชฌิมยามแล้ว กลับลุกขึ้นทำสมณธรรมในปัจฉิมยาม. ท่านไม่ประมาณอย่างนั้น ต่อ กาลไม่นานนัก ก็บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย. ภิกษุ รูปเกียจคร้านคนนี้ ให้เวลาล่วงไปด้วยความประมาณอย่างเดียว. ภิกษุ ๒ รูปนั้น ออกพรรษาแล้ว ไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดา แล้ว นั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง.

พระศาสดาตรัสถามภิกษุทั้งสอง

พระศาสดาทรงกระทำปฏิสันถารกับภิกษุ ๒ รูปนั้นแล้ว ตรัสถาม ว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่ประมาณทำสมณธรรมกันแลหรือ? กิจแห่งบรรพชิตของพวกเธอถึงที่สุดแล้ว แลหรือ?" ภิกษุผู้ประมาณ กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความไม่ประมาณของภิกษุนั้น จักมี แต่ที่ไหน? ตั้งแต่เวลาไป เชนนอนหลับให้เวลาล่วงไปแล้ว."

พระศาสดา ตรัสถามว่า "ก็เธอเล่า? ภิกษุ."

ภิกษुरुปเกียจคร้าน ทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ เก็บพินมาต่อเวลายังวัน จักเตาไฟแล้ว นั่งผิงไฟอยู่ตลอดปฐมยามไม่หลับ นอน ให้เวลาล่วงไปแล้ว."

ผู้ไม่ปัญญาดีย่อมละทิ้งผู้มีปัญญาธรรม

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะท่านว่า "เธอประมาณแล้ว ปล่อย เวลาล่วงไป (เปล่า) ยังมาพูดว่า 'ตัวไม่ประมาณ' และทำผู้ไม่ประมาณ ให้เป็นผู้ประมาณ. เธอเป็นเหมือนม้าตัวทรพล ขาดเขี้ยวแล้วในสำนัก

แห่งบุตรของเรา, ส่วนบุตรของเรานี้ เป็นเหมือนม้าที่มีเขี้ยวเร็วในสำนัก
ของเธอ" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๖. อปฺปมตฺโต ปมตฺเตสุ สุตฺเตสุ พหุชาคโร

อพลสฺสํว สิมฺสฺโส หิตฺวา ยาทิ สุเมธฺโส.

"ผู้มีปัญญาดี เมื่อชนทั้งหลายประมาทแล้ว
ไม่ประมาท, เมื่อชนทั้งหลายหลับแล้ว ตื่นอยู่โดย
มาก ย่อมละบุคคลผู้มีปัญญาทราวมไปเสีย คุณม้า
ตัวมีฝีเท้าเร็ว ละทิ้งตัวหากำลังมิได้ไปฉะนั้น."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปมตฺโต ความว่า ชื่อว่า ผู้ถึง
พร้อมด้วยความไม่ประมาท เพราะความเป็นผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติ ได้
แก่พระชินาสพ.

บทว่า ปมตฺเตสุ ความว่า เมื่อสัตว์ทั้งหลายตั้งอยู่แล้วในการ
ปล่อยสติ. บทว่า สุตฺเตสุ คือ (เมื่อสัตว์ทั้งหลาย) ชื่อว่า ประพฤติ
หลับอยู่ทุกอิริยาบถทีเดียว เพราะไม่มีธรรมเป็นเครื่องตื่น คือ สติ.
บทว่า พหุชาคโร ได้แก่ ผู้ดำรงอยู่ในธรรมเป็นเครื่องตื่น คือความ
ไพบูลย์แห่งสติเป็นอันมาก.

บทว่า อพลสฺสํว ความว่า คุณม้าสินธพอาชาไนยตัวมีเขี้ยวเร็ว
วิ่งทิ้งม้าตัวมีกำลังทราวม มีเขี้ยวขาดแล้ว โดยความเป็นม้ามี่เท้าด่วนไป
ฉะนั้น.

บทว่า สุเมธฺโส เป็นต้น ความว่า บุคคลผู้มีปัญญาอดเยี่ยม
ย่อมละบุคคลผู้เห็นปานนั้นไป ด้วยอาคมคือปรัชติบ้าง ด้วยอริคมคือการ

บรรลุมรรคผลบ้าง : อธิบายว่า เมื่อคนมีปัญญาที่พยายามเรียนพระสูตร
สูตรหนึ่งอยู่นั้นแล, ผู้มีปัญญาย่อมเรียนได้วรรคหนึ่ง. ย่อมละไปด้วย
อาคมคือปริยัติ อย่างนี้ก่อน : อนึ่ง เมื่อคนมีปัญญาที่บ กำลังพยายาม
ทำที่พักกลางคืนและที่พักกลางวันอยู่นั้นแล และเรียนกัมมัฏฐานสาธยายอยู่
นั้นแล, แม้ในกาลเป็นส่วนเบื้องต้น บุคคลผู้มีปัญญาคือ เข้าไปสู่ที่พักกลาง
คืนหรือที่พักกลางวันทำผู้อื่นทำไว้ พิจารณากัมมัฏฐานอยู่ ยังสรรพกิเลสให้
สิ้นไป ทำโลกุตระธรรม ๘ ประการ ให้อยู่ในเงื้อมมือได้, ผู้มีปัญญาคือ
ย่อมละไปด้วยอธิคมคือการบรรลุมรรคผลอย่างนี้. อนึ่ง ผู้มีปัญญาคือละ
คือ ทั้งคนมีปัญญาที่บนั้นไว้ในวิภูษะ ถอน (ตน) ออกจากวิภูษะไป
โดยแท้แล.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก บรรลุดุริยผลทั้งหลาย มีโศคา-
ปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๒ สหาย จบ.

๗. เรื่องท้าวสักกะ [๒๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยเมืองเวสาลี ประทับอยู่ในกุฎาคารศาลา ทรงปรารภท้าวสักกเทวราช ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อุปมาเทน มฆวา" เป็นต้น.

เหตุที่ท้าวสักกะได้พระนามต่าง ๆ

ความพิสดารว่า เจ้าลิจนวินามว่า มหาลิ อยู่ในเมืองเวสาลี. พระองค์ทรงสดับเทศนาในสักกปัญหสูตรของพระตถาคตแล้ว ทรงดำริว่า "พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมตรัสสมบัติของท้าวสักกะไว้มากมาย; พระองค์ทรงเห็นแล้วจึงตรัส หรือไม่ทรงเห็นแล้วตรัสหนอแล? ทรงรู้จัก ท้าวสักกะหรือไม่หนอ? เราจักทูลถามพระองค์."

ครั้งนั้นแล เจ้าลิจนวินามว่า มหาลิ เข้าไปเฝ้าถึงที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่; ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้านั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง. เจ้ามหาลิ ลิจนวิ ครั้นนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่งแล้วแล ได้กราบทูลคำนี้กะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท้าวสักกะผู้จอมแห่งเทพทั้งหลาย พระองค์ทรงเห็นแล้วแลหรือ?"

พระผู้มีพระภาคเจ้า. มหาลิ ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพทั้งหลาย อาตมภาพเห็นแล้วแล."

มหาเถร. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ท้าวสักกะนั้น จักเป็นท้าวสักกะ
ปลอมเป็นแน่, เพราะว่า ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพทั้งหลาย บุคคล
เห็นได้โดยยาก พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้า. มหาเถร อาตมภาพ รู้จักทั้งตัวท้าวสักกะ ทั้ง
ธรรมที่ทำให้เป็นท้าวสักกะ ก็ท้าวสักกะถึงความเป็นท้าวสักกะ เพราะ
สมาทานธรรมเหล่าใด, อาตมภาพ ก็รู้จักธรรมเหล่านั้นแล.

มหาเถร ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพทั้งหลาย ในกาลก่อนเป็น
มนุษย์ ได้เป็นมาณพชื่อมณะ, เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า 'ท้าวมณะ';

มหาเถร ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพทั้งหลาย ในกาลก่อน เป็น
มนุษย์ ได้ให้ทานก่อน (เขา), เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า 'ท้าว
ปรีณทท;'

มหาเถร ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพทั้งหลาย ในกาลก่อน เป็น
มนุษย์ ได้ให้ทานโดยเคารพ. เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า 'ท้าว
สักกะ;'

มหาเถร ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพทั้งหลาย ในกาลก่อน เป็น
มนุษย์ ได้ให้ที่พักอาศัย, เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า 'ท้าววาสวะ;'

มหาเถร ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพทั้งหลาย ทรงดำริข้อความ
ตั้งพันได้โดยครู่เดียว, เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า 'สหัสสักกะ;'

มหาเถร นางอสุรกายชื่อ สุชาดา เป็นพระปชาบดีของท้าว
สักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพทั้งหลาย, เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า 'ท้าว
สุชมบดี;'

๑. สหสสุกโข แปลว่า ผู้เห็นอรรถตั้งพัน.

มหาลิ ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งจอมเทพทั้งหลาย เสวยราชสมบัติ เป็นอิสริยาธิปัตย์แห่งเทพทั้งหลายชั้นดาวดึงส์, เพราะฉะนั้น เขาจึง เรียกว่า 'เทวานมินทะ';

มหาลิ ท้าวสักกะถึงความเป็นท้าวสักกะแล้ว เพราะได้สมาทาน วัตตบท ๗ ไค, วัตตบท ๗ นั้น ได้เป็นอันท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่ง เทพทั้งหลาย ซึ่ง (ครั้ง) เป็นมนุษย์ในกาลก่อน สมาทานให้บริบูรณ์ แล้ว; วัตตบท ๗ ประการเป็นไฉน? คือเราพึงเป็นผู้เลี้ยงมารดาบิดา ตลอดชีวิต; พึงเป็นผู้มีปกติประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอด ชีวิต; พึงเป็นผู้พูดอ่อนหวานตลอดชีวิต; พึงเป็นผู้ไม่พูดต่อเสียดตลอด ชีวิต; พึงมีจิตปราศจากมลทิน คือ ความตระหนี่ มีเครื่องบริจาคน อันสละแล้ว มีฝ่ามืออันล้างแล้ว ยินดีแล้วในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน พึงอยู่ครอบครองเรือนตลอดชีวิต; พึงเป็นผู้ กล่าวคำสัตย์ตลอดชีวิต; พึงเป็นผู้ไม่โกรธตลอดชีวิต; ถ้าความโกรธพึง เกิดแก่เราไซ้ เราพึงหักห้ามมันเสียพลันทีเดียว ดังนี้, มหาลิ ท้าว สักกะถึงความเป็นท้าวสักกะ เพราะได้สมาทานวัตตบท ๗ ไค, วัตต- บท ๗ นั้น ได้เป็นของท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทพทั้งหลาย (ครั้ง) เกิดเป็นมนุษย์ในกาลก่อน สมาทานให้บริบูรณ์แล้ว ฉะนั้นแล

(พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นตรัสคำไวยากรณ์นี้แล้ว, ได้ตรัสพระ- พุทธพจน์ภายหลังว่า)

๑. หมายความว่า เตรียมหีบสิ่งของให้ทาน.

" ทวยเทพชั้นดาวดึงส์ เรียกนรชนผู้เลี้ยง

มารดาบิดา มีปกติประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ใน

ตระกูล กล่าวถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ละวาจาสื่อ

เสียด ประกอบในอันกำจัดความตระหนี่ มีวาจาสัตย์

ข่มความโกรธได้ นั้นแลว่า "สัปปบุรุษ."

ท้าวสักกะบำเพ็ญกุศลเมื่อเป็นมฆมาณพ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า " มหาภิ กรรมนี้ท้าวสักกะทำไว้ใน
คราวเป็นมฆมาณพ " ดังนี้แล้ว อัมมหาภิ ลิจจวิ ใครจะทรงสดับ
ข้อปฏิบัติของท้าวสักกะนั้นโดยพิสดาร จึงทูลถามอีกว่า "มฆมาณพ
ปฏิบัติอย่างไร ? พระเจ้าข้า" จึงตรัสว่า " ถ้ากระนั้น " จงฟังเถิด
มหาภิ " ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสว่า)

เรื่องมฆมาณพ

ในอดีตกาล มาณพชื่อว่ามฆะ ในจดคามในแคว้นมคธ ไปสู่
สถานที่ทำงานในบ้าน คู้ยฝุ่นด้วยปลายเท้าในที่แห่งตนยืนแล้ว ได้ทำให้
เป็นรัมณีสถานแล้วพักอยู่ อีกคนหนึ่งเอาแขนผลักเขา นำออกจากที่
นั้นแล้ว ได้พักอยู่ในที่นั้นเสียเอง. เขาไม่โกรธต่อคนนั้น ได้กระทำที่
อื่นให้เป็นรัมณีสถานแล้วพักอยู่ คนอื่นก็เอาแขนผลักเขานำออกมา
จากที่นั้นแล้ว ได้พักอยู่ในที่นั้นเสียเอง. เขาไม่โกรธแม้ต่อคนนั้น ได้
กระทำที่อื่นให้เป็นรัมณีสถานแล้วก็พักอยู่. บุรุษทั้งหลายที่ออกไป
แล้ว ๆ จากเรือน ก็เอาแขนผลักเขา นำออกจากสถานที่เขาชำระแล้ว ๆ

ด้วยประการฉะนี้. เขาคิดเสียว่า "ชนเหล่านั้นแม่ทั้งหมด เป็นผู้ได้รับ
สุขแล้ว, กรรมนี้พึงเป็นกรรมให้ความสุขแก่เรา" ดังนี้แล้ว วันรุ่งขึ้น
ได้ถือเอาจอบไปทำที่เท่ามณฑลแห่งลานให้เป็นรั้วสถานแล้ว. ปวงชน
ได้ไปพักอยู่ในที่นั่นนั่นแล.

ครั้นในฤดูหนาว เขาได้ก่อไฟให้คนเหล่านั้น, ในฤดูร้อน ได้
ให้น้ำ. ต่อมา เขาคิดว่า "ชื่อรั้วสถาน เป็นที่รักของคนทั้งปวง,
ชื่อว่าไม่เป็นที่รักของใคร ๆ ไม่มี, จำเดิมแต่นี้ไป เราควรเที่ยวทำหน
ทางให้ราบเรียบ" ดังนี้แล้ว จึงออกไป (จากบ้าน) แต่เข่าตรูทำ
หนทางให้ราบเรียบ เที่ยวตัดรานกิ่งไม้ที่ควรตัดรานเสีย.

มฆมาณพได้สหาย ๓๓ คน

ภายหลัง บรูษอีกคนหนึ่งเห็นเขาแล้ว กล่าวว่า "ทำอะไรเล่า?
เพื่อน."

มฆะ. ฉันทำหนทางเป็นที่ไปสวรรค์ของฉันทละซี, เพื่อน.

บรูษ. ถ้ากระนั้น แม่ฉันทก็จะเป็นเพื่อนของท่าน.

มฆะ. จงเป็นเถอะเพื่อน ธรรมดาสวรรค์ย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจ
ของชนเป็นอันมาก

ตั้งแต่นั้นมา ก็ได้เป็น ๒ คนด้วยกัน. แม้ชายอื่นอีก เห็นเขา
ทั้งสองแล้ว ถามเหมือนอย่างนั้นนั่นแล พอทราบแล้ว ก็เป็นสหาย
ของคนทั้งสอง แม้คนอื่น ๆ อีกก็ได้ทำอย่างนั้น รวมคนทั้งหมดจึง
เป็น ๓๓ คน ด้วยประการฉะนี้.

สหาย ๓๓ คนถูกหาว่าเป็นโจร

ชนเหล่านั้นแม่ทั้งหมด มีมือถือวัตถุมีขอบเป็นต้น กระทำหนทางให้ราบเรียบไปถึงที่ประมาณ ๑ โยชน์ และ ๒ โยชน์.

นายบ้านเห็นชายเหล่านั้นแล้วคิดว่า "มนุษย์เหล่านี้ประกอบแล้วในฐานะที่ไม่ควรประกอบ, แม้ถ้าชนเหล่านี้ พึงนำวัตถุทั้งหลายมีปลาและเนื้อเป็นต้นมาจากป่า, หรือทำสุราแล้วดื่ม, หรือทำกรรมเช่นนั้นอย่างอื่น, เราพึงมีส่วนอะไร ๆ บ้าง."

ลำดับนั้น นายบ้านจึงให้เรียกพวกนั้นมาถามว่า "พวกแกเที่ยวทำอะไรกัน?"

ชนเหล่านั้น. ทำทางสวรรค์ ขอรับ.

นายบ้าน. ธรรมดาผู้อยู่ครองเรือนทั้งหลาย จะทำอย่างนั้นไม่ควร, ควรนำวัตถุทั้งหลายมีปลาและเนื้อเป็นต้นมาจากป่า ควรทำสุราแล้วดื่ม และควรทำการงานทั้งหลายมีประการต่าง ๆ.

ชนเหล่านั้นคัดค้านคำของนายบ้านนั้นเสีย. แม้ถูกเขากล่าวซ้ำ ๆ อยู่ ก็คงคัดค้านรำไป. เขาโกรธแล้ว คิดว่า "เราจักให้พวกมันฉิบหาย." จึงไปยังสำนักของพระราชา กราบทูลว่า "ข้าพระองค์เห็นพวกโจรเที่ยวไป ด้วยการคุมกันเป็นพวก พระเจ้าข้า" เมื่อพระราชารู้ว่า "เธอจงไป, จงจับพวกมันแล้วนำมา, ได้ทำตามรับสั่งแล้ว แสดงแก่พระราชา.

พระราชา มีทันได้ทรงพิจารณา ทรงบังคับว่า "พวกท่านจงให้ช่างเหยียบ."

ช้างไม่เหยียบเพราะอนุภาพแห่งเมตตา

มฆมาณพได้ให้โอวาทแก่ชนที่เหลือทั้งหลายว่า "สหายทั้งหลาย เว้นเมตตาเสีย ที่พึงอย่างอื่นของพวกเรา ไม่มี, ท่านทั้งหลายไม่ต้องทำความโกรธในใครๆ จงเป็นผู้มีจิตเสมอเทียวด้วยเมตตาจิต ในพระราชานายบ้าน ในช้างที่จะเหยียบ และในคน" ชนเหล่านั้นก็ได้ทำอย่างนั้น.

ลำดับนั้น ช้างไม่อาจเข้าไปใกล้ได้ เพราะอนุภาพแห่งเมตตาของชนเหล่านั้น. พระราชาทรงสดับความนั้นแล้ว ตรัสว่า "ช้างมันเห็นคนมาก จึงไม่อาจเหยียบได้, ท่านทั้งหลายจงไป, เอาเสื่อลำแพนคลุมเสียแล้วจึงให้มันเหยียบ."

ช้างอันเขาเอาเสื่อลำแพนคลุมชนเหล่านั้นใส่เข้าไปเหยียบ ก็ถอยกลับไปเสียแต่ไกลเทียว.

พระราชา ทรงสดับประพจน์เหตุนี้แล้ว ทรงดำริว่า "ในเรื่องนี้ ต้องมีเหตุ." แล้วรับสั่งให้เรียกชนเหล่านั้นมาเฝ้า ตรัสถามว่า "พ่อทั้งหลาย พวกเจ้าอาศัยเรา ไม่ได้อะไรหรือ?"

พวกมณะ. นี้อะไร? พระเจ้าข้า.

พระราชา. ข่าว่า พวกเจ้าเป็นโจรเทียวไปในป่า ด้วยการคุมกันเป็นพวก.

พวกมณะ. ใคร กราบทูลอย่างนั้น พระเจ้าข้า?

พระราชา. นายบ้าน, พ่อ.

พวกมณะ. ขอเดชะ พวกข้าพระองค์ไม่ได้เป็นโจร, แต่พวกข้าพระองค์ ชำระหนทางไปสวรรค์ของตนๆ จึงทำกรรมนี้และกรรมนี้,

นายบ้านชักนำพวกข้าพระองค์ในการทำอกุศล ประสงค์จะให้พวก
ข้าพระองค์ผู้ไม่ทำตามถ้อยคำของตนฉิบหาย โกรธแล้ว จึงกราบทูล
อย่างนั้น.

ชน ๓๓ คนได้รับพระราชทาน

ที่นั่น พระราชา ทรงสดับถ้อยคำของชนเหล่านั้น เป็นผู้ถึงความ
โสมนัส ตรัสว่า "พ่อทั้งหลาย สัตว์ดิรัจฉานนี้ ยังรู้จักคุณของพวกเจ้า,
เราเป็นมนุษย์ ก็ไม่อาจรู้จัก, จงอดโทษแก่เราเถิด," ก็แล ครั้นตรัส
อย่างนั้นแล้ว ได้พระราชทานนายบ้านพร้อมทั้งบุตรและภริยาให้เป็นทาส,
ช้างตัวนั้นให้เป็นพาหนะสำหรับขี่, และบ้านนั้นให้เป็นเครื่องใช้สอยตาม
สบายแก่ชนเหล่านั้น.

มฆมาณพกับพวกสร้างศาลา

พวกเขาพูดกันว่า "พวกเราเห็นอานิสงส์แห่งบุญในปัจจุบันนี้
ทีเดียว," ต่างมีใจฟ่องใสโดยประมาณยิ่ง ผลัดวาระกันขึ้นช้างนั้นไป
ปรึกษากันว่า "บัดนี้ พวกเราควรทำบุญให้ยิ่งขึ้นไป," ต่างได้ถามกัน
ว่า "พวกเราจะทำอะไรกัน?" ตกลงกันว่า "จักสร้างศาลาเป็นที่พัก
ของมหาชนให้ถาวร ในหนทางใหญ่ ๔ แยก." พวกเขาจึงสั่งให้หาช่าง
ไม้มาแล้วเริ่มสร้างศาลา. แต่เพราะปราศจากความพอใจในมาตุคาม จึง
ไม่ได้ให้ส่วนบุญในศาลานั้นแก่มาตุคามทั้งหลาย.

มฆมาณพมีภริยา ๔ คน

ก็ในเรือนของมฆมาณพ มีหญิง ๔ คน คือ นางสุนันทา สุจิตรา
สุชรรมา สุขาคา. บรรดาหญิง ๔ คนนั้น นางสุชรรมาคบคิดกับนาย

ช่างไม้ กล่าวว่า " พี่ ขอพิจนทำฉันให้เป็นใหญ่ในศาลานี้เถิด"
ดังนี้แล้ว ได้ให้ค่าจ้าง (แก่เขา) นายช่างไม้ นั้นรับคำว่า " ได้ "
แล้วตากไม้สำหรับทำช่อฟ้าให้แห้งเสียก่อนสิ่งอื่น แล้วตาก สลักทำไม้
ช่อฟ้าให้สำเร็จ แล้วสลักอักษรว่า " ศาลานี้ชื่อสุธรรมา " ดังนี้แล้วเอา
ผ้าพันเก็บไว้.

นางสุธรรมาได้ร่วมกุศลสร้างศาลาด้วย

ครั้นช่างไม้สร้างศาลาเสร็จแล้ว ในวันยกช่อฟ้า จึงกล่าวกะชน
๓๓ คนนั้นว่า " นาย ตายจริง ! ข้าพเจ้านึกกิจที่ควรทำอย่างหนึ่งไม่ได้."

พวกมณะ. ผู้เจริญ กิจชื่ออะไร ?

ช่าง. ช่อฟ้า.

พวกมณะ. ช่างเถิด, พวกเราจักนำช่อฟ้านั้นมาเอง,

ช่าง. ข้าพเจ้าไม่อาจทำด้วยไม้ที่ตัดเดี๋ยวนี้ได้, ต้องได้ไม้ช่อฟ้าที่
เขาตัดตากสลักแล้วเก็บไว้ในก่อนนั้นแล จึงจะใช้ได้.

พวกมณะ. เดียวนี้ พวกเราควรทำอย่างไร ?

ช่าง. ถ้าในเรือนของใคร ๆ มีช่อฟ้าที่ทำไว้ขาย ซึ่งเขาทำเสร็จ
แล้วเก็บไว้ไซ้, ควรแสวงหาช่อฟ้านั้น.

พวกเขาแสวงหาอยู่ เห็นในเรือนของนางสุธรรมา แล้วให้ทรัพย์
พันหนึ่ง ก็ไม่ได้ด้วยทรัพย์ที่เป็นราคา, เมื่อนางสุธรรมาพูดว่า " ถ้า
"พวกท่านทำฉันให้มีส่วนบุญในศาลาด้วยไซ้, ฉันจักให้." ตอบว่า
" พวกข้าพเจ้าไม่ให้ส่วนบุญแก่พวกมาตุคาม." ลำดับนั้น ช่างไม้กล่าว
กะคนเหล่านั้นว่า " นาย พวกท่านพูดอะไร ? เว้นพรหมโลกเสีย
สถานที่อื่น ชื่อว่า เป็นที่เว้นมาตุคาม ย่อมไม่มี, พวกท่านจงรับเอา

ช่อฟ้าเกิด, เมื่อเป็นเช่นนั้น การงานของพวกเราจักถึงความสำเร็จ."
พวกเขา รับว่า "ดีละ" แล้วรับเอาช่อฟ้า สร้างศาลาให้สำเร็จแล้ว
แบ่งเป็น ๓ ส่วน (คือ) ในส่วนหนึ่ง สร้างเป็นที่สำหรับอยู่ของพวก
อิสรชน, ส่วนหนึ่ง สำหรับคนเงี้ยว, ส่วนหนึ่ง สำหรับคนไข้.

เรื่องช่างเราวัล

ชน ๓๓ คน ให้อุปะถาน ๓๓ แผ่น แล้วให้สัญญาช่างว่า
"ผู้เป็นแขก มานั่งบนแผ่นกระดานอันผู้ใดปูไว้, เจ้าจงพาแขกนั้นไป
ให้พักอยู่ที่เรือนของผู้นั้น ซึ่งเป็นเจ้าของแผ่นกระดานนั้นแหละ. การ
นวดเท้า การนวดหลัง ของควรรเคี้ยว ควรรบริโภค ที่นอน ทุกอย่าง
จักเป็นหน้าที่ของผู้นั้น ซึ่งเป็นเจ้าของแผ่นกระดานนั้นแหละ."

ช่างรับผู้ที่มาแล้ว ๆ นำไปสู่เรือนของเจ้าของกระดานนั้นเทียว.
ในวันนั้น เจ้าของกระดานนั้น ย่อมทำกิจที่ควรทำแก่ผู้ที่ช่างนำไปนั้น.
นายมฆะ ปลุกต้นทองกลางต้นหนึ่งไว้ ไม่สู้ห่างศาลา แล้วปูแผ่นศิลา
ไว้ที่โคนต้นทองกลางนั้น. พวกที่เข้าไปแล้ว ๆ สูศาลา แลดูช่อฟ้า
อ่านหนังสือแล้ว ย่อมพูดกันว่า "ศาลาชื่อสุธรรมา" ชื่อของชน ๓๓
คนไม่ปรากฏ. นางสุนันทา คิดว่า "พวกนี้ เมื่อทำศาลาทำพวกเรา
ไม่ให้มีส่วนบุญด้วย, แต่นางสุธรรมา ก็ทำช่อฟ้าเข้าร่วมส่วนจนได้
เพราะความที่ตนเป็นคนฉลาด. เราก็ควรจะทำอะไร ๆ บ้าง, จักทำอะไร
หนอ?" ในทันใดนั้น นางก็ได้มีความคิดดังนี้ว่า "พวกที่มาสู่ศาลา
ควรจะได้ น้ำกินและน้ำอาบ, เราจะให้เขาขุดสระโบกขรณี," นางให้เขา
สร้างสระโบกขรณีแล้ว.

นางสุจิตราคิดว่า "นางสุธรรมาได้ให้ข้อฟ้า, นางสุนันทา ได้สร้างสระโบกขรณี, เราก็ควรสร้างอะไร ๆ บ้าง เราจักทำอะไร หนอแล?" ที่นั่น นางได้มีความคิดดังนี้ว่า "ในเวลาที่พักชนมาสู่ ศาลา คั้นน้ำอาบน้ำแล้วไป ควรจะประดับระเบียบดอกไม้แล้วจึงไป, เราจักสร้างสวนดอกไม้." นางได้ให้เขาสร้างสวนดอกไม้อันน่ารื่นรมย์ แล้ว. ผู้ที่จะออกปากว่า "โดยมากในสวนนั้น ไม่มีต้นไม้ที่ผลัดดอก ออกผลชื่อนั้น" ดังนี้ มิได้มี.

ฝ่ายนางสุชาดาคิดเสียว่า "เราเป็นทั้งลูกของนายมณะ เป็น ทั้งบาทบริจาริกา (ภริยา). กรรมที่นายมณะนั้นทำแล้ว ก็เป็นของเรา เหมือนกัน, กรรมที่เราทำแล้ว ก็เป็นของนายมณะนั้นเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว ไม่ทำอะไร ๆ มัวแต่แต่งแต่ตัวของตนเองเท่านั้น ปล่อยให้ ผ่านผ่านไปแล้ว.

มฆมาณพบำเพ็ญวัตตบท ๗ ประการ

ฝ่ายนายมณะ บำเพ็ญวัตตบท ๗ เหล่านี้ คือ บำรุงมารดา บิดา ๑ ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้เจริญในตระกูล ๑ พูดคำสัตย์ ๑ ไม่พูด คำหยาบ ๑ ไม่พูดต่อเสียด ๑ กำจัดความตระหนี่ ๑ ไม่โกรธ ๑ ถึงความเป็นผู้ควรสรรเสริญอย่างนี้ว่า

" ทวยเทพชั้นดาวดึงส์ เรียกนรชนผู้เลี้ยง

มารดาบิดา มีปกติประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ใน

ตระกูล กล่าวถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ละวาจาต่อ

เสียด ประกอบในอันกำจัดความตระหนี่มีวาจาสัตย์

ข่มความโกรธได้ นั่นแล้ว "สัตบุรุษ."

ในเวลาสิ้นชีวิต ได้เกิดเป็นท้าวสักกเทวราชในภพดาวดึงส์. สหายของเขาแม่เหล่านั้น ก็เกิดในที่นั้นเหมือนกัน. ช่างไม้ เกิดเป็นวิศวกรรมเทพบุตร.

เทวดากับอสูรทำสงครามกัน

ในกาลนั้น พวกอสูรอยู่ในภพดาวดึงส์ อสูรเหล่านั้น คิดว่า "เทพบุตรใหม่ ๆ เกิดแล้ว" จึงเตรียม (เลี้ยง) น้ำทิพย์. ท้าวสักกะ ได้ทรงนัดหมายแก่บริษัของพระองค์ เพื่อประสงคมีให้ใคร ๆ คืบ. พวกอสูรคืบน้ำทิพย์มาทั่วกันแล้ว. ท้าวสักกะทรงดำริว่า "เราจะต้องการอะไร ? ด้วยความเป็นราชาอันทั่วไปด้วยเจ้าพวกนี้" ทรงนัดหมายแก่บริษัของพระองค์แล้ว ให้ช่วยกันจับอสูรเหล่านั้นที่เท่าทั้งสองให้เหยียงลงไปในมหาสมุทร. อสูรเหล่านั้นมีศีรษะปักคิ่งตกลงไปในสมุทรแล้ว, ขณะนั้น อสูรวิมานได้เกิดที่พื้นภายใต้แห่งเขาสิเนรุ ด้วยอานุภาพแห่งบุญของพวกเขา. ต้นไม้ชื่อจิตตปาลิ (ไม้แคฝอย) ก็เกิดแล้ว.

แลเมื่อสงครามระหว่างเทวดาและอสูร (ประชิดกัน), ครั้นเมื่อพวกอสูรปราชัยแล้ว, ชื่อว่า เทพนครในชั้นดาวดึงส์ประมาณหมื่นโยชน์เกิดขึ้นแล้ว. และในระหว่างประตูด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกแห่งพระนครนั้น มีเนื้อที่ประมาณหมื่นโยชน์, ระหว่างประตูด้านทิศใต้และทิศเหนือ ก็เท่านั้น. อนึ่ง พระนครนั้นประกอบด้วยประตูพั้นหนึ่ง ประดับด้วยอุทยานและสระโบกขรณี. ปราสาทนามว่า เวชยันต์ สูง ๗๐๐ โยชน์ แล้วด้วยแก้ว ๗ ประการ ประดับด้วยธงทั้งหลาย สูง ๓๐๐ โยชน์

๑. แก้ว ๗ ประการ คือ แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ แก้วประพาฬ แก้วมุกดา แก้ววิเชียร แก้วผลึก แก้วหุง.

ผุดขึ้นด้วยผลแห่งศาลาในท่ามกลางพระนครนั้น, ที่คันเป็นทอง ได้มีธง เป็นแก้วมณี, ที่คันเป็นแก้วมณี ได้มีธงเป็นทอง, ที่คันเป็นแก้วประพาพ ได้มีธงเป็นแก้วมุกดา, ที่คันเป็นแก้วมุกดา ได้มีธงเป็นแก้วประพาพ, ที่คันเป็นแก้ว ๗ ประการ ได้มีธงเป็นแก้ว ๗ ประการ. ธงที่ตั้งอยู่ กลาง ได้มีส่วนสูง ๓๐๐ โยชน์ ปราสาทสูงพันโยชน์ ล้วนแล้วด้วย แก้ว ๗ ประการ เกิดแล้วด้วยผลแห่งศาลา ด้วยประการฉะนี้.

ต้นปาริฉัตตกะ มีปริมาตร (แผ่ไป) ๓๐๐ โยชน์โดยรอบ เกิดขึ้นด้วยผลแห่งการปลูกต้นทองหลาง. บันฑุกัมพลศิลา มีสีดั่งดอก*ชัย- พฤษ์สีครึ่งและสีบัวโรย* โดยยาว ๖๐ โยชน์ โดยกว้าง ๕๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ ที่กิ่งแห่งพระวรกายยุบลงในเวลาประทับนั่ง พูขึ้นเต็มทีอีก ในเวลาเสด็จลุกขึ้น เกิดขึ้นแล้วที่โคนไม้ปาริฉัตตกะ ด้วยผลแห่งการปู แผ่นศิลา.

เทพบุตร ๓๓ องค์นั่งบนกระพองข้างเอราวัณ

ส่วนข้างเกิดเป็นเทพบุตรชื่อเอราวัณ. แท้จริง สัตว์ดิรัจฉาน ทั้งหลาย ย่อมไม่มีในเทวโลก; เพราะฉะนั้น ในเวลาทำวสัฏกะเสด็จ ออกเพื่อประพาสพระอุทยาน เทพบุตรนั้น จึงจำแลงตัวเป็นข้างชื่อ เอราวัณ สูงประมาณ ๑๕๐ โยชน์. ข้างเทพบุตรนั้น นิรมิตกระพอง ๓๓ กระพอง เพื่อประโยชน์แก่ชน ๓ คน, ในกระพองเหล่านั้น กระพองหนึ่ง ๆ โดยกลมประมาณ ๓ กาวุต โดยยาวประมาณกึ่งโยชน์.

๑. ชยสุมนะ ชื่อต้นไม้ดอกแดง เช่นต้นชั่งและหงอนไก่เป็นต้น. ๒. ปาฐลิสีแดงเจือขาว. แดงอ่อนชมพู เสตรตุตมิสุโส ปาฐโล นาม. อภ. หน้า ๑๖๗.

ข้างเทพบุตรนั้นนิรมิตกระพองชื่อสุทัสนะประมาณ ๓๐ โยชน์ ในท่ามกลาง
กระพองทั้งหมด เพื่อประโยชน์แก่ท้าวสักกะ เบื้องบนแห่งกระ-
พองนั้น มีมณฑปแก้วประมาณ ๑๒ โยชน์ ธงขลิบด้วยแก้ว ๙ ประการ
สูงโยชน์หนึ่ง ตั้งขึ้นในระหว่าง ๆ (เป็นระยะ ๆ) ในมณฑปแก้วนั้น.
ชายแห่งกระดิ่งที่ถูกลมอ่อน ๆ พัดแล้ว มีเสียงกังวานปานเสียงทิพย์สังคีต
ประสานด้วยเสียงดนตรีอันมีองค์ ๕ ห้อยอยู่ที่ริมโดยรอบ. บัลลังก์
แก้วมณีประมาณโยชน์หนึ่งเป็นพระแท่น ที่เขาจัดไว้เรียบร้อยแล้วเพื่อ
ท้าวสักกะ ในท่ามกลางมณฑป, ท้าวสักกะย่อมประทับนั่งเหนือบัลลังก์
นั้น เทพบุตร ๓๓ องค์นั่งบนรัตนบัลลังก์ ในกระพองของตน. บรรดา
กระพอง ๓๓ กระพอง ในกระพองหนึ่ง ๆ ข้างเทพบุตรนั้นนิรมิตงา
กระพองละ ๙ งา, ในงาเหล่านั้น งาหนึ่ง ๆ ยาวประมาณ ๕๐ โยชน์,
ในงาหนึ่ง ๆ มีสระโบกขรณี (งาละ) ๙ สระ, ในสระโบกขรณีแต่ละ
สระ มีกอบัวสระละ ๙ กอ, ในกอหนึ่ง ๆ มีดอกบัวกอละ ๙ ดอก,
ในดอกหนึ่ง ๆ มีกลีบดอกละ ๙ กลีบ, ในกลีบหนึ่ง ๆ (มี) เทพธิดา
ฟ้อนอยู่ ๙ องค์: มหรสพฟ้อนย่อมมีบนงาข้าง ในที่ ๕๐ โยชน์โดยรอบ
อย่างนี้แล. ท้าวสักกเทวราชเสวยยศใหญ่เสด็จเที่ยวไป ด้วยประการฉะนี้.

ภริยาของมฆมาณพ ๓ คนก็เกิดในภพดาวดึงส์

แม้นางสุพรรณมา ถึงแก่กรรมแล้ว ก็ได้ไปเกิดในภพดาวดึงส์นั้น
เหมือนกัน. เทวสภาชื่อสุพรรณมา มีประมาณ ๕๐๐ โยชน์ ได้เกิดแล้ว

๑. กาลิ กตุวา ทำกาละแล้ว.

แก่นาง. ได้ยินว่า ชื่อว่าสถานที่อื่น อันน่าปลื้มใจกว่านั้น ย่อมไม่มี.
ในวันอัญฐมิ (คติที่ ๘) แห่งเดือน มีการฟังธรรม ในที่นั่นนั่นเอง.
จนกระทั่งทุกวันนี้ ชนทั้งหลาย เห็นสถานที่อันน่าปลื้มใจแห่งใดแห่งหนึ่ง
เข้า ก็ยังกล่าวกันอยู่ว่า "เหมือนเทวสภาชื่อสุธรรมา."

แม่นางสุนันทา ถึงแก่กรรมแล้ว ก็ได้ไปเกิดในภพดาวดึงส์นั้น
เหมือนกัน. สระโบกขรณีชื่อสุนันทา มีประมาณ ๕๐๐ โยชน์ เกิดแล้ว
แก่นาง.

แม่นางสุจิตรา ถึงแก่กรรมแล้ว ก็ได้ไปเกิดในภพดาวดึงส์นั้น
เหมือนกัน. สวนชื่อจิตรลดา มีประมาณ ๕๐๐ โยชน์ ที่พวกเทพดา
พาเหล่าเทพบุตรผู้มีบุรพนิมิตเกิดแล้วให้ลงเที่ยวไปอยู่ เกิดแล้วแม่แก่นาง.

ท้าวสักกะโอรสนางสุชาดาผู้เป็นนางนกยาง

ส่วนนางสุชาดา ถึงแก่กรรมแล้ว เกิดเป็นนางนกยางในชอกเขา
แห่งหนึ่ง. ท้าวสักกะทรงตรวจดูบริวาริกาของพระองค์ ทรงทราบว่า
"นางสุธรรมาเกิดแล้วในที่นี้เหมือนกัน. นางสุนันทาและนางสุจิตรา
ก็อย่างนั้น," พลังทรงดำริ (ต่อไป) ว่า "นางสุชาดาเกิดที่ไหนหนอ?"
เห็นนางเกิดในชอกเขานั้นแล้ว ทรงดำริว่า "นางสุชาดานี้เขลา ไม่ทำ
บุญอะไร ๆ บัดนี้เกิดในกำเนิดคิริจกาน, แม้บัดนี้ ควรที่เราจะให้นาง
ทำบุญแล้วนำมาไว้เสียที่นี่" ดังนี้แล้ว จึงทรงจำแลงอัทธภาพ เสด็จไป
ยังสำนักของนางด้วยเพศที่เขาไม่รู้จัก ตรัสถามว่า "เจ้าเที่ยวทำอะไรอยู่
ที่นี่?"

นางนกยาง. นาย ก็ท่านคือใคร ?

ท้าวสักกะ. เรา คือมมะ สามีของเจ้า.

นางนกยาง. ท่านเกิดที่ไหน ? นาย.

ท้าวสักกะ. เราเกิดในดาวดึงส์เทวโลก. ก็เจ้ารู้สถานที่เกิดแห่ง
หญิงสหายของเจ้าแล้วหรือ ?

นางนกยาง. ยังไม่ทราบ นาย.

ท้าวสักกะ. หญิงแม่เหล่านั้น ก็เกิดในสำนักของเราเหมือนกัน
เจ้าจักเยี่ยมหญิงสหายของเจ้าไหมเล่า ?

นางนกยาง. หม่อมฉันจักไปในที่นั้นได้อย่างไร ?

ท้าวสักกะ. ตรัสว่า "เรจักนำเจ้าไปในที่นั้น" ดังนี้แล้ว นำ
ไปสู่เทวโลก ปล่อยไว้ริมฝั่งสระ โบกขรณีที่ชื่อนันทา ตรัสบอกแก่
พระมเหสีทั้งสามนอกนี้ว่า " พวกหล่อนจะดูนางสุชาดาสหายของพวก
หล่อนบ้างไหม ?"

มเหสี. นางอยู่ที่ไหนเล่า ? พระเจ้าข้า.

ท้าวสักกะ. อยู่ริมฝั่ง โบกขรณีชื่อนันทา.

พระมเหสีทั้งสามนั้น เสด็จไปในที่นั้น ทำการเยาะเย้ยว่า "โอ
รูปของแม่เจ้า, โอ ผลของการแต่งตัว; คราวนี้ ท่านทั้งหลายจงดู
จะงอยปาก, คุ้งแก้ม คุ้งเท้า ของแม่เจ้า, อัฒภาพของแม่เจ้าช่างงามแท้ "
ดังนี้แล้ว ก็หลีกไป.

ท้าวสักกะ เสด็จไปสำนักของนางอีก ตรัส (ถาม) ว่า " เจ้า
พบหญิงสหายแล้วหรือ ?" เมื่อนางทูลว่า "พระมเหสีทั้งสามนั้น หม่อมฉัน
ได้พบแล้ว (เขาพากัน) เยาะเย้ยหม่อมฉันแล้วก็ไป, ขอพระองค์โปรด

นำหม่อมฉันไปที่ซอกเขานั้นตามเดิมเถิด" ดังนี้แล้ว ก็ทรงนำนางนั้น
ไปที่ซอกเขาตามเดิม ปล่อยไว้ในนั้นแล้ว ตรัสถามว่า " เจ้าเห็นสมบัติ
ของหญิงทั้งสามนั้นแล้วหรือ ?"

นางนกยาง. หม่อมฉันเห็นแล้ว พระเจ้าข้า.

ท้าวสักกะ. แม้เจ้าก็ควรทำอุบายอันเป็นเหตุให้เกิดในที่นั้น.

นางนกยาง. จักทำอะไรเล่า? พระเจ้าข้า.

ท้าวสักกะ. เจ้าจักรักษาโอวาทที่เราให้ไว้ได้ไหม?

นางนกยาง. รักษาได้ พระเจ้าข้า.

ลำดับนั้น ท้าวสักกะก็ประทานศีล ๕ แก่ นาง แล้วตรัสว่า
" เจ้าจงเป็นผู้ไม่ประมาท รักษาเถิด" ดังนี้แล้ว ก็เสด็จหลีกไป.

จำเดิมแต่นั้นมา นาง (เทียว) หากินแต่ปลาที่ตายเองเท่านั้น.
โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน ท้าวสักกะ เสด็จไปเพื่อทรงประสงค์จะลองใจ
นาง จึงทรงจำแลงเป็นปลาตายนอนหงายอยู่หลังหาดทราย. นางเห็นปลา
นั้นแล้ว ได้คาบเอา ด้วยสำคัญว่า " ปลาตาย" ในเวลาจะกลืน
ปลากระดูกหางแล้ว. นางรู้ว่า " ปลาเป็น" จึงปล่อยเสียในน้ำ. ท้าวสักกะ
ทรงปล่อยเวลาให้ล่วงไปหน่อยหนึ่งแล้ว จึงทรงทำเป็นนอนหงายข้างหน้า
นางอีก นางก็คาบอีก ด้วยสำคัญว่า " ปลาตาย" ในเวลาจะกลืน
เห็นปลายังกระดูกหางอยู่ จึงปล่อยเสีย ด้วยรู้ว่า " ปลาเป็น." ท้าวสักกะ
ทรงทดลองอย่างนี้ (ครบ) ๓ ครั้งแล้ว ตรัสว่า " เจ้ารักษาศีลได้ดี"
ให้นางทราบพระองค์แล้ว ตรัสว่า " เรามาเพื่อประสงค์จะลองใจเจ้า,
เจ้ารักษาศีลได้ดี, เมื่อรักษาได้อย่างนั้น ไม่นานเท่าไร ก็จักเกิดในสำนัก
ของเราเป็นแน่ จงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด" ดังนี้แล้ว เสด็จหลีกไป.

นางสุชาดาท้องเกี่ยวอยู่ในภพต่าง ๆ

จำเดิมแต่นั้นมา นางได้ปลาที่ตายเองไปบ้าง ไม่ได้บ้าง, เมื่อไม่ได้ โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วันเท่านั้น ก็ชুবอม ทำกาลแล้วเกิดเป็นธิดาของช่างหม้อในเมืองพาราณสี ด้วยผลแห่งศีลนั้น.

ต่อมา ในเวลาที่นางมีอายุราว ๑๕-๑๖ ปี ท้าวสักกะทรงคำนึงถึงว่า "นางเกิดที่ไหนหนอ?" (ได้) เห็นแล้ว ทรงดำริว่า "บัดนี้ควรที่เราจะไปทีนั้น" ดังนี้แล้ว จึงทรงเอาแก้ว ๗ ประการ ซึ่งปรากฏโดยพรรณคล้ายฟักทอง บรรทุกยานน้อย ขับเข้าไปในเมืองพาราณสี เสด็จไปยังถนนป่าวร้องว่า "ท่านทั้งหลาย (มา) เอาฟักทองกันเถิด," แต่ตรัสกะผู้เอาถั่วเขียวและถั่วราชมาเป็นต้นมาว่า "ข้าพเจ้าไม่ให้ด้วยราคา," เมื่อเขาทูลถามว่า "ท่านจะให้อย่างไร?" ตรัสว่า "ข้าพเจ้าจะให้แก่สตรีผู้รักษาศีล."

พวกพลเมือง. นาย ชื่อว่าศีลเป็นเช่นไร? สีดำหรือสีเขียว เป็นต้น.

ท้าวสักกะ. พวกท่านไม่รู้จักศีลว่า 'เป็นเช่นไร' จักรักษาศีลนั้นอย่างไรได้เล่า? แต่เราจักให้แก่สตรีผู้รักษาศีล.

พวกพลเมือง. นาย ธิดาของช่างหม้อนั้น เทียวพูดอยู่ว่า 'ข้าพเจ้ารักษาศีล,' จงให้แก่สตรีนั้นเถิด.

แม้ธิดาของช่างนั้น ก็ทูลพระองค์ว่า "ถ้ากระนั้น ก็ให้แก่ฉันเถิด นาย."

ท้าวสักกะ. เธอ คือใคร?

ธิดาช่างหม้อ. ฉันคือสตรีผู้ไม่ละศีล ๕.

ท้าวสักกะ. ฟักทองเหล่านั้น ฉันก็นำมาให้จำเพาะเธอ.

ท้าวสักกะ ทรงขยับยานน้อยไปเรือนของนางแล้ว ประทานทรัพย์
ที่เทวดาพึงให้โดยพรณอย่างฟักทอง ทำมิให้คนพวกอื่นลักเอาไปได้
ให้รู้จักพระองค์แล้ว ตรัสว่า " นี่ทรัพย์สำหรับเลี้ยงชีวิตของเธอ. เธอจง
รักษาศีล ๕ อย่าได้ขาด" แล้วเสด็จหลีกไป.

นางสุชาดาธิดาของอสูร

ฝ่ายธิดาของช่างหม้อนั้น จุดจากอัศภานั้นแล้ว เกิดในเรือนของ
ผู้มีเวรต่อท้าวสักกะ เป็นธิดาของอสูรผู้หัวหน้าในภพอสูร และเพราะความ
ที่นางรักษาศีลดีแล้วใน ๒ อัศภาน นางจึงได้เป็นผู้มีรูปสวย มีพรณ
ดุจทองคำ ประกอบด้วยรูปสิริอันไม่สาธารณ์ (ทั่วไป). จอมอสูรนามว่า
เวปจิตติ พุดแก่ผู้มาแล้ว ๆ ว่า " พวกท่านไม่สมควรแก่ธิดาของข้าพเจ้า "
แล้วก็มิให้ธิดานั้นแก่ใคร ๆ คิดว่า " ธิดาของเรา จักเลือกสามีที่สมควร
แก่ตนด้วยตนเอง" ดังนี้แล้ว จึงให้พลเมืองที่เป็นอสูรประชุมกัน แล้ว
ได้ให้พวกดอกไม้ในมือของธิดานั้น ด้วยการสั่งว่า " เจ้าจงรับผู้สมควร
แก่เจ้าเป็นสามี."

ท้าวสักกะปลอมเป็นอสูรชิงนางสุชาดา

ในขณะนั้น ท้าวสักกะ ทรงตรวจดูสถานที่นางเกิด ทราบประพฤติ
เหตุนั้นแล้ว ทรงดำริว่า " บัดนี้ สมควรที่เราจะพำนักนางมา "
ดังนี้แล้ว ได้ทรงนิรมิตเพศเป็นอสูรแก่ ไปยืนอยู่ที่ท้ายบริษัท. แม้นาง
อสูรก็ญานนั้น เมื่อตรวจดูข้างโน้นและข้างนี้ พอพบท้าวสักกะนั้น ก็เป็น

ผู้มีหทัยอันความรักซึ่งเกิดขึ้นด้วยอำนาจปุพเพสันนิวาสท่วมทับแล้ว คุง
ห้วงน้ำใหญ่ ก็ปลงใจว่า "นั่น สามีของเรา" จึงโยนพวงดอกไม้ไป
เบื้องบนท้าวสักกะนั้น. พวกอสูรนี่ก็ละอายว่า "พระเจ้าอยู่หัวของพวกเรา
ไม่ได้ผู้ที่สมควรแก่พระชาติตลอดกาลประมาณเท่านี้ บัดนี้ได้แล้ว, ผู้ที่
แก่กว่าปู้นี้แล สมควรแก่พระชาติของท้าวเธอ" ดังนี้แล้ว จึงหลีกไป.

ฝ่ายท้าวสักกะ ทรงจับอสุรกายผู้นั้นที่มือแล้ว ทรงประกาศว่า
"เรา คือท้าวสักกะ" แล้วทรงเหาะไปในอากาศ.

พวกอสูรรู้ว่า "พวกเราถูกสุกกะแก่ลวงเสียแล้ว" จึงพากันติดตาม
ท้าวสักกะนั้นไป. เทพบุตรผู้เป็นสารดินามว่ามาตลี นำเวชยันตรธมาพัก
ไว้ในระหว่างทาง. ท้าวสักกะทรงอุ้มนางขึ้นในรถนั้นแล้ว บ่ายพระพักตร์
สู่เทพนคร เสด็จไปแล้ว. ครั้นในเวลาทีท้าวสักกะนั้น เสด็จถึงสิมพลีวัน
ลูกนกครุฑได้ยินเสียงรถ (ตกใจ) กลัวร้องแล้ว. ท้าวสักกะได้ทรง
สดับเสียงลูกนกครุฑเหล่านั้นแล้ว ตรัสถามมาตลีว่า "นั่นนกอะไรร้อง ?"

มาตลี. ลูกนกครุฑ พระเจ้าข้า.

ท้าวสักกะ. เพราะเหตุไร มันจึงร้อง ?

มาตลี. เพราะได้ยินเสียงรถแล้ว กลัวตาย.

ท้าวสักกะ ตรัสว่า "อาศัยเราผู้เดียว นกประมาณเท่านี้ถูกความ
เร็วของรถให้ย่อยยับไปแล้ว มันอย่าฉิบหายเสียเลย, เธอจงกลับรถเสีย
เถิด."

มาตลีเทพบุตรนั้น ให้สัญญาแก่มาตลีพหนึ่งด้วยแล้ว กลับ
รถแล้ว. พวกอสูรเห็นกริยานั้น คิดว่า "ท้าวสักกะแก่ หนีไปตั้งแต่

๑. ปาไม้จิว.

อสูรบุรี บัดนี้ กลับรอดแล้ว, เธอจักได้ผู้ช่วยเหลือเป็นแน่" จึงกลับเข้าไปสู่อสูรบุรีตามทางที่มาแล้วนั้นแล ไม่ยกศีรษะขึ้นอีก.

ฝ่ายท้าวสักกะ ทรงนำนางสาวอสูรชื่อสุชาดาไปเทพนครแล้ว ทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งหัวหน้านางอัปสร ๒ โกฎีกิ่ง. นางทูลขอพรกะท้าวสักกะว่า "ขอเดชะพระมหาราชเจ้า มารดาบิดาหรือพี่ชายพี่หญิงของหม่อมฉัน ในเทวโลกนี้ ไม่มี; พระองค์จะเสด็จไปในที่ใด ๆ พึง (ทรงพระกรุณา) พาหม่อมฉันไปในที่นั้น ๆ (ด้วย) ท้าวเธอได้ประทานปฎิญาแก่นางว่า "ได้."

พวกอสูรกลัวท้าวสักกะ

ก็จำเดิมแต่นั้นมา เมื่อดอกจิตตปาตลิบาน พวกอสูรประสงค์จะรบกะท้าวสักกะ ขึ้นมาเพื่อหมายจะต่อยุทธ์ ด้วยสำคัญว่า "เป็นเวลาที่ดอกปาริฉัตตทิพย์ของพวกเราบาน" ท้าวสักกะได้ประทานอารักขาแก่พวกนาคในภายใต้สมุทร. ถัดนั้น พวกครุฑ, ถัดนั้น พวกกุมภภัณฑ์, ถัดนั้น พวกยักษ์, ถัดนั้น ท้าวจตุมหาราช, ส่วนชั้นบนกว่าทุก ๆ ชั้น ประดิษฐานรูปจำลองพระอินทร์ ซึ่งมีวชิราวุธในพระหัตถ์ไว้ที่ทวารแห่งเทพนคร. พวกอสูรแม้ช้านะพวกนาคเป็นต้นมาแล้ว เห็นรูปจำลองพระอินทร์มาแต่ไกล ก็ยอมหนีไป ด้วยเข้าใจว่า "ท้าวสักกะเสด็จออกมาแล้ว."

อานิสงส์ความไม่ประมาท

พระศาสดาตรัสว่า "มหาติ มฆมาณพปฏิบัติอัปมาทปฏิบัติทา

อย่างนี้; ก็แล มฆมาณพนั้น ไม่ประมาณอย่างนี้ จึงถึงความเป็นใหญ่ เห็นปานนี้ ทรงเสวยราชย์ในเทวโลกทั้งสอง, ชื่อว่าความไม่ประมาณนั้น บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น สรรเสริญแล้ว, เพราะว่า การบรรลुकุณวิเศษซึ่งเป็นโลกิยะและโลกุตระแม้ทั้งหมดย่อมมิได้ เพราะอาศัยความไม่ประมาณ " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

๗. อปฺปมาเทน มฆวา เทวานํ เสฏฺฐติ คโต

อปฺปมาทํ ปลฺลสนฺติ ปมาโท ครหิตो สทา.

"ทำวมฆวะ ถึงความเป็นผู้ประเสริฐกว่าเทพยดา

ทั้งหลาย เพราะความไม่ประมาณ; บัณฑิตทั้งหลาย

ย่อมสรรเสริญความไม่ประมาณ, ความประมาณ

อันท่านติเตียนทุกเมื่อ."

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปมาเทน คือ เพราะความไม่ประมาณที่ทำไว้ ตั้งต้นแต่แล้วกลางภูมิประเทศในอจลคาม.

บทว่า มฆวา เป็นต้น ความว่า มฆมาณพ ซึ่งปรากฏว่า "มฆวะ" ในบัดนี้ ชื่อว่า ถึงความเป็นผู้ประเสริฐกว่าเทพยดาทั้งหลาย เพราะความเป็นราชาแห่งเทวโลกทั้งสอง.

บทว่า ปลฺลสนฺติ ความว่า บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมชมเชย สรรเสริญความไม่ประมาณอย่างเดียว.

ถามว่า "เพราะเหตุไร ?"

วิสัชนาว่า " เพราะความไม่ประมาณ เป็นเหตุให้ได้คุณวิเศษที่เป็น

โลกิยะและโลกุตระทั้งหมด."

บาทพระคาถาว่า ปมาโท ครหิโต สทา ความว่า ส่วนความ
ประมาท อันพระอริยะเหล่านั้นดิเตียน คือนินทาแล้ว เป็นนิตย์.

ถามว่า " เพราะเหตุไร ?"

วิสัชนาว่า " เพราะความประมาทเป็นต้นเค้าของความวิบัติทุกอย่าง."
จริงอยู่ ความเป็นผู้โง่คร้ายในมนุษย์ก็ดี การเข้าถึงอบายก็ดี ล้วนมีความ
ประมาทเป็นมูลทั้งนั้น ดังนี้.

ในเวลาจบคาถา เจ้าลิจฉวีนามว่ามหาลิ ทรงดำรงอยู่ในโศดา-
ปัตติผลแล้ว. แม้บริษัทผู้ประชุมกันเป็นอันมาก ก็ได้เป็นพระอริยบุคคล
มีพระโศดาบันเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องท้าวสักกะ จบ.

๘. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง [๒๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อุปมาทรโต ภิกษุ" เป็นต้น.

ภิกษุหนึ่งพิจารณาไฟไหม้ป่าเป็นอารมณ์

ดังได้สดับมา ภิกษุรูปนั้นเรียนกัมมัฏฐาน トラบเท่าถึงพระอรหันต์ ในสำนักพระศาสดาแล้ว เข้าป่าเพียรพยายามอยู่ ก็ไม่อาจบรรลุพระอรหันต์ได้. ท่านนึกว่า "เราจักไปทูลพระศาสดาให้ตรัสบอกกัมมัฏฐานให้วิเศษ (ขึ้นไป)" ดังนี้แล้ว ออกจากป่านั้น กำลังเดินมายังสำนักพระศาสดา เห็นไฟป่าตั้งขึ้น (ลุกลาม) มากมาย ในระหว่างหนทาง รีบขึ้นยอดเขา โล้นลูกหนึ่ง นั่งดูไฟซึ่งกำลังไหม้ป่า ยึดเอาเป็นอารมณ์ว่า "ไฟนี้เผาเชื้อทั้งหลายมากและน้อยไป ฉันใด; แม้ไฟคืออริยมรรคญาณ ก็จักพึงเผาสังโยชน์ทั้งหลายมากและน้อยไป ฉันนั้น."

ปฏิบัติตัดสังโยชน์

พระศาสดา ประทับนั่งในพระคันธกุฏินั้นแล ทรงทราบวาระจิตของเธอแล้ว ตรัสว่า "อย่างนั้นแล ภิกษุ สังโยชน์ทั้งหลายละเอียดและหยาบ ซึ่งเกิดอยู่ในภายในของสัตว์เหล่านี้ จักเชื่อมากบ้างน้อยบ้าง

ฉะนั้น, ควรเผาสังโยชน์เหล่านั้นด้วยไฟคือญาณเสียแล้ว ทำให้เป็นของ
"ไม่ควรเกิดอีก" ดังนี้แล้ว ทรงเปล่งพระรัศมี ปรากฏประหนึ่งว่า
ประทับนั่ง ณ ที่จำเพาะหน้าของภิกษุ นั้น ตรัสพระคาถานี้ว่า

๘. อปฺปนาทรโต ภิกฺขุ ปมาเท ภยทสฺสตี วา

สญฺโฆชนนฺถุ ญฺถึ ททํ อคฺคิวิ กจฺจติ.

" ภิกษุยินดีแล้วในความไม่ประมาท หรือมีปกติ

เห็นภัยในความประมาท ย่อมเผาสังโยชน์ ทั้ง

ละเอียดและหยาบไป ดูกไฟเผาเชื่อมากและน้อย

ไปฉะนั้น."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปนาทรโต ความว่า ยินดีคืออภิมรณ
แล้วในความไม่ประมาท ได้แก่ ยังกาลให้ล่วงไปด้วยความไม่ประมาท.

บาทพระคาถาว่า ปมาเท ภยทสฺสตี วา ความว่า ผู้เห็นภัยใน
ความประมาท มีการเข้าถึงนรกเป็นต้น, อีกประการหนึ่ง ชื่อว่าผู้เห็น
ความประมาทโดยความเป็นภัย เพราะความประมาทนั้นเป็นรากเหง้าแห่ง
ความอับติเหล่านั้น.

บทว่า สญฺโฆชนนฺถุ ความว่า สังโยชน์ ๑๐ อย่าง เป็นเครื่อง
ประกอบ เครื่องผูก (หมู่สัตว์) ไว้กับทุกข์ในวัฏฏะ สามารถยังสัตว์
ให้จมลงในวัฏฏะได้.

๑. ตักกายทิฎฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน ๑ วิจิจฉา ความลังเล ไม่แน่ใจ ๑ สัตถัพพต-
ปรามาส ความลุ่มลุ่มคล้ำคิดและพรต ๑ กามราคะ ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสตาม ๑ ปฏิกะ
ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ๑ รูปราคะ ความติดใจในรูปธรรม ๑ อรูปราคะ ความติดใจในอรูปร-
ธรรม ๑ มานะ ความถือตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ๑ อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน ๑ อวิชชา ความหลงเป็น

เหตุไม่รู้จักจริง ๑.

บทว่า **อณฺุ ญฺุ** คือมากและน้อย.

บาทพระคาถาว่า **ทหิ อคฺคิวิ คจฺจติ** ความว่า ภิกษุ นั้นยินดี
แล้วในความไม่ประมาท ย่อมเผาสังโยชน์นั้นด้วยไฟคือญาณ ซึ่งตน
บรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท คือทำให้เป็นของไม่ควรเกิดขึ้นอีกต่อไป
จุดไฟเผาเชื้อมากและน้อยนั้นแลไปฉะนั้น.

ในกาลจบคาถา ภิกษุ นั้น นั่งอย่างเดิมเทียว เผาสังโยชน์ทั้งหมด
แล้ว บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิตาทั้งหลาย มาทางอากาศ
(เหาะมา) ชมเชยสรรเสริญพระสรีระของพระตถาคต ซึ่งมีพระณะจุด
ทองคำแล้ว ถวายบังคม หลีกไป ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๘. เรื่องพระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม [๒๓]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อปฺปมาทรโต" เป็นต้น.

พระเถระเที่ยวรับบิณฑบาตแต่ในบ้านญาติ

ความพิสดารว่า กุลบุตรคนหนึ่ง เกิดเติบโตในบ้านที่ตั้งอยู่ในนิคมแห่งหนึ่ง ซึ่งไม่ไกลแต่กรุงสาวัตถี บรรพชาแล้วได้อุปสมบทในศาสนาของพระศาสดาแล้ว ปรากฏว่า "ชื่อว่า พระนิคมติสสเถระเป็นผู้มักน้อยสันโดษ สงัด ปรารภความเพียร." ท่านเที่ยวรับบิณฑบาตเฉพาะในบ้านของญาติเป็นนิตย์. เมื่อคนทั้งหลายมีอนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นต้น ทำมหาทานอยู่ก็ดี, เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงบำเพ็ญอุสทิสทานอยู่ก็ดี,* ก็ไม่มากรุงสาวัตถี.

พวกภิกษุจึงสนทนากันว่า "พระนิคมติสสเถระนี้ ลูกขึ้นเสร็จสรรพแล้ว ก็คลุกคลีด้วยญาติอยู่ เมื่อชนทั้งหลายมีอนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นต้น ทำมหาทานอยู่ก็ดี, เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงบำเพ็ญอุสทิสทานอยู่ก็ดี, เธอไม่มาเลย ดังนี้แล้ว จึงกราบทูลแต่พระศาสดา.

พระเถระได้รับสาธุการจากพระศาสดา

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกท่านมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุ

๑. ทานอันไม่มีทานอื่นเสมอ.

ข่าวว่า เธอทำอย่างนั้น จริงหรือ?" เมื่อท่านกราบทูลว่า " ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่มีความคลุกคลีด้วยญาติ, ข้าพระองค์ อาศัยพวกมนุษย์ที่เป็นญาติเหล่านั้น ย่อมได้อาหารที่พอจะกลืนกินได้, ข้าพระองค์คิดว่า 'เมื่อเราได้อาหารที่เลวกี่ตาม ประณีตก็ตาม ซึ่ง พอยังอัตภาพให้เป็นไปได้แล้ว, ประโยชน์อะไรด้วยการแสวงหาอาหาร อีกเล่า?' ดังนี้แล้ว จึงไม่มา, ก็ชื่อว่า ความคลุกคลีด้วยหมู่ญาติไม่มี แก่ข้าพระองค์ พระเจ้าข้า" แม้ตามปกติ (พระองค์) ก็ทรงทราบ อริยาศัยของท่านอยู่ จึงประทานสาธุการว่า " ดีละ ๆ ภิกษุ" ดังนี้แล้ว ตรัสว่า " ภิกษุ ก็ชื่อที่เธอได้อาจารย์ผู้เช่นเราแล้ว ได้เป็นผู้มักน้อย ไม่อัสจรรย์นัก, เพราะว่า ชื่อว่า ความเป็นผู้มักน้อยนี้เป็นแบบแผน ของเรา เป็นประเพณีของเรา" ดังนี้แล้ว อันภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนา แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมาว่า

เรื่องนกเขาตัว

ในอดีตกาล นกเขาค้าหลายพันตัว อยู่ในป่าไม้มะเดื่อแห่งหนึ่ง ใกล้ฝั่งแม่น้ำคงคาในป่าหิมพานต์ บรรดานกเขาค้าเหล่านั้น พระยานก เขาค้าตัวหนึ่ง เมื่อผลแห่งต้นไม้ที่ตนอาศัยอยู่สิ้นแล้ว จิกกิน หน่อใบหรือเปลือกซึ่งยังเหลืออยู่ คิมน้ำในแม่น้ำคงคา เป็นสัตว์ที่มี ความปรารถนาน้อยอย่างยิ่ง สันโดษ ไม่ไปในที่อื่น ด้วยคุณคือความ ปรารถนาน้อยและสันโดษของพระยานกเขาค้า นั้น ภพของท้าวสักกะ ไหวแล้ว.

ท้าวสักกะทรงทดลองพระยานกเขกเต้า

ท้าวสักกะทรงรำพึงอยู่ ทรงเห็นเหตุนั้นแล้ว ทรง (บันดาล) ให้ต้นไม้ที่เหี่ยวแห้งด้วยอากาศของตน เพื่อจะทดลองพระยานกเขกเต้านั้น ต้นไม้หักแล้ว เหลืออยู่สักว่าต่อเท่านั้น เป็นช่องน้อยและช่องใหญ่ (ปรุหุด). เมื่อลมโกรกมา (กระทบ) ได้เปล่งเสียงดุจถูกบุคลิกเคาะ ตั้งอยู่แล้ว ขุยทั้งหลายปลิวออกจากช่องของต้นไม้. พระยานกเขกเต้าจิกกินขุยเหล่านั้น แล้วค้ำน้ำในแม่น้ำคงคา ไม่ไปในที่อื่น ไม่พริ้นพริ้งลมและแดด จับอยู่ที่ปลายตอมะเดื่อ. ท้าวสักกะทรงทราบความที่พระยานกเขกเต้านั้น มีความปรารถนา้อยอย่างยิ่ง ทรงดำริว่า "เราจักให้พระยานกเขกเต้านั้น กล่าวคุณแห่งมิตรธรรมแล้วให้พรแก่นกนั้น ทำ (บันดาล) ต้นมะเดื่อให้มีผลไม่วายแล้ว" ดังนี้แล้ว (นิรมิต) พระองค์เป็นพระยาหงส์ตัวหนึ่ง นำนางอสุรกายชื่อนามว่าสุชาดาไว้ข้างหน้า เสด็จไปป่ามะเดื่อนั้น จับที่กิ่งแห่งต้นไม้ต้นหนึ่งในที่ไม่ไกล เมื่อจะตรัสสนทนากับพระยานกเขกเต้านั้น ตรัสคานี้ว่า

" พฤกษามีใบสดเขียวมีอยู่, หมูไม่มีผลหลาก

หลาย ก็มีมาก, เหตุไรหนอ ? ใจของนกเขกเต้า

จึงยินดีแล้วในไม้แห่งที่สุ."

สุชาดาทั้งหมด บัณฑิตพึงให้พิสดาร ตามนัยที่มาแล้วในนวกนิบาตนั้นและ; แต่ความเกิดขึ้นแห่งเรื่องเท่านั้น ในนวกนิบาตและในที่นี้ต่างกันที่เหลือเหมือนกันทั้งนั้น.

ภิกษุควรปรารณาน้อยและสันโดษ

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า "ท้าวสักกะ ในกาลนั้น ได้เป็นอานนท์, พระยานกแวกเต้าได้เป็นเราเอง" ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "อย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า ความเป็นผู้มีความปรารณาน้อยนี้ เป็นแบบแผน เป็นประเพณีของเรา ข้อที่ติสสะผู้มีปกติอยู่ในนิคม บุตรของเรา ได้อาจารย์เช่นเราแล้วเป็นผู้มีความปรารณาน้อย ไม่น่าอัศจรรย์; ธรรมคาถิกษุ พึงเป็นผู้มีความมักน้อยเหมือนติสสะผู้มีปกติอยู่ในนิคม; เพราะว่า ภิกษุเห็นปานนั้น เป็นผู้ไม่ควรเสื่อมจากมรรคและผล, ย่อมอยู่ในที่ใกล้แห่งพระนิพพาน โดยแท้ทีเดียว" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

๕. อุปปนาทโรโต ภิกขุ ปนาเท ภยทสุติ วา
อกพฺโพ ปริหานาย นิพฺพานสุเสว สนฺตึเก.
"ภิกษุยินดีแล้วในความไม่ประมาท มีปกติ
เห็นภัยในความประมาท ไม่ควรเพื่ออันเสื่อม (จาก
มรรคและผล) ตั้งอยู่แล้วในที่ใกล้แห่งพระ-
นิพพานทีเดียว."

แก้orroธ

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า อกพฺโพ ปริหานาย ความว่า ภิกษุผู้เห็นปานนั้น ๆ ไม่ควรเพื่ออันเสื่อมจากธรรมคือสมณะ และวิปัสสนา หรือจากมรรคและผล คือจะเสื่อมเสียจากคุณธรรมที่ตนบรรลุแล้ว แม้หามิได้ จะไม่บรรลุคุณธรรมที่ตนยังมิได้บรรลุก็หามิได้.

บาทพระคาถาว่า นิพพานสุเสว สนฺตึเก ความว่า ตั้งอยู่ใน
ที่ใกล้ทีเดียวแห่งกิเลสปรินิพพาน (การดับกิเลส) บ้าง อนุปาทา-
ปรินิพพาน (การดับด้วยหาเชื้อมิได้) บ้าง.

ในกาลจบพระคาถา พระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม บรรลุ
พระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิตาทั้งหลายแล้ว. ชนแม่เหล่าอื่นเป็นอันมาก
ได้เป็นอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้น. เทศนามีผลมากแก่มหาชน
ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม จบ.

อัปมาทวรรคพรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒ จบ.

คาถาธรรมบท

จิตตวรรคที่ ๓

ว่าด้วยการฝึกจิต

[๑๓] ๑. คนผู้มีปัญญา ย่อมทำจิตที่ดิ้นรน กลับกลอก

อันบุคคลรักษาได้ยาก ห้ามได้ยาก ให้ตรง ดุจช่างศร
ตัดลูกศรให้ตรงฉะนั้น จิตนี้ (อันพระโยคาวจร
ยกขึ้นจากอาลัย คือกามคุณ ๕ แล้วซัดไปในวิปัสสนา
กัมมัฏฐาน) เพื่อละบ่วงมาร ย่อมดิ้นรนดุจปลาอัน
พรานเบ็ดยกขึ้นจาก (ที่อยู่) คือน้ำ แล้วโยนไป
บนบก ดิ้นรนอยู่ฉะนั้น.

๒. การฝึกจิตอันเข้มได้ยาก เป็นธรรมชาติเร็ว
มักตกไปในอารมณ์ตามความใคร่ เป็นการดี (เพราะ
ว่า) จิตที่ฝึกแล้ว ย่อมเป็นเหตุนำสุขมาให้.

๓. ผู้มีปัญญา พึงรักษาจิตที่เห็นได้แสนยาก
ละเอียดยิ่งนัก มักตกไปในอารมณ์ตามความใคร่
(เพราะว่า) จิตที่คุ้มครองไว้ได้ เป็นเหตุนำสุขมาให้

๔. คนเหล่าใด จักถำรวมจิตอันไปในที่ไกล เทียว
ไปดวงเดียวไม่มีสร้อย มีถ้ำเป็นที่อาศัย คนเหล่านั้น
จะพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร.

๑. วรรคนี้ มีอรรถกถา ๕ เรื่อง.

๕. ปัญญาย่อมนำบริบูรณ์แก่ผู้มีจิตไม่มั่นคง ไม่รู้
แจ้งซึ่งพระสัทธรรม มีความเลื่อมใสอันเลื่อนลอย
ภัย (ความกลัว) ย่อมไม่มีแก่ผู้มีจิตอันระคะไม่
ซึ่มซาบ มีใจไม่ถูกโทสะตามกระทบ ละบุญและ
บาปได้ ตื่นอยู่.

๖. (บัณฑิต) รู้จักกายนี้ อันเปรียบด้วยหม้อ
ก้นจิตอันเปรียบด้วยนคร พึงรบบารด้วยอาวุธ คือ
ปัญญา พึงรักษาความชนะที่ชนะแล้ว และพึงเป็นผู้
ไม่ติดอยู่.

๗. ไม่นานหนอ กายนี้จักนอนทับแผ่นดิน กายนี้
มีวิญญาณไปปราศ อันบุคคลทิ้งแล้ว ราวกับท่อนไม้
ไม่มีประโยชน์ฉะนั้น.

๘. จิตซึ่งตั้งไว้ผิดแล้ว พึงทำเขา (บุคคล) นั้น
ให้เลวทรามยิ่งกว่าความพินาศฉิบหาย ที่โจรเห็นโจร
หรือคนจองเวรทำ (แก่กัน) นั้น (เสียอีก).

๙. มารดาบิดา ก็หรือว่าญาติเหล่าอื่น ไม่พึงทำ
เหตุนั้น (ให้ได้) แต่จิตอันตั้งไว้ชอบแล้ว พึงทำ
เขาให้ประเสริฐกว่าเหตุนั้น.

๓. จิตตวรรคพรรณนา

๑. เรื่องพระเมฆิยะเถระ [๒๔]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่ภูเขาคีรีจาติกา ทรงปรารภท่าน
พระเมฆิยะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "ผนฺทํ ฅปลํ จิตฺตํ" เป็นต้น.

พระเมฆิยะถูกวิตกครอบงำ

เมฆิยะสูตรทั้งหมด บัณฑิตพึง (แสดง) ให้พิสดาร เพื่อให้
เรื่องแห่งพระเมฆิยะเถระนั้นแจ่มแจ้ง. ก็พระศาสดาตรัสเรียกพระเมฆิยะ
ผู้ไม่สามารถเพื่อประกอบความเพียรในอัมพวันนั้นได้ เพราะความที่ท่าน
ถูกวิตก ๓ อย่างครอบงำมาแล้ว ตรัสว่า "เมฆิยะ เธอละทิ้งเราผู้อ่อนวอน
อยู่ว่า 'เมฆิยะ เราเป็นผู้ ๆ เดียว, เธอจงรอคอย จนกว่าภิกษุบางรูป
แม่อื่นจะปรากฏ' ดังนี้ (ไว้ให้อยู่แต่) ผู้เดียว ไปอยู่ (ชื่อว่า)
ทำกรรมอันหนักยิ่ง. ขึ้นชื่อว่าภิกษุ ไม่ควรเป็นธรรมชาติ (เล่นไป)
เร็ว, การยังจิตนั้นให้เป็นไปในอำนาจของตน ย่อมควร" ดังนี้แล้ว
จึงได้ทรงภยิตพระคาถา ๒ พระคาถาเหล่านี้ว่า

ผนฺทํ ฅปลํ จิตฺตํ ทฺรกรุขํ ทฺนฺนิวารยํ

อุหุํ กรโธติ เมธาวิ อฺสุกาโรว เตชนํ

วาริโชว ฤเล จิตฺโต โอกโมกตอุพฺภโต
ปริพนฺทตฺถ จิตฺตํ มารเชยฺย ปฺหาตเว ฯ
" คนผู้มีปัญญาย่อมทำจิตที่ดิ้นรน กลับกลอก
อันบุคคลรักษาได้ยาก ห้ามได้ยาก ให้ตรง ดุจ
ช่างศรดัดลูกศรให้ตรงฉะนั้น จิตนี้ (อันพระ-
โยคจรยกขึ้นจากอาลัย คือกามคุณ ๕ แล้ว
ซัดไปในวิปัสสนากัมมัฏฐาน) เพื่อละบ่วงมาร
ย่อมดิ้นรน ดุจปลาอันพรานเบ็ด ยกขึ้นจาก
(ที่อยู่) คือน้ำ แล้วโยนไปบนบก ดิ้นรนอยู่
ฉะนั้น."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พนฺท** คือดิ้นรนอยู่ในอารมณ์ทั้งหลาย
มีรูปเป็นต้น.

บทว่า **จปฺล** ความว่า ไม่ดำรงอยู่ในอารมณ์เดียวได้ เหมือน
ทารกในบ้านผู้ไม่นั่งอยู่ด้วยอิริยาบถหนึ่งฉะนั้น จึงชื่อว่า กลับกลอก.

บทว่า **จิตฺต** ได้แก่ วิญญาณ. ก็วิญญาณนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสเรียกว่า "จิต" เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตรด้วยภูมิ วัตถุ อารมณ์
และวิถีจิตมีกิริยาจิตเป็นต้น.

บทว่า **ทฺรฺกฺข** ความว่า เชื่อว่า อันบุคคลรักษาได้ยาก เพราะ
ตั้งไว้ได้ยากในอารมณ์อันเป็นที่สบายอารมณ์หนึ่งนั้นแล เหมือนโคที่คอย
เกี่ยวกินข้าวกล้าในนา อันคับคั่งไปด้วยข้าวกล้าฉะนั้น.

บทว่า **ทุณฺนิวารยํ** ความว่า ชื่อว่า อันบุคคลห้ามได้ยาก เพราะเป็นธรรมชาติที่รักษาได้ยาก เพื่อจะห้าม (กัน) จิตอันไปอยู่สู่วิสภาคารมณฺ์.

สองบทว่า **อุสุกาโรว เตชนํ** ความว่า นายช่างสร นำเอาท่อนไม้ท่อนหนึ่งมาจากป่าแล้ว ทำไม่ให้มีเปลือก (ปอกเปลือกออก) แล้วทาด้วยน้ำข้าวและน้ำมัน ลงที่กระเบื้องถ่านเพลิง คัดที่ง่ามไม้ทำให้หายคดคือให้ตรง ให้เป็นของควรที่จะยิงขนทรายได้. ก็แลครั้นทำแล้วจึงแสดงศิลปะแด่พระราชาราชมหาอำมาตย์ ย่อมได้สักการะและความนับถือเป็นอันมาก ชื่อฉันทไค, บุรุษผู้มีปัญญา คือผู้ฉลาด ได้แก่ผู้รู้แจ้งก็ฉันทนั้นเหมือนกัน (คือ) ทำจิตนี้ อันมีสภาพคั่นรณเป็นต้น ให้หมดเปลือก คือให้ปราศจากกิเลสที่หยาบด้วยอำนาจดุรงค์ และการอยู่ในป่า แล้วขโลมด้วยยางคือศรัทธา ลงด้วยความเพียรอันเป็นไปทางกายและเป็นไปทางจิต คัดที่ง่ามคือสมณะและวิปัสสนาทำให้ตรงคือมิให้คดได้แก่ให้สิ้นพยศ, ก็แลครั้นทำแล้วพิจารณาสังขารทั้งหลาย ทำลายกองอวิชชาใหญ่ได้แล้ว ทำคุณวิเศษนี้ คือ วิชา ๓ อภิญญา ๖ โลกุตตรธรรม ๘ ให้อยู่ในเงื่อมมือที่เดียว ย่อมได้ความเป็นทักษิณยบุคคลผู้เลิศ.

๑. วิชา ๓ คือปุพเพนิวาสานุสสติญาณ รู้จักระลึกชาติได้ ๑ จตุปปาตญาณ รู้จักกำหนดจุดติและเกิดของสัตว์ทั้งหลาย ๑ อาสวักขยญาณ รู้จักทำอาสวะให้สิ้นไป ๑.

๒. อภิญญา ๖ คือ อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ ๑ ทิพโสต หูทิพย์ ๑ เจโตปริยญาณ รู้จักกำหนดใจผู้อื่นได้ ๑ ปุพเพนิวาสานุสสติ ระลึกชาติได้ ๑ ทิพยจักขุ ตาทิพย์ ๑ อาสวักขยญาณ รู้จักทำอาสวะให้สิ้นไป ๑. ๓. โลกุตตรธรรม ๘ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑.

บทว่า วาริโซว แปลว่า คุจปลา. สองบทว่า ถเล จิตฺโต
ได้แก่ อันพรานเบ็ดซัดไปบนบก ด้วยมือ เท้า หรือด้วยเครื่องดัก
มีตาข่ายเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง.

พึงทราบวินิจฉัยในบาทพระคาถาว่า โอกโมกตอุพฺภโต (ดังต่อ
ไปนี้):-

น้ำ ชื่อว่า โอกะ (ได้) ในคำนี้ว่า "ภิกษุชาวเมืองปาฐา มี
จิวรชุ่มด้วยน้ำ ได้มาสู่เมืองสาวัตถี เพื่อประสงค์จะเฝ้าพระศาสดา."
อาลัย ชื่อว่า โอกะ (ได้) ในคำนี้ว่า "มนีละอาลัยแล้ว ไม่ติดที่
อยู่." แม้คำทั้งสองก็ย่อมได้ในบาทพระคาถานี้. ในบทว่า โอกโมกโต
นี้ มีเนื้อความ (อย่าง) นี้ว่า "จากที่อยู่คือน้ำ คือจากอาลัยกล่าว
คือน้ำ," บทว่า อุพฺภโต แปลว่า อันพรานเบ็ดยกขึ้นแล้ว.

บาทพระคาถาว่า ปริพนฺทติ จิตฺตํ ความว่า จิตนี้ คือที่ยินดี
แล้วในอาลัยคือกามคุณ ๕ อันพระโยคาวจรยกขึ้นแล้วจากอาลัย คือ
กามคุณ ๕ นั้น ซัดไปในวิปัสสนากัมมัฏฐาน เผาด้วยความเพียรอัน
เป็นไปทางกายและเป็นไปทางจิต เพื่อละวิภวภูกะ กล่าวคือ บ่วงมาร ย่อม
คืนรน คือย่อมไม่อาจตั้งอยู่ในวิปัสสนากัมมัฏฐานนั้นได้, เหมือนอย่าง
ปลานั้นอันพรานเบ็ดยกขึ้นจากอาลัยคือน้ำแล้วโยนไปบนบก เมื่อไม่ได้น้ำ
ย่อมคืนในฉะนั้น. แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ บุคคลผู้มีปัญญา ไม่ทอดธุระ ย่อม
ทำจิตนั้นให้ตรง คือให้ควรแก่การงาน โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล.

อีกนัยหนึ่ง จิตนี้ คือที่ละบ่วงมารคือกิเลสวัฏไม่ได้ ตั้งอยู่ย่อม
คืนรนคุจปลานั้นฉะนั้น, เพราะฉะนั้น พระโยคาวจรควรละบ่วงมารเสีย

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ - หน้าที่ 393

คือควรระบ่วงมารกล่าวคือกิเลสวัฏอันเป็นเหตุคืนรนแห่งจิตนั้น ดังนี้แล.

ในกาลจบคาถา พระเมฆิยะเถระ ได้ตั้งอยู่ในพระโศคาปัตติผล.
ชนแม่พวกอื่นเป็นอันมาก ก็ได้เป็นอริยบุคคล มีพระโศคาบันเป็นต้น
ดังนี้แล.

เรื่องพระเมฆิยะเถระ จบ.

๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง [๒๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "ทุนุณิคุหสุต สหุโน" เป็นต้น.

อุบาสิกาจัดที่อยู่ถวายภิกษุ ๖๐ ปี

ได้ยินว่า ได้มีบ้านตำบลหนึ่ง ชื่อมาติกคาม ใกล้เชิงเขา ในแคว้นแคว้นของพระเจ้าโกศล. ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุประมาณ ๖๐ รูป ทูลอาราธนาให้ตรัสบอกพระกัมมัฏฐานจนถึงพระอรหัต ในสำนักของพระศาสดาแล้ว ไปสู่บ้านนั้น เข้าไปเพื่อบิณฑบาต. ลำดับนั้นเจ้าของบ้านนั้นชื่อมาติกะโค มารดาของเจ้าของบ้านนั้น เห็นภิกษุเหล่านั้นแล้ว นิมนต์ให้นั่งในเรือน จึงอังกาสด้วยข้าวยาคุและภัตอันมีรสเลิศต่าง ๆ ถามว่า "พวกท่านประสงค์จะไป ณ ที่ไหน? เจ้าข้า." ภิกษุเหล่านั้นบอกว่า " พวกฉันมีความประสงค์จะไปสู่ที่ตามความผาสุก มหาอุบาสิกา." นางทราบบว่า " พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ชะรอยจะแสวงหาสถานที่สำหรับจำพรรษา จึงหมอบลงที่ใกล้เท้าแล้วกล่าวว่า " ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จักอยู่ในที่นี้ตลอด ๓ เดือนนี้ไซ้, ดิฉันจักรับสรง ๓ คีล ๕ (และ) ทำอุโบสถกรรม." ภิกษุทั้งหลายปรึกษากันว่า " เราทั้งหลาย เมื่ออาศัยอุบาสิกา นี้ ไม่มีความลำบากด้วยภิกษา จักสามารถทำการ

สลัดออกจากภพได้" ดังนี้ แล้วจึงรับคำ. นางได้ชำระวิหารอันเป็นที่อยู่ถวายแก่ภิกษุเหล่านั้น.

ภิกษุ ๖๐ รูปทำกติกากัน

ภิกษุเหล่านั้นเมื่ออยู่ในที่นั้น วันหนึ่ง ได้ประชุมกันแล้วตักเตือนกันและกันว่า "ผู้มีอายุ พวกเราไม่ควรประพฤติโดยความประมาท เพราะวามหานรค ๘ ขุม มีประตูเปิด (คอยท่า) พวกเราเหมือนอย่างเรือนของคนที่เดียว. ก็แลพวกเราได้เรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้ยังทรงพระชนม์อยู่แล้วจึงมา. ก็ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย อันใคร ๆ ผู้โง่โง่ แม้เที่ยวไปตามรอยพระบาทก็ไม่สามารถให้ทรงโปรดปรานได้. (แต่) บุคคลผู้มีอัธยาศัยเป็นปกติเท่านั้น สามารถให้ทรงโปรดปรานได้ ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด. พวกเราไม่ควรยี่น ไม่ควรนั่งในที่แห่งเดียวกัน ๒ รูป แต่ในกาลเป็นที่บำรุงพระเถระในเวลาเย็นแล และในกาลเป็นที่ศึกษาจารในเวลาเช้าเท่านั้น พวกเราจักรวมกัน, (แต่) ในกาลที่เหลือจักไม่อยู่รวมกัน ๒ รูป. ก็อีกอย่างหนึ่งแล เมื่อภิกษุผู้ไม่มีความผาสุกมาตีระฆังในท่ามกลางวิหารขึ้นแล้ว พวกเราจึงจักมาตามสัญญาณแห่งระฆังแล้ว ทำยาให้แก่ภิกษุนั้น."

ภิกษุมารประชุมกันด้วยเสียงระฆัง

เมื่อภิกษุเหล่านั้นทำกติกากันอย่างนี้อยู่, วันหนึ่งอุบาสิกานั้นให้บุคคลถือเภสัชทั้งหลาย มีเนยใสและน้ำอ้อยเป็นต้น อันชนทั้งหลาย

๑. มหานรค ๘ ขุม คือ ๑. สัตยูชีวะ. ๒. กาลสุตะ. ๓. สังฆาญะ. ๔. โรฎวะ. ๕. มหาโรฎวะ.
๖. ตปะ. ๗. มหาตปะ. ๘. อเวจี.

มีทาสและกรรมกรเป็นต้น แวดล้อมเดินไปสู่วิหารนั้นในเวลาเย็น ไม่เห็น
ภิกษุทั้งหลายในท่ามกลางวิหารแล้ว จึงถามพวกนุรุษว่า " พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า
ทั้งหลาย ไปเสีย ณ ที่ไหนหนอแล ?" เมื่อพวกเขาบอกว่า "แม่คุณ
พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลายจักเป็นผู้นั่งอยู่ในที่พักกลางคืน และที่พักกลางวัน
ของตน ๆ (เท่านั้น)" จึงกล่าว (ต่อไป) ว่า "ฉันทำอะไร
เล่าหนอ จึงจักสามารถพบ (พวกพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า) ได้."

ลำดับนั้น มนุษย์ทั้งหลายที่รู้จักวัตรของภิกษุสงฆ์ จึงบอกกะ
อุบาสิกาเห็นว่า "คุณแม่ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลายจักประชุมกัน ในเมื่อ
บุคลลมาตีระฆัง." นางจึงให้ตีระฆัง ภิกษุทั้งหลายได้ยินเสียงระฆังแล้ว
ออกจากที่ของตน ๆ ด้วยสำคัญว่า " ภิกษุบางรูปจักไม่มีความผาสุก,"
จึงประชุมกันในท่ามกลางวิหาร. ภิกษุเชื่อว่า เดินมาโดยทางเดียวกันแม่
๒ รูป ย่อมไม่มี.

อุบาสิกาเจริญสมณธรรมตามที่ภิกษุบอก

อุบาสิกาเห็นภิกษุรูปหนึ่ง ๆ เท่านั้นเดินมาจากที่แห่งหนึ่ง ๆ จึง
คิดว่า "(ชะรอย) พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าผู้เป็นบุตรของเราจักทำความทะเลาะ
วิวาทแก่กันและกัน" ดังนี้แล้ว ให้อภิกษุสงฆ์กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ
ท่านทั้งหลายได้ทำความทะเลาะกันหรือ ?"

ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า " พวกฉันหาได้ทำความทะเลาะวิวาทกันไม่
มหาอุบาสิกา."

อุบาสิกา. ท่านผู้เจริญ ถ้าพวกท่านไม่มีความทะเลาะวิวาทกันไซ้,
เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไรพวกท่านจึงไม่มา เหมือนเมื่อมาสู่เรือนของดิฉัน

มาโดยรวมกันทั้งหมด, (นี่กลับ) มาทีละองค์ ๆ จากที่แห่งหนึ่ง ๆ.

ภิกษุ. มหาอุบาสิกา พวกฉันนั่งทำสมณธรรมในที่แห่งหนึ่ง ๆ.

อุบาสิกา. พ่อคุณทั้งหลาย ชื่อว่าสมณธรรมนั้นคืออะไร ?

ภิกษุ. มหาอุบาสิกา พวกฉันทำการสาธยายอาการ ๓๒ เริ่มตั้งซึ่งความสิ้นและความเสื่อมในอรรถาพอยู่.

อุบาสิกา. ท่านเจ้าขา การทำการสาธยายอาการ ๓๒ และการเริ่มตั้งความสิ้นความเสื่อมในอรรถาพ ย่อมสมควรแก่พวกท่านเท่านั้น หรือ ย่อมสมควรแก่พวกดิฉันด้วยเล่า ?

ภิกษุ. มหาอุบาสิกา ธรรมนี้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงห้ามแก่ใคร ๆ.

อุบาสิกา. ถ้าอย่างนั้น ขอพวกท่านจงให้อาการ ๓๒ และขอกบการเริ่มตั้งซึ่งความสิ้นและความเสื่อมในอรรถาพ แก่ดิฉันบ้าง.

ภิกษุ. มหาอุบาสิกา ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเรียนเอา. แล้วให้เรียนเอาทั้งหมด.

อุบาสิกาบรรลุมรรค ๓ ผล ๓ ก่อนภิกษุ

จำเดิมแต่นั้น อุบาสิกานั้นก็ทำการสาธยายซึ่งอาการ ๓๒ (และ) เริ่มตั้งไว้ซึ่งความสิ้นไปและความเสื่อมไปในตน ได้บรรลุมรรค ๓ ผล ๓ ก่อนกว่าภิกษุเหล่านั้นทีเดียว. ปฏิสัมภิตา ๔ และโลกียอภิญาญา ได้มา

๑. คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่าดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร ถ้าเดิมมัตถลุลัง มันสมองเข้าด้วย เป็น ๓๒ ตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค.

ถึงแก่อุปาสิกานั้นโดยมรรคนั้นแล. นางออกจากสุขอันเกิดแต่มรรคและ
ผลแล้ว ตรวจดูด้วยทิพยจักขุใคร่ครวญอยู่ว่า "เมื่อไรหนอแล? พระผู้
เป็นเจ้าผู้เป็นบุตรของเราจึงจักบรรลุธรรมนี้" แล้วรำพึง (ต่อไป) ว่า
"พระผู้เป็นเจ้าเหล่านี้ทั้งหมด ยังมีราคะ ยังมีโทสะ ยังมีโมหะ, พระผู้
เป็นเจ้าเหล่านั้นมิได้มีคุณธรรมแม้สักว่าฉานและวิปัสสนาเลย อุปนิสัยแห่ง
พระอรหัตของพระผู้เป็นเจ้าผู้บุตรของเรา มีอยู่หรือไม่หนอ?" เห็นว่า
"มี" ดังนี้แล้ว จึงรำพึง (ต่อไป) ว่า "เสนาสนะเป็นที่สบาย จะมี
หรือไม่มีหนอ?" เห็นแม้เสนาสนะเป็นที่สบายแล้ว จึงรำพึง (ต่อไป
อีก) ว่า "พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายของเรายังไม่ได้บุคคลเป็นที่สบายหรือ
หนอ? เห็นแม้บุคคลเป็นที่สบายแล้ว จึงใคร่ครวญอยู่ว่า "พระผู้
เป็นเจ้าทั้งหลายยังไม่ได้อาหารเป็นที่สบายหรือหนอ?" ก็ได้เห็น
อาหารเป็นที่สบายยังไม่มีแก่พวกเธอ." จำเดิมแต่นั้นมา ก็จัดแจงข้าวยา
อันมีอย่างต่าง ๆ และของขบเคี้ยวเป็นอนกประการ และโภชนะมีรส
ต่าง ๆ อันเลิศแล้ว นิมนต์ภิกษุทั้งหลายให้นั่งแล้ว จึงถวายนำทักษิณาท
แล้ว มอบถวายด้วยคำว่า "ท่านผู้เจริญ พวกท่านชอบใจสิ่งใด ๆ
ของง้อเอาสีงั้น ๆ ถิ่นเถิด."

ภิกษุเหล่านั้น รับเอาวัตถุทั้งหลายมีข้าวยาเป็นต้นแล้ว บริโภค
ตามความชอบใจ.

๑. แปลตามพยัญชนะว่า.....ยังข้าวยาอันมีอย่างต่าง ๆ ด้วย ยังของเคี้ยวมีประการมิใช่น้อยด้วย
ยังโภชนะมีรสอันเลิศต่าง ๆ ด้วย ให้ถึงพร้อมแล้ว.

๒. แปลว่า น้ำเพื่อทักษิณา.

ภิกษุ ๖๐ รูปบรรลुพระอรหัต

เมื่อภิกษุเหล่านั้นได้อาหารอันเป็นที่สบาย จิตก็เป็นธรรมชาติ มี อารมณ์เดียว (แน่วแน่). พวกเขามีจิตแน่วแน่เจริญวิปัสสนา ต่อกาล ไม่นานนัก ก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย แล้วคิดว่า " น่าขอบคุณ ! มหาอุบาสิกาคือที่พึ่งของเรา; ถ้าพวกเราไม่ได้ อาหารอันเป็นที่สบายแล้วไซ้, การแทงตลอดมรรคและผล คงจักไม่ได้ มีแก่พวกเรา (เป็นแน่); บัดนี้ พวกเราอยู่จำพรรษาปวารณาแล้ว จัก ไปสู่สำนักของพระศาสดา."

พวกเธออำลามหาอุบาสิกากว่า " พวกฉันใครจะเฝ้าพระศาสดา." มหาอุบาสิกากล่าวว่า " ดีแล้วพระเจ้าทั้งหลาย " แล้วตามไปส่ง ภิกษุเหล่านั้น, กล่าวคำอันเป็นที่รักเป็นอันมากกว่า " ขอท่านทั้งหลาย พึง (มา) เยี่ยมฉันแม่อีก" ดังนี้เป็นต้น แล้วจึงกลับ.

พระศาสดาตรัสถามสุขทุกข์กะภิกษุเหล่านั้น

ฝ่ายภิกษุเหล่านั้นแล ถึงเมืองสาวัตถีแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา แล้ว นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง อันพระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย (สิริยนต์มีจักร ๔ มีทวาร ๘) พวกเธอพอดทนได้ดอกหรือ ? พวก เธอพอยังอัตภาพให้เป็นไปได้ดอกหรือ ? อนึ่ง พวกเธอไม่ลำบากด้วย บิณฑบาตหรือ ?" จึงกราบทูลว่า " พอดทนได้พระเจ้าข้า พอยัง อัตภาพให้เป็นไปได้ พระเจ้าข้า, อนึ่ง ข้าพระองค์ทั้งหลาย มิได้ ลำบากด้วยบิณฑบาตเลย, เพราะว่าอุบาสิกคนหนึ่ง ชื่อมาติกมาตา ทราบวาระจิตของพวกข้าพระองค์, เมื่อพวกข้าพระองค์คิดว่า ' โฉนหนอ

มหาอุบาสิกาจะพึงจัดแจงอาหารชื่อเห็นปานนี้เพื่อพวกเรา.' (นาง) ก็
"ได้จัดแจงอาหารถวายตามที่พวกข้าพระองค์คิดแล้ว" ดังนี้แล้ว ก็กล่าว
สรรเสริญคุณของมหาอุบาสิกา นั้น.

อุบาสิกาจักของถวายตามที่ภิกษุต้องการ

ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง สดับถ้อยคำสรรเสริญคุณของมหาอุบาสิกา นั้น
แล้ว เป็นผู้ใคร่จะไปในที่นั้น เรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดา
แล้ว ทูลลาพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักไปยัง
บ้านนั้น" แล้วออกจากพระเชตวัน ถึงบ้านนั้นโดยลำดับ ในวันที่ตน
เข้าไปสู่วิหาร คิดว่า "เขาเล่าลือว่า อุบาสิกา นี้ ย่อมรู้ถึงเหตุอันบุคคล
อื่นคิดแล้ว ๆ. ก็เราเห็นดเห็น้อยแล้วในหนทางจักไม่สามารถกวาดวิหาร
ได้, โฉนหนอ อุบาสิกา นี้จะพึงส่งคนผู้ชำระวิหารมาเพื่อเรา."

อุบาสิกา นั้นในเรือนนั้นเองรำพึงอยู่ ทราบความนั้นแล้ว จึงส่งคน
ไป ด้วยคำว่า "เจ้าจงไป, ชำระวิหารแล้วจึงมา."

ฝ่ายภิกษุนอกนี่ยากดื่มน้ำ จึงคิดว่า "โฉนหนอ อุบาสิกา นี้
จะพึงทำน้ำดื่มละลายน้ำตาลกรวดส่งมาให้แก่เรา." อุบาสิกา ก็ได้ส่งน้ำนั้น
ไปให้. เธอคิด (อีก) ว่า "ขออุบาสิกา จงส่งข้าวยาकुมีรสสนิทและ
แกงอ่อมมาเพื่อเรา ในวันที่พรุ่งนี้แต่เช้าตรู่เถิด." อุบาสิกา ก็ได้ทำอย่างนั้น.
ภิกษุนั้นดื่มน้ำข้าวยาकुแล้ว คิดว่า "โฉนหนอ อุบาสิกา พึงส่งของขบเคี้ยว
เห็นปานนี้มาเพื่อเรา." อุบาสิกา ก็ได้ส่งของเคี้ยวเมื่อนั้นไปแล้ว เธอคิดว่า
"อุบาสิกา นี้ส่งวัตถุที่เราคิดแล้ว ๆ ทุก ๆ สิ่งมา ; เราอยากจะพบอุบาสิกา
นั้น, โฉนหนอ นางพึงให้คนถือโกชนะมีรสเลิศต่าง ๆ เพื่อเรา มาด้วย

ตนเองที่เดียว." อุบาสิกาคิดว่า " ภิกษุผู้บุตรของเราประสงค์จะเห็นเรา
หวังการไปของเราอยู่," ดังนี้แล้ว จึงให้คนถือโกชณะไปสู่วิหารแล้วได้
ถวายแก่ภิกษุนั้น.

ภิกษุนั้นทำภักติกแล้ว ถามว่า " มหาอุบาสิกา ท่านหรือ? ชื่อว่า
มาจิกมาตา."

อุบาสิกา. ถูกแล้ว พ่อ.

ภิกษุ. อุบาสิกา ท่านทราบจิตของคนอื่นหรือ?

อุบาสิกา. ถามดิฉันทำไม? พ่อ.

ภิกษุ. ท่านได้ทำวัตถุทุก ๆ สิ่งที่ฉันคิดแล้วๆ, เพราะฉะนั้น ฉัน
จึงถามท่าน.

อุบาสิกา. พ่อ ภิกษุที่รู้จักจิตของคนอื่น ก็มีมาก.

ภิกษุ. ฉันไม่ได้ถามถึงคนอื่น, ถาม (เฉพาะตัว) ท่านอุบาสิกา.

แม้เป็นอย่างนั้น อุบาสิกาก็มิได้บอก (ตรง ๆ) ว่า " ดิฉันรู้จัก
ของคนอื่น " (กลับ) กล่าวว่ " ลูกเอ๋ย ธรรมดาคนทั้งหลายผู้รู้จัก
ของคนอื่น ย่อมทำอย่างนั้นได้."

ภิกษุลาอุบาสิกากลับไปเฝ้าพระศาสดา

ภิกษุนั้นคิดว่า "กรรมนี้หนักหนอ, ธรรมดาปุถุชน ย่อมคิดถึง
อารมณ์อันงามบ้าง ไม่งามบ้าง; ถ้าเราจักคิดสิ่งอันไม่สมควรแล้วไซ้,
อุบาสิกานี้ ก็พึงยังเราให้ถึงซึ่งประการอันแปลก เหมือนจับโจรที่ม้วยผม
พร้อมด้วยของกลางฉะนั้น; เราควรหนีไปเสียจากที่นี่" แล้วกล่าวว่า
" อุบาสิกา ฉันจักลาไปละ."

อุบาสิกา. ท่านจักไปที่ไหน ? พระผู้เป็นเจ้า.

ภิกษุ. ฉันจักไปสู่สำนักพระศาสดา อุบาสิกา.

อุบาสิกา. ขอท่านจงอยู่ในที่นี้ก่อนเถิด เจ้าข้า.

ภิกษุนั้นกล่าวว่า " ฉันจักไม่อยู่ อุบาสิกา จักต้องไปอย่างแน่นอน"
แล้วได้เดินออก (จากที่นั่น) ไปสู่สำนักของพระศาสดา.

พระศาสดาแนะนำให้รักษาจิตอย่างเดียว

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามเธอว่า " ภิกษุ เธออยู่ในที่นั้น
ไม่ได้หรือ ?"

ภิกษุ. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ไม่สามารถอยู่ใน
ที่นั้นได้.

พระศาสดา. เพราะเหตุไร ? ภิกษุ.

ภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (เพราะว่า) อุบาสิกานั้น ย่อม
รู้ถึงเรื่องอันคนอื่นคิดแล้ว ๆ ทุกประการ, ข้าพระองค์คิดว่า " กิธรรมดา
ปุกุชน ย่อมคิดอารมณ์อันงามบ้าง ไม่งามบ้าง; ถ้าเรจักคิดสิ่งบางอย่าง
อันไม่สมควรแล้วไซ้, อุบาสิกานั้น ก็จักยังเราให้ถึงซึ่งประการอันแปลก
เหมือนจับโจรที่มวขมพร้อมทั้งของกลางฉะนั้น" ดังนี้แล้วจึงได้มา.

พระศาสดา. ภิกษุ เธอควรอยู่ในที่นั้นแหละ.

ภิกษุ. ข้าพระองค์ไม่สามารถ พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักอยู่ใน
ที่นั้นไม่ได้.

พระศาสดา. ภิกษุ ถ้าอย่างนั้น เธอจักอาจรักษาสิ่งหนึ่งเท่านั้น
ได้ไหม ?

ภิกษุ. รักษาอะไร? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ตรัสว่า " เธอจงรักษาจิตของเธอ นั่นแหละ ธรรมดา จิตนี้บุคคลรักษาได้ยาก, เธอจงข่มจิตของเธอไว้ให้ได้ อย่าคิดถึงอารมณ์ อะไร ๆ อย่างอื่น, ธรรมดาจิตอันบุคคลข่มได้ยาก" ดังนี้แล้วจึงตรัส พระคาถานี้ว่า

๒. ทุณฺณิคุคฺคหฺสฺส ลหฺุโน ยตุถ กามนิปาติโน

จิตฺตสฺส ทมโถ สาสฺว จิตฺตํ ทนฺตํ สุขาวหํ.

"การฝึกจิตอันข่มได้ยาก เป็นธรรมดาเร็ว

มักตกไปในอารมณ์ตามความใคร่ เป็นการดี (เพราะ

ว่า) จิตที่ฝึกแล้ว ย่อมเป็นเหตุนำสุขมาให้.

แก้อรธ

บัณฑิตพึงทราบวิเคราะห์ในพระคาถานั้น (ดังต่อไปนี้). ธรรมดา จิตนี้ อันบุคคลข่มข่มได้โดยยาก เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า **ทุณฺณิคุคฺคหํ**.

จิตนี้ย่อมเกิดและดับเร็ว เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า **ลหฺุ** ซึ่งจิต อันข่มได้ยาก อันเกิดและดับเร็วนี้.

บาทพระคาถาว่า **ยตุถ กามนิปาติโน** ความว่า มักตกไปใน อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งนั่นแล. จริงอยู่ จิตนี้ ย่อมไม่รู้จักฐานะอันตน ควรได้ หรือฐานะอันไม่ควรได้, ฐานะอันสมควรหรือฐานะอันไม่สมควร ย่อมไม่พิจารณาดูชาติ ไม่พิจารณาดูโคตร ไม่พิจารณาดูวัย; ย่อมตกไป ในอารมณ์ที่ตนปรารถนาอย่างเดียว. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า

จึงตรัสว่า " มักตกไปในอารมณ์ตามความใคร่."

การฝึกจิตเห็นปานนี้นั้น เป็นการดี คือความที่จิตอันบุคคลฝึกฝน ด้วยอริยมรรค^๔ ได้แก่ ความที่จิตอันบุคคลทำแล้วโดยประการที่จิตสิ้น พยศได้ เป็นการดี.

ถามว่า " เพราะเหตุไร ? "

แก้วว่า " เพราะวา จิตนี้อันบุคคลฝึกแล้ว ย่อมเป็นเหตุนำสุขมาให้ คือว่า จิตที่บุคคลฝึกแล้ว ได้แก่ทำให้สิ้นพยศ ย่อมนำมาซึ่งความสุขอันเกิดแต่มรรคผล และสุขคือพระนิพพานอันเป็นปรมัตถ์."

ในกาลจบเทศนา บริษัทที่มาประชุมกันเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคลมีพระโศดาบันเป็นต้น, เทศนาสำเร็จประโยชน์แก่มหาชนแล้ว.

ภิกษุนั้นก็กลับไปสู่มาติกาอีก

พระศาสดาครั้งประทานโอวาทนี้แก่ภิกษุนั้นแล้ว จึงทรงส่งไปด้วยพระดำรัสว่า " ไปเถิด ภิกษุ เธออย่าคิดอะไรๆ อย่างอื่น จงอยู่ในที่นั้นนั่นแหละ." ภิกษุนั้นได้พระโอวาทจากสำนักของพระศาสดาแล้ว จึงได้ไป (อยู่) ในที่นั้น, ไม่ได้คิดอะไรๆ ที่ชวนให้คิดภายนอกเลย.

ฝ่ายมหาอุบาสิกา เมื่อตรวจดูด้วยทิพยจักขุ ก็เห็นพระเถระแล้ว กำหนด (รู้) ด้วยญาณของตนนั้นแล้วว่า " บัดนี้ ภิกษุผู้บุตรของเรา ได้อาจารย์ให้โอวาทแล้วจึงกลับมาอีก " แล้วได้จัดแจงอาหารอันเป็นที่สบายถวายแก่พระเถระนั้น.

๑. อริยมรรค ๔ คือ โสดาปัตติมรรค ๑ สกทาคามิมรรค ๑ อนาคามิมรรค ๑ อรหัตมรรค ๑

พระเถระบรรลุพระอรหัตและระลึกชาติได้

พระเถระนั้นได้โกชนะอันเป็นที่สบายแล้ว โดย ๒-๓ วันเท่านั้น ก็ได้บรรลุพระอรหัต ยับยั้งอยู่ด้วยความสุขอันเกิดแต่มรรคและผลคิดว่า "น่าขอบใจ มหาอุบาสิกาได้เป็นที่พึ่งของเราแล้ว เราอาศัยมหาอุบาสิกา นี้ จึงถึงซึ่งการแล่นออกจากภพได้, แล้วใคร่ครวญอยู่ว่า มหาอุบาสิกา นี้ได้เป็นที่พึ่งของเราในอภัพนี้ก่อน, ก็เมื่อเราท่องเที่ยวอยู่ในสังสาร มหาอุบาสิกาไม่เคยเป็นที่พึ่งในอภัพแม่อื่น ๆ หรือไม่? แล้วจึงตาม ระลึกไปตลอด ๕๕ อภัพ.

แม้มหาอุบาสิกา นั้น ก็เป็นนางบาทบริจาริกา (ภริยา) ของ พระเถระนั้นใน ๕๕ อภัพ เป็นผู้มิจิตปฏิพัทธ์ในชายเหล่าอื่น จึงให้ ปลงพระเถระนั้นเสียจากชีวิต.

พระเถระครั้งเห็นโทษของมหาอุบาสิกา นั้นเพียงเท่านั้นแล้ว จึงคิดว่า "น่าสังเวช มหาอุบาสิกา นี้ได้ทำกรรมหนักมาแล้ว."

อุบาสิกาใคร่ครวญดูบรรพชิตกิจของพระเถระ

ฝ่ายมหาอุบาสิกา นั่งในเรือนนั่นเอง พลังใคร่ครวญว่า "กิจแห่ง บรรพชิตของภิกษุผู้บุตรของเรา ถึงที่สุดแล้ว หรือยังหนอ?" ทราบว่า พระเถระนั้นบรรลุพระอรหัตแล้ว จึงใคร่ครวญยิ่งขึ้นไป ก็ทราบว่ "ภิกษุผู้บุตรของเราบรรลุพระอรหัตแล้ว คิดว่า 'น่าปลื้มใจจริง อุบาสิกา นี้ได้เป็นที่พึ่งของเราอย่างสำคัญ' ดังนี้แล้วใคร่ครวญ (ต่อไปอีก) ว่า "แม้ในกาลล่วงแล้ว อุบาสิกา นี้ได้เคยเป็นที่พึ่งของเราหรือเปล่าหนอ?"

ตามระลึกไปตลอด ๕๕ อตภาพ; แต่เราแลได้คบคิดกับชายเหล่าอื่น ปลงพระเถระนั้นเสียจากชีวิตใน ๕๕ อตภาพ, พระเถระนี้แลเห็นโทษมีประมาณเท่านี้ของเราแล้ว คิดว่า 'น่าสังเวช อุบาสิกาได้ทำกรรมหนักแล้ว' นางไคร้ครวญ (ต่อไป) ว่า "เราเมื่อท่องเที่ยวอยู่ในสงสาร เรามีได้เคยทำอุปการะแก่ภิกษุผู้เป็นบุตรเลยหรือหนอ?" ได้ระลึกถึงอตภาพที่ครบ ๑๐๐ อันยิ่งกว่า ๕๕ อตภาพนั้น ก็ทราบว่ "ในอตภาพที่ครบ ๑๐๐ เราเป็นบาทบริจาริกาแห่งพระเถระนั้น ได้ให้ชีวิตทานในสถานเป็นที่ปลงจากชีวิตแห่งหนึ่ง. น่าดีใจ เรากระทำอุปการะมากแก่ภิกษุผู้บุตรของเรา" นั่งอยู่ในเรือนนั้นเองกล่าวว่า "ขอท่านจงไคร้ครวญดูให้วิเศษยิ่งขึ้น."

พระเถระนิพพาน

พระเถระนั้น ได้สดับเสียง (ของอุบาสิกานั้น) ด้วยโสตธาตุ อันเป็นทิพย์แล้ว ระลึกถึงอตภาพที่ครบ ๑๐๐ ให้วิเศษขึ้น แล้วเห็นความที่อุบาสิกานั้นได้ให้ชีวิตแก่ตนในอตภาพนั้น จึงคิดว่า "น่าดีใจ อุบาสิกานี้ได้เคยทำอุปการะแก่เรา" ดังนี้แล้ว มีใจเบิกบานกล่าวปัญหาในมรรค ๔ ผล ๔ แก่อุบาสิกาในที่นั้นนั่นเอง ได้ปรินิพพานแล้วด้วยนิพพานธาตุอันเป็นอนุปาติเสส.

เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๑. อญฺเณหิ สทุธิ เอกโต หุตฺวา แปลตามพยัญชนะว่า เป็นโดยความเป็นอันเดียวกันกับบุรุษทั้งหลายเหล่านี้.

๓. เรื่องอุกัณฐิตภิกษุ [๒๖]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุผู้กระสัน (จะสึก) รูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "สุทฺถุทถ" เป็นต้น.

พระเถระแนะนำอุบายพ้นทุกข์แก่เศรษฐีบุตร

ดังได้สดับมา เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี บุตรเศรษฐีคนหนึ่ง เข้าไปหาพระเถระผู้เป็นชิตันของตน เรียนว่า "ท่านผู้เจริญ กระผมใคร่จะพ้นจากทุกข์, ขอท่านโปรดบอกอาการสำหรับพ้นจากทุกข์แก่กระผมสักอย่างหนึ่ง."

พระเถระ กล่าวว่า "ดีละ ผู้มีอายุ ถ้าเธอใคร่จะพ้นจากทุกข์ไซ้, เธอจงถวายสลากัฏ* ถวายปักขิกัฏ* ถวายวัสสวาสิกัฏ* ถวายปัจจยทั้งหลายมีจิวรเป็นต้น, แบ่งทรัพย์สมบัติของตนให้เป็น ๓ ส่วน ประกอบการงานด้วยทรัพย์ส่วน ๑ เลี้ยงบุตรและภรรยาด้วยทรัพย์ส่วน ๑ ถวายทรัพย์ส่วน ๑ ไว้ในพระพุทธศาสนา." เขารับว่า "ดีละ ขอรับ" แล้วทำกิจทุกอย่าง ตามลำดับแห่งกิจที่พระเถระบอก แล้วเรียนถามพระเถระอีกว่า "กระผมจะทำบุญอะไรอย่างอื่น ที่ยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีกเล่า ? ขอรับ."

๑. กุลุปกะ ผู้เข้าไปสู่ตระกูล ๒. ภัตที่ขายกถวายตามสลาก. ๓. ภัตที่ขายกถวายในวันปักข. ๔. ภัตที่ขายกถวายแก่ภิกษุผู้จำพรรษา.

พระเถระ ตอบว่า "ผู้มีอายุ เธอจงรับไตรสรณะ (และ) ศีล ๕." เขาได้รับไตรสรณะและศีล ๕ แม้เหล่านั้นแล้ว จึงเรียนถามถึงบุญกรรมที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น. พระเถระก็แนะว่า "ถ้ากระนั้น เธอจงรับศีล ๑๐." เขากล่าวว่า "ดีละ ขอรับ" แล้วก็รับ (ศีล ๑๐). เพราะเหตุที่เขาทำบุญกรรมอย่างนั้นโดยลำดับ เขาจึงมีนามว่า อนุปปพ-เศรฐ์บุตร. เขาเรียนถามอีกว่า "บุญอันกระผมพึงทำ แม้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ ยังมีอยู่หรือ? ขอรับ" เมื่อพระเถระกล่าวว่า "ถ้ากระนั้น เธอจงบวช," จึงออกบวชแล้ว. ภิกษุผู้ทรงพระอภิธรรมรูปหนึ่ง ได้เป็นอาจารย์ของเธอ, ภิกษุผู้ทรงพระวินัยรูปหนึ่ง เป็นพระอุปัชฌาย์, ในเวลาที่ภิกษุนั้นได้อุปสมบทแล้วมาสู่สำนักของตน (อาจารย์) อาจารย์กล่าวปัญหาในพระอภิธรรมว่า "ชื่อว่า ในพระพุทธศาสนา ภิกษุทำกิจนี้จึงควร, ทำกิจนี้ไม่ควร."

ฝ่ายพระอุปัชฌาย์ ก็กล่าวปัญหาในพระวินัย ในเวลาที่ภิกษุนั้นมาสู่สำนักของตนว่า "ชื่อว่า ในพระพุทธศาสนา ภิกษุทำสิ่งนี้ควร, ทำสิ่งนี้ไม่ควร; สิ่งนี้เหมาะ สิ่งนี้ไม่เหมาะ."

อยากสึกจนชুবพอม

ท่านคิดว่า "โอ! กรรมนี้หนัก; เราใคร่จะพ้นจากทุกข์ จึงบวช, แต่ในพระพุทธศาสนา สถานเป็นที่เหยียดมือของเรา ไม่ปรากฏ, เราดำรงอยู่ในเรือนก็อาจพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะได้ เราควรเป็นคฤหัสถ์ (ดีกว่า)." ตั้งแต่นั้น ท่านกระสัน (จะสึก) หมดยินดี (ในพรหม-จรรย์) ไม่ทำการสาธยายในอาการ ๓๒, ไม่เรียนอุเทศ พอม ชুবชิด

มีตัวสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น ถูกความเกียจคร้านครอบงำ เคลื่อนกล่นแล้วด้วยหิดเปื่อย.

ลำดับนั้น พวกภิกษุหนุ่มและสามเณร ถามท่านว่า "ผู้มีอายุทำไม? ท่านจึงยืนและอยู่ในที่ยืนแล้ว นั่งและในที่นั่งแล้ว ถูกโรคผอมเหลืองครอบงำ ผอม ชุบซีด มีตัวสะพรั่งด้วยเส้นเอ็น ถูกความเกียจคร้านครอบงำ เคลื่อนกล่นแล้วด้วยหิดเปื่อย, ท่านทำกรรมอะไรเล่า?"

ภิกษุ. ผู้มีอายุ ผมเป็นผู้กระสัน.

ภิกษุหนุ่มและสามเณร. เพราะเหตุไร?

ภิกษุนั้น บอกพฤติการณ์นั้นแล้ว, ภิกษุหนุ่มและสามเณรเหล่านั้นบอกแก่พระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ของท่านแล้ว. พระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ ได้พากันไปยังสำนักพระศาสดา.

รักษาจิตอย่างเดียวอาจพ้นทุกข์ได้

พระศาสดาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอมาทำไมกัน?"

อาจารย์และอุปัชฌาย์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุรูปนี้กระสันในศาสนาของพระองค์.

พระศาสดา. ได้ยินว่า อย่างนั้นหรือ? ภิกษุ.

ภิกษุ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เพราะเหตุไร?

ภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (เพราะ) ข้าพระองค์ใคร่จะพ้นจากทุกข์ จึงได้บวช, พระอาจารย์ของข้าพระองค์นั้น กล่าวอภิธรรมกถา,

พระอุปัชฌาย์กล่าววินัยกถา. ข้าพระองค์นั้นได้ทำความตกลงใจว่า 'ใน
พระพุทธศาสนา นี้ สถานที่เหยียดมือของเราไม่มีเลย, เราเป็นคฤหัสถ์
ก็อาจพ้นจากทุกข์ได้, เราจักเป็นคฤหัสถ์' ดังนี้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ภิกษุ ถ้าเธอจักสามารถรักษาได้เพียงสิ่งเดียวเท่านั้น,
กิจคือการรักษาสິงที่ทั้งหลายที่เหลือ ย่อมไม่มี.

ภิกษุ. อะไร? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอจักอาจรักษาเฉพาะจิตของเธอ ได้ไหม?

ภิกษุ. อาจรักษาได้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ประทานพระโอวาทนี้ว่า "ถ้ากระนั้น เธอจงรักษา
เฉพาะจิตของตนไว้, เธออาจพ้นจากทุกข์ได้" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระ
คาถานี้

๓. สุทฺทุทฺถํ สุนิปุณฺณํ ยตุถ กามนิปาตินํ
จิตฺตํ รกฺขเขตฺตเมธาวิ จิตฺตํ กุตุตฺตํ สุขาวหํ.
"ผู้มีปัญญา พึงรักษาจิต ที่เห็นได้แสนยาก
ละเอียดยิ่งนัก มั่นคงไปในอารมณ์ตามความใคร่,
(เพราะว่า) จิตที่คุ้มครองไว้ได้ เป็นเหตุนำสุขมา
ให้."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุทฺทุทฺถํ ได้แก้ ยากที่จะเห็นได้
ด้วยดี. บทว่า สุนิปุณฺณํ ละเอียดที่สุด ได้แก้ ละเอียดอย่างยิ่ง.

บาทพระคาถาว่า ยตุถ กามนิปาตินํ ความว่า มักไม่พิจารณา

คุณานะทั้งหลายมีชาติเป็นต้น ตกไปในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ในฐานะที่พึงได้หรือไม่พึงได้ สมควรหรือไม่สมควร.

บาทพระคาถาว่า จิตฺตํ รุกฺเขถ เมธาวิ ความว่า คนอันธพาล มีปัญญาทราม ชื่อว่า สามารถรักษาจิตของตนไว้ได้ ย่อมไม่มี. เขาเป็นผู้เป็นไปในอำนาจจิต ย่อมถึงความพินาศนิบหายนะ ส่วนผู้มีปัญญา คือเป็นบัณฑิตเทียว ย่อมอาจรักษาจิตไว้ได้. เพราะเหตุนั้น แม้เธอจงคุ้มครองจิตไว้ให้ได้; เพราะว่า จิต ที่คุ้มครองไว้ได้ เป็นเหตุนำสุขมาให้ คือยอมนำมาซึ่งสุขอันเกิดแต่มรรคผลและนิพพาน ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นบรรลุนิพพานแล้ว ชนแม่เหล่าอื่นเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้น. เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องอุกถกจิตภิกษุ จบ.

๔. เรื่องพระภาคินยสังฆรักจิตเถระ [๒๗]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุชื่อว่าสังฆรักจิต ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ทูรณัม เอกจรัม " เป็นต้น

พระเถระไม่รับผ้าสาฎกที่พระหลานชายถวาย

ดังได้สดับมา กุลบุตรผู้หนึ่งในกรุงสาวัตถี ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้วออกบวช ได้อุปสมบทแล้ว มีนามว่าสังฆรักจิตเถระ โดย ๒ - ๓ วันเท่านั้น ก็บรรลुพระอรหัตผล. น้องชายของท่าน ได้บุตรแล้ว ก็ได้ตั้งชื่อของพระเถระ (แก่บุตรนั้น). เขามีนามว่าภาคินยสังฆรักจิต เจริญวัยแล้ว ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระเถระ เข้าไปจำพรรษาในวัดใกล้บ้านแห่งใดแห่งหนึ่ง ได้ผ้าวัสสาวาสิกสาฎก ๒ ผืน คือยาว ๗ ศอกผืนหนึ่ง ยาว ๘ ศอกผืนหนึ่ง กำหนดไว้ว่า " ผ้าผืนยาว ๘ ศอกจักเป็นของพระอุปัชฌาย์ของเรา" คิดว่า " ผ้าผืนยาว ๗ ศอกจักเป็นของเรา" ออกพรรษาแล้ว ประสงค์ว่า " จักเยี่ยมพระอุปัชฌาย์" เดินมาพลาทเทียวบิณฑบาตในระหว่างทาง ครั้นมา (ถึง) แล้ว เมื่อพระเถระยังไม่กลับมาสู่วิหารนั้นแล, เข้าไปสู่วิหารแล้วปิดกวางสำหรับพักกลางวันของพระเถระ จัดตั้งน้ำล้างเท้าไว้ปูอาสนะแล้วนั่งแลดูหนทางเป็นที่มา (แห่งพระเถระ) อยู่. ครั้นทราบความที่พระเถระมาถึงแล้ว กระทำการต้อนรับ รับบาตรจีวร อาราธนา

พระเถระให้นั่ง ด้วยคำว่า "ขอท่านนั่งเถิด ขอรับ" ถือพัดก้านตาล พัดแล้ว ถวายน้ำดื่ม ล้างเท้าทั้งสองแล้ว นำผ้าสาฎกนั้นมาวางไว้ ณ ที่ใกล้เท้าเรียนว่า "ท่านขอรับ ขอท่านจงใช้สอยผ้าสาฎกผืนนี้" ดังนี้ แล้ว ได้ยื่นพัดอยู่.

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะเธอว่า "สังฆรักจิต จีวรของฉัน บริบูรณ์, เธอนั่นแล จงใช้สอย."

พระสังฆรักจิต. ท่านขอรับ ผ้าสาฎกนี้ กระทบกำหนดไว้เพื่อ ท่านที่เดียว จำเดิมแต่เวลาที่กระทบได้แล้ว, ขอท่านจงทำการใช้สอยเถิด.

พระเถระ. ช่างเถอะ สังฆรักจิต จีวรของฉันบริบูรณ์, เธอนั่นแล จงใช้สอยเถิด.

พระสังฆรักจิต. ท่านขอรับ ขอท่านอย่าทำอย่างนั้นเลย (เพราะ) เมื่อท่านใช้สอยผ้าสาฎกนี้ ผลมากจักมีแก่กระทบ.

พระหลานชายนึกถึงมาราวาสวิสัย

ลำดับนั้น เมื่อพระสังฆรักจิตนั้น แม้ก่่าว (วิงวอน) อยู่ แล้ว ๆ เล่า ๆ, พระเถระก็ไม่ปรารถนาผ้าสาฎกผืนนั้น. เธอยื่นพัดอยู่ พลังคิดอย่างนี้ว่า "ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ เราเป็นหลานของพระเถระ; ในเวลาบวชแล้ว เราก็เป็นสัทธวิहारิก (ของท่าน), แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น พระอุปัชฌาย์ ก็ไม่ประสงค์ทำการใช้สอยร่วมกับเรา, เมื่อพระอุปัชฌาย์ นี้ ไม่ทำการร่วมใช้สอยกับเรา, เราจะต้องการอะไรด้วยความเป็นสมณะ, เราจักเป็นคฤหัสถ์ (ดีกว่า)."

ขณะนั้น เธอได้มีความคิดเห็นว่า "การครองเรือน ตั้งตัวได้ยาก,

เราจักขายผ้าสาฎกผืนยาว ๘ สอกแล้ว ชื่อแม่แพะ (มา) ตัวหนึ่ง, ธรรมดาแม่แพะยอมตกลูกเร็ว เรานั้นจะขายลูกแพะที่ตกแล้ว ๆ ทำให้เป็นต้นทุน, ครั้นรวมต้นทุนได้มากแล้ว จักนำหญิงคนหนึ่งมาเป็นภริยา, นางจักคลอดบุตรคนหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจักตั้งชื่อหลวงลุงของเราแก่บุตรนั้น แล้วให้นั่งในยานน้อยพาบุตรและภริยาของเรามาไหว้หลวงลุง, เมื่อเดินมา จักพูดกะภริยาของเราในระหว่างทางว่า 'หล่อนจงนำบุตรมาแก่เราก่อน, เราจักนำ (อู๋ม) เขาไป.' หล่อนจักพูดว่า 'เธอจะต้องการอะไรด้วยบุตร, เธอจงมา จงจับยานน้อยนี้ไป,' แล้วรับเอาบุตรไป ตั้งใจว่า 'เราจักนำเขาไป,' เมื่อไม่อาจอู๋มไปได้ จักทิ้งไว้ที่รอยล้อ, เมื่อเป็นเช่นนั้น ล้อจักทับศีรษะของเขาไป, ลำคับนั้น เราจะพูดกะหล่อนว่า 'หล่อนไม่ได้ให้บุตรของฉันทแก่ฉันทเอง. หล่อนไม่สามารถอู๋มบุตรนั้นไปได้, บุตรนั้นยอมเป็นผู้อันเจ้าให้ลึบหายเสียแล้ว, จักเอาค้ำมปฏักตีหลัง (ภริยา)."

พระเถระถูกพระหลานชายตี

พระหลานชายนั้น คิดอยู่อย่างนั้น พลังยื่นพิศอยู่เที่ยว เอาพัดก้านตาลตีศีรษะพระเถระแล้ว.

พระเถระใคร่ครวญอยู่ว่า "เพราะเหตุไรหนอแล? เราจึงถูกสังฆรักจิตตีศีรษะ," ทราบเรื่องที่พระหลานชายนั้นคิดแล้ว ๆ ทั้งหมด, จึงพูดว่า "สังฆรักจิต เธอไม่ได้อาจจะให้ประหารมาตุคาม, ในเรื่องนี้พระเถระผู้แก่มิโทษอะไรเล่า?"

เธอคิดว่า "ตายจริง เราลึบหายแล้ว, นัยว่าพระอุปัชฌาย์รู้เรื่อง

ที่เราคิดแล้ว ๆ, เราจะต้องการอะไรด้วยความเป็นสมณะ" ดังนี้แล้ว
จึงหึ่งพัดก้านตาล ปรารภเพื่อจะหนีไป.

พระศาสดาตรัสถามเหตุที่เกิดขึ้น

ลำดับนั้น ภิษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย ไล่ตามจับภิษุหนุ่มนั้นพา
มายังสำนักพระศาสดา. พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นภิษุเหล่านั้นแล้ว
ตรัสถามว่า "ภิษุทั้งหลาย พวกเธอมาทำไมกัน?" พวกเธอ ได้
ภิษุรูปหนึ่งหรือ?"

พวกภิษุ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์พาภิษุหนุ่ม
รูปนี้ ซึ่งกระสัน (จะสึก) แล้วหลบหนี มายังสำนักพระองค์.

พระศาสดา. ได้ยินว่า อย่างนั้นหรือ? ภิษุ.

พระสังฆรักขิต. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ภิษุ เธอทำกรรมหนักอย่างนั้น เพื่ออะไร? เธอ
เป็นบุตรของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ผู้ปรารภความเพียร บวชใน
ศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้เช่นเรามาใช่หรือ? ไม่ได้เอาใจให้เขาเรียกตนว่า
'พระโสดาบัน' 'พระสกทาคามี, 'พระอนาคามี หรือ 'พระอรหันต์';
ได้ทำกรรมหนักอย่างนั้นเพื่ออะไร?

พระสังฆรักขิต. ข้าพระองค์กระสัน (จะสึก) พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เพราะเหตุไร? เธอจึงกระสัน (จะสึก).

พระสังฆรักขิตนั้น กราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมดแต่พระศาสดาจำเดิม
แต่วันที่ตนได้ผ้าวัสสาวาสิกสาฎก จนถึงเอาพัดก้านตาลตีพระเถระแล้ว
กราบทูลว่า "เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์จึง (คิด) หลบหนีไป
พระเจ้าข้า."

ตำรวมจิตเป็นเหตุให้พ้นเครื่องผูกของมาร

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า " มาเถิดภิกษุ เธออย่าคิดไปเลย, ธรรมคัจจันนี้มีหน้าที่รับอารมณ์ แม้มีอยู่ในที่ไกล, ควรที่ภิกษุจักพยายามเพื่อประโยชน์แก่การพ้นจากเครื่องผูกคืออระกะ โทสะ โมหะ" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

๔. ทูรฺงคฺมํ เอกจฺรํ อสรีรํ กุหาสยํ
เย จิตฺตํ สณฺณเมสฺสสนฺนํ โมกฺขนฺนํ มारพฺพชฺชา.
"ชนเหล่าใด จักตำรวมจิต อันไปในที่ไกล
เที่ยวไปดวงเดียว ไม่มีสรีระ มีถ้ำเป็นที่อาศัย ชน
เหล่านั้น จะพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทูรฺงคฺมํ เป็นต้น (พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้) ก็ชื่อว่าการไปและการมาของจิต โดยส่วนแห่งทิสมีทิสบุรพา เป็นต้น แม้ประมาณเท่าไยแมลงมุม ย่อมไม่มี, จิตนั้นย่อมรับอารมณ์ แม้มีอยู่ในที่ไกล เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ทูรฺงคฺมํ.

อนึ่ง จิต ๗-๘ ดวง ชื่อว่าสามารถเกิดขึ้นเนื่องเป็นข้อโดยความรวมกันในขณะเดียว ย่อมไม่มี, ในกาลเป็นที่เกิดขึ้น จิตย่อมเกิดขึ้นทีละดวงๆ, เมื่อจิตดวงนั้นดับแล้ว, จิตดวงใหม่ก็เกิดขึ้นทีละดวงอีก เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า เอกจฺรํ.

สรีรสันฐานก็ดี ประเภทแห่งสมีสี่เขียว เป็นต้นเป็นประการก็ดี ของจิต ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า อสรีรํ.

ถ้าคือมหาภูต ๔ ชื่อว่า กูหา, ก็จิตนี้อาศัยหทัยรูปเป็นไปอยู่
เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า กุหาสย.

สองบทว่า เย จิตฺตํ ความว่า ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง คือเป็น
บุรุษหรือสตรี เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต เมื่อไม่ให้กิเลสที่ยังไม่เกิดให้
เกิดขึ้น ละกิเลสที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะความพินเพื่อนแห่งสติ ชื่อว่า
จักสังรวมจิต คือจักทำจิตให้สงบ ได้แก่ ไม่ให้ฟุ้งซ่าน.

บาทพระคาถาว่า โมกฺขนฺติ มารพฺนุชฺณา ความว่า ชนเหล่า
นั้นทั้งหมด ชื่อว่าจักพ้นจากวิภูฏะอันเป็นไปในภุมิ ๓ อันนับว่าเป็น
เครื่องผูกแห่งมาร เพราะไม่มีเครื่องผูกคือกิเลส.

ในกาลจบเทศนา พระภาคิไนยสังฆรักจิตเถระ บรรลุโสดาปัตติ-
ผลแล้ว. ชนแม่เหล่าอื่นเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบัน
เป็นต้นแล้ว. เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระภาคิไนยสังฆรักจิตเถระ จบ.

๑. มหาภูต ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม.

๕. เรื่องพระจิตตหัตถเถระ [๒๘]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระ
ชื่อจิตตหัตถ์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "อนวมุจิจิตตสุต"

เขาเที่ยวตามโคจนอ่อนเปลี้ย

ได้ยินว่า กุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง แสวงหาโคผู้ที่หายไปอยู่
จึงเข้าป่า พบโคผู้ในเวลาเที่ยง ปล่อยให้เข้าฝูงแล้วคิดว่า "เราจักได้วัดดู
สักว่าอาหาร ในสำนักของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลายแน่แท้" ถูกความหิวกระ-
หายรบกวนแล้ว จึงเข้าไปสู่วิหาร ถึงสำนักของภิกษุทั้งหลาย ไขว้แล้ว
ได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ก็ในสมัยนั้นแล ภัตอันเหลือจากภิกษุทั้งหลาย
นั้น ยังมีอยู่ในถาดสำหรับใส่ภัตอันเป็นเดน. ภิกษุเหล่านั้นเห็นเขาถูก
ความหิวรบกวนแล้ว จึงกล่าวว่า "เชิญท่านถือเอาภัตกินเถิด," ก็ชื่อว่า
ในครั้งพุทธกาล แกงและกับมากมายย่อมเกิดขึ้น, เขาได้รับภัตพอเยียวยา
อัคพาจากถาดนั้นบริโภคนั้นแล้ว ดื่มน้ำ ล้างมือ ไขว้ภิกษุทั้งหลายแล้ว
ถามว่า "ท่านขอรับ วันนี้ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลายได้ไปสู่นิมนต์แล้ว
หรือ?" ภิกษุทั้งหลายตอบว่า "อุบาสก วันนี้ ไม่มี, ภิกษุทั้งหลาย
ย่อมได้ (ภัตอาหาร) เนื่องๆ โดยทำนองนี้เทียว."

เขาบวชเป็นภิกษุ

เขาคิดว่า "พวกเรา ลูกขึ้นแล้ว ครั้นลูกขึ้นแล้ว แม้ทำภาระงาน

เนื่อง ๆ ตลอดคืนและวัน ก็ยังไม่ได้กัณฑ์กับอันร่อยอย่างนี้, ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านี้ย่อมฉันทเนื่อง ๆ, เราจะต้องการอะไรด้วยความเป็นคฤหัสถ์, เราจักเป็นภิกษุ" ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปหาภิกษุทั้งหลายขอบรรพชาแล้ว. ลำดับนั้น พวกภิกษุพูดกะเขาว่า "เป็นการดี อุบาสก" ให้เขาบรรพชาแล้ว. เขาได้อุปสมบทแล้ว ทำวัตรและปฏิบัติ ซึ่งเป็นอุปการะแก่ภิกษุทั้งปวง. เธอได้มีสิริระอ้วนท้วนโดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน เพราะลาภและสักการะที่เกิดขึ้นแก่พระพุทธรูปทั้งหลาย.

เขาบวช ๆ สึก ๆ ถึง ๖ ครั้ง

แต่นั้น เธอคิดว่า "เราจักต้องการอะไรด้วยการเที่ยวไปเพื่อภิกษาเลี้ยงชีพ, เราจักเป็นคฤหัสถ์." เธอสึกเข้าเรือนแล้ว. เมื่อกุลบุตร [ทิดสึกใหม่] นั้น ทำการงานอยู่ในเรือน โดย ๒ - ๓ วัน เท่านั้น สิริระก็ชুবผอม. แต่มั่นเธอคิดว่า "ประโยชน์อะไรของเราด้วยทุกขนี้, เราจักเป็นสมณะ" ดังนี้แล้ว ก็กลับมามบวชใหม่. เธอยังอยู่ไม่ได้กี่วัน กระสันขึ้นแล้วสึกอีก แต่เธอได้มีอุปการะแก่พวกภิกษุในเวลาบวช. โดย ๒ - ๓ วัน เท่านั้น เธอก็ระอาใจแม้อีก คิดว่า "ประโยชน์อะไรของเราด้วยความเป็นคฤหัสถ์, เราจักบวช" จึงไปไหว้ภิกษุทั้งหลาย ขอบรรพชาแล้ว. ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลาย ให้เขาบรรพชาอีกแล้ว ด้วยอำนาจแห่งอุปการะ, เขาบวชแล้วก็สึกอยู่อย่างนี้ถึง ๖ ครั้ง. ภิกษุทั้งหลายคิดว่า "ภิกษุนี้ เป็นไปในอำนาจแห่งจิตเที่ยวไปอยู่" จึงขนานนามแก่เธอว่า "จิตตหัตถเถระ."

๑. ใช้ศัพท์ว่า พุทธาน ในที่นี้ น่าจะหมายถึงพระสัมพุทธะ และอนพุทธะหรือพระสาวกพุทธะ.

ครั้งที่ ๗ เขาเกิดกรรมสังเวชเลยบวชไม่สึก

เมื่อนายจิตตหัตถ์นั้นเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่อย่างนี้เที่ยว ภริยาได้ มีครรภ์แล้ว. ในวาระที่ ๗ เขาแบกเครื่องไถจากป่าไปเรือน วางเครื่อง ใช้ไว้แล้ว เข้าห้องด้วยประสงค์ว่า "จักหิบบ้างกาสาวะของตน." ใน ขณะนั้น ภริยาของเขากำลังนอนหลับ. ผ้าที่ห่อขนุนงูลุดล้วย น้ำลาย ไหลออกปาก, จมูกก็กรนดังครี๊ด ๆ, ปากอ้า, กัดฟัน. หล่อนปรากฏ แก่เขาประจักษ์ที่พองขึ้น. เขาคิดว่า "สตรีระนี้ไม่เที่ยงเป็นทุกข์. เรา บวชตลอดกาลประมาณเท่านี้แล้ว อาศัยสตรีระนี้ จึงไม่สามารถดำรงอยู่ใน ภิกษุภาวะได้" ดังนี้แล้ว ก็ฉวยผ้ากาสาวะพันทอ้ง พलगออกจากเรือน. ขณะนั้น แม่ยายของเขายืนอยู่ที่เรือนติดต่อกัน เห็นเขากำลังเดินไปด้วย อาการอย่างนั้น สงสัยว่า "เจ้านี้กลับไปอีกแล้ว เขามาจากป่าเดี๋ยวนี้เอง พันผ้ากาสาวะที่ทอ้ง ออกเดินบ่ายหน้าตรงไปวิหาร; เกิดเหตุอะไรกัน หนอ?" จึงเข้าเรือนเห็นลูกสาวหลับอยู่ รู้ว่า "เขาเห็นลูกสาวของเรานี้ มีความรำคาญไปเสียแล้ว" จึงตีลูกสาว กล่าววว่า "นางชู้ชาติ จงลุกขึ้น. ฝั้วของเอง เห็นเองกำลังหลับ มีความรำคาญไปเสียแล้ว, ตั้งแต่ นี้เองจะไม่มีเขาละ" ลูกสาวกล่าววว่า "หลีกไป หลีกไปเถิดแม่ เขาจะไป ข้างไหน, อีก ๒-๓ วันเท่านั้น ก็มาอีก."

เมื่อนายจิตตหัตถ์นั้น บ่นไปว่า "ไม่เที่ยงเป็นทุกข์" กำลังเดิน ไป ๆ บรรลุโศคาปัตติผลแล้ว. เขาไปไหว้ภิกษุทั้งหลายแล้ว ก็ขอบรรพชา. ภิกษุทั้งหลายกล่าววว่า "พวกเราจักไม่อาจให้ท่านบรรพชาได้, ความเป็น สมณะของท่านจักมีมาแต่ที่ไหน? ศีระะของท่านเช่นกับหินลับมีด." เขา กล่าววว่า "ท่านขอรับ พวกท่านโปรดอนุเคราะห์ให้กระผมบวชในคราว

นี่อีกคราวหนึ่งเถิด." ภิกษุเหล่านั้นจึงให้เขาบวชแล้ว ด้วยอำนาจแห่ง
อุปการะ

บรรลुพระอรหัตแล้วถูกหาว่าพูดไม่จริง

ได้ ๒-๓ วันเท่านั้น เธอก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา
ภิกษุแม่เหล่านั้น พุดกับเธอว่า "คุณจิตตหัตถ์ คุณควรรู้สมัยที่คุณจะ
ไปโดยแท้. ทำไม ในครั้งนี้ คุณจึงชักช้าอยู่เล่า?" เธอกล่าวว่า " พวก
ผมไปแล้วในเวลาที่มีความเกี่ยวข้องกับ* ขอรับ ความเกี่ยวข้องกับนั้น ผม
ตัดได้แล้ว, ต่อไปนี้ พวกผมมีความไม่ไปเป็นธรรมดา." พวกภิกษุ
พากันไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ภิกษุนี้ ถูกพวกข้าพระองค์พุดอย่างนี้ กล่าวชื่ออย่างนี้ เธอพยากรณ์
พระอรหัต เธอพุดคำไม่จริง." พระศาสดา ตรัสว่า "อย่างนั้น ภิกษุ
ทั้งหลาย บุตรของเรา ได้ทำการไปและการมา ในเวลาไม่รู้พระสัทธรรม
ในเวลาที่ตนยังมีจิตไม่มั่นคง, บัดนี้ บุตรของเรานั้นละบุญและบาปได้
แล้ว" ได้ตรัสสองพระคาถาเหล่านี้ว่า

๕. อนนวุจิจิตตสุต สทุมมัม อวิชานโต

ปริปลวปสาทสุต ปญญา น ปริปุรติ

อนนวุตตจิตตสุต อนนฺวาทเจตโส

ปุญฺญปาปปหีนสุต นตฺถิ ชาครโต ภยฺ.

"ปัญญาย่อมนับบริบูรณ์ แก่ผู้มีจิตไม่มั่นคง

ไม่รู้แจ้งซึ่งพระสัทธรรม มีความเลื่อมใสอันเลื่อน

๑. หมายถึง กิเลสเป็นเครื่องเกี่ยวข้อง.

ลอย, ภัย (ความกลัว) ย่อมไม่มีแก่ผู้มีจิตอัน
ระคะไม่ซึมซาบ มีใจไม่ถูกโทสะตามกระทบ ละบุญ
และบาปได้ ตื่นอยู่."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า อนวสุตฺตจิตฺตสุตฺต พระศาสดา
ทรงแสดงเนื้อความว่า " ชื่อว่าจิตนี้ ของใคร ๆ ไม่มีแน่นอนหรือมั่นคง;
ก็บุคคลใด ไม่ดำรงอยู่ในภาวะไหน ๆ เหมือนกับฟีกเขียวที่ตั้งไว้บน
หลังม้า เหมือนกับหลักที่ปักไว้ในกองแกลบ เหมือนกับดอกกระทุ่มบน
ศีรษะล้าน, บางคราวเป็นเสวก บางครั้งเป็นอาชีวก บางคาบเป็นนิครนถ์
บางเวลาเป็นดาบส, บุคคลเห็นปานนี้ ชื่อว่ามีจิตไม่มั่นคง, ปัญญาอัน
เป็นกามาพจรก็ดี อันต่างด้วยปัญญามีรูปาพจรเป็นอาทิกี้ดี ย่อมไม่บริบูรณ์
แก่บุคคลนั้น ผู้มีจิตไม่มั่นคง "ไม่รู้อะไรพระสัทธรรมนี้ อันต่างโดยโพธิปัก-
ขยธรรม" ๓๓) ชื่อว่ามีความเลื่อมใสอันเลื่อนลอย เพราะความเป็นผู้มี
ศรัทธาน้อย หรือเพราะความเป็นผู้มีศรัทธาคลอนแคลน, เมื่อปัญญาแม้
เป็นกามาพจรไม่บริบูรณ์ ปัญญาที่เป็นรูปาพจร อรูปาพจรและโลกุตระ
จักบริบูรณ์ได้แต่ที่ไหนเล่า ?

บทว่า อนวสุตฺตจิตฺตสุตฺต ได้แก่ ผู้มีจิตอันระคะไม่ชุ่มแล้ว.

ในบทว่า อนนฺวาทเจตฺโต พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสความที่จิตถูก
โทสะกระทบแล้วไว้ในอาคตสถานว่า " มีจิตถูกโทสะกระทบเกิดเป็นดัง
เสาเขื่อน."

๑. มีธรรมเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ ๓๓ เป็นประเภท.

๒. ที่แห่งบาลีประเทศอันมาแล้ว. อภิ. วิ. ๓๕/๕๑๐. ม. มุ. ๑๒/๒๐๖.

แต่ในบทว่า **อนนฺวาทเจตฺโส** นี้ บัณฑิตพึงทราบเนื้อความว่า
"ผู้มีจิตอันโทสะไม่กระทบ."

บทว่า **ปฺลฺยปาปปหีนฺสุ** ความว่า ผู้ละบุญและบาปได้ด้วย
มรรคที่ ๔ คือผู้สิ้นอาสวะแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **นตฺถิ ชาครโต ภัย** ความว่า ความไม่มีภัย
ดูเหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้สำหรับท่านผู้สิ้นอาสวะ ตื่นอยู่แล, ก็
ท่านผู้สิ้นอาสวะนั้น ชื่อว่า ตื่นแล้ว เพราะประกอบด้วยธรรมเป็นเหตุตื่น
ทั้งหลาย มีศรัทธาเป็นอาทิ, เพราะฉะนั้น ท่านตื่นอยู่ (ตื่นนอน)
ก็ตาม ยังไม่ตื่น (ยังนอนหลับ) ก็ตาม ภัยคือกิเลสชื่อว่าย่อมไม่มี
เพราะกิเลสทั้งหลายไม่มีการหวนกลับมา, จริงอยู่ กิเลสทั้งหลาย ชื่อว่า
ย่อมไม่ติดตามท่าน เพราะกิเลสทั้งหลายที่ท่านละได้แล้วด้วยมรรคนั้น ๆ
ไม่มีการเข้าไปหา (ท่าน) อีก, เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึง
ตรัสว่า " กิเลสเหล่านี้ อันอริยบุคคลละได้แล้วด้วยโศคาปัตติมรรค,
เธอย่อมไม่มาหา คือไม่กลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก; กิเลสเหล่านี้ อันอริย-
บุคคลละได้แล้วด้วยสกิทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค,
เธอย่อมไม่มาหา คือไม่กลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก " ดังนี้.

เทศนาได้มีประโยชน์ มีผล แก่มหาชนแล้ว.

กิเลสทำผู้มีอุปนิสัยแห่งพระอรหัตให้เศร้าหมองได้

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย
ขึ้นชื่อว่ากิเลสเหล่านี้ หยาบนัก, กุลบุตรผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระ-
อรหัตเห็นปานนี้ ยังถูกกิเลสให้มัวหมองได้ (ต้อง) เป็นคฤหัสถ์ ๗ ครั้ง

บวช ๘ ครั้ง." พระศาสดาทรงสดับประวัติของภิกษุเหล่านั้น จึงเสด็จไปสู่ธรรมสภา ด้วยการไปอันสมควรแก่ขณะนั้น ประทับบนพุทธอาสน์แล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเขอนั่งประชุมกัน ด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ? " เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า " ด้วยเรื่องชื่อนี้ " แล้วจึงตรัสว่า " อย่างนั้นนั่นแล ภิกษุทั้งหลาย จึ้นชื่อว่ากิเลสทั้งหลาย ย่อมเป็นสภาพหยาบ, ถ้ากิเลสเหล่านี้ มีรูปร่าง อันใคร ๆ พึงสามารถจะเก็บไว้ได้ในที่บางแห่ง, จักรวาลก็แคบเกินไป, พรหมโลกก็ต่ำเกินไป, โอกาสของกิเลสเหล่านั้นไม่พึงมี (บรรจุ) เลย, อันกิเลสเหล่านี้ ย่อมทำบุรุษอาชาไนยที่ถึงพร้อมด้วยปัญญา แม้เช่นกับเราให้มัวหมองได้ จะกล่าวอะไรในเหล่าชนที่เหลือ; จริงอยู่ เราเคยอาศัยข้าวฟ่างและลูกเดือยเพียงครึ่งทะนาน และจอบเหียน บวชสึกแล้ว ๖ ครั้ง."

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลถามว่า " ในกาลไร ? พระเจ้าข้า."

พระศาสดาตรัสว่า " จักฟังหรือ ? ภิกษุทั้งหลาย."

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " อย่างนั้น พระเจ้าข้า."

พระศาสดาตรัสว่า " ถ้ากระนั้น พวกเธอจงฟัง" ดังนี้แล้วทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสว่า) :-

เรื่องบัณฑิตจอบเหียน

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี บรมุษผู้หนึ่ง ชื่อกุกทาลบัณฑิต บวชเป็นนักบวชภายนอกอยู่ในป่าหิมวันต์ ๘ เดือน เมื่อภูมิภาคชุ่มชื้น ในสมัยที่ฝนตกชุกคิดว่า " ในเรือนของเรา

ยังมีข้าวฟ่างและลูกเดือยประมาณครึ่งทะนาน และจอบเหียน (อีกอันหนึ่ง), พืชคือข้าวฟ่างและลูกเดือยอย่าเสียไป" จึงสึกเอาจอบเหียนพื้นที่แห่งหนึ่ง หว่านพืชนั้น ทำรั้วไว้ ในเวลาที่เมล็ดพืชแก่ก็เหี่ยว เก็บพืชไว้ประมาณทะนานหนึ่ง เคี้ยวกินพืชที่เหลือ. ท่านคิดว่า "บัดนี้ ประโยชน์อะไรด้วยเรือนของเรา, เราจักบวชอีก ๘ เดือน" จึงออกบวชแล้ว. ท่านอาศัยข้าวฟ่างและลูกเดือยเพียงหนึ่งทะนานและจอบเหียน เป็นคฤหบดี ๗ ครั้ง บวช ๗ ครั้ง โดยทำนองนี้แล แต่ในครั้งที่ ๗ คิดว่า "เราอาศัยจอบเหียนอันนี้ เป็นคฤหบดีแล้วบวชถึง ๗ ครั้ง, เราจักทิ้งมันในที่ไหน ๆ สักแห่งหนึ่ง." ท่านไปยังฝั่งแม่น้ำคงคา คิดว่า "เราเมื่อเห็นที่ตก คงต้องลงมเอา; เราจักทิ้งมัน โดยอาการที่เราจะไม่เห็นที่ซึ่งมันตก" จึงเอาผ้าเก่าห่อพืชประมาณทะนานหนึ่ง แล้วผูกผ้าเก่าที่แผ่นจอบจับจอบที่ปลายด้าม ยื่นที่ฝั่งแห่งแม่น้ำ หลับตาแกว่งเวียนเหนือศีรษะ ๓ ครั้ง ขว้างไปในแม่น้ำคงคา หันไปดู ไม่เห็นที่ตกได้เปล่งเสียงว่า "เราชนะแล้ว เราชนะแล้ว" ดังนี้ ๒ ครั้ง. ในขณะนั้น พระเจ้ากรุงพาราณสี ทรงปราบปัจฉิมตชนบทให้สงบราบคาบแล้วเสด็จมา โปรดให้ตั้งค่ายพัก ใกล้เคียงฝั่งแม่น้ำ เสด็จลงสู่แม่น้ำ เพื่อทรงประสงค์จะสรองสนาน ได้ทรงสดับเสียงนั้น. ก็ธรรมดาว่า เสียงที่ว่า "เราชนะแล้ว เราชนะแล้ว" ย่อมไม่พอพระหฤทัยของพระราชาทั้งหลาย. พระองค์จึงเสด็จไปยังสำนักของกุกทาลบัณฑิตนั้น ตรัสถามว่า "เราทำการย่ำยีอมิตรมาเดี๋ยวนี้ ก็ด้วยคิดว่า 'เราชนะ' ส่วนเธอร้องว่า 'เราชนะแล้ว เราชนะแล้ว,' นี้ชื่อเป็นอย่างไร?" กุกทาลบัณฑิต จึงทูลว่า "พระ-

๑. ขนธาวารี ประเทศเป็นที่กั้นด้วยท่อนไม้.

องค์ทรงชนะพวกโจรภายนอก, ความชนะที่พระองค์ทรงชนะแล้ว ย่อม
กลับเป็นไม่ชนะอีกได้แท้; ส่วนโจรคือความโลภ ซึ่งมีในภายใน อัน
ข้าพระองค์ชนะแล้ว, โจรคือความโลภนั้น จักไม่กลับชนะข้าพระองค์อีก
ชนะโจรคือความโลภนั้นอย่างเดียวนั้น" ดังนี้แล้วจึงกล่าวคาถานี้ว่า

"ความชนะใด กลับแพ้ได้ ความชนะนั้นมิใช่

ความชนะที่ดี, (ส่วน) ความชนะใด ไม่กลับแม้

ความชนะนั้นแลเป็นความชนะที่ดี."

ในขณะนั้นเอง ท่านแลดูแม่น้ำคงคา ยังกลืนมีน้ำเป็นอารมณ์
ให้บังเกิด บรรลุคุณพิเศษแล้ว นิ่งในอากาศโดยบัลลังก์. พระราชา
ทรงสดับธรรมกถาของพระมหามุรุษ ไหว้แล้ว ทรงขอบวช ทรงผนวช
พร้อมกับหมู่พล. ได้มีบริษัทประมาณ โยชน์หนึ่งแล้ว. แมกษัตริย์สามันต-
ราชอื่น* ทรงสดับความที่พระเจ้ากรุงพาราณสีนั้นผนวชแล้วเสด็จมาด้วย
ประสงค์ว่า "เราจักยึดเอาพระราชสมบัติของพระเจ้ากรุงพาราณสีนั้น"
ทรงเห็นพระนครที่มั่งคั่งอย่างนั้นว่างเปล่า จึงทรงดำริว่า " พระราชา
เมื่อทรงทึ่งพระนครเห็นปานนี้ผนวช จักไม่ทรงผนวชในฐานะอันต่ำช้า,
ถึงเราผนวชก็ควร" ดังนี้แล้ว เสด็จไปในที่นั้น เข้าไปหาพระมหามุรุษ
ทรงขอบวช ทรงผนวชพร้อมกับบริษัทแล้ว. พระราชา ๗ พระองค์
ทรงผนวชโดยทำนองเดียวกันนี้. ได้มีอาศรมตั้งแผ่ไปถึง ๗ โยชน์.
พระราชา ๗ พระองค์ก็ทรงทึ่ง โภคะทั้งหลาย พาชนมีประมาณเท่านี้บวช

๑. พุ. ชา. เอก. ๒๓/๒๒. อรรถกถา. ๒/๑๑๓.

๒. สามนุตราชา พระราชาผู้อยู่ในเมืองใกล้เคียงกัน พระราชาโดยรอบ พระราชาใกล้เคียง.

แล้ว. พระมหาบุรุษอยู่ประพาศพิพรหมจรรย์^๑ เป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก
แล้ว.

พระศาสดา ครั้นทรงนำธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุ
ทั้งหลาย กุททาลบัณฑิตในกาลนั้น ได้เป็น^๒เรา, ขึ้นชื่อว่ากิเลสเหล่านี้
เป็นสภาพหายอย่างนั้น."

เรื่องพระจิตตหัตถเถระ จบ.

๑. ความอยู่ในพรหมจรรย์ ความอยู่เพื่อพรหมจรรย์. ๒. สี. ม. ย. อโหสี.

๖. เรื่องภิกษุผู้ปรารถนาวิปัสสนา [๒๕]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภพวกภิกษุผู้ปรารถนาวิปัสสนา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "กุมภูปม" เป็นต้น

ภิกษุ ๕๐๐ รูปอยู่ในไพโรสณฑ์

ได้ยินว่า ภิกษุ ๕๐๐ รูป ในกรุงสาวัตถี เรียนกัมมัฏฐานตราบเท่าพระอรหันต์ในสำนักพระศาสดาแล้ว คิดว่า "เราจักทำสมณธรรม" ไปเส้นทางประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ได้ถึงบ้านตำบลใหญ่ตำบลหนึ่ง. ลำดับนั้น พวกมนุษย์เห็นภิกษุเหล่านั้น จึงนิมนต์ให้นั่งบนอาสนะที่จัดไว้ อังคาสด้วยภัตตาหารทั้งหลายมีข้าวยาจกเป็นต้นอันประณีตแล้ว เรียนถามว่า "พวกท่านจะไปทางไหน" ขอรับ, "เมื่อภิกษุเหล่านั้น กล่าวว่า "พวกเราจักไปสถานตามผาสุก" จึงวิงวอนว่า "นิมนต์พวกท่านอยู่ในที่นี่ ตลอด ๓ เดือนนี้เถิด ขอรับ, แม้พวกกระผมก็จักตั้งอยู่ในสภาวะ รักษาศีลในสำนักของพวกท่าน." ทราบการรับนิมนต์ของภิกษุเหล่านั้นแล้ว จึงเรียนว่า "ในที่ไม่วิกลมีไพโรสณฑ์ใหญ่มาก, นิมนต์พวกท่านพักอยู่ที่ไพโรสณฑ์นั้นเถิดขอรับ" ดังนี้แล้ว ส่งไป. ภิกษุเหล่านั้น เข้าไปสู่ไพโรสณฑ์นั้นแล้ว.

เวดาคทำอุบายหลอนภิกษุ

พวกเวดาคผู้สิงอยู่ในไพรสมถ์นั้น คิดว่า " พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย มีศีล ถึงไพรสมถ์นี้โดยลำดับแล้ว; ก็เมื่อพระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายพำนักอยู่ในที่นี้, การที่พวกเราพานบุตรและภาดารขึ้นต้นไม้ไม่ควรเลย" จึงนั่งลงบนพื้นดิน คิดว่า " พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย อยู่ในที่นี้คนเดียวในวันนี้ พรุ่งนี้จักไปเป็นแน่." ฝ่ายพวกภิกษุ เทียวไปบิณฑบาตในบ้าน ในวันรุ่งขึ้นแล้วก็กลับมายังไพรสมถ์นั้นนั่นแล พวกเวดาคคิดว่า " ใคร ๆ จักนิมนต์ภิกษุสงฆ์ไว้ฉันพรุ่งนี้ เพราะฉะนั้น จึงกลับมา, วันนี้จักไม่ไป, พรุ่งนี้เห็นจักไปแน่" ดังนี้แล้ว ก็พากันพักอยู่ที่พื้นดินนั่นเอง ประมาณครึ่งเดือนโดยอุบายนี้. แต่นั้นมา พวกเวดาคคิดว่า " ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เห็นจักอยู่ในที่นี้นั่นแล ตลอด ๓ เดือนนี้, ก็เมื่อท่านทั้งหลายอยู่ในที่นี้ทีเดียวแล พวกเราแม้จะขึ้นนั่งบนต้นไม้ ก็ไม่ควร ถึงสถานที่จะพาเอาพวกบุตรและภาดารนั่งบนพื้นดินทั้ง ๓ เดือน ก็เป็นทุกข์ของพวกเรา; พวกเราทำอะไร ๆ ให้ภิกษุเหล่านั้นหนีไปได้จะเหมาะ; เวดาคเหล่านั้นเริ่มแสดงร่างผีหัวขาด และให้ได้ยินเสียงอมมนุษย์ ในที่พักกลางคืนที่พักกลางวัน และในที่สุดของที่จงกรมนั้น ๆ โรคทั้งหลายมีจามไอเป็นต้นเกิดแก่พวกภิกษุแล้ว. ภิกษุเหล่านั้นถามกันและกันว่า " ผู้มีอายุ โรคอะไรเสียดแทงคุณ? โรคอะไรเสียดแทงคุณ?" กล่าวว่า " โรคจามเสียดแทงผม, โรคไอเสียดแทงผม" ดังนี้แล้ว กล่าวว่า " ผู้มีอายุ วันนี้ ผมได้เห็นร่างผีหัวขาดในที่สุดที่จงกรม, ผมได้เห็นร่างผีในที่พักกลางคืน, ผมได้ยินเสียงอมมนุษย์ในที่พักกลางวัน, ที่นี้เป็นที่ควรเว้น, ในที่นี้ ความไม่ผาสุกมีแก่พวกเรา พวกเราจักไปที่สำนักของพระศาสดา."

ภิกษุเหล่านั้น ออกไปสู่สำนักของพระศาสดาโดยลำดับ ถวายบังคมแล้ว
นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

พระศาสดาประทานอาวูธ

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า " ภิกษุทั้งหลาย
พวกเธอจักไม่อาจเพื่ออยู่ในที่นั้นหรือ ?"

ภิกษุ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า อารมณ์อันน่ากลัวเห็นปานนี้ ปรากฏ
แก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย ผู้พำนักอยู่ในที่นั้น, เพราะเหตุนั้น จึงมีความ
ไม่พอใจเห็นปานนี้. ด้วยเหตุนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายจึงคิดว่า " ที่นี้
เป็นที่ควรเว้น." ทั้งที่นั้นมาสู่สำนักของพระองค์แล้ว.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไปในที่นั้นนั้นแลสมควร.

ภิกษุ. ไม่อาจ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่เอาอาวูธไป, บัดนี้พวก
เธอจงเอาอาวูธไปเถิด.

ภิกษุ. ถือเอาอาวูธชนิดไหนไป? พระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสว่า " เราจักให้อาวูธแก่พวกเธอ. พวกเธอจงถือ
เอาอาวูธที่เราให้ไป " ดังนี้แล้ว ตรัสเมตตสูตรทั้งสิ้นว่า

"ผู้รู้สันตบท (บทอันสงบ) พึงกระทำสิกขา ๓

หมวดใด, ผู้ฉลาดในประโยชน์ ควรกระทำสิกขา ๓

หมวดนั้น ผู้ฉลาดในประโยชน์ พึงเป็นผู้องอาจ

เป็นผู้ตรง เป็นผู้ซื่อตรง เป็นผู้อ่อนโยน เป็นผู้

ไม่ทะนงตัว."

เป็นอาทิ ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพึงสาธยาย
เมตตสูตรนี้ จำเดิมแต่ไพรสมณท์ภายนอกวิหาร เข้าไปสู่ภายในวิหาร"
ดังนี้ ทรงส่งไปแล้ว. ภิกษุเหล่านั้น ถวายบังคมพระศาสดา ออกไปถึง
ไพรสมณท์นั้นโดยลำดับ พากันสาธยายเป็นหมู่ในภายนอกวิหาร เข้าไปสู่
ไพรสมณท์แล้ว

เทวดากลับได้เมตตาคิจต

พวกเทวดาในไพรสมณท์ทั้งสิ้น กลับได้เมตตาคิจต ทำการต้อนรับ
ภิกษุเหล่านั้น, ถามโดยเอื้อเพื่อถึงการรับบาตรจีวร. ถามโดยเอื้อเพื่อ
ถึงการนวดพื้นกาย, ทำการอารักขาให้ได้อย่างเรียบร้อยในที่นั้นแก่พวกเธอ,
(เทวดา) ได้เป็นผู้นั่งสงบ ดังพนมจักร. ขึ้นชื่อว่าเสียงแห่งมนุษย์
มิได้มีแล้วในที่ไหน ๆ. จิตของภิกษุเหล่านั้น มีอารมณ์เป็นหนึ่ง. พวก
เธอนั่งในที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน ยังจิตให้หยั่งลงในวิปัสสนา
เริ่มตั้งความสิ้นความเสื่อมในตนคิดว่า "ขึ้นชื่อว่าอัตภาพนี้เช่นกับภาชนะ
ดิน เพราะธรรมดาต้องแตก 'ไม่มั่นคง' ดังนี้ เจริญวิปัสสนาแล้ว.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสคาถากำชับ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับนั่งในพระคันธกุฏินั้นเอง ทรงทราบ
ว่าภิกษุเหล่านั้น เริ่มวิปัสสนาแล้ว จึงทรงเรียกภิกษุเหล่านั้น ตรัสว่า
"อย่างนั้นนั่นแล ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าอัตภาพนี้ ย่อมเป็นเช่นกับ
ด้วยภาชนะดินโดยแท้ เพราะธรรมดาต้องแตก 'ไม่มั่นคง' ดังนี้แล้ว
ทรงฉายพระโอภาสไป แม้ประทับอยู่ในที่ ๑๐๐ โยชน์ ก็เป็นประหนึ่ง
ประทับนั่งในที่เฉพาะหน้าของภิกษุเหล่านั้น ทรงฉายพระฉัพพรรณรังสี

มีพระรูปปรากฏอยู่ ตรัสพระคาถานี้ว่า

๖. กุมภูปม กายมัท วิทิตวา

นครูปม จิตตมัท ฤเกตฺวา

โยเชถ มารํ ปญฺญาเชน

ชิตฺตจ รกฺเข อนิเวสฺสิโน^๑ ลฺยา.

"[บัณฑิต] รู้จักกายนี้ อันเปรียบด้วยหม้อ, กั้นจิต
อันเปรียบด้วยนคร, พังรบบมารด้วยอาวุธคือปัญญา
พึงรักษาความชนะที่ชนะแล้ว และพึงเป็นผู้ไม่ติดอยู่."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นครูปม ความว่า รู้จักกายนี้ คือ
ที่นับว่าประมุขแห่งอาการมีผมเป็นอาทิ ซึ่งชื่อว่าเปรียบด้วยหม้อ คือ
เช่นกับภาชนะดิน เพราะอรธว่าไม่มีกำลังและทรมากำลัง เพราะอรธ
ว่าเป็นไปชั่วกาล ด้วยความเป็นกายไม่ยั่งยืน.

บาทพระคาถาว่า นครูปม จิตตมัท ฤเกตฺวา เป็นต้น ความว่า
ธรรมดานคร มีคู่อริ แวดล้อมด้วยกำแพง ประกอบด้วยประตูและป้อม
ย่อมชื่อว่ามีนกงายนอก, ถึงพร้อมด้วยถนน ๔ แพร่ง มีร้านตลาดใน
ระหว่าง ชื่อว่าจัดแจงดีภายใน, พวกโจรกายนอกมาสู่นครนั้น ด้วยคิด
ว่า "เราจักปล้น ก็ไม่อาจเข้าไปได้ ย่อมเป็นดังว่ากระทบบุคา กระ-
ท้อนกลับไป ฉันท, กุลบุตรผู้บัณฑิตก็ฉันทนั้นเหมือนกัน กั้นวิปัสสนา
จิตของตน ทำให้มีนกง คือให้เป็นเช่นกับนคร ห้ามกิเลสที่มรรคนั้น ๆ

๑. จเปตฺวา. ๒. อรธกถา ว่า อนิเวสฺสิโน.

ฟังมา ด้วยอาวุธคือปัญญาอันสำเร็จแล้วด้วยวิปัสสนา และสำเร็จแล้วด้วย อริยมรรค ชื่อว่าฟังรบ คือฟังประหารกิเลสamar นั้น คุณนักรบยืนอยู่ใน นคร รบหมู่โจรด้วยอาวุธมีประการต่าง ๆ มีอาวุธมีคมข้างเดียวเป็นต้น ฉะนั้น."

สองบทว่า **ชิตญจ รกุเข** ความว่า กุลบุตร เมื่อต้องเสพอาวาส เป็นที่สบาย ฤดูเป็นที่สบาย บุคคลเป็นที่สบาย และการฟังธรรมเป็นเหตุ สบายเป็นต้น เข้าสมาบัติในระหว่าง ๆ ออกจากสมาบัตินั้นพิจารณา สังขารทั้งหลายด้วยจิตหมจดจิด ชื่อว่าฟังรักษาธรรมที่ชนะแล้ว คือวิปัสสนา อย่างอ่อนที่ตนให้เกิดขึ้นแล้ว.

สองบทว่า **อนิเวสโน ลียา** ได้แก่ ฟังเป็นผู้ไม่มีอาลัย.

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า นักรบ ทำซุ่มเป็นที่พักพลในภูมิ ประเทศเป็นที่ประชิดแห่งสงคราม* รบอยู่กับพวกอมิตร เป็นผู้หิว หรือกระหายแล้ว เมื่อเกราะหย่อนหรือเมื่ออาวุธพลัดตก ก็เข้าไปยังซุ่ม เป็นที่พักพล พักผ่อน กิน ดื่ม ผูกสอด (เกราะ.) จับอาวุธแล้ว ออกรบอีก ย่ำยีเสนาของฝ่ายอื่น ชนะปรปักษ์ที่ยังมิได้ชนะ รักษาชัยชนะ ที่ชนะแล้ว. ก็ถ้าว่านักรบนั้น เมื่อพักผ่อนอย่างนั้นในซุ่มเป็นที่พักพล ยินดีซุ่มเป็นที่พักพลนั้น ฟังพักอยู่ ก็ฟังทำรัชสมบัติให้เป็นไปในเงื้อมมือ ของปรปักษ์จันใด, ภิกษุก็จันนั้นเหมือนกัน หมั่นเข้าสมาบัติ ออกจาก สมาบัตินั้น พิจารณาสังขารทั้งหลาย ด้วยจิตอันหมจดจิด ย่อมสามารถรักษา วิปัสสนาอย่างอ่อน ที่ได้เฉพาแล้ว ย่อมชนะกิเลสamar ด้วยความได้ เฉพาซึ่งมรรคอันยิ่ง, ก็ถ้าว่า ภิกษุนี้ ย่อมพอใจสมาบัติ อย่างเดียว ไม่

๑. สงครามสี่เส ในสี่ประเทศแห่งสงคราม คือในสมรภูมิหรือสนามรบ.

หมั่น พิจารณาสังขารทั้งหลาย ด้วยจิตอันหมัดจด ย่อมไม่สามารถทำการ
แทงตลอดมรรคและผลได้, เพราะเหตุนั้น ภิกษุเมื่อรักษาธรรมที่ควร
รักษา พึงเป็นผู้ไม่ติดอยู่ คือพึงทำสมาบัติให้เป็นที่เข้าพักแล้วไม่ติดอยู่
ได้แก่ไม่พึงทำอาลัยในสมาบัตินั้น. พระศาสดาตรัสว่า " เธอทั้งหลาย
จงทำอย่างนั้น." พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ด้วย
ประการฉะนี้.

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุ ๕๐๐ รูปนั่งในที่นั่งเดียว บรรลุพระ-
อรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย สรรเสริญชมเชยทั้งถวายบังคมพระ-
สรีระอันมีวรรณะเพียงดังทองของพระตถาคต มาแล้ว ดังนี้แล

เรื่องภิกษุผู้ปรารถนาวิปัสสนา จบ.

๓. เรื่องพระปุตติกตตติสเถระ [๓๐]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภพระเถระ
ชื่อว่า ปุตติกตตติสเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " อจิริ วัตถิ กาโย"
เป็นต้น.

พระเถระกายเน่า

ได้ยินว่า กุลบุตรชาวกรุงสาวัตถีผู้หนึ่ง พึงธรรมกถาในสำนัก
ของพระศาสดา ถวายชีวิตในพระศาสนา ได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว
ได้ชื่อว่า พระติสสเถระ. เมื่อกาลล่วงไป ๆ โรคเกิดขึ้นในสรีระของท่าน.
ต่อมทั้งหลาย ประมาณเท่าเมล็ดผักกาดผุดขึ้น. มัน (โตขึ้น) โดยลำดับ
ประมาณเท่าเมล็ดถั่วเขียว ประมาณเท่าเมล็ดถั่วดำ ประมาณเท่าเมล็ด
กระเบา ประมาณเท่าผลมะขามป้อม ประมาณเท่าผลมะตูม แดกแล้ว.
สรีระทั้งสิ้น ได้เป็นช่องเล็กช่องน้อย ชื่อของท่านเกิดขึ้นแล้วว่า พระ-
ปุตติกตตติสเถระ (พระติสสเถระผู้มีกายเน่า). ต่อมา ในกาลเป็นส่วน
อื่น กระดูกของท่าน แดกแล้ว. ท่านได้เป็นผู้ที่ใคร ๆ ปฏิบัติไม่ได้.
ผ่านุงและผ่านุ่มเปื้อนด้วยหนองและเลือด ได้เป็นเช่นกับขนมร่างแห.
พวกภิกษุผู้มีสัทธาวิหริกเป็นต้นไม่อาจจะปฏิบัติได้ (จึงพากัน) ทอดทิ้ง
แล้ว. ท่านเป็นผู้ไม่มีที่พึ่งนอน (แซ่ว) แล้ว.

พระพุทธเจ้าทรงพยาบาลและทรงแสดงธรรม

ก็ธรรมดาว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ทรงละการตรวจดูโลก
สิ้น ๒ วาระ (คือ) ในกาลใดครั้ง เมื่อทรงตรวจดูโลก ทรงตรวจดูจำเดิม
แต่ขอบปากแห่งจักรวาล ทำพระญาณให้มุ่งต่อพระคันธกุฎี. เมื่อทรง
ตรวจดูเวลาเย็น ทรงตรวจดูจำเดิมแต่พระคันธกุฎี ทำพระญาณให้มุ่งต่อที่
(ออกไป) ภายนอก. ก็ในสมัยนั้น พระปุกิตตติสสเถระ ปรากฏแล้ว
ภายในข่ายคือพระญาณของพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัย
แห่งพระอรหัตของติสสภิกษุ ทรงดำริว่า "ภิกษุนี้ ถูกพวกสัททิวหาริก
เป็นต้น ทอดทิ้งแล้ว, บัดนี้ เขอยกเว้นเราเสีย ก็ไม่มีที่พึ่งอื่น" ดังนี้
แล้ว จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎี เหมือนเสด็จเที่ยวจาริกในวิหาร เสด็จ
ไปสู่โรงไฟ ทรงล้างหม้อ ใส่น้ำ ยกตั้งบนเตา เมื่อทรงรอให้น้ำร้อน
ได้ประทับยืนในโรงไฟนั่นเอง: ทรงรู้ความที่น้ำร้อนแล้ว เสด็จไป
จับปลายเตียงที่ติสสภิกษุนอน. ในกาลนั้น พวกภิกษุ กราบทูลว่า
"ขอพระองค์ จงเสด็จหลีกไป พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์จักยก* (เอง)
แล้ว (ช่วยกัน) ยกเตียง นำไปสู่โรงไฟ. พระศาสดาทรงให้นำรางมา
ทรงเทน้ำร้อน (ใส่) แล้ว ทรงสั่งภิกษุเหล่านั้นให้ (เปลื้อง) เอา
ผ้าห่มของเธอ ให้ขยำด้วยน้ำร้อน แล้วให้ผึ่งแดด ถ้าดับนั้น พระ-
ศาสดา ประทับยืนอยู่ที่ใกล้ของเธอ ทรงรดสรีระนั้นให้ชุ่มด้วยน้ำอุ่น
ทรงถูสรีระของเธอ ให้เธออาบแล้ว. ในที่สุดแห่งการอาบของเธอ,
ผ้าห่มนั้นแห้งแล้ว. ที่นั้น พระศาสดาทรงช่วยเธอให้นุ่งผ้าห่มนั้น ทรง
ให้ขยำผ้ากาสาვეที่เธอชุ่มด้วยน้ำ แล้วให้ผึ่งแดด. ที่นั้น เมื่อน้ำที่กายของ

๑. ตำนวนภาษามคธ ใช้คหธาตุ.

เธอพอลาด (คือแห้ง) ผ่านงั้นก็แห้ง. เธอพุ่งฟ้ากาสาเวผีนหนึ่ง
ห่มฟ้ากาสาเวผีนหนึ่ง เป็นผู้มึสรีระเบา มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง นอนบน
เตียงแล้ว. พระศาสดาประทับยืน ณ ที่เหนือศีรษะของเธอ ตรัสว่า
" ภิกษุ ภายของเธอนี้ มีวิญญาณไปปราศแล้ว หาอุปการะมิได้ จักนอน
บนแผ่นดิน เหมือนท่อนไม้" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

๗. อจิริ วตย์ กายี ปจวี อธิเสสสุตติ
ฉุฑุโท อเปตวิญญาโณ นิรตุถิว กลิงคฺริ.

"ไม่นานหนอ ภายนี้จักนอนทับแผ่นดิน. ภายนี้
มีวิญญาณไปปราศ อันบุคคลทิ้งแล้ว, ราวกับ
ท่อนไม้ไม่มีประโยชน์ฉะนั้น."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อจิริ วต เป็นต้น ความว่า ภิกษุ
ต่อกาลไม่นานเลย ภายนี้จักนอนทับแผ่นดิน คือจักนอนเบื่องบนแห่ง
แผ่นดิน ที่สัคว์นอนแล้วด้วยการนอนปกตินี้.

ด้วยบทว่า ฉุฑุโท พระศาสดา ทรงแสดงเนื้อความว่า "ภาย
นี้ จักเป็นของชื่อว่าเปล่า เพราะความมีวิญญาณไปปราศ ถูกทอดทิ้ง
แล้วนอน."

เหมือนอะไร ?

เหมือนท่อนไม้ ไม่มีประโยชน์.

อธิบายว่า เหมือนท่อนไม้อันไร้อุปการะ ไม่มีประโยชน์,

จริงอยู่ พวกมนุษย์ผู้มีความต้องการด้วยทัฬหกรรม เข้าไปสู่ป่า

แล้ว ตัดไม้ตรงโดยสัณฐานแห่งไม้ตรง ไม้คดโดยสัณฐานแห่งไม้คด
ถือเอา (เป็น) ทัพสัมภาระ, แต่ตัดไม้เป็นโพรง ไม้ผุ ไม้ไม่มีแก่น
ไม้เกิดเป็นตะปุ่มตะป่ำที่เหลือ ทิ้งไว้ในป่านั้นนั่นเอง มนุษย์พวกอื่นผู้มึ
ความต้องการด้วยทัพสัมภาระมาแล้ว ชื่อว่า หวังถือเอาชิ้นไม้ที่ถูกทิ้ง
ไว้นั้น ย่อมไม่มี, มนุษย์เหล่านั้น แลดูไม้นั้นแล้ว ย่อมถือเอาไม้ ที่
เป็นอุปการะแก่ตนเท่านั้น; ไม้ นอกนี้ ย่อมเป็นไม้ถมแผ่นดินอย่างเดียว,
ก็ไม้นั้น พึงเป็นไม้แม่ที่ใคร ๆ อาจจะทำเชิงรองเตียงหรือเตียงเท้า หรือ
ว่าตั้งแผ่นกระดาน ด้วยอุบายนั้น ๆ ได้; ส่วนว่า บรรดาส่วน ๓๒ ใน
อรรถาพนี้ แม้ส่วนหนึ่ง ชื่อว่า เข้าถึงความ เป็นของที่จะพึงถือเอาได้ด้วย
สามารถแห่งอุปกรณ์วัตถุ มีเชิงรองเตียงเป็นต้น หรือด้วยมุขเป็นอุปการะ
อย่างอื่น ย่อมไม่มี กายนี้มีวิญญูณไปปราศแล้ว ต่อวันเล็กน้อยเท่านั้น
ก็จักต้องนอนเหนือแผ่นดิน เหมือนท่อนไม้ไม่มีประโยชน์ละนั้น ดังนี้แล.

พระพุทฺธิกัตตติสสเถระนิพพาน

ในเวลาจบเทศนา พระพุทฺธิกัตตติสสเถระ บรรลุพระอรหัตพร้อม
ด้วยปฏิสัมภิตาแล้ว. แม้ชนอื่นเป็นอันมาก ก็ได้เป็นพระอริยบุคคลมี
พระโสดาบันเป็นต้น. ฝ่ายพระเถระบรรลุพระอรหัตแล้วก็ปรินิพพาน.
พระศาสดาโปรดให้ทำสริริกิจของท่าน ทรงเก็บ (อัฐิ) ธาตุ แล้วโปรด
ให้ทำเจดีย์ไว้.

พวกภิกษุ กราบทูลถามพระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า พระพุทฺธิ-
กัตตติสสเถระ บังเกิดในที่ไหน?"

๑. ปจวิคต.

พระศาสดา. เชอปรินิพพานแล้ว ภิกษุทั้งหลาย.

พวกภิกษุ. พระเจ้าข้า กายของภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์เห็นปานนั้น เกิดเป็นกายเนา เพราะเหตุอะไร ? กระจกทั้งหลายแตกแล้ว เพราะเหตุอะไร ? อะไรเป็นเหตุถึงความเป็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของท่านเล่า ?

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย ผลนี้ทั้งหมด เกิดแล้วแก้ติสสะนั้น ก็เพราะกรรมที่ตัวทำไว้.

พวกภิกษุ. ก็กรรมอะไร ? ที่ท่านทำไว้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ถ้ากระนั้น พวกเธอจงฟัง" ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสดังต่อไปนี้ :-)

บุรพกรรมของพระติสสะ

ติสสะนี้เป็นพรานนก ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ฆ่านกเป็นอันมากบำรุงอิสรชน, ขายนกที่เหลือจากนกที่ให้แก่อิสรชนเหล่านั้น. คิดว่า "นกที่เหลือจากขาย อันเราฆ่าเก็บไว้จักเนาเสีย" จึงหักกระดูกแข็งและกระดูกปีกของนกเหล่านั้น ทำอย่างที่มีมันไม่อาจบินหนีไปได้ แล้วกองไว้. เขาขายนกเหล่านั้นในวันรุ่งขึ้น, ในเวลาที่ได้นกมามากมาย ก็ให้ปิ้งไว้ เพื่อประโยชน์แห่งตน. วันหนึ่งเมื่อโภชนะมีรสของเขาสุกแล้ว พระจีณาสพองค์หนึ่ง เทียวไปเพื่อบิณฑบาต ได้ยืนอยู่ที่ประตูเรือนของเขา เขาเห็นพระเถระแล้ว ยังจิตให้เลื่อมใส คิดว่า "สัตว์มีชีวิตมากมาย ถูกเราฆ่าตาย, ก็พระผู้เป็นเจ้ายืนอยู่ที่ประตูเรือนของเรา และโภชนะอันมีรสก็มีอยู่พร้อมภายในเรือน, เราจะถวาย

บิณฑบาตแก่ท่าน " ดังนี้แล้วจึงรับบาตรของพระจีณาสพนัน ใส่วิโกษนะ
อันมีรสให้น้ำเต็มบาตรแล้ว ถวายบิณฑบาตอันมีรส แล้วไหว้พระเถระ
ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กล่าวว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าพึงถึงที่สุด
แห่งธรรมที่ท่านเห็นเกิด." พระเถระได้ทำอนุโมทนาว่า "จงเป็นอย่าง
นั้น."

ประมวลผลธรรม

ภิกษุทั้งหลาย ผล (ทั้งหมด) นั้นสำเร็จแล้วแก่ติสสะ ด้วย
อำนาจแห่งกรรมที่ติสสะทำแล้วในกาลนั้นนั่นเอง; กายของติสสะเกิดเน่า
เปื่อย, และกระดูกทั้งหลายแตก ก็ด้วยผลของการทุบกระดูกทั้งหลาย;
ติสสะบรรลुพระอรหัต ก็ด้วยผลของการถวายบิณฑบาตอันมีรสแก่พระ-
จีณาสพ ดังนี้แล

เรื่องพระปุคคัตติสสเถระ จบ.

๘. เรื่องนันทโคपालกะ [๓๑]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในโกศลชนบท ทรงปรารภนายโคบาลกั
ชื่อนันทะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า " ทิส ทิส " เป็นต้น.

นายนันทะหลบหลีกราชภัย

ดังได้สดับมา นายโคบาลกัชื่อนันทะ ในกรุงสาวัตถี เป็นคน
มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีสมบัติมาก รักษาฝูงโคของคฤหบดีชื่ออนาถบิณฑิกะ
อยู่. นัยว่า นายนันทโคบาลกันั้น หลบหลีกความบีบคั้นแห่งพระราช
ด้วยความเป็นคนเลี้ยงโค อย่างชฎิลชื่อเกษียะ หลบหลีกความบีบคั้นแห่ง
พระราชด้วยเพศบรรพชิต รักษาขุมทรัพย์ของตนอยู่. เขาถือเอาปีญจ-
โคจรตลอดกาลสมควรแก่กาล (ตามกำหนดเวลา) มาสู่สำนักของท่าน
อนาถบิณฑิกเศรษฐี พบพระศาสดา ฟังธรรมแล้ว ทูลวิงวอนพระศาสดา
เพื่อต้องการให้เสด็จมาสู่ที่อยู่ของตน.

พระศาสดาไปโปรดนายนันทะ

พระศาสดา ทรงรอกความแก่กล้าแห่งญาณของเขายู่ ไม่เสด็จ
ไปแล้ว (ครั้น) ทรงทราบความที่เขาเป็นผู้มีญาณแก่กล้าแล้ว วันหนึ่ง
อันภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว เสด็จจาริกไปอยู่ ทรงแหวะจากหนทาง
ประทับนั่งแล้ว ที่โคนต้นไม้แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งใกล้สถานที่อยู่ของเขา

นายนั้นทะไปสู่สำนักของพระศาสดา ถวายบังคมกระทำปฏิสันถาร นิมนต์พระศาสดาแล้ว ได้ถวายปัญจโครสถานอันประณีต แก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานสิ้น ๗ วัน. ในวันที่ ๗ พระศาสดาทรงกระทำอนุโมทนาเสร็จแล้ว ตรัสอนุบุพพิกถาต่างโดยทานกถาเป็นต้น ในเวลาจบกถา นายโคบาลก็ชื่อนั้นทะ ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล รับบาตรของพระศาสดา ตามส่งเสด็จพระศาสดาไปไกล เมื่อพระศาสดารับสั่งให้กลับ ด้วยพระดำรัสว่า "อุบาสก จงหยุดเถิด" ถวายบังคมพระศาสดากลับแล้ว. ลำดับนั้น นายพรานคนหนึ่งได้แทงเขาให้ตายแล้ว.

พวกภิกษุโทษพระศาสดาว่าทำให้นายนั้นทะถูกฆ่า

พวกภิกษุผู้มาข้างหลัง เห็นแล้ว จึงไปกราบทูลพระศาสดาว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นายโคบาลก็ชื่อนั้นทะ ถวายมหาทานตามส่งเสด็จแล้วกลับไป ถูกนายพรานฆ่าตายเสียแล้ว ก็เพราะความที่พระองค์เสด็จมาแล้วในที่นี้. ถ้าว่าพระองค์จักมิได้เสด็จมาแล้วไซ้, ความตายจักไม่ได้มีแก่เขาเลย."

จิตที่ตั้งไว้ผิดทำความฉิบหายให้ยิ่งกว่าเหตุใด ๆ

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรามากี่ตาม มิได้มากี่ตาม ชื่อว่า อุบายเป็นเครื่องพ้นจากความตายของนายนั้นทะนั้น แม้ผู้ไปอยู่สู่ทิศใหญ่ ๔ สู่ทิศน้อย ๔ ย่อมไม่มี; ด้วยว่า จิตเท่านั้นซึ่งตั้งไว้ผิดแล้ว อันเป็นไปในภายในของสัตว์เหล่านี้ ย่อมทำความพินาศฉิบหาย ที่พวกโจร (หรือ) พวกคนจองเวรจะทำ (ให้) ไม่ได้ดังนี้ ตรัสพระคาถานี้ว่า

๘. ทีโส ทีสั ยนุตฺตํ กยิรา เวรี วา ปน เวรินฺนํ

มิจฺฉาปณฺหิติ จิตฺตํ ปาปิโย นํ ตโตฺ กเร

"จิตซึ่งตั้งไว้ผิดแล้ว ฟังทำเขา (บุคคล) นั้น

ให้เลวทรามยิ่งกว่าความพินาศนิบหาย ที่โจรเห็นโจร

หรือคนจ้องเวรเห็นคนจ้องเวรทำ (แก่กัน) นั้น

(เสียอีก)."

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า ทีโส ทีสั แปลว่า โจรเห็นโจร.

ศัพท์ว่า ทีสุวา เป็นพระบาลีที่เหลือ (บัณฑิตพึงเพิ่มเข้า).

สองบทว่า ยนุตฺตํ กยิรา ความว่า ฟังทำซึ่งความพินาศนิบหาย
นั้นใดแก่โจรหรือคนจ้องเวรนั้น. ถึงในบทที่ ๒ ก็มีนัยเช่นเดียวกัน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเป็นคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า "โจรผู้มักประทุษ-
ร้ายต่อมิตรผู้หนึ่ง เมื่อผิดในบุตร ภริยา นา ไร่ วัวและควายเป็นต้น
ของโจรผู้หนึ่ง โจรผิดต่อโจรใด, เห็นโจรเมื่อนั้นซึ่งผิดอยู่ในตนอย่างนั้นนั้น
แหละ, ก็หรือว่าคนจ้องเวรเห็นชนผู้จ้องเวรกันไว้ด้วยเหตุบางอย่างนั้นแหละ
ซึ่งชื่อว่า ผู้จ้องเวร, ชื่อว่าฟังทำความพินาศนิบหายอันใดแก่โจรหรือคน
ผู้จ้องเวรนั้น คือฟังเบียดเบียนบุตรและภริยาของโจรหรือคนจ้องเวรนั้น
ฟังทำสิ่งของต่าง ๆ มีนาเป็นต้นของโจร หรือของคนจ้องเวรนั้นให้นิบหาย
หรือฟังปลงซึ่งโจรหรือคนจ้องเวรนั้นจากชีวิต เพราะความที่ตนเป็นคน
โหดร้าย คือเพราะความที่ตนเป็นคนทารุณ, จิตชื่อว่าตั้งไว้ผิด เพราะ
ความเป็นจิตตั้งไว้ผิดในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ฟังทำให้เขาเลวทรามยิ่งกว่า

ความพินาศนิบาหนั้น คือทำบุรุษนั้นให้เป็นผู้ลามกกว่าเหตุนั้น; จริงอยู่ โจรก็ดี คนจองเวรก็ดี มีประการดังกล่าวแล้ว พึงยังทุกข์ให้เกิดหรือพึงทำซึ่งความสิ้นไปแห่งชีวิต แก่โจรหรือแก่คนจองเวร (ได้) ในอรรถาพนี้เท่านั้น, ส่วนจิตนี้ ซึ่งตั้งไว้ผิดในอกุศลกรรมบถทั้งหลาย ย่อมยังบุคคลให้ถึงความพินาศนิบาหนในทิวฏฐธรรมบ้าง ชัดไปในอบาย ๔ ย่อมไม่ให้ยกศีรษะขึ้นได้ในพันอรรถาพบ้าง."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุดุริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น, เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว.

ก็กรรมที่อุบาสกได้ทำไว้ในระหว่างภพ พวกภิกษุมิได้ทูลถาม, เพราะฉะนั้น (กรรมนั้น) พระศาสดาจึงมิได้ตรัสบอก ดังนี้แล.

เรื่องนันทโคपालกะ จบ.

๘. เรื่องพระโศไวยเถระ [๓๒]

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดายังพระธรรมเทศนานี้ว่า "น ตั มาตา ปิตา กริยา"
เป็นต้น ซึ่งตั้งขึ้นในโศไวยนคร ให้จบลงในพระนครสาวัดดี.

เศรษฐีบุตรกลับเพศเป็นหญิงแล้วหลบหนี

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับอยู่ในกรุงสาวัดดี, ลูกชาย
ของโศไวยเศรษฐี ในโศไวยนคร นั่งบนยานน้อยอันมีความสุขกับสหาย
ผู้หนึ่งออกไปจากนคร เพื่อประโยชน์จะอาบน้ำด้วยบริวารเป็นอันมาก.
ขณะนั้น พระมหากัจจายนเถระ มีความประสงค์จะเข้าไปสู่โศไวยนคร
เพื่อบิณฑบาต ห่มผ้าสังฆาฎิกายนอกพระนคร. ก็สตรีระของพระเถระ
มีสีเหมือนทองคำ ลูกชายของโศไวยเศรษฐี เห็นท่านแล้ว จึงคิดว่า
"สวยจริงหนอ พระเถระรูปนี้ ควรเป็นภริยาของเรา, หรือสีแห่งสตรีระ
ของภริยาของเรา พึงเป็นเหมือนสีแห่งสตรีระของพระเถระนั้น." ในขณะ
สักว่าเขาคิดแล้วเท่านั้น เพศชายของเศรษฐีบุตรนั้น ก็หายไป, เพศหญิง
ได้ปรากฏแล้ว. เขาละอายจึงลงจากยานน้อยหนีไป. คนใกล้เคียงจำลูก
ชายเศรษฐีนั้นไม่ได้ จึงกล่าวว่า "อะไรนั่น ๆ?" แม้นางก็เดินไปสู่
หนทางอันไปยังเมืองตักกสิลา.

พวกเพื่อนและพ่อแม่ออกติดตามแต่ไม่พบ

ฝ่ายสหยาของนาง แม่เที่ยวค้นหาข้างโน้นและข้างนี้ ก็ไม่ได้พบ. ชนทั้งปวงอาบเสร็จแล้วได้กลับไปสู่เรือน; เมื่อชนทั้งหลายกล่าวกันว่า "เศรษฐีบุตรไปไหน?" ชนที่ไปด้วยจึงตอบว่า "พวกผมเข้าใจว่า "เขาจักอาบน้ำกลับมาแล้ว." ขณะนั้น มารดาและบิดาของเขาค้นดูในที่นั้น ๆ เมื่อไม่เห็น จึงร้องให้ รำพัน ได้ถวายภัตเพื่อผู้ตาย ด้วยความสำคัญว่า "ลูกชายของเรา จักตายแล้ว."

นางเดินตามพวกเกวียนไปเมืองตักกสิลา

นางเห็นพวกเกวียนไปสู่เมืองตักกสิลาหมู่หนึ่ง จึงเดินติดตามยานน้อยไปข้างหลัง ๆ. ขณะนั้น พวกมนุษย์เห็นนางแล้ว กล่าวว่า "หล่อนเดินตามข้างหลัง ๆ แห่งยานน้อยของพวกเรา (ทำไม?) พวกเราไม่รู้จักหล่อนว่า 'นางนี้เป็นลูกสาวของใคร?' นางกล่าวว่า " นาย พวกท่านจงขับยานน้อยของตนไปเถิด. ดิฉันจักเดินไป," เมื่อเดินไป ๆ (เมื่อเข้า) ได้ถอดแหวนสำหรับสวมนิ้วมือให้แล้ว ให้ทำโอกาสในยานน้อยแห่งหนึ่ง (เพื่อตน).

ได้เป็นภริยาของลูกชายเศรษฐีในเมืองนั้น

พวกมนุษย์ คิดว่า "ภริยาของลูกชายเศรษฐีของพวกเรา ในกรุงตักกสิลา ยังไม่มี, เราทั้งหลายจักบอกแก่ท่าน, บรรณาการใหญ่ (รางวัลใหญ่) จักมีแก่พวกเรา." พวกเขาไปแล้ว เรียนว่า " นาย แก้วคือหญิง พวกผมได้นำมาแล้ว เพื่อท่าน." ลูกชายเศรษฐีนั้นได้ฟังแล้ว ให้เรียกนางมา เห็นนางเหมาะกับวัยของตน มีรูปงามน่าพึงใจ

มีความรักเกิดขึ้น จึงได้กระทำไว้ (ให้เป็นภริยา) ในเรือนของตน.

ชายอาจกลับเป็นหญิงและหญิงอาจกลับเป็นชายได้

จริงอยู่ พวกผู้ชาย ชื่อว่าไม่เคยกลับเป็นผู้หญิง หรือพวกผู้หญิง ไม่เคยกลับเป็นผู้ชาย ย่อมไม่มี. เพราะว่า พวกผู้ชายประพุดติลวงใน ภริยาทั้งหลายของชนอื่น ทำกาละแล้ว ไหม้ในนรกสิ้นแสนปีเป็นอันมาก เมื่อกลับมาสู่ชาติมนุษย์ ย่อมถึงภาวะเป็นหญิง สิ้น ๑๐๐ อัศภาพ ถึง พระอนนทเถระ ผู้เป็นอริยสาวก มีบารมีบำเพ็ญมาแล้วตั้งแสนกัลป์ ท่องเที่ยวอยู่ในสงสาร ในอัศภาพหนึ่ง ได้บังเกิดในตระกูลช่างทอง ทำปรทการกรรมไหม้ในนรกแล้ว, ด้วยผลกรรมที่ยังเหลือ ได้กลับมาเป็น หญิงบำเรอเท้าแห่งชายใน ๑๔ อัศภาพ, ถึงการถอนพิษ (เป็นหมัน) ใน ๓ อัศภาพ. ส่วนหญิงทั้งหลาย ทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น คลาย ความพอใจในความเป็นหญิงก็ตั้งจิตว่า " บุญของข้าพเจ้าทั้งหลายนี้ ของจริง เป็นไปเพื่อกลับได้อัศภาพเป็นชาย" ทำกาละแล้ว ย่อมกลับได้อัศภาพ เป็นชาย. พวกหญิง ที่มีฝัวดังเทวดา ย่อมกลับได้อัศภาพเป็นชาย แม้ ด้วยอำนาจแห่งการปรนนิบัติดีในสามีเหมือนกัน. ส่วนลูกชายเศรษฐีนี้ ยังจิตให้เกิดขึ้นในพระเถระโดยไม่แยบคาย จึงกลับได้ภาวะเป็นหญิงใน อัศภาพนี้ทันที.

นางกลอดบุตร

ก็ครรภ์ได้ตั้งในท้องของนาง เพราะอาศัยการอยู่ร่วมกับลูกชาย เศรษฐีในตักกสิลา. โดยกาลล่วงไป ๑๐ เดือน นางได้บุตร ในเวลาที่ บุตรของนางเดินได้ ก็ได้บุตรแม่อีกคนหนึ่ง. โดยอาการอย่างนี้ บุตร

ของนางจึงมี ๔ คน, คือบุตรผู้อยู่ในห้อง ๒ คน บุตรผู้เกิดเพราะอาศัยเธอ (ครั้งเป็นชายอยู่) ในโสโรยนคร ๒ คน.

นางได้พบกับเพื่อนเก่าแล้วเล่าเรื่องให้ฟัง

ในกาลนั้น ลูกชายเศรษฐีผู้เป็นสหายของนาง (ออก) จากโสโรยนครไปสู่กรุงตักกสิลาด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม นั่งบนยานน้อยอันมีความสุขเข้าไปสู่พระนคร. ขณะนั้น นางเปิดหน้าต่างบนพื้นปราสาทชั้นบน ยืนดูระหว่างถนนอยู่ เห็นสหายนั้น จำเขาได้แม่นยำ จึงส่งสาวใช้ให้ไปเชิญเขามาแล้ว ให้นั่งบนพื้นมีค่ามาก ได้ทำสักการะและสัมนานะอย่างใหญ่โต. ขณะนั้น สหายนั้นกล่าวกะนางว่า "แม่มหาจำริญ ในกาลก่อนแต่ฉัน ฉันไม่เคยเห็นนาง, ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ ไฉนนางจึงทำสักการะแก่ฉันใหญ่โต, นางรู้จักหรือ?"

นาง. จ๊ะ นาย ฉันรู้จัก, ท่านเป็นชาวโสโรยนคร มิใช่หรือ?

สหาย. ถูกละ แม่มหาจำริญ.

นางได้ถามถึงความสุขสบายของมารดาบิดา ของภริยา ทั้งของลูกชายทั้งสอง สหายนอกนี้ตอบว่า "จ๊ะ แม่มหาจำริญ ชนเหล่านั้นสบายดี" แล้วถามว่า "แม่มหาจำริญ นางรู้จักชนเหล่านั้นหรือ?"

นาง. จ๊ะ นาย ฉันรู้จัก, ลูกชายของท่านเหล่านั้นมีคนหนึ่ง, เขาไปไหนเล่า ?

สหาย. แม่มหาจำริญ อย่าได้พูดถึงเขาเลย; ฉันกับเขา วันหนึ่งได้นั่งในยานน้อยอันมีความสุขออกไปเพื่ออาบน้ำ ไม่ทราบที่ไปของเขาเลย.

ที่ยาวคันดูข้างโน้นและข้างนี้ (ก็) ไม่พบเขา จึงได้บอกแต่มารดาและบิดา (ของเขา), แม้มารดาและบิดาทั้งสองนั้น ของเขา ได้ร้องให้คร่ำครวญ ทำกิจอันควรทำแก่คนผู้ล่วงลับไปแล้ว.

นาง. ฉันทัน คือเขานะ นาย.

สหาย. แม่มหาจำเริญ จงหลีกเลี่ยงไป. นางพูดอะไร ? สหายของฉันทัน ย่อมงามเหมือนลูกเทวดา, (ทั้ง) เขาเป็นผู้ชาย (ด้วย).

นาง. ช่างเถอะ นาย ฉันทัน คือเขา.

ขณะนั้น สหายจึงถามนางว่า "อันเรื่องนี้เป็นอย่างไร ?"

นาง. วันนั้น เธอเห็นพระมหากัจจายนเถระผู้เป็นเจ้าไหม ?

สหาย. เห็นจ๊ะ.

นาง. ฉันทันเห็นพระมหากัจจายนะผู้เป็นเจ้าแล้ว ได้คิดว่า 'สววยจริงหนอ พระเถระรูปนี้ควรเป็นภริยาของเรา, หรือว่าสีแห่งสตรีระของภริยาของเรา พึงเป็นเหมือนสีแห่งสตรีระของพระเถระนั้น,' ในขณะที่ฉันทันคิดแล้วนั่นเอง เพศชายได้หายไป, เพศหญิงปรากฏขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ฉันทันไม่อาจบอกแก่ใครได้ ด้วยความละอาย จึงหนีไปจากที่นั่นมา ณ ที่นี้ นาย.

สหาย. ดายจริง เธอทำกรรมหนักแล้ว, เหตุไร เธอจึงไม่บอกแก่ฉันทันเล่า ? เออ ก็เธอให้พระเถระอดโทษแล้วหรือ ?

นาง. ยังไม่ให้ท่านอดโทษเลย นาย, ก็เธอรู้หรือ ? พระเถระอยู่ ณ ที่ไหน ?

สหาย. ท่านอาศัยนครนี้แหละอยู่.

นาง. หากว่า ท่านเที่ยวบิณฑบาต พึงมาในที่นี้ไซ้, ฉันทันพึง

ถวายภัตตาหารแก่พระผู้เป็นเจ้าของฉัน .

สหาย. ถ้ากระนั้น ขอเธองรีบทำสักการะไว้, ฉันจักยังพระผู้เป็นเจ้าของเราให้อุดโทษ.

นางขอขมาพระมหากัจจายนเถระ

เธอไปสู่ที่อยู่ของพระเถระ ใหว้แล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนหนึ่งแล้ว
เรียนว่า " ท่านขอรับ พรุ่งนี้ นิมนต์ท่านรับภัตตาหารของกระผม."

พระเถระ. เศรษฐีบุตร ท่านเป็นแขกมิใช่หรือ ?

เศรษฐีบุตร. ท่านขอรับ ขอท่านอย่าได้ถามความที่กระผมเป็นแขก
เลย, พรุ่งนี้ ขอนิมนต์ท่านรับภัตตาหารของกระผมเถิด.

พระเถระ รับนิมนต์แล้ว. สักการะเป็นอันมาก เขาได้ตระเตรียม
ไว้แม้ในเรือนเพื่อพระเถระ. วันรุ่งขึ้น พระเถระได้ไปสู่ประตูเรือน.
ขณะนั้น เศรษฐีบุตรนิมนต์ท่านให้นั่งแล้ว อังคาส (เลี้ยงดู) ด้วยอาหาร
ประณีต พาหญิงนั้นมาแล้ว ให้หมอบลงที่ใกล้เท้าของพระเถระ เรียนว่า
" ท่านขอรับ ขอท่านจงอดโทษแก่หญิงผู้สหายของกระผม (ด้วย)."

พระเถระ. อะไรกันนี้ ?

เศรษฐีบุตร. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ในกาลก่อน คนผู้นี้ได้เป็นสหาย
ที่รักของกระผม พบท่านแล้ว ได้คิดชื้ออย่างนั้น; เมื่อเป็นเช่นนั้น
เพศชายของเขาได้หายไป, เพศหญิงได้ปรากฏแล้ว: ขอท่านจงอดโทษ
เถิด ท่านผู้เจริญ.

พระเถระ. ถ้ากระนั้น เธองงลุกขึ้น, ฉันอดโทษให้แก่เธอ.

เขากลับเพศเป็นชายแล้วบวชได้บรรลอรหัตผล

พอพระเถระ เอ่ยปากว่า "ฉันทอดโทษให้" เท่านั้น เพศหญิง ได้หายไป, เพศชายได้ปรากฏแล้ว.

เมื่อเพศชาย พอกลับปรากฏขึ้นเท่านั้น. เศรษฐีบุตรในกรุงตักกสิลา ได้กล่าวกะเธอว่า " สหายผู้ร่วมทุกข์ เด็กชาย ๒ คนนี้เป็นลูกของเรา แม่ทั้งสองแท้ เพราะเป็นผู้อยู่ในท้องของเธอ (และ) เพราะเป็นผู้อาศัย ฉันทเกิด, เราทั้งสองจักอยู่ในนครนี้แหละ, เธออย่า่วนวายไปเลย."

โสไรยเศรษฐีบุตร พูกว่า " ผู้ร่วมทุกข์ ฉันทถึงอาการอันแปลก คือ เดิมเป็นผู้ชาย แล้วถึงความเป็นผู้หญิงอีก แล้วยังกลับเป็นผู้ชาย ได้อีก โดยอรรถภาพเดียว (เท่านั้น); ครั้งก่อน บุตร ๒ คนอาศัยฉันท เกิดขึ้น, เดียวนี้ บุตร ๒ คนคลอดจากท้องฉันท; เธออย่าทำความสำคัญว่า 'ฉันทถึงอาการอันแปลก โดยอรรถภาพเดียว จักอยู่ในเรือนต่อไปอีก, ฉันทจักบวชในสำนักแห่งพระผู้เป็นเจ้าของเรา เด็ก ๒ คนนี้ จงเป็นภาระ ของเธอ, เธออย่าเดินเล่อในเด็ก ๒ คนนี้" ดังนี้แล้ว จวบบุตรทั้ง ๒ ลูก (หลัง) แล้ว มอบให้แก่บิดา ออกไปบวชในสำนักพระเถระ, ฝ่าย พระเถระ ให้เธอบรรพชาอุปสมบทเสร็จแล้ว พาเที่ยวจาริกไป ได้ไปถึง เมืองสาวัตถีโดยลำดับ. นามของท่านได้มีว่า " โสไรยเถระ."

ชาวชนบท รู้เรื่องนั้นแล้ว พากันแตกตื่นอลหม่านเข้าไปถามว่า "ได้ยินว่า เรื่องเป็นจริงอย่างนั้นหรือ? พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า."

พระโสไรยะ. เป็นจริง ผู้มีอายุ.

ชาวชนบท. ท่านผู้เจริญ เชื่อว่าเหตุแม่เช่นนี้มีได้ (เทียวหรือ?); เขาลือกันว่า "บุตร ๒ คนเกิดในท้องของท่าน, บุตร ๒ คน

อาศัยท่านเกิด" บรรดาบุตร ๒ จำพวกนั้น ท่านมีความสืเนหามากใน
จำพวกไหน ?

พระโสไรยะ. ในจำพวกบุตรผู้อยู่ในห้อง ผู้มีอายุ.

ชนผู้มาแล้ว ๆ ก็ถามอยู่อย่างนั้นนั่นแหละเสมอไป. พระเถระ
บอกแล้วบอกเล่าว่า " มีความสืเนหาในจำพวกบุตรผู้อยู่ในห้องนั้นแหละ
มาก." เมื่อรำคาญใจจึงนั่งแต่คนเดียว ยืนแต่คนเดียว. ท่านเข้าถึงความ
เป็นคนเดียวอย่างนี้ เริ่มตั้งความสืเนและความเลื่อมในอัทภาพ บรรลุ
พระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว.

ต่อมา พวกชนผู้มาแล้ว ๆ ถามท่านว่า " ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า
เหตุชื้ออย่างนี้ได้มีแล้ว จริงหรือ ?"

พระโสไรยะ. จริง ผู้มีอายุ.

พวกชน. ท่านมีความสืเนหามากในบุตรจำพวกไหน ?

พระโสไรยะ. ขึ้นชื่อว่าความสืเนหาในบุตรคนไหน ๆ ของเรา
ย่อมไม่มี.

ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลพระศาสดาว่า " ภิกษุรูปนี้พูดไม่จริง
ในวันก่อน ๆ พูดว่า ' มีความสืเนหาในบุตรผู้อยู่ในห้องมาก ' เดียวนี้
พูดว่า ' ความสืเนหาในบุตรคนไหน ๆ ของเราไม่มี,' ย่อมพยากรณ์
พระอรหัตผล พระเจ้าข้า."

จิตที่ตั้งไว้ชอบดียิ่งกว่าเหตุใด ๆ

พระศาสดา ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราพยากรณ์
อรหัตผลหาไม่ได้, (เพราะว่า) ตั้งแต่เวลาที่บุตรของเรา เห็นมรรค-

ทัศน่ะด้วยจิตที่ตั้งไว้ชอบแล้ว ความสึเนหาในบุตรไหน ๆ ไม่เกิดเลย, จิตเท่านั้น ซึ่งเป็นไปในภายในของสัตว์เหล่านี้ ย่อมให้สมบัติที่มารดาบิดา ไม่อาจทำให้ได้" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๕. น ตั มาตา ปิตา กริยา อญฺเณ วาปี จ ฌาตกา

สมฺมาปณฺหิตํ จิตฺตํ เสยฺยโส นํ ตโต กร.

"มารดาบิดา ก็หรือว่าญาติเหล่าอื่น ไม่พึงทำ

เหตุนั้น (ให้ได้), (แต่) จิตอันตั้งไว้ชอบแล้ว

พึงทำเขาให้ประเสริฐกว่าเหตุนั้น."

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น ตั ความว่า มารดาบิดา (และ) ญาติเหล่าอื่น ไม่ทำเหตุนั้นได้เลย.

บทว่า สมฺมาปณฺหิตํ คือ ชื่อว่า ตั้งไว้ชอบแล้ว เพราะความเป็นธรรมชาติตั้งไว้ชอบในกุศลกรรมบถ ๑๐.

บาทพระคาถาว่า เสยฺยโส นํ ตโต กร. ความว่า พึงทำ คือยอมทำเขาให้ประเสริฐว่า คือเลิศกว่า ได้แก่ให้ยิ่งกว่าเหตุนั้น.

จริงอยู่ มารดาบิดา เมื่อจะให้ทรัพย์แก่บุตรทั้งหลาย ย่อมอาจให้ทรัพย์สำหรับไม่ต้องทำงานแล้วเลี้ยงชีพโดยสบาย ในอรรถาพเดียวเท่านั้น, ถึงมารดาบิดาของนางวิสาขา ผู้มีทรัพย์มากมายถึงขนาด มีโกศมากมาย ได้ให้ทรัพย์สำหรับเลี้ยงชีพโดยสบายแก่นาง ในอรรถาพเดียว

๑. บาลีบางแห่งว่า มตฺตสฺส ทิฏฺฐกาลโต แต่กาลเห็นมรรค.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ - หน้าที่ 454

เท่านั้น, ก็อันธรรมคามารดาบิดา ที่จะสามารถให้สิทธิ์คือความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในทวีปทั้งสี่ ย่อมไม่มีแก่บุตรทั้งหลาย. จะป่วยกล่าวไปใย (ถึงมารดาบิดาผู้ที่สามารถให้) ทิพยสมบัติหรือสมบัติมีปฐมฌานเป็นต้น (จักมีเล่า), ในการให้โลกุตรสมบัติ ไม่ต้องกล่าวถึงเลย. แต่ว่าจิตที่ตั้งไว้ชอบแล้ว ย่อมอาจให้สมบัตินี้แก่ทั้งหมดได้, เพราะฉะนั้น พระผู้มี-ภาคเจ้าจึงตรัสว่า "เสยฺยโส นํ ตโต กเร."

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุนิธิผลทั้งหลาย มี โสดาปัตติผลเป็นต้น. เทศนาได้เป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระโสไรยเถระ จบ.

จิตตวรรคพรรณนา จบ

วรรคที่ ๓ จบ